Suttantapiṭake Aṅguttaranikāye

Pañcakādinipātānaṁ saṁvaṇṇanābhūtā

Bhadantamahābuddhaghosattherena katā

Manorathapūraṇī nāma

AṄGUTTARAṬṬHAKATHĀ

(Tatiyo bhāgo)

Buddhavasse 2552 Marammavasse 1370 AD. 2008

Romanized from Myanmar version published in 1970

Aṭṭhakathā Series 19

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀḶI ALPHABET
IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a   အာ ā   ဣ i   ဤ ī   ဥ u   ဦ ū   ဧ e   ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL “A”

က ka	ခ kha	ဂ ga	ဃ gha	င ṅa
စ ca	ဆ cha	ဇ ja	ဈ jha	ဉ ña
ဋ ṭa	ဌ ṭha	ဍ ḍa	ဎ ḍha	ဏ ṇa
တ ta	ထ tha	ဒ da	ဓ dha	န na
ပ pa	ဖ pha	ဗ ba	ဘ bha	မ ma

ယ ya   ရ ra   လ la   ဝ va   သ sa   ဟ ha   ဠ ḷa   ံ ṃ

VOWELS IN COMBINATION

ာ ါ = ā   ိ = i   ီ = ī   ု ု = u   ူ ူ = ū   ေ = e   ော ေါ = o

က ka	ကာ kā	ကိ ki	ကီ kī	ကု ku	ကူ kū	ကေ ke	ကော ko
ခ kha	ခါ khā	ခိ khi	ခီ khī	ခု khu	ခူ khū	ခေ khe	ခေါ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

က္က kka	င်္ဃ ṅgha	ဏ္ဌ ṇṭha	ဓျ dhya	ပ္လ pla	လ္လ lla
က္ခ kkha	စ္စ cca	ဏ္ဍ ṇḍa	ဓွ dhva	ပ္ဗ pba	လျ lya
ကျ kya	စ္ဆ ccha	ဏ္ဏ ṇṇa	န္တ nta	ဗ္ဘ bbha	လှ lha
ကြိ kri	ဇ္ဇ jja	ဏှ ṇha	န္တွ ntva	ဗျ bya	ဝှ vha
က္လ kla	ဇ္ဈ jjha	တ္တ tta	န္ထ ntha	ဗြ bra	သ္တ sta
ကွ kva	ည ñña	တ္ထ ttha	န္ဒ nda	မ္ပ mpa	သ္တြ stra
ချ khya	ဉှ ñha	တွ tva	န္ဒြ ndra	မ္ဖ mpha	သ္န sna
ခွ khva	ဉ္စ ñca	တျ tya	န္ဓ ndha	မ္ဗ mba	သျ sya
ဂ္ဂ gga	ဉ္ဆ ñcha	တြ tra	န္န nna	မ္ဘ mbha	ဿ ssa
ဂ္ဃ ggha	ဉ္ဇ ñja	ဒ္ဒ dda	နျ nya	မ္မ mma	သ္မ sma
ဂျ gya	ဉ္ဈ ñjha	ဒ္ဓ ddha	နှ nha	မျ mya	သွ sva
ဂြ gra	ဋ္ဋ ṭṭa	ဒျ dya	ပ္ပ ppa	မှ mha	ဟ္မ hma
င်္က ṅka	ဋ္ဌ ṭṭha	ဒြ dra	ပ္ဖ ppha	ယျ yya	ဟွ hva
င်္ခ ṅkha	ဍ္ဍ ḍḍa	ဒွ dva	ပျ pya	ယှ yha	ဠှ ḷha
င်္ဂ ṅga					

၁	၂	၃	၄	၅	၆	၇	၈	၉	၀
1	2	3	4	5	6	7	8	9	0

Pañcakādinipāta Aṅguttaraṭṭhakathā

Mātikā | Piṭṭhaṅka

Pañcakanipāta

1. Paṭhamapaṇṇāsaka

1. Sekhabalavagga

2. Balavagga

3. Pañcaṅgikavagga

Mātikā Piṭṭhaṅka

2. Dutiyapaṇṇāsaka

(6) 1. Nīvaraṇavagga

(7) 2. Saññāvagga

(8) 3. Yodhājīvavagga

Mātikā Piṭṭhaṅka

(12) 2. Andhakavindavagga

(13) 3. Gilānavagga

(14) 4. Rājavagga

(15) 5. Tikaṇḍakīvagga

Mātikā Piṭṭhaṅka

2. Dutiyapaṇṇāsaka

6. Mahāvagga

7. Devatāvagga

8. Arahattavagga

Mātikā Piṭṭhaṅka

2. Anusayavagga

3. Vajjisattakavagga

4. Devatāvagga

5. Mahāyaññavagga

Mātikā Piṭṭhaṅka

Aṭṭhakanipāta

1. Paṭhamapaṇṇāsaka

1. Mettāvagga

2. Mahāvagga

3. Gahapativagga

Mātikā Piṭṭhaṅka

Navakanipāta

1. Paṭhamapaṇṇāsaka

1. Sambodhivagga

2. Sīhanādavagga

3. Sattāvāsavagga

Mātikā Piṭṭhaṅka

Mātikā Piṭṭhaṅka

4. Upālivagga

5. Akkosavagga

2. Dutiyapaṇṇāsaka

(6) 1. Sacittavagga

(7) 2. Yamakavagga

Mātikā Piṭṭhaṅka

(8) 3. Ākaṅkhavagga

(9) 4. Theravagga

(10) 5. Upālivagga

3. Tatiyapaṇṇāsaka

(11) 1. Samaṇasaññāvagga

Mātikā			Piṭṭhaṅka

Mātikā Piṭṭhaṅka

Ekādasakanipāta

1. Nissayavagga

2. Anussativagga

Aṅguttaraṭṭhakathāya Pañcakādinipātassa mātikā niṭṭhitā.

Pañcakādinipāta

Aṅguttaraṭṭhakathā

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

Pañcakanipāta

1. Paṭhamapaṇṇāsaka

1. Sekhabalavagga

1. Saṁkhittasuttavaṇṇanā

1. Pañcakanipātassa paṭhame sattannaṁ sekhānaṁ balānīti **sekhabalāni.** Saddhābalādīsu assaddhiye[1] na kampatīti **saddhābalaṁ.** Ahirike na kampatīti **hirībalaṁ.** Anottappe na kampatīti **ottappabalaṁ.** Kosajje na kampatīti **vīriyabalaṁ.** Avijjāya na kampatīti **paññābalaṁ. Tasmā**ti yasmā imāni sattannaṁ sekhānaṁ balāni, tasmā.

2. Vitthatasuttavaṇṇanā

2. Dutiye **kāyaduccaritenā**ti-ādīsu upayogatthe karaṇavacanaṁ, hirīyitabbāni kāyaduccaritādīni hirīyati jigucchatīti attho. Ottappaniddese hetvatthe karaṇavacanaṁ, kāyaduccaritādīhi ottappassa hetubhūtehi ottappati bhāyatīti attho.

---

1. Assaddhiyena (Sī, Syā)

Āraddhavīriyoti paggahitavīriyo anosakkitamānaso. **Pahānāyā**ti pahānatthāya. **Upasampadāyā**ti paṭilābhatthāya. **Thāmavā**ti vīriyathāmena samannāgato. **Daḷhaparakkamo**ti thiraparakkamo. **Anikkhittadhuro kusalesu dhammesū**ti kusalesu dhammesu anoropitadhuro anosakkitavīriyo.

Udayatthagāminiyāti pañcannaṁ khandhānaṁ udayavayagāminiyā udayañca vayañca paṭivijjhituṁ samatthāya. **Paññāya samannāgato**ti vipassanāpaññāya ceva maggapaññāya ca samaṅgibhūto. **Ariyāyā**ti vikkhambhanavasena ca samucchedavasena ca kilesehi ārakā ṭhitāya parisuddhāya. **Nibbedhikāyā**ti sā ca abhinivijjhanato[1] nibbedhikāti vuccati, tāya samannāgatoti attho. Tattha maggapaññā samucchedavasena anibbiddhapubbaṁ appadālitapubbaṁ lobhakkhandhaṁ dosakkhandhaṁ mohakkhandhaṁ nibbijjhati padāletīti nibbedhikā, vipassanāpaññā tadaṅgavasena nibbedhikā, maggapaññāya paṭilābhasaṁvattanato tabbipassanā nibbedhikāti vattuṁ vaṭṭati. **Sammā dukkhakkhayagāminiyā**ti idhāpi maggapaññā sammā hetunā nayena vaṭṭadukkhañca kilesadukkhañca khepayamānā gacchatīti sammā dukkhakkhayagāminī nāma, vipassanāpaññā tadaṅgavasena vaṭṭadukkhañca kilesadukkhañca khepayamānā gacchatīti dukkhakkhayagāminī. Dukkhakkhayagāminiyā vā maggapaññāya paṭilābhāya saṁvattanatopesā dukkhakkhayagāminīti veditabbā. Iti imasmiṁ sutte pañca balāni missakāneva kathitāni, tathā pañcame.

6. Samāpattisuttavaṇṇanā

6. Chaṭṭhe **akusalassa samāpattī**ti akusaladhammassa samāpajjanā, tena saddhiṁ[2] samaṅgibhāvoti attho. **Pariyuṭṭhāya tiṭṭhatī**ti pariyonandhitvā tiṭṭhati.

7. Kāmasuttavaṇṇanā

7. Sattame **kāmesu laḷitā**ti[3] vatthukāmakilesakāmesu laḷitā abhiratā. **Asitabyābhaṅgin**ti tiṇalāyana-asitañceva tiṇavahanakājañca. **Kulaputto**ti ācārakulaputto. **Ohāyā**ti pahāya.

---

1. Sāyeva nibbijjhanato (Sī) 2. Samāpajjanabhāvena saddhiṁ (Syā) 3. Salāḷitāti (Sī)

alaṁ vacanāyāti yuttaṁ vacanāya. **Labbhā**ti sulabhā sakkā labhituṁ. **Hīnā kāmā**ti pañcannaṁ nīcakulānaṁ kāmā. **Majjhimā kāmā**ti majjhimasattānaṁ kāmā. **Paṇītā kāmā**ti rājarājamahāmattānaṁ kāmā. **Kāmātveva saṅkhaṁ gacchantī**ti kāmanavasena kāmetabbavasena ca kāmā-icceva saṅkhaṁ gacchanti. **Vuddho hotī**ti mahallako hoti. **Alaṁpañño**ti yuttapañño. **Attagutto**ti attanāva gutto rakkhito, attānaṁ vā gopetuṁ rakkhituṁ samattho. **Nālaṁ pamādāyā**ti na yutto pamajjituṁ. **Saddhāya akataṁ hotī**ti yaṁ saddhāya kusalesu dhammesu kātuṁ yuttaṁ, taṁ na kataṁ hoti. Sesapadesupi eseva nayo. **Anapekkho dānāhaṁ bhikkhave tasmiṁ bhikkhusmiṁ homī**ti evaṁ saddhādīhi kātabbaṁ katvāva sotāpattiphale patiṭṭhite tasmiṁ puggale anapekkho homīti dasseti. Imasmiṁ sutte sotāpattimaggo kathito.

8. Cavanasuttavaṇṇanā

8. Aṭṭhame **saddhamme**ti sāsanasaddhamme. **Assaddho**ti okappanasaddhāya ca pakkhandanasaddhāya[1] cāti dvīhipi saddhāhi virahito. **Cavati nappatiṭṭhātī**ti imasmiṁ sāsane guṇehi cavati, patiṭṭhātuṁ na sakkoti. Iti imasmiṁ sutte appatiṭṭhānañca patiṭṭhānañca kathitaṁ.

9. Paṭhama-agāravasuttavaṇṇanā

9. Navame nāssa gāravoti **agāravo**. Nāssa patissoti **appatisso,** ajeṭṭhako anīcavutti. Sesamettha purimasadisameva.

10. Dutiya-agāravasuttavaṇṇanā

10. Dasame **abhabbo**ti abhājanaṁ[2]. **Vuddhin**ti vaḍḍhiṁ. **Virūḷhin**ti virūḷhamūlatāya niccalabhāvaṁ. **Vepullan**ti mahantabhāvaṁ. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Sekhabalavaggo paṭhamo.

---

1. Paccakkhasaddhāya (Sī, Syā)   2. Abhabbataṁ patto (Syā)

2. Balavagga

1. Ananussutasuttavaṇṇanā

11. Dutiyassa paṭhame **pubbāhaṁ bhikkhave ananussutesu dhammesū**ti ahaṁ bhikkhave pubbe ananussutesu catūsu saccadhammesu. **Abhiññāvosānapāramippatto paṭijānāmī**ti catūsu saccesu catūhi maggehi soḷasavidhassa kiccassa karaṇena abhijānitvā vosānapāramiṁ sabbesaṁ kiccānaṁ niṭṭhitattā katakiccabhāvaṁ pāraṁ patto paṭijānāmīti Mahābodhipallaṅke attano āgamanīyaguṇaṁ dasseti. **Tathāgatassā**ti aṭṭhahi kāraṇehi Tathāgatassa. **Tathāgatabalānī**ti yathā tehi gantabbaṁ, tatheva gatāni pavattāni ñāṇabalāni. **Āsabhaṁ ṭhānan**ti seṭṭhaṭṭhānaṁ. **Sīhanādan**ti abhītanādaṁ. **Brahmacakkan**ti seṭṭhacakkaṁ. **Pavattetī**ti katheti[1].

2. Kūṭasuttavaṇṇanā

12. Dutiye **sekhabalānī**ti sekhānaṁ ñāṇabalāni. **Aggan**ti uttamaṁ. Sesabalāni gopānasiyo kūṭaṁ viya saṅgaṇhātīti **saṅgāhikaṁ.** Tāneva balāni saṁhatāni karotīti **saṅghātaniyaṁ.**

3. Saṁkhittasuttavaṇṇanā

13. Tatiye tattha muṭṭhassacce na kampatīti **satibalaṁ.** Uddhacce na kampatīti **samādhibalaṁ.**

4. Vitthatasuttavaṇṇanā

14. Catutthe **satinepakkenā**ti ettha nepakkaṁ vuccati paññā, sā satiyā upakārakabhāvena gahitā.

5. Daṭṭhabbasuttavaṇṇanā

15. Pañcame savisayasmiṁyeva lokiyalokuttaradhamme kathetuṁ **kattha ca bhikkhave saddhābalaṁ daṭṭhabban**ti-ādimāha. Yathā hi cattāro seṭṭhiputtā, rājāti rājapañcamesu sahāyesu "nakkhattaṁ kīḷissāmā"ti vīthiṁ otiṇṇesu ekassa seṭṭhiputtassa gehaṁ gatakāle itare

---

1. Vattetīti pavatteti katheti (Sī, Ka)

cattāro tuṇhī nisīdanti, gehasāmikova "imesaṁ khādanīyaṁ bhojanīyaṁ detha, gandhamālālaṅkārādīni dethā"ti gehe vicāreti. Dutiyatatiyacatutthassa gehaṁ gatakāle itare cattāro tuṇhī nisīdanti, gehasāmikova "imesaṁ khādanīyaṁ bhojanīyaṁ detha, gandhamālālaṅkārādīni dethā"ti gehe vicāreti. Atha sabbapacchā rañño gehaṁ gatakāle kiñcāpi rājā sabbattha issaro, imasmiṁ pana kāle attano geheyeva "imesaṁ khādanīyaṁ bhojanīyaṁ detha, gandhamālālaṅkārādīni dethā"ti vicāreti, evamevaṁ saddhāpañcamesu balesu tesu sahāyesu ekato vīthiṁ otarantesu viya ekārammaṇe uppajjamānesupi yathā paṭhamassa gehe itare cattāro tuṇhī nisīdanti, gehasāmikova vicāreti, evaṁ sotāpattiyaṅgāni patvā adhimokkhalakkhaṇaṁ saddhābalameva jeṭṭhakaṁ hoti pubbaṅgamaṁ, sesāni tadanvayāni honti. Yathā dutiyassa gehe itare cattāro tuṇhī nisīdanti, gehasāmikova vicāreti, evaṁ sammappadhānāni patvā paggahalakkhaṇaṁ vīriyabalameva jeṭṭhakaṁ hoti pubbaṅgamaṁ, sesāni tadanvayāni honti. Yathā tatiyassa gehe itare cattāro tuṇhī nisīdanti, gehasāmikova vicāreti, evaṁ satipaṭṭhānāni patvā upaṭṭhānalakkhaṇaṁ satibalameva jeṭṭhakaṁ hoti pubbaṅgamaṁ, sesāni tadanvayāni honti. Yathā catutthassa gehe itare cattāro tuṇhī nisīdanti, gehasāmikova vicāreti, evaṁ jhānavimokkhe patvā avikkhepalakkhaṇaṁ samādhibalameva jeṭṭhakaṁ hoti pubbaṅgamaṁ, sesāni tadanvayāni honti. Sabbapacchā rañño gehaṁ gatakāle pana yathā itare cattāro tuṇhī nisīdanti, rājāva gehe vicāreti, evameva ariyasaccāni patvā pajānanalakkhaṇaṁ paññābalameva jeṭṭhakaṁ hoti pubbaṅgamaṁ, sesāni tadanvayāni hontīti evamidha pañca balāni missakāni kathitāni. Chaṭṭhaṁ uttānatthameva. Evaṁ purimavagge ca idha ca aṭṭhasu suttesu sekhabalāneva kathitāni. Karaṇḍakolavāsī Mahādattatthero panāha "heṭṭhā catūsu suttesu sekhabalāni kathitāni, upari catūsu asekhabalānī"ti.

7. Paṭhamahitasuttavaṇṇanā

17. Sattame sīlādayo missakāva kathitā. **Vimuttīti** arahattaphalavimuttiyeva. **Vimuttiñāṇadassanaṁ** paccavekkhaṇañāṇaṁ, taṁ lokiyameva.

8-10. Dutiyahitasuttādivaṇṇanā

18-20. Aṭṭhame dussīlo bahussuto kathito, navame appassuto dussīlo, dasame bahussuto khīṇāsavoti.

Balavaggo dutiyo.

---

3. Pañcaṅgikavagga

1. Paṭhama-agāravasuttavaṇṇanā

21. Tatiyassa paṭhame **asabhāgavuttiko**ti asabhāgāya visadisāya[1] jīvitavuttiyā samannāgato. **Ābhisamācārikaṁ dhammaṁ**ti uttamasamācārabhūtaṁ vattavasena paññattasīlaṁ. **Sekhaṁ dhammaṁ**ti sekhapaṇṇattisīlaṁ. **Sīlānī**ti cattāri mahāsīlāni. **Sammādiṭṭhiṁ**ti vipassanāsammādiṭṭhiṁ. **Sammāsamādhiṁ**ti maggasamādhiñceva phalasamādhiñca. Imasmiṁ sutte sīlādīni missakāni kathitāni.

2. Dutiya-agāravasuttavaṇṇanā

22. Dutiye **sīlakkhandhaṁ**ti sīlarāsiṁ. Sesadvayepi eseva nayo. Ime pana tayopi khandhā missakāva kathitāti.

3. Upakkilesasuttavaṇṇanā

23. Tatiye **na ca pabhassaraṁ**ti na ca pabhāvantaṁ. **Pabhaṅgu cā**ti pabhijjanasabhāvaṁ. **Ayo**ti kāḷalohaṁ. **Lohaṁ**ti ṭhapetvā idha vuttāni cattāri avasesaṁ lohaṁ. **Sajjhaṁ**ti[2] rajataṁ. **Cittassā**ti cātubhūmakakusalacittassa. Tebhūmakassa tāva upakkilesā hontu, lokuttarassa kathaṁ hontīti? Uppajjituṁ appadānena. Yadaggena hi uppajjituṁ na denti, tadaggeneva te lokiyassapi lokuttarassapi upakkilesā nāma honti. **Pabhaṅgu cā**ti ārammaṇe cuṇṇavicuṇṇabhāvūpagamanena bhijjanasabhāvaṁ. **Sammā samādhiyati āsavānaṁ khayāyā**ti āsavānaṁ khayasaṅkhātassa arahattassa atthāya hetunā kāraṇena samādhiyati.

---

1. Asabhāgāya visabhāgāya (Syā) 2. Sajjhunti (Sī, Syā)

ettāvatā cittaṁ visodhetvā arahatte patiṭṭhitaṁ khīṇāsavaṁ dasseti. Idānissa abhiññāpaṭivedhaṁ dassento **yassa yassa cā**ti-ādimāha. Taṁ uttānatthamevāti.

4. Dussīlasuttavaṇṇanā

24. Catutthe **hatūpaniso**ti hata-upanissayo hatakāraṇo. **Yathābhūtañāṇadassanan**ti nāmarūpaparicchedañāṇaṁ ādiṁ katvā taruṇavipassanā. **Nibbidāvirāgo**ti nibbidā ca virāgo ca. Tattha nibbidā balavavipassanā, virāgo maggo. **Vimuttiñāṇadassanan**ti phalavimutti ca paccavekkhaṇañāṇañca.

5. Anuggahitasuttavaṇṇanā

25. Pañcame **sammādiṭṭhī**ti vipassanāsammādiṭṭhi. **Cetovimuttiphalā**ti-ādīsu **cetovimuttī**ti maggaphalasamādhi. **Paññāvimuttī**ti phalañāṇaṁ. **Sīlānuggahitā**ti sīlena anuggahitā anurakkhitā. **Sutānuggahitā**ti bāhusaccena anuggahitā. **Sākacchānuggahitā**ti dhammasākacchāya anuggahitā. **Samathānuggahitā**ti cittekaggatāya anuggahitā.

Imassa panatthassa āvibhāvatthaṁ madhurambabījaṁ ropetvā samantā mariyādaṁ bandhitvā kālānukālaṁ udakaṁ āsiñcitvā kālānukālaṁ mūlāni sodhetvā kālānukālaṁ patitapāṇake hāretvā[1] kālānukālaṁ makkaṭajālaṁ luñcitvā ambaṁ paṭijagganto puriso dassetabbo. Tassa hi purisassa madhurambabījaropanaṁ viya vipassanāsammādiṭṭhi daṭṭhabbā, mariyādabandhanaṁ viya sīlena anuggaṇhanaṁ, udakāsecanaṁ viya sutena anuggaṇhanaṁ, mūlaparisodhanaṁ viya sākacchāya anuggaṇhanaṁ, pāṇakaharaṇaṁ viya jhānavipassanāpāripanthikasodhanavasena samathānuggaṇhanaṁ, makkaṭajālaluñcanaṁ viya balavavipassanānuggaṇhanaṁ, evaṁ anuggahitassa rukkhassa khippameva vaḍḍhitvā phalappadānaṁ viya imehi sīlādīhi anuggahitāya mūlasammādiṭṭhiyā khippameva maggavasena vaḍḍhitvā cetovimuttipaññāvimuttiphalappadānaṁ veditabbaṁ.

1. Haritvā (Sī)

6. Vimuttāyatanasuttavaṇṇanā

26. Chaṭṭhe **vimuttāyatanānī**ti vimuccanakāraṇāni. **Yatthā**ti yesu vimuttāyatanesu. **Satthā dhammaṁ desetī**ti catusaccadhammaṁ deseti. **Atthapaṭisaṁvedino**ti Pāḷi-atthaṁ jānantassa. **Dhammapaṭisaṁvedino**ti Pāḷiṁ jānantassa. **Pāmojjan**ti taruṇapīti. **Pītī**ti tuṭṭhākārabhūtā balavapīti. **Kāyo**ti nāmakāyo. **Passambhatī**ti paṭippassambhati. **Sukhaṁ vedetī**ti sukhaṁ paṭilabhati. **Cittaṁ samādhiyatī**ti arahattaphalasamādhinā samādhiyati. Ayaṁ hi taṁ dhammaṁ suṇanto āgatāgataṭṭhāne jhānavipassanāmaggaphalāni jānāti, tassa evaṁ jānato pīti uppajjati. So tassā pītiyā antarā osakkituṁ na dento upacārakammaṭṭhāniko hutvā vipassanaṁ vaḍḍhetvā arahattaṁ pāpuṇāti. Taṁ sandhāya vuttaṁ "cittaṁ samādhiyatī"ti. Sesesupi eseva nayo. Ayaṁ pana viseso—**samādhinimittan**ti aṭṭhatiṁsāya ārammaṇesu aññataro samādhiyeva samādhinimittaṁ. **Suggahitaṁ hotī**ti-ādīsu ācariyassa santike kammaṭṭhānaṁ uggaṇhantena suṭṭhu gahitaṁ hoti suṭṭhu manasikataṁ suṭṭhu upadhāritaṁ. **Suppaṭividdhaṁ paññāyā**ti paññāya suṭṭhu paccakkhaṁ kataṁ. **Tasmiṁ dhamme**ti tasmiṁ kammaṭṭhānapāḷidhamme. Iti imasmiṁ sutte pañcapi vimuttāyatanāni arahattaṁ pāpetvā kathitānīti.

7. Samādhisuttavaṇṇanā

27. Sattame **appamāṇan**ti pamāṇāṇakaradhammarahitaṁ lokuttaraṁ. **Nipakāpatissatā**ti nepakkena ca satiyā ca samannāgatā hutvā. **Pañca ñāṇānī**ti pañca paccavekkhaṇañāṇāni. **Paccattaññeva uppajjantī**ti attaniyeva uppajjanti. **Ayaṁ samādhi paccuppannasukho cevā**ti-ādīsu arahattaphalasamādhi adhippeto. Maggasamādhītipi vadantiyeva. So hi appitappitakkhaṇe sukhattā **paccuppannasukho,** purimo purimo pacchimassa pacchimassa samādhisukhassa paccayattā **āyatiṁ sukhavipāko,** kilesehi ārakattā **ariyo,** kāmāmisavaṭṭāmisalokāmisānaṁ abhāvā **nirāmiso.** Buddhādīhi mahāpurisehi sevitattā **akāpurisasevito.** Aṅgasantatāya ārammaṇasantatāya sabbakilesadarathasantatāya ca **santo,** atappaniyaṭṭhena **paṇīto.** Kilesappaṭippassaddhiyā laddhattā kilesappaṭippassaddhibhāvaṁ vā laddhattā **paṭippassaddhaladdho.** Paṭippassaddhaṁ paṭippassaddhīti hi idaṁ atthato ekaṁ.

paṭippassaddhakilesena vā arahatā laddhattāpi **paṭippassaddhaladdho,** ekodibhāvena adhigatattā ekodibhāvameva vā adhigatattā **ekodibhāvādhigato.** Appaguṇasāsavasamādhi viya sasaṅkhārena sappayogena cittena paccanīkadhamme niggayha kilese vāretvā anadhigatattā **na sasaṅkhāraniggayhavāritagato**[1]. Taṁ samādhiṁ samāpajjanto tato ca vuṭṭhahanto sativepullappattattā **satova samāpajjati, satova vuṭṭhahati.** Yathāparicchinnakālavasena vā sato samāpajjati, sato vuṭṭhahati. Tasmā yadettha "ayaṁ samādhi paccuppannasukho ceva āyatiñca sukhavipāko cā"ti evaṁ paccavekkhamānassa paccattaṁyeva aparappaccayañāṇaṁ[2] uppajjati, taṁ ekaṁ ñāṇaṁ. Eseva nayo sesesu. Evaṁ imāni pañca ñāṇāni paccattaññeva uppajjantīti.

8. Pañcaṅgikasuttavaṇṇanā

28. Aṭṭhame **ariyassā**ti vikkhambhanavasena pahīnakilesehi ārakā ṭhitassa. **Bhāvanaṁ desessāmī**ti brūhanaṁ vaḍḍhanaṁ pakāsayissāmi. **Imameva kāyan**ti imaṁ karajakāyaṁ. **Abhisandetī**ti temeti sneheti, sabbattha pavattapītisukhaṁ karoti. **Parisandetī**ti samantato sandeti. **Paripūretī**ti vāyunā bhastaṁ viya pūreti. **Parippharatī**ti samantato phusati. **Sabbāvato kāyassā**ti assa bhikkhuno sabbakoṭṭhāsavato kāyassa kiñci upādinnakasantatipavattiṭṭhāne chavimaṁsalohitānugataṁ aṇumattampi ṭhānaṁ paṭhamajjhānasukhena aphuṭaṁ[3] nāma na hoti.

Dakkhoti cheko paṭibalo nhānīyacuṇṇāni kātuṁ ceva yojetuñca sannetuñca. **Kaṁsathāle**ti yena kenaci lohena katabhājane. Mattikābhājanaṁ pana thiraṁ na hoti, sannentassa[4] bhijjati. Tasmā taṁ na dassesi. **Paripphosakaṁ paripphosakan**ti siñcitvā siñcitvā. **Sanneyyā**ti vāmahatthena kaṁsathālaṁ gahetvā dakkhiṇahatthena pamāṇayuttaṁ udakaṁ siñcitvā siñcitvā parimaddanto piṇḍaṁ kareyya. **Snehānugatā**ti udakasinehena anugatā. **Snehaparetā**ti udakasinehena pariggahitā.

---

1. Na sasaṅkhāraniggayhavāritavato (Sī), na sasaṅkhāraniggayhavāritappatto (Syā)
2. Idaṁ paccayapaccavekkhaṇañāṇaṁ (Syā, Ka) Dī-Ṭṭha 3. 245 piṭṭhepi passitabbaṁ.
3. Aphuṭṭhaṁ(Sī, Syāka)
4. Sandentassa (Sī, Syā, Ka) Ma-Ṭṭha 2. 222; Dī-Ṭṭha 1. 195 piṭṭhesupi passitabbaṁ.

santarabāhirāti saddhiṁ antopadesena ceva bahipadesena ca, sabbatthakameva udakasinehena phuṭāti attho. **Na ca paggharinī**ti na bindu bindu udakaṁ paggharati, sakkā hoti hatthenapi dvīhipi aṅgulīhi gahetuṁ ovaṭṭikāyapi kātunti attho.

Dutiyajjhānasukha-upamāyaṁ **ubbhidodako**ti ubbhinna-udako, na heṭṭhā ubbhijjitvā uggacchana-udako, antoyeva pana uppajjana-udakoti attho. **Āyamukhan**ti āgamanamaggo. **Devo**ti megho. **Kālena kālan**ti kāle kāle, anvaḍḍhamāsaṁ vā anudasāhaṁ vāti attho. **Dhāran**ti vuṭṭhiṁ. **Nānuppaveccheyyā**ti nappaveseyya, na vasseyyāti attho. **Sītā vāridhārā ubbhijjitvā**ti sītā vāridhārā taṁ rahadaṁ pūrayamānā ubbhijjitvā. Heṭṭhā uggacchana-udakañhi uggantvā bhijjantaṁ udakaṁ khobheti, catūhi disāhi pavisana-udakaṁ purāṇapaṇṇatiṇakaṭṭhadaṇḍakādīhi udakaṁ khobheti. Vuṭṭhi-udakaṁ dhārānipātabubbuḷakehi udakaṁ khobheti, sannisinnameva pana hutvā iddhinimmitamiva uppajjamānaṁ udakaṁ imaṁ padesaṁ pharati, imaṁ na pharatīti natthi. Tena aphuṭokāso nāma na hoti. Tattha rahado viya karajakāyo, udakaṁ viya dutiyajjhānasukhaṁ, sesaṁ purimanayeneva veditabbaṁ.

Tatiyajjhānasukha-upamāyaṁ uppalāni ettha santīti **uppalinī.** Sesapadadvayepi eseva nayo. Ettha ca setarattanīlesu yaṁkiñci uppalameva, ūnakasatapattaṁ puṇḍarīkaṁ, satapattaṁ padumaṁ. Pattaniyamaṁ vā vināpi setaṁ padumaṁ, rattaṁ puṇarīkanti ayamettha vinicchayo. **Udakānuggatānī**ti udakato na uggatāni. **Antonimuggaposīnī**ti udakatalassa anto nimuggāniyeva hutvā posanti[1] vaḍḍhantīti attho. Sesaṁ purimanayeneva veditabbaṁ.

Catutthajjhāna-upamāyaṁ **parisuddhena cetasā pariyodātenā**ti ettha nirupakkilesaṭṭhena parisuddhaṁ, pabhassaraṭṭhena pariyodātaṁ veditabbaṁ. **Odātena vatthenā**ti idaṁ utupharaṇatthaṁ vuttaṁ. Kiliṭṭhavatthena hi utupharaṇaṁ na hoti, taṅkhaṇadhotaparisuddhena utupharaṇaṁ balavaṁ hoti. Imissā hi upamāya vatthaṁ viya karajakāyo, utupharaṇaṁ viya catutthajjhānasukhaṁ. Tasmā yathā sunhātassa purisassa parisuddhaṁ vatthaṁ sasīsaṁ pārupitvā

---

1. Pusanti (Sī)

nisinnassa sarīrato utu sabbameva vatthaṁ pharati, na koci vatthassa aphuṭokāso hoti, evaṁ catutthajjhānasukhena bhikkhuno karajakāyassa na koci okāso aphuṭo hotīti evamettha attho daṭṭhabbo. Catutthajjhānacittameva vā vatthaṁ viya, taṁsamuṭṭhānarūpaṁ utupharaṇaṁ viya. Yathā hi katthaci katthaci odātavatthe kāyaṁ aphusantepi taṁsamuṭṭhānena utunā sabbatthakameva kāyo phuṭo hoti, evaṁ catutthajjhānasamuṭṭhāpitena sukhumarūpena[1] sabbatthakameva bhikkhuno kāyo phuṭo hotīti evamettha attho daṭṭhabbo.

Paccavekkhaṇanimittanti paccavekkhaṇañāṇameva. **Suggahitaṁ hot**īti yathā tena jhānavipassanāmaggā suṭṭhu gahitā honti, evaṁ paccavekkhaṇanimittaṁ aparāparena paccavekkhaṇanimittena suṭṭhu gahitaṁ hoti. **Añño vā aññan**ti añño eko aññaṁ ekaṁ, attanoyeva hi attā na pākaṭo hoti. **Ṭhito vā nisinnan**ti ṭhitakassāpi nisinno pākaṭo hoti, tenevaṁ vuttaṁ. Sesesupi eseva nayo. **Udakamaṇiko**ti samekhalā udakacāṭi. **Samatittiko**ti samabharito. **Kākapeyyo**ti mukhavaṭṭiyaṁ nisīditvā kākena gīvaṁ anāmetvāva pātabbo.

Subhūmiyanti samabhūmiyaṁ. "Subhūme sukhette vihatakhāṇuke bījāni patiṭṭhāpeyyā"ti[2] ettha pana maṇḍabhūmi subhūmīti āgatā. **Catumahāpathe**ti dvinnaṁ mahāmaggānaṁ vinivijjhitvā gataṭṭhāne. **Ājaññaratho**ti vinīta-assaratho. **Odhastapatodo**ti yathā rathaṁ abhiruhitvā ṭhitena sakkā hoti gaṇhituṁ, evaṁ ālambanaṁ nissāya tiriyato ṭhapitapatodo. **Yoggācariyo**ti assācariyo. Sveva assadamme sāretīti **assadammasārathi. Yenicchakan**ti yena yena maggena icchati. **Yadicchakan**ti yaṁ yaṁ gatiṁ icchati. **Sāreyyā**ti ujukaṁ purato peseyya. **Paccāsāreyyā**ti paṭinivatteyya.

Evaṁ heṭṭhā pañcahi aṅgehi samāpattiparikammaṁ kathetvā imāhi tīhi upamāhi paguṇasamāpattiyā ānisaṁsaṁ dassetvā idāni khīṇāsavassa abhiññāpaṭipāṭiṁ dassetuṁ **so sace ākaṅkhatī**ti-ādimāha. Taṁ uttānatthamevāti.

---

1. Sukhumasukhena (Ka)

2. Dī 2. 280 piṭṭhe.

9. Caṅkamasuttavaṇṇanā

29. Navame **addhānakkhamo hotī**ti dūraṁ addhānamaggaṁ gacchanto khamati, adhivāsetuṁ sakkoti. **Padhānakkhamo**ti vīriyakkhamo[1]. **Caṅkamādhigato samādhī**ti caṅkamaṁ adhiṭṭhahantena adhigato aṭṭhannaṁ samāpattīnaṁ aññatarasamādhi. **Ciraṭṭhitiko hotī**ti ciraṁ tiṭṭhati. Thitakena gahitanimittañhi nisinnassa nassati, nisinnena gahitanimittaṁ nipannassa. Caṅkamaṁ adhiṭṭhahantena calitārammaṇe gahitanimittaṁ pana ṭhitassapi nisinnassapi nipannassapi na nassatīti.

10. Nāgitasuttavaṇṇanā

30. Dasame uddhaṁ uggatattā ucco, rāsibhāvena ca mahā saddo etesanti **uccāsaddamahāsaddā.** Tesu hi uggatuggatesu khittiyamahāsālabrāhmaṇamahāsālādīsu mahāsakkāraṁ gahetvā āgatesu "asukassa okāsaṁ detha, asukassa okāsaṁ dethā"ti vutte "mayaṁ paṭhamataraṁ āgatā, mayaṁ paṭhamataraṁ āgatā, natthi okāso"ti evaṁ aññamaññaṁ kathentānaṁ saddo ucco ceva mahā ca ahosi. **Kevaṭṭā maññe macchavilope**ti kevaṭṭā viya macchavilope. Tesaṁ hi macchapacchiṁ gahetvā āgatānaṁ vikkiṇanaṭṭhāne "mayhaṁ detha mayhaṁ dethā"ti vadato mahājanassa evarūpo saddo hoti. **Miḷhasukhan**ti asucisukhaṁ. **Middhasukhan**ti niddāsukhaṁ. **Lābhāsakkārasilokasukhan**ti lābhasakkārañceva vaṇṇabhaṇanañca nissāya uppannasukhaṁ.

Taṁninnāva gamissantīti taṁtadeva Bhagavato gataṭṭhānaṁ gamissanti, anubandhissantiyevāti vuttaṁ hoti. **Tathā hi bhante Bhagavato sīlapaññāṇan**ti yasmā tathāvidhaṁ tumhākaṁ sīlañca ñāṇañcāti attho. **Mā ca mayā yaso**ti mayā saddhiṁ yasopi mā samāgacchatu. **Piyānan**ti piyajanānaṁ. **Eso tassa nissando**ti esā piyabhāvassa nipphatti. **Asubhanimittānuyogan**ti asubhakammaṭṭhānānuyogaṁ. **Subhanimitte**ti rāgaṭṭhāniye iṭṭhārammaṇe. **Eso tassa nissando**ti esā tassa asubhanimittānuyogassa nipphatti. Evamimasmiṁ sutte imesu pañcasu ṭhānesu vipassanāva kathitāti.

Pañcaṅgikavaggo tatiyo.

---

1. Padhānavīriyakkhamo (Sī)

4. Sumanavagga

1. Sumanasuttavaṇṇanā

31. Catutthassa paṭhame **Sumanā rājakumārī**ti mahāsakkāraṁ katvā patthanaṁ patthetvā evaṁ laddhanāmā rājakaññā. Vipassisammāsambuddhakālasmiṁ hi nāgaresu "yuddhampi katvā Satthāraṁ amhākaṁ gaṇhissāmā"ti senāpatiṁ nissāya Buddhappamukhaṁ saṁghaṁ labhitvā paṭipāṭiyā puññāni kātuṁ āraddhesu sabbapaṭhamadivaso senāpatissa vāro ahosi. Tasmiṁ divase senāpati mahādānaṁ sajjetvā "ajja yathā añño koci ekabhikkhampi[1] na deti, evaṁ rakkhathā"ti samantā purise ṭhapeti. Taṁdivasaṁ seṭṭhibhariyā rodamānā pañcahi kumārikāsatehi saddhiṁ kīḷitvā āgataṁ dhītaraṁ āha "sace amma tava pitā jīveyya, ajjāhaṁ paṭhamaṁ Dasabalaṁ bhojeyyan"ti. Sā taṁ āha "amma mā cintayi, ahaṁ tathā karissāmi, yathā Buddhappamukho saṁgho amhākaṁ paṭhamaṁ bhikkhaṁ bhuñjissatī"ti. Tato satasahassagghanikāya suvaṇṇapātiyā nirudakapāyāsaṁ pūretvā sappimadhusakkharādīhi abhisaṅkharitvā aññissā pātiyā paṭikujjitvā taṁ sumanamālāguḷehi parikkhipitvā mālāguḷasadisaṁ katvā Bhagavato gāmaṁ pavisanavelāya sayameva ukkhipitvā dhātigaṇaparivutā gharā nikkhami.

Antarāmagge senāpatino upaṭṭhākā "amma mā ito āgamā"ti vadanti. Mahāpuññā nāma manāpakathā honti, na ca tesaṁ punappunaṁ bhaṇantānaṁ kathā paṭikkhipituṁ sakkā hoti. Sā "cūḷapita mahāpita mātula kissa tumhe gantuṁ na dethā"ti āha. Senāpatinā "aññassa kassaci khādanīyaṁ bhojanīyaṁ mā dethā"ti ṭhapitamha ammāti. Kiṁ pana mama hatthe khādanīyaṁ bhojanīyaṁ passathāti. Mālāguḷaṁ passāmāti. Kiṁ tumhākaṁ senāpati mālāpūjampi kātuṁ na detīti. Deti ammāti. Tena hi apethāti Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā "mālāguḷaṁ gaṇhatha Bhagavā"ti āha. Bhagavā ekaṁ senāpatissa upaṭṭhākaṁ oloketvā mālāguḷaṁ gaṇhāpesi. Sā Bhagavantaṁ vanditvā "bhavābhavābhinibbattiyaṁ[2] me sati paritassanajīvitaṁ nāma mā hotu, ayaṁ Sumanamālā viya nibbattanibbattaṭṭhāne

---

1. Ekabhikkhumpi (Sī)

2. Bhagavā bhavābhinibbattiyaṁ (Sī)

piyāva homi, nāmena ca Sumanāyevā”ti patthanaṁ katvā Satthārā “sukhinī hohī”ti vutthā vanditvā padakkhiṇaṁ katvā pakkāmi.

Bhagavāpi senāpatissa gehaṁ gantvā paññattāsane nisīdi. Senāpati yāguṁ gahetvā upagañchi, Satthā hatthena pattaṁ pidahi. Nisinno bhante bhikkhusaṁghoti. Atthi no eko antarāmagge piṇḍapāto laddhoti. Mālaṁ apanetvā piṇḍapātaṁ addasa. Cūḷupaṭṭhāko āha “sāmi mālāti maṁ vatvā mātugāmo vañcesī”ti. Pāyāso Bhagavantaṁ ādiṁ katvā sabbabhikkhūnaṁ pahosi. Senāpati attano deyyadhammaṁ adāsi. Satthā bhattakiccaṁ katvā maṅgalaṁ vatvā pakkāmi. Senāpati “kā nāma sā piṇḍapātamadāsī”ti pucchi. Seṭṭhidhītā sāmīti. Sappaññā itthī, evarūpāya ghare vasantiyā purisassa saggasampatti nāma na dullabhāti kaṁ ānetvā jeṭṭhakaṭṭhāne ṭhapesi.

Sā pitugehe ca senāpatigehe ca dhanaṁ gahetvā yāvatāyukaṁ Tathāgatassa dānaṁ datvā puññāni karitvā tato cutā kāmāvacaradevaloke nibbatti. Nibbattakkhaṇeyeva jāṇuppamāṇena odhinā sakalaṁ devalokaṁ paripūrayamānaṁ sumanavassaṁ vassi. Devatā “ayaṁ attanāva attano nāmaṁ gahetvā āgatā”ti “Sumanā devadhītā”tvevassā nāmaṁ akaṁsu. Sā ekanavutikappe devesu ca manussesu ca saṁsarantī nibbattanibbattaṭṭhāne avijahitasumanavassā “Sumanā Sumanā”tveva nāmā ahosi. Imasmiṁ pana kāle Kosalarañño aggamahesiyā icchismiṁ paṭisandhiṁ gaṇhi. Tāpi pañcasatā kumārikā taṁdivasaññeva tasmiṁ tasmiṁ kule paṭisandhiṁ gahetvā ekadivaseyeva sabbā mātukucchito nikkhamiṁsu. Taṁkhaṇaṁyeva jāṇuppamāṇena odhinā sumanavassaṁ vassi. Taṁ disvā rājā “pubbe katābhinīhārā esā bhavissatī”ti tuṭṭhamānaso “dhītā me attanāva attano nāmaṁ gahetvā āgatā”ti Sumanātvevassā nāmaṁ katvā “mayhaṁ dhītā na ekikāva nibbattissatī”ti nagaraṁ vicināpento “pañca dārikāsatāni jātānī”ti sutvā sabbā attanāva posāpesi. Māse māse sampatte “ānetvā mama dhītu dassethā”ti āha. Evamesā mahāsakkāraṁ katvā patthanaṁ patthetvā evaṁladdhanāmāti veditabbā.

Tassā sattavassikakāle Anāthapiṇḍikena vihāraṁ niṭṭhāpetvā Tathāgatassa dūte pesite Satthā bhikkhusaṁghaparivāro Sāvatthiṁ agamāsi. Anāthapiṇḍiko gantvā rājānaṁ evamāha "mahārāja Satthu idhāgamanaṁ amhākampi maṅgalaṁ tumhākampi maṅgalameva, Sumanaṁ rājakumāriṁ pañcahi dārikāsatehi saddhiṁ puṇṇaghaṭe ca gandhamālādīni ca gāhāpetvā Dasabalassa paccuggamanaṁ pesethā"ti. Rājā "sādhu mahāseṭṭhī"ti tathā akāsi. Sāpi raññā vuttanayeneva gantvā Satthāraṁ vanditvā gandhamālādīhi pūjetvā ekamantaṁ aṭṭhāsi. Satthā tassā dhammaṁ desesi. Sā pañcahi kumārikāsatehi saddhiṁ sotāpattiphale patiṭṭhāsi. Aññānipi pañca dārikāsatāni pañca mātugāmasatāni pañca upāsakasatāni tasmiṁyeva khaṇe sotāpattiphalaṁ pāpuṇiṁsu. Evaṁ tasmiṁ divase antarāmaggeyeva dve sotāpannasahassāni jātāni.

Yena Bhagavā tenupasaṅkamīti kasmā upasaṅkamīti? Pañhaṁ pucchitukāmatāya. Kassapasammāsambuddhakāle kira sahāyakā dve bhikkhū ahesuṁ. Tesu eko sāraṇīyadhammaṁ pūreti, eko bhattaggavattaṁ. Sāraṇīyadhammapūrako itaraṁ āha "āvuso adinnassa phalaṁ nāma natthi, attanā laddhaṁ paresaṁ datvā bhuñjituṁ vaṭṭatī"ti. Itaro pana āha "āvuso tvaṁ na jānāsi, deyyadhammaṁ nāma vinipātetuṁ na vaṭṭati, attano yāpanamattameva gaṇhantena bhattaggavattaṁ pūretuṁ vaṭṭatī"ti. Tesu ekopi ekaṁ attano ovāde otāretuṁ nāsakkhi. Dvepi attano paṭipattiṁ pūretvā tato cutā kāmāvacaradevaloke nibbattiṁsu. Tattha sāraṇīyadhammapūrako itaraṁ pañcahi dhammehi adhigaṇhi.

Evaṁ te devesu ca manussesu ca saṁsarantā ekaṁ Buddhantaraṁ khepetvā imasmiṁ kāle Sāvatthiyaṁ nibbattiṁsu. Sāraṇīyadhammapūrako Kosalarañño aggamahesiyā kucchismiṁ paṭisandhiṁ gaṇhi, itaro tassāyeva upaṭṭhāka-itthiyā kucchismiṁ paṭisandhiṁ gaṇhi. Te dvepi janā ekadivaseneva jāyiṁsu. Te nāmaggahaṇadivase nhāpetvā sirigabbhe nipajjāpetvā dvinnampi mātaro bahi sakkāraṁ saṁvidahiṁsu. Tesu sāraṇīyadhammapūrako akkhīni ummīletvā mahantaṁ setacchattaṁ supaññattaṁ sirisayanaṁ alaṅkatapaṭiyattañca nivesanaṁ disvā "ekasmiṁ rājakule nibbattosmī"ti aññāsi. So

"Kiṁ nu kho kammaṁ katvā idha nibbattosmī"ti āvajjento "sāraṇīyadhammanissandenā"ti ñatvā "sahāyo me kuhiṁ nu kho nibbatto"ti āvajjento nīcasayane nipannaṁ disvā "ayaṁ bhattaggavattaṁ pūremīti mama vacanaṁ na gaṇhi, imasmiṁ idāni taṁ ṭhāne[1] niggaṇhituṁ vaṭṭatī"ti samma mama vacanaṁ nākāsī"ti āha. Atha kiṁ jātanti. Passa mayhaṁ sampattiṁ, setacchattassa heṭṭhā sirisayane nipannosmi, tvaṁ nīcamañce thaddha-attharaṇamatte nipannosīti. Kiṁ pana tvaṁ etaṁ nissāya mānaṁ karosi, nanu veḷusalākāhi katvā pilotikāya paliveṭhitaṁ sabbametaṁ pathavidhātumattamevāti.

Sumanā tesaṁ kathaṁ sutvā "mama bhātikānaṁ santike koci natthī"ti tesaṁ samīpaṁ gacchantī dvāraṁ nissāya ṭhitā "dhātū"ti vacanaṁ sutvā "idaṁ dhātūti vacanaṁ bahiddhā natthi, mama bhātikā samaṇadevaputtā bhavissantī"ti cintetvā "sacāhaṁ 'ime evaṁ kathentī'ti mātāpitūnaṁ kathessāmi, 'amanussā ete'ti nīharāpessanti. Idaṁ kāraṇaṁ aññassa akathetvā kaṅkhacchedakaṁ purisaheraññikaṁ mama pitaraṁ Mahāgotamadasabalaṁyeva pucchissāmī"ti bhuttapātarāsā rājānaṁ upasaṅkamitvā "Dasabalassa upaṭṭhānaṁ gamissāmī"ti āha. Rājā pañca rathasatāni yojāpesi. Jambudīpatalasmiṁ hi tissova kumāriyo pitūnaṁ santikā[2] pañca rathasatāni labhiṁsu—Bimbisārarañño dhītā Cundī rājakaññā, Dhanañcayassa seṭṭhissa dhītā Visākhā, ayaṁ Sumanā rājakaññāti. Sā gandhāmālaṁ ādāya rathe ṭhitā pañcarathasataparivārā "imaṁ pañhaṁ pucchissāmī"ti yena Bhagavā tenupasaṅkami.

Idhassūti idha bhaveyyuṁ. **Eko dāyako**ti eko attanā laddhalābhato parassa datvā paribhuñjanako sāraṇīyadhammapūrako. **Eko adāyako**ti eko attanā laddhaṁ parassa adatvā paribhuñjanako bhattaggavattapūrako. **Devabhūtānaṁ pana nesanti**[3] devabhūtānaṁ etesaṁ. **Adhigaṇhātī**ti adhibhavitvā gaṇhāti ajjhottharati atiseti. **Ādhipateyyenā**ti jeṭṭhakakāraṇena. **Imehi pañcahi ṭhānehī**ti sesadeve Sakko devarājā viya imehi pañcahi kāraṇehi adhigaṇhāti.

1. Imasmiṁ dāni niggaṇhanaṭṭhāne (Sī) 2. Santike tāni (Ka)
3. Devabhūtānaṁ panesanti (Sī)

mānusakenāti-ādīsu āyunā Mahākassapatthero viya Bākulatthero viya Ānandatthero viya ca, vaṇṇena Mahāgatimba-abhayatthero viya Bhaṇḍāgāra-amacco viya ca, sukhena Raṭṭhapālakulaputto viya Soṇaseṭṭhiputto viya Yasadārako viya ca, yasena Dhammāsoko viya, tathā ādhipaccenāti imehi pañcahi kāraṇehi atireko jeṭṭhako hoti.

Yācitova bahulanti Bākulattherasīvalitthera-ānandattherādayo viya yācitova bahulaṁ cīvarādīni paribhuñjatīti imehi kāraṇehi atireko hoti jeṭṭhako. **Yadidaṁ vimuttiyā vimuttin**ti yaṁ ekassa vimuttiyā saddhiṁ itarassa vimuttiṁ ārabbha nānākaraṇaṁ vattabbaṁ bhaveyya, taṁ na vadāmīti attho. Sattavassikadārako vā hi vimuttiṁ paṭivijjhatu Vassasatikatthero vā bhikkhu vā bhikkhunī vā upāsako vā upāsikā vā devo vā māro vā brahmā vā, paṭividdhalokuttaramagge nānattaṁ nāma natthi. **Alamevā**ti yuttameva. **Yatra hi nāmā**ti yāni nāma.

Gacchaṁ ākāsadhātuyāti ākāsena gacchanto. **Saddho**ti ratanattayaguṇānaṁ saddhātā. **Thanayan**ti gajjanto. **Vijjumālī**ti mālāsadisāya meghamukhe carantiyā vijjulatāya samannāgato. **Satakkakū**ti satakūṭo, ito cito ca uṭṭhitena valāhakakūṭasatena samannāgatoti attho. **Dassanasampanno**ti sotāpanno. **Bhogaparibyūḷho**ti udakoghena viya dānavasena dīyamānehi bhogehi paribyūḷho, devalokaṁ sampāpitoti attho. **Peccā**ti paraloke. **Sagge pamodatī**ti[1] yasmiṁ sagge uppajjati, tattheva modatīti.

2. Cundīsuttavaṇṇanā

32. Dutiye **pañcahi rathasatehī**ti bhuttapātarāsā pitu santikaṁ pesetvā pañca rathasatāni yojāpetvā tehi parivutāti attho. **Upasaṅkamī**ti bhātarā saddhiṁ pavattitaṁ pañhasākacchaṁ pucchissāmīti gandhamālacuṇṇādīni ādāya upasaṅkami. **Yadeva so hotī**ti yadā eva so hoti. Atha vā yo eva so hoti. **Ariyakantāni sīlānī**ti

1. Sagge ce modatīti (Sī)

maggaphalasampayuttāni sīlāni. Tāni hi ariyānaṁ kantāni honti, bhavantarepi na pariccajanti[1]. Sesaṁ Catukkanipāte Aggappasādasutte[2] vuttanayeneva veditabbaṁ.

3. Uggahasuttavaṇṇanā

33. Tatiye **Bhaddiye**ti Bhaddiyanagare. **Jātiyāvane**ti sayaṁjāte aropite[3] Himavantena saddhiṁ ekābaddhe vanasaṇḍe, taṁ nagaraṁ upanissāya tasmiṁ vane viharatīti attho. **Attacatuttho**ti attanā catuttho. Kasmā panesa Bhagavantaṁ attacatutthaṁ yeva nimantesi? Gehe kirassa maṅgalaṁ mahantaṁ, tattha mahantena saṁvidhānena[4] bahū manussā sannipatissanti[5]. Te bhikkhusaṁghaṁ parivisantena dussaṅgahā bhavissantīti attacatutthaṁyeva nimantesi. Api cassa evampi ahosi "daharakumārikāyo mahābhikkhusaṁghamajjhe Satthari ovadante olīnamanā[6] ovādaṁ gahetuṁ na sakkuṇeyyun"ti. Imināpi kāraṇena attacatutthameva nimantesi. **Ovadatu tāsaṁ bhante**ti bhante Bhagavā etāsaṁ ovadatu, etā ovadatūti attho. Upayogatthasmiñhi etaṁ sāmivacanaṁ. **Yaṁ tāsan**ti yaṁ ovādānusāsanaṁ etāsaṁ. Evaṁ ca pana vatvā so seṭṭhi "imā mama santike ovādaṁ gaṇhamānā harāyeyyun"ti Bhagavantaṁ vanditvā pakkāmi.

Bhattūti sāmikassa. **Anukampaṁ upādāyā**ti anuddayaṁ paṭicca. **Pubbuṭṭhāyiniyo**ti sabbapaṭhamamaṁ uṭṭhānasīlā. **Pacchānipātiniyo**ti sabbapacchā nipajjanasīlā. Itthiyā hi paṭhamataraṁ bhuñjitvā sayanaṁ āruyha nipajjituṁ na vaṭṭati, sabbe pana gehaparijane bhojetvā upakaraṇabhaṇḍaṁ saṁvidhāya gorūpādīni āgatānāgatāni ñatvā sve kattabbakammaṁ vicāretvā kuñcikāmuddikaṁ hatthe katvā sace bhojanaṁ atthi, bhuñjitvā, no ce atthi, aññaṁ pacāpetvā sabbe santappetvā[7] pacchā nipajjituṁ vaṭṭati. Nipannāyapi yāva sūriyuggamanā niddāyituṁ na vaṭṭati, sabbapaṭhamamaṁ pana uṭṭhāya dāsakammakare pakkosāpetvā "idañcidañca kammaṁ karothā"ti kammantaṁ vicāretvā dhenuyo duhāpetvā sabbaṁ gehe kattabbakiccaṁ attano paccakkhaṁyeva kātuṁ

---

1. Apariccajiyāni (Sī)
2. Aṁ 1. 343 piṭṭhe.
3. Aropime (Sī)
4. Saṁvidhānena bhavitabbaṁ (Sī), parivārena (Ka)
5. Sannipatanti (Sī, Syā)
6. Olokayamānā (Syā, Ka)
7. Saṅkappetvā (Syā)

vaṭṭati. Etamatthaṁ sandhāya "pubbuṭṭhāyiniyo pacchānipātiniyo"ti āha. **Kiṁ kārapaṭissā viniyo**ti "kiṁ karoma kiṁ karomā"ti mukhaṁ oloketvā vicaraṇasīlā. **Manāpacāriniyo**ti manāpaṁyeva kiriyaṁ karaṇasīlā. **Piyavādiniyo**ti piyameva vacanaṁ vādanasīlā[1]. **Pūjessāmā**ti catupaccayapūjāya pūjayissāma.

Abbhāgateti attano santikaṁ āgate. **Āsanodakena paṭipūjessāmā**ti āsanena ca pādadhovana-udakena ca pūjayissāma. Ettha ca mātāpitūnaṁ devasikaṁ sakkāro kātabbo. Samaṇabrāhmaṇānaṁ pana abbhāgatānaṁ āsanaṁ datvā pādadhovanañca dātabbaṁ, sakkāro ca kātabbo.

Uṇṇāti eḷakalomaṁ. **Tattha dakkhā bhavissāmā**ti eḷakalomānaṁ vijaṭanadhovanarajanaveṇikaraṇādīsu kappāsassa ca vaṭṭanapisana[2] phoṭanakantanādīsu chekā bhavissāma. **Tatrupāyāyā**ti tasmiṁ uṇṇākappāsasaṁvidhāne upāyabhūtāya "imasmiṁ kāle idaṁ nāma kātuṁ vaṭṭatī"ti evaṁ pavattāya vīmaṁsāya samannāgatā. **Alaṁ kātuṁ alaṁ saṁvidhātun**ti attanā kātumpi parehi kārāpetumpi yuttā ceva[3] samatthā ca bhavissāmāti attho.

Katañca katato jānissāma, akatañca akatatoti sakaladivasaṁ idaṁ nāma kammaṁ katvā āgatānaṁ, upaḍḍhadivasaṁ idaṁ nāma kammaṁ katvā āgatānaṁ, nikkammānaṁ gehe nisinnānaṁ idaṁ nāma dātuñca evañca kātuṁ vaṭṭatīti evaṁ jānissāma. **Gilānakānañca balābalan**ti sace hi gilānakāle tesaṁ bhesajjabhojanādīni datvā rogaṁ phāsuṁ na karonti, "ime arogakāle amhe yaṁ icchanti, taṁ kārenti. Gilānakāle atthibhāvampi no na jānantī"ti virattarūpā pacchā kiccāni na karonti, dukkaṭāni vā karonti. Tasmā nesaṁ balābalaṁ ñatvā dātabbañca kātabbañca jānissāmāti evaṁ tumhehi sikkhitabbanti dasseti. **Khādanīyaṁ bhojanīyañcassā**ti khādanīyañca bhojanīyañca assa antojanassa. **Paccaṁsenā**ti paṭilabhitabbena aṁsena, attano attano laddhabbakoṭṭhāsānurūpenāti attho. **Saṁvibhajissāmā**ti dassāma. **Sampādessāmā**ti sampādayissāma.

---

1. Piyameva kathanasīlā (Sī)
2. Vaṭṭanapiñchana(Sī), vaṭṭanapiñjana (Syā)
3. Yuttameva (Sī, Syā)

Adhuttīti purisadhuttasurādhuttatāvasena adhuttiyo. **Athenī**ti atheniyo acoriyo. **Asoṇḍī**ti surāsoṇḍatādivasena asoṇḍiyo.

Evaṁ suttantaṁ niṭṭhapetvā idāni gāthāhi kūṭaṁ gaṇhanto **yo naṁ bharati sabbadā**ti-ādimāha. Tattha **bharatī**ti posati paṭijaggati. **Sabbakāmaharan**ti sabbakāmadadaṁ. **Sotthī**ti su-itthī. **Evaṁ vattatī**ti ettakaṁ vattaṁ pūretvā vattati. **Manāpā nāma te devā**ti Nimmānaratī devā. Te hi icchiticchitaṁ rūpaṁ māpetvā abhiramaṇato Nimmānaratīti ca manāpāti ca vuccantīti.

4. Sīhasenāpatisuttavaṇṇanā

34. Catutthe **sandiṭṭhikan**ti sāmaṁ passitabbakaṁ. **Dāyako**ti dānasūro. Na so saddhāmattakeneva tiṭṭhati, pariccajitumpi sakkotīti attho. **Dānapatī**ti yaṁ dānaṁ deti, tassa pati hutvā deti, na dāso, na sahāyo. Yo hi attanā madhuraṁ bhuñjati, paresaṁ amadhuraṁ deti, so dānasaṅkhātassa deyyadhammassa dāso hutvā deti. Yo yaṁ attanā bhuñjati, tadeva deti, so sahāyo hutvā deti. Yo pana attanā yena kenaci yāpeti, paresaṁ madhuraṁ deti, so pati jeṭṭhako sāmī hutvā deti. Tādisaṁ sandhāya vuttaṁ "dānapatī"ti.

Amaṅkubhūtoti na nittejabhūto. **Visārado**ti ñāṇasomanassappatto. **Sahabyataṁ gatā**ti[1] sahabhāvaṁ ekībhāvaṁ gatā. **Katāvakāsā**[2]ti yena kammena tattha avakāso[3] hoti, tassa katattā katāvakāsā[2]. Taṁ pana yasmā kusalameva hoti, tasmā **katakusalā**ti vuttaṁ. **Modare**ti modanti pamodanti. **Asitassā**ti anissitassa Tathāgatassa. **Tādino**ti tādilakkhaṇaṁ pattassa.

5. Dānānisaṁsasuttavaṇṇanā

35. Pañcame **gihidhammā anapagato**[4] **hotī**ti akhaṇḍapañcasīlo hoti. **Sataṁ dhammaṁ anukkaman**ti sappurisānaṁ mahāpurisānaṁ dhammaṁ

1. Sahabyagatāti (Syā), sahabyatāti (Ka) 2. Katāvāsā (Sī) 3. Āvāso (Sī)
4. Gihidhammā anapeto (Sī), gihidhammamanupagato (Ka)

anukkamanto. **Santo naṁ bhajanti**ti sappurisā Buddhapaccekabuddhatathāgatasāvakā etaṁ bhajanti.

6. Kāladānasuttavaṇṇanā

36. Chaṭṭhe **kāladānānī**ti yuttadānāni, pattadānāni anucchavikadānānīti attho. **Navasassānī**ti aggasassāni. **Navaphalānī**ti ārāmato paṭhamuppannāni aggaphalāni. **Paṭhamaṁ sīlavantesu patiṭṭhāpetī**ti paṭhamaṁ sīlavantānaṁ datvā pacchā attanā paribhuñjati. **Vadaññū**ti bhāsitaññū. **Kālena dinnan**ti yuttappattakālena[1] dinnaṁ. **Anumodantī**ti ekamante ṭhitā anumodanti. **Veyyāvaccan**ti kāyena veyyāvaṭikakammaṁ karonti. **Appaṭivānacitto**ti anukkaṇṭhitacitto. **Yattha dinnaṁ mahapphalan**ti yasmiṁ ṭhāne dinnaṁ mahapphalaṁ hoti, tattha dadeyya.

7. Bhojanasuttavaṇṇanā

37. Sattame **āyuṁ detī**ti āyudānaṁ deti. **Vaṇṇan**ti sarīravaṇṇaṁ. **Sukhan**ti kāyikacetasikasukhaṁ. **Balan**ti sarīrathāmaṁ. **Paṭibhānan**ti yuttamuttappaṭibhānaṁ.

8. Saddhasuttavaṇṇanā

38. Aṭṭhame **anukampantī**ti anuggaṇhanti. **Khandhimāva mahādumo**ti khandhasampanno mahārukkho viya. **Manorame āyatane**ti ramaṇīye samosaraṇaṭṭhāne. **Chāyaṁ chāyatthikā yantī**ti chāyāya atthikāva chāyaṁ upagacchanti. **Nivātavuttin**ti nīcavuttiṁ. **Atthaddhan**ti kodhamānathaddhatāya rahitaṁ. **Soratan**ti soraccena sucisīlena samannāgataṁ. **Sakhilan**ti sammodakaṁ.

9. Puttasuttavaṇṇanā

39. Navame **bhato vā no bharissatī**ti amhehi thaññapāyanahatthapādavaḍḍhanādīhi bhato paṭijaggito amhe mahallakakāle hatthapādadhovananhāpanayāgubhattadānādīhi bharissati. **Kiccaṁ vā no karissatī**ti attano kammaṁ ṭhapetvā amhākaṁ rājakulādīsu uppannaṁ kiccaṁ gantvā

---

1. Kāle dinnanti yuttappattakāle (Sī, Ṭīkāyaṁ ca)

karissati. **Kulavaṁso ciraṁ ṭhassatī**ti amhākaṁ santakaṁ khettavatthuhiraññasuvaṇṇādiṁ avināsetvā rakkhante putte kulavaṁso ciraṁ ṭhassati, amhehi vā pavattitāni salākabhattādīni anupacchinditvā pavattessati, evampi no kulavaṁso ciraṁ ṭhassati. **Dāyajjaṁ paṭipajjissatī**ti kulavaṁsānurūpāya paṭipattiyā attānaṁ dāyajjārahaṁ karonto amhākaṁ santakaṁ dāyajjaṁ paṭipajjissati. **Dakkhiṇaṁ anuppadassatī**ti pattidānaṁ katvā tatiyadivasato paṭṭhāya dānaṁ anuppadassati.

Santo sappurisāti imasmiṁ ṭhāne mātāpitūsu sammā paṭipattiyā santo sappurisāti veditabbā. **Pubbe katamanussaran**ti mātāpitūhi paṭhamataraṁ kataguṇaṁ anussarantā. **Ovādakārī**ti mātāpitūhi dinnassa ovādassa kattā. **Bhataposī**ti yehi bhato, tesaṁ posako. **Pasaṁsiyo**ti diṭṭheva dhamme mahājanena pasaṁsitabbo hoti.

10. Mahāsālaputtasuttavaṇṇanā

40. Dasame **mahāsālā**ti mahārukkhā. **Sākhāpattapalāsena vaḍḍhantī**ti khuddakasākhāhi ca pattasaṅkhātena ca palāsena vaḍḍhanti. **Araññasmin**ti agāmake padese. **Brahāvane**ti Mahāvane aṭaviyaṁ[1]. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Sumanavaggo catuttho.

---

5. Muṇḍarājavagga

1. Ādiyasuttavaṇṇanā

41. Pañcamassa paṭhame **bhogānaṁ ādiyā**ti bhogānaṁ ādātabbakāraṇāni. **Uṭṭhānavīriyādhigatehī**ti uṭṭhānasaṅkhātena vīriyena adhigatehi. **Bāhābalaparicitehī**ti bāhubalena sañcitehi. **Sedāvakkhittehī**ti sedaṁ avakkhipetvā[2] uppāditehi. **Dhammikehī**ti dhammayuttehi. **Dhammaladdhehī**ti dasakusaladhammaṁ akopetvā laddhehi[3]. **Pīṇetī**ti

---

1. Brahāti mahā, vaneti aṭaviyaṁ (Sī), brahāvaneti aṭaviyaṁ (Ka)
2. Avakkhitvā (Sī)
3. Dhammenaladdhehi (Syā, Ka)

pīṇitaṁ[1] thūlaṁ karoti. Sesamettha Catukkanipāte vuttanayeneva veditabbaṁ. Dutiyaṁ uttānatthameva.

3. Iṭṭhasuttavaṇṇanā

43. Tatiye **āyusaṁvattanikā paṭipadā**ti dānasīlādikā puññapaṭipadā. Sesesupi eseva nayo. **Atthābhisamayā**ti atthassa abhisamāgamena, atthappaṭilābhenāti vuttaṁ hoti.

4. Manāpadāyīsuttavaṇṇanā

44. Catutthe **uggo**ti guṇehi uggatattā evaṁladdhanāmo. **Sālapupphakaṁ khādanīyan**ti catumadhurayojitena sālipiṭṭhena kataṁ sālapupphasadisaṁ khādanīyaṁ. Taññhi paññāyamānavaṇṭapattakesaraṁ katvā jīrakādisambhārayutte sappimhi pacitvā sappiṁ vinivattetvā kolumbe pūretvā gandhavāsaṁ gāhāpetvā pidahitvā lañchetvā[2] ṭhapitaṁ hoti. Taṁ so yāguṁ pivitvā nisinnassa Bhagavato antarabhatte dātukāmo evamāha. **Paṭiggahesi Bhagavā**ti desanāmattametaṁ, upāsako pana taṁ Bhagavato ca pañcannañca bhikkhusatānaṁ adāsi. Yathā ca taṁ, evaṁ sūkaramaṁsādīnipi. Tattha **sampannakolakan**ti sampannabadaraṁ. **Sūkaramaṁsan**ti madhurarasehi badarehi saddhiṁ jīrakādisambhārehi yojetvā pakkaṁ ekasaṁvaccharikasūkaramaṁsaṁ. **Nibbattatelakan**ti[3] vinivattitatelaṁ. **Nāliyasākan**ti sālipiṭṭhena saddhiṁ madditvā jīrakādisaṁyutte sappimhi pacitvā catumadhurena yojetvā vāsaṁ gāhāpetvā ṭhapitaṁ nāliyasākaṁ. **Netaṁ Bhagavato kappatī**ti ettha akappiyaṁ upādāya kappiyampi na kappatīti vuttaṁ, seṭṭhi pana sabbampi taṁ āharāpetvā rāsiṁ katvā yaṁ yaṁ akappiyaṁ, taṁ taṁ antarāpaṇaṁ pahiṇitvā kappiyaṁ upabhogaparibhogabhaṇḍaṁ adāsi. Candanaphalakaṁ nātimahantaṁ dīghato aḍḍhateyyaratanaṁ, tiriyaṁ diyaḍḍharatanaṁ, sāravarabhaṇḍattā pana mahagghaṁ ahosi. Bhagavā taṁ paṭiggahetvā khaṇḍākhaṇḍikaṁ chedāpetvā bhikkhūnaṁ añjanapisanatthāya dāpesi.

---

1. Pīṇaṁ (Syā, Ka) 2. Sajjitvā (Syā)
3. Nibaddhatelakanti (Sī), nibbaṭṭatelakanti (Syā)

Ujjubhūtesūti kāyavācācittehi ujukesu. **Chandasā**ti pemena. **Cattan**ti-ādīsu pariccāgavasena **cattaṁ.** Muttacāgatāya **muttaṁ.** Anapekkhacittatāya cittena na uggahitanti **anuggahītaṁ**[1]. **Khettūpame**ti viruhanaṭṭhena khettasadise.

Aññataraṁ manomayanti suddhāvāsesu ekaṁ jhānamanena nibbattaṁ devakāyaṁ. **Yathādhippāyo**ti yathājjhāsayo. Iminā kiṁ pucchati? Tassa kira manussakāle arahattatthāya ajjhāsayo ahosi, taṁ pucchāmīti pucchati. Devaputtopi arahattaṁ pattatāya **taggha me Bhagavā yathādhippāyo**ti āha. **Yattha yatthūpapajjatī**ti tīsu vā kulasampattīsu chasu vā kāmasaggesu yattha yattha uppajjati, tattha tattha dīghāyu yasavā hotīti. Pañcamaṁ Catukkanipāte vuttanayeneva veditabbaṁ. Chaṭṭhasattamāni uttānatthāneva.

8. Alabbhanīyaṭhānasuttavaṇṇanā

48. Aṭṭhame **alabbhanīyānī**ti aladdhabbāni, na sakkā labhituṁ. **Ṭhānānī**ti kāraṇāni. **Jarādhammaṁ mā jīrī**ti yaṁ mayhaṁ jarāsabhāvaṁ, taṁ mā jīratu. Sesapadesupi eseva nayo. **Nacchādeyyā**ti na rūcceyya. **Abbuhī**ti[2] nīhari.

Yatoti yasmiṁ kāle. **Āpadāsū**ti upaddavesu. **Na vedhatī**ti na kampatinānusocati. **Atthavinicchayaññū**ti kāraṇatthavinicchaye kusalo. **Purāṇan**ti nibbikāratāya porāṇakameva. **Jappenā**ti vaṇṇabhaṇanena. **Mantenā**ti mahānubhāvamantaparivattanena. **Subhāsitenā**ti subhāsitakathanena. **Anuppadānenā**ti satassa vā sahassassa vā dānena. **Paveṇiyā vā**ti kulavaṁsena vā, "idaṁ amhākaṁ paveṇiyā āciṇṇaṁ, idaṁ anāciṇṇan"ti evaṁ paveṇikathanenāti[3] attho. **Yathā yathā yattha labhetha atthan**ti etesu jappādīsu yena yena yattha yattha ṭhāne jarādhammādīnaṁ ajīraṇatādi-atthaṁ labheyya. **Tathā tathā tattha parakkameyyā**ti tena tena tasmiṁ tasmiṁ ṭhāne parakkamaṁ kareyya. **Kammaṁ daḷhan**ti vaṭṭagāmikammaṁ mayā thiraṁ katvā āyūhitaṁ, svāhaṁ idāni kinti karomīti evaṁ paccavekkhitvā adhivāseyyāti.

---

1. Na aggahitanti anaggahitaṁ (Sī, Syā) 2. Abbahīti (Sī) 3. Paveṇidīpanenāti (Sī)

9. Kosalasuttavaṇṇanā

49. Navame **upakaṇṇake**ti kaṇṇamūle. **Dummano**ti duṭṭhumano. **Pattakkhandho**ti patitakkhandho. **Pajjhāyanto**ti cintayanto. **Appaṭibhāno**ti nippaṭibhāno hutvā. Sesaṁ heṭṭhā vuttanayameva.

10. Nāradasuttavaṇṇanā

50. Dasame **ajjhomucchito**ti adhi-omucchito[1] gilitvā pariniṭṭhapetvā gahaṇasabhāvāya atirekamucchāya taṇhāya samannāgato. **Mahaccā rājānubhāvenā**ti mahatā rājānubhāvena, aṭṭhārasahi senīhi parivārito mahatiyā rājiddhiyā pāyāsīti attho. **Tagghā**ti ekaṁsatthe nipāto, ekaṁ seneva sokasallaharaṇoti attho. Iti rājā imaṁ ovādaṁ sutvā tasmiṁ ṭhito dhammena samena rajjaṁ kāretvā saggaparāyaṇo ahosi.

Muṇḍarājavaggo pañcamo.

Paṭhamapaṇṇāsako niṭṭhito.

---

1. Adhimucchito (Sī, Ka)

2. Dutiyapaṇṇāsaka

(6) 1. Nīvaraṇavagga   1. Āvaraṇasuttavaṇṇanā

51. Dutiyassa paṭhame āvaraṇavasena **āvaraṇā.** Nīvaraṇavasena **nīvaraṇā.** Ceto ajjhāruhantīti **cetaso ajjhāruhā.** Vipassanāpaññañca maggapaññañca[1] uppattinivāraṇaṭṭhena dubbalaṁ karontīti **paññāya dubbalīkaraṇā.** Yā vā etehi saddhiṁ vokiṇṇā paññā uppajjati, taṁ dubbalaṁ karontītipi **paññāya dubbalīkaraṇā. Abalāyā**ti pañcanīvaraṇapariyonaddhattā apagatabalāya. **Uttari vā manussadhammā alamariyañāṇadassanavisesan**ti dasakusalakammapathasaṅkhātā manussadhammā uttari ariyabhāvaṁ kātuṁ samatthaṁ ñāṇadassanavisesaṁ. **Hārahārinī**ti haritabbaṁ harituṁ samatthā. **Naṅgalamukhānī**ti mātikāmukhāni. Tāni hi naṅgalasarikkhakattā2 naṅgalehi ca khatattā naṅgalamukhānīti vuccanti.

Evameva khoti ettha sotaṁ viya vipassanāñāṇaṁ daṭṭhabbaṁ, ubhato naṅgalamukhānaṁ vivaraṇakālo viya chasu dvāresu saṁvarassa vissaṭṭhakālo, majjhenadiyā rukkhapāde koṭṭetvā palālatiṇamattikāhi āvaraṇe kate udakassa vikkhittavisaṭabyādiṇṇakālo viya pañcahi nīvaraṇehi pariyonaddhakālo, evaṁ āvaraṇe kate vihatavegassa udakassa tiṇapalālādīni parikaḍḍhitvā samuddaṁ pāpuṇituṁ asamatthakālo viya vipassanāñāṇena sabbākusale viddhaṁsetvā nibbānasāgaraṁ pāpuṇituṁ asamatthakālo veditabbo. Sukkapakkhe vuttavipallāsena yojanā kātabbā. Imasmiṁ sutte vaṭṭavivaṭṭaṁ kathitaṁ. Dutiyaṁ uttānatthameva.

3. Padhāniyaṅgasuttavaṇṇanā

53. Tatiye **padhāniyaṅgānī**ti padhānaṁ vuccati padahanabhāvo, padhānamassa atthīti padhāniyo, padhāniyassa bhikkhuno aṅgānīti padhāniyaṅgāni. **Saddho**ti saddhāya samannāgato. Saddhā panesā āgamasaddhā adhigamasaddhā okappanasaddhā pasādasaddhāti catubbidhā. Tattha sabbaññubodhisattānaṁ saddhā abhinīhārato paṭṭhāya āgatattā **āgamasaddhā** nāma.

---

1. Vipassanāpaññāya ca maggapaññāya ca (Sī)   2. Naṅgalasarikkhaṁ katvā (Syā)

ariyasāvakānaṁ paṭivedhena adhigatattā **adhigamasaddhā** nāma. Buddho dhammo saṁghoti vutte acalabhāvena okappanaṁ **okappanasaddhā** nāma. Pasāduppatti **pasādasaddhā** nāma. Idha okappanasaddhā adhippetā. **Bodhin**ti catumaggañāṇaṁ. Taṁ suppaṭividdhaṁ Tathāgatenāti saddahati. Desanāsīsameva cetaṁ, iminā pana aṅgena tīsupi ratanesu saddhā adhippetā. Yassa hi Buddhādīsu pasādo balavā, tassa padhānavīriyaṁ ijjhati.

Appābādhoti arogo. **Appātaṅko**ti niddukkho. **Samavepākiniyā**ti samavipākiniyā. **Gahaniyā**ti kammajatejodhātuyā. **Nātisītāya nāccuṇhāyā**ti atisītalaggahaṇiko hi sītabhīruko hoti, accuṇhaggahaṇiko uṇhabhīruko, tesaṁ padhānaṁ na ijjhati, majjhimaggahaṇikassa ijjhati. Tenāha **majjhimāya padhānakkhamāyā**ti. **Yathābhūtaṁ attānaṁ āvikattā**ti yathābhūtaṁ attano aguṇaṁ pakāsetā. **Udayatthagāminiyā**ti udayañca atthañca gantuṁ paricchindituṁ samatthāya. Etena paññāsalakkhaṇapariggāhakaṁ udayabbayañāṇaṁ vuttaṁ. **Ariyāyā**ti parisuddhāya. **Nibbedhikāyā**ti anibbiddhapubbe lobhakkhandhādayo nibbijjhituṁ samatthāya. **Sammā dukkhakkhayagāminiyā**ti tadaṅgavasena kilesānaṁ pahīnattā yaṁ dukkhaṁ khīyati, tassa dukkhassa khayagāminiyā. Iti sabbehipi imehi padehi vipassanāpaññāva kathitā. Duppaññassa hi padhānaṁ na ijjhati.

4. Samayasuttavaṇṇanā

54. Catutthe **padhānāyā**ti vīriyakaraṇatthāya. **Na sukaraṁ uñchena paggahena yāpetun**ti na sakkā hoti pattaṁ gahetvā uñchācariyāya yāpetuṁ. Imasmimpi sutte vaṭṭavivaṭṭameva kathitaṁ.

5. Mātāputtasuttavaṇṇanā

55. Pañcame **pariyādāya tiṭṭhatī**ti pariyādiyitvā gahetvā khepetvā tiṭṭhati. **Ugghātitā**ti[1] uddhumātā.

Asihatthenāti sīsacchedanatthāya asiṁ ādāya āgatenāpi. **Pisācenā**ti khādituṁ āgatayakkhenāpi. **Āsīde**ti ghaṭṭeyya. **Mañjunā**ti mudukena. **Kāmoghavuḷhānan**ti kāmoghena vuḷhānaṁ kaḍḍhitānaṁ. **Kālaṁ gati**

1. Ugghānitāti (Sī)

bhavābhavanti vaṭṭakālaṁ gatiñca punappunabbhave ca. **Purakkhatā**ti purecārikā purato gatāyeva. **Ye ca kāme pariññāyā**ti ye paṇḍitā duvidhepi kāme tīhi pariññāhi parijānitvā. **Caranti akutobhayā**ti khīṇāsavānaṁ kutoci bhayaṁ nāma natthi, tasmā te akutobhayā hutvā caranti. **Pāraṅgatā**ti pāraṁ vuccati nibbānaṁ, taṁ upagatā, sacchikatvā ṭhitāti attho. **Āsavakkhayan**ti arahattaṁ. Imasmiṁ sutte vaṭṭameva kathetvā gāthāsu vaṭṭavivaṭṭaṁ kathitaṁ.

6. Upajjhāyasuttavaṇṇanā

56. Chaṭṭhe **madhurakajāto**ti sañjātagarubhāvo. **Disā ca me na pakkhāyantī**ti catasso disā ca anudisā ca mayhaṁ na upaṭṭhahantīti vadati. **Dhammā ca maṁ nappaṭibhantī**ti samathavipassanādhammāpi me na upaṭṭhahanti. **Anabhirato ca brahmacariyaṁ carāmī**ti ukkaṇṭhito hutvā brahmacariyavāsaṁ vasāmi. **Yena Bhagavā tenupasaṅkamī**ti tassa kathaṁ sutvā "Buddhaveneyyapuggalo ayan"ti taṁ kāraṇaṁ Bhagavato ārocetuṁ upasaṅkami. **Avipassakassa kusalānaṁ dhammānan**ti kusaladhamme avipassantassa, anesantassa agavesantassāti attho. **Bodhipakkhiyānaṁ dhammānan**ti satipaṭṭhānādīnaṁ sattatiṁsadhammānaṁ.

7. Abhiṇhapaccavekkhitabbaṭhānasuttavaṇṇanā

57. Sattame **jarādhammomhī**ti jarāsabhāvo amhi. **Jaraṁ anatīto**ti jaraṁ anatikkanto, antojarāya eva carāmi. Sesapadesupi eseva nayo. **Kammassako**ti-ādīsu kammaṁ mayhaṁ sakaṁ attano santakanti kammassako amhi. Kammassa dāyādoti **kammadāyādo,** kammaṁ mayhaṁ dāyajjaṁ santakanti attho. Kammaṁ mayhaṁ yoni kāraṇanti **kammayoni.** Kammaṁ mayhaṁ bandhūti **kammabandhu,** kammañātakoti attho. Kammaṁ mayhaṁ paṭisaraṇaṁ patiṭṭhāti **kammapaṭisaraṇo. Tassa dāyādo bhavissāmī**ti tassa kammassa dāyādo tena dinnaphalapaṭiggāhako bhavissāmīti attho. **Yobbanamado**ti yobbanaṁ ārabbha uppannamado. Sesesupi eseva nayo. **Maggo sañjāyatī**ti lokuttaramaggo sañjāyati. **Saṁyojanāni sabbaso pahīyantī**ti dasa saṁyojanāni sabbaso pahīyanti. **Anusayā byantīhontī**ti satta anusayā vigatantā paricchinnā

parivaṭumā honti. Evamettha heṭṭhā pañcasu ṭhānesu vipassanā kathitā, imesu pañcasu lokuttaramaggo.

Idāni gāthāhi kūṭaṁ gaṇhanto **byādhidhammā**ti-ādimāha. Tattha **ñatvā dhammaṁ nirūpadhin**ti upadhirahitaṁ arahattadhammaṁ ñatvā. **Sabbe made abhibhosmī**ti sabbe ime tayopi made abhibhaviṁ, atikkamma ṭhitosmīti attho. **Nekkhammaṁ daṭṭhu khemato**ti pabbajjaṁ khemato disvā. **Tassa me ahu ussāho, nibbānaṁ abhipassato**ti tassa mayhaṁ nibbānaṁ abhipassantassa vāyāmo ahosi. **Anivatti bhavissāmī**ti pabbajjato anivattiko bhavissāmi, brahmacariyavāsato anivattiko, sabbaññutaññāṇato anivattiko bhavissāmi. **Brahmacariyaparāyaṇo**ti maggabrahmacariyaparāyaṇo. Iminā lokuttaro aṭṭhaṅgiko maggo kathitoti.

8. Licchavikumārakasuttavaṇṇanā

58. Aṭṭhame **sajjāni dhanūnī**ti sajiyāni[1] āropitadhanūni. **Addasū**ti addasaṁsu. **Bhavissanti vajjī**ti vaḍḍhissanti vajjirājāno. **Apānubhā**ti[2] avaḍḍhinissitā mānathaddhā. **Pacchāliyaṁ khipantī**ti pacchato gantvā piṭṭhiṁ pādena paharanti. **Raṭṭhikassā**ti-ādīsu raṭṭhaṁ bhuñjatīti **raṭṭhiko.** Pitarā dattaṁ sāpateyyaṁ bhuñjatīti **pettaniko.** Senāyapati jeṭṭhakoti **senāpatiko. Gāmagāmaṇikassā**ti gāmānaṁ gāmaṇikassa, gāmasāmikassāti attho. **Pūgagāmaṇikassā**ti gaṇajeṭṭhakassa. **Kulesū**ti tesu tesu kulesu. **Paccekādhipaccaṁ kārentī**ti paccekaṁ jeṭṭhakaṭṭhānaṁ kārenti. **Kalyāṇena manasā anukampantī**ti sundarena cittena anuggaṇhanti. **Khettakammantasāmantasabyohāre**ti[3] ye ca attano khettakammantānaṁ sāmantā anantarakkhettasāmino, te ca rajjudaṇḍehi bhūmippamāṇaggāhake sabbohāre ca. **Balipaṭiggāhikā devatā**ti kulappaveṇiyā āgatā ārakkhadevatā. **Balipaṭiggāhikā devatā**ti kulappaveṇiyā āgatā ārakkhadevatā. **Sakkarotī**ti tā devatā aggayāgubhattādīhi sakkaroti.

Kiccakaroti uppannānaṁ kiccānaṁ kārako. **Ye cassa anujīvino**ti ye ca etaṁ upanissāya jīvanti. **Ubhinnañceva atthāyā**ti ubhinnampi hitatthāya paṭipanno hotīti attho. **Pubbapetānan**ti paralokagatānaṁ. **Diṭṭhe**

---

1. Sajjiyāni (Ka) 2. Apajahāti (Sī), apāṭubhāti (Syā) 3. ...saṁvohāreti (Sī)

dhamme ca jīvatanti[1] ye ca diṭṭhe dhamme jīvanti. Iti padadvayenāpi atītapaccuppanne ñātayo dasseti. **Vittisañjanano**ti tuṭṭhijanano. **Gharamāvasan**ti gharāvāsaṁ vasanto. **Pujjo hoti pasaṁsiyo**ti pūjetabbo ca pasaṁsitabbo ca hotīti.

9-10. Vuḍḍhapabbajitasuttadvayavaṇṇanā

59-60. Navame **nipuṇo**ti saṇho sukhumakāraṇaññū. **Ākappasampanno**ti samaṇākappena sampanno. Dasame **padakkhiṇaggāhī**ti dinnovādaṁ padakkhiṇato gaṇhanto. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Nīvaraṇavaggo paṭhamo.

---

(7) 2. Saññāvagga

1-2. Saññāsuttadvayavaṇṇanā

61-62. Dutiyassa paṭhame **mahapphalā**ti vipākaphalena mahapphalā. Vipākānisaṁseneva **mahānisaṁsā. Amatogadhā**ti nibbānapatiṭṭhā. **Sabbaloke anabhiratisaññā**ti[2] sabbasmiṁ tedhātusannivese loke ukkaṇṭhitassa uppajjanakasaññā. Dutiyaṁ uttānatthameva.

3-4. Vaḍḍhasuttadvayavaṇṇanā

63-64. Tatiye **varādāyī**ti uttamassa varassa ādāyako. Sesamettha catutthe ca uttānatthamevāti.

5. Sākacchasuttavaṇṇanā

65. Pañcame **alaṁsākaccho**ti sākacchāya yutto. **Āgataṁ pañhan**ti pucchitaṁ pañhaṁ. **Byākattā hotī**ti vissajjitā hoti.

---

1. Jīvinanti (Sī)
2. Anabhiratasaññāti (Sī, Syā)

6. Sājīvasuttavaṇṇanā

66. Chaṭṭhe **alaṁsājīvo**ti sājīvāya yutto. **Sājīvo**ti pañhapucchanañceva pañhavissajjanañca. Sabbepi hi sabrahmacārino pañhaṁ upajīvanti, tenetaṁ pañhapucchanavissajjanaṁ samānājīvatāya sājīvoti vuttaṁ. **Kataṁ pañhan**ti abhisaṅkhataṁ pañhaṁ.

7-10. Paṭhama-iddhipādasuttādivaṇṇanā

67-70. Sattame **ussoḷhī**ti adhimattavīriyaṁ. Aṭṭhame attano Bodhimaṇḍe paṭividdhe āgamana-iddhipāde kathetvā upari attanova cha abhiññā kathesīti. Navamadasamesu vipassanā kathitā. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Saññāvaggo dutiyo.

---

(8) 3. Yodhājīvavagga

1. Paṭhamacetovimuttiphalasuttavaṇṇanā

71. Tatiyassa paṭhame **yato kho bhikkhave**ti heṭṭhā vuttanayena vipassanaṁ vaḍḍhetvā arahattaṁ pattassa bhikkhuno idāni vaṇṇabhaṇanatthaṁ idaṁ āraddhaṁ. Tattha **yato kho**ti yadā kho. **Ukkhittapaligho**ti avijjāpalighaṁ ukkhipitvā apanetvā ṭhito. **Saṁkiṇṇaparikho**ti saṁsāraparikhaṁ saṁkiritvā vināsetvā ṭhito. **Abbūḷhesiko**ti[1] taṇhāsaṅkhātaṁ esikāthambhaṁ abbuyha luñcitvā ṭhito. **Niraggaḷho**ti nīvaraṇakavāṭaṁ ugghāṭetvā ṭhito. **Pannaddhajo pannabhāro**ti mānaddhajañca khandhābhisaṅkhārakilesabhārañca pātetvā otāretvā ṭhito. **Visaṁyutto**ti vaṭṭena visaṁyutto. Sesaṁ Pāḷinayeneva veditabbaṁ. Ettāvatā Bhagavatā maggena kilese khepetvā nirodhasayanavaragatassa nibbānārammaṇaṁ phalasamāpattiṁ appetvā viharato khīṇāsavassa kālo dassito.

Yathā hi dve nagarāni ekaṁ coranagaraṁ ekaṁ khemanagaraṁ. Atha ekassa mahāyodhassa evaṁ bhaveyya "yāvimaṁ coranagaraṁ tiṭṭhati, tāva khemanagaraṁ

---

1. Abbuḷhesikoti (Sī, Syā, Ka)

bhayato na muccati, coranagaraṁ anagaraṁ karissāmī”ti sannāhaṁ katvā khaggaṁ gahetvā coranagaraṁ upasaṅkamitvā nagaradvāre ussāpite esikāthambhe khaggena chinditvā saddhiṁ dvārabāhāhi kavāṭaṁ bhinditvā palighaṁ ukkhipitvā pākāraṁ bhinditvā parikhaṁ vikiritvā nagarasobhatthāya ussite dhaje pātetvā nagaraṁ agginā jhāpetvā khemanagaraṁ pavisitvā pāsādaṁ āruyha ñātigaṇaparivuto surasabhojanaṁ bhuñjeyya. Evaṁ coranagaraṁ viya sakkāyo, khemanagaraṁ viya nibbānaṁ, mahāyodho viya yogāvacaro. Tassevaṁ hoti “yāva sakkāyavaṭṭaṁ vaṭṭati, tāva dvattiṁsakammakāraṇā-aṭṭhanavutirogapañcavīsatimahābhayehi parimuccanaṁ natthī”ti. So mahāyodho sannāhaṁ viya sīlasannāhaṁ katvā paññākhaggaṁ gahetvā khaggena esikāthambhe viya arahattamaggena taṇhesikaṁ luñcitvā so yodho sadvārabāhakaṁ nagarakavāṭaṁ viya pañcorambāgiyasaṁyojana-aggaḷaṁ ugghāṭetvā so yodho palighaṁ viya avijjāpalighaṁ ukkhipitvā so yodho pākāraṁ bhindanto parikhaṁ viya kammābhisaṅkhāraṁ bhindanto jātisaṁsāraparikhaṁ vikiritvā so yodho nagara[1] sobhatthāya ussāpitaddhaje viya mānaddhaje pātetvā sakkāyanagaraṁ jhāpetvā so yodho khemanagare uparipāsāde subhojanaṁ viya kilesaparinibbānanagaraṁ pavisitvā amataṁ nirodhārammaṇaṁ phalasamāpattisukhaṁ anubhavamāno kālaṁ vītināmeti.

2. Dutiyacetovimuttiphalasuttavaṇṇanā

72. Dutiye **aniccasaññā**ti khandhapañcakaṁ hutvā abhāvākārena aniccanti uppajjanakasaññā. **Anicce dukkhasaññā**ti yadaniccaṁ, taṁ paṭipīḷanākārena dukkhanti uppajjanakasaññā. **Dukkhe anattasaññā**ti yaṁ dukkhaṁ, taṁ avasavattanākārena anattāti uppajjanakasaññā. Sesaṁ heṭṭhā vuttanayameva. Imesu pana dvīsupi suttesu vipassanāphalaṁ nāma kathitanti.

3. Paṭhamadhammavihārīsuttavaṇṇanā

73. Tatiye **divasaṁ atināmetī**ti divasaṁ atikkāmeti. **Riñcatipaṭisallānan**ti ekībhāvaṁ vissajjeti. **Desetī**ti katheti pakāseti.

---

1. Coranagara... (Syā)

dhammapaññattiyāti dhammassa paññāpanāya[1]. **Dhammaṁ pariyāpuṇātī**ti navaṅgavasena catusaccadhammaṁ pariyāpuṇāti vaḷañjeti katheti. **Na riñcati paṭisallānan**ti ekībhāvaṁ na vissajjeti. **Anuyuñjati ajjhattaṁ cetosamathan**ti niyakajjhatte cittasamādhiṁ āsevati bhāveti, samathakammaṭṭhāne yuttappayutto hoti.

Hitesināti hitaṁ esantena. **Anukampakenā**ti anukampamānena **anukampaṁ upādāyā**ti anukampaṁ cittena pariggahetvā, paṭiccātipi vuttaṁ hoti. **Kataṁ vo taṁ mayā**ti mayā ime pañca puggale desentena tumhākaṁ kataṁ. Ettakameva hi anukampakassa Satthu kiccaṁ yadidaṁ aviparītadhammadesanā, ito paraṁ pana paṭipatti nāma sāvakānaṁ kiccaṁ. Tenāha **etāni bhikkhu rukkhamūlāni -pa- amhākaṁ anusāsanī**ti. Tattha ca **rukkhamūlānī**ti iminā rukkhamūlasenāsanaṁ dasseti. **Suññāgārānī**ti iminā janavivittaṭṭhānaṁ. Ubhayenāpi ca yogānurūpaṁ senāsanamācikkhati, dāyajjaṁ niyyāteti. **Jhāyathā**ti ārammaṇūpanijjhānena aṭṭhatiṁsārammaṇāni, lakkhaṇūpanijjhānena ca aniccādito khandhāyatanādīni upanijjhāyatha, samathañca vipassanañca vaḍḍhethāti vuttaṁ hoti. **Mā pamādatthā**ti mā pamajjittha. **Mā pacchā vippaṭisārino ahuvatthā**ti ye hi pubbe daharakāle ārogyakāle sattasappāyādisampattikāle[2] Satthu sammukhībhāvakāle ca yonisomanasikāravirahitā rattindivaṁ maṅkulabhattā hutvā seyyasukhamiddhasukhamanuyuttā pamajjanti, te pacchā jarākāle rogakāle maraṇakāle vipattikāle Satthu parinibbānakāle ca taṁ pubbe pamādavihāraṁ anussarantā sappaṭisandhikālakiriyañca bhāriyaṁ sampassamānā vippaṭisārino honti. Tumhe pana tādisā mā ahuvatthāti etamatthaṁ dassento āha "mā pacchā vippaṭisārino ahuvatthā"ti. **Ayaṁ vo amhākaṁ anusāsanī**ti ayaṁ amhākaṁ santikā "jhāyatha mā pamādatthā"ti tumhākaṁ anusāsanī, ovādoti vuttaṁ hoti.

4. Dutiyadhammavihārīsuttavaṇṇanā

74. Catutthe **uttari cassa paññāya atthaṁ nappajānātī**ti tato pariyattito uttari tassa dhammassa sahavipassanāya maggapaññāya atthaṁ

---

1. Dhammasaññattiyāti dhammassa saññāpanāya (Sī)
2. Annasappāyādisampattikāle (Syā, Ka)

nappajānāti, cattāri saccāni na passati nappaṭivijjhatīti attho. Sesavāresupi eseva nayo. Evametesu dvīsupi suttesu bahussutabhikkhu vipassanākammiko sotāpanno sakadāgāmī anāgāmī khīṇāsavoti cha janā dhammavihārino nāmāti veditabbā.

5. Paṭhamayodhājīvasuttavaṇṇanā

75. Pañcame **yodhājīvā**ti yuddhūpajīvino. **Rajaggan**ti hatthi-assādīnaṁ pādappahārabhinnāya bhūmiyā uggataṁ rajakkhandhaṁ. **Na santhambhatī**ti santhambhitvā ṭhātuṁ na sakkoti. **Sahati rajaggan**ti rajakkhandhaṁ disvāpi adhivāseti. **Dhajaggan**ti hatthi-assādīnaṁ piṭṭhesu vā rathesu vā ussāpitānaṁ dhajānaṁ aggaṁ. **Ussāraṇan**ti hatthi-assarathānañceva balakāyassa ca uccāsaddamahāsaddaṁ. **Sampahāre**ti samāgate appamattakepi pahāre. **Haññatī**ti[1] vihaññati vighātaṁ āpajjati. **Byāpajjatī**ti vipattiṁ āpajjati, pakatibhāvaṁ jahati. **Sahati sampahāran**ti dve tayo pahāre patvāpi sahati adhivāseti. **Tameva saṅgāmasīsan**ti taṁyeva jayakkhandhāvāraṭṭhānaṁ. **Ajjhāvasatī**ti sattāhamattaṁ abhibhavitvā āvasati. Kiṁ kāraṇā? Laddhapahārānaṁ pahārajagganatthañceva katakammānaṁ visesaṁ ñatvā ṭhānantaradānatthañca issariyasukhānubhavanatthañca.

Idāni yasmā Satthu yodhājīvehi kiccaṁ natthi, imasmiṁ pana sāsane tathārūpe pañca puggale dassetuṁ idaṁ opammaṁ ābhataṁ. Tasmā te puggale dassento **evameva kho**ti-ādimāha. Tattha **saṁsīdatī**ti micchāvitakkasmiṁ saṁsīdati anuppavisati. **Na sakkoti brahmacariyaṁ sandhāretun**ti[2] brahmacariyavāsaṁ anupacchijjamānaṁ gopetuṁ na sakkoti. **Sikkhādubbalyaṁ āvikatvā**ti sikkhāya dubbalabhāvaṁ pakāsetvā. **Kimassa rajaggasmin**ti kiṁ tassa puggalassa rajaggaṁ nāmāti vadati. **Abhirūpā**ti abhirūpavatī[3]. **Dassanīyā**ti dassanayoggā. **Pāsādikā**ti dassaneneva cittappasādāvahā. **Paramāyā**ti uttamāya. **Vaṇṇapokkharatāyā**ti sarīravaṇṇena ceva aṅgasaṇṭhānena ca. **Ūhasatī**ti[4] avahasati. **Ullapatī**ti katheti.

---

1. Āhaññatīti (Sī) 2. Santānetunti (Sī, Syā) 3. Atirūpā (Sī) 4. Uhasatīti (Ka)

ujjagghatīti pāṇiṁ paharitvā mahāhasitaṁ hasati. **Uppaṇḍetī**ti uppaṇḍanakathaṁ katheti. **Abhinisīdatī**ti abhibhavitvā santike vā ekāsane vā nisīdati. Dutiyapadepi eseva nayo. **Ajjhottharatī**ti avattharati. **Viniveṭhetvā vinimocetvā**ti gahitaṭṭhānato tassā hatthaṁ vinibbeṭhetvā ceva mocetvā ca. Sesamettha uttānatthamevāti. Imasmiṁ sutte vaṭṭavivaṭṭaṁ kathitaṁ.

6. Dutiyayodhājīvasuttavaṇṇanā

76. Chaṭṭhe **asicammaṁ gahetvā**ti asiñca cammañca gahetvā. **Dhanukalāpaṁ sannayhitvā**ti dhanuñca sarakalāpañca sannayhitvā. **Viyūḷhan**ti yuddhasannivesavesena ṭhitaṁ. **Saṅgāmaṁ otaratī**ti mahāyuddhaṁ otarati. **Ussahativāyamatī**ti ussāhañca vāyāmañca karoti. **Hanantī**ti ghātenti. **Pariyāpādentī**ti pariyāpādayanti[1]. **Upalikkhantī**ti vijjhanti. **Apanentī**ti sakasenaṁ gahetvā gacchanti. **Apanetvā ñātakānaṁ nentī**ti sakasenaṁ netvā tato ñātakānaṁ santikaṁ nenti. **Nīyamāno**ti attano gehaṁ vā sesañātisantikaṁ vā nīyamāno. **Upaṭṭhahanti paricarantī**ti pahārasodhanavaṇakappanādīni karontā jagganti gopayanti.

Arakkhiteneva kāyenāti arakkhitena kāyadvārena. **Arakkhitāya vācāyā**ti arakkhitena vacīdvārena. **Arakkhitena cittenā**ti arakkhitena manodvārena. **Anupaṭṭhitāya satiyā**ti satiṁ sūpaṭṭhitaṁ akatvā. **Asaṁvutehi indriyehī**ti manacchaṭṭhehi indriyehi apihitehi agopitehi. **Rāgo cittaṁ anuddhaṁsetī**ti rāgo uppajjamānova samathavipassanācittaṁ dhaṁseti, dūre khipati. **Rāgapariyuṭṭhitomhi āvuso rāgapareto**ti ahaṁ āvuso rāgena ratto, rāgena anugato.

Aṭṭhikaṅkalūpamāti-ādīsu **aṭṭhikaṅkalūpamā** appassādaṭṭhena. **Maṁsapesūpamā** bahusādhāraṇaṭṭhena. **Tiṇukkūpamā** anudahanaṭṭhena. **Aṅgārakāsūpamā** mahābhitāpaṭṭhena. **Supinakūpamā** ittarapaccupaṭṭhānaṭṭhena. **Yācitakūpamā** tāvakālikaṭṭhena. **Rukkhaphalūpamā** sabbaṅgapaccaṅgapalibhañjanaṭṭhena. **Asisūnūpamā** adhikuṭṭanaṭṭhena. **Sattisūlūpamā** vinivijjhanaṭṭhena. **Sappasirūpamā**

1. Pariyādentīti pariyādiyanti (Sī), pariyādentīti pariyādayanti (Syā)

sāsaṅkasappaṭibhayaṭṭhena. **Ussahissāmī**ti ussāhaṁ karissāmi. **Dhārayissāmī**ti samaṇabhāvaṁ dhārayissāmi. **Abhiramissāmī**ti abhiratiṁ uppādessāmi na ukkaṇṭhissāmi. Sesamettha uttānatthameva. Imasmiṁ sutte vaṭṭavivaṭṭaṁ kathitanti.

7. Paṭhama-anāgatabhayasuttavaṇṇanā

77. Sattame **āraññakenā**ti araññavāsinā. **Appattassā**ti asampattassa jhānavipassanāmaggaphalappabhedassa visesassa pattiyā. Sesapadesupi eseva nayo. **So mamassa antarāyo**ti so mama jīvitantarāyo ca brahmacariyantarāyo ca, puthujjanakālakiriyaṁ karontassa saggantarāyo ca maggantarāyo ca bhaveyya. **Handā**ti vavassaggatthe[1] nipāto. **Vīriyaṁ ārabhāmī**ti duvidhampi vīriyaṁ karomi. **Satthakā**ti satthaṁ viya sandhibandhanacchedakavātā. **Vāḷehī**ti kakkhaḷehi. **Māṇavehī**ti corehi. **Katakammehi vā akatakammehi vā**ti ettha corikaṁ katvā nikkhantā katakammā nāma, corikaṁ kātuṁ gacchantā akatakammā nāma. Tattha katakammā kammassa nipphannattā sattānaṁ galalohitaṁ gahetvā devatānaṁ baliṁ karonti, akatakammā "evaṁ no kammaṁ nipphajjissatī"ti paṭhamataraṁ karonti. Idaṁ sandhāya **te maṁ jīvitā voropeyyun**ti vuttaṁ. **Vāḷā amanussā**ti kakkhaḷā duṭṭhā yakkhādayo amanussā.

8. Dutiya-anāgatabhayasuttavaṇṇanā

78. Aṭṭhame **purā maṁ so dhammo āgacchatī**ti yāva so dhammo maṁ na upagacchati, tāva ahaṁ puretarameva vīriyaṁ ārabhāmīti attho. **Khirodakībhūtā**ti khīrodakaṁ viya bhūtā ekībhāvaṁ upagatā. **Piyacakkhūhī**ti mettacakkhūhi.

9. Tatiya-anāgatabhayasuttavaṇṇanā

79. Navame **dhammasandosā vinayasandoso**ti dhammasandosena vinayasandoso hoti. Kathaṁ pana dhammasmiṁ dussante vinayo dussati nāma? Samathavipassanādhammesu gabbhaṁ aggaṇhantesu pañcavidho vinayo na

1. Vacanasāmatthe (Syā, Ka)

hoti, evaṁ dhamme dussante vinayo dussati. Dussīlassa pana saṁvaravinayo nāma na hoti, tasmiṁ asati samathavipassanā gabbhaṁ na gaṇhāti. Evaṁ vinayasandosenapi dhammasandoso veditabbo. **Abhidhammakathan**ti sīlādi-uttamadhammakathaṁ[1]. **Vedallakathan**ti vedapaṭisaṁyuttaṁ ñāṇamissakakathaṁ. **Kaṇhadhammaṁ okkamamānā**ti randhagavesitāya upārambhapariyesanavasena kāḷakadhammaṁ okkamamānā. Apica duṭṭhacittena puggalaṁ ghaṭṭentāpi taṁ kaṇhadhammaṁ attano dahantāpi lābhasakkāratthaṁ kathentāpi kaṇhadhammaṁ okkamantiyeva.

Gambhīrāti Pāḷigambhīrā. **Gambhīratthā**ti atthagambhīrā. **Lokuttarā**ti lokuttaradhammadīpakā. **Suññatāpaṭisaṁyuttā**ti khandhadhātu-āyatanapaccayākārapaṭisaṁyuttā. **Na aññā cittaṁ upaṭṭhapessantī**ti jānanatthāya cittaṁ na ṭhapessanti. **Uggahetabbaṁ pariyāpuṇitabban**ti uggahetabbe ca vaḷañjetabbe ca. **Kavitā**ti[2] silokādibandhanavasena kavīhi katā. **Kāveyyā**ti tasseva vevacanaṁ. **Bāhirakā**ti sāsanato bahiddhā ṭhitā. **Sāvakabhāsitā**ti bāhirasāvakehi bhāsitā. Sesamettha heṭṭhā vuttanayattā suviññeyyattā ca uttānatthameva.

10. Catuttha-anāgatabhayasuttavaṇṇanā

80. Dasame **kalyāṇakāmā**ti sundarakāmā. **Rasaggānī**ti uttamarasāni. **Saṁsaṭṭhā viharissantī**ti pañcavidhena saṁsaggena saṁsaṭṭhā viharissanti. **Sannidhikāraparibhogan**ti sannidhikatassa paribhogaṁ. **Oḷārikampi nimittan**ti ettha pathaviṁ khaṇantopi khaṇāhīti āṇāpentopi pathaviyaṁ oḷārikaṁ nimittaṁ karoti nāma. Tiṇakaṭṭhasākhāpalāsaṁ chindantopi chindāti āṇāpentopi haritagge oḷārikaṁ nimittaṁ karoti nāma. Ājīvatthāya paṇṇanivāpa-ādīni gāhāpente[3] phalāni ocinante vā ocināpente vā[4] vattabbameva natthi. Imesu catūsu suttesu Satthārā sāsane vuddhiparihāni kathitāti.

Yodhājīvavaggo tatiyo.

---

1. Uttamadhammakathaṁ (Sī)
2. Kavikatāti (sabbattha, Saṁ 1. 457 piṭṭhe ca) Ṭīkā pana oloketabbā.
3. Pana vāsi-ādīni gāhāpento (Sī), pana vāsi-ādīhi gāhāpento (Ka)
4. Ocinanto vā ocināpento vā (Sī, Ka)

(9) 4. Theravagga

1. Rajanīyasuttavaṇṇanā

81. Catutthassa paṭhame **rajanīyesū**ti[1] rāgassa paccayesu ārammaṇesu. Sesesupi eseva nayo.

2. Vītarāgasuttavaṇṇanā

82. Dutiye **makkhī**ti guṇamakkhako. **Paḷāsī**ti yugaggāhalakkhaṇena paḷāsena samannāgato.

3. Kuhakasuttavaṇṇanā

83. Tatiye **kuhako**ti tīhi kuhanavatthūhi samannāgato. **Lapako**ti lābhasannissitāya lapanāya samannāgato. **Nemittiko**ti nimittakiriyakārako. **Nippesiko**ti nippesanakatāya[2] samannāgato. **Lābhena ca lābhaṁ nijigīsitā**ti lābhena lābhagavesako. Sukkapakkho vuttavipallāsavasena veditabbo. Catutthaṁ uttānameva.

5. Akkhamasuttavaṇṇanā

85. Pañcame **akkhamo hoti rūpānan**ti rūpārammaṇānaṁ anadhivāsako hoti, tadārammaṇehi rāgādīhi abhibhuyyati. Eseva nayo sabbattha.

6. Paṭisambhidāppattasuttavaṇṇanā

86. Chaṭṭhe **atthapaṭisambhidāppatto**ti pañcasu atthesu pabhedagataṁ ñāṇaṁ patto. **Dhammapaṭisambhidāppatto**ti catubbidhe dhamme pabhedagataṁ ñāṇaṁ patto. **Niruttipaṭisambhidāppatto**ti dhammaniruttīsu pabhedagataṁ ñāṇaṁ patto. **Paṭibhānapaṭisambhidāppatto**ti tesu tīsu ñāṇesu pabhedagataṁ ñāṇaṁ patto. So pana tāni tīṇi ñāṇāneva jānāti, na tesaṁ kiccaṁ karoti. **Uccāvacānī**ti mahantakhuddakāni. **Kiṁ karaṇīyānī**ti iti kattabbāni.

---

1. Rajanīyeti (Pāḷiyaṁ)
2. Nippesanakathāya (Sī, Syā)

7. Sīlavantasuttavaṇṇanā

87. Sattamaṁ uttānatthameva. Sīlaṁ panettha khīṇāsavasīlameva, bāhusaccampi khīṇāsavabāhusaccameva, vācāpi khīṇāsavassa kalyāṇavācāva, jhānānipi kiriyajjhānāneva kathitānīti veditabbāni.

8. Therasuttavaṇṇanā

88. Aṭṭhame **thero**ti thirabhāvappatto. **Rattaññū**ti pabbajitadivasato paṭṭhāya atikkantānaṁ bahūnaṁ rattīnaṁ ñātā. **Ñāto**ti paññāto pākaṭo. **Yasassī**ti yasanissito. **Micchādiṭṭhiko**ti ayāthāvadiṭṭhiko. **Saddhammā vuṭṭhāpetvā**ti dasakusalakammapathadhammato vuṭṭhāpetvā. **Asaddhamme patiṭṭhāpetī**ti dasa-akusalakammapathesu patiṭṭhāpeti.

9. Paṭhamasekhasuttavaṇṇanā

89. Navame **sekhassā**ti sikkhakassa sakaraṇīyassa. **Parihānāyā**ti upariguṇehi[1] parihānatthāya. **Kammārāmatā**ti navakamme ramanakabhāvo. **Bhassārāmatā**ti ālāpasallāpe ramanakabhāvo. **Niddārāmatā**ti niddāyane ramanakabhāvo. **Saṅgaṇikārāmatā**ti gaṇasaṅgaṇikāya ramanakabhāvo. **Yathāvimuttaṁ cittaṁ na paccavekkhatī**ti yathā[2] yaṁ cittaṁ vimuttaṁ, ye ca dosā pahīnā, guṇā ca paṭiladdhā, te paccavekkhitvā upariguṇapaṭilābhāya vāyāmaṁ na karotīti attho. Iti imasmiṁ sutte sattannaṁ sekhānaṁ upariguṇehi parihānikāraṇañca vuddhikāraṇañca kathitaṁ. Yañca nāma sekhassa parihānakāraṇaṁ, taṁ puthujjanassa paṭhamameva hotīti.

10. Dutiyasekhasuttavaṇṇanā

90. Dasame **viyatto**ti byatto cheko. **Kiṁ karaṇīyesū**ti iti kattabbesu. **Cetosamathan**ti samādhikammaṭṭhānaṁ. **Ananulomikenā**ti sāsanassa ananucchavikena. **Atikālenā**ti atipātova. **Atidivā**ti divā vuccati majjhanhiko, taṁ atikkamitvā. **Ābhisallekhikā**ti abhiviya kilesasallekhikā. **Ceto vivaraṇasappāyā**ti cittavivaraṇasaṅkhātānaṁ samathavipassanānaṁ sappāyā. **Appicchakathā**ti appicchā

---

1. Upari-upariguṇehi (Ka)
2. Yathāssa (Sī)

hothāti kathanakathā. **Santuṭṭhikathā**ti catūhi paccayehi santuṭṭhā hothāti kathanakathā. **Pavivekakathā**ti tīhi vivekehi vivittā hothāti kathanakathā. **Asaṁsaggakathā**ti pañcavidhena saṁsaggena asaṁsaṭṭhā hothāti kathanakathā. **Vīriyārambhakathā**ti duvidhaṁ vīriyaṁ ārabhathāti kathanakathā. **Sīlakathā**dīsu sīlaṁ ārabbha kathā sīlakathā. Samādhiṁ ārabbha, paññaṁ ārabbha, pañcavidhaṁ vimuttiṁ ārabbha, ekūnavīsatipaccavekkhaṇasaṅkhātaṁ vimuttiñāṇadassanaṁ ārabbha kathā vimuttiñāṇadassanakathā. **Na nikāmalābhī**ti-ādīsu na icchiticchitalābhī dukkhalābhī na vipulalābhīti attho. Sesaṁ uttānatthamevāti.

Theravaggo catuttho.

---

(10) 5. Kakudhavagga

1-2. Sampadāsuttadvayavaṇṇanā

91-92. Pañcamassa paṭhame pañca sampadā missikā kathitā. Dutiye purimā catasso missikā, pañcamī lokikāva.

3. Byākaraṇasuttavaṇṇanā

93. Tatiye **aññābyākaraṇānī**ti[1] arahattabyākaraṇāni. **Mandattā**ti mandabhāvena aññāṇena. **Momūhattā**ti atimūḷhabhāvena. **Aññaṁ byākarotī**ti arahattaṁ pattosmīti katheti. **Icchāpakato**ti icchāya abhibhūto. **Adhimānenā**ti adhigatamānena. **Sammadevā**ti hetunā nayena kāraṇeneva.

4-5. Phāsuvihārasuttādivaṇṇanā

94-95. Catutthe **phāsuvihārā**ti sukhavihārā. Pañcame **akuppan**ti arahattaṁ.

---

1. Aññabyākaraṇānīti (Sī, Syā)

6. Sutadharasuttavaṇṇanā

96. Chaṭṭhe **appaṭṭho**ti appasamārambho. **Appakicco**ti appakaraṇīyo. **Subharo**ti sukhena bharitabbo suposo. **Susantoso**ti tīhi santosehi suṭṭhu santoso. **Jīvitaparikkhāresū**ti jīvitasambhāresu. **Appāhāro**ti mandāhāro. **Anodarikattan**ti na odarikabhāvaṁ amahagghasabhāvaṁ anuyutto. **Appamiddho**ti na bahuniddo. sattamaṭṭhamāni uttānatthāni.

9. Sīhasuttavaṇṇanā

99. Navame **sakkaccaññeva deti**[1] **no asakkaccan**ti anavaññāya avirajjhitvāva deti, no avaññāya virajjhitvā. **Mā me yoggapatho nassā**ti mayā katayoggapatho mayhaṁ mā nassatu, "eko sīho uṭṭhāya biḷāraṁ paharanto virajjhitvā paharī"ti evaṁ vattāro mā hontūti attho. **Annabhāranesādānan**ti ettha annaṁ vuccati yavabhattaṁ[2], taṁ bhāro etesanti annabhārā. Yācakānaṁ[3] etaṁ nāmaṁ. Nesādā vuccanti sākuṇikā. Iti sabbapacchimāya koṭiyā etesaṁ yācakanesādānampi sakkaccameva deseti.

10. Kakudhatherasuttavaṇṇanā

100. Dasame **attabhāvapaṭilābho**ti sarīrapaṭilābho. **Dve vā tīṇi vā Māgadhakāni gāmakkhettānī**ti ettha Māgadhikaṁ gāmakkhettaṁ atthi khuddakaṁ, atthi majjhimaṁ, atthi mahantaṁ. Khuddakaṁ gāmakkhettaṁ ito cattālīsaṁ usabhāni[4], ito cattālīsanti gāvutaṁ hoti, majjhimaṁ ito gāvutaṁ, ito gāvutanti aḍḍhayojanaṁ hoti, mahantaṁ ito diyaḍḍhagāvutaṁ, ito diyaḍḍhagāvutanti tigāvutaṁ hoti. Tesu khuddakena gāmakkhettena tīṇi, khuddakena ca majjhimena ca dve gāmakkhettāni tassa attabhāvo. Tigāvutaṁ hissa sarīraṁ. **Pariharissāmī**ti paṭijaggissāmi gopayissāmi. **Rakkhassetan**ti rakkhassu etaṁ. **Moghapuriso**ti tucchapuriso. **Nāssassā**ti

---

1. Sakkaccaññeva pahāraṁ deti (Syā)
2. Yavasaṁ (Sī)
3. Yāvasikānaṁ (Sī)
4. Usabhā (Sī, Syā)

na etassa bhaveyya. **Samudācareyyāmā**ti katheyyāma. **Sammannatī**ti sammānaṁ karoti. **Yaṁ tumo karissati tumova tena paññāyissatī**ti yaṁ esa karissati, esova tena kammena pākaṭo bhavissati. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Kakudhavaggo pañcamo.

Dutiyapaṇṇāsako niṭṭhito.

3. Tatiyapaṇṇāsaka

(11) 1. Phāsuvihāravagga

1. Sārajjasuttavaṇṇanā

101. Tatiyassa paṭhame **vesārajjakaraṇā**ti visāradabhāvāvahā[1]. **Sārajjaṁ hotī**ti domanassaṁ hoti.

2. Ussaṅkitasuttavaṇṇanā

102. Dutiye **ussaṅkitaparisaṅkito**ti ussaṅkito ca parisaṅkito ca. **Api akuppadhammopī**ti api akuppadhammo khīṇāsavo samānopi parehi pāpabhikkhūhi ussaṅkitaparisaṅkito hotīti attho. **Vesiyāgocaro**ti[2] ādīsu vesiyā vuccanti rūpūpajīviniyo, tā gocaro assāti vesiyāgocaro, tāsaṁ gehaṁ abhiṇhagamanoti attho. Sesapadesupi eseva nayo. Tattha pana **vidhavā**ti matapatikā. **Thullakumārikā**ti mahallikakumārikāyo.

3. Mahācorasuttavaṇṇanā

103. Tatiye **ito bhogena paṭisantharissāmī**ti ito mama sāpateyyato bhogaṁ gahetvā tena paṭisanthāraṁ karissāmi, tassa ca mama ca antaraṁ pidahissāmīti attho. **Gahaṇānī**ti parasantakānaṁ bhaṇḍānaṁ gahaṇāni. **Guyhamantā**ti guhitabbamantā. **Antaggāhikāyā**ti sassataṁ vā ucchedaṁ vā gahetvā ṭhitāya. Sesamettha uttānatthameva. Catutthe sabbaṁ heṭṭhā vuttanayameva.

5. Phāsuvihārasuttavaṇṇanā

105. Pañcame **mettaṁ kāyakamman**ti mettacittena pavattitaṁ kāyakammaṁ. **Āvi ceva raho cā**ti sammukhe ceva parammukhe ca. Itaresupi eseva nayo. **Yāni tāni sīlānī**ti-ādi catupārisuddhisīlavasena vuttaṁ.

---

1. Ñāṇasomanassakaraṇā visāradabhāvāvahā (Sī)
2. Vesiyagocaroti (Sī, Syā)

samādhisaṁvattanikānīti maggasamādhiphalasamādhinibbattakāni. **Sīlasāmaññagato**ti samānasīlataṁ gato, ekasadisasīlo hutvāti attho. **Takkarassā**ti yo naṁ karoti, tassa. Iti imasmiṁ sutte sīlaṁ missakaṁ[1] kathitaṁ, diṭṭhi vipassanāsammādiṭṭhīti.

6. Ānandasuttavaṇṇanā

106. Chaṭṭhe **no ca paraṁ adhisīle sampavattā hotī**ti paraṁ sīlabhāvena na garahati na upavadati. **Attānupekkhī**ti attanova katākataṁ jānanavasena attānaṁ anupekkhitā. **No parānupekkhī**ti parassa katākatesu abyāvaṭo. **Apaññāto**ti apākaṭo appapuñño. **Apaññātakenā**ti apaññātabhāvena apākaṭatāya mandapuññatāya. **No paritassatī**ti paritāsaṁ nāpajjati. Iti imasmiṁ sutte khīṇāsavova kathito.

7-8. Sīlasuttādivaṇṇanā

107-108. Sattame sīlasamādhipaññā missikā kathitā, vimutti arahattaphalaṁ, vimuttiñāṇadassanaṁ paccavekkhaṇañāṇaṁ lokiyameva. Aṭṭhamepi eseva nayo. Paccavekkhaṇañāṇaṁ panettha asekhassa pavattattā asekhanti vuttaṁ.

9-10. Cātuddisasuttādivaṇṇanā

109-110. Navame **cātuddiso**ti catūsu disāsu appaṭihatacāro. Imasmimpi sutte khīṇāsavova kathito. Dasame **alan**ti yutto. Idhāpi khīṇāsavova kathito.

Phāsuvihāravaggo paṭhamo.

---

(12) 2. Andhakavindavagga

1. Kulūpakasuttavaṇṇanā

111. Dutiyassa paṭhame **asanthavavissāsī**ti attanā saddhiṁ santhavaṁ akarontesu vissāsaṁ anāpajjantesuyeva vissāsaṁ karoti.

---

1. Sīlasāmaññakaṁ (Syā)

anissaravikappīti anissarova samāno "imaṁ detha, imaṁ gaṇhathā"ti issaro viya vikappeti. **Vissaṭṭhupasevī**ti vissaṭṭhāni[1] bhinnakulāni ghaṭanatthāya upasevati. **Upakaṇṇakajappī**ti kaṇṇamūle mantaṁ gaṇhāti. Sukkapakkho vuttavipariyāyena veditabbo.

2. Pacchāsamaṇasuttavaṇṇanā

112. Dutiye **na pattapariyāpannaṁ gaṇhātī**ti upajjhāye nivattitvā ṭhite attano tucchapattaṁ datvā tassa pattaṁ na gaṇhāti, tato vā dīyamānaṁ na gaṇhāti. **Na nivāretī**ti idaṁ vacanaṁ āpattivītikkamavacanaṁ nāmāti na jānāti, ñatvā vāpi "bhante evarūpaṁ nāma vattuṁ na vaṭṭatī"ti na nivāreti. **Kathaṁ opātetī**ti tassa kathaṁ bhinditvā attano kathaṁ paveseti. **Jaḷo**ti jaḍo[2]. **Eḷamūgo**ti paggharitakheḷamukho. Tatiyaṁ uttānameva.

4. Andhakavindasuttavaṇṇanā

114. Catutthe **sīlavā hothā**ti sīlavantā hotha. **Ārakkhasatino**ti dvārarakkhikāya satiyā samannāgatā. **Nippakkasatino**ti dvārarakkhakeneva ñāṇena samannāgatassatino. **Satārakkhena cetasā samannāgatā**ti satārakkhena cittena samannāgatā. **Appabhassā**ti appakathā. **Sammādiṭṭhikā**ti kammassakatajjhānavipassanāmaggaphalavasena pañcavidhāya sammādiṭṭhiyā samannāgatā. Apica paccavekkhaṇañāṇampi sammādiṭṭhiyevāti veditabbā.

5. Maccharinīsuttavaṇṇanā

115. Pañcame **āvāsamaccharinī**ti āvāsaṁ maccharāyati, tattha aññesaṁ vāsaṁ na sahati. **Kulamaccharinī**ti upaṭṭhākakulaṁ maccharāyati, aññesaṁ tattha upasaṅkamanaṁ na sahati. **Lābhamaccharinī**ti lābhaṁ maccharāyati, aññesaṁ taṁ uppajjantaṁ na sahati. **Vaṇṇamaccharinī**ti guṇaṁ maccharāyati, aññesaṁ guṇakathaṁ na sahati. **Dhammamaccharinī**ti pariyattidhammaṁ maccharāyati, aññesaṁ dātuṁ na icchati.

---

1. Viyatthūpasevīti viyatthāni (Sī), byatthūpasevīti viyatthāni (Syā)
2. Jaḷoti jaḷo (Sī), eḷoti jaḷo (Ka)

6-7. Vaṇṇanāsuttādivaṇṇanā

116-117. Chaṭṭhe **saddhādeyyaṁ vinipātetī**ti parehi saddhāya dinnapiṇḍapātato aggaṁ aggahetvā parassa deti. Sattame **issukinī**ti issāya samannāgatā. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Andhakavindavaggo dutiyo.

---

(13) 3. Gilānavagga

4. Dutiya-upaṭṭhākasuttavaṇṇanā

124. Tatiyassa catutthe **nappaṭibalo**ti kāyabalena ca ñāṇabalena ca asamannāgato. **Āmisantaro**ti āmisahetuko cīvarādīni paccāsīsamāno.

5-6. Anāyussāsuttadvayavaṇṇanā

125-126. Pañcame **anāyussā**ti āyupacchedanā na āyuvaḍḍhanā. Chaṭṭhepi eseva nayo.

7. Vapakāsasuttavaṇṇanā

127. Sattame **nālaṁ saṁghamhā vapakāsitun**ti saṁghato nikkhamitvā ekako vasituṁ na yutto. Kāmañcesa saṁghamajjhepi vasituṁ ayuttova asaṁghasobhanatāya[1], ovādānusāsanippaṭibaddhattā pana nippariyāyeneva saṁghamhā vapakāsituṁ na yutto. **Alaṁ saṁghamhā vapakāsitun**ti cātuddisattā saṁghamhā nikkhamma ekako vasituṁ yutto, saṁghasobhanatāya pana saṁghepi vasituṁ yuttoyeva. Aṭṭhamaṁ uttānatthameva.

9. Parikuppasuttavaṇṇanā

129. Navame **āpāyikā**ti apāyagāmino. **Nerayikā**ti nirayagāmino. **Parikuppā**ti parikuppanasabhāvā purāṇavaṇasadisā. **Atekicchā**ti akattabbaparikammā. Dasamaṁ uttānatthamevāti.

Gilānavaggo tatiyo.

---

1. Asaṁghasobhanattā (Sī)

(14) 4. Rājavagga

1. Paṭhamacakkānuvattanasuttavaṇṇanā

131. Catutthassa paṭhame **dhammenā**ti dasakusaladhammena. **Cakkan**ti āṇācakkaṁ. **Atthaññū**ti rajjatthaṁ[1] jānāti. **Dhammaññū**ti paveṇidhammaṁ jānāti. **Mattaññū**ti daṇḍe vā balamhi vā pamāṇaṁ jānāti. **Kālaññū**ti rajjasukhānubhavanakālaṁ vinicchayakaraṇakālaṁ janapadacārikākālañca jānāti. **Parisaññū**ti ayaṁ parisā khattiyaparisā, ayaṁ brāhmaṇavessasuddasamaṇaparisāti jānāti.

Tathāgatavāre **atthaññū**ti pañca atthe jānāti. **Dhammaññū**ti cattāro dhamme jānāti. **Mattaññū**ti catūsu paccayesu paṭiggahaṇaparibhogamattaṁ jānāti. **Kālaññū**ti ayaṁ kālo paṭisallīnassa, ayaṁ samāpattiyā, ayaṁ dhammadesanāya, ayaṁ janapadacārikāyāti evaṁ kālaṁ jānāti. **Parisaññū**ti ayaṁ parisā khattiyaparisā -pa- ayaṁ samaṇaparisāti jānāti. **Anuttaran**ti navahi lokuttaradhammehi anuttaraṁ. **Dhammacakkan**ti seṭṭhacakkaṁ.

2. Dutiyacakkānuvattanasuttavaṇṇanā

132. Dutiye **pitarā pavattitaṁ cakkan**ti cakkavattimhi pabbajite vā kālakate vā cakkaratanaṁ sattāhamattaṁ ṭhatvā antaradhāyati, kathamesa taṁ anuppavatteti nāma? Pitu paveṇiyaṁ ṭhatvā cakkavattivattaṁ pūretvā cakkavattirajjaṁ kārentopi pitarā pavattitameva anuppavatteti nāma.

3. Dhammarājāsuttavaṇṇanā

133. Tatiyaṁ Tikanipāte vuttanayameva. Sevitabbāsevitabbe panettha pacchimapadadvayameva viseso. Tattha sammā-ājīvo sevitabbo, micchā-ājīvo na sevitabbo. Sappāyo gāmanigamo sevitabbo, asappāyo na sevitabbo.

---

1. Hetuṁ (Sī), rañjituṁ (Ṭīkāyaṁ)

4. Yassaṁdisaṁsuttavaṇṇanā

134. Catutthe **ubhato**ti dvīhipi pakkhehi. **Mātito ca pitito cā**ti yassa hi mātā khattiyā, mātumātā khattiyā, tassāpi mātā khattiyā. Pitā khattiyo, pitupitā khattiyo, tassapi pitā khattiyo. So ubhato sujāto mātito ca pitito ca. **Saṁsuddhagahaṇiko**ti saṁsuddhāya mātukucchiyā samannāgato. "Samavepākiniyā gahaṇiyā"ti ettha pana kammajatejodhātu gahaṇīti vuccati. **Yāva sattamā pitāmahayugā**ti ettha pitupitā pitāmaho, pitāmahassa yugaṁ pitāmahayugaṁ. Yuganti āyuppamāṇaṁ vuccati. Abhilāpamattameva cetaṁ, atthato pana pitāmahoyeva pitāmahayugaṁ. Tato uddhaṁ sabbepi pubbapurisā[1] pitāmahaggahaṇeneva gahitā. Evaṁ yāva sattamo puriso, tāva saṁsuddhagahaṇiko, atha vā akkhitto anupakkuṭṭho jātivādenāti dasseti. **Akkhitto**ti "apanetha etaṁ, kiṁ iminā"ti evaṁ akkhitto anavakkhitto. **Anupakkuṭṭho**ti[2] na upakkuṭṭho na akkosaṁ vā nindaṁ vā pattapubbo. Kena kāraṇenāti? **Jātivādena,** "itipi hīnajātiko eso"ti evarūpena vacanenāti attho.

Aḍḍhoti-ādīsu yo koci attano santakena vibhavena aḍḍho hoti. Idha pana na kevalaṁ aḍḍhoyeva, **mahaddhano** mahatā aparimāṇasaṅkhena dhanena samannāgatoti attho. Pañcakāmaguṇavasena mahantā uḷārā bhogā assāti **mahābhogo. Paripuṇṇakosakoṭṭhāgāro**ti koso vuccati bhaṇḍāgāraṁ, nidahitvā ṭhapitena dhanena paripuṇṇakoso, dhaññena ca paripuṇṇakoṭṭhāgāroti attho. Atha vā catubbidho koso hatthī assā rathā raṭṭhanti, tividhaṁ koṭṭhāgāraṁ dhanakoṭṭhāgāraṁ dhaññakoṭṭhāgāraṁ vatthakoṭṭhāgāranti. Taṁ sabbampi paripuṇṇamassāti paripuṇṇakosakoṭṭhāgāro. **Assavāyā**ti kassaci bahumpi dhanaṁ dentassa senā na suṇāti, sā anassavā nāma hoti. Kassaci adentassāpi suṇātiyeva, ayaṁ assavā nāma. **Ovādapaṭikarāyā**ti "idaṁ vo kattabbaṁ, idaṁ na kattabban"ti dinna-ovādakarāya. **Paṇḍito**ti paṇḍiccena samannāgato. **Byātto**ti paññāveyyattiyena yutto. **Medhāvī**ti

1. Pitupakkhapurisā (Ka)
2. Anupakuṭṭhoti (Syā, Ka)

ṭhānuppattikapaññāya samannāgato. **Paṭibalo**ti samattho. **Atthe cintetun**ti vaḍḍhi-atthe cintetuṁ. So hi paccuppanna-atthavaseneva "atītepi evaṁ ahesuṁ, anāgatepi evaṁ bhavissantī"ti cinteti. **Vijitāvīnan**ti vijitavijayānaṁ, mahantena vā vijayena samannāgatānaṁ. **Vimuttacittānan**ti pañcahi vimuttīhi vimuttamānasānaṁ.

5-6. Patthanāsuttadvayavaṇṇanā

135-136. Pañcame **negamajānapadassā**ti nigamavāsino ca raṭṭhavāsino ca janassa. **Hatthisminti-ādīhi** hatti assa ratha tharu dhanu lekha muddāgaṇanādīni soḷasa mahāsippāni dassitāni. **Anavayo**ti samattho paripuṇṇo. Sesamettha heṭṭhā vuttanayeneva veditabbaṁ. Chaṭṭhe **oparajjan**ti uparājabhāvaṁ.

7. Appaṁsupatisuttavaṇṇanā

137. Sattame **purisādhippāyā**ti assaddhammavasena purise uppannādhippāyā purisajjhāsayā. **Ādānādhippāyo**ti idāni gahetuṁ sakkhissāmi, idāni sakkhissāmīti evaṁ gahaṇādhippāyo. **Visaṁyogādhippāyo**ti idāni nibbānaṁ pāpuṇissāmi, idāni pāpuṇissāmīti evaṁ nibbānajjhāsayo.

8. Bhattādakasuttavaṇṇanā

138. Aṭṭhame **bhattādako**ti bhattakkhādako, bahubhattabhuñjoti attho. **Okāsapharaṇo**ti okāsaṁ pharitvā aññesaṁ sambādhaṁ katvā ṭhānena okāsapharaṇo. Tattha tattha laṇḍaṁ sāreti[1] pātetīti **laṇḍasāraṇo**[2]. Ettakā hatthīti gaṇanakāle salākaṁ gaṇhātīti **salākaggāhī.** Nisīdanasayanavasena mañcapīṭhaṁ maddatīti **mañcapīṭhamaddano**[3]. Bhikkhugaṇanakāle salākaṁ gaṇhātīti **salākaggāhī.**

9. Akkhamasuttavaṇṇanā

139. Navame **hatthikāyan**ti hatthighaṭaṁ. Sesesupi eseva nayo. Saṅgāme avacarantīti **saṅgāmāvacarā. Ekissā vā tiṇodakadattiyā**

1. Sādheti (Syā) 2. Laṇḍasādhano (Syā) 3. Pīṭhamaddano (Sī)

vimānitoti ekadivasaṁ ekena tiṇodakadānena vimānito, ekadivasamattaṁ aladdhatiṇodakoti attho. Ito parampi eseva nayo. **Na sakkoti cittaṁ samādahitun**ti ārammaṇe cittaṁ sammā ṭhapetuṁ na sakkoti. Sesamettha uttānameva. Imasmiṁ pana sutte vaṭṭavivaṭṭaṁ kathitanti veditabbaṁ.

10. Sotasuttavaṇṇanā

140. Dasame **duruttānan**ti na suṭṭhu vuttānaṁ dosavasena pavattitānaṁ pharusavacanānaṁ. **Durāgatānan**ti dukkhuppādanākārena sotadvāraṁ āgatānaṁ. **Vacanapathānan**ti vacanānaṁ. **Dukkhānan**ti dukkhamānaṁ. **Tibbānan**ti bahalānaṁ tāpanasabhāvānaṁ vā. **Kharānan**ti pharusānaṁ. **Kaṭukānan**ti tikhiṇānaṁ. **Asātānan**ti amadhurānaṁ. **Amanāpānan**ti manaṁ appāyituṁ vaḍḍhetuṁ asamatthānaṁ. **Pāṇaharānan**ti jīvitaharānaṁ. **Yā sā disā**ti sabbasaṅkhārasamathādivasena dissati apadissatīti nibbānaṁ disāti veditabbaṁ. Yasmā pana taṁ āgamma sabbe saṅkhārā samathaṁ gacchanti, tasmā **sabbasaṅkhārasamatho**ti vuttaṁ. Sesaṁ sabbattha uttānameva. Imasmiṁ pana sutte sīlasamādhipaññā missikā kathitāti.

Rājavaggo catuttho.

---

(15) 5. Tikaṇḍakīvagga

1. Avajānātisuttavaṇṇanā

141. Pañcamassa paṭhame **saṁvāsenā**ti ekatovāsena. **Ādeyyamukhoti**[1] ādiyanamukho, gahaṇamukhoti attho. **Tamenaṁ datvā avajānātī**ti "ayaṁ dinnaṁ paṭiggahetumeva jānātī"ti evaṁ avamaññati. **Tamenaṁ saṁvāsena avajānātī**ti appamattake kismiñcideva kujjhitvā "jānāmahaṁ tayā katakammaṁ, ettakaṁ addhānaṁ ahaṁ kiṁ karonto vasiṁ, nanu tuyhameva katākataṁ vīmaṁsanto"ti-ādīni vattā hoti. Atha itaro "addhā koci mayhaṁ doso bhavissatī"ti kiñci paṭippharituṁ na sakkoti. **Taṁ khippaññeva adhimuccitā hotī**ti taṁ vaṇṇaṁ vā avaṇṇaṁ vā

---

1. Ādiyyamukhoti (Sī), ādiyamukhoti (Ka)

sīghameva saddahati. Saddahanaṭṭhena hi ādānena esa ādiyanamukhoti vutto[1]. **Ādheyyamukho**ti Pāḷiyā pana ṭhapitamukhoti attho. Magge khaṭa-āvāṭo viya āgatāgataṁ udakaṁ vaṇṇaṁ vā avaṇṇaṁ vā saddahanavasena sampaṭicchituṁ ṭhapitamukhoti vuttaṁ hoti.

Ittarasaddhoti parittasaddo. **Kusalākusale dhamme na jānātī**ti-ādīsu kusale dhamme "ime kusalā"ti na jānāti, akusale dhamme "ime akusalā"ti na jānāti. Tathā sāvajje sadosadhamme "ime sāvajjā"ti, anavajje ca niddosadhamme "ime anavajjā"ti, hīne hīnāti, paṇīte paṇītāti. **Kaṇhasukkasappaṭibhāge**ti "ime kaṇhā sukke paṭibāhetvā ṭhitattā sappaṭibhāgā nāma, ime ca sukkā kaṇhe paṭibāhitvā ṭhitattā sappaṭibhāgā"ti na jānāti.

2. Ārabhatisuttavaṇṇanā

142. Dutiye **ārabhati ca vippaṭisārī ca hotī**ti āpattivītikkamanavasena ārabhati ceva, tappaccayā ca vippaṭisārī hoti. **Cetovimuttiṁ paññāvimuttin**ti arahattasamādhiñceva arahattaphalañāṇañca. **Nappajānātī**ti anadhigatattā na jānāti. **Ārabhati na vippaṭisārī hotī**ti āpattiṁ āpajjati, vuṭṭhitattā pana na vippaṭisārī hoti. **Nārabhati vippaṭisārī hotī**ti sakiṁ āpattiṁ āpajjitvā tato vuṭṭhāya pacchā kiñcāpi nāpajjati, vippaṭisāraṁ pana vinodetuṁ na sakkoti. **Nārabhati na vippaṭisārī hotī**ti na ceva āpattiṁ āpajjati, na ca vippaṭisārī hoti. **Tañca cetovimuttiṁ -pa- nirujjhantī**ti arahattaṁ pana appatto hoti. Pañcamanayena khīṇāsavo kathito.

Ārambhajāti āpattivītikkamasambhavā. **Vippaṭisārajā**ti vippaṭisārato jātā. **Pavaḍḍhantī**ti punappunaṁ uppajjanena vaḍḍhanti. **Ārambhaje āsave pahāyā**ti vītikkamasambhave āsave āpattidesanāya vā āpattivuṭṭhānena vā pajahitvā. **Paṭivinodetvā**ti suddhante ṭhitabhāvapaccavekkhaṇena nīharitvā. **Cittaṁ paññañca bhāvetū**ti vipassanācittañca taṁsampayuttaṁ paññañca bhāvetu. Sesaṁ iminā upāyeneva veditabbanti.

---

1. Ādiyyamukhoti vutto (Sī), ādiyanamukhoti attho (Ka)

3. Sārandadasuttavaṇṇanā

143. Tatiye **kāmādhimuttānan**ti vatthukāmakilesakāmesu adhimuttānaṁ. **Dhammānudhammappaṭipanno**ti navalokuttaradhammatthāya sahasīlakaṁ pubbabhāgappaṭipadaṁ paṭipanno paṭipattipūrako puggalo dullabho lokasmiṁ.

4. Tikaṇḍakīsuttavaṇṇanā

144. Catutthe **appaṭikūle**ti appaṭikūlārammaṇe. **Paṭikūlasaññī**ti paṭikūlanti evaṁsaññī[1]. Esa nayo sabbattha. Kathaṁ panāyaṁ evaṁ viharatīti? Iṭṭhasmiṁ vatthusmiṁ pana asubhāya vā pharati, aniccato vā upasaṁharati. Evaṁ tāva appaṭikūle paṭikūlasaññī viharati. Aniṭṭhasmiṁ vatthusmiṁ mettāya vā pharati, dhātuto vā upasaṁharati. Evaṁ paṭikūle appaṭikūlasaññī viharati. Ubhayasmiṁ pana purimanayassa ca pacchimanayassa ca vasena tatiyacatutthavārā vuttā, chaḷaṅgupekkhāvasena pañcamo. Chaḷaṅgupekkhā cesā khīṇāsavassa upekkhāsadisā, na pana khīṇāsavupekkhā. Tattha **upekkhako vihareyyā**ti majjhattabhāve ṭhito vihareyya. **Kvacanī**ti kismiñci ārammaṇe. **Katthacī**ti kismiñci padese. **Kiñcanan**ti[2] koci appamattakopi. Iti imasmiṁ sutte pañcasu ṭhānesu vipassanāva kathitā. Taṁ āraddhavipassako bhikkhu[3] kātuṁ sakkoti, ñāṇavā paññuttaro bahussutasamaṇopi kātuṁ sakkoti. Sotāpannasakadāgāmi-anāgāmino kātuṁ sakkontiyeva, khīṇāsave vattabbameva natthīti. Pañcamaṁ uttānameva.

6. Mittasuttavaṇṇanā

146. Chaṭṭhe **kammantaṁ kāretī**ti khettādikammantaṁ kāreti. **Adhikaraṇaṁ ādiyatī**ti cattāri adhikaraṇāni ādiyati. **Pāmokkhesu bhikkhūsū**ti disāpāmokkhesu bhikkhūsu. **Paṭiviruddho hotī**ti paccanīkaggāhitāya viruddho hoti. **Anavatthacārikan**ti anavatthānacārikaṁ[4].

---

1. Evaṁ katasaññī (Ka) 2. Kiñcanāti (Sī), kiñcināti (Syā) 3. Eko bhikkhu (Sī, Syā)
4. Anavatthacārikanti avavatthānacārikaṁ (Sī), avaṭṭhānacārikanti avavaṭṭhāne cārikaṁ (Syā)

7. Asappurisadānasuttavaṇṇanā

147. Sattame **asakkaccaṁ detī**ti na sakkaritvā suciṁ katvā deti. **Acittīkatvā detī**ti acittīkārena agāravavasena deti. **Apaviddhaṁ detī**ti na nirantaraṁ deti, atha vā chaḍḍetukāmo viya deti. **Anāgamanadiṭṭhiko detī**ti katassa[1] nāma phalaṁ āgamissatīti evaṁ āgamanadiṭṭhiṁ na uppādetvā deti.

Sukkapakkhe **cittīkatvā detī**ti deyyadhamme ca dakkhiṇeyyesu ca cittīkāraṁ upaṭṭhapetvā deti. Tattha deyyadhammaṁ paṇītaṁ ojavantaṁ katvā dento deyyadhamme cittīkāraṁ upaṭṭhapeti nāma. Puggalaṁ vicinitvā dento dakkhiṇeyyesu cittīkāraṁ upaṭṭhapeti nāma. **Sahatthā detī**ti āṇattiyā parahatthena adatvā "anamatagge saṁsāre vicarantena me hatthapādānaṁ aladdhakālassa pamāṇaṁ nāma natthi, vaṭṭamokkhaṁ bhavanissaraṇaṁ karissāmī"ti sahattheneva deti. **Āgamanadiṭṭhiko**ti "anāgatabhavassa paccayo bhavissatī"ti kammañca vipākañca saddahitvā detīti.

8. Sappurisadānasuttavaṇṇanā

148. Aṭṭhame **saddhāyā**ti dānañca dānaphalañca saddahitvā. **Kālenā**ti yuttappattakālena. **Anaggahitacittoti**[2] aggahitacitto muttacāgo hutvā. **Anupahaccā**ti anupaghātetvā guṇe amakkhetvā. **Kālāgatā cassa atthā pacurā hontī**ti atthā āgacchamānā vayovuḍḍhakāle anāgantvā yuttappattakāle paṭhamavayasmiṁyeva āgacchanti ceva bahū ca honti.

9. Paṭhamasamayavimuttasuttavaṇṇanā

149. Navame **samayavimuttassā**ti appitappitakkhaṇeyeva vikkhambhitehi kilesehi vimuttattā samayavimuttisaṅkhātāya lokiyavimuttiyā vimuttacittassa. Dasamaṁ uttānatthameva.

Tikaṇḍakīvaggo pañcamo.

Tatiyapaṇṇāsako niṭṭhito.

---

1. Kudāssu (Sī)
2. Anuggahitacittoti (Syā, Ka)

4. Catutthapaṇṇāsaka

(16) 1. Saddhammavagga

1. Paṭhamasammattaniyāmasuttavaṇṇanā

151. Catutthassa paṭhame **abhabbo niyāmaṁ okkamituṁ kusalesu dhammesu sammattan**ti kusalesu dhammesu sammattabhūtaṁ magganiyāmaṁ okkamituṁ abhabbo abhājanaṁ. **Kathaṁ paribhotī**ti-ādīsu "kiṁ kathā nāma esā"ti vadanto **kathaṁ paribho**ti nāma. "Kiṁ nāmesa katheti, kiṁ ayaṁ jānātī"ti vadanto **kathikaṁ paribhoti** nāma. "Mayaṁ kiṁ jānāma, kuto amhākaṁ etaṁ sotuṁ balan"ti vadanto **attānaṁ paribhoti** nāma. Vipariyāyena sukkapakkho veditabbo.

2. Dutiyasammattaniyāmasuttavaṇṇanā

152. Dutiye **anaññāte aññātamānī**ti aviññātasmiṁ yeva "viññātaṁ idaṁ mayā"ti evaṁmānī.

3. Tatiyasammattaniyāmasuttavaṇṇanā

153. Tatiye **makkhī dhammaṁ suṇātī**ti makkhī hutvā guṇamakkhanacittena dhammaṁ suṇāti. **Upārambhacitto**ti niggahāropanacitto. **Randhagavesī**ti guṇarandhaṁ guṇacchiddaṁ gavesanto.

4. Paṭhamasaddhammasammosasuttavaṇṇanā

154. Catutthe **na sakkaccaṁ dhammaṁ suṇantī**ti ohitasotā sukatakārino hutvā na suṇanti. **Na pariyāpuṇantī**ti yathāsutaṁ dhammaṁ vaḷañjantāpi sakkaccaṁ na vaḷañjanti. Pañcamaṁ uttānameva.

6. Tatiyasaddhammasammosasuttavaṇṇanā

156. Chaṭṭhe **appaṭisaraṇo**ti appatiṭṭho. Ācariyā hi suttantassa paṭisaraṇaṁ nāma, tesaṁ abhāvā appaṭisaraṇo hoti. Sesamettha heṭṭhā vutthanayameva.

7. Dukkathāsuttavaṇṇanā

157. Sattame **puggalaṁ upanidhāyā**ti taṁ taṁ puggalaṁ upanikkhipitvā, sakkhiṁ katvāti attho. **Kacchamānāyā**ti kathiyamānāya. Sesamettha aṭṭhamañca uttānatthamevāti.

9. Udāyīsuttavaṇṇanā

159. Navame **anupubbiṁ kathaṁ**[1] **kathessāmī**ti dānānantaraṁ sīlaṁ, sīlānantaraṁ sagganti evaṁ desanānupubbiṁ kathaṁ vā[2], yaṁ yaṁ suttapadaṁ vā gāthāpadaṁ vā nikkhittaṁ hoti, tassa tassa anurūpakathaṁ kathessāmīti cittaṁ upaṭṭhapetvā paresaṁ dhammo desetabbo. **Pariyāyadassāvī**ti tassa tassa atthassa taṁ taṁ kāraṇaṁ dassento. Kāraṇañhi idha pariyāyoti vuttaṁ. **Anuddayataṁ paṭiccā**ti "mahāsambādhappatte satte sambādhato mocessāmī"ti anukampaṁ āgamma. **Na āmisantaro**ti na āmisahetuko, attano catupaccayalābhaṁ anāsīsantoti attho. **Attānañca parañca anupahaccā**ti attukkaṁsana paravambhanādivasena attānañca parañca guṇupaghātena anupahantvā.

10. Duppaṭivinodayasuttavaṇṇanā

160. Dasame **duppaṭivinodayā**ti yāni hassādīni kiccāni nipphādetuṁ ṭhānāni uppannāni honti, tesu matthakaṁ asampattesu antarāyeva dunnīhārā duvikkhambhayā honti. **Paṭibhānan**ti kathetukāmatā vuccati. Imāni pañca duppaṭivinodayāni, na suppaṭivinodayāni. Upāyena pana kāraṇena anurūpāhi paccavekkhaṇa-anusāsanādīhi sakkā paṭivinodetunti.

Saddhammavaggo paṭhamo.

---

1. Ānupubbikathaṁ(Sī), anupubbikathaṁ (Syā)
2. Desanānupubbikathā vā (Sī), desanānupubbikaṁ vā (Syā)

(17) 2. Āghātavagga

1. Paṭhama-āghātapaṭivinayasuttavaṇṇanā

161. Dutiyassa paṭhame āghātaṁ paṭivinenti vūpasamentīti **āghātapaṭivinayā. Yattha bhikkhuno uppanno āghāto sabbaso paṭivinetabbo**ti yattha ārammaṇe bhikkhuno āghāto uppanno hoti, tattha so sabbo imehi pañcahi paṭivinodetabboti attho. **Mettā tasmiṁ puggale bhāvetabbā**ti tikacatukkajjhānavasena mettā bhāvetabbā. **Karuṇāya**pi eseva nayo. **Upekkhā** pana catukkapañcakajjhānavasena bhāvetabbā. Yasmā pana yaṁ puggalaṁ passato cittaṁ na nibbāti, tasmiṁ muditā na saṇṭhahati[1], tasmā sā na vuttā. **Asati-amanasikāro**ti yathā so puggalo na upaṭṭhāti, kuṭṭādīhi antarito viya hoti, evaṁ tasmiṁ asati-amanasikāro āpajjitabbo. Sesaṁ heṭṭhā vuttanayattā uttānameva.

2. Dutiya-āghātapaṭivinayasuttavaṇṇanā

162. Dutiye āghāto etesu paṭivinetabboti[2] **āghātapaṭivinayā.** Āghāto etehi paṭivinetabbotipi **āghātapaṭivinayā.** Paṭivinayoti hi paṭivinayavatthūnampi paṭivinayakāraṇānampi etaṁ adhivacanaṁ, tadubhayampi idha vaṭṭati. Pañca hi puggalā paṭivinayavatthū[3] honti pañcahi upamāhi pañca paṭipattiyo paṭivinayakāraṇāni. **Labhati ca kālena kālaṁ cetaso vivaraṁ cetaso pasādan**ti kāle kāle samathavipassanācittassa uppannokāsasaṅkhātaṁ vivarañceva saddhāsampannabhāvasaṅkhātaṁ pasādañca labhati.

Rathiyāyāti antaravīthiyaṁ. **Nantakan**ti pilotikakhaṇḍaṁ. **Niggahetvā**ti akkamitvā. **Yo tattha sāro**ti yaṁ tattha thiraṭṭhānaṁ. **Taṁ paripātetvā**ti taṁ luñcitvā. **Evameva kho**ti ettha paṁsukūliko viya mettāvihārī daṭṭhabbo, rathiyāya nantakaṁ viya veripuggalo, dubbalaṭṭhānaṁ viya aparisuddhakāyasamācāratā, thiraṭṭhānaṁ viya parisuddhavacīsamācāratā, dubbalaṭṭhānaṁ chaḍḍetvā thiraṭṭhānaṁ ādāya gantvā sibbitvā rajitvā

---

1. Na upaṭṭhahati (Syā)
2. Paṭivinodetabboti (Ka)
3. Paṭivinayakāraṇānampi vatthū (Sī)

pārupitvā vicaraṇakālo viya aparisuddhakāyasamācārataṁ amanasikatvā parisuddhavacīsamācārataṁ, manasikatvā verimhi cittuppādaṁ nibbāpetvā phāsuvihārakālo daṭṭhabbo.

Sevālapaṇakapariyonaddhāti sevālena ca udakapappaṭakena ca paṭicchannā. **Ghammapareto**ti ghammena anugato. **Kilanto**ti maggakilanto. **Tasito**ti taṇhābhibhūto. **Pipāsito**ti pānīyaṁ pātukāmo. **Apaviyūhitvā**ti apanetvā. **Pivitvā**ti pasanna-udakaṁ pivitvā. **Evameva kho**ti ettha ghammābhitatto puriso viya mettāvihārī daṭṭhabbo, sevālapaṇakaṁ viya aparisuddhavacīsamācāratā pasanna-udakaṁ viya parisuddhakāyasamācāratā, sevālapaṇakaṁ apabyūhitvā pasannodakaṁ pivitvā gamanaṁ viya aparisuddhavacīsamācārataṁ amanasikatvā parisuddhakāyasamācārataṁ manasikatvā verimhi cittuppādaṁ nibbāpetvā phāsuvihārakālo daṭṭhabbo.

Khobhessāmīti cālessāmi. **Loḷessāmī**ti ākulaṁ karissāmi. **Apeyyampi taṁ karissāmī**ti pivituṁ asakkuṇeyyaṁ karissāmi. **Catukkuṇḍiko**[1]ti jāṇūhi ca hatthehi ca bhūmiyaṁ patiṭṭhānena catukkuṇḍiko[1] hutvā. **Gopītakaṁ pivitvā**ti gāviyo viya mukhena ākaḍḍhento pivitvā. **Evameva kho**ti ettha ghammābhitatto puriso viya mettāvihārī daṭṭhabbo, gopadaṁ viya veripuggalo, gopade[2] paritta-udakaṁ viya tassabbhantare parittaguṇo, catukkuṇḍikassa gopītakaṁ pivitvā pakkamanaṁ viya tassa aparisuddhakāyavacīsamācārataṁ amanasikatvā yaṁ so kālena kālaṁ dhammassavanaṁ nissāya cetaso vivarappasādasaṅkhātaṁ pītipāmojjaṁ labhati, taṁ manasikatvā cittuppādanibbāpanaṁ veditabbaṁ.

Ābādhikoti iriyāpathabhañjanakena visabhāgābādhena ābādhiko. **Puratopissā**ti puratopi bhaveyya. **Anayabyasanan**ti avaḍḍhivināsaṁ. **Evameva kho**ti ettha so anāthagilāno viya sabbakaṇhadhammasamannāgato puggalo, addhānamaggo viya anamataggasaṁsāro, purato ca pacchato ca gāmānaṁ dūrabhāvo viya nibbānassa dūrabhāvo, sappāyabhojanānaṁ alābho viya sāmaññaphalabhojanānaṁ alābho, sappāyabhesajjānaṁ

---

1. Catuguṇḍiko (Sī, Syā)   2. Gopadake (Ka)

alābho viya samathavipassanānaṁ abhāvo, patirūpa-upaṭṭhākānaṁ alābho viya ovādānusāsanīhi kilesatikicchakānaṁ abhāvo, gāmantanāyakassa alābho viya nibbānasampāpakassa Tathāgatassa vā Tathāgatasāvakassa vā aladdhabhāvo, aññatarassa purisassa disvā kāruññupaṭṭhānaṁ viya tasmiṁ puggale mettāvihārikassa kāruññaṁ uppādetvā cittanibbāpanaṁ veditabbaṁ.

Acchodakāti pasannodakā. **Sātodakā**ti madhurodakā. **Sītodakā**ti tanusītasalilā. **Setakā**ti ūmibhijjanaṭṭhānesu setavaṇṇā. **Supatitthā**ti samatitthā. **Evameva kho**ti ettha ghammābhitatto puriso viya mettāvihārī daṭṭhabbo, sā pokkharaṇī viya parisuddhasabbadvāro puriso, nhatvā pivitvā paccuttaritvā rukkhacchāyāya nipajjitvā yathākāmaṁ gamanaṁ viya tesu dvāresu yaṁ icchati, taṁ ārammaṇaṁ katvā cittanibbāpanaṁ veditabbaṁ. Tatiyacatutthāni heṭṭhā vuttānayāneva.

5. Pañhapucchāsuttavaṇṇanā

165. Pañcame **paribhavan**ti paribhavanto, evaṁ paribhavissāmīti paribhavanatthāya pucchatīti attho. **Aññātukāmo**ti[1] jānitukāmo hutvā.

6. Nirodhasuttavaṇṇanā

166. Chaṭṭhe **atthetaṁ ṭhānan**ti atthi etaṁ kāraṇaṁ. **No ce diṭṭheva dhamme aññaṁ ārādheyyā**ti no ce imasmiṁ yeva attabhāve arahattaṁ pāpuṇeyya. **Kabaḷīkārāhārabhakkhānaṁ devānan**ti kāmāvacaradevānaṁ. **Aññataraṁ manomayaṁ kāyan**ti jhānamanena nibbattaṁ aññataraṁ suddhāvāsabrahmakāyaṁ. **Udāyī**ti Lāḷudāyī. So hi "manomayan"ti sutvā "āruppe na bhavitabban"ti paṭibāhi. Thero "Sāriputto kiṁ jānāti, yassa sammukhā evaṁ bhikkhū vacanaṁ paṭikkosantī"ti evaṁ bālānaṁ laddhi-uppattipaṭibāhanatthaṁ taṁ vacanaṁ anadhivāsetvā yena Bhagavā tenupasaṅkami.

Atthi nāmāti amarisanatthe[2] nipāto. Teneva cettha "ajjhupekkhissathā"ti anāgatavacanaṁ kataṁ. Ayañhetthattho—Ānanda tumhe

1. Ñātukāmoti (Syā) 2. Apadissanatthe (Syā)

theraṁ bhikkhuṁ viheṭhiyamānaṁ ajjhupekkhatha, na vo etaṁ marisayāmi[1] na sahāmi nādhivāsemīti. Kasmā pana Bhagavā Ānandattheraṁyeva evamāhāti? Dhammabhaṇḍāgārikattā. Dhammabhaṇḍāgārikassa hi evaṁ vadanto[2] paṭibāhituṁ bhāro. Apicesa Sāriputtattherassa piyasahāyo, tenāpissa esa bhāro. Tattha kiñcāpi Bhagavā Ānandattheraṁ garahanto evamāha, na panesā tasseva garahā, sammukhībhūtānaṁ sabbesaṁyeva garahāti veditabbā. **Vihāran**ti Gandhakuṭiṁ.

Anacchariyanti na acchariyaṁ. **Yathā**ti kāraṇavacanaṁ. **Āyasmantaṁyevettha upavānaṁ paṭibhāseyyā**ti ettha Bhagavatā ca[3] evaṁ etadeva kāraṇaṁ ārabbha udāhaṭe āyasmatoyeva upavānassa paṭivacanaṁ paṭibhātu upaṭṭhātūti dīpeti. **Sārajjaṁ okkantan**ti domanassaṁ anupaviṭṭhaṁ. **Sīlavā**ti-ādīhi khīṇāsavasīlādīniyeva kathitāni. **Khaṇḍiccenā**ti-ādīni sakkārādīnaṁ kāraṇapucchāvasena vuttāni. Kiṁ khaṇḍiccādīhi kāraṇehi taṁ taṁ sabrahmacāriṁ sakkareyyunti ayañhettha adhippāyo.

7. Codanāsuttavaṇṇanā

167. Sattame **codakenā**ti vatthusandassanā āpattisandassanā saṁvāsappaṭikkhepo sāmīcippaṭikkhepoti catūhi codanāvatthūhi codayamānena. **Kālena vakkhāmi no akālenā**ti ettha cuditakassa kālo kathito, na codakassa. Paraṁ codentena hi parisamajjhe vā uposathapavāraṇagge vā āsanasālābhojanasālādīsu vā na codetabbo[4], divāṭṭhāne nisinnakāle "karotāyasmā okāsaṁ, ahaṁ āyasmantaṁ vattukāmo"ti evaṁ okāsaṁ kāretvā codetabbo. Puggalaṁ pana upaparikkhitvā yo lolapuggalo abhūtaṁ vatvā bhikkhūnaṁ ayasaṁ āropeti, so okāsakammaṁ vināpi codetabbo. **Būtenā**ti tacchena sabhāvena. **Saṇhenā**ti maṭṭhena mudukena. **Atthasaṁhitenā**ti atthakāmatāya hitakāmatāya upetena. **Avippaṭisāro upadahātabbo**ti[5] amaṅkubhāvo upanehabbo[6].

---

1. Marisāmi (Sī, Ka) Vi-Ṭṭha 1. 175; Ma-Ṭṭha 3. 206 piṭṭhesupi passitabbaṁ.
2. Vadante (?)
3. Bhagavatā (Syā)
4. Na codetabbaṁ (Syā, Ka)
5. Upadahitabboti (Syā)
6. Uppādetabbo (Sī, Syā)

alaṁ te avippaṭisārāyāti yuttaṁ te amaṅkubhāvāya. Sesamettha uttānamevāti. Aṭṭhamaṁ heṭṭhā vuttanayattā pākaṭameva.

9. Khippanisantisuttavaṇṇanā

169. Navame khippaṁ nisāmayati upadhāretīti **khippanisanti**[1]. Suggahitaṁ katvā gaṇhātīti **suggahitaggāhī. Atthakusalo**ti Aṭṭhakathāya cheko. **Dhammakusalo**ti Pāḷiyaṁ cheko. **Niruttikusalo**ti niruttivacanesu cheko. **Byañjanakusalo**ti akkharappabhede cheko. **Pubbāparakusalo**ti atthapubbāparaṁ dhammapubbāparaṁ akkharapubbāparaṁ byañjanapubbāparaṁ anusandhipubbāparanti imasmiṁ pañcavidhe pubbāpare cheko. Tattha **atthapubbāparakusalo**ti heṭṭhā atthena upari atthaṁ jānāti, upari atthena heṭṭhā atthaṁ jānāti. Kathaṁ? So hi heṭṭhā atthaṁ ṭhapetvā upari atthe vutte "heṭṭhā attho atthī"ti jānāti. Upari atthaṁ ṭhapetvā heṭṭhā atthe vutthepi "upari attho atthī"ti jānāti. Ubhato ṭhapetvā majjhe atthe vutte "ubhato attho atthī"ti jānāti. Majjhe atthaṁ ṭhapetvā ubhatobhāgesu atthe vutte "majjhe attho atthī"ti jānāti. **Dhammapubbāparā**dīsupi eseva nayo. **Anusandhipubbāpare** pana sīlaṁ ādiṁ katvā āraddhe suttante matthake chasu abhiññāsu āgatāsu "yathānusandhiṁ yathāparicchedaṁ[2] suttanto gato"ti jānāti. Diṭṭhivasena āraddhe upari saccesu āgatesupi "yathānusandhinā gato"ti jānāti. Kalahabhaṇḍanavasena āraddhe upari sāraṇīyadhammesu āgatesupi, dvattiṁsatiracchānakathāvasena āraddhe upari dasakathāvatthūsu[3] āgatesupi "yathānusandhinā gato"ti jānātīti.

10. Bhaddajisuttavaṇṇanā

170. Dasame **abhibhū**ti abhibhavitvā ṭhito jeṭṭhako. **Anabhibhūto**ti aññehi anabhibhūto. **Aññadatthū**ti ekaṁsavacane nipāto. Dassanavasena **daso,** sabbaṁ passatīti adhippāyo. **Vasavattī**ti sabbaṁ janaṁ vase vatteti. **Yathā passato**ti iṭṭhārammaṇaṁ vā hotu aniṭṭhārammaṇaṁ

---

1. Khippanisantī (Sī, Ka) 2. Yathānuparicchedaṁ (Sī), yathānupadacchedaṁ (Syā)
3. Aṁ 3. 358; Khu 1. 119 piṭṭhesu.

vā, yenākārena taṁ passantassa. **Anantarā āsavānaṁ khayo hotī**ti anantarāyeva arahattaṁ uppajjati. **Yathā suṇato**ti etthāpi eseva nayo. Atha vā yaṁ cakkhunā rūpaṁ disvā nirantarameva vipassanaṁ paṭṭhapetvā arahattaṁ pāpuṇāti, taṁ tassa arahattaṁ cakkhuviññāṇānantaraṁ nāma hoti. Taṁ sandhāya vuttaṁ **idaṁ dassanānaṁ aggan**ti. Dutiyapadepi eseva nayo.

Yathā sukhitassati yena maggasukhena sukhitassa. **Anantarā āsavānaṁ khayo hotī**ti samanantarameva arahattaṁ uppajjati. **Idaṁ sukhānaṁ aggan**ti idaṁ maggasukhaṁ sukhānaṁ uttamaṁ. **Yathā saññissā**ti idhāpi maggasaññāva adhippetā. **Yathā bhūtassā**ti yasmiṁ bhave yasmiṁ attabhāve ṭhitassa **anantarā**ti anantarāyena arahattaṁ uppajjati. **Idaṁ bhavānaṁ aggan**ti ayaṁ pacchimo attabhāvo bhavānaṁ aggaṁ nāma. Atha vā **yathā bhūtassā**ti yehi khandhehi maggakkhaṇe bhūtassa vijjamānassa. **Anantarā āsavānaṁ khayo hotī**ti maggānantarameva phalaṁ uppajjati. **Idaṁ bhavānaṁ aggan**ti idaṁ maggakkhaṇe khandhapañcakaṁ bhavānaṁ aggaṁ nāmāti.

Āghātavaggo dutiyo.

---

(18) 3. Upāsakavagga

1-3. Sārajjasuttādivaṇṇanā

171-173. Tatiyassa paṭhamadutiyatatiyesu agāriyappaṭipatti kathitā. Sotāpannasakadāgāminopi hontu, vaṭṭantiyeva.

4. Verasuttavaṇṇanā

174. Catutthe **bhayānī**ti cittutrāsabhayāni. **Verānī**ti akusalaverānipi puggalaverānipi. **Cetasikan**ti cittanissitaṁ. **Dukkhan**ti kāyapasādavatthukaṁ dukkhaṁ. **Domanassan**ti domanassavedanaṁ. Imasmiṁ sutte viratipahānaṁ kathitaṁ.

5. Caṇḍālasuttavaṇṇanā

175. Pañcame **upāsakapatikuṭṭho**ti upāsakapacchimako. **Kotūhalamaṅgaliko**ti "iminā idaṁ bhavissatī"ti evaṁ pavattattā kotūhalasaṅkhātena diṭṭhasutamutamaṅgalena samannāgato. **Maṅgalaṁ pacceti no kamman**ti maṅgalaṁ oloketi, kammaṁ na oloketi. **Ito ca bahiddhā**ti imamhā sāsanā bahiddhā. **Pubbakāraṁ karotī**ti dānādikaṁ kusalakiccaṁ paṭhamataraṁ karoti.

6. Pītisuttavaṇṇanā

176. Chaṭṭhe **kinti mayan**ti kena nāma upāyena mayaṁ. **Pavivekaṁ pītin**ti paṭhamadutiyajjhānāni nissāya uppajjanakapītiṁ. **Kāmūpasaṁhitan**ti kāmanissitaṁ duvidhe kāme ārabbha uppajjanakaṁ. **Akusalūpasaṁhitan**ti "migasūkarādayo vijjhissāmī"ti saraṁ khipitvā tasmiṁ viraddhe "viraddhaṁ mayā"ti evaṁ akusale nissāya uppajjanakaṁ. Tādisesu pana ṭhānesu avirajjhantassa "suṭṭhu me viddhaṁ, suṭṭhu me pahaṭan"ti uppajjanakaṁ **akusalūpasaṁhitaṁ sukhaṁ somanassaṁ** nāma. Dānādi-upakaraṇānaṁ asampattiyā uppajjamānaṁ pana **kusalūpasaṁhitaṁ dukkhaṁ domanassan**ti veditabbaṁ.

7. Vaṇijjāsuttavaṇṇanā

177. Sattame **vaṇijjā**ti vāṇijakammāni. **Upāsakenā**ti tisaraṇagatena. **Satthavaṇijjā**ti āvudhabhaṇḍaṁ kāretvā tassa vikkayo. **Sattavaṇijjā**ti manussavikkayo. **Maṁsavaṇijjā**ti sūkaramigādayo posetvā tesaṁ vikkayo. **Majjavaṇijjā**ti yaṁkiñci majjaṁ kāretvā tassa vikkayo. **Visavaṇijjā**ti visaṁ kāretvā tassa vikkayo. Iti sabbampi imaṁ vaṇijjaṁ neva attanā kātuṁ, na pare samādapetvā kāretuṁ vaṭṭati.

8. Rājasuttavaṇṇanā

178. Aṭṭhame **pabbājentī**ti raṭṭhamhā pabbājenti. **Yathāpaccayaṁ vā karontī**ti yathādhippāyaṁ yathājjhāsayaṁ karonti. **Tatheva**[1] **pāpakammaṁ pavedentī**ti yathā tena kataṁ, taṁ tatheva aññesaṁ ārocenti kathenti.

---

1. Tameva (Ka)

9. Gihisuttavaṇṇanā

179. Navame **saṁvutakammantan**ti pihitakammantaṁ. **Ābhicetasikānan**ti uttamacittanissitānaṁ. **Diṭṭhadhammasukhavihārānan**ti paccakkheyeva dhamme pavattikkhaṇe sukhavihārānaṁ. **Ariyakantehī**ti ariyānaṁ kantehi maggaphalasīlehi.

Ariyadhammaṁ samādāyāti ettha ariyadhammoti pañca sīlāni kathitāni. **Merayaṁ vāruṇin**ti catubbidhaṁ merayaṁ pañcavidhañca suraṁ. **Dhammañcānuvitakkaye**ti navavidhaṁ lokuttaradhammaṁ anussativaseneva vitakkeyya. **Abyāpajjhaṁ hitaṁ cittan**ti niddukkhaṁ mettādibrahmavihāracittaṁ. **Devalokāya bhāvaye**ti brahmalokatthāya bhāveyya. **Puññatthassa jigīsato**ti puññena atthikassa puññaṁ gavesantassa. **Santesū**ti Buddhapaccekabuddhatathāgatasāvakesu. **Vipulā hoti dakkhiṇā**ti evaṁ dinnadānaṁ mahapphalaṁ hoti. **Anupubbenā**ti sīlapūraṇādinā anukkamena. Sesaṁ Tikanipāte vuttatthameva.

10. Gavesīsuttavaṇṇanā

180. Dasame **sitaṁ pātvākāsī**ti mahāmaggeneva gacchanto taṁ sālavanaṁ oloketvā "atthi nu kho imasmiṁ ṭhāne kiñci sukāraṇaṁ uppannapubban"ti addasa Kassapabuddhakāle Gavesinā upāsakena kataṁ sukāraṇaṁ. Athassa etadahoti "idaṁ sukāraṇaṁ bhikkhusaṁghassa apākaṭaṁ paṭicchannaṁ, handa naṁ bhikkhusaṁghassa pākaṭaṁ karomī"ti maggā okkamma aññatarasmiṁ padese ṭhitova sitapātukammaṁ akāsi, aggaggadante dassetvā mandahasitaṁ hasi. Yathā hi lokiyamanussā udaraṁ paharantā "kahaṁ kahan"ti hasanti, na evaṁ Buddhā. Buddhānaṁ pana hasitaṁ haṭṭhapahaṭṭhākāramattameva hoti.

Hasitañca nāmetaṁ terasahi somanassasahagatacittehi hoti. Tattha lokiyamahājano akusalato catūhi, kāmāvacarakusalato catūhīti aṭṭhahi cittehi hasati, sekhā akusalato diṭṭhigatasampayuttāni dve apanetvā chahi cittehi hasanti, khīṇāsavā catūhi sahetukakiriyacittehi, ekena ahetukakiriyacittenāti pañcahi

cittehi hasanti. Tesupi balavārammaṇe āpāthamāgate dvīhi ñāṇasampayuttacittehi hasanti, dubbalārammaṇe duhetukacittadvayena ca ahetukacittena cāti tīhi cittehi hasanti. Imasmiṁ pana ṭhāne kiriyāhetukamanoviññāṇadhātuso manassasahagatacittaṁ Bhagavato pahaṭṭhākāramattahasitaṁ uppādeti.

Taṁ panetaṁ hasitaṁ evaṁ appamattakampi therassa pākaṭaṁ hoti. Kathaṁ? tathārūpe hi kāle Tathāgatassa catūhi dāṭhāhi cātuddīpikamahāmeghamukhato samosaritā vijjulatā[1] viya virocamānā mahātālakkhandhappamāṇā rasmivaṭṭiyo uṭṭhahitvā tikkhattuṁ siravaraṁ padakkhiṇaṁ katvā dāṭhaggesuyeva antaradhāyanti. Tena saññāṇena āyasmā Ānando Bhagavato pacchato gacchamānopi sitapātubhāvaṁ jānāti.

Iddhanti samiddhaṁ. **Phītan**ti atisamiddhaṁ sabbapāliphullaṁ viya. **Ākiṇṇamanussan**ti janasamākulaṁ. **Sīlesu aparipūrakārī**ti pañcasu sīlesu asamattakārī. **Paṭidesitānī**ti upāsakabhāvaṁ paṭidesitāni. **Samādapitānī**ti[2] saraṇesu patiṭṭhāpitānīti attho. **Icchetaṁ samasaman**ti iti etaṁ kāraṇaṁ sabbākārato samabhāveneva samaṁ, na ekadesena. **Natthi kiñci atirekan**ti mayhaṁ imehi kiñci atirekaṁ natthi. **Handā**ti vavassaggatthe nipāto. **Atirekāyā**ti visesakāraṇatthāya paṭipajjāmīti attho. **Sīlesu paripūrakāriṁ dhārethā**ti pañcasu sīlesu samattakārīti jānātha. Ettāvatā tena pañca sīlāni samādinnāni nāma honti. **Kimaṅgaṁ pana na mayan**ti[3] mayaṁ pana keneva kāraṇena paripūrakārino na bhavissāma. Sesamettha uttānamevāti.

Upāsakavaggo tatiyo.

---

(19) 4. Araññavagga

1. Āraññikasuttavaṇṇanā

181. Catutthassa paṭhame **mandattā momūhattā**ti neva samādānaṁ jānāti, na ānisaṁsaṁ. Attano pana mandattā momūhattā aññāṇeneva

---

1. Sateratā vijjulatā (Sī) 2. Samādapitāni (Sī) 3. Kimaṅgaṁ pana mayanti (?)

āraññako hoti. **Pāpiccho icchāpakato**ti "araññe me viharantassa 'ayaṁ āraññako'ti catupaccayasakkāraṁ karissanti, 'ayaṁ bhikkhu lajjī pavivitto'ti-ādīhi ca guṇehi sambhāvessantī"ti evaṁ pāpikāya icchāya ṭhatvā tāya eva icchāya abhibhūto hutvā āraññako hoti. Ummādavasena araññaṁ pavisitvā viharanto pana **ummādā cittakkhepā** āraññako nāma hoti. **Vaṇṇitan**ti idaṁ āraññakaṅgaṁ nāma Buddhehi ca Buddhasāvakehi ca vaṇṇitaṁ pasatthanti āraññako hoti. **Idamatthitan**ti imāya kalyāṇāya paṭipattiyā attho etassāti idamatthī, idamatthino bhāvo idamatthitā. Taṁ idamatthitaṁyeva nissāya, na aññaṁ kiñci lokāmisanti attho. Sesamettha ito paresu ca uttānatthameva.

Araññavaggo catuttho.

(20) 5. Brāhmaṇavagga

1. Soṇasuttavaṇṇanā

191. Pañcamassa paṭhame **brāhmaṇadhammā**ti brāhmaṇasabhāvā. **Sunakhesū**ti kukkuresu. **Neva kiṇanti na vikkiṇantī**ti na gaṇhantā kiṇanti, na dadantā vikkiṇanti. **Sampiyeneva saṁvāsaṁ saṁbandhāya**[1] **sammavattentī**ti piyā piyaṁ upasaṅkamitvā paveṇiyā bandhanatthaṁ[2] saṁvāsaṁ pavattayanti. **Udarāvadehakan**ti udaraṁ avadihitvā upacinitvā pūretvā. **Avasesaṁ ādāya pakkamantī**ti yaṁ bhuñjituṁ na sakkonti, taṁ bhaṇḍikaṁ katvā gahetvā gacchanti. Imasmiṁ sutte vaṭṭameva kathitaṁ.

2. Doṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā

192. Dutiye **tvampi no**ti tvampi nu. **Pavattāro**ti pavattayitāro. **Yesan**ti yesaṁ santakaṁ. **Mantapadan**ti vedasaṅkhātaṁ mantameva. **Gītan**ti aṭṭhakādīhi dasahi porāṇakabrāhmaṇehi sarasampattivasena sajjhāyitaṁ. **Pavuttan**ti aññesaṁ vuttaṁ, vācitanti attho. **Samihitan**ti samupabyūḷhaṁ rāsikataṁ,

1. Saṁ saggatthāya (Sī) 2. Ganthanatthaṁ (Sī)

piṇḍaṁ katvā ṭhapitanti attho. **Tadanugāyantī**ti etarahi brāhmaṇā taṁ tehi pubbehi gītaṁ anugāyanti anusajjhāyanti. **Tadanubhāsantī**ti taṁ anubhāsanti. Idaṁ purimasseva vevacanaṁ. **Bhāsitamanubhāsantī**ti tehi bhāsitaṁ anubhāsanti. **Sajjhāyitamanusajjhāyantī**ti tehi sajjhāyitaṁ anusajjhāyanti. **Vācitamanuvācentī**ti tehi aññesaṁ vācitaṁ anuvācenti. **Seyyathidan**ti te katameti attho. **Aṭṭhako**ti-ādīni tesaṁ nāmāni. Te kira dibbena cakkhunā oloketvā parūpaghātaṁ akatvā Kassapasammāsambuddhassa Bhagavato pāvacanena saha saṁsandetvā mante ganthesuṁ. Aparāpare[1] pana brāhmaṇā pāṇātipātādīni pakkhipitvā tayo vede bhinditvā Buddhavacanena saddhiṁ viruddhe akaṁsu. **Tyāssu'me**ti ettha **assū**ti nipātamattaṁ, te brāhmaṇā ime pañca brāhmaṇe paññāpentīti attho.

Mante adhīyamānoti vede sajjhāyanto gaṇhanto. **Ācariyadhanan**ti ācariyadakkhiṇaṁ[2] ācariyabhāgaṁ. **Na issatthenā**ti na yodhājīvakammena uppādeti. **Na rājaporisenā**ti na rājupaṭṭhākabhāvena. **Kevalaṁ bhikkhācariyāyā**ti suddhāya bhikkhācariyāya eva. **Kapālaṁ anatimaññamāno**ti taṁ bhikkhābhājanaṁ anatimaññamāno. So hi puṇṇapattaṁ ādāya sīsaṁ nhāto kuladvāresu ṭhatvā "ahaṁ aṭṭhacattālīsa vassāni komārabrahmacariyaṁ cariṁ, mantāpi me gahitā, ācariyassa ācariyadhanaṁ dassāmi, dhanaṁ me dethā"ti yācati. Taṁ sutvā manussā yathāsatti yathābalaṁ aṭṭhapi soḷasapi satampi sahassampi denti. Evaṁ sakalagāmaṁ caritvā laddhadhanaṁ ācariyassa niyyādeti. Taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. **Evaṁ kho Doṇa brāhmaṇo brahmasamo hotī**ti evaṁ brahmavihārehi samannāgatattā brāhmaṇo brahmasamo nāma hoti.

Neva kayena na vikkayenāti neva attanā kayaṁ katvā gaṇhāti, na parena vikkayaṁ katvā dinnaṁ. **Udakūpassaṭṭhan**ti udakena upassaṭṭhaṁ pariccattaṁ. So hi yasmiṁ kule vayappattā dārikā atthi, gantvā tassa dvāre tiṭṭhati. "Kasmā ṭhitosī"ti vutte "ahaṁ aṭṭhacattālīsa vassāni komārabrahmacariyaṁ cariṁ, taṁ sabbaṁ tumhākaṁ demi, tumhe mayhaṁ dārikaṁ dethā"ti vadati. Te dārikaṁ ānetvā tassa hatthe udakaṁ pātetvā denti. So taṁ udakūpassaṭṭhaṁ bhariyaṁ gaṇhitvā gacchati. **Atimīḷhajo**ti

---

1. Aparāparā (Sī), apare (Syā, Ka) Ma-Ṭṭha 3. 290 piṭṭhepi passitabbaṁ.
2. Ācariyapadakkhiṇaṁ (Ka)

atimīḷhe mahāgūtharāsimhi jāto. **Tassa sā**ti tassa esā. **Na davatthā**ti na kīḷanatthā. **Na ratatthā**ti na kāmarati-atthā. **Methunaṁ uppādetvā**ti dhītaraṁ vā puttaṁ vā uppādetvā "idāni paveṇi ghaṭīyissatī'ti nikkhamitvā pabbajati. **Sugatiṁ saggaṁ lokan**ti brahmalokameva sandhāyetaṁ vuttaṁ. **Devasamo hotī**ti dibbavihārehi samannāgatattā devasamo nāma hoti.

Tameva puttassādaṁ nikāmayamānoti yvāssa dhītaraṁ vā puttaṁ vā jātaṁ disvā puttapemaṁ puttassādo uppajjati, taṁ patthayamāno icchamāno. **Kuṭumbaṁ ajjhāvasatī**ti kuṭumbaṁ saṇṭhapetvā kuṭumbamajjhe vasati. Sesamettha uttānamevāti.

3. Saṅgāravasuttavaṇṇanā

193. Tatiye **pagevā**ti paṭhamaññeva. **Kāmarāgapariyuṭṭhitenā**ti kāmarāgaggahitena. **Kāmarāgaparetenā**ti kāmarāgānugatena. **Nissaraṇan**ti tividhaṁ kāmarāgassa nissaraṇaṁ vikkhambhananissaraṇaṁ tadaṅganissaraṇaṁ samucchedanissaraṇanti. Tattha asubhe paṭhamajjhānaṁ vikkhambhananissaraṇaṁ nāma, vipassanā tadaṅganissaraṇaṁ nāma, arahattamaggo samucchedanissaraṇaṁ nāma. Taṁ tividhampi nappajānātīti attho. **Attatthampī**ti-ādīsu arahattasaṅkhāto atthano attho attattho nāma, paccayadāyakānaṁ attho parattho nāma, sveva duvidhopi ubhayattho nāma. Iminā nayena sabbavāresu attho viditabbo.

Ayaṁ pana viseso—**byāpādassa nissaraṇan**ti-ādīsu hi dveva nissaraṇāni vikkhambhananissaraṇañca samucchedanissaraṇañca. Tattha byāpādassa tāva mettāya paṭhamajjhānaṁ vikkhambhananissaraṇaṁ nāma, anāgāmimaggo samucchedanissaraṇaṁ, thinamiddhassa ālokasaññā vikkhambhananissaraṇaṁ, arahattamaggo samucchedanissaraṇaṁ. Uddhaccakukkuccassa yo koci samatho vikkhambhananissaraṇaṁ, uddhaccassa panettha arahattamaggo, kukkuccassa anāgāmimaggo samucchedanissaraṇaṁ. Vicikicchāya dhammavavatthānaṁ vikkhambhananissaraṇaṁ, paṭhamamaggo samucchedanissaraṇaṁ.

Yā panettha **seyyathāpi brāhmaṇa udapatto saṁsaṭṭho lākhāya vā**ti-ādikā upamā vuttā, tāsu **udapatto**ti udakabharitā pāti.

saṁsaṭṭhoti vaṇṇabhedakaraṇavasenasaṁsaṭṭho. **Ukkudhito**ti kudhito[1]. **Ussadakajāto**ti usumakajāto. **Sevālapaṇakapariyonaddho**ti tilabījakādibhedena sevālena vā nīlamaṇḍūkapiṭṭhivaṇṇena vā udakapiṭṭhiṁ chādetvā nibbattena paṇakena pariyonaddho. **Vāterito**ti vātena erito kampito. **Āvilo**ti appasanno. **Luḷito**ti asannisinno. **Kalalībhūto**ti kaddamībhūto. **Andhakāre nikkhitto**ti koṭṭhakantarādibhede anālokaṭṭhāne ṭhapito. Imasmiṁ sutte Bhagavā tīhi bhavehi desanaṁ nivaṭṭetvā[2] arahattakūṭena niṭṭhapesi, brāhmaṇo pana saraṇamatte patiṭṭhitoti.

4. Kāraṇapālīsuttavaṇṇanā

194. Catutthe **Kāraṇapālī**ti Pāloti tassa nāmaṁ, rājakulānaṁ pana kammante kāretīti Kāraṇapālī nāma jāto. **Kammantaṁ kāretī**ti pātova uṭṭhāya dvāraṭṭālakapākāre akate kāreti, jiṇṇe paṭijaggāpeti. **Piṅgiyāniṁ brāhmaṇan**ti evaṁnāmakaṁ anāgāmiphale patiṭṭhitaṁ ariyasāvakaṁ brāhmaṇaṁ. So kira pātova uṭṭhāya gandhamālādīni gāhāpetvā Satthu santikaṁ gantvā vanditvā gandhamālādīhi pūjetvā nagaraṁ āgacchati, idaṁ brāhmaṇassa devasikaṁ vattanti. Taṁ so evaṁ vattaṁ katvā āgacchantaṁ addasa. **Etadavocā**ti "ayaṁ brāhmaṇo paññavā ñāṇuttaro, kahaṁ nu kho pātova gantvā āgacchatī"ti cintetvā anukkamena santikaṁ āgataṁ sañjānitvā "handa kuto nū"ti-ādivacanaṁ avoca.

Tattha **divā divassā**ti divasassāpi divā, majjhanhikakāleti attho. **Paṇḍito maññe**ti bhavaṁ piṅgiyānī samaṇaṁ Gotamaṁ paṇḍitoti maññati, udāhu noti ayamettha attho. **Ko cāhaṁ bho**ti bho samaṇassa Gotamassa paññāveyyattiyajānane ahaṁ ko nāma. **Ko ca samaṇassa Gotamassa paññāveyyattiyaṁ jānissāmī**ti kuto cāhaṁ samaṇassa Gotamassa paññāveyyattiyaṁ jānissāmi, kena nāma kāraṇena jānissāmīti evaṁ sabbathāpi attano ajānanabhāvaṁ dīpeti. **Sopi nūnassa tādisovā**ti yo samaṇassa Gotamassa paññāveyyattiyaṁ jāneyya, sopi nūna dasa pāramiyo pūretvā sabbaññutaṁ patto

---

1. Ukkaṭṭhitoti kathito (Sī), ukkuṭṭhitoti kuṭṭhito (Syā) 2. Nibbaṭṭetvā (Sī, Ka)

tādiso Buddhoyeva bhaveyya. Sineruṁ vā hi pathaviṁ vā ākāsaṁ vā pametukāmena tappamāṇo[1] daṇḍo vā rajju vā laddhuṁ vaṭṭati, samaṇassa Gotamassa paññaṁ jānantenapi tassa ñāṇasadisameva sabbaññutaññāṇaṁ laddhuṁ vaṭṭatīti dīpeti. Ādaravasena panettha āmeḍitaṁ kataṁ. **Uḷārāyā**ti uttamāya seṭṭhāya. **Ko cāhaṁ bho**ti bho ahaṁ samaṇassa Gotamassa pasaṁsane ko nāma. **Ko ca samaṇaṁ Gotamaṁ pasaṁsissāmī**ti kena kāraṇena pasaṁsissāmi.

Pasatthappasatthoti sabbaguṇānaṁ upari varehi sabbalokapasatthehi attano guṇeheva pasattho, na tassa aññehi pasaṁsanakiccaṁ atthi. Yathā hi campakapupphaṁ vā nīluppalaṁ vā padumaṁ vā lohitacandanaṁ vā attano vaṇṇagandhasiriyāva pāsādikañceva sugandhañca, na tassa āgantukehi vaṇṇagandhehi thomanakiccaṁ atthi. Yathā ca maṇiratanaṁ vā candamaṇḍalaṁ vā attano ālokeneva obhāsati, na tassa aññena obhāsanakiccaṁ atthi. Evaṁ samaṇo Gotamo sabbalokapasatthehi attano guṇeheva pasattho thomito, sabbalokassa seṭṭhataṁ pāpito. Na tassa aññena pasaṁsanakiccaṁ atthi.

Pasatthehi vā pasatthotipi **pasatthappasattho.** Ke pana pasatthā nāma? Rājā pasenadi Kosalo Kāsikosalavāsikehi pasattho, Bimbisāro Aṅgamagadhavāsīhi, Vesālikā Licchavī Vajjiraṭṭhavāsīhi pasatthā, Pāveyyakā Mallā Kosinārakā Mallā aññepi te te khattiyā tehi tehi jānapadehi pasatthā, Caṅki-ādayo brāhmaṇā brāhmaṇagaṇehi, Anāthapiṇḍikādayo upāsakā upāsakagaṇehi, Visākhā-ādikā upāsikā anekasatāhi upāsikāhi, Sakuludāyi-ādayo paribbājakā anekehi paribbājakasatehi, Uppalavaṇṇattheri-ādikā mahāsāvikā anekehi bhikkhunisatehi, Sāriputtattherādayo mahātherā anekasatehi bhikkhūhi, Sakkādayo devā anekasahassehi devehi, mahābrahmādayo brahmāno anekasahassehi brahmehi pasatthā. Te sabbepi Dasabalaṁ thomenti vaṇṇenti pasaṁsantīti Bhagavā "pasatthappasattho"ti vuccati. **Atthavasan**ti atthānisaṁsaṁ[2].

---

1. Tappamāṇova (Sī), appamāṇo (Ka)
2. Atthānaṁ vasaṁ (Syā, Ka)

Athassa so attano pasādakāraṇaṁ ācikkhanto **seyyathāpi bho puriso**ti-ādimāha. Tattha **aggarasaparititto**ti bhojanarasesu pāyāso, sneharasesu gosappi, kasāvarasesu khuddakamadhu aneḷakaṁ, madhurarasesu sakkarāti-evamādayo aggarasā nāma. Tesu yena kenaci parititto ākaṇṭhappamāṇaṁ bhuñjitvā ṭhito. **Aññesaṁ hīnānan**ti aggarasehi aññesaṁ hīnarasānaṁ. **Suttaso**ti suttato, suttabhāvenāti attho. Sesesupi eseva nayo. **Tato tato**ti suttādīsu tato tato. **Aññesaṁ puthusamaṇabrāhmaṇappavādānan**ti ye aññesaṁ puthūnaṁ samaṇabrāhmaṇānaṁ laddhisaṅkhātappavādā, tesaṁ. **Na pihetī**ti na pattheti, te kathiyamāne sotumpi na icchati. **Jighacchādubbalyapareto**ti jighacchāya ceva dubbalabhāvena ca anugato. **Madhupiṇḍikan**ti sālipiṭṭhaṁ bhajjitvā catumadhurena yojetvā kataṁ baddhasattupiṇḍikaṁ, madhurapūvameva. **Adhigaccheyyā**ti labheyya. **Asecanakan**ti madhurabhāvakaraṇatthāya aññena rasena anāsittakaṁ ojavantaṁ paṇītarasaṁ.

Haricandanassāti suvaṇṇavaṇṇacandanassa. **Lohitacandanassā**ti rattavaṇṇacandanassa. **Surabhigandhan**ti sugandhaṁ. **Darathā**dayo vaṭṭadarathā vaṭṭakilamathā vaṭṭapariḷāhā eva. **Udānaṁ udānesī**ti udāhāraṁ udāhari. Yathā hi yaṁ telaṁ mānaṁ gahetuṁ na sakkoti, vissanditvā gacchati, taṁ avasekoti vuccati. Yañca jalaṁ taḷākaṁ gahetuṁ na sakkoti, ajjhottharitvā gacchati, taṁ oghoti vuccati. Evamevaṁ yaṁ pītivacanaṁ hadayaṁ gahetuṁ na sakkoti, adhikaṁ hutvā anto asaṇṭhahitvā bahi nikkhamati, taṁ udānanti vuccati. Evarūpaṁ pītimayavacanaṁ nicchāresīti attho.

5. Piṅgiyānīsuttavaṇṇanā

195. Pañcame **nīlā**ti idaṁ sabbasaṅgāhikaṁ. **Nīlavaṇṇā**ti-ādi tasseva vibhāgadassanaṁ. Tattha na tesaṁ pakativaṇṇo nīlo, nīlavilepanavilittattā panetaṁ vuttaṁ. **Nīlavatthā**ti paṭadukūlakoseyyādīnipi nesaṁ nīlāneva honti. **Nīlālaṅkārā**ti nīlamaṇīhi nīlapupphehi alaṅkatā, tesaṁ hatthālaṅkāra assālaṅkāra rathālaṅkārasāṇivitānakañcukāpi sabbe nīlāyeva honti. Iminā nayena sabbapadesu attho veditabbo.

Padumaṁ yathāti yathā satapattaṁ rattapadumaṁ. **Kokanadan**ti tasseva vevacanaṁ. **Pāto**ti pageva sūriyuggamanakāle. **Siyā**ti bhaveyya. **Avītagandhan**ti avigatagandhaṁ. **Aṅgīrasan**ti Bhagavato aṅgamaṅgehi rasmiyo niccharanti, tasmā aṅgīrasoti vuccati. **Tapantamādiccamivantalikkhe**ti dvisahassadīpaparivāresu catūsu mahādīpesu āloka karaṇavasena antalikkhe tapantaṁ ādiccaṁ viya virocamānaṁ. **Aṅgīrasaṁ passā**ti attānameva vā mahājanaṁ vā sandhāya evaṁ vadati.

6. Mahāsupinasuttavaṇṇanā

196. Chaṭṭhe **mahāsupinā**ti mahantehi purisehi passitabbato mahantānañca atthānaṁ nimittabhāvato mahāsupinā. **Pāturahesun**ti pākaṭā ahesuṁ. Tattha supinaṁ passanto catūhi kāraṇehi passati dhātukkhobhato vā anubhūtapubbato vā devatopasaṁhārato vā pubbanimittato vāti.

Tattha pittādīnaṁ khobhakaraṇapaccayappayogena khubhitadhātuko **dhātukkhobhato** supinaṁ passati. Passanto ca nānāvidhaṁ supinaṁ passati pabbatā patanto viya, ākāsena gacchanto viya, vāḷamigahatthicorādīhi anubaddho viya ca. **Anubhūtapubbato** passanto pubbe anubhūtapubbaṁ ārammaṇaṁ passati. **Devatopasaṁhārato** passantassa devatā atthakāmatāya vā anatthakāmatāya vā atthāya vā anatthāya vā nānāvidhāni ārammaṇāni upasaṁharanti. So tāsaṁ devatānaṁ ānubhāvena tāni ārammaṇāni passati. **Pubbanimittato** passanto puññāpuññavasena uppajjitukāmassa atthassa vā anatthassa vā pubbanimittabhūtaṁ supinaṁ passati bodhisattamātā viya puttapaṭilābhanimittaṁ, Kosalarājā viya soḷasa supine, ayameva Bhagavā bodhisattabhūto ime pañca mahāsupine viya cāti.

Tattha yaṁ dhātukkhobhato anubhūtapubbato ca supine passati, na taṁ saccaṁ hoti. Yaṁ devatopasaṁhārato passati, taṁ saccaṁ vā hoti alikaṁ vā. Kuddhā hi devatā upāyena vināsetukāmā viparītampi katvā dassenti. Yaṁ pana pubbanimittato passati, taṁ ekantaṁ

saccameva hoti. Etesaṁ catunnaṁ mūlakāraṇānaṁ saṁsaggabhedatopi supinabhedo hotiyeva.

Taṁ panetaṁ catubbidhampi supinaṁ sekhaputhujjanāva passanti appahīnavipallāsattā, asekhā na passanti pahīnavipallāsattā. Kiṁ panetaṁ passanto sutto passati paṭibuddho, udāhu neva sutto na paṭibuddhoti? Kiñcettha yadi tāva sutto passati, abhidhammavirodho āpajjati. Bhavaṅgacittena hi supati, taṁ rūpanimittādi-ārammaṇaṁ rāgādisampayuttaṁ vā na hoti. Supinaṁ passantassa ca īdisāni cittāni uppajjanti. Atha paṭibuddho passati, vinayavirodho āpajjati. Yañhi paṭibuddho passati, taṁ sabbohārikacittena passati. Sabbohārikacittena ca kate vītikkame anāpatti nāma natthi. Supinaṁ passantena pana katepi vītikkame ekantaṁ anāpatti eva. Atha neva sutto na paṭibuddho passati, na nāma passati. Evañca sati supinassa abhāvo āpajjati?[1] Na abhāvo. Kasmā? Yasmā kapimiddhapareto passati. Vuttañhetaṁ "kapimiddhapareto[2] kho mahārāja supinaṁ passatī"ti.

Kapimiddhaparetoti makkaṭaniddāya yutto. Yathā hi makkaṭassa niddā lahuparivattā hoti, evaṁ yā niddā punappunaṁ kusalādicittavokiṇṇattā lahuparivattā, yassā pavattiyaṁ punappunaṁ bhavaṅgato uttaraṇaṁ hoti, tāya yutto supinaṁ passati. Tenāyaṁ supino kusalopi hoti akusalopi abyākatopi. Tattha supinante cetiyavandanadhammassavanadhammadesanādīni karontassa kusalo, pāṇātipātādīni karontassa akusalo, dvīhi antehi mutto āvajjanatadārammaṇakkhaṇe abyākatoti veditabbo. Svāyaṁ dubbalavatthukattā cetanāya paṭisandhiṁ ākaḍḍhituṁ asamattho. Pavatte pana aññehi kusalākusalehi upatthambhito vipākaṁ deti. Kiñcāpi vipākaṁ deti, atha kho avisaye uppannattā abbohārikāva supinantacetanā[3]. So panesa supino kālavasenapi divā tāva diṭṭho na sameti, tathā paṭhamayāme majjhimayāme pacchimayāme ca. Balavapaccūse pana asitapītakhāyite sammā pariṇāmaṁ gate kāyasmiṁ ojāya patiṭṭhitāya aruṇe uggacchamāneva

---

1. Āpajjatīti (Vi-Ṭṭha 2. 108 piṭṭhe)
2. Kaviniddāpareto, (Khu 11. 289 piṭṭhe milindapañhe.)
3. Supinante cetanā (Sī, Syā, Ka)

diṭṭho supino sameti. Iṭṭhanimittaṁ supinaṁ passanto iṭṭhaṁ paṭilabhati, aniṭṭhanimittaṁ passanto aniṭṭhaṁ.

Ime pana pañca mahāsupine neva lokiyamahājano passati, na mahārājāno, na cakkavattīrājāno, na aggasāvakā, na Paccekabuddhā, na Sammāsambuddhā, eko sabbaññubodhisattoyeva passati. Amhākaṁ pana bodhisatto kadā ime supine passīti? "Sve Buddho bhavissāmī"ti cātuddasiyaṁ pakkhassa rattivibhāyanakāle passi. Terasiyantipi vadantiyeva. So ime supine disvā uṭṭhāya pallaṅkaṁ ābhujitvā nisinno cintesi "sace mayā Kapilavatthunagare ime supinā diṭṭhā assu, pitu mahārājassa katheyyaṁ. Sace pana me mātā jīveyya, tassā katheyyaṁ. Imasmiṁ kho pana ṭhāne imesaṁ paṭiggāhako nāma natthi, ahameva paṭiggaṇhissāmī"ti. Tato "idaṁ imassa pubbanimittaṁ, idaṁ imassā"ti sayameva supine paṭiggaṇhitvā Uruvelagāme Sujātāya dinnaṁ pāyāsaṁ paribhuñjitvā Bodhimaṇḍaṁ āruyha bodhiṁ patvā anukkamena Jetavane viharanto attano Makulabuddhakāle diṭṭhe pañca mahāsupine vitthāretuṁ bhikkhū āmantetvā imaṁ desanaṁ ārabhi.

Tattha **mahāpathavī**ti cakkavāḷagabbhaṁ pūretvā ṭhitā mahāpathavī. **Mahāsayanaṁ ahosī**ti sirisayanaṁ ahosi. **Ohito**ti ṭhapito. So pana na udakasmiṁ yeva ṭhapito ahosi, atha kho pācīnasamuddassa uparibhāgena gantvā pācīnacakkavāḷamatthake ṭhapito ahosīti veditabbo. **Pacchime samudde dakkhiṇe samudde**ti etesupi eseva nayo. **Tiriyā nāma tiṇajātī**ti dabbatiṇaṁ vuccati. **Nābhiyā uggantvā nabhaṁ āhacca ṭhitā ahosī**ti naṅgalamattena rattadaṇḍena nābhito uggantvā passantassa passantasseva vidatthimattaṁ ratanamattaṁ byāmamattaṁ yaṭṭhimattaṁ gāvutamattaṁ aḍḍhayojanamattaṁ yojanamattanti evaṁ uggantvā uggantvā anekayojanasahassaṁ nabhaṁ āhacca ṭhitā ahosi. **Pādehi ussakkitvā**ti agganakhato paṭṭhāya pādehi abhiruhitvā. **Nānāvaṇṇā**ti eko nīlavaṇṇo, eko pītavaṇṇo, eko lohitavaṇṇo, eko paṇḍupalāsavaṇṇoti evaṁ nānāvaṇṇā. **Setā**ti paṇḍarā parisuddhā. **Mahato mīḷhapabbatassā**ti tiyojanubbedhassa gūthapabbatassa. **Uparūpari caṅkamatī**ti matthakamatthake

caṅkamati. Dīghāyukabuddhā pana tiyojanike Mīḷhapabbate anupavisitvā nisinnā giya honti.

Evaṁ ettakena ṭhānena pubbanimittāni dassetvā idāni saha pubbanimittehi paṭilābhaṁ dassetuṁ **yampi bhikkhave**ti-ādimāha. Tattha sabbaguṇadāyakattā Buddhānaṁ arahattamaggo **anuttarā sammāsambodhi** nāma. Tasmā yaṁ so cakkavāḷamahāpathaviṁ sirisayanabhūtaṁ addasa, taṁ Buddhabhāvassa pubbanimittaṁ. Yaṁ Himavantapabbatarājānaṁ bimbohanaṁ addasa, taṁ sabbaññutaññāṇabimbohanassa pubbanimittaṁ. Yaṁ cattāro hatthapāde cakkavāḷamatthake ṭhite addasa, taṁ dhammacakkassa appaṭivattiyabhāve pubbanimittaṁ. Yaṁ attānaṁ uttānakaṁ nipannaṁ addasa, taṁ tīsu bhavesu avakujjānaṁ sattānaṁ uttānamukhabhāvassa pubbanimittaṁ. Yaṁ akkhīni ummīletvā passanto viya ahosi, taṁ dibbacakkhupaṭilābhassa pubbanimittaṁ. Yaṁ yāva bhavaggā ekālokaṁ ahosi, taṁ anāvaraṇañāṇassa pubbanimittaṁ. Sesaṁ Pāḷivaseneva veditabbanti.

7. Vassasuttavaṇṇanā

197. Sattame **nemittā**ti nimittapāṭhakā. **Tejodhātu pakuppatī**ti mahā-aggikkhandho uppajjati. **Pāṇinā udakaṁ sampaṭicchitvā**ti uppannaṁ utusamuṭṭhānaṁ udakaṁ tiyojanasatena hatthena paṭiggahetvā. **Pamattā hontī**ti attano kīḷāya pamattā honti vippavuṭṭhasatino. Tesañhi sakāya ratiyā "ramāmā"ti citte uppanne akālepi devo vassati, tadabhāve na vassati. Taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ "na kālavassan"ti. Aṭṭhamanavamāni utthānatthāneva.

10. Nissāraṇīyasuttavaṇṇanā

200. Dasame **nissāraṇīyā**ti nissaṭā visaññuttā. **Dhātuyo**ti attasuññasabhāvā. **Kāmaṁ manasikaroto**ti kāmaṁ manasikarontassa, asubhajjhānato vuṭṭhāya agadaṁ gahetvā visaṁ vīmaṁsanto viya vīmaṁsanatthaṁ kāmābhimukhaṁ cittaṁ pesentassāti attho. **Na pakkhandatī**ti nappavisati. **Nappasīdatī**ti pasādaṁ nāpajjati. **Na santiṭṭhatī**ti nappatiṭṭhahati. **Na vimuccatī**ti na adhimuccati. Yathā pana kukkuṭapattaṁ vā nhārudaddulaṁ vā aggimhi pakkhittaṁ paṭilīyati paṭikuṭati paṭivaṭṭati na saṁpasārīyati, evaṁ

paṭilīyati na saṁpasārīyati. **Nekkhammaṁ kho panā**ti idha nekkhammaṁ nāma asubhesu paṭhamajjhānaṁ, tamassa manasikaroto cittaṁ pakkhandati. **Tassa taṁ cittan**ti tassa taṁ asubhajjhānacittaṁ. **Sugatan**ti gocare gatattā suṭṭhu gataṁ. **Subhāvitan**ti ahānabhāgiyattā suṭṭhu bhāvitaṁ. **Suvuṭṭhitan**ti kāmato vuṭṭhitaṁ. **Suvimuttan**ti kāmehi suṭṭhu vimuttaṁ. **Kāmapaccayā āsavā** nāma kāmahetukā cattāro āsavā. **Vighātā**ti dukkhā. **Pariḷāhā**ti kāmarāgapariḷāhā. **Na so taṁ vedanaṁ vediyatī**ti so taṁ kāmavedanaṁ vighātapariḷāhavedanañca na vediyati. **Idamakkhātaṁ kāmānaṁ nissaraṇan**ti idaṁ asubhajjhānaṁ kāmehi nissaṭattā kāmānaṁ nissaraṇanti akkhātaṁ. Yo pana taṁ jhānaṁ pādakaṁ katvā saṅkhāre sammasanto tatiyamaggaṁ patvā anāgāmiphalena nibbānaṁ disvā "puna kāmā nāma natthī"ti jānāti. Tassa cittaṁ accantanissaraṇameva. Sesapadesupi eseva nayo.

Ayaṁ pana viseso—dutiyavāre mettājhānāni byāpādassa nissaraṇaṁ nāma. Tatiyavāre karuṇājhānāni vihiṁsāya nissaraṇaṁ nāma. Catutthavāre arūpajjhānāni rūpānaṁ nissaraṇaṁ nāma. Accantanissaraṇañcettha arahattaphalaṁ yojetabbaṁ. Pañcamavāre **sakkāyaṁ manasikaroto**ti suddhasaṅkhāre pariggaṇhitvā arahattaṁ pattassa sukkhavipassakassa phalasamāpattito vuṭṭhāya vīmaṁsanatthaṁ pañcupādānakkhandhābhimukhaṁ cittaṁ pesentassa. **Idamakkhātaṁ sakkhāyassa nissaraṇan**ti idaṁ arahattamaggena ca phalena ca nibbānaṁ disvā ṭhitassa bhikkhuno "puna sakkāyo natthī"ti uppannaṁ arahattaphalasamāpatticittaṁ sakkāyassa nissaraṇanti akkhātaṁ. Idāni evaṁ sakkāyanissaraṇaṁ nirodhaṁ patvā ṭhitassa khīṇāsavassa vaṇṇaṁ kathento **tassa kāmanandīpi nānusetī**ti-ādimāha. Tattha **nānusetī**ti na nibbattati. **Ananusayā**ti anibbattiyā. Sesamettha uttānatthamevāti.

Brāhmaṇavaggo pañcamo.

Catutthapaṇṇāsako niṭṭhito.

5. Pañcamapaṇṇāsaka

(21) 1. Kimilavagga

1. Kimilasuttavaṇṇanā

201. Pañcamassa paṭhame **Kimilāyan**ti[1] evaṁnāmake nagare. **Niculavane**ti[2] Mucalindavane. **Etadavocā**ti ayaṁ kira thero tasmiṁ yeva nagare seṭṭhiputto Satthu santike pabbajitvā pubbenivāsañāṇaṁ paṭilabhi, so attanā nivutthaṁ khandhasantānaṁ anussaranto Kassapadasabalassa sāsanosakkanakāle pabbajitvā catūsu parisāsu sāsane agāravaṁ karontīsu nisseṇiṁ bandhitvā pabbataṁ āruyha tattha samaṇadhammaṁ katvā attano nivutthabhāvaṁ[3] addasa. So "Satthāraṁ upasaṅkamitvā taṁ kāraṇaṁ pucchissāmī"ti etaṁ "ko nu kho bhante"ti-ādivacanaṁ avoca.

Satthari agāravā viharanti appatissāti Satthari gāravañceva jeṭṭhakabhāvañca anupaṭṭhapetvā viharanti. Sesesupi eseva nayo. Tattha cetiyaṅgaṇādīsu chattaṁ dhāretvā upāhanā āruyha vicaranto nānappakārañca niratthakakathaṁ kathento Satthari agāravo viharati nāma. Dhammassavanagge pana nisīditvā niddāyanto ceva nānappakārañca niratthakakathaṁ kathento dhamme agāravo viharati nāma. Saṁghamajjhe bāhāvikkhepakaṁ nānattakathaṁ kathento theranavamajjhimesu ca cittīkāraṁ akaronto saṁghe agāravo viharati nāma. Sikkhaṁ aparipūrento sikkhāya agāravo viharati nāma. Aññamaññaṁ kalahabhaṇḍanādīni karonto aññamaññaṁ agāravo viharati nāma. Dutiyaṁ uttānatthameva.

3. Assājānīyasuttavaṇṇanā

203-204. Tatiye **ajjavenā**ti ujukabhāvena avaṅkagamanena. **Javenā**ti padajavena. **Maddavenā**ti sarīramudutāya. **Khantiyā**ti adhivāsanakkhantiyā. **Soraccenā**ti sucisīlatāya. Bhikkhuvāre **ajjavan**ti ñāṇassa ujukagamanaṁ. **Javo**ti sūraṁ[4] hutvā ñāṇassa gamanabhāvo[5].

---

1. Kimbilāyanti (Sī, Syā) 2. Niceluvaneti (Sī), veḷuvaneti (Syā, Ka)
3. Nibbattabhāvaṁ (Ka) 4. Sūrassa (Ka) 5. Vahanabhāvo (Sī)

maddavanti sīlamaddavaṁ. **Khantī**ti adhivāsanakkhantiyeva. **Soraccaṁ** sucisīlatāyeva. Catutthe pañca balāni missakāni kathitāni.

5. Cetokhilasuttavaṇṇanā

205. Pañcame **cetokhilā**ti cittassa thaddhabhāvā kacavarabhāvā khāṇukabhāvā. **Satthari kaṅkhatī**ti Satthu sarīre vā guṇe vā kaṅkhati. Sarīre kaṅkhamāno "dvattiṁsavarapurisalakkhaṇapaṭimaṇḍitaṁ nāma sarīraṁ atthi nu kho natthī"ti kaṅkhati, guṇe kaṅkhamāno "atītānāgatapaccuppannajānanasamatthaṁ sabbaññutaññāṇaṁ atthi nu kho natthī"ti kaṅkhati. **Vicikicchatī**ti vicinanto kicchati, dukkhaṁ āpajjati, vinicchetuṁ na sakkoti. **Nādhimuccatī**ti evametanti adhimokkhaṁ na paṭilabhati. **Na sampasīdatī**ti guṇesu otaritvā nibbicikicchabhāvena pasīdituṁ anāvilo bhavituṁ na sakkoti. **Ātappāyā**ti kilesasantāpakavīriyakaraṇatthāya. **Anuyogāyā**ti punappunaṁ yogāya. **Sātaccāyā**ti satatakiriyāya. **Padhānāyā**ti padahanatthāya. **Ayaṁ paṭhamo cetokhilo**ti ayaṁ Satthari vicikicchāsaṅkhāto paṭhamo cittassa thaddhabhāvo evametassa bhikkhuno appahīno hoti.

Dhammeti pariyattidhadhamme ca paṭivedhadhamme ca. Pariyattidhamme kaṅkhamāno "Tepiṭakaṁ Buddhavacanaṁ caturāsītidhammakkhandhasahassānīti vadanti, atthi nu kho etaṁ natthī"ti kaṅkhati. Paṭivedhadhamme kaṅkhamāno "vipassanānissando maggo nāma, magganissandaṁ[1] phalaṁ nāma, sabbasaṅkhārapaṭinissaggo nibbānaṁ nāmāti vadanti, taṁ atthi nu kho natthī"ti kaṅkhati. **Saṁghe kaṅkhatī**ti "ujuppaṭipanno"ti-ādīnaṁ padānaṁ vasena "evarūpaṁ paṭipadaṁ paṭipanno cattāro maggaṭṭhā cattāro phalaṭṭhāti aṭṭhannaṁ puggalānaṁ samūhabhūto saṁgho nāma atthi nu kho natthī"ti kaṅkhati. **Sikkhāya** kaṅkhamāno "adhisīlasikkhā nāma adhicitta-adhipaññāsikkhā nāmāti vadanti, sā atthi nu kho natthī"ti kaṅkhati. **Ayaṁ pañcamo**ti ayaṁ sabrahmacārīsu kopasaṅkhāto pañcamo cittassa thaddhabhāvo kacavarabhāvo khāṇukabhāvo.

6. Vinibandhasuttavaṇṇanā

206. Chaṭṭhe **cetasovinibandhā**ti cittaṁ vinibandhitvā muṭṭhiyaṁ katvā viya gaṇhantīti cetasovinibandhā. **Kāme**ti vatthukāmepi kilesakāmepi.

1. Magganissando (Sī)

kāyeti attano kāye. **Rūpe**ti bahiddhārūpe. **Yāvadatthan**ti yattakaṁ icchati, tattakaṁ. **Udarāvadehakan**ti udarapūraṁ. Tañhi udaraṁ avadehanato udarāvadehakanti vuccati. **Seyyasukhan**ti mañcapīṭhasukhaṁ, utusukhaṁ vā. **Passasukhan**ti yathā samparivattakaṁ sayantassa dakkhiṇapassa vāmapassānaṁ sukhaṁ hoti, evaṁ uppannasukhaṁ. **Middhasukhan**ti niddāsukhaṁ. **Anuyutto**ti yuttappayutto viharati. **Paṇidhāyā**ti patthayitvā. **Sīlenā**ti-ādīsu **sīlan**ti catupārisuddhisīlaṁ. **Vatan**ti vatasamādānaṁ. **Tapo**ti tapacaraṇaṁ. **Brahmacariyan**ti methunavirati. **Devo vā bhavissāmī**ti mahesakkhadevo vā bhavissāmi. **Devaññataro vā**ti appesakkhadevesu vā aññataroti.

7-8. Yāgusuttādivaṇṇanā

207-208. Sattame **vātaṁ anulometī**ti vātaṁ anulometvā harati. **Vatthiṁ sodhetī**ti dhamaniyo suddhā karoti. **Āmāvasesaṁ pācetī**ti sace āmāvasesakaṁ hoti, taṁ pāceti. Aṭṭhame **acakkhussan**ti na cakkūnaṁ hitaṁ, cakkhuṁ visuddhaṁ na karoti.

9. Gītassarasuttavaṇṇanā

209. Navame **āyatakenā**ti dīghena, paripuṇṇapadabyañjanakaṁ[1] gāthāvattañca vināsetvā pavattena. **Sarakuttimpi nikāmayamānassā**ti evaṁ gītassaro kātabboti sarakiriyaṁ patthayamānassa. **Samādhissa bhaṅgo hotī**ti samathavipassanācittassa vināso hoti.

10. Muṭṭhassatisuttavaṇṇanā

210. Dasame **dukkhaṁ supatī**ti nānāvidhaṁ supinaṁ passanto dukkhaṁ supati. **Dukkhaṁ paṭibujjhatī**ti paṭibujjhantopi uttasitvā salomahaṁso paṭibujjhati. Imasmiṁ sutte satisampajaññaṁ missakaṁ kathitaṁ.

Kimilavaggo paṭhamo.

---

1. Paripuṇṇapadabyañjanataṁ (Sī)

(22) 2. Akkosakavagga

1. Akkosakasuttavaṇṇanā

211. Dutiyassa paṭhame **akkosakaparibhāsako**ti dasahi akkosavatthūhi akkosako, bhayadassanena paribhāsako. **Chinnaparipantho**ti lokuttaraparipanthassa[1] chinnattā chinnaparipantho. **Rogātaṅkan**ti rogoyeva kicchajīvikāyāvahanato rogātaṅko nāma.

2. Bhaṇḍanakārakasuttavaṇṇanā

212. Dutiye **adhikaraṇakārako**ti catunnaṁ adhikaraṇānaṁ aññatarassa kārako. **Anadhigatan**ti pubbe appattavisesaṁ.

3. Sīlasuttavaṇṇanā

213. Tatiye **dussīlo**ti asīlo nissīlo. **Sīlavipanno**ti vipannasīlo bhinnasaṁvaro. **Pamādādhikaraṇan**ti pamādakāraṇā. Idañca suttaṁ gahaṭṭhānaṁ vasena āgataṁ, pabbajitānampi pana labbhateva. Gahaṭṭho hi yena yena sippaṭṭhānena jīvikaṁ kappeti, yadi kasiyā yadi vaṇijjāya pāṇātipātādivasena pamatto taṁ taṁ yathākālaṁ sampādetuṁ na sakkoti, athassa mūlaṁ vinassati. Māghātakālepi pāṇātipātaṁ adinnādānādīni ca karonto daṇḍavasena mahatiṁ bhogajāniṁ nigacchati. Pabbajito dussīlo pamādakāraṇā sīlato Buddhavacanato jhānato satta-ariyadhanato ca jāniṁ nigacchati. Gahaṭṭhassa "asuko asukakule jāto dussīlo pāpadhammo pariccatta-idhalokaparaloko salākabhattamattampi na detī"ti catuparisamajjhe pāpako kittisaddo abbhuggacchati. Pabbajitassa "asuko nāsakkhi sīlaṁ rakkhituṁ Buddhavacanaṁ gahetuṁ, vejjakammādīhi jīvati, chahi agāravehi samannāgato"ti evaṁ abbhuggacchati.

Avisāradoti gahaṭṭho tāva "avassaṁ bahūnaṁ sannipātaṭṭhāne koci mama kammaṁ jānissati, atha maṁ niggaṇhissanti vā, rājakulassa vā dassantī"ti sabhayo upasaṅkamati, **maṅkubhūto** ca patitakkhandho

---

1. Chinnaparibandhoti lokuttaraparibandhassa (Ka)

adhomukho aṅguṭṭhakena bhūmiṁ kasanto nisīdati, visārado hutvā kathetuṁ na sakkoti. Pabbajitopi “bahū bhikkhū sannipatitā, avassaṁ koci mama kammaṁ jānissati, atha me uposathampi pavāraṇampi ṭhapetvā sāmaññā cāvetvā nikkaḍḍhissantī”ti sabhayo upasaṅkamati, visārado hutvā kathetuṁ na sakkoti. Ekacco pana dussīlopi dappito viya carati, sopi ajjhāsayena maṅku hotiyeva.

Sammūḷho kālaṁ karotīti tassa hi maraṇamañce nipannassa dussīlakammaṁ samādāya vattitaṭṭhānaṁ āpāthaṁ āgacchati. So ummīletvā idhalokaṁ passati, nimmīletvā paralokaṁ. Tassa cattāro apāyā upaṭṭhahanti, sattisatena sīse pahariyamāno viya hoti. So “vārethavārethā”ti viravanto marati. Tena vuttaṁ “sammūḷho kālaṁ karotī”ti. Pañcamapadaṁ pana uttānameva. Ānisaṁsakathā vuttavipariyāyena veditabbā.

4. Bahubhāṇisuttavaṇṇanā

214. Catutthe **bahubhāṇismin**ti paññāya aparicchinditvā bahuṁ bhaṇante. **Mantabhāṇismin**ti mantā vuccati paññā, tāya paricchinditvā bhaṇante.

5. Paṭhama-akkhantisuttavaṇṇanā

215. Pañcame **verabahulo**ti puggalaverenapi akusalaverenapi bahuvero. **Vajjabahulo**ti dosabahulo.

6. Dutiya-akkhantisuttavaṇṇanā

216. Chaṭṭhe **luddo**ti dāruṇo kakkhaḷo. **Vippaṭisārī**ti maṅkubhāvena samannāgato.

7. Paṭhama-apāsādikasuttavaṇṇanā

217. Sattame **apāsādike**ti apāsādikehi kāyakammādīhi samannāgate. **Pāsādike**ti pasādāvahe parisuddhasamācāre. Aṭṭhamanavamāni uttānatthāneva.

10. Madhurāsuttavaṇṇanā

220. Dasame **pañcime bhikkhave ādīnavā madhurāyan**ti ekaṁ samayaṁ Bhagavā bhikkhusaṁghaparivuto cārikaṁ caramāno Madhurānagaraṁ sampāpuṇitvā antonagaraṁ pavisituṁ ārabhi. Athekā micchādiṭṭhikā yakkhinī acelā hutvā dve hatthe pasāretvā jivhaṁ nillāletvā Dasabalassa purato aṭṭhāsi. Satthā antonagaraṁ appavisitvā tatova nikkhamitvā vihāraṁ agamāsi. Mahājano khādanīyabhojanīyañceva sakkārasammānañca ādāya vihāraṁ gantvā Buddhappamukhassa bhikkhusaṁghassa dānaṁ adāsi. Satthā tassa nagarassa niggaṇhanatthāya imaṁ suttaṁ ārabhi. Tattha **visamā**ti na samatalā. **Bahurajā**ti vātapaharaṇakāle uddhatena rajakkhandhena pariyonaddhā viya hoti. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Akkosakavaggo dutiyo.

---

(23) 3. Dīghacārikavagga

1. Paṭhamadīghacārikasuttavaṇṇanā

221. Tatiyassa paṭhame **anavatthacārikan**ti anavatthitacārikaṁ. **Sutaṁ na pariyodapetī**ti yampissa sutaṁ atthi, taṁ pariyodapetuṁ na sakkoti. **Sutenekaccena avisārado hotī**ti thokathokena sutena vijjamānenāpi ñāṇena somanassappatto na hoti. **Samavatthacāre**ti samavatthitacāre. Dutiyaṁ uttānatthameva.

3-4. Atinivāsasuttādivaṇṇanā

223-224. Tatiye **bahubhaṇḍo**ti bahuparikkhāro. **Bahubhesajjo**ti sappinavanītādīnaṁ bahutāya bahubhesajjo. **Byatto**ti byāsatto. **Saṁsaṭṭho**ti pañcavidhena saṁsaggena saṁsaṭṭho hutvā. **Ananulomikenā**ti sāsanassa ananucchavikena. Catutthe **vaṇṇamaccharī**ti guṇamaccharī. **Dhammamaccharī**ti pariyattimaccharī.

5-6. Kulūpakasuttādivaṇṇanā

225-226. Pañcame **anāmantacāre āpajjatī**ti "nimantito sabhatto samāno santaṁ bhikkhuṁ anāpucchā purebhattaṁ vā pacchābhattaṁ vā kulesu cārittaṁ āpajjeyyā"ti sikkhāpade[1] vuttaṁ āpattiṁ āpajjati. **Raho nisajjāyā**ti-ādīnipi tesaṁ tesaṁ sikkhāpadānaṁ vasena veditabbāni. Chaṭṭhe **ativelan**ti atikkantapamāṇakālaṁ. Sattamaṁ uttānameva.

8. Ussūrabhattasuttavaṇṇanā

228. Aṭṭhame **ussūrabhatte**ti atidivāpacanabhatte. **Na kālena paṭipūjentī**ti yāgukāle yāguṁ, khajjakakāle khajjakaṁ, bhojanakāle bhojanaṁ apacantā yuttappayuttakālassa atināmitattā na kālena paṭipūjenti, attano citteneva denti nāma. Tato tepi tesu atthano gehaṁ āgatesu tatheva karonti. Kulapaveṇiyā agatā balipaṭiggāhikā devatāpi yuttappayuttakālena lābhaṁ labhamānāyeva rakkhanti gopayanti pīḷaṁ akatvā[2]. Akāle labhamānā pana "ime amhesu anādarā"ti arakkhaṁ na karonti.

Samaṇabrāhmaṇāpi "etesaṁ gehe bhojanavelāya bhojanaṁ na hoti, ṭhitamajjhanhike dentī"ti maṅgalāmaṅgalesu kātabbaṁ na karonti. **Vimukhā kammaṁ karontī**ti "pāto kiñci na labhāma, khudāya paṭipīḷitā kammaṁ kātuṁ na sakkomā"ti kammaṁ vissajjetvā nisīdanti. **Anojavantaṁ hotī**ti akāle bhuttaṁ ojaṁ harituṁ na sakkoti. Sukkapakkho vuttavipallāsena veditabbo.

9. Paṭhamakaṇhasappasuttavaṇṇanā

229. Navame **sabhīrū**ti saniddo mahāniddaṁ niddāyati. **Sappaṭibhayo**ti taṁ nissāya bhayaṁ uppajjati, tasmā sappaṭibhayo. **Mittadubbhī**ti pānabhojanadāyakampi mittaṁ dubbhati[3] hiṁsati. Mātugāmepi eseva nayo.

---

1. Vi 2. 132 piṭṭhe. 2. Patvā (Sī, Syā) 3. Dubhati (Sī)

10. Dutiyakaṇhasappasuttavaṇṇanā

230. Dasame **ghoraviso**ti kakkhaḷaviso. **Dujjivho**ti dvidhā bhinnajivho. **Ghoravisatā**ti ghoravisatāya. Sesadvayepi eseva nayo.

Dīghacārikavaggo tatiyo.

---

(24) 4. Āvāsikavagga

1. Āvāsikasuttavaṇṇanā

231. Catutthassa paṭhame **na ākappasampanno**ti na samaṇākappena sampanno. **Abhāvanīyo hotī**ti vaḍḍhanīyo na hoti. Dutiyaṁ uttānameva.

3. Sobhanasuttavaṇṇanā

233. Tatiye **paṭibalo**ti kāyabalena ca ñāṇabalena ca samannāgatattā paṭibalo.

4. Bahūpakārasuttavaṇṇanā

234. Catutthe **khaṇḍaphullan**ti patitaṭṭhānañca bhinnaṭṭhānañca. **Paṭisaṅkharotī**ti paṭipākatikaṁ karoti. **Ārocetī**ti idaṁ pavāritakulānaṁ vasena vuttaṁ.

5. Anukampasuttavaṇṇanā

235. Pañcame **adhisīlesū**ti pañcasu sīlesu. **Dhammadassane nivesetī**ti catusaccadhammadassane patiṭṭhāpeti. **Arahaggatan**ti sabbasakkārānaṁ arahe ratanattaye gataṁ, tīsu vatthūsu garucittīkāraṁ upaṭṭhapethāti attho. Chaṭṭhaṁ uttānameva.

7. Dutiya-avaṇṇārahasuttavaṇṇanā

237. Sattame **āvāsapaligedhī**ti āvāsaṁ balavagiddhivasena gilitvā viya ṭhito. Sesaṁ sabbaṁ uttānamevāti.

Āvāsikavaggo catuttho.

---

(25) 5. Duccaritavagga

1. Paṭhamaduccaritasuttavaṇṇanā

241. Pañcamassa paṭhame **duccarite sucarite**ti idaṁ abhedato vuttaṁ, **kāyaduccarite**ti-ādi kāyadvārādīnaṁ vasena bhedato. **Saddhammā**ti dasakusalakammapathadhammato. **Assaddhamme**ti akusalakammapathasaṅkhāte assaddhamme.

9. Sivathikasuttavaṇṇanā

294. Navame **sivathikāyā**ti susāne. **Ārodanā**ti ārodanaṭṭhānaṁ. **Asucinā**ti jigucchanīyena.

10. Puggalappasādasuttavaṇṇanā

250. Dasame **puggalappasāde**ti ekapuggalasmiṁ uppannappasāde. **Ante nisīdāpetī**ti bhikkhūnaṁ āsanapariyante nisīdāpeti. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Duccaritavaggo pañcamo.

Pañcamapaṇṇāsako niṭṭhito.

(26) 6. Upasampadāvagga

1-3. Upasampādetabbasuttādivaṇṇanā

251-253. Chaṭṭhassa paṭhame **upasampādetabban**ti upajjhāyena hutvā upasampādetabbaṁ. Dutiye **nissayo dātabbo**ti ācariyena hutvā nissayo dātabbo. Tatiye **sāmaṇero upaṭṭhāpetabbo**ti upajjhāyena hutvā sāmaṇero gahetabbo. Iti imāni tīṇipi suttāni paṭhamabodhiyaṁ khīṇāsavavasena vuttāni. Catutthādīni anupadavaṇṇanāto uttānatthāneva.

---

1. Samutipeyyālādivaṇṇanā

272. Bhattuddesakādīnaṁ vinicchayakathā samantapāsādikāya Vinayaṭṭhakathāyaṁ[1] vuttanayena veditabbāti. **Sammato na pesetabbo**ti pakatiyā sammato "gaccha bhattāni uddisāhī"ti na pesetabbo.

273-285. **Sāṭiyaggāhāpako**ti vassikasāṭikāya gāhāpako. **Pattaggāhāpako**ti "yo ca tassā bhikkhuparisāya pattapariyanto, so tassa bhikkhuno padātabbo"ti ettha vuttapattaggāhāpako.

293-302. **Ājīvako**ti naggaparibbājako. **Nigaṇṭho**ti purimabhāgappaṭicchanno. **Muṇḍasāvako**ti Nigaṇṭhasāvako. **Jaṭilako**ti tāpaso. **Paribbājako**ti Channaparibbājako. **Māgaṇḍikā**dayopi titthiyā eva. Etesaṁ pana sīlesu paripūrakāritāya abhāvena sukkapakkho na gahito. Sesamettha uttānamevāti.

Manorathapūraṇiyā Aṅguttaranikāyaṭṭhakathāya.

Pañcakanipātassa saṁvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Vi-Ṭṭha 4. 88 piṭṭhe.

Chakkanipāta

1. Paṭhamapaṇṇāsaka

1. Āhuneyyavagga

1. Paṭhama-āhuneyyasuttavaṇṇanā

1. Chakkanipātassa paṭhame **idha bhikkhave bhikkhū**ti bhikkhave imasmiṁ sāsane bhikkhu. **Neva sumano hoti na dummano**ti iṭṭhārammaṇe rāgasahagatena somanassena sumano vā aniṭṭhārammaṇe dosasahagatena domanassena dummano vā na hoti. **Upekkhako viharati sato sampajāno**ti majjhattārammaṇe asamapekkhanena aññāṇupekkhāya upekkhakabhāvaṁ anāpajjitvā sato sampajāno hutvā ārammaṇe majjhatto viharati. Imasmiṁ sutte khīṇāsavassa satatavihāro kathito.

2. Dutiya-āhuneyyasuttavaṇṇanā

2-4. Dutiye **anekavihitaṁ iddhividhan**ti-ādīni Visuddhimagge vuttāneva. **Āsavānaṁ khayā anāsavan**ti āsavānaṁ khayena anāsavaṁ, na cakkhuviññāṇādīnaṁ viya abhāvenāti. Imasmiṁ sutte khīṇāsavassa abhiññā paṭipāṭiyā[1] kathitā. Tatiyacatutthesu khīṇāsavo kathito.

5-7. Ājānīyasuttattayavaṇṇanā

5-7. Pañcame **aṅgehī**ti guṇaṅgehi. **Khamo**ti adhivāsako. **Rūpānan**ti rūpārammaṇānaṁ. **Vaṇṇasampanno**ti sarīravaṇṇena sampanno. Chaṭṭhe **balasampanno**ti kāyabalena sampanno. Sattame **javasampanno**ti padajavena sampanno.

8-9. Anuttariyasuttādivaṇṇanā

8-9. Aṭṭhame **anuttariyānī**ti aññena uttaritarena rahitāni niruttarāni. **Dassanānuttariyan**ti rūpadassanesu anuttaraṁ. Esa nayo

---

1. Abhiññāpaṭipāṭi (Ka)

sabbapadesu. Hatthiratanādīnañhi dassanaṁ na dassanānuttariyaṁ, niviṭṭhasaddhassa pana niviṭṭhapemavasena Dasabalassa vā bhikkhusaṁghassa vā kasiṇa-asubhanimittādīnaṁ vā aññatarassa dassanaṁ dassanānuttariyaṁ nāma. Khattiyādīnaṁ guṇakathāsavanaṁ na savanānuttariyaṁ, niviṭṭhasaddhassa pana niviṭṭhapemavasena tiṇṇaṁ vā ratanānaṁ guṇakathāsavanaṁ Tepiṭakabuddhavacanasavanaṁ vā savanānuttariyaṁ nāma. Maṇiratanādīnaṁ lābho na lābhānuttariyaṁ, sattavidha-ariyadhanalābho pana lābhānuttariyaṁ nāma. Hatthisippādisikkhanaṁ na sikkhānuttariyaṁ, sikkhāttayassa pūraṇaṁ pana sikkhānuttariyaṁ nāma. Khattiyādīnaṁ pāricariyā na pāricariyānuttariyaṁ, tiṇṇaṁ pana ratanānaṁ pāricariyā pāricariyānuttariyaṁ nāma. Khattiyādīnaṁ guṇānussaraṇaṁ na anussatānuttariyaṁ, tiṇṇaṁ pana ratanānaṁ guṇānussaraṇaṁ anussatānuttariyaṁ nāma. Iti imāni cha anuttariyāni lokiyalokuttarāni kathitāni. Navame **Buddhānussatī**ti Buddhaguṇārammaṇā sati. Sesapadesupi eseva nayo.

10. Māhānāmasuttavaṇṇanā

10. Dasame **Mahānāmo**ti Dasabalassa Cūḷapitu putto eko Sakyarājā. **Yena Bhagavā tenupasaṅkamī**ti bhuttapātarāso hutvā dāsaparijanaparivuto gandhamālādīni gāhāpetvā yattha Satthā, tattha agamāsi. Ariyaphalaṁ assa āgatanti **āgataphalo.** Sikkhāttayasāsanaṁ etena viññātanti **viññātasāsano.** Iti ayaṁ rājā "sotāpannassa nissayavihāraṁ pucchāmī"ti pucchanto evamāha.

Nevassa rāgapariyuṭṭhitanti na uppajjamānena rāgena uṭṭhahitvā gahitaṁ. **Ujugatan**ti Buddhānussatikammaṭṭhāne ujukameva gataṁ. **Tathāgataṁ ārabbhā**ti Tathāgataguṇe ārabbha. **Atthavedan**ti Aṭṭhakathaṁ nissāya uppannaṁ pītipāmojjaṁ. **Dhammavedan**ti Pāḷiṁ nissāya uppannaṁ pītipāmojjaṁ. **Dhammūpasañhitan**ti Pāḷiñca Aṭṭhakathañca nissāya uppannaṁ. **Pamuditassā**ti duvidhena pāmojjena pamuditassa. **Pītijāyatī**ti pañcavidhā pīti nibbattati. **Kāyo passambhatī**ti nāmakāyo ca karajakāyo ca darathapaṭippassaddhiyā paṭippassambhati. **Sukhan**ti kāyikacetasikasukhaṁ. **Samādhiyatī**ti ārammaṇe sammā ṭhapitaṁ hoti. **Visamagatāya pajāyā**ti rāgadosamohavisamagatesu sattesu. **Samappatto**ti samaṁ upasamaṁ patto hutvā. **Sabyāpajjhāyā**ti sadukkhāya.

dhammasotaṁ samāpannoti vipassanāsaṅkhātaṁ dhammasotaṁ samāpanno. **Buddhānussatiṁ bhāvetī**ti Buddhānussatikammaṭṭhānaṁ brūheti vaḍḍheti. Iminā nayena sabbattha attho veditabbo. Iti Mahānāmo sotāpannassa nissayavihāraṁ pucchi. Satthāpissa tameva kathesi. Evaṁ imasmiṁ sutte sotāpannova kathitoti.

Āhuneyyavaggo paṭhamo.

---

2. Sāraṇīyavagga

1. Paṭhamasāraṇīyasuttavaṇṇanā

11. Dutiyassa paṭhame **sāraṇīyā**ti saritabbayuttakā. **Mettaṁ kāyakamman**ti mettena cittena kātabbaṁ kāyakammaṁ. **Vacīkammamanokammesu**pi eseva nayo. Imāni ca pana bhikkhūnaṁ vasena āgatāni, gihīsupi labbhanti. Bhikkhūnañhi mettena cittena ābhisamācārikadhammapūraṇaṁ mettaṁ kāyakammaṁ nāma. Gihīnaṁ cetiyavandanatthāya bodhivandanatthāya saṁghanimantanatthāya gamanaṁ, gāmaṁ piṇḍāya paviṭṭhe bhikkhū disvā paccuggamanaṁ, pattapaṭiggahaṇaṁ, āsanapaññāpanaṁ, anugamananti evamādikaṁ mettaṁ kāyakammaṁ nāma.

Bhikkhūnaṁ mettena cittena ācārapaṇṇattisikkhāpanaṁ kammaṭṭhānakathanaṁ dhammadesanā Tepiṭakampi Buddhavacanaṁ mettaṁ vacīkammaṁ nāma. Gihīnaṁ "cetiyavandanāya gacchāma, bodhivandanāya gacchāma, dhammassavanaṁ karissāma, dīpamālāpupphapūjaṁ karissāma, tīṇi sucaritāni samādāya vattissāma, salākabhattādīni dassāma, vassāvāsikaṁ dassāma, ajja saṁghassa cattāro paccaye dassāma, saṁghaṁ nimantetvā khādanīyādīni saṁvidahatha, āsanāni paññāpetha, pānīyaṁ upaṭṭhāpetha, saṁghaṁ paccuggantvā ānetha, paññattāsane nisīdāpetvā ussāhajātā veyyāvaccaṁ karothā"ti-ādivacanakāle mettaṁ vacīkammaṁ nāma.

Bhikkhūnaṁ pātova uṭṭhāya sarīrapaṭijagganaṁ cetiyaṅgaṇavattādīni ca[1] katvā vivittāsane nisīditvā "imasmiṁ vihāre bhikkhū sukhī hontu averā

---

1. Cetiyaṅgaṇe vattādīni ca (Syā)

abyāpajjhā"ti cintanaṁ mettaṁ manokammaṁ nāma. Gihīnaṁ "ayyā sukhī hontu averā abyāpajjhā"ti cintanaṁ mettaṁ manokammaṁ nāma.

Āvi ceva raho cāti sammukhā ca parammukhā ca. Tattha navakānaṁ cīvarakammādīsu sahāyabhāvagamanaṁ sammukhā mettaṁ kāyakammaṁ nāma, therānaṁ pana pādadhovanadānādibhedaṁ sabbampi sāmīcikammaṁ sammukhā mettaṁ kāyakammaṁ nāma. Ubhayehipi dunnikkhittānaṁ dārubhaṇḍādīnaṁ tesu avaññaṁ akatvā attanā dunnikkhittānaṁ viya paṭisāmanaṁ parammukhā mettaṁ kāyakammaṁ nāma. "Devatthero Tissatthero"ti evaṁ paggayha vacanaṁ sammukhā mettaṁ vacīkammaṁ nāma. Vihāre asantaṁ pana paṭipucchantassa "kahaṁ amhākaṁ Devatthero, kahaṁ amhākaṁ Tissatthero, kadā nu kho āgamissatī"ti evaṁ mamāyanavacanaṁ parammukhā mettaṁ vacīkammaṁ nāma. Mettāsinehasiniddhāni pana nayanāni ummīletvā pasannena mukhena olokanaṁ sammukhā mettaṁ manokammaṁ nāma. "Devatthero Tissatthero arogo hotu appābādho"ti[1] samannāharaṇaṁ parammukhā mettaṁ manokammaṁ nāma.

Lābhāti cīvarādayo laddhapaccayā. **Dhammikā**ti kuhanādibhedaṁ micchājīvaṁ vajjetvā dhammena samena bhikkhācariyavattena uppannā. **Antamaso pattapariyāpannamattampī**ti pacchimakoṭiyā pattapariyāpannaṁ pattassa antogataṁ dvattikaṭacchubhikkhāmattampi. **Appaṭivibhattabhogī**ti ettha dve paṭivibhattāni nāma āmisapaṭivibhattaṁ puggalapaṭivibhattañca. Tattha "ettakaṁ dassāmi, ettakaṁ na dassāmī"ti evaṁ cittena paṭivibhajanaṁ āmisapaṭivibhattaṁ nāma. "Asukassa dassāmi, asukassa na dassāmī"ti evaṁ cittena vibhajanaṁ pana puggalapaṭivibhattaṁ nāma. Tadubhayampi akatvā yo appaṭivibhattaṁ bhuñjati, ayaṁ appaṭivibhattabhogī nāma. **Sīlavantehi sabrahmacārīhi sādhāraṇabhogī**ti ettha sādhāraṇabhogino idaṁ lakkhaṇaṁ—yaṁ yaṁ paṇītaṁ labhati, taṁ taṁ neva lābhenalābhaṁ nijigīsanatāmukhena gihīnaṁ deti, na attanā paribhuñjati, paṭigganhanto ca "saṁghena sādhāraṇaṁ hotū"ti gahetvā ghaṇṭiṁ paharitvā paribhuñjitabbaṁ saṁghasantakaṁ viya passati.

Imaṁ pana sāraṇīyadhammaṁ ko pūreti, ko na pūreti? Dussīlo tāva na pūreti. Na hi tassa santakaṁ sīlavantā gaṇhanti. Parisuddhasīlo

1. Abyāpajjhoti (Sī), abyābādhoti (Syā)

pana vattaṁ akhaṇḍento pūreti. Tatridaṁ vattaṁ—yo hi odissakaṁ katvā mātu vā pitu vā ācariyupajjhāyādīnaṁ vā deti, so dātabbaṁ deti. Sāraṇīyadhammo panassa na hoti, palibodhajagganaṁ nāma hoti. Sāraṇīyadhammo hi muttapalibodhassa vaṭṭati. Tena pana odissakaṁ dentena gilānagilānupaṭṭhāka-āgantukagamikānañceva navapabbajitassa ca saṁghāṭipattaggahaṇaṁ ajānantassa dātabbaṁ. Etesaṁ datvā avasesaṁ therāsanato paṭṭhāya thokaṁ thokaṁ adatvā yo yattakaṁ gaṇhāti, tassa tattakaṁ dātabbaṁ. Avasiṭṭhe asati puna piṇḍāya caritvā therāsanato paṭṭhāya yaṁ yaṁ paṇītaṁ, taṁ taṁ datvā sesaṁ bhuñjitabbaṁ. "Sīlavantehī"ti vacanato dussīlassa adātumpi vaṭṭati.

Ayaṁ pana sāraṇīyadhammo susikkhitāya parisāya supūro hoti, susikkhitāya hi parisāya yo aññato labhati, so na gaṇhāti. Aññato alabhantopi pamāṇayuttameva gaṇhāti, na atirekaṁ. Ayaṁ pana sāraṇīyadhammo evaṁ punappunaṁ piṇḍāya caritvā laddhaṁ laddhaṁ dentassāpi dvādasahi vassehi pūreti, na tato oraṁ. Sace hi dvādasame vasse sāraṇīyadhammapūrako piṇḍapātapūraṁ pattaṁ āsanasālāyaṁ ṭhapetvā nhāyituṁ gacchati, saṁghatthero ca "kasseso patto"ti vatvā "sāraṇīyadhammapūrakassā"ti vutte "āharatha nan"ti sabbaṁ piṇḍapātaṁ vicāretvāva bhuñjitvā rittapattaṁ ṭhapeti. Atha kho so bhikkhu rittapattaṁ disvā "mayhaṁ asesetvāva paribhuñjiṁsū"ti domanassaṁ uppādeti, sāraṇīyadhammo bhijjati, puna dvādasa vassāni pūretabbo hoti. Titthiyaparivāsasadiso hesa, sakiṁ khaṇḍe jāte puna pūretabbova. Yo pana "lābhā vata me, suladdhaṁ vata me, yassa me pattagataṁ anāpucchāva sabrahmacārī paribhuñjantī"ti somanassaṁ janeti, tassa Puṇṇo nāma hoti.

Evaṁ pūritasāraṇīyadhammassa pana neva issā na macchariyaṁ hoti, manussānaṁ piyo hoti, amanussānaṁ piyo hoti, sulabhapaccayo. Pattagatamassa diyyamānampi na khīyati, bhājanīyabhaṇḍaṭṭhāne aggabhaṇḍaṁ labhati, bhaye vā chātake vā patte devatā ussukkaṁ āpajjanti.

Tatrimāni vatthūni—**Senagirivāsī**[1] **Tissatthero** kira Mahāgirigāmaṁ[2] upanissāya vasati, paññāsa mahātherā Nāgadīpaṁ cetiyavandanatthāya gacchantā Girigāme[3] piṇḍāya caritvā kiñci aladdhā nikkhamiṁsu. Thero pavisanto te disvā pucchi "laddhaṁ bhante"ti. Vicarimhā āvusoti. So aladdhabhāvaṁ ñatvā āha "bhante yāvāhaṁ āgacchāmi, tāva idheva hothā"ti, mayaṁ āvuso paññāsa janā pattatemanamattampi na labhimhāti. Bhante nevāsikā nāma paṭibalā honti, alabhantāpi bhikkhācāramaggasabhāgaṁ jānantīti. Therā āgamesuṁ. Thero gāmaṁ pāvisi. Dhurageheyeva mahā-upāsikā khīrabhattaṁ sajjetvā theraṁ olokayamānā ṭhitā therassa dvāraṁ sampattasseva pattaṁ pūretvā adāsi. So taṁ ādāya therānaṁ santikaṁ gantvā "gaṇhatha bhante"ti saṁghattheraṁ āha. Thero "amhehi ettakehi kiñci na laddhaṁ, ayaṁ sīghameva gahetvā āgato, kiṁ nu kho"ti sesānaṁ mukhaṁ olokesi. Theto olokanākāreneva ñatvā "bhante dhammena samena laddho, nikkukkuccā gaṇhathā"ti-ādito paṭṭhāya sabbesaṁ yāvadatthaṁ datvā attanāpi yāvadatthaṁ bhuñji.

Atha naṁ bhattakiccāvasāne therā pucchiṁsu "kadā āvuso lokuttaradhammaṁ paṭivijjhī"ti. Natthi me bhante lokuttaradhammoti. Jhānalābhīsi āvusoti. Etampi bhante natthīti. Nanu āvuso pāṭihāriyanti. Sāraṇīyadhammo me bhante pūrito, tassa me pūritakālato paṭṭhāya sacepi bhikkhusatasahassaṁ hoti, pattagataṁ na khīyatīti. Sādhu sādhu sappurisa, anucchavikamidaṁ tuyhanti. Idaṁ tāva **pattagataṁ na khīyatī**ti ettha vatthu.

Ayameva pana theto cetiyapabbate giribhaṇḍamahāpūjāya[4] dānaṭṭhānaṁ gantvā "imasmiṁ dāne[5] kiṁ varabhaṇḍan"ti pucchi. Dve sāṭakā bhanteti. Ete mayhaṁ pāpuṇissantīti. Taṁ sutvā amacco rañño ārocesi "eko daharo evaṁ vadatī"ti. "Daharassa evaṁ cittaṁ, mahatherānaṁ pana

1. Loṇagirivāsī (Sī), leṇagirivāsī (Syā) Ma-Ṭṭha 2. 295 piṭṭhe ca.
2. Mahākhīragāmaṁ (Sī, Syā)
3. Khīragāme (Sī, Syā)
4. Giribhaṇḍe mahāpūjāya (Sī, Syā), girikaṇḍamahāpūjāya (Ka)
5. Ṭhāne (Dī-Ṭṭha 2. 124; Ma-Ṭṭha 2. 296 piṭṭhesu)

sukhumasāṭakā vaṭṭantī”ti vatvā “mahātherānaṁ dassāmī”ti ṭhapesi. Tassa bhikkhusaṁghe paṭipāṭiyā ṭhite dentassa matthake ṭhapitāpi te sāṭakā hatthaṁ nārohanti, aññeva ārohanti. Daharassa dānakāle pana hatthaṁ āruḷhā. So tassa hatthe ṭhapetvā amaccassa mukhaṁ oloketvā daharaṁ nisīdāpetvā dānaṁ datvā saṁghaṁ vissajjetvā daharassa santike nisīditvā “kadā bhante imaṁ dhammaṁ paṭivijjhitthā”ti āha. So pariyāyenapi asantaṁ avadanto “natthi mayhaṁ mahārāja lokuttaradhammo”ti āha. Nanu bhante pubbeva avacutthāti. Āma mahārāja sāraṇīyadhammapūrako ahaṁ, tassa me dhammassa pūritakālato paṭṭhāya bhājanīyabhaṇḍaṭṭhāne aggabhaṇḍaṁ pāpuṇātīti. “Sādhu sādhu bhante, anucchavikamidaṁ tumhākan”ti vatvā pakkāmi. Idaṁ **bhājanīyabhaṇḍaṭṭhāne aggabhaṇḍaṁ pāpuṇātī**ti ettha vatthu.

Brāhmaṇatissabhaye pana Bhātaragāmavāsino Nāgattheriyā anārocetvāva palāyiṁsu. Therī paccūsasamaye “ativiya appanigghoso gāmo, upadhāretha tāvā”ti daharabhikkhuniyo āha. Tā gantvā sabbesaṁ gatabhāvaṁ ñatvā āgamma theriyā ārocesuṁ. Sā sutvā “mā tumhe tesaṁ gatabhāvaṁ cintayittha, attano uddesaparipucchāyonisomanasikāresuyeva yogaṁ karothā”ti vatvā bhikkhācāravelāyaṁ pārupitvā attadvādasamā gāmadvāre nigrodharukkhamūle aṭṭhāsi. Rukkhe adhivatthā devatā dvādasannampi bhikkhunīnaṁ piṇḍapātaṁ datvā “ayye aññattha mā gacchatha, niccaṁ idheva āgaccheyyāthā”ti āha. Theriyā pana kaniṭṭhabhātā Nāgatthero nāma atthi, so “mahantaṁ bhayaṁ, na sakkā yāpetuṁ, paratīraṁ gamissāmī”ti attadvādasamova attano vasanaṭṭhānā nikkhanto “theriṁ disvā gamissāmī”ti bhātaragāmaṁ āgato. Therī “therā āgatā”ti sutvā tesaṁ santikaṁ gantvā “kiṁ ayyā”ti pucchi. So taṁ pavattiṁ ārocesi. Sā “ajja ekadivasaṁ vihāreva vasitvā sve gamissathā”ti āha. Therā vihāraṁ agamiṁsu.

Therī punadivase rukkhamūle piṇḍāya caritvā theraṁ upasaṅkamitvā “imaṁ piṇḍapātaṁ paribhuñjathā”ti āha. Thero “vaṭṭissati therī”ti vatvā[1] tuṇhī aṭṭhāsi. Dhammiko tāta piṇḍapāto, kukkuccaṁ akatvā

1. Avatvā (Syā, Ka)

paribhuñjathāti. Vaṭṭissati therīti. Sā pattaṁ gahetvā ākāse khipi, patto ākāse aṭṭhāsi. Thero "sattatālamatte ṭhitampi bhikkhunībhattameva therī'ti vatvā "bhayaṁ nāma sabbakālaṁ na hoti, bhaye vūpasante ariyavaṁsaṁ kathayamāno 'bho piṇḍapātika bhikkhunībhattaṁ bhuñjitvā vītināmayitthā'ti cittena anuvadiyamāno santhambhituṁ na sakkhissāmi, appamattā hotha theriyo"ti maggaṁ paṭipajji.

Rukkhadevatāpi "sace thero theriyā hatthato piṇḍapātaṁ paribhuñjissati, na taṁ nivattessāmi. Sace na paribhuñjissati, nivattessāmī"ti cintayamānā ṭhatvā therassa gamanaṁ disvā rukkhā oruyha "pattaṁ bhante dethā"ti vatvā pattaṁ gahetvā theraṁ rukkhamūlaṁyeva ānetvā āsanaṁ paññāpetvā piṇḍapātaṁ datvā katabhattakiccaṁ paṭiññaṁ kāretvā dvādasa bhikkhuniyo dvādasa ca bhikkhū satta vassāni upaṭṭhahi. Idaṁ **devatā ussukkaṁ āpajjantī**ti ettha vatthu. Tatra hi therī sāraṇīyadhammapūrikā ahosi.

Akhaṇḍānīti-ādīsu yassa sattasu āpattikkhandhesu ādimhi vā ante vā sikkhāpadaṁ bhinnaṁ hoti, tassa sīlaṁ pariyante chinnasāṭako viya **khaṇḍaṁ** nāma. Yassa pana vemajjhe bhinnaṁ, tassa chiddasāṭako[1] viya **chiddaṁ** nāma hoti. Yassa paṭipāṭiyā dve tīṇi bhinnāni, tassa piṭṭhiyaṁ vā kucchiyaṁ vā uṭṭhitena visabhāgavaṇṇena kāḷarattādīnaṁ aññataravaṇṇā gāvī viya **sabalaṁ** nāma hoti. Yassa antarantarā bhinnāni, tassa antarantarā visabhāgabinduvicitrā gāvī viya **kammāsaṁ** nāma hoti. Yassa pana sabbena sabbaṁ abhinnāni, tassa tāni sīlāni **akhaṇḍāni acchiddāni asabalāni akammāsāni** nāma honti. Tāni panetāni taṇhādāsabyato mocetvā bhujissabhāvakaraṇato **bhujissāni,** Buddhādīhi viññūhi pasatthattā **viññuppasatthāni,** taṇhādiṭṭhīhi aparāmaṭṭhattā 'idaṁ nāma tvaṁ āpannapubbo"ti kenaci parāmaṭṭhuṁ asakkuṇeyyattā ca **aparāmaṭṭhāni,** upacārasamādhiṁ appanāsamādhiṁ vā saṁvattayantīti **samādhisaṁvattanikānī**ti vuccanti.

---

1. Majjhe chiddasāṭako (Dī-Ṭṭha 2. 126; Ma-Ṭṭha 2. 297 piṭṭhesu)

Sīlasāmaññagato viharatīti tesu tesu disābhāgesu viharantehi bhikkhūhi saddhiṁ samānabhāvūpagatasīlo viharati. Sotāpannādīnaṁ hi sīlaṁ samuddantarepi devalokepi vasantānaṁ aññesaṁ Sotāpannādīnaṁ sīlena samānameva hoti, natthi maggasīle nānattaṁ. Taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ.

Yāyaṁ diṭṭhīti maggasampayuttā sammādiṭṭhi. **Ariyā**ti niddosā. Niyyātīti **niyyānikā. Takkarassā**ti yo tathākārī hoti. **Dukkhakkhayāyā**ti sabbadukkhakkhayatthaṁ. **Diṭṭhisāmaññagato**ti samānadiṭṭhibhāvaṁ upagato hutvā viharatīti.

2. Dutiyasāraṇīyasuttavaṇṇanā

12. Dutiye yo te dhamme pūreti, taṁ sabrahmacārīnaṁ piyaṁ karontīti **piyakaraṇā.** Garuṁ karontīti **garukaraṇā. Saṅgahāyā**ti saṅgaṇhanatthāya. **Avivādāyā**ti avivadanatthāya[1]. **Sāmaggiyā**ti samaggabhāvatthāya. **Ekībhāvāyā**ti ekabhāvatthāya ninnānākaraṇāya. **Saṁvattaṁntī**ti vattanti pavattanti.

3. Nissāraṇīyasuttavaṇṇanā

13. Tatiye **nissāraṇīyā dhātuyo**ti nissaraṇadhātuyova[2]. **Mettā hi kho me cetovimuttī**ti ettha paccanīkadhammehi vimuttattā tikacatukkajjhānikā mettāva mettācetovimutti nāma. **Bhāvitā**ti vaḍḍhitā. **Bahulīkatā**ti punappunaṁ katā. **Yānīkatā**ti yuttayānasadisā katā. **Vatthukatā**ti patiṭṭhā katā. **Anuṭṭhitā**ti adhiṭṭhitā. **Paricitā**ti samantato citā ācitā upacitā. **Susamāraddhā**ti suppaguṇakaraṇena suṭṭhu samāraddhā. **Pariyādāya tiṭṭhatī**ti pariyādiyitvā gahetvā tiṭṭhati. **Mā hevantissa vacanīyo**ti yasmā abhūtabyākaraṇaṁ byākaroti, tasmā "mā evaṁ bhaṇī"ti vattabbo. **Yadidaṁ mettācetovimuttī**ti yā ayaṁ mettācetovimutti, idaṁ nissaraṇaṁ byāpādassa, byāpādato nissaṭāti attho. Yo pana mettāya tikacatukkajjhānato vuṭṭhito saṅkhāre sammasitvā tatiyamaggaṁ patvā

---

1. Avivādakaraṇatthāya (Syā, Ka) 2. Nissaṭadhātuyova (Ka)

“Puna byāpādo natthī”ti tatiyaphalena nibbānaṁ passati, tassa cittaṁ accantanissaraṇaṁ byāpādassa. Etenupāyena sabbattha attho veditabbo.

Animittācetovimuttīti balavavipassanā. Dīghabhāṇakā pana arahattaphalasamāpattīti vadanti. Sā hi rāganimittādīnañcava rūpanimittādīnañca niccanimittādīnañca abhāvā animittāti vuttā. **Nimittānusārī**ti vuttappabhedaṁ nimittaṁ anusaraṇasabhāvaṁ.

Asmīti asmimāno. **Ayamahamasmī**ti pañcasu khandhesu ayaṁ nāma ahaṁ asmīti. Ettāvatā arahattaṁ byākataṁ hoti. **Vicikicchākathaṁkathāsallan**ti vicikicchābhūtaṁ kathaṁkathāsallaṁ. **Mā hevantissa vacanīyo**ti sace te paṭhamamaggavajjhā vicikicchā uppajjati, arahattabyākaraṇaṁ micchā hoti, tasmā “mā abhūtaṁ gaṇhī”ti vāretabbo. **Asmīti mānasamugghāto**ti arahattamaggo. Arahattamaggaphalavasena hi nibbāne diṭṭhe puna asmimāno natthīti arahattamaggo “asmīti mānasamugghāto”ti vutto. Iti imasmiṁ sutte abhūtabyākaraṇaṁ nāma kathitaṁ.

4. Bhaddakasuttavaṇṇanā

14. Catutthe **na bhaddakan**ti na laddhakaṁ. Tattha yo hi bhītabhīto marati, tassa na bhaddakaṁ maraṇaṁ hoti. Yo apāye paṭisandhiṁ gaṇhāti, tassa na bhaddikā kālakiriyā hoti. **Kammārāmo**ti-ādīsu āramaṇaṁ ārāmo, abhiratīti attho. Vihārakaraṇādimhi navakamme ārāmo assāti **kammārāmo.** Tasmiṁyeva kamme ratoti **kammarato.** Tadeva kammārāmataṁ punappunaṁ yuttoti **anuyutto.** Esa nayo sabbattha. Ettha ca **bhassan**ti ālāpasallāpo. **Niddā**ti soppaṁ. **Saṅgaṇikā**ti gaṇasaṅgaṇikā. Sā “ekassa dutiyo hoti, dvinnaṁ hoti tatiyako”ti-ādinā nayena veditabbā. **Saṁsaggo**ti dassanasavanasamullāpasambhogakāyasaṁsaggavasena pavattho saṁsaṭṭhabhāvo. **Papañco**ti taṇhādiṭṭhimānavasena pavatto madanākārasaṇṭhito kilesapapañco. **Sakkāyan**ti tebhūmakavaṭṭaṁ. **Sammā dukkhassa antakiriyāyā**ti hetunā nayena[1] sakalavaṭṭadukkhassa parivaṭumaparicchedakaraṇatthaṁ. **Mago**ti magasadiso. **Nippapañcapade**ti nibbānapade. **Ārādhayī**ti paripūrayi taṁ sampādesīti.

---

1. Ñāyena (Ka)

5. Anutappiyasuttavaṇṇanā

15. Pañcame **anutappā**ti anusocitabbā anutāpakārī. Imesu dvīsupi suttesu gāthāsu ca vaṭṭavivaṭṭaṁ kathitaṁ.

6. Nakulapitusuttavaṇṇanā

16. Chaṭṭhe **bāḷhagilāno**ti adhimattagilāno. **Etadavocā**ti sāmikassa bhesajjaṁ katvā byādhiṁ vūpasametuṁ asakkontī idāni sīhanādaṁ naditvā[1] saccakiriyāya byādhiṁ vūpasametuṁ santike nisīditvā etaṁ "mā kho tvan"ti-ādivacanaṁ avoca. **Sāpekkho**ti sataṇho. **Na nakulamātā**ti etthi na-kāro na sakkhatīti[2] evaṁ parapadena yojetabbo. **Santharituṁ**ti[3] nicchiddaṁ kātuṁ, saṇṭhapetunti attho. **Veṇiṁ olikhituṁ**ti eḷakalomāni kappetvā vijaṭetvā veṇiṁ kātuṁ.

Aññaṁ gharaṁ[4] **gamissatī**ti aññaṁ sāmikaṁ gaṇhissati. **Soḷasa vassāni gahaṭṭhakaṁ brahmacariyaṁ samāciṇṇan**ti ito soḷasavassamatthake gahaṭṭhabrahmacariyavāso samāciṇṇo. **Dassanakāmatarā**ti atirekena dassanakāmā. Imehi tīhi aṅgehi sīhanādaṁ naditvā "iminā saccena tava sarīre byādhi phāsu hotū"ti saccakiriyaṁ akāsi.

Idāni Bhagavantaṁ sakkhiṁ katvā attano sīlādiguṇehipi saccakiriyaṁ kātuṁ **siyā kho pana te**ti-ādimāha. Tattha **paripūrakārinī**ti samattakārinī. **Cetosamathassā**ti samādhikammaṭṭhānassa. **Ogādhappattā**ti ogādhaṁ anuppavesaṁ pattā. **Patigādhappattā**ti patigādhaṁ patiṭṭhaṁ pattā. **Assāsappattā**ti assāsaṁ avassayaṁ pattā. **Vesārajjappattā**ti somanassañāṇaṁ pattā. **Aparappaccayā**ti parapaccayo vuccati parasaddhā parapattiyāyanā, tāya virahitāti attho. Imehi tīhi aṅgehi attano guṇe ārabbha saccakiriyaṁ akāsi. **Gilānā vuṭṭhito**ti gilāno hutvā vuṭṭhito. **Yāvatā**ti yattikāyo. **Tāsaṁ aññatarā**ti tāsaṁ antare ekā. **Anukampikā**ti hitānukampikā. **Ovādikā**ti ovādadāyikā. **Anusāsikā**ti anusiṭṭhidāyikā.

---

1. Nadantī (Sī)
2. Sakkhīti (Ka), sakkhissatīti (Pāḷiyaṁ)
3. Sandharituṁti (Ka)
4. Vīraṁ (Sī), bhattāraṁ (Syā)

7. Soppasuttavaṇṇanā

17. Sattame **paṭisallānā vuṭṭhito**ti ekībhāvāya dhammanijjhānakkhantito phalasamāpattivihārato vuṭṭhito. **Yathāvihāran**ti attano attano vasanavihāraṁ. **Navā**ti pabbajjāya navakā. Te pañcasatamattā ahesuṁ. **Kākacchamānā**ti kākasaddaṁ karontā dante khādantā. **Therā**ti thirabhāvaṁ pattā. **Tena no**ti tena nu. **Seyyasukhā**dīni heṭṭhā vuttatthāneva. **Raṭṭhiko**ti yo raṭṭhaṁ bhuñjati. **Pettaṇiko**ti yo pitarā bhuttānubhuttaṁ bhuñjati. **Senāpatiko**ti senāya jeṭṭhako. **Gāmagāmaṇiko**ti gāmabhojako. **Pūgagāmaṇiko**ti gaṇajeṭṭhako. **Avipassako kusalānaṁ dhammānan**ti kusalānaṁ dhammānaṁ anesako agavesako hutvā. **Bodhipakkhiyānaṁ dhammānan**ti sattatiṁsāya bodhipakkhiyadhammānaṁ.

8. Macchabandhasuttavaṇṇanā

18. Aṭṭhame **macchikan**ti macchaghākataṁ. Hatthinā yātīti **hattiyāyī.** Paratopi eseva nayo. **Vajjhe**ti vadhitabbe. **Vadhāyanīteti**[1] vadhāya upanīte. **Pāpakena manasā**ti lāmakena vadhakacittena. Pāḷiyaṁ pana vadhāyupanīteti[2] likhanti. **Māgaviko**ti migaghātako. **Ko pana vādo manussabhūtan**ti yo manussabhūtaṁ pāpakena manasā anupekkhati, tassa sampattiyā abhāve[3] kimeva vattabbaṁ. Idaṁ pāpakassa kammuno aniṭṭhaphalabhāvaṁ dassetuṁ vuttaṁ. Yesaṁ pana tādisaṁ kammaṁ karontānampi yasapaṭilābho hoti, tesaṁ taṁ akusalaṁ nissāya kusalaṁ vipaccatīti veditabbaṁ. Tena panassa akusalakammena upahatattā vipāko na ciraṭṭhitiko hoti. Imasmiṁ sutte akusalapakkova kathito.

9. Paṭhamamaraṇassatisuttavaṇṇanā

19. Navame **Nātiketi**[4] evaṁnāmake gāme. **Giñjakāvasathe**ti iṭṭhakāmaye pāsāde. **Amatogadhā**ti nibbānogadhā, nibbānapatiṭṭhāti[5] attho. **Bhāvetha no**ti bhāvetha nu. **Maraṇassatin**ti maraṇassatikammaṭṭhānaṁ. **Aho vatā**ti patthanatthe nipāto. **Bahu vata me kataṁ**

---

1. Vadhāyopanīteti (Sī), vadhāyānīteti (Syā)
2. Vadhāyunnīteti (Sī)
3. Abhāvena (Ka)
4. Nādiketi (Sī, Syā)
5. Nibbānaṁ paviṭṭhāti (Syā)

assāti tumhākaṁ sāsane mama kiccaṁ bahu kataṁ assa. **Tadantaran**ti taṁ antaraṁ khaṇaṁ okāsaṁ. **Assasitvā vā passasāmī**ti ettha assāso vuccati anto pavisanavāto, passāso bahi nikkhamanavāto. Iti ayaṁ bhikkhu yāva anto paviṭṭhavāto bahi nikkhamati, bahi nikkhanto vāto anto pavisati, tāva jīvitaṁ patthento evamāha. **Dandhan**ti mandaṁ garukaṁ asīghappavattaṁ. **Āsavānaṁ khayāyā**ti arahattaphalatthāya. Imasiṁ sutte maraṇassati arahattaṁ pāpetvā kathitāti.

10. Dutiyamaraṇassatisuttavaṇṇanā

20. Dasame **patigatāyā**ti[1] paṭipannāya. **Iti paṭisañcikkhatī**ti evaṁ paccavekkhati. **So mamassa antarāyo**ti ettha tividho antarāyo jīvitantarāyo, samaṇadhammantarāyo, puthujjanakālakiriyaṁ karontassa saggantarāyo ceva maggantarāyo cāti. Taṁ sabbampi sandhāyevamāha. **Byāpajjeyyā**ti ajiṇṇakādivasena vipajjeyya. **Adhimatto**ti balavā. **Chando**ti kattukamyatāchando. **Vāyāmo**ti payogavīriyaṁ. **Ussāho**ti ussāpanavīriyaṁ. **Ussoḷhī**ti sampādanavīriyaṁ. **Appaṭivānī**ti anukkaṇṭhanā appaṭisaṅgharaṇā[2]. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Sāraṇīyavaggo dutiyo.

---

3. Anuttariyavagga

1-2. Sāmakasuttādivaṇṇanā

21-22. Tatiyassa paṭhame **Sāmagāmake**ti sāmakānaṁ ussannattā evaṁladdhanāme gāmake. **Pokkharaṇiyāyan**ti pokkharaṇiyānāmake vihāre. **Abhikkantāya rattiyā**ti rattiyā paṭhamayāmaṁ atikkamma majjhimayāme sampatte. **Abhikkantavaṇṇā**ti abhikkanta-atimanāpavaṇṇā. **Kevalakappan**ti sakalakappaṁ. **Pokkharaṇiyaṁ obhāsetvā**ti pokkharaṇiyānāmakaṁ mahāvihāraṁ attano obhāsena pharitvā. **Samanuñño**ti samāna-anuñño[3] samānacitto. **Dovacassatā**ti dubbacabhāvo. **Pāpamittatā**ti

---

1. Patihitāyāti (Sī), paṭihitāyāti (Syā)
2. Anuggaṇhanā appaṭisaṅkharaṇā (Ka)
3. Samānamanuñño (Ka)

lāmakamittatā. Imasmiṁ sutte parihāniyadhammāva kathitā. Dutiye aparihāniyadhammā lokuttaramissakā kathitā.

3. Bhayasuttavaṇṇanā

23. Tatiye **kāmarāgarattāyan**ti kāmarāgaratto ayaṁ. **Chandarāgavinibaddho**ti chandarāgena vinibaddho. **Bhayā**ti cittutrāsabhayā. **Paṅkā**ti kilesapaṅkato[1]. **Saṅgo paṅko ca ubhayan**ti saṅgo ca paṅko ca idampi ubhayaṁ. **Ete kāmā pavuccanti, yattha satto puthujjano**ti yasmiṁ saṅge ca paṅke ca puthujjano satto laggo laggito palibuddho. **Upādāne**ti catubbidhe upādāne. **Jātimaraṇasambhave**ti jātiyā ca maraṇassa ca sambhave paccayabhūte. **Anupādā vimuccantī**ti anupādiyitvā vimuccanti. **Jātimaraṇasaṅkhaye**ti jātimaraṇānaṁ saṅkhayasaṅkhāte nibbāne, nibbānārammaṇāya vimuttiyā vimuccantīti attho. Imasmiṁ ṭhāne vivaṭṭetvā arahattameva patto esa bhikkhu. Idāni taṁ khīṇāsavaṁ thomento **te khemappattā**ti-ādimāha. Tattha **khemappattā**ti khemabhāvaṁ pattā. **Sukhino**ti lokuttarasukhena sukhitā. **Diṭṭhadhammābhinibbutā**ti abbhantare kilesābhāvena diṭṭhadhammeyeva abhinibbutā. Imasmiṁ sutte vaṭṭameva kathetvā gāthāsu vaṭṭavivaṭṭaṁ kathitaṁ.

4. Himavantasuttavaṇṇanā

24. Catutthe **padāleyyā**ti bhindeyya. **Chavāyā**ti lāmikāya. **Samādhissa samāpattikusalo hotī**ti āhārasappāya-utusappāyāni pariggahetvā samādhiṁ samāpajjituṁ kusalo hoti cheko samattho paṭibalo. **Samādhissa ṭhitikusalo**ti samādhissa ṭhitiyaṁ kusalo, samādhiṁ ṭhapetuṁ sakkotīti attho. **Samādhissa vuṭṭhānakusalo**ti samādhissa vuṭṭhāne kusalo, yathāparicchedena vuṭṭhātuṁ sakkotīti attho. **Samādhissa kallitakusalo**ti[2] samādhissa kallatāya kusalo, samādhicittaṁ hāsetuṁ kallaṁ kātuṁ sakkotīti attho. **Samādhissa gocarakusalo**ti samādhissa asappāye anupakārake dhamme vajjetvā sappāye upakārake sevantopi, "ayaṁ

---

1. Saṅgāti kilesasaṅgato (Ka)
2. Kallatākusaloti (Syā, Ka)

samādhinimittārammaṇo, ayaṁ lakkhaṇārammaṇo"ti jānantopi samādhissa gocarakusalo nāma hoti. **Samādhissa abhinīhārakusalo**ti upariuparisamāpattisamāpajjanatthāya paṭhamajjhānādisamādhiṁ abhinīharituṁ sakkonto samādhissa abhinīhārakusalo nāma hoti. So paṭhamajjhānā vuṭṭhāya dutiyaṁ samāpajjati, dutiyajjhānā -pa- tatiyajjhānā vuṭṭhāya catutthaṁ samāpajjatīti.

5. Anussatiṭṭhānasuttavaṇṇanā

25. Pañcame **anussatiṭṭhānānī**ti anussatikāraṇāni. **Itipi so Bhagavā**ti-ādīni Visuddhimagge[1] vitthāritāneva. **Idampi kho bhikkhave ārammaṇaṁ karitvā**ti idaṁ Buddānussatikammaṭṭhānaṁ ārammaṇaṁ karitvā. **Visujjhantī**ti paramavisuddhiṁ nibbānaṁ pāpuṇanti. Sesaṁ sabbattha uttānatthameva. Imasmiṁ pana sutte cha anussatiṭṭhānāni missakāni kathitānīti veditabbāni.

6. Mahākaccānasuttavaṇṇanā

26. Chaṭṭhe **sambādhe**ti pañcakāmaguṇasambādhe. **Okāsādhigamo**ti ettha okāsā vuccanti cha anussatiṭṭhānāni, tesaṁ adhigamo. **Visuddhiyā**ti visujjhanatthāya. **Sokaparidevānaṁ samatikkamāyā**ti sokānañca paridevānañca samatikkamatthāya. **Atthaṅgamāyā**ti atthaṁ gamanatthāya. **Ñāyassa adhigamāyā**ti sahavipassanakassa maggassa adhigamanatthāya. **Nibbānassa sacchikiriyāyā**ti apaccayaparinibbānassa paccakkhakiriyatthāya.

Sabbasoti sabbākārena. **Ākāsasamenā**ti alagganaṭṭhena ceva apalibuddhaṭṭhena ca ākāsasadisena. **Vipulenā**ti na parittakena. **Mahaggatenā**ti mahantabhāvaṁ gatena, mahantehi vā ariyasāvakehi gatena, paṭipannenāti attho. **Appamāṇenā**ti pharaṇa-appamāṇatāya appamāṇena. **Averenā**ti akusalaverapuggalaverarahitena. **Abyāpajjhenā**ti kodhadukkhavajjitena. Sabbametaṁ Buddhānussaticittameva sandhāya vuttaṁ. Paratopi eseva nayo. **Visuddhidhammā**ti visujjhanasabhāvā. Imasmimpi sutte cha anussatiṭṭhānāni missakāneva kathitānīti.

---

1. Visuddhi 1. 191 piṭṭhe.

7. Paṭhamasamayasuttavaṇṇanā

27. Sattame **manobhāvanīyassā**ti ettha manaṁ bhāveti vaḍḍhetīti manobhāvanīyo. **Dassanāyā**ti dassanatthaṁ. **Nissaraṇan**ti niggamanaṁ vūpasamanaṁ. **Dhammaṁ desetī**ti kāmarāgappajahanatthāya asubhakammaṭṭhānaṁ katheti. Dutiyavārādīsu byāpādappahānāya mettākammaṭṭhānaṁ, thinamiddhappahānāya thinamiddhavinodanakammaṭṭhānaṁ ālokasaññaṁ vā vīriyārambhavatthu-ādīnaṁ vā aññataraṁ, uddhaccakukkuccappahānāya samathakammaṭṭhānaṁ, vicikicchāpahānāya tiṇṇaṁ ratanānaṁ guṇakathaṁ kathento dhammaṁ desetīti veditabbo. **Āgammā**ti ārabbha. **Manasikaroto**ti ārammaṇavasena citte karontassa. **Anantarā āsavānaṁ khayo hotī**ti anantarāyena āsavānaṁ khayo hoti.

8. Dutiyasamayasuttavaṇṇanā

28. Aṭṭhame **maṇḍalamāḷe**ti bhojanasālāya. **Cārittakilamatho**ti piṇḍapātacariyāya uppannakilamatho. **Bhattakilamatho**ti bhattadaratho. **Vihārapacchāyāyan**ti vihārapaccante chāyāya. **Yadevassa divā samādhinimittaṁ manasikataṁ hotī**ti yaṁ eva tassa tato purimadivasabhāge samathanimittaṁ citte kataṁ hoti. **Tadevassa tasmiṁ samaye samudācaratī**ti taṁyeva etassa tasmiṁ samaye divāvihāre nisinnassa manodvāre sañcarati. **Ojaṭṭhāyī**ti ojāya ṭhito patiṭṭhito. **Phāsukassa hotī**ti phāsukaṁ assa hoti. **Sammukhā**ti kathentassa sammukhaṭṭhāne. **Sutan**ti sotena sutaṁ. **Paṭiggahitan**ti cittena paṭiggahitaṁ.

9. Udāyīsuttavaṇṇanā

29. Navame **Udāyin**ti Lāḷudāyittheraṁ. **Suṇomahaṁ āvuso**ti āvuso nāhaṁ badhiro, suṇāmi Bhagavato vacanaṁ, pañhaṁ pana upaparikkhāmīti. **Adhicittan**ti samādhivipassanācittaṁ. **Idaṁ bhante anussatiṭṭhānan**ti idaṁ jhānattayasaṅkhātaṁ anussatikāraṇaṁ. **Diṭṭhadhammasukhavihārāya saṁvattatī**ti imasmiṁ yeva attabhāve sukhavihāratthāya pavattati. **Ālokasaññan**ti ālokanimitte uppannasaññaṁ. **Divā saññaṁ adhiṭṭhātī**ti divāti saññaṁ

ṭhapeti. **Yathā divā tathā rattin**ti yathānena divā ālokasaññā manasikatā, rattimpi tatheva taṁ manasi karoti. **Yathā rattiṁ tathā divā**ti yathā vānena rattiṁ ālokasaññā manasikatā, divāpi taṁ tatheva manasi karoti. **Vivaṭenā**ti pākaṭena. **Apariyonaddhenā**ti nīvaraṇehi anonaddhena. **Sappabhāsaṁ cittaṁ bhāvetī**ti dibbacakkhuñāṇatthāya sahobhāsakaṁ cittaṁ brūheti vaḍḍheti. Yaṁ pana "ālokasaññaṁ manasi karotī"ti vuttaṁ, taṁ thinamiddhavinodanālokasaññaṁ sandhāya vuttaṁ, na dibbacakkhuñāṇālokanti veditabbaṁ. **Ñāṇadassanappaṭilābhāyā**ti dibbacakkhusaṅkhātassa ñāṇadassanassa paṭilābhāya.

Imameva kāyanti-ādīsu yaṁ vattabbaṁ siyā, taṁ sabbaṁ sabbākārena vitthārato Visuddhimagge kāyagatāsatikammaṭṭhāne vuttaṁ. **Kāmarāgappahānāyā**ti pañcakāmaguṇikassa rāgassa pahānatthāya. **Seyyathāpi passeyyā**ti yathā passeyya. **Sarīran**ti matasarīraṁ. **Sivathikāya chaṭṭitan**ti susāne apaviddhaṁ. Ekāhaṁ matassa assāti **ekāhamataṁ.** Dvīhaṁ matassa assāti **dvīhamataṁ.** Tīhaṁ matassa assāti **tīhamataṁ.** Bhastā viya vāyunā uddhaṁ jīvitapariyādānā yathānukkamaṁ samuggatena sūnabhāvena dhumātattā uddhumātaṁ, uddhumātameva **uddhumātakaṁ.** Paṭikūlattā vā kucchitaṁ uddhumātanti **uddhumātakaṁ.** Vinīlaṁ vuccati viparibhinnavaṇṇaṁ, vinīlameva **vinīlakaṁ.** Paṭikūlattā vā kucchitaṁ vinīlanti **vinīlakaṁ.** Maṁsussadaṭṭhānesu rattavaṇṇassa pubbasannicayaṭṭhānesu setavaṇṇassa yebhuyyena ca nīlavaṇṇassa nīlaṭṭhāne nīlasāṭakapārutasseva chavasarīrassetaṁ adhivacanaṁ. Paribhinnaṭṭhānehi navahi vā vaṇamukhehi vissandamānaṁ pubbaṁ vipubbaṁ, vipubbameva **vipubbakaṁ.** Paṭikūlattā vā kucchitaṁ vipubbanti vipubbakaṁ. Vipubbakaṁ jātaṁ tathābhāvaṁ gatanti **vipubbakajātaṁ.**

So imameva kāyanti so bhikkhu imaṁ attano kāyaṁ tena kāyena saddhiṁ ñāṇena upasaṁharati upaneti. Kathaṁ? **Ayampi kho kāyo evaṁdhammo evaṁbhāvī evaṁanatīto**ti. Idaṁ vuttaṁ hoti—āyu usmā viññāṇanti imesaṁ tiṇṇaṁ dhammānaṁ atthitāya ayaṁ kāyo ṭhānagamanādikhamo hoti, imesaṁ pana vigamā ayampi evaṁdhammo evaṁpūtisabhāvoyevāti. **Evaṁbhāvī**ti evamevaṁ uddhumātādibhedo bhavissati. **Evaṁanatīto**ti evaṁ[1] uddhumātādibhāvaṁ anatikkanto.

1. Etaṁ anatītoti etaṁ (Sī)

Khajjamānanti udarādīsu nisīditvā udaramaṁsa-oṭṭhamaṁsa-akkhikamaṁsādīni luñcitvā luñcitvā khādiyamānaṁ. **Samaṁsalohitan**ti sesāvasesamaṁsalohitayuttaṁ. **Nimmaṁsalohitamakkhitan**ti maṁse khīṇepi lohitaṁ na sussati, taṁ sandhāya vuttaṁ "nimmaṁsalohitamakkhitan"ti. **Aññenā**ti aññena disābhāgena. **Hatthaṭṭhikan**ti catusaṭṭhibhedampi hatthaṭṭhikaṁ pāṭiyekkaṁ pāṭiyekkaṁ vippakiṇṇaṁ. **Pādaṭṭhikā**dīsupi eseva nayo. **Terovassikānī**ti atikkantasaṁvaccharāni. **Pūtīnī**ti abbhokāse ṭhitāni vātātapavuṭṭhisamphassena terovassikāneva pūtīni honti, antobhūmigatāni pana cirataraṁ tiṭṭhanti. **Cuṇṇakajātānī**ti cuṇṇavicuṇṇaṁ hutvā vippakiṇṇāni. Sabbattha **so imamevā**ti vuttanayena khajjamānādīnaṁ vasena yojanā kātabbā. **Asmimānasamugghātāyā**ti asmīti pavattassa navavidhassa mānassa samugghātatthāya. **Anekadhātupaṭivedhāyā**ti anekadhātūnaṁ paṭivijjhanatthāya. **Satova abhikkamatī**ti gacchanto satipaññāhi samannāgatova gacchati. **Satova paṭikkamatī**ti paṭinivattantopi satipaññāhi samannāgatova nivattati. Sesapadesupi eseva nayo. **Satisampajaññāyā**ti satiyā ca ñāṇassa ca atthāya. Iti imasmiṁ sutte satiñāṇāni missakāni kathitānīti.

10. Anuttariyasuttavaṇṇanā

30. Dasame **uccāvacan**ti yaṁkiñci mahantakhuddakaṁ, uccanīcaṁ vā. **Hīnan**ti nihīnaṁ. **Gamman**ti gāmavāsikānaṁ dassanaṁ. **Pothujjanikan**ti puthujjanānaṁ santakaṁ. **Anariyan**ti na ariyaṁ na uttamaṁ na parisuddhaṁ. **Anatthasaṁhitan**ti na atthasannissitaṁ. **Na nibbidāyā**ti na vaṭṭe nibbindanatthāya. **Na** virāgāyāti na rāgādīnaṁ virajjanatthāya. **Na nirodhāyā**ti na rāgādīnaṁ appavattinirodhāya. **Na upasamāyā**ti na rāgādīnaṁ vūpasamanatthāya. **Na abhiññāyā**ti na abhijānanatthāya. **Na sambodhāyā**ti na sambodhisaṅkhātassa catumaggañāṇāṇassa paṭivijjhanatthāya. **Na nibbānāyā**ti na nibbānassa sacchikiriyāya.

Niviṭṭhasaddhoti patiṭṭhitasaddho. **Niviṭṭhapemo**ti patiṭṭhitapemo. **Ekantagato**ti[1] ekantaṁ gato, acalappattoti[2] attho. **Abhippasanno**ti ativiya pasanno. **Etadānuttariyan**ti etaṁ anuttaraṁ. **Hatthismimpi sikkhatī**ti

1. Ekantigatoti (Sī) 2. Acalasaddhoti (Sī, Syā)

hatthinimittaṁ sikkhitabbaṁ hatthisippaṁ sikkhati. Sesapadesupi eseva nayo. **Uccāvacan**ti mahantakhuddakaṁ sippaṁ sikkhati.

Upaṭṭhitā pāricariyeti pāricariyāya paccupaṭṭhitā. **Bhāvayanti anussatin**ti anuttaraṁ anussatiṁ bhāventi. **Vivekappaṭisaṁyuttan**ti nibbānanissitaṁ katvā. **Kheman**ti nirupaddavaṁ. **Amatagāminan**ti nibbānagāminaṁ, ariyamaggaṁ bhāventīti attho. **Appamāde pamoditā**ti satiyā avippavāsasaṅkhāte appamāde āmoditā pamoditā. **Nipakā**ti nepakkena samannāgatā. **Sīlasaṁvutā**ti sīlena saṁvutā pihitā. **Te ve kālena paccentī**ti te ve yuttappayuttakāle jānanti. **Yattha dukkhaṁ nirujjhatī**ti yasmiṁ ṭhāne sakalaṁ vaṭṭadukkhaṁ nirujjhati, taṁ amataṁ mahānibbānaṁ te bhikkhū jānantīti. Imasmiṁ sutte cha anuttariyāni missakāni kathitānīti.

Anuttariyavaggo tatiyo.

---

4. Devatāvagga

1. Sekhasuttavaṇṇanā

31. Catutthassa paṭhame **sekhassā**ti sattavidhassa sekhassa. Puthujjane pana vattabbameva natthi. **Parihānāyā**ti uparūpariguṇaparihānāya[1].

2-3. Aparihānasuttadvayavaṇṇanā

32-33. Dutiye **Satthugāravatā**ti Satthari garubhāvo. **Dhammagāravatā**ti navavidhe lokuttaradhamme garubhāvo. **Saṁghagāravatā**ti saṁghe garubhāvo. **Sikkhāgāravatā**ti tīsu sikkhāsu garubhāvo. **Appamādagāravatā**ti appamāde garubhāvo. **Paṭisanthāragāravatā**ti dhammāmisavasena duvidhe paṭisanthāre garubhāvo. Satthā[2] garu assāti **Satthugaru. Dhammo[3] garu assāti **Dhammagaru. Tibbagāravo**ti bahalagāravo.

---

1. Uparūpariguṇehi parihānāya (Sī), upariguṇehi parihānāya (Syā)
2. Satthari (Syā, Ka)
3. Dhamme (Syā, Ka)

paṭisanthāre gāravo assāti **paṭisanthāragāravo.** Tatiye **sappatisso**ti sajeṭṭhako sagāravo. Hirottappaṁ panettha missakaṁ kathitaṁ.

4. Mahāmoggallānasuttavaṇṇanā

34. Catutthe **Tisso nāma bhikkhū**ti therasseva saddhivihāriko. **Mahiddhiko mahānubhāvo**ti ijjhanaṭṭhena mahatī iddhi assāti mahiddhiko. Anupharaṇaṭṭhena mahā ānubhāvo assāti mahānubhāvo. **Cirassaṁ kho mārisa Moggallāna imaṁ pariyāyamakāsī**ti evarūpaṁ loke pakatiyā piyasamudāhāravacanaṁ[1] hoti. Lokiyā hi cirassaṁ āgatampi anāgatapubbampi manāpajātiyaṁ āgataṁ disvā "kuto bhavaṁ āgato, cirassaṁ bhavaṁ āgato, kathaṁ te idhāgamanamaggo ñāto, kiṁ maggamūḷhosī"ti-ādīni vadanti. Ayaṁ pana āgatapubbattāyeva evamāha. Thero hi kālena kālaṁ brahmalokaṁ gacchatiyeva. Tattha **pariyāyamakāsī**ti vāraṁ akāsi. **Yadidaṁ idhāgamanāyā**ti yo ayaṁ idhāgamanāya vāro, taṁ cirassaṁ akāsīti vuttaṁ hoti. **Idamāsanaṁ paññattan**ti mahārahaṁ brahmapallaṅkaṁ paññāpetvā evamāha. **Aveccappasādenā**ti adhigatena acalena maggappasādena. Imasmiṁ sutte sotāpattimaggañāṇaṁ kathitaṁ.

5. Vijjābhāgiyasuttavaṇṇanā

35. Pañcame **vijjābhāgiyā**ti vijjākoṭṭhāsikā. **Aniccasaññā**ti aniccānupassanāñāṇe uppannasaññā. **Anicce dukkhasaññā**ti dukkhānupassanāñāṇe uppannasaññā. **Dukkhe anattasaññā**ti anattānupassanāñāṇe uppannasaññā. **Pahānasaññā**ti pahānānupassanāñāṇe uppannasaññā. **Virāgasaññā**ti virāgānupassanāñāṇe uppannasaññā. **Nirodhasaññā**ti nirodhānupassanāñāṇe uppannasaññā.

---

1. Piyasamudācāravacanaṁ (Ka) Ma-Ṭṭha 2. 201 piṭṭhepi passitabbaṁ.

6. Vivādamūlasuttavaṇṇanā

36. Chaṭṭhe **vivādamūlānī**ti vivādassa mūlāni. **Kodhano**ti kujjhanalakkhaṇena kodhena samannāgato. **Upanāhī**ti vera-appaṭinissaggalakkhaṇena upanāhena samannāgato. **Ahitāya dukkhāya devamanussānan**ti dvinnaṁ bhikkhūnaṁ vivādo kathaṁ devamanussānaṁ ahitāya dukkhāya saṁvattati? Kosambakakkhandhake viya dvīsu bhikkhūsu vivādaṁ āpannesu tasmiṁ vihāre tesaṁ antevāsikā vivadanti, tesaṁ ovādaṁ gaṇhanto bhikkhunisaṁgho vivadati. Tato tesaṁ upaṭṭhākā vivadanti, atha manussānaṁ ārakkhadevatā dve koṭṭhāsā honti. Tattha dhammavādīnaṁ ārakkhadevatā dhammavādiniyo honti, adhammavādīnaṁ adhammavādiniyo. Tato ārakkhadevatānaṁ mittā bhummadevatā bhijjanti. Evaṁ paramparāya yāva brahmalokā ṭhapetvā ariyasāvake sabbe devamanussā dve koṭṭhāsā honti. Dhammavādīhi pana adhammavādinova bahutarā honti. Tato yaṁ bahukehi gahitaṁ, taṁ gacchanti. Dhammaṁ vissajjetvā bahutarāva adhammaṁ gaṇhanti. Te adhammaṁ purakkhatvā viharantā apāye nibbattanti. Evaṁ dvinnaṁ bhikkhūnaṁ vivādo devamanussānaṁ ahitāya dukkhāya hoti. **Ajjhattaṁ vā**ti tumhākaṁ abbhantaraparisāya. **Bahiddhā**ti paresaṁ parisāya.

Makkhīti paresaṁ guṇamakkhanalakkhaṇena makkhena samannāgato. **Paḷāsī**ti yugaggāhalakkhaṇena paḷāsena samannāgato. **Issukī**ti parassa sakkārādīni issāyanalakkhaṇāya issāya samannāgato. **Maccharī**ti āvāsamacchariyādīhi samannāgato. **Saṭho**ti kerāṭiko. **Māyāvī**ti katapaṭicchādako. **Pāpiccho**ti asantasambhāvanicchako dussīlo. **Micchādiṭṭhī**ti natthikavādī ahetuvādī akiriyavādī. **Sandiṭṭhiparāmāsī**ti sayaṁ diṭṭhameva parāmasati. **Ādhānaggāhī**ti[1] daḷhaggāhī. **Duppaṭinissaggī**ti na sakkā hoti gahitaṁ vissajjāpetuṁ. Imasmiṁ sutte vaṭṭameva kathitanti.

7. Dānasuttavaṇṇanā

37. Sattame **Veḷukaṇḍakī**ti Veḷukaṇḍakanagaravāsinī. **Chaḷaṅgasamannāgatan**ti chahi guṇaṅgehi samannāgataṁ. **Dakkhiṇaṁ patiṭṭhāpetī**ti dānaṁ deti. **Pubbeva dānā sumano**ti dānaṁ dassāmīti māsaḍḍhamāsato

---

1. Ādānaggāhīti (Syā)

paṭṭhāya somanassappatto hoti. Ettha hi pubbacetanā dassāmīti cittuppādakālato paṭṭhāya "ito uṭṭhitena dānaṁ dassāmī"ti khettaggahaṇaṁ ādiṁ katvā cintentassa labbhati. **Dadaṁ cittaṁ pasādetī**ti evaṁ vuttā muñcacetanā pana dānakāleyeva labbhati. **Datvā attamano hotī**ti ayaṁ pana aparacetanā aparāparaṁ anussarantassa labbhati. **Vītarāgā**ti vigatarāgā khīṇāsavā. **Rāgavinayāya vā paṭipannā**ti rāgavinayapaṭipadaṁ paṭipannā. Ukkaṭṭhadesanā cesā, na kevalaṁ pana khīṇāsavānaṁ, anāgāmisakadāgāmisotāpannānampi antamaso tadahupabbajitassa bhaṇḍagāhakasāmaṇerassāpi dinnā dakkhiṇā chaḷaṅgasamannāgatāva hoti. Sopi hi sotāpattimaggatthameva pabbajito.

Yaññassa sampadāti dānassa paripuṇṇatā. **Saññatā**ti sīlasaññamena saññatā. **Sayaṁ ācamayitvānā**ti attanāva hatthapāde dhovitvā mukhaṁ vikkhāletvā. **Sakehi**[1] **pāṇibhī**ti attano hatthehi. Sayehītipi[2] pāṭho. **Saddho**ti ratanattayaguṇe saddahanto. **Muttena cetasā**ti lābhamaccharādīhi vimuttena cittena. **Abyāpajjhaṁ sukhaṁ lokan**ti niddukkhaṁ uḷārasukhasomanassaṁ devalokaṁ.

8. Attakārīsuttavaṇṇanā

38. Aṭṭhame **addasaṁ vā assosiṁ vā**ti akkhīni ummīletvā mā addasaṁ, asukasmiṁ nāma ṭhāne vasatīti mā assosiṁ, kathentassa vā vacanaṁ mā assosiṁ. **Kathaṁ hi nāmā**ti kena nāma kāraṇena. **Ārambhadhātū**ti[3] ārabhanavasena pavattavīriyaṁ. **Nikkamadhātū**ti kosajjato nikkhamanasabhāvaṁ vīriyaṁ. **Parakkamadhātū**ti parakkamasabhāvo. **Thāmadhātū**ti thāmasabhāvo. **Ṭhitidhātū**ti ṭhitisabhāvo. **Upakkamadhātū**ti upakkamasabhāvo. Sabbaṁ cetaṁ tena tenākārena pavattassa vīriyasseva nāmaṁ.

9-10. Nidānasuttādivaṇṇanā

39-40. Navame **kammānan**ti vaṭṭagāmikammānaṁ. **Samudayāyā**ti piṇḍakaraṇatthāya. **Nidānan**ti paccayo. **Lobhajenā**ti lobhato jātena.

---

1. Sehi (Sī) 2. Sakehītipi (Sī), saññehītipi (Ka) 3. Ārabbhadhātūti (Ka)

na paññāyantīti "evarūpena kammena nibbattā"ti na dissanti. Sukkapakkhe **kammānan**ti vivaṭṭagāmikammānaṁ. Iti imasmiṁ sutte vaṭṭavivaṭṭaṁ kathitaṁ. Dasame **Niculavaneti**[1] Mahāmucalindavane. **Saddhammo**ti Sāsanasaddhammo.

11. Dārukkhandhasuttavaṇṇanā

41. Ekādasame **cetovasippatto**ti cittavasibhāvaṁ patto. **Pathavītveva adhimucceyyā**ti thaddhākāraṁ pathavīdhātūti sallakkheyya. **Yaṁ nissāyā**ti yaṁ vijjamānaṁ thaddhākāraṁ pathavīdhātuṁ nissāya amuṁ dārukkhandhaṁ pathavītveva adhimucceyya, sā ettha pathavīdhātu atthīti. Iminā nayena sesapadānipi veditabbāni. Yatheva hi tasmiṁ thaddhākārā pathavīdhātu atthi, evaṁ yūsākārā āpodhātu, uṇhākārā tejodhātu, vitthambhanākārā vāyodhātu, rattavaṇṇamhi sāre padumapupphavaṇṇā subhadhātu, pūtibhūte cuṇṇe ceva pheggupapaṭikāsu ca amanuññavaṇṇā asubhadhātu, taṁ nissāya[2] amuṁ dārukkhandhaṁ asubhantveva adhimucceyya sallakkheyyāti. Imasmiṁ sutte missakavihāro nāma kathito.

12. Nāgitasuttavaṇṇanā

42. Dvādasame **gāmantavihārin**ti gāmantasenāsanavāsiṁ. **Samāhitaṁ nisinnan**ti tasmiṁ gāmantasenāsane samādhiṁ appetvā nisinnaṁ. **Idānimanti** idāni imaṁ. **Samādhimhā cāvessatī**ti samādhito uṭṭhāpessati. **Na attamano homī**ti na sakamano homi. **Pacalāyamānan**ti niddāyamānaṁ. **Ekattan**ti ekasabhāvaṁ, ekaggatābhūtaṁ araññasaññaṁyeva citte karissatīti attho. **Anurakkhissatī**ti anuggaṇhissati. **Avimuttaṁ vā cittaṁ vimocessatī**ti aññasmiṁ kāle avimuttaṁ cittaṁ idāni pañcahi vimuttīhi vimocayissati. **Riñcatī**ti vajjeti[3] vissajjeti. **Paṭipaṇāmetvā**ti panuditvā[4] vissajjetvā. **Uccārapassāvakammāyā**ti uccārapassāvakaraṇatthāya. Iminā ettakena ṭhānena Satthārā araññasenāsanassa vaṇṇo kathito. Suttassa pana paṭhamakoṭṭhāse yaṁ vattabbaṁ, taṁ heṭṭhā vuttamevāti.

Devatāvaggo[5] catuttho.

---

1. Veḷuvaneti (Syā, Ka)
2. Tannissāyeva (Sī, Syā)
3. Cajati (Sī)
4. Pannaritvā (Ka)
5. Sekkhaparihāniyavaggo (Syā)

5. Dhammikavagga

1. Nāgasuttavaṇṇanā

43. Pañcamassa paṭhame **āyasmatā Ānandena saddhin**ti idaṁ "āyāmānandā"ti theraṁ āmantetvā gatattā vuttaṁ, Satthā pana anūnehi pañcahi bhikkhusatehi parivuto tattha agamāsīti veditabbo. **Tenupasaṅkamī**ti teheva pañcahi bhikkhusatehi parivuto upasaṅkami. **Parisiñcitvā**ti vohāravacanametaṁ, nhāyitvāti attho. **Pubbāpayamāno**ti rattadupaṭṭaṁ nivāsetvā uttarāsaṅgacīvaraṁ dvīhi hatthehi gahetvā pacchimalokadhātuṁ piṭṭhito katvā puratthimalokadhātuṁ abhimukho vodakabhāvena gattāni pubbasadisāni kurumāno aṭṭhāsīti attho. Bhikkhusaṁghopi tena tena ṭhānena otaritvā nhatvā paccuttaritvā Satthāraṁyeva parivāretvā aṭṭhāsi. Iti tasmiṁ samaye ākāsato patamānaṁ rattasuvaṇṇakuṇḍalaṁ viya sūriyo pacchimalokadhātuṁ paṭipajji, parisuddharajatamaṇḍalo viya pācīnalokadhātuto cando abbhuggañchi, majjhaṭṭhānepi pañcabhikkhusataparivāro Sammāsambuddho chabbaṇṇabuddharasmiyo vissajjetvā Pubbakoṭṭhakanadītīre lokaṁ alaṅkurumāno aṭṭhāsi.

Tena kho pana samayena -pa- Seto nāma nāgoti setavaṇṇatāya evaṁladdhanāmo hatthināgo. **Mahātūriyatāḷitavāditenā**ti mahantena tūriyatāḷitavāditena. Tattha paṭhamaṁ saṁghaṭṭanaṁ tāḷitaṁ nāma hoti, tato paraṁ vāditaṁ. **Jano**ti hatthidassanatthaṁ sannipatitamahājano. **Disvā evamāhā**ti aṅgapaccaṅgāni ghaṁsitvā nhāpetvā uttāretvā bahitīre ṭhapetvā gattāni vodakāni katvā hatthālaṅkārena alaṅkataṁ taṁ mahānāgaṁ disvā idaṁ "abhirūpo vata bho"ti pasaṁsāvacanaṁ āha. **Kāyupapanno**ti sarīrasampattiyā upapanno, paripuṇṇaṅgapaccaṅgoti attho. **Āyasmā Udāyī**ti paṭisambhidāppatto Kāḷudāyitthero. **Etadavocā**ti taṁ mahājanaṁ hatthissa vaṇṇaṁ bhaṇantaṁ disvā "ayaṁ jano ahetukapaṭisandhiyaṁ nibbattahatthino vaṇṇaṁ katheti, na Buddhahatthissa. Ahaṁ dāni iminā hatthināgena upamaṁ katvā[1] Buddhanāgassa

1. Upametvā (Sī)

vaṇṇaṁ kathessāmī"ti cintetvā etaṁ "hatthimeva nu kho bhante"ti-ādivacanaṁ avoca. Tattha **mahantan**ti ārohasampannaṁ. **Brahantan**ti pariṇāhasampannaṁ. **Evamāhā**ti evaṁ vadati. Atha Bhagavā yasmā ayaṁ nāgasaddo hatthimhiceva assagoṇa-uragarukkhamanussesu cāpi pavattati, tasmā **hatthimpi kho**ti-ādimāha.

Āgunti pāpakaṁ lāmakaṁ akusaladhammaṁ. **Tamahaṁ nāgoti brūmī**ti taṁ ahaṁ imehi tīhi dvārehi dasannaṁ akusalakammapathānaṁ dvādasannañca akusalacittānaṁ akaraṇato nāgoti vadāmi. Ayañhi na āguṁ karotīti iminā atthena nāgo. **Imāhi gāthāhi anumodāmī**ti imāhi catusaṭṭhipadāhi soḷasahi gāthāhi anumodāmi abhinandāmi.

Manussabhūtanti devādibhāvaṁ anupagantvā[1] manussameva bhūtaṁ. **Attadantan**ti attanāyeva dantaṁ, na aññehi damathaṁ upanītaṁ. Bhagavā hi attanā uppāditeneva maggadamathena cakkhutopi danto, sotatopi, ghānatopi, jivhātopi, kāyatopi, manatopīti imesu chasu ṭhānesu danto santo nibbuto parinibbuto. Tenāha "attadantan"ti. **Samāhitan**ti duvidhenāpi samādhinā samāhitaṁ. **Iriyamānan**ti viharamānaṁ[2]. **Brahmapathe**ti seṭṭhapathe amatapathe nibbānapathe. **Cittassūpasame ratan**ti paṭhamajjhānena pañca nīvaraṇāni vūpasametvā, dutiyajjhānena vitakkavicāre, tatiyajjhānena pītiṁ, catutthajjhānena sukhadukkhaṁ vūpasametvā tasmiṁ cittassūpasame rataṁ abhirataṁ.

Namassantīti kāyena namassanti, vācāya namassanti, manasā namassanti, dhammānudhammappaṭipattiyā namassanti, sakkaronti garuṁ karonti. **Sabbadhammāna pāragun**ti sabbesaṁ khandhāyatanadhātudhammānaṁ abhiññāpāragū pariññāpāragū pahānapāragū bhāvanāpāragū sacchikiriyāpāragū samāpattipāragūti chabbidhena pāragamanena pāragataṁ pārappattaṁ matthakappattaṁ. **Devāpi taṁ namassantī**ti dukkhappattā subrahmadevaputtādayo sukhappattā ca sabbeva dasasahassacakkavāḷavāsino devāpi tumhe namassanti. **Iti me Arahato sutan**ti iti mayā catūhi kāraṇehi arahāti laddhavohārānaṁ tumhākaṁyeva santike sutanti dīpeti.

---

1. Anupagantvā mānusaṁ gantvā (Ka)
2. Visādamānaṁ (Ka)

Sabbasaṁyojanātītanti sabbāni dasavidhasaṁyojanāni atikkantaṁ. **Vanā nibbanamāgatan**ti kilesavanato nibbanaṁ kilesavanarahitaṁ nibbānaṁ āgataṁ sampattaṁ. **Kāmehi nekkhammaratan**ti duvidhehi kāmehi nikkhantattā pabbajjā aṭṭha samāpattiyo cattāro ca ariyamaggā kāmehi nekkhammaṁ nāma, tattha rataṁ abhirataṁ. **Muttaṁ selāva kañcanan**ti seladhātuto muttaṁ kañcanasadisaṁ.

Sabbe accarucīti sabbasatte atikkamitvā pavattaruci. Aṭṭhamakañhi atikkamitvā pavattarucitāya sotāpanno accaruci nāma, sotāpannaṁ atikkamitvā pavattarucitāya sakadāgāmī -pa- khīṇāsavaṁ atikkamitvā pavattarucitāya Paccekabuddho, Paccekabuddhaṁ atikkamitvā pavattarucitāya Sammāsambuddho accaruci nāma. **Himavāvaññe**[1] **siluccaye**ti yathā Himavā pabbatarājā aññe pabbate atirocati, evaṁ atirocatīti attho. **Saccanāmo**ti tacchanāmo bhūtanāmo āguṁ akaraṇeneva nāgoti evaṁ avitathanāmo.

Soraccanti sucisīlaṁ. **Avihiṁsā**ti karuṇā ca karuṇāpubbabhāgo ca. **Pādā nāgassa te duve**ti te Buddhanāgassa duve purimapādā.

Tapoti dhutasamādānaṁ[2]. **Brahmacariyan**ti ariyamaggasīlaṁ. **Caraṇā nāgassa tyāpare**ti te Buddhanāgassa apare dve pacchimapādā. **Saddhāhattho**ti saddhāmayāya soṇḍāya samannāgato. **Upekkhāsetadantavā**ti chaḷaṅgupekkhāmayehi setadantehi samannāgato.

Sati gīvāti yathā nāgassa aṅgapaccaṅgasmiṁ sirājālānaṁ gīvā patiṭṭhā, evaṁ Buddhanāgassa soraccādīnaṁ dhammānaṁ sati, tena vuttaṁ "sati gīvā"ti. **Siro paññā**ti yathā hatthināgassa siro uttamaṅgo, evaṁ Buddhanāgassa sabbaññutaññāṇaṁ. Tena hi so sabbadhamme jānāti. Tena vuttaṁ "siro paññā"ti. **Vīmaṁsā dhammacintanā**ti yathā hatthināgassa aggasoṇḍo vīmaṁsā nāma hoti. So tāya thaddhamudukaṁ khāditabbākhāditabbañca vīmaṁsati, tato pahātabbaṁ pajahati, ādātabbaṁ ādiyati, evameva Buddhanāgassa dhammakoṭṭhāsaparicchedakañāṇasaṅkhātā dhammacintanā vīmaṁsā. Tena hi ñāṇena so bhabbābhabbe[3] jānāti. Tena vuttaṁ "vīmaṁsā

1. Himavāññe (Syā, Ka) 2. Vattasamādānaṁ (Syā) 3. Sevitabbāsevitabbe (Ka)

dhammacintanā"ti. **Dhammakucchisamātapo**ti[1] dhammo vuccati catutthajjhānasamādhi, kucchiyeva samātapo kucchisamātapo. Samātapo nāma samātapanaṭṭhānaṁ. Dhammo kucchisamātapo assāti dhammakucchisamātapo. Catutthajjhānasamādhismiṁ ṭhitassa hi te te iddhividhādidhammā ijjhanti, tasmā so kucchisamātapoti vutto. **Viveko**ti kāyacitta-upadhiviveko. Yathā nāgassa vāladhi makkhikā vāreti, evaṁ Tathāgatassa viveko gahaṭṭhapabbajite vāreti. Tasmā so **vāladhī**ti vutto.

Jhāyīti duvidhena jhānena jhāyī. **Assāsarato**ti nāgassa hi assāsapassāsā viya Buddhanāgassa phalasamāpatti, tattha rato, assāsapassāsehi viya tāya vinā na vattatīti attho. **Sabbattha saṁvuto**ti sabbadvāresu saṁvuto. **Anavajjānī**ti sammā-ājīvena uppannabhojanāni. **Sāvajjānī**ti pañcavidhamicchājīvavasena uppannabhojanāni.

Aṇuṁthūlanti khuddakañca mahantañca. **Sabbaṁ chetvāna bandhanan**ti sabbaṁ dasavidhampi saṁyojanaṁ chinditvāna. **Nupalippati lokenā**ti lokena saddhiṁ taṇhāmānadiṭṭhilepehi na lippati. **Mahāginī**ti mahā-aggi. **Viññūhi desitā**ti idha paṭisambhidāppatto Kāḷudāyittherova viññū paṇḍito, tena desitāti attho. **Viññassanti mahānāgā, nāgaṁ nāgena desitan**ti Udāyittheranāgena desitaṁ Buddhanāgaṁ itare khīṇāsavā nāgā vijānissanti.

Sarīraṁ vijahaṁ nāgo, parinibbissatīti Bodhipallaṅke kilesaparinibbānena parinibbuto, yamakasālantare anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyissati. Evaṁ paṭisambhidāppatto Udāyitthero soḷasahi gāthāhi catusaṭṭhiyā padehi Dasabalassa vaṇṇaṁ kathento desanaṁ niṭṭhāpesi, Bhagavā anumodi. Desanāvasāne caturāsītipāṇasahassāni amatapānaṁ piviṁsūti.

2. Migasālāsuttavaṇṇanā

44. Dutiye **kathaṁ kathaṁ nāmā**ti kena kena nāma kāraṇena. **Aññeyyo**ti ājānitabbo. **Yatra hi nāmā**ti yasmiṁ nāma dhamme.

---

1. Dhammakucchisamāvāpoti (Sī)

samasamagatikāti[1] samabhāveneva samagatikā. **Bhavissantī**ti jātā. **Sakadāgāmipatto**[2] **Tusitaṁ kāyaṁ upapanno**ti sakadāgāmipuggalo hutvā Tusitabhavaneyeva nibbatto. **Kathaṁ kathaṁ nāmā**ti kena kena nu kho kāraṇena, kiṁ nu kho jānitvā desito, udāhu ajānitvāti. Thero kāraṇaṁ ajānanto **evaṁ kho panetaṁ bhagini Bhagavatā byākatan**ti āha.

Ammakā ammakasaññāti[3] itthī hutvā itthisaññāya[4] eva samannāgatā. **Ke ca purisapuggalaparopariyañāṇe**ti ettha purisapuggalaparopariyañāṇaṁ vuccati purisapuggalānaṁ tikkhamuduvasena indriyaparopariyañāṇaṁ. Tasmā kā ca bālā migasālā, ke ca purisapuggalānaṁ indriyaparopariyañāṇe appaṭihatavisayā Sammāsambuddhā, ubhayametaṁ dūre suvidūreti ayamettha saṅkhepo.

Idāni migasālāya attano dūrabhāvaṁ dassento **chayime Ānandā**ti-ādimāha. **Sorato hotī**ti pāpato suṭṭhu orato virato hoti. Suratotipi pāṭho. **Abhinandanti sabrahmacārī ekattavāsenā**ti tena saddhiṁ ekatovāsena sabrahmacārī abhinandanti tussanti. Ekantavāsenātipi pāṭho, satatavāsenāti attho. **Savanenapi akataṁ hotī**ti sotabbayuttakaṁ asutaṁ hoti. **Bāhusaccenapi akataṁ hotī**ti ettha bāhusaccaṁ vuccati vīriyaṁ, vīriyena kattabbayuttakaṁ akataṁ hotīti attho. **Diṭṭhiyāpi appaṭividdhaṁ hotī**ti diṭṭhiyā paṭivijjhitabbaṁ appaṭividdhaṁ hoti. **Sāmāyikampi vimuttiṁ na labhatī**ti kālānukālaṁ dhammassavanaṁ nissāya pītipāmojjaṁ na labhati. **Hānagāmīyeva hotī**ti parihānimeva gacchati.

Pamāṇikāti puggalesu pamāṇaggāhakā. **Paminantī**ti pametuṁ tuletuṁ ārabhanti. **Eko hīno**ti eko guṇehi hīno. **Eko paṇīto**ti eko guṇehi paṇīto. **Taṁ hī**ti taṁ pamāṇakaraṇaṁ.

Abhikkantataroti sundarataro. **Paṇītataro**ti uttamataro. **Dhammasoto nibbahatī**ti sūraṁ hutvā pavattamānavipassanāñāṇaṁ nibbahati,

---

1. Samasamagatiyāti (Ṭīkāyaṁ)
2. Sakadāgāmisatto (Sī, Syā)
3. Ambakā ambakapaññāti (Si), ambakā ambakasaññāti (Syā)
4. Itthipaññāya (Sī)

ariyabhūmiṁ sampāpeti. **Tadantaraṁ ko jāneyyā**ti taṁ antaraṁ taṁ kāraṇaṁ aññatra Tathāgatena ko jāneyyāti attho.

Kodhamānoti kodho ca māno ca. **Lobhadhammā**ti lobhoyeva. **Vacīsaṅkhārā**ti[1] ālāpasallāpavasena vacanāneva. **Yo vā panassa mādiso**ti yo vā pana aññopi mayā sadiso Sammāsambuddhoyeva assa, so puggalesu pamāṇaṁ gaṇheyyāti attho. **Khaññatī**ti guṇakhaṇanaṁ pāpuṇāti. **Ime kho Ānanda cha puggalā**ti dve soratā, dve adhigatakodhamānalobhadhammā, dve adhigatakodhamānavacīsaṅkhārāti ime cha puggalā. **Gatin**ti ñāṇagatiṁ. **Ekaṅgahīnā**ti ekekena guṇaṅgena hīnā. Pūraṇo sīlena visesī ahosi, isidatto paññāya. Pūraṇassa sīlaṁ isidattassa paññāṭhāne ṭhitaṁ, isidattassa paññā pūraṇassa sīlaṭṭhāne ṭhitāti.

3. Iṇasuttavaṇṇanā

45. Tatiye **dāliddiyan**ti daliddabhāvo. **Kāmabhogino**ti kāme bhuñjanakasattassa. **Assako**ti attano santakena rahito. **Anāḷiko**ti na aḍḍho[2]. **Iṇaṁ ādiyatī**ti jīvituṁ asakkonto iṇaṁ ādiyati. **Vaḍḍhiṁ paṭissuṇātī**ti dātuṁ asakkonto vaḍḍhiṁ dassāmīti paṭijānāti. **Anucarantipi nan**ti parisamajjhagaṇamajjhādīsu ātapaṭhapanapaṁsu-okiraṇādīhi vippakāraṁ pāpento pacchato pacchato anubandhanti. **Saddhā natthī**ti okappanasaddhāmattakampi natthi. **Hirī natthī**ti hiyīyanākārayamattakampi natthi. **Ottappaṁ natthī**ti bhāyanākāramattakampi natthi. **Vīriyaṁ natthī**ti kāyikavīriyamattakampi natthi. **Paññā natthī**ti kammassakatapaññāmattakampi natthi. **Iṇādānasmiṁ vadāmī**ti iṇaggahaṇaṁ vadāmi. **Mā maṁ jaññū**ti[3] māmaṁ jānātu.

Dāliddiyaṁ dukkhanti dhanadaliddabhāvo dukkhaṁ. **Kāmalābhābhijappinan**ti kāmalābhaṁ patthentānaṁ. **Pāpakammavinibbayo**ti pāpakammavaḍḍhako. **Saṁsappatī**ti paripphandati. **Jānan**ti jānanto. **Yassa vippaṭisārajā**ti ye

1. Vacīsaṁsārāti (Sī)
2. Anāḷhiyoti na aḍḍho (Sī), anaddhikoti na addho (Syā), anāḷikoti anaḷo (Ka)
3. Jaññāti (Sī)

assa vippaṭisārato jātā. **Yonimaññataran**ti ekaṁ tiracchānayoniṁ. **Dadaṁ cittaṁ pasādayan**ti cittaṁ pasādento dadamāno.

Kaṭaggāhoti jayaggāho anaparādhaggāho hoti. **Gharamesino**ti gharāvāsaṁ pariyesantassa vasamānassa vā. **Cāgo puññaṁ pavaḍḍhatī**ti cāgoti saṅkhaṁ gataṁ puññaṁ vaḍḍhati. Cāgā puññanti vā pāṭho. **Patiṭṭhitā**ti patiṭṭhitasaddhā nāma sotāpannassa saddhā. **Hirimano**ti hirisampayuttacitto. **Nirāmisaṁ sukhan**ti tīṇi jhānāni nissāya uppajjanakasukhaṁ. **Upekkhan**ti catutthajjhānupekkhaṁ. **Āraddhavīriyo**ti paripuṇṇapaggahitavīriyo. **Jhānāni upasampajjā**ti cattāri jhānāni patvā. **Ekodi nipako sato**ti ekaggacitto kammassakatañāṇasatīhi ca samannāgato.

Evaṁ ñatvā yathābhūtanti evaṁ ettakaṁ kāraṇaṁ yathāsabhāvaṁ jānitvā. **Sabbasaṁyojanakkhaye**ti nibbāne. **Sabbaso**ti sabbākārena. **Anupādāyā**ti aggahetvā. **Sammā cittaṁ vimuccatī**ti idaṁ vuttaṁ hoti—sabbasaṁyojanakkhayasaṅkhāte nibbāne sabbaso anupādiyitvā sammā hetunā nayena maggacittaṁ vimuccati. "Etaṁ ñatvā yathābhūtaṁ, sabbasaṁyojanakkhayan"tipi Pāḷiyaṁ likhitaṁ[1], tassa etaṁ sabbasaṁyojanakkhayasaṅkhātaṁ nibbānaṁ yathābhūtaṁ ñatvāti attho. Purimapacchimehi pana saddhiṁ na ghaṭīyati.

Tassa sammā vimuttassāti tassa sammā vimuttassa khīṇāsavassa. **Ñāṇaṁ hotī**ti paccavekkhaṇañāṇaṁ hoti. **Tādino**ti taṁ saṇṭhitassa. **Akuppā**ti akuppārammaṇattā kuppakāraṇānaṁ kilesānañca abhāvena akuppā. **Vimuttī**ti maggavimuttipi phalavimuttipi. **Bhavasaṁyojanakkhaye**ti bhavasaṁyojanakkhayasaṅkhāte nibbāne bhavasaṁyojanānañca khayante uppannā[2]. **Etaṁ kho paramaṁ ñāṇan**ti etaṁ maggaphalañāṇaṁ paramañāṇaṁ nāma. **Sukhamanuttaran**ti etadeva maggaphalasukhaṁ anuttaraṁ sukhaṁ nāma. **Āṇaṇyamuttaman**ti sabbesaṁ aṇaṇānaṁ khīṇāsavo uttama-aṇaṇo, tasmā arahattaphalaṁ āṇaṇyamuttamanti arahattaphalena desanāya kūṭaṁ gaṇhi. Imasmiñca sutte vaṭṭameva kathetvā gāthāsu vaṭṭavivaṭṭaṁ kathitanti.

---

1. Pāḷiṁ likhanti (Sī, Syā)
2. Uppannattā (Sī, Syā)

4. Mahācundasuttavaṇṇanā

46. Catutthe **Cetīsū**ti Cetiraṭṭhe. **Sayaṁjātiyan**ti evaṁnāmake nigame. **Mahācundo**ti Dhammasenāpatissa kaniṭṭhabhātiko. Dhamme yogo anuyogo etesanti **dhammayogā.** Dhammakathikānaṁ etaṁ nāmaṁ. Jhāyantīti **jhāyī. Apasādentī**ti ghaṭṭenti hiṁsanti. **Jhāyantī**ti cintenti. **Pajjhāyantī**ti-ādīni upasaggavasena vaḍḍhitāni. **Kimime jhāyantī**ti kiṁ nāma ime jhāyanti. **Kintime jhāyantī**ti kimatthaṁ ime jhāyanti. **Kathaṁ ime jhāyantī**ti kena kāraṇena ime jhāyanti. **Amataṁ dhātuṁ kāyena phusitvā viharantī**ti maraṇavirahitaṁ nibbānadhātuṁ sandhāya kammaṭṭhānaṁ gahetvā viharantā anukkamena taṁ nāmakāyena phusitvā viharanti. **Gambhīraṁ attapadan**ti guḷhaṁ paṭicchannaṁ khandhadhātu-āyatanādi-atthaṁ. **Paññāya ativijjha passantī**ti sahavipassanāya maggapaññāya paṭivijjhitvā passanti. Imasmiṁ panatthe sammasanapaṭivedhapaññāpi uggahaparipucchāpaññāpi vaṭṭatiyevāti.

5-6. Sandiṭṭhikasuttadvayavaṇṇanā

47-48. Pañcame **santaṁ vā ajjhattan**ti niyakajjhatte vijjamānaṁ. **Lobho**ti-ādīhi tīṇi akusalamūlāni dassitāni. **Lobhadhammā**ti-ādīhi taṁsampayuttakā dhammā. Chaṭṭhe **kāyasandosan**ti kāyadvārassa dussanākāraṁ. Sesadvayepi eseva nayo. Imesu dvīsu suttesu paccavekkhaṇāva kathitā.

7. Khemasuttavaṇṇanā

49. Sattame **vusitavā**ti vutthabrahmacariyavāso. **Katakaraṇīyo**ti catūhi maggehi kattabbaṁ katvā ṭhito. **Ohitabhāro**ti khandhabhāraṁ kilesabhāraṁ abhisaṅkhārabhārañca otāretvā ṭhito. **Anuppattasadattho**ti sadattho vuccati arahattaṁ, taṁ pattoti attho. **Parikkhīṇabhavasaṁyojano**ti khīṇabhavabandhano. **Sammadaññā vimutto**ti sammā hetunā kāraṇena jānitvā vimutto. **Tassa na evaṁ hoti atthi me seyyoti vā**ti-ādīhi seyyassa seyyohamasmīti mānādayo tayo mānā paṭikkhittā. Na hi khīṇāsavassa "atthi mayhaṁ seyyo, atthi sadiso, atthi hīno"ti māno hoti. **Natthi me seyyo**ti-ādīhipi

teyeva paṭikkhittā. Na hi khīṇāsavassa "ahameva seyyo, ahaṁ sadiso, ahaṁ hīno, aññe seyyādayo natthī"ti evaṁ māno hoti.

Acirapakkantesūti[1] arahattaṁ byākaritvā aciraṁyeva pakkantesu. **Aññaṁ byākarontī**ti arahattaṁ kathenti. **Hasamānakā maññe aññaṁ byākarontī**ti hasamānā viya kathenti. **Vighātaṁ āpajjantī**ti dukkhaṁ āpajjanti.

Na ussesu na omesu, samatte nopanīyareti ettha **ussā**ti ussitatā seyyapuggalā. **Omā**ti hīnā. **Samatto**ti sadiso. Iti imesu tīsupi seyyahīnasadisesu khīṇāsavā mānena na upanīyare na upanenti, na upagacchantīti attho. **Khīṇā jātī**ti khīṇā tesaṁ jāti. **Vusitaṁ brahmacariyan**ti vutthaṁ maggabrahmacariyaṁ. **Caranti saṁyojanavippamuttā**ti sabbasaṁyojanehi vimuttā hutvā caranti. Suttepi gāthāyampi khīṇāsavo kathito.

8. Indriyasaṁvarasuttavaṇṇanā

50. Aṭṭhame **hatūpanisaṁ hotī**ti hatūpanissayaṁ hoti. **Sīlavipannassā**ti vipannasīlassa. **Yathābhūtañāṇadassanan**ti taruṇavipassanāñāṇaṁ. **Nibbidāvirāgo**ti ettha nibbidā balavavipassanā, virāgo ariyamaggo. **Vimuttiñāṇadassanan**ti ettha **vimuttī**ti arahattaphalaṁ, **ñāṇadassanan**ti paccavekkhaṇañāṇaṁ. **Upanisasampannaṁ hotī**ti sampanna-upanissayaṁ hoti. Imasmiṁ sutte sīlānurakkhaṇa-indriyasaṁvaro kathito.

9. Ānandasuttavaṇṇanā

51. Navame **kittāvatā**ti kittakena. **Assutañcevā**ti aññasmiṁ kāle assutapubbaṁ. **Na sammosaṁ gacchantī**ti vināsaṁ na gacchanti. **Cetasā samphuṭṭhapubbā**ti cittena phusitapubbā. **Samudācarantī**ti manodvāre caranti. **Aviññātañca vijānātī**ti aññasmiṁ kāle aviññātakāraṇaṁ jānāti. **Pariyāpuṇātī**ti vaḷañjeti katheti. **Desetī**ti pakāseti. **Paraṁ**[2] **vācetī**ti paraṁ uggaṇhāpeti.

---

1. Acirapakkante (Pāḷiyaṁ) 2. Paresaṁ (Pāḷiyaṁ)

Āgatāgamāti dīghādīsu yo koci āgamo āgato etesanti āgatāgamā. **Dhammadharā**ti Suttantapiṭakadharā. **Vinayadharā**ti Vinayapiṭakadharā. **Mātikādharā**ti dvepātimokkhadharā. **Paripucchatī**ti anusandhipubbāparaṁ pucchati. **Paripañhatī**ti idañcidañca pucchissāmīti paritulati paricchindati. **Idaṁ bhante kathan**ti bhante idaṁ anusandhipubbāparaṁ kathaṁ hotīti pucchati. **Idaṁ bhante kathan**ti bhante idaṁ anusandhipubbāparaṁ kathaṁ hotīti pucchati. **Imassa kvattho**ti imassa bhāsitassa ko atthoti pucchati. **Avivaṭan**ti avivaritaṁ. **Vivarantī**ti pākaṭaṁ karonti. **Kaṅkhāṭhāniyesū**ti kaṅkhāya kāraṇabhūtesu. Tattha yasmiṁ dhamme kaṅkhā uppajjati, sveva kaṅkhāṭhāniyo nāmāti veditabbo.

10. Khattiyasuttavaṇṇanā

52. Dasame **bhogādhippāyā**ti bhogasaṁharaṇatthaṁ ṭhapitādhippāyā pavatta-ajjhāsayā. **Paññūpavicārā**ti paññavanto bhaveyyāmāti evaṁ paññatthāya pavattūpavicārā. Ayameva nesaṁ vicāro citte upavicarati. **Balādhiṭṭhānā**ti balakāyādhiṭṭhānā. Balakāyaṁ hi laddhā te laddhapatiṭṭhā nāma honti. **Pathavībhinivesā**ti pathavisāmino bhavissāmāti evaṁ pathavi-atthāya katacittābhinivesā. **Issariyapariyosānā**ti rajjābhisekapariyosānā. Abhisekaṁ hi patvā te pariyosānappattā nāma honti. Iminā nayena sabbattha attho veditabbo.

Sesapadesu panettha ayamadhippāyo—brāhmaṇā tāva mante labhitvā laddhapatiṭṭhā nāma honti, gahapatikā yaṁkiñci sippaṁ, itthī kuladāyajjasāmikaṁ puttaṁ, corā yaṁkiñci āvudhasatthaṁ, samaṇā sīlaparipuṇṇā[1] laddhapatiṭṭhā nāma honti. Tasmā **mantādhiṭṭhānā**ti-ādīni vuttāni.

Brāhmaṇānañca "yaññaṁ yajissāmā"ti cittaṁ abhinivisati, brahmaloke patte pariyosānappattā nāma honti. Tasmā te **yaññābhinivesā brahmalokapariyosānā**ti vuttā. Kammantakaraṇatthāya mano etesaṁ abhinivisatīti **kammantābhinivesā.** Kamme niṭṭhite pariyosānappattā nāmahontīti **niṭṭhitakammantapariyosānā.**

Purisādhippāyāti purisesu pavatta-ajjhāsayā. Alaṅkāratthāya mano upavicarati etissāti **alaṅkārūpavicārā.** Asapattī[2] hutvā

1. Sīle paripuṇṇā (Sī) 2. Asapatī (Syā)

ekikāva ghare vaseyyanti evamassā cittaṁ abhinivisatīti **asapattībhinivesā**[1]. Gharāvāsissariye laddhe pariyosānappattā nāma hontīti issariyapariyosānā.

Parabhaṇḍassa ādāne adhippāyo etesanti **ādānādhippāyā.** Gahane nilīyanaṭṭhāne etesaṁ mano upavicaratīti **gahanūpavicārā.** Andhakāratthāya etesaṁ cittaṁ abhinivisatīti **andhakārābhinivesā.** Adassanappattā pariyosānappattā hontīti **adassanapariyosānā.**

Adhivāsanakkhantiyañca sucibhāvasīle ca adhippāyo etesanti **khantisoraccādhippāyā.** Akiñcanabhāve niggahaṇabhāve cittaṁ etesaṁ abhinivisatīti **ākiñcaññābhinivesā**[2]. Nibbānappattā pariyosānappattā hontīti **nibbānapariyosānā.**

11. Appamādasuttavaṇṇanā

53. Ekādasame **samadhiggayhā**ti suṭṭhu gaṇhitvā. **Jaṅgalānaṁ**[3] **pāṇānan**ti pathavītalacārīnaṁ sapādakapāṇānaṁ. **Padajātānī**ti padāni. **Samodhānaṁ gacchantī**ti odhānaṁ upanikkhepaṁ[4] gacchanti. **Aggamakkhāyatī**ti seṭṭhaṁ akkhāyati. **Pabbajalāyako**ti pabbajatiṇacchedako. **Odhunātī**ti heṭṭhā mukhaṁ dhunāti. **Nidhunātī**ti[5] ubhohi passehi dhunāti. **Nicchādetī**ti bāhāya vā paharati, rukkhe vā paharati. **Ambapiṇḍiyā**ti ambaphalapiṇḍiyā. **Vaṇṭūpanibandhanānī**ti vaṇṭe upanibandhanāni, vaṇṭe vā patiṭṭhātāni. **Tadanvayāni bhavantī**ti vaṇṭānuvattakāni bhavanti, ambapiṇḍidaṇḍakānuvattakāni bhavantītipi attho. **Khuddarājāno**ti[6] khuddakarājāno, pakatirājāno vā.

12. Dhammikasuttavaṇṇanā

54. Dvādasame **sabbaso**ti sabbesu. **Sattasu vihāresū**ti sattasu pariveṇesu. **Paribhāsatī**ti paribhavati bhayaṁ upadaṁseti. **Vihiṁsatī**ti viheṭheti. **Vitudatī**ti vijjhati. **Roseti vācāyā**ti vācāya ghaṭṭeti. **Pakkamantī**ti disā pakkamanti. **Nā saṇṭhantī**ti nappatiṭṭhahanti.

---

1. Asapatībhinivesā (Syā)
2. Akiñcanābhinivesā (Syā, Ka)
3. Jaṅgamānaṁ (Sī)
4. Pakkhepaṁ (Sī, Syā)
5. Niddhunātīti (Sī, Ka)
6. Kuḍḍarājānoti (Sī, Syā)

Riñcantīti chaḍḍenti vissajjenti. **Pabbājeyyāmā**ti nīhareyyāma. **Handā**ti vavassaggatthe nipāto. **Alan**ti yuttametaṁ, yaṁ taṁ pabbājeyyunti attho. **Kiṁ te** imināti kiṁ tava iminā jātibhūmiyaṁ vāsena. **Tīradassiṁ sakuṇan**ti disākākaṁ. **Muñcantī**ti disādassanatthaṁ vissajjenti. **Sāmantā**ti avidūre. Samantātipi pāṭho, samantatoti attho. **Abhiniveso**ti pattharitvā ṭhitasākhānaṁ niveso. **Mūlasantānakānan**ti mūlānaṁ niveso.

Āḷhakathālikāti taṇḍulāḷhakassa bhattapacanathālikā. **Khuddaṁ madhun**ti khuddamakkhikāhi kataṁ daṇḍakamadhuṁ. **Anelakan**ti niddosaṁ. **Na ca sudaṁ aññamaññassa phalāni hiṁsantī**ti aññamaññassa koṭṭhāse phalāni na hiṁsanti. Attano koṭṭhāsehi[1] mūlaṁ vā tacaṁ vā pattaṁ vā chindanto nāma natthi, attano attano sākhāya heṭṭhā patitāneva paribhuñjanti. Aññassa koṭṭhāsato aññassa koṭṭhāsaṁ parivattitvā gatampi "na amhākaṁ sākhāya phalan"ti ñatvā no khādanti. **Yāvadatthaṁ bhakkhitvā**ti kaṇṭhappamāṇena khāditvā. **Sākhaṁ bhañjitvā**ti chattappamāṇamattaṁ chinditvā chāyaṁ katvā pakkāmi. **Yatra hi nāmā**ti yo hi nāma. **Pakkamissatī**ti pakkanto. **Nādāsī**ti devatāya ānubhāvena phalameva na gaṇhi. Evaṁ hi sā adhiṭṭhāsi.

Tenupasaṅkamīti janapadavāsīhi gantvā "mahārāja rukkho phalaṁ na gaṇhi, amhākaṁ nu kho doso tumhākan"ti vutte "neva mayhaṁ doso atthi, na jānapadānaṁ, amhākaṁ vijite adhammo nāma na vattati, kena nu kho kāraṇena rukkho na phalito, Sakkaṁ upasaṅkamitvā pucchissāmī"ti cintetvā yena Sakko Devānamindo tenupasaṅkami. **Pavattesī**ti parivattesi. **Ummūlamakāsī**ti uddhaṁmūlaṁ akāsi. **Api nu tvan**ti api nu tava. **Aṭṭhitāyevā**ti aṭṭhitāya eva. **Sacchavīnī**ti samānacchavīni pakatiṭṭhāne ṭhitāni. **Na paccakkosatī**ti nappaṭikkosati. **Rosantan**ti ghaṭṭentaṁ. **Bhaṇḍantan**ti paharantaṁ.

Sunettoti nettā vuccanti akkhīni, tesaṁ sundaratāya sunetto. **Titthakaro**ti sugati-ogāhanatitthassa kārako. **Vītarāgo**ti

---

1. Koṭṭhāse (Sī)

vikkhambhanavasena vigatarāgo. **Pasavatī**ti paṭilabhati. **Diṭṭhisampanna**nti dassanasampannaṁ, sotāpannanti attho. **Khantin**ti attano guṇakhaṇanaṁ. **Yathāmaṁ sabrahmacārīsū**ti yathā imaṁ sabrahmacārīsu akkosanaparibhāsanaṁ, aññaṁ evarūpaṁ guṇakhantiṁ na vadāmīti attho. **Na no samasabrahmacārīsū**ti[1] ettha samajano[2] nāma sakajano vuccati. Tasmā na no sakesu samānabrahmacārīsu cittāni paduṭṭhāni bhavissantīti ayamettha attho.

Jotipālo ca Govindoti nāmena Jotipālo ṭhānena[3] Mahāgovindo. **Sattapurohito**ti reṇu-ādīnaṁ sattannaṁ rājūnaṁ purohito. **Ahiṁsakā**[4] **atītaṁse**ti ete cha Satthāro atītaṁse ahiṁsakā ahesuṁ. **Nirāmagandhā**ti kodhāmagandhena nirāmagandhā. **Karuṇedhimuttā**ti karuṇajjhāne adhimuttā[5], karuṇāya ca karuṇāpubbabhāge ca ṭhitā. **Yete**ti ete, ayameva vā pāṭho. **Na sādhurūpaṁ āsīde**ti sādhusabhāvaṁ na ghaṭṭeyya. **Diṭṭhiṭṭhānappahāyinan**ti dvāsaṭṭhidiṭṭhigatappahāyinaṁ. **Sattamo**ti arahattato paṭṭhāya sattamo. **Avītarāgo**ti avigatarāgo. Etena anāgāmibhāvaṁ paṭikkhipati. **Pañcindriyā mudū**ti pañca vipassanindriyāni mudūni. Tassa hi tāni sakadāgāmiṁ upādāya mudūni nāma honti. **Vipassanā**ti saṅkhārapariggahañāṇaṁ. **Pubbeva upahaññatī**ti paṭhamataraññeva upahaññati. **Akkhato**ti guṇakhaṇanena akkhato anupahato hutvā. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Dhammikavaggo pañcamo.

Paṭhamapaṇṇāsako niṭṭhito.

---

1. Āmasabrahmacārīsūti (Sī, Syā)
2. Āmajano (Sī, Syā)
3. Dhanena (Ka)
4. Ahiṁsete (Sī)
5. Karuṇe vimuttāti karuṇajjhāne vimuttā (Sī, Syā)

2. Dutiyapaṇṇāsaka

6. Mahāvagga

1. Soṇasuttavaṇṇanā

55. Chaṭṭhassa paṭhame **Soṇo**ti Sukhumālasoṇatthero. **Sītavane**ti evaṁnāmake susāne. Tasmiṁ kira paṭipāṭiyā pañca caṅkamanapaṇṇasālāsatāni[1] māpitāni, tesu thero attano sappāyacaṅkamanaṁ gahetvā samaṇadhammaṁ karoti. Tassa āraddhavīriyassa hutvā caṅkamato pādatalāni bhijjiṁsu, jāṇūhi caṅkamato jāṇukānipi hatthatalānipi bhijjiṁsu, chiddāni ahesuṁ. Evaṁ āraddhavīriyo viharanto obhāsanimittamattakampi dassetuṁ nāsakkhi. Tassa vīriyena kilamitakāyassa koṭiyaṁ pāsāṇaphalake nisinnassa yo vitakko udapādi, taṁ dassetuṁ **atha kho āyasmato**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **āraddhavīriyā**ti paripuṇṇapaggahitavīriyā. **Na anupādāya āsavehi cittaṁ vimuccatī**ti sace hi ahaṁ ugghaṭitaññū vā assaṁ vipañcitaññū vā neyyo vā, nūna[2] me cittaṁ vimucceyya. Addhā panasmi padaparamo, yena me cittaṁ na vimuccatīti sanniṭṭhānaṁ katvā **saṁvijjanti kho panā**ti-ādīni cintesi. Tattha **bhogā**ti upayogatthe paccattaṁ.

Pāturahosīti therassa cittācāraṁ ñatvā "ayaṁ Soṇo ajja sītavane padhānabhūmiyaṁ nisinno imaṁ vitakkaṁ vitakketi, gantvāssa vitakkaṁ sahotthaṁ[3] gaṇhitvā vīṇopamaṁ kammaṭṭhānaṁ kathessāmīti pamukhe pākaṭo ahosi. **Paññatte āsane**ti padhānikabhikkhū attano vasanaṭṭhāne ovadituṁ āgatassa Buddhassa Bhagavato nisīdanatthaṁ yathālābhena āsanaṁ paññāpetvāva padhānaṁ karonti, aññaṁ alabhamānā purāṇapaṇṇānipi santharitvā upari saṅghāṭiṁ paññapenti. Theropi āsanaṁ paññāpetvā padhānaṁ akāsi. Taṁ sandhāya vuttaṁ "paññatte āsane"ti.

Taṁ kiṁ maññasīti Satthā "imassa bhikkhuno avasesakammaṭṭhānehi attho natthi, ayaṁ gandhabbasippe cheko ciṇṇavasī, attano visaye

---

1. Caṅkamanasatāni (Sī, Syā) 2. Tena (Ka)
3. Sahoṭṭhaṁ (Sī, Syā) Vi-Ṭṭha 1. 192 piṭṭhepi passitabbaṁ.

kathiyamānaṁ khippameva sallakkhessatī"ti vīṇopamaṁ kathetuṁ "taṁ kiṁ maññasī"ti-ādimāha. **Vīṇāya tantissare kusalatā** nāma vīṇāya vādanakusalatā, so ca tattha kusalo. Mātāpitaro hissa "amhākaṁ putto aññaṁ sippaṁ sikkhanto kāyena kilamissati, idaṁ pana sayane nisinneneva sakkā uggaṇhitun"ti gandhabbasippameva uggaṇhāpesuṁ. Tassa—

"Satta sarā tayo gāmā, mucchanā ekavīsati.
Ṭhānā ekūnapaññāsa, iccete saramaṇḍalā"ti[1]—

Ādikaṁ gandhabbasippaṁ sabbameva paguṇaṁ ahosi. **Accāyatā**ti ati-āyatā kharamucchanā. **Saravatī**ti sarasampannā. **Kammaññā**ti kammakkhamā kammayoggā. **Atisithilā**ti mandamucchanā. **Same guṇe patiṭṭhitā**ti majjhime sare ṭhapetvā mucchitā.

Accāraddhanti atigāḷhaṁ. **Uddhaccāya saṁvattatī**ti uddhatabhāvāya saṁvattati. **Atilīnan**ti atisithilaṁ. **Kosajjāyā**ti kusītabhāvatthāya. **Vīriyasamathaṁ adhiṭṭhahā**ti vīriyasampayuttaṁ samathaṁ adhiṭṭhaha, vīriyaṁ samathena yojehīti attho. **Indriyānañca samataṁ paṭivijjhā**ti saddhādīnaṁ indriyānaṁ samataṁ samabhāvaṁ adhiṭṭhāhi. Tattha saddhaṁ paññāya, paññañca saddhāya, vīriyaṁ samādhinā, samādhiñca vīriyena yojayatā[2] indriyānaṁ samatā adhiṭṭhitā nāma hoti. Sati pana sabbatthikā, sā sadā balavatīyeva vaṭṭati. Tañca pana tesaṁ yojanāvidhānaṁ Visuddhimagge[3] pakāsitameva. **Tattha ca nimittaṁ gaṇhāhī**ti tasmiṁ ca samabhāve sati yena ādāse mukhabimbeneva nimittena uppajjitabbaṁ, taṁ samathanimittaṁ vipassanānimittaṁ magganimittaṁ phalanimittañca gaṇhāhi nibbattehīti evamassa Satthā arahatte pakkhipitvā kammaṭṭhānaṁ kathesi.

Tattha ca nimittaṁ aggahesīti samathanimittañca vipassanānimittañca aggahesi. **Cha ṭhanānī**ti cha kāraṇāni. **Adhimutto hotī**ti paṭivijjhitvā paccakkhaṁ katvā ṭhito hoti. **Nekkhammādhimutto**ti-ādi sabbaṁ arahattavaseneva vuttaṁ. Arahattañhi sabbakilesehi nikkhantattā **nekkhammaṁ,** teheva pavivittattā **paviveko,** byāpajjhābhāvato **abyāpajjhaṁ,** taṇhākkhayante

1. Saramaṇḍalanti (Sī, Syā) 2. Yojitā (Sī, Ka) 3. Visuddhi 1. 125 piṭṭhe.

uppannattā **taṇhākkhayo,** upādānakkhayante uppannattā **upādānakkhayo,** sammohābhāvato **asammoho**ti vuccati.

Kevalaṁ saddhāmattakanti paṭivedharahitaṁ kevalaṁ paṭivedhapaññāya asammissakaṁ saddhāmattakaṁ. **Paṭicayan**ti punappunaṁ karaṇena vaḍḍhiṁ. **Vītarāgattā**ti maggapaṭivedhena rāgassa vigatattāyeva nekkhammasaṅkhātaṁ arahattaṁ paṭivijjhitvā sacchikatvā ṭhito hoti, phalasamāpattivihārena viharati, tanninnamānasoyeva ca hotīti attho. Sesapadesupi eseva nayo.

Lābhasakkārasilokanti catupaccayalābhañca tesaññeva sukatabhāvañca vaṇṇabhaṇanañca. **Nikāmayamāno**ti icchamāno patthayamāno. **Pavivekādhimutto**ti paviveke adhimutto ahanti evaṁ arahattaṁ byākarotīti attho.

Sīlabbataparāmāsanti sīlañca vatañca parāmasitvā gahitaṁ gahaṇamattaṁ. **Sārato paccāgacchanto**ti sārābhāvena jānanto[1]. **Abyāpajjhādhimutto**ti abyāpajjhaṁ arahattaṁ byākaroti. Imināva nayena sabbaṭṭhānesu attho daṭṭhabbo. Apicettha "nekkhammādhimuttoti imasmiṁyeva arahattaṁ kathitaṁ, sesesu pañcasu nibbānan"ti eke vadanti. Apare "asammohādhimuttoti ettheva nibbānaṁ kathitaṁ, sesesu arahattan"ti vadanti. Ayaṁ panettha sāro—sabbesveva tesu arahattampi nibbānampi kathitamevāti.

Bhusāti balavanto dibbarūpasadisā. **Nevassa cittaṁ pariyādiyantī**ti etassa khīṇāsavassa cittaṁ gahetvā ṭhātuṁ na sakkonti. Kilesā hi uppajjamānā cittaṁ gaṇhanti nāma. **Amissīkatan**ti kilesā hi ārammaṇena saddhiṁ cittaṁ missaṁ karonti[2], tesaṁ abhāvā amissīkataṁ. **Ṭhitan**ti patiṭṭhitaṁ. **Āneñcappattan**ti acalappattaṁ. **Vayañcassānupassatī**ti tassa cesa[3] cittassa uppādampi vayampi passati. **Bhusā vātavuṭṭhī**ti balavā vātakkhandho. **Neva saṅkampeyyā**ti ekabhāgena cāletuṁ na sakkuṇeyya. **Na sampakampeyyā**ti thūṇaṁ[4] viya sabbabhāgato kampetuṁ na sakkuṇeyya. **Na sampavedheyyā**ti vedhetvā pavedhetvā pātetuṁ[5] na sakkuṇeyya.

---

1. Gacchanto (Ka)
2. Missīkaronti (Sī)
3. Tassa ca (Ka)
4. Guṇaṁ (Sī, Syā)
5. Cāletuṁ (Syā)

Nekkhammaṁ adhimuttassāti arahattaṁ paṭivijjhitvā ṭhitassa khīṇāsavassa. Sesapadesupi arahattameva kathitaṁ. **Upādānakkhayassa cā**ti upayogatthe sāmivacanaṁ. **Asammohañca cetaso**ti cittassa ca asammohaṁ adhimuttassa. **Disvā āyatanuppādan**ti āyatanānaṁ uppādañca vayañca disvā. **Sammā cittaṁ vimuccatī**ti sammā hetunā nayena imāya vipassanāpaṭipattiyā phalasamāpattivasena cittaṁ vimuccati, nibbānārammaṇe adhimuccati. Atha vā iminā khīṇāsavassa paṭipadā kathitā. Tassa hi āyatanuppādaṁ disvā imāya vipassanāya adhigatassa ariyamaggassānubhāvena sabbakilesehi sammācittaṁ vimuccati. Evaṁ tassa **sammā vimuttassa -pa- na vijjati.** Tattha **santacittassā**ti nibbutacittassa. Sesamettha uttānatthamevāti.

2. Phaggunasuttavaṇṇanā

56. Dutiye **samadhosī**ti uṭṭhānākāraṁ dassesi. **Paṭikkamantī**ti parihāyanti. **No abhikkamantī**ti na vaḍḍhanti. **Sīsaveṭhanaṁ dadeyyā**ti sīsaṁ veṭhetvā daṇḍakena[1] samparivattakaṁ bandheyya. **Indriyāni vippasīdiṁsū**ti tasmiṁ maraṇasamaye cha indriyāni vippasannāni ahesuṁ. **Atthupaparikkhāyā**ti atthānatthaṁ kāraṇākāraṇaṁ upaparikkhane[2]. **Anuttare upadhisaṅkhaye**ti nibbāne. **Avimuttaṁ hotī**ti arahattaphalena adhimuttaṁ hoti.

3. Chaḷabhijātisuttavaṇṇanā

57. Tatiye **chaḷabhijātiyo**ti cha jātiyo. **Tatridan**ti tatrāyaṁ. **Luddā**ti dāruṇā. **Bhikkhū kaṇṭakavuttikā**ti samaṇā nāmete. **Ekasāṭakā**ti ekeneva pilotikakhaṇḍena purato paṭicchādanakā. **Akāmakassa bilaṁ olaggeyyun**ti satthe gacchamāne goṇamhi mate gomaṁsamūlaṁ uppādanatthāya vibhajitvā khādamānā ekassa gomaṁsaṁ anicchantasseva koṭṭhāsaṁ katvā "ayañca te khāditabbo, mūlañca dātabban"ti taṁ koṭṭhāsasaṅkhātaṁ bilaṁ olaggeyyuṁ, balakkārena hatthe ṭhapeyyunti attho. **Akhettaññunā**ti abhijātipaññattiyā khettaṁ ajānantena. **Taṁ suṇāhī**ti taṁ mama paññattiṁ suṇāhi. **Kaṇhābhijātiko**ti kāḷakajātiko. **Kaṇhaṁ dhammaṁ abhijāyatī**ti kaṇhasabhāvo hutvā jāyati nibbattati, kaṇhābhijātiyaṁ vā jāyati.

---

1. Gaṇḍakena (Sī) 2. Upaparikkhārena (Syā), upaparikkhanena (Ka)

Nibbānaṁ abhijāyatīti nibbānaṁ pāpuṇāti, ariyabhūmisaṅkhātāya vā nibbānajātiyā jāyati.

4. Āsavasuttavaṇṇanā

58. Catutthe **saṁvarā pahātabbā**ti saṁvarena pahātabbā. Sesesupi eseva nayo. **Idhā**ti imasmiṁ sāsane. **Paṭisaṅkhā**ti paṭisañjānitvā, paccavekkhitvāti attho. **Yoniso**ti upāyena pathena. Ettha ca asaṁvare ādīnavapaṭisaṅkhā yoniso paṭisaṅkhāti veditabbā. Sā cāyaṁ "varaṁ bhikkhave tattāya ayosalākāya ādittāya sampajjalitāya sajotibhūtāya cakkhundriyaṁ sampalimaṭṭhaṁ, na tveva cakkhuviññeyyesu rūpesu anubyañjanaso nimittaggāho"ti-ādinā ādittapariyāyena[1] veditabbā. **Cakkhundriyasaṁvarasaṁvuto viharatī**ti ettha cakkhumeva indriyaṁ cakkhundriyaṁ, saṁvaraṇato saṁvaro, pidahanato thakanatoti vuttaṁ hoti. Satiyā etaṁ adhivacanaṁ. Cakkhundriye saṁvaro **cakkhundriyasaṁvaro.** Javane uppajjamānopi hesa tasmiṁ dvāre kilesānaṁ uppattivāraṇato cakkhundriyasaṁvaroti vuccati. **Saṁvuto**ti tena saṁvarena upeto. Tathā hi "pātimokkhasaṁvarasaṁvuto"ti imassa Vibhaṅge "iminā pātimokkhasaṁvarena upeto hoti -pa- samannāgato"ti vuttaṁ. Atha vā saṁvarīti saṁvuto, thakesi pidahīti vuttaṁ hoti. Cakkhundriyasaṁvarasaṁvutoti cakkhundriyasaṁvarasaṅkhātaṁ satikavāṭaṁ cakkhudvāre gharadvāre kavāṭaṁ viya saṁvari thakesi pidahīti vuttaṁ hoti. Ayamevettha attho sundarataro. Tathā hi "cakkhundriyasaṁvaraṁ asaṁvutassa viharato, saṁvutassa viharato"ti etesu padesu ayamevattho dissatīti.

Yaṁ hissati-ādimhi yaṁ cakkhundriyasaṁvaraṁ assa bhikkhuno asaṁvutassa athaketvā apidahitvā viharantassāti attho. Yekārassa vā esa yanti ādeso, ye assāti attho. **Āsavā vighātapariḷāhā**ti cattāro āsavā ca aññe ca vighātakarā kilesapariḷāhā vipākapariḷāhā vā. Cakkhudvārasmiñhi iṭṭhārammaṇaṁ āpāthagataṁ kāmassadavasena assādayato abhinandato kāmāsavo uppajjati, "īdisaṁ aññasmimpi sugatibhave labhissāmī"ti bhavapatthanāya assādayato

1. Saṁ 2. 377 piṭṭhe.

bhāvāsavo uppajjati, sattoti vā sattassāti vā gaṇhato diṭṭhāsavo uppajjati, sabbeheva sahajātaṁ aññāṇaṁ avijjāsavoti cattāro āsavā uppajjanti. Etehi sampayuttā apare kilesā vighātapariḷāhā āyatiṁ vā tesaṁ vipākā tehipi asaṁvutasseva viharato uppajjeyyunti vuccanti. **Evaṁsa te**ti evaṁ assa te, etenupāyena na honti, no aññathāti vuttaṁ hoti. **Paṭisaṅkhā yoniso sotindriyasaṁvarasaṁvuto**ti-ādīsupi eseva nayo. **Ime vuccanti āsavā saṁvarā pahātabbā**ti imesu chasu dvāresu cattāro cattāro katvā catuvīsati āsavā saṁvarena pahātabbāti vuccanti.

Paṭisaṅkhā yoniso cīvaranti-ādīsu yaṁ vattabbaṁ, taṁ sabbaṁ Visuddhimagge[1] sīlakathāya vuttameva. **Yaṁ hissā**ti yaṁ hi cīvaraṁ piṇḍapātādīsu vā aññataraṁ assa. **Appaṭisevato**ti evaṁ yoniso appaṭisevantassa. Imasmiṁ vāre[2] aladdhaṁ cīvarādiṁ patthayato laddhaṁ vā assādayato kāmāsavassa uppatti veditabbā, īdisaṁ aññasmimpi sugatibhave labhissāmīti bhavapatthanāya assādayato bhavāsavassa, ahaṁ labhāmi na labhāmīti vā mayhaṁ vā idanti attasaññaṁ adhiṭṭhahato diṭṭhāsavassa, sabbeheva pana sahajāto avijjāsavoti evaṁ catunnaṁ āsavānaṁ uppatti vighātapariḷāhāva[3] navavedanuppādanatopi veditabbā. **Ime vuccanti bhikkhave āsavā paṭisevanā pahātabbā**ti ime ekamekasmiṁ paccaye cattāro cattāro katvā soḷasa āsavā iminā ñāṇasaṁvarasaṅkhātena paccavekkhaṇapaṭisevanena pahātabbāti vuccanti.

Paṭisaṅkhā yoniso khamo hoti sītassāti upāyena pathena paccavekkhitvā khantā hoti sītassa, sītaṁ khamati sahati, na avīrapuriso viya appamattakenapi sītena calati kampati kammaṭṭhānaṁ vijahati. **Uṇhā**dīsupi eseva nayo. Ettha ca vacanameva **vacanapatho**ti veditabbaṁ. **Dukkhānan**ti-ādīsu dukkhamanaṭṭhena dukkhā, bahalaṭṭhena tibbā, pharusaṭṭhena kharā, tikhiṇaṭṭhena kaṭukā, assādavirahato asātā, manaṁ avaḍḍhanato amanāpā, pāṇaharaṇasamatthatāya pāṇaharāti veditabbā. **Yaṁ hissā**ti sītādīsu yaṁkiñci ekadhammampi assa. **Anadhivāsato**ti anadhivāsentassa

1. Visuddhi 1. 29 piṭṭhe. 2. Ṭhāne (Syā)
3. Vighātapariḷāhā ca (Ma-Ṭṭha 1. 80 piṭṭhe)

akkhamantassa. Āsavuppatti panettha evaṁ veditabbā—sītena phuṭṭhassa uṇhaṁ patthayato kāmāsavo uppajjati, evaṁ sabbattha. "Natthi sugatibhave sītaṁ vā uṇhaṁ vā"ti bhavaṁ patthentassa bhavāsavo, mayhaṁ sītaṁ uṇhanti gāho diṭṭhāsavo, sabbeheva sampayutto avijjāsavoti. **Ime vuccantī**ti ime sītādīsu ekamekassa vasena cattāro cattāro katvā aneke āsavā imāya khantisaṁvarasaṅkhātāya adhivāsanāya pahātabbāti vuccantīti attho.

Paṭisaṅkhā yoniso caṇḍaṁ hatthiṁ parivajjetīti ahaṁ samaṇoti na caṇḍassa hatthissa āsanne ṭhātabbaṁ. Tatonidānañhi maraṇampi maraṇamattampi dukkhaṁ bhaveyyāti evaṁ upāyena pathena paccavekkhitvā caṇḍaṁ hatthiṁ parivajjeti paṭikkamati. Esa nayo sabbattha. **Caṇḍan**ti duṭṭhaṁ vāḷaṁ. **Khāṇun**ti khadirakhāṇukādiṁ. **Kaṇṭakaṭṭhānan**ti[1] yattha kaṇṭakā vijjhanti, taṁ okāsaṁ. **Sobbhan**ti sabbato chinnataṭaṁ. **Papātan**ti ekato chinnataṭaṁ, **candanikan**ti ucchiṭṭhodakagabbhamalādīnaṁ chaḍḍanaṭṭhānaṁ. **Oḷigallan**ti tesaṁyeva kaddamādīnaṁ sandanokāsaṁ. Taṁ jaṇṇumattampi asucibharitaṁ hoti. Dvepi cetāni ṭhānāni amanussussadaṭṭhānāni[2] honti, tasmā vajjetabbāni. **Anāsane**ti ettha ayuttaṁ āsanaṁ anāsanaṁ, taṁ atthato aniyatavatthubhūtaṁ rahopaṭicchannāsananti veditabbaṁ. **Agocare**ti etthapi ayutto gocaro agocaro. So vesiyādibhedato pañcavidho. **Pāpake mitte**ti lāmake dussīle mittapatirūpake amitte. **Pāpakesū**ti lāmakesu. **Okappeyyun**ti saddaheyyuṁ adhimucceyyuṁ "addhā ayamāyasmā akāsi vā karissati vā"ti. **Yaṁ hissā**ti hatthi-ādīsu yaṁkiñci ekampi assa. Āsavuppatti panettha evaṁ veditabbā—hatthi-ādinidānena dukkhena phuṭṭhassa sukhaṁ patthayato kāmāsavo uppajjati, "natthi sugatibhave īdisaṁ dukkhan"ti bhavaṁ patthentassa bhavāsavo, maṁ hatthī maddati maṁ assoti gāho diṭṭhāsavo, sabbeheva sampayutto avijjāsavoti. **Ime vuccantī**ti ime hatthi-ādīsu ekekassa vasena cattāro cattāro katvā aneke āsavā iminā sīlasaṁvarasaṅkhātena parivajjanena pahātabbāti vuccanti.

Paṭisaṅkhā yoniso uppannaṁ kāmavitakkaṁ nādhivāsetīti "itipāyaṁ vitakko akusalo, itipi sāvajjo, itipi dukkhavipāko, so ca

---

1. Kaṇṭakādhānanti (Sī) 2. Amanussaduṭṭhāni (Ka)

kho attabyābādhāya saṁvattatī"ti-ādinā[1] nayena yoniso kāmavitakke ādīnavaṁ paccavekkhitvā tasmiṁ tasmiṁ ārammaṇe uppannaṁ kāmavitakkaṁ nādhivāseti, cittaṁ āropetvā na vāseti, abbhantare vā na vāsetīti attho. Anadhivāsento kiṁ karotīti? **Pajahati.** Kiṁ kacavaraṁ viya piṭakenāti? Na hi, api ca kho naṁ **vinodeti** tudati vijjhati nīharati. Kiṁ balibaddaṁ viya patodenāti? Na hi, atha kho naṁ **byantīkaroti** vigatantaṁ karoti, yathāssa antopi nāvasissati antamaso bhaṅgamattampi, tathā naṁ karoti. Kathaṁ pana naṁ tathā karotīti? **Anabhāvaṁ gameti** anu anu abhāvaṁ[2] gameti, vikkhambhanappahānena yathā suvikkhambhito hoti, tathā karoti. Sesavitakkadvayepi eseva nayo. **Uppannuppanne**ti uppanne uppanne, uppannamatteyevāti vuttaṁ hoti. Sakiṁ vā uppanne vinodetvā dutiye vāre ajjhupekkhitā na hoti, satakkhattumpi uppanne uppanne vinodetiyeva. **Pāpake akusale dhamme**ti teyeva kāmavitakkādayo, sabbepi vā nava mahāvitakke. Tattha tayo vuttā, avasesā[3] "ñātivitakko janapadavitakko amarāvitakko parānuddayatāpaṭisaṁyutto vitakko lābhasakkārasilokappaṭisaṁyutto vitakko anavaññattippaṭisaṁyutto vitakko"ti[4] ime cha. **Yaṁ hissā**ti etesu vitakkesu yaṁkiñci assa. Kāmavitakko panettha kāmāsavo eva, tabbiseso bhavāsavo, taṁsampayutto diṭṭhāsavo, sabbavitakkesu avijjā avijjāsavoti evaṁ āsavuppatti veditabbā. **Ime vuccantī**ti ime kāmavitakkādivasena vuttappakārā āsavā iminā tasmiṁ tasmiṁ vitakke ādīnavapaccavekkhaṇasahitena vīriyasaṁvarasaṅkhātena vinodanena pahātabbāti vuccanti.

Paṭisaṅkhā yoniso satisambojjhaṅgaṁ bhāvetīti abhāvanāya ādīnavaṁ bhāvanāya ca ānisaṁsaṁ upāyena pathena paccavekkhitvā satisampojjhaṅgaṁ bhāveti. Eseva nayo sabbattha. Bojjhaṅgānaṁ bhāvanā heṭṭhā vittāritāva. **Yaṁ hissa**ti etesu bojjhaṅgesu yaṁkiñci assa. Āsavuppattiyaṁ panettha imesaṁ ariyamaggasampayuttānaṁ bojjhaṅgānaṁ abhāvitattā ye uppajjeyyuṁ kāmāsavādayo āsavā, bhāvayato evaṁsa

---

1. Ma 1. 162 piṭṭhe.
2. Anu abhāvaṁ (Syā)
3. Avasesesu (Sī, ka)
4. Khu 7. 402 piṭṭhe Mahāniddese.

te na hontīti ayaṁ nayo veditabbo. **Ime vuccantī**ti ime kāmāsavādayo āsavā imāya lokuttarāya bojjhaṅgabhāvanāya pahātabbāti vuccanti. (Imehi chahākārehi pahīnāsavaṁ bhikkhuṁ thomento **yato kho bhikkhave**ti-ādimāha. Tattha **yato**ti sāmi vacane to-kāro, yassāti vuttaṁ hoti. Porāṇā pana yamhi kāleti vaṇṇayanti. **Ye āsavā saṁvarā pahātabbā, te saṁvarā pahīnā hontī**ti ye āsavā saṁvarena pahātabbā, te saṁvareneva pahīnā honti, na appahīnesuyeva pahīnasaññī hotīti.)[1]

5. Dārukammikasuttavaṇṇanā

59. Pañcame **dārukammiko**ti dāruvikkayena pavattitājīvo eko upāsako. **Kāsikacandanan**ti saṇhacandanaṁ. **Aṅgenā**ti aguṇaṅgena, sukkapakkhe guṇaṅgena. **Nemantaniko**ti nimantanaṁ gaṇhanako. **Saṁghe dānaṁ dassāmī**ti bhikkhusaṁghassa dassāmi. So evaṁ vatvā Satthāraṁ abhivādetvā pakkāmi. Athassa aparabhāge pañcasatā kulūpakā bhikkhū gihibhāvaṁ pāpuṇiṁsu. So "kulūpakabhikkhū te vibbhantā"ti vutte "kiṁ ettha mayhan"ti vatvā cittuppādavemattamattampi na akāsi. Idaṁ sandhāya Satthā **saṁghe te dānaṁ dadato cittaṁ pasīdissatī**ti āha.

6. Hatthisāriputtasuttavaṇṇanā

60. Chaṭṭhe **abhidhammakathan**ti abhidhammamissakaṁ kathaṁ. **Kathaṁ opātetī**ti tesaṁ kathaṁ vicchinditvā attano kathaṁ katheti. **Therānaṁ bhikkhūnan**ti karaṇatthe sāmivacanaṁ, therehi bhikkhūhi saddhinti attho. Yā ca therānaṁ abhidhammakathā, taṁ ayampi kathetuṁ sakkotīti attho. **Cetopariyāyan**ti cittavāraṁ. **Idhā**ti imasmiṁ loke. **Soratasorato**ti sūrato viya sūrato, soraccasamannāgato viyāti attho. **Nivātanivāto**ti nivāto viya nivāto, nivātavutti viyāti attho. **Upasantupasanto**ti upasanto viya

---

1. ( ) Ayaṁ saṁvaṇṇanākkamo Sīhaḷa-potthakeyeva atthi. Ṭīkāyaṁ pana tabbaṇṇanā dissati. Tasmā Pāḷiyampi "yato kho bhikkhave bhikkhuno"ti-ādinā nigamanavākyena bhavitabbaṁ. Ma 1. 14 piṭṭhepi passitabbaṁ.

upasanto. **Vapakassateva Satthārā**ti Satthu santikā apagacchati. **Saṁsaṭṭhassā**ti pañcahi saṁsaggehi saṁsaṭṭhassa. **Vissaṭṭhassā**ti vissajjitassa. **Pākatassā**ti pākatindriyassa.

Kiṭṭhādoti kiṭṭhakhādako. **Antaradhāpeyyā**ti nāseyya. **Gopasū**ti gāvo ca ajikā ca. **Sippisambukan**ti sippiyo ca sambukā ca. **Sakkharakaṭhalan**ti sakkharā ca kaṭhalāni ca. **Ābhidosikan**ti abhiññātadosaṁ kudrūsakabhojanaṁ. **Nacchādeyyā**ti na rucceyya. Tattha yadetaṁ **purisaṁ bhuttāvin**ti upayogavacanaṁ, taṁ sāmi-atthe daṭṭhabbaṁ. **Amuṁ hāvuso purisan**ti āvuso amuṁ purisaṁ.

Sabbanimittānanti sabbesaṁ niccanimittādīnaṁ nimittānaṁ. **Animittaṁ cetosamādhin**ti balavavipassanāsamādhiṁ. **Cīrikasaddo**ti jhallikasaddo[1]. **Sarissati nekkhammassā**ti pabbajjāya guṇaṁ sarissati. **Arahataṁ ahosī**ti Bhagavato sāvakānaṁ arahantānaṁ antare eko arahā ahosi. Ayañhi thero satta vāre gihī hutvā satta vāre pabbaji. Kiṁ kāraṇā? Kassapasammāsambuddhakāle kiresa ekassa bhikkhuno gihibhāve vaṇṇaṁ kathesi. So teneva kammena arahattassa upanissaye vijjamāneyeva satta vāre gihibhāve ca pabbajjāya ca sañcaranto sattame vāre pabbajitvā arahattaṁ pāpuṇīti.

7. Majjhesuttavaṇṇanā

61. Sattame **pārāyane Metteyyapañhe**ti pārāyanasamāgamamhi Metteyyamāṇavassa pañhe. **Ubhonte**[2] **viditvānā**ti dve ante dve koṭṭhāse jānitvā. **Majjhe mantā na lippatī**ti mantā vuccati paññā, tāya ubho ante viditvā majjhe na lippati, vemajjhaṭṭhāne na lippati. **Sibbinimaccagā**ti[3] sibbinisaṅkhātaṁ taṇhaṁ atīto. **Phasso**ti phassavasena nibbattattā ayaṁ attabhāvo. **Eko anto**ti ayameko koṭṭhāso. **Phassasamudayo**ti phasso samudayo assāti phassasamudayo, imasmiṁ attabhāve katakammaphassapaccayā nibbatto anāgatattabhāvo. **Dutiyo anto**ti dutiyo koṭṭhāso. **Phassanirodho**ti nibbānaṁ. **Majjhe**ti sibbinitaṇhaṁ chetvā dvidhākaraṇaṭṭhena nibbānaṁ majjhe nāma hoti. **Taṇhā**

---

1. Ciriḷiyasaddoti ciriyasaddo (Sī, Syā) 2. Ubhante (Sī) 3. Sibbanimaccagāti (Sī)

hi naṁ sibbatīti taṇhā taṁ attabhāvadvayasaṅkhātaṁ phassañca phassasamudayañca sibbati ghaṭṭeti. Kiṁ kāraṇā? Tassa tasseva bhavassa abhinibbattiyā. Yadi hi taṇhā na sibbeyya, tassa tassa bhavassa nibbatti na bhaveyya. Imasmiṁ ṭhāne koṭimajjhikūpamaṁ gaṇhanti. Dvinnañhi kaṇḍānaṁ ekato katvā majjhe suttena saṁsibbitānaṁ koṭi majjhanti vuccati. Sutte chinne ubho kaṇḍāni ubhato patanti. Evamettha kaṇḍadvayaṁ viya vuttappakārā dve antā, sibbitvā ṭhitasuttaṁ viya taṇhā, sutte chinne kaṇḍadvayassa ubhatopatanaṁ viya taṇhāya niruddhāya antadvayaṁ niruddhameva hoti. **Ettāvatā**ti ettakena iminā ubho ante viditvā taṇhāya majjhe anupalittabhāvena abhiññeyyaṁ catusaccadhammaṁ abhijānāti nāma, tīraṇapariññāya ca pahānapariññāya ca parijānitabbaṁ lokiyasaccadvayaṁ parijānāti nāma. **Diṭṭheva dhamme**ti imasmiṁyeva attabhāve. **Dukkhassantakaro hotī**ti vaṭṭadukkhassa koṭikaro paricchedaparivaṭumakaro hoti nāma.

Dutiyavāre tiṇṇaṁ kaṇḍānaṁ vasena upamā veditabbā. Tiṇṇañhi kaṇḍānaṁ suttena saṁsibbitānaṁ sutte chinne tīṇi kaṇḍāni tīsu ṭhānesu patanti, evamettha kaṇḍattayaṁ viya atītānāgatapaccuppannā khandhā, suttaṁ viya taṇhā. Sā hi atītaṁ pacccuppannena, paccuppannañca anāgatena saddhiṁ saṁsibbati. Sutte chinne kaṇḍattayassa tīsu ṭhānesu patanaṁ viya taṇhāya niruddhāya atītānāgatapaccuppannā khandhā niruddhāva honti.

Tatiyavāre **adukkhamasukhā majjhe**ti dvinnaṁ vedanānaṁ antaraṭṭhakabhāvena majjhe. Sukhañhi dukkhassa, dukkhaṁ vā sukhassa antaraṁ nāma natthi. **Taṇhāsibbinī**ti vedanāsu nandirāgo vedanānaṁ upacchedaṁ nivāretīti tā sibbati nāma.

Catutthavāre **viññāṇaṁ majjhe**ti paṭisandhiviññāṇampi sesaviññāṇampi[1] nāmarūpapaccayasamudāgatattā nāmarūpānaṁ majjhe nāma.

Pañcamavāre **viññāṇaṁ majjhe**ti kammaviññāṇaṁ majjhe, ajjhattikāyatanesu vā manāyatanena kammassa gahitattā idha yaṁkiñci viññāṇaṁ majjhe nāma, manodvāre vā āvajjanassa ajjhattikāyatananissitattā javanaviññāṇaṁ majjhe nāma.

1. Paṭisandhiviññāṇaṁ hi (Sī)

Chaṭṭhavāre **sakkāyo**ti tebhūmakavaṭṭaṁ. **Sakkāyasamudayo**ti samudayasaccaṁ. **Sakkāyanirodho**ti nirodhasaccaṁ. **Pariyāyenā**ti tena tena kāraṇeneva. Sesaṁ sabbattha vuttanayeneva veditabbaṁ.

8. Purisindriyañāṇasuttavaṇṇanā

62. Aṭṭhame **aññataro**ti Devadattapakkhiko eko. **Samannāharitvā**ti āvajjitvā. idaṁ so "kiṁ nu kho Bhagavatā jānitvā kathitaṁ, udāhu ajānitvā, ekaṁsikaṁ vā kathitaṁ udāhu vibhajja kathitan"ti adhippāyena pucchati. **Āpāyiko**ti apāye nibbattanako. **Nerayiko**ti nirayagāmī. **Kappaṭṭho**ti kappaṭṭhiyakammassa katattā kappaṁ ṭhassati. **Atekiccho**ti na sakkā tikicchituṁ. **Dvejjhan**ti dvidhābhāvaṁ. **Vālaggakoṭinittudanamattan**ti vālassa aggakoṭiyā dassetabbamattakaṁ, vālaggakoṭinipātamattakaṁ vā. **Purisindriyañāṇānī**ti purisapuggalānaṁ indriyaparopariyattañāṇāni, indriyānaṁ tikkhamudubhāvajānanañāṇānīti attho.

Vijjamānā kusalāpidhammā akusalāpi dhammāti ettakā kusalā dhammā vijjanti, ettakā akusalā dhammāti jānāmi. **Antarahitā**ti adassanaṁ gatā. **Sammukhībhūtā**ti samudācāravasena pākaṭā jātā. **Kusalamūlan**ti kusalajjhāsayo. **Kusalā**[1] **kusalan**ti tamhā kusalajjhāsayā aññampi kusalaṁ nibbattissati. **Sāradānī**ti sārādāni gahitasārāni, saradamāse vā nibbattāni. **Sukhasayitānī**ti sukhasannicitāni. **Sukhette**ti maṇḍakhette. **Nikkhittānī**ti vuttāni. **Sappaṭibhāgā**ti sarikkhakā. **Abhido addharattan**ti[2] abhi-addharattaṁ addharatte abhimukhībhūte. **Bhattakālasamaye**ti rājakulānaṁ bhattakālasaṅkhāte samaye. **Parihānadhammo**ti ko evaṁ Bhagavatā ñātoti? Ajātasatturājā. So hi pāpamittaṁ nissāya maggaphalehi parihīno. Aparepi Suppabuddhasunakkhattādayo Bhagavatā ñātāva. **Aparihānadhammo**ti evaṁ Bhagavatā ko ñāto? Susīmo paribbājako aññe ca evarūpā. **Parinibbāyissatī**ti evaṁ ko ñāto Bhagavatāti? Santatimahāmatto aññe ca evarūpā.

---

1. Kusalamūlā (Sī, Syā)
2. Abhidosa-addharattanti (Syā, Ka)

9. Nibbedhikasuttavaṇṇanā

63. Navame anibbiddhapubbe appadālitapubbe lobhakkhandhādayo nibbijjhati padāletīti **nibbedhikapariyāyo,** nibbijjhanakāraṇanti attho. **Nidānasambhavo**ti kāme nideti uppādanasamatthatāya niyyādetīti nidānaṁ. Sambhavati tatoti sambhavo, nidānameva sambhavo **nidānasambhavo. Vemattatā**ti nānākaraṇaṁ.

Kāmaguṇāti kāmayitabbaṭṭhena kāmā, bandhanaṭṭhena guṇā "antaguṇan"ti-ādīsu viya. **Cakkhuviññeyyā**ti cakkhuviññāṇena passitabbā. **Iṭṭhā**ti pariyiṭṭhā vā hontu mā vā, iṭṭhārammaṇabhūtāti attho. **Kantā**ti kamanīyā. **Manāpā**ti manavaḍḍhanakā. **Piyarūpā**ti piyajātikā. **Kāmūpasañhitā**ti ārammaṇaṁ katvā uppajjamānena kāmena upasañhitā. **Rajanīyā**ti rāguppattikāraṇabhūtā. **Nete kāmā**ti na ete kamanaṭṭhena kāmā nāma honti. **Saṅkapparāgo**ti saṅkappavasena uppannarāgo. **Kāmo**ti ayaṁ kāmappahānāya paṭipannehi pahātabbo. Kamanaṭṭhena kāmā nāma. **Citrānī**ti citravicitrārammaṇāni.

Phassoti sahajātaphasso. **Kāmayamāno**ti kāmaṁ kāmayamāno. **Tajjaṁ tajjan**ti tajjātikaṁ tajjātikaṁ. **Puññābhāgiyan**ti dibbe kāme patthetvā sucaritapāripūriyā devaloke nibbattassa atthabhāvo puññabhāgiyo nāma, duccaritapāripūriyā apāye nibbattassa attabhāvo apuññabhāgiyo nāma. **Ayaṁ vuccati bhikkhave kāmānaṁ vipāko**ti ayaṁ duvidhopi kāmapatthanaṁ nissāya uppannattā kāmānaṁ vipākoti vuccati. **So imaṁ nibbedhikan**ti so bhikkhu imaṁ chattiṁsaṭṭhānesu[1] nibbijjhanakaṁ seṭṭhacariyaṁ jānāti. **Kāmanirodhan**ti kāmānaṁ nirodhena evaṁ laddhanāmaṁ. Imasmiñhi ṭhāne brahmacariyasaṅkhāto maggova kāmanirodhoti vutto.

Sāmisāti kilesāmisasampayuttā. Iminā nayena sabbaṭhānesu[2] attho veditabbo. Apicettha **vohāravepakkan**ti vohāravipākaṁ. Kathāsaṅkhāto hi vohāro saññāya vipāko nāma. **Yathā yathā nan**ti ettha **naṁ**-iti nipātamattameva. Iti yasmā yathā yathā sañjānāti,

---

1. Chattiṁ sāyatanesu (Ka)   2. Sabbavāresu (Sī)

tathā tathā evaṁsaññī ahosinti katheti, tasmā vohāravepakkāti attho.

Avijjāti aṭṭhasu ṭhānesu aññāṇabhūtā bahala-avijjā[1]. Nirayaṁ gamentīti **nirayagamanīyā,** niraye nibbattipaccayāti attho. Sesesupi eseva nayo. **Cetanāhan**ti cetanaṁ ahaṁ. Idha sabbasaṅgāhikā saṁvidahanacetanā gahitā. **Cetayitvā**ti dvārappavattacetanā. **Manasā**ti cetanāsampayuttacittena. **Nirayavedanīyan**ti niraye vipākadāyakaṁ. Sesesupi eseva nayo. **Adhimattan**ti balavadukkhaṁ. **Dandhavirāgī**ti[2] garukaṁ na khippaṁ saṇikaṁ vigacchanakadukkhaṁ. **Urattāḷiṁ kandatī**ti uraṁ tāḷetvā rodati. **Pariyeṭṭhin**ti pariyesanaṁ. **Ekapadaṁ dvipadan**ti ekapadamantaṁ vā dvipadamantaṁ vā, ko mantaṁ jānātīti attho. **Sammohavepakkan**ti sammohavipākaṁ. Dukkhassa hi sammoho nissandavipāko nāma. Dutiyapadepi eseva nayo. Pariyesanāpi hi tassa nissandavipākoti. Imasmiṁ sutte vaṭṭavivaṭṭaṁ kathitaṁ.

10. Sīhanādasuttavaṇṇanā

64. Dasame **āsabhaṁ ṭhānan**ti seṭṭhaṁ niccalaṭṭhānaṁ. **Sīhanādan**ti abhītanādaṁ pamukhanādaṁ. **Brahmacakkan**ti seṭṭhañāṇacakkaṁ paṭivedhañāṇañceva desanāñāṇañca. **Ṭhānañca ṭhānato**ti kāraṇañca kāraṇato. **Yampī**ti yena ñāṇena. **Idampi Tathāgatassā**ti idampi ṭhānāṭṭhānañāṇaṁ Tathāgatassa Tathāgatabalaṁ nāma hoti. Evaṁ sabbapadesu attho veditabbo. **Kammasamādānānan**ti samādiyitvā katānaṁ kusalākusalakammānaṁ, kammameva vā kammasamādānaṁ. **Ṭhānaso hetuso**ti paccayato ceva hetuto ca. Tattha gati-upadhikālapayogā vipākassa ṭhānaṁ, kammaṁ hetu. **Jhānavimokkhasamādhisamāpattīnan**ti catunnaṁ jhānānaṁ aṭṭhannaṁ vimokkhānaṁ tiṇṇaṁ samādhīnaṁ navannaṁ anupubbasamāpattīnañca. **Saṁkilesan**ti hānabhāgiyaṁ dhammaṁ. **Vodānan**ti visesabhāgiyaṁ dhammaṁ. **Vuṭṭhānan**ti "vodānampi vuṭṭhānaṁ, tamhā tamhā samādhimhā vuṭṭhānampi vuṭṭhānan"ti[3] evaṁ vuttaṁ paguṇajjhānañceva bhavaṅgaphalasamāpattiyo ca. Heṭṭhimaṁ heṭṭhimañhi paguṇajjhānaṁ uparimassa uparimassa padaṭṭhānaṁ hoti, tasmā "vodānampi vuṭṭhānan"ti vuttaṁ. Bhavaṅgena

---

1. Balava-avijjā (Sī) 2. Dandhavirāganti (Sī, Syā) 3. Abhi 2. 357 piṭṭhe.

pana sabbajjhānehi vuṭṭhānaṁ hoti, phalasamāpattiyā nirodhasamāpattito vuṭṭhānaṁ hoti. Taṁ sandhāya "tamhā tamhā samādhimhā vuṭṭhānampi vuṭṭhānan"ti vuttaṁ. **Anekavihitan**ti-ādīni Visuddhimagge[1] vaṇṇitāni. Āsavakkhayañāṇaṁ heṭṭhā vuttatthameva. Purimassāpi ñāṇattayassa vitthārakathaṁ icchantena Majjhimaṭṭhakathāya Mahāsīhanādavaṇṇanā[2] oloketabbā. **Samāhitassā**ti ekaggacittassa. **Samādhi maggo**ti samādhi etesaṁ ñāṇānaṁ adhigamāya upāyo. **Asamādhī**ti anekaggabhāvo. **Kummaggo**ti micchāmaggo. Imasmiṁ sutte Tathāgatassa ñāṇabalaṁ kathitanti.

Mahāvaggo chaṭṭho.

---

7. Devatāvagga

1. Anāgāmiphalasuttādivaṇṇanā

65-67. Sattamassa paṭhame **assaddhiyan**ti assaddhabhāvaṁ. **Duppaññatan**ti nippaññabhāvaṁ. Dutiye **pamādan**ti sativippavāsaṁ. Tatiye **ābhisamācārikan**ti uttamasamācārabhūtaṁ vattavasena paṇṇattisīlaṁ. **Sekhadhamman**ti sekhapaṇṇattisīlaṁ. **Sīlānī**ti cattāri mahāsīlāni.

4. Saṅgaṇikārāmasuttavaṇṇanā

68. Catutthe **saṅgaṇikārāmo**ti gaṇasaṅgaṇikārāmo. Suttantikagaṇādīsu pana gaṇesu attano vā parisāsaṅkhāte gaṇe ramatīti **gaṇārāmo. Paviveke**ti kāyaviveke. **Cittassa nimittan**ti samādhivipassanācittassa nimittaṁ samādhivipassanākāraṁ. **Samādiṭṭhin**ti vipassanāsammādiṭṭhiṁ. **Samādhin**ti maggasamādhiñceva phalasamādhiñca. **Saṁyojanānī**ti dasasaṁyojanāni. **Nibbānan**ti apaccayaparinibbānaṁ.

5. Devatāsuttavaṇṇanā

69. Pañcame **sovacassatā**ti subbacabhāvo. **Kalyāṇamittatā**ti sucimittatā. **Satthugāravo**ti Satthari gāravayutto. Esa nayo sabbattha.

---

1. Visuddhi 2. 40 piṭṭhe.
2. Ma-Ṭṭha 1. 325 piṭṭhe.

6. Samādhisuttavaṇṇanā

70. Chaṭṭhe **na santenā**ti paccanīkakilesehi avūpasantena. **Na paṇītenā**ti na atappakena. **Na paṭippassaddhiladdhenā**ti[1] kilesappaṭippassaddhiyā aladdhena appattena. **Na ekodibhāvādhigatenā**ti ekaggabhāvaṁ upagatena.

7. Sakkhibhabbasuttavaṇṇanā

71. Sattame **tatra tatrā**ti tasmiṁ tasmiṁ visese. **Sakkhibhabbatan**ti paccakkhabhāvaṁ. **Āyatane**ti kāraṇe. **Hānabhāgiyā**dayo Visuddhimagge[2] saṁvaṇṇitā. **Asakkaccakārī**ti na sukatakārī na ādarakārī. **Asappāyakārī**ti na sappāyakārī na upakārabhūtadhammakārī.

8. Balasuttavaṇṇanā

72. Aṭṭhame **balatan**ti balabhāvaṁ thāmabhāvaṁ. **Asātaccakārī**ti na satatakārī. Sesaṁ heṭṭhā vuttanayameva.

9-10. Tajjhānasuttadvayavaṇṇanā

73-74. Navame **na yathābhūtaṁ sammappaññāya sudiṭṭho hotī**ti vattukāmakilesakāmesu ādīnavo na yathāsabhāvato jhānapaññāya sudiṭṭho hoti. Dasamaṁ uttānatthamevāti.

Devatāvaggo sattamo.

---

8. Arahattavagga

1. Dukkhasuttavaṇṇanā

75. Aṭṭhamassa paṭhame **savighātan**ti sa-upaghātaṁ sopaddavaṁ. **Sapariḷāhan**ti kāyikacetasikena pariḷāhena sapariḷāhaṁ. **Pāṭikaṅkhā**ti icchitabbā avassaṁbhāvinī.

---

1. Paṭippassaddhaladdhenāti (Sī)
2. Visuddhi 1. 85 piṭṭhe.

2. Arahattasuttavaṇṇanā

76. Dutiye **mānan**ti jāti-ādīhi maññanaṁ. **Omānan**ti hīnohamasmīti mānaṁ. **Atimānan**ti atikkamitvā pavattaṁ accuṇṇatimānaṁ. **Adhimānan**ti adhigatamānaṁ. **Thambhan**ti kodhamānehi thaddhabhāvaṁ. **Atinipātan**ti hīnassa hīnohamasmīti mānaṁ.

3. Uttarimanussadhammasuttavaṇṇanā

77. Tatiye **uttarimanussadhammā**ti manussadhammato uttari. **Alamariyañāṇadassanavisesan**ti ariyabhāvaṁ kātuṁ samatthaṁ ñāṇadassanavisesaṁ, cattāro magge cattāri ca phalānīti attho. **Kuhanan**ti tividhaṁ kuhanavatthuṁ. **Lapanan**ti lābhatthikatāya ukkhipitvā avakkhipitvā vā lapanaṁ.

4. Sukhasomanassasuttavaṇṇanā

78. Catutthe **yoni cassa āraddhā hotī**ti kāraṇañcassa paripuṇṇaṁ paggahitaṁ hoti. **Dhammārāmo**ti dhamme ratiṁ vindati. Bhāvanāya ramati, bhāvento vā ramatīti **bhāvanārāmo.** Pahāne ramati, pajahanto vā ramatīti **pahānārāmo.** Tividhe paviveke ramatīti **pavivekārāmo.** Abyāpajjhe niddukkhabhāve ramatīti **abyāpajjhārāmo.** Nippapañcasaṅkhāte nibbāne ramatīti **nippapañcārāmo.**

5. Adhigamasuttavaṇṇanā

79. Pañcame **na āyakusalo**ti na āgamanakusalo. **Na apāyakusalo**ti na apagamanakusalo. **Chandan**ti kattukamyatāchandaṁ. **Na ārakkhatī**ti na rakkhati.

6. Mahantattasuttavaṇṇanā

80. Chaṭṭhe **ālokabahulo**ti ñāṇālokabahulo. **Yogabahulo**ti yoge bahulaṁ karoti. **Vedabahulo**ti pītipāmojjabahulo. **Asantuṭṭhibahulo**ti kusaladhammesu asantuṭṭho. **Anikkhittadhuro**ti aṭṭhapitadhuro paggahitavīriyo. **Uttari ca patāretī**ti sampati uttariñca vīriyaṁ karotepa. Sattamaṁ uttānameva.

8-10. Dutiyanirayasuttādivaṇṇanā

82-84. Aṭṭhame **pagabbho**ti kāyapāgabbhiyādīhi samannāgato. Navamaṁ uttānameva. Dasame **vighātavā**ti mahicchataṁ nissāya uppannena lobhadukkhena dukkhito. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Arahattavaggo aṭṭhamo.

---

9. Sītivagga

1. Sītibhāvasuttavaṇṇanā

85. Navamassa paṭhame **sītibhāvan**ti sītalabhāvaṁ. **Yasmiṁ samaye cittaṁ niggaṇhitabban**ti-ādīsu uddhaccasamaye cittaṁ samādhinā niggahetabbaṁ nāma, kosajjānupatitakāle vīriyena paggahetabbaṁ nāma, nirassādagatakāle samādhinā sampahaṁsitabbaṁ nāma, samappavattakāle bojjhaṅgupekkhāya ajjhupekkhitabbaṁ nāma.

2. Āvaraṇasuttavaṇṇanā

86. Dutiye **kammāvaraṇatāyā**ti pañcānantariyakammehi. **Kilesāvaraṇatāyā**ti niyatamicchādiṭṭhiyā. **Vipākāvaraṇatāyā**ti akusalavipākapaṭisandhiyā vā kusalavipākepi ahetukapaṭisandhiyā vāti.

4-5. Sussūsatisuttādivaṇṇanā

88-89. Catutthe **anatthan**ti avaḍḍhiṁ. **Atthaṁ riñcatī**ti vaḍḍhi-atthaṁ chaḍḍeti. **Ananulomikāyā**ti sāsanassa ananulomikāya. Pañcame **diṭṭhisampadan**ti sotāpattimaggaṁ.

8-11. Abhabbaṭṭhānasuttacatukkavaṇṇanā

92-95. Aṭṭhame **anāgamanīyaṁ vatthun**ti anupagantabbaṁ[1] kāraṇaṁ, pañcannaṁ verānaṁ dvāsaṭṭhiyā ca diṭṭhigatānametaṁ adhivacanaṁ. **Aṭṭhamaṁ bhavan**ti kāmāvacare aṭṭhamaṁ paṭisandhiṁ. Navame **kotūhalamaṅgalenā**ti

---

1. Ananuganthabbaṁ (Sī)

diṭṭhasutamutamaṅgalena. Dasame **sayaṁkatan**ti-ādīni atthadiṭṭhivasena vuttāni. **Adhiccasamuppannan**ti ahetunibbattaṁ. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Sītivaggo navamo.

---

10. Ānisaṁsavagga

1-2. Pātubhāvasuttādivaṇṇanā

96-97. Dasamassa paṭhame **ariyāyatane**ti Majjhimadese. **Indriyānan**ti manacchaṭṭhānaṁ. Dutiye **saddhammaniyato**ti sāsanasaddhamme niyato. **Asādhāraṇenā**ti puthujjanehi asādhāraṇena.

7. Anavatthitasuttavaṇṇanā

102. Sattame **anodhiṁ karitvā**ti "ettakāva saṅkhārā aniccā, na ito pare"ti evaṁ sīmaṁ mariyādaṁ akatvā. **Anavatthitā**ti avatthitāya rahitā[1], bhijjamānāva hutvā upaṭṭhahissantīti[2] attho. **Sabbaloke**ti sakale tedhātuke. **Sāmaññenā**ti samaṇabhāvena, ariyamaggenāti attho.

8. Ukkhittāsikasuttavaṇṇanā

103. Aṭṭhame **mettāvatāyā**ti mettāyuttāya pāricariyāya. Satta hi sekhā Tathāgataṁ mettāvatāya paricaranti, khīṇāsavo pariciṇṇasatthuko.

9. Atammayasuttavaṇṇanā

104. Navame **atammayo**ti tammayā vuccanti taṇhādiṭṭhiyo, tāhi rahito. **Ahaṁkārā**ti ahaṁkāradiṭṭhi. **Mamaṁkārā**ti mamaṁkārataṇhā. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Ānisaṁsavaggo dasamo.

Dutiyapaṇṇāsako niṭṭhito.

---

1. Anavaṭṭhitatoti ṭhānarahitā (Sī), anavaṭṭhitatoti avaṭṭhitato ṭhānarahitā (Syā)
2. Saṇṭhahissantīti (Ka)

11. Tikavagga

1. Rāgasuttavaṇṇanā

107. Ekādasamassa paṭhame **asubhā**ti asubhakammaṭṭhānaṁ. **Mettā**ti mettākammaṭṭhānaṁ. **Paññā**ti sahavipassanā maggapaññā.

6. Assādasuttavaṇṇanā

112. Chaṭṭhe **assādadiṭṭhī**ti sassatadiṭṭhi. **Attānudiṭṭhī**ti attānaṁ anugatā vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhi. **Micchādiṭṭhī**ti dvāsaṭṭhividhāpi diṭṭhi. **Sammādiṭṭhī**ti maggasammādiṭṭhi, natthi dinnanti-ādikā vā micchādiṭṭhi, kammassakatañāṇaṁ sammādiṭṭhi.

7. Aratisuttavaṇṇanā

113. Sattame **adhammacariyā**ti dasa akusalakammapathā.

10. Uddhaccasuttavaṇṇanā

116. Dasame **asaṁvaro**ti anadhivāsakabhāvo. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Tikavaggo ekādasamo.

---

12. Sāmaññavaggavaṇṇanā

119-121. Ito paresu **Tapusso**ti dvevācikupāsako. **Tathāgate niṭṭhaṅgato**ti Buddhaguṇesu patiṭṭhitacitto pahīnakaṅkho. Amataṁ addasāti **amataddaso. Ariyenā**ti niddosena lokuttarasīlena. **Ñāṇenā**ti paccavekkhaṇañāṇena. **Vimuttiyā**ti

sekhaphalavimuttiyā. **Tavakaṇṇiko**ti evaṁnāmako gahapati. Tapakaṇṇikotipi Pāḷi.

---

24. Rāgapeyyālavaṇṇanā

140. **Rāgassā**ti pañcakāmaguṇikarāgassa. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Manorathapūraṇiyā Aṅguttaranikāyaṭṭhakathāya

Chakkanipātassa saṁvaṇṇanā niṭṭhitā.

Sattakanipāta

Paṇṇāsaka

1. Dhanavagga

1-5. Paṭhamapiyasuttādivaṇṇanā

1-5. Sattakanipātassa paṭhame **anavaññattikāmo**ti abhiññātabhāvakāmo. Tatiye **yoniso vicine dhamman**ti upāyena catusaccadhammaṁ vicināti. **Paññāyatthaṁ vipassatī**ti sahavipassanāya maggapaññāya saccadhammaṁ vipassati. **Pajjotassevā**ti dīpasseva. **Vimokkho hoti cetaso**ti tassa imehi balehi samannāgatassa khīṇāsavassa dīpanibbānaṁ viya carimakacittassa vatthārammaṇehi vimokkho hoti, gataṭṭhānaṁ na paññāyati. Catutthe **saddho hotī**ti-ādīni pañcakanipāte vaṇṇitāneva. Pañcame **dhanānī**ti adāliddiyakaraṇaṭṭhena dhanāni.

7. Uggasuttavaṇṇanā

7. Sattame **Uggo rājamahāmatto**ti Pasenadikosalassa mahā-amacco. **Upasaṅkamī**ti bhuttapārāso upasaṅkkami. **Aḍḍho**ti nidhānagatena dhanena aḍḍho. **Migāro Rohaṇeyyo**ti Rohaṇaseṭṭhino nattāraṁ Migāraseṭṭhiṁ sandhāyevamāha. **Mahaddhano**ti vaḷañjanadhanena mahaddhano. **Mahābhogo**ti upabhogaparibhogabhaṇḍassa mahantatāya mahābhogo. **Hiraññassā**ti suvaṇṇasseva. Suvaṇṇameva hissa koṭisaṅkhyaṁ ahosi. **Rūpiyassā**ti sesassa taṭṭakasaraka-attharaṇapāvuraṇādino paribhogaparikkhārassa pamāṇasaṅkhāne vādoyeva natthi.

8. Saṁyojanasuttavaṇṇanā

8. Aṭṭhame **anunayasaṁyojanan**ti kāmarāgasaṁyojanaṁ. Sabbāneva cetāni bandhanaṭṭhena saṁyojanānīti veditabbāni. Imasmiṁ sutte vaṭṭameva kathitaṁ. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Dhanavaggo paṭhamo.

---

2. Anusayavagga

3. Kulasuttavaṇṇanā

13. Dutiyassa tatiye **nālan**ti na yuttaṁ nānucchavikaṁ. **Na manāpenā**ti na manamhi appanakena[1] ākārena nisinnāsanato paccuṭṭhenti, anādarameva dassenti. **Santamassa pariguhantī**ti[2] vijjamānampi deyyadhammaṁ etassa niguhanti paṭicchādenti. **Asakkaccaṁ denti no sakkaccan**ti lūkhaṁ vā hotu paṇītaṁ vā, asahatthā acittīkārena denti, no cittīkārena.

4. Puggalasuttavaṇṇanā

14. Catutthe **ubhatobhāgavimutto**ti dvīhi bhāgehi vimutto, arūpasamāpattiyā rūpakāyato vimutto, maggena nāmakāyato. So catunnaṁ arūpasamāpattīnaṁ ekekato vuṭṭhāya saṅkhāre sammasitvā arahattaṁ pattānaṁ catunnaṁ, nirodhā vuṭṭhāya arahattaṁ patta-anāgāmino ca vasena pañcavidho hoti. Pāḷi panettha "katamo ca puggalo ubhatobhāgavimutto. Idhekacco puggalo aṭṭha vimokkhe kāyena phusitvā viharati, paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā hontī"ti[3] evaṁ aṭṭhavimokkhalābhino vasena āgatā.

Paññāya vimuttoti **paññāvimutto.** So sukkhavipassako, catūhi jhānehi vuṭṭhāya arahattaṁ pattā cattāro cāti imesaṁ vasena pañcavidho hoti. Pāḷi panettha aṭṭhavimokkhapaṭikkhepavaseneva āgatā. Yathāha "na heva kho aṭṭha vimokkhe kāyena phusitvā viharati,

---

1. Appakena (Ka) 2. Niguhantīti (Sī) 3. Abhi 3. 184 piṭṭhe.

paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā honti. Ayaṁ vuccati puggalo paññāvimutto"ti[1].

Phuṭṭhantaṁ saccikatoti **kāyasakkhī.** So jhānaphassaṁ paṭhamaṁ phusati, pacchā nirodhaṁ nibbānaṁ sacchikaroti. So sotāpattiphalaṭṭhaṁ ādiṁ katvā yāva arahattamaggaṭṭhā chabbidho hoti. Tenāha "idhekacco puggalo aṭṭha vimokkhe kāyena phusitvā viharati, paññāya cassa disvā ekacce āsavā parikkhīṇā honti. Ayaṁ vuccati puggalo kāyasakkhī"ti[1].

Diṭṭhantaṁ pattoti **diṭṭhippatto**[2]**.** Tatridaṁ saṅkhepalakkhaṇaṁ—dukkhā saṅkhārā, sukho nirodhoti ñātaṁ hoti diṭṭhaṁ viditaṁ sacchikataṁ phusitaṁ paññāyāti diṭṭhippatto. Vitthārato pana sopi kāyasakkhī viya chabbidho hoti. Tenevāha "idhekacco puggalo 'idaṁ dukkhan'ti yathābhūtaṁ pajānāti -pa- 'ayaṁ dukkhanirodhagāminī paṭipadā'ti yathābhūtaṁ pajānāti, Tathāgatappaveditā cassa dhammā paññāya vodiṭṭhā honti vocaritā paññāya -pa-. Ayaṁ vuccati puggalo diṭṭhippatto"ti[1].

Saddhāya vimuttoti **saddhāvimutto.** Sopi vuttanayeneva chabbidho hoti. Tenāha "idhekacco puggalo 'idaṁ dukkhan'ti yathābhūtaṁ pajānāti -pa- 'ayaṁ dukkhanirodhagāminī paṭipadā'ti yathābhūtaṁ pajānāti, Tathāgatappaveditā cassa dhammā paññāya vodiṭṭhā honti vocaritā paññāya -pa- no ca kho yathādiṭṭhippattassa. Ayaṁ vuccati puggalo saddhāvimutto"ti[1]. Etassa hi saddhāvimuttassa pubbabhāgamaggakkhaṇe saddahantassa viya okappentassa viya adhimuccantassa viya ca kilesakkhayo hoti, diṭṭhippattassa pubbabhāgamaggakkhaṇe kilesacchedakañāṇaṁ adandhaṁ tikhiṇaṁ sūraṁ hutvā vahati. Tasmā yathā nāma nātitikhiṇena asinā kadaliṁ chindantassa chinnaṭṭhānaṁ maṭṭhaṁ na hoti, asi sīghaṁ na vahati, saddo suyyati, balavataro vāyāmo kātabbo hoti, evarūpā saddhāvimuttassa pubbabhāgamaggabhāvanā. Yathā pana sunisitena asinā kadaliṁ chindantassa chinnaṭṭhānaṁ maṭṭhaṁ hoti, asi sīghaṁ vahati, saddo na suyyati,

---

1. Abhi 3. 184 piṭṭhe.

2. Diṭṭhappatto (Sī)

balavavāyāmakiccaṁ na hoti, evarūpā paññāvimuttassa pubbabhāgamaggabhāvanā veditabbā.

Dhammaṁ anussaratīti **dhammānusārī.** Dhammoti paññā, paññāpubbaṅgamaṁ maggaṁ bhāvetīti attho. **Saddhānusārimhi**pi eseva nayo. Ubhopete sotāpattimaggaṭṭhāyeva. Vuttampi cetaṁ "yassa puggalassa sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipannassa paññindriyaṁ adhimattaṁ hoti, paññāvāhiṁ[1] paññāpubbaṅgamaṁ ariyamaggaṁ bhāveti, ayaṁ vuccati puggalo dhammānusārī. Yassa puggalassa sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipannassa saddhindriyaṁ adhimattaṁ hoti, saddhāvāhiṁ saddhāpubbaṅgamaṁ ariyamaggaṁ bhāveti, ayaṁ vuccati puggalo saddhānusārī"ti[2]. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato panesā ubhatobhāgavimuttādikathā Visuddhimagge[3] paññābhāvanādhikāre vuttā. Tasmā tattha vuttanayeneva veditabbāti.

5. Udakūpamāsuttavaṇṇanā

15. Pañcame **udakūpamā**ti nimujjanādi-ākāraṁ[4] gahetvā udakena upamitā. **Sakiṁ nimuggo**ti ekavārameva nimuggo. **Ekantakāḷakehī**ti niyatamicchādiṭṭhiṁ sandhāya vuttaṁ. **Ummujjatī**ti uṭṭhahati. **Sādhū**ti sobhanā bhaddakā. **Hāyatiyevā**ti caṅkavāre[5] āsitta-udakaṁ viya parihāyateva. **Ummujjitvā vipassati viloketī**ti uṭṭhahitvā gantabbadisaṁ vipassati viloketi. **Pataratī**ti gantabbadisābhimukho tarati nāma. **Paṭigādhappatto hotī**ti uṭṭhāya viloketvā pataritvā ekasmiṁ ṭhāne patiṭṭhāpatto nāma hoti, tiṭṭhati na punāgacchati. **Tiṇṇo pāraṅgato thale tiṭṭhatī**ti sabbakilesoghaṁ taritvā paratīraṁ gantvā nibbānathale patiṭṭhito nāma hoti. Imasmiṁ sutte vaṭṭavivaṭṭaṁ kathitaṁ.

6. Aniccānupassīsuttavaṇṇanā

16. Chaṭṭhe aniccāti evaṁ paññāya pharanto anupassatīti **aniccānupassī.** Aniccāti evaṁ saññā assāti **aniccasaññī.** Aniccāti evaṁ ñāṇena paṭisaṁveditā assāti **aniccapaṭisaṁvedī.** **Satatan**ti sabbakālaṁ. **Samitan**ti

---

1. Paññāvāhī (Sī, Syā, Ka)
2. Abhi 3. 185 piṭṭhe.
3. Visuddhi 2. 297, 352 piṭṭhesu.
4. Ummujjanādiṁ ākāraṁ (Sī)
5. Caṅgavāre (Sī), paṅkavāre (Syā)

yathā purimacittena pacchimacittaṁ samitaṁ samupagataṁ ghaṭṭitaṁ hoti, evaṁ. **Abbokiṇṇan**ti nirantaraṁ aññena cetasā asaṁmissaṁ. **Cetasā adhimuccamāno**ti cittena sanniṭṭhāpayamāno. **Paññāya pariyogāhamāno**ti vipassanāñāṇena anupavisamāno.

Apubbaṁ acarimanti apure apacchā ekakkhaṇeyeva. Idha samasīsī kathito. So catubbidho hoti rogasamasīsī vedanāsamasīsī iriyāpathasamasīsī jīvitasamasīsīti. Tattha yassa aññatarena rogena phuṭṭhassa sato rogavūpasamo ca āsavakkhayo ca ekappahāreneva hoti, ayaṁ **rogasamasīsī** nāma. Yassa pana aññataraṁ vedanaṁ vedayato vedanāvūpasamo ca āsavakkhayo ca ekappahāreneva hoti, ayaṁ **vedanāsamasīsī** nāma. Yassa pana ṭhānādīsu iriyāpathesu aññatarasamaṅgino vipassantassa iriyāpathassa pariyosānañca āsavakkhayo ca ekappahāreneva hoti, ayaṁ **iriyāpathasamasīsī** nāma. Yassa pana upakkamato vā sarasato[1] vā jīvitapariyādānañca āsavakkhayo ca ekappahāreneva hoti, ayaṁ **jīvitasamasīsī** nāma. Ayamidha adhippeto. Tattha kiñcāpi āsavapariyādānaṁ maggacittena, jīvitapariyādānaṁ cuticittena hotīti ubhinnaṁ ekakkhaṇe sambhavo nāma natthi. Yasmā panassa āsavesu khīṇamattesu paccavekkhaṇavārānantarameva jīvitapariyādānaṁ gacchati, antaraṁ na paññāyati, tasmā evaṁ vuttaṁ.

Antarāparinibbāyīti yo pañcasu suddhāvāsesu yattha katthaci uppanno nibbattakkhaṇe vā thokaṁ atikkamitvā vā vemajjhe ṭhatvā vā arahattaṁ pāpuṇāti, tassetaṁ nāmaṁ. **Upahaccaparinibbāyī**ti yo tattheva āyuvemajjhaṁ atikkamitvā arahattaṁ pāpuṇāti. **Asaṅkhāraparinibbāyī**ti yo tesaṁyeva puggalānaṁ asaṅkhāreneva appayogena kilese khepeti. **Sasaṅkhāraparinibbāyī**ti yo sasaṅkhārena sappayogena kilese khepeti. **Uddhaṁsoto Akaniṭṭhagāmī**ti yo heṭṭhā catūsu Suddhāvāsesu yattha katthaci nibbattitvā tato cuto anupubbena Akaniṭṭhe uppajjitvā arahattaṁ pāpuṇāti.

---

1. Pariyādānato (Ka)

7-9. Dukkhānupassīsuttādivaṇṇanā

17-19. Sattame **dukkhānupassī**ti pīḷanākāraṁ dukkhato anupassanto. Aṭṭhame **anattānupassī**ti avasavattanākāraṁ anattāti anupassanto. Navame **sukhānupassī**ti sukhanti evaṁ ñāṇena anupassanto.

10. Niddasavatthusuttavaṇṇanā

20. Dasame **niddasavatthūnī**ti niddasādivatthūni, "niddaso bhikkhu, nibbīso, nittiṁso, niccattālīso, nippaññāso"ti evaṁ vacanakāraṇāni. Ayaṁ kira pañho titthiyasamaye uppanno. Titthiyā hi dasavassakāle mataṁ nigaṇṭhaṁ niddasoti vadanti. So kira puna dasavasso na hoti. Na kevalañca dasavasso, navavassopi ekavassopi na hoti. Eteneva nayena vīsativassādikālepi mataṁ nigaṇṭhaṁ "nibbīso nittiṁso niccattālīso nippaññāso"ti vadanti. Āyasmā Ānando gāme vicaranto taṁ kathaṁ sutvā vihāraṁ gantvā Bhagavato ārocesi. Bhagavā āha—na idaṁ Ānanda titthiyānaṁ adhivacanaṁ[1] mama sāsane khīṇāsavassetaṁ adhivacanaṁ. Khīṇāsavo hi dasavassakāle parinibbuto puna dasavasso na hoti. Na kevalañca dasavassova, navavassopi -pa- ekavassopi. Na kelavañca ekavassova, ekādasamāsikopi -pa- ekamāsikopi ekamuhuttikopi na hotiyeva. Kasmā? Puna paṭisandhiyā abhāvā. Nibbīsādīsupi eseva nayo. Iti Bhagavā "mama sāsane khīṇāsavassetaṁ adhivacanan"ti vatvā yehi[2] kāraṇehi niddaso hoti, tāni dassetuṁ imaṁ desanaṁ ārabhi.

Tattha **idhā**ti imasmiṁ sāsane. **Sikkhāsamādāne tibbacchando hotī**ti sikkhāttayapūraṇe balavacchando hoti. **Āyatiṁ ca sikkhā samādāne avigatapemo**ti anāgate punadivasādīsupi sikkhāpūraṇe avigatapemeneva samannāgato hoti. **Dhammanisantiyā**ti dhammanisāmanāya[3]. Vipassanāyetaṁ adhivacanaṁ. **Icchāvinaye**ti taṇhāvinaye. **Paṭisallāne**ti ekībhāve. **Vīriyārambhe**ti kāyikacetasikassa

---

1. Titthakānaṁ (Sī, Syā) 2. Tehi (Sī) 3. Dhammanisantīti dhammanisāmanā (Sī, Ka)

vīriyassa pūraṇe. **Satinepakke**ti satiyañceva nipakabhāve ca. **Diṭṭhipaṭivedhe**ti maggadassane. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Anusayavaggo dutiyo.

3. Vajjisattakavagga

1. Sārandadasuttavaṇṇanā

21. Tatiyassa paṭhame **Sārandade cetiye**ti evaṁnāmake vihāre. Anuppanne kira Tathāgate tattha Sārandadassa yakkhassa nivāsanaṭṭhānaṁ cetiyaṁ ahosi, athettha Bhagavato vihāraṁ kāresuṁ. So Sārandadacetiyaṁtveva saṅkhaṁ gato. **Yāvakīvañcā**ti yattakaṁ kālaṁ. **Abhiṇhaṁ sannipātā**ti divasassa tikkhattuṁ sannipatantāpi antarantarā sannipatantāpi-abhiṇhaṁ sannipātāva. **Sannipātabahulā**ti "hiyyopi purimadivasampi sannipatamha, puna ajja kimatthaṁ sannipatāmā"ti vosānamanāpajjanena sannipātabahulā. **Vuddhiyeva licchavī vajjīnaṁ pāṭikaṅkhā no parihānī**ti abhiṇhaṁ asannipatantā hi disāsu āgataṁ sāsanaṁ na suṇanti, tato "asukagāmasīmā vā nigamasīmā vā ākulā, asukaṭṭhāne corā pariyuṭṭhitā"ti na jānanti. Corāpi "pamattā rājāno"ti ñatvā gāmanigamādīni paharantā janapadaṁ nāsenti. Evaṁ rājūnaṁ parihāni hoti. Abhiṇhaṁ sannipatantā pana taṁ taṁ pavattiṁ suṇanti, tato balaṁ pesetvā amittamaddanaṁ karonti. Corāpi "appamattā rājāno, na sakkā amhehi vaggabandhanena vicaritun"ti bhijjitvā palāyanti. Evaṁ rājūnaṁ vuddhi hoti. Tena vuttaṁ "vuddhiyeva licchavī vajjīnaṁ pāṭikaṅkhā no parihānī"ti.

Samaggāti-ādīsu sannipātabheriyā niggatāya "ajja me kiccaṁ atthi maṅgalaṁ atthī"ti vikkhepaṁ karontā na samaggā sannipatanti nāma. Bherisaddaṁ pana sutvāva bhuñjamānāpi alaṅkurumānāpi vatthāni nivāsayamānāpi addhabhuttā addhālaṅkatā vatthaṁ nivāsentāva sannipatantā **samaggā sannipatanti** nāma. Sannipatitā pana cintetvā mantetvāva kattabbaṁ katvā ekatova avuṭṭhahantā na samaggā vuṭṭhahanti nāma. Evaṁ vuṭṭhitesu hi ye paṭhamaṁ gacchanti, tesaṁ evaṁ

hoti "amhehi bāhirakathāva sutā, idāni vinicchayakathā bhavissatī"ti. Ekato vuṭṭhahantā pana **samaggā vuṭṭhahanti** nāma. Apica "asukaṭṭhāne gāmasīmā vā nigamasīmā vā ākulā, corā vā pariyuṭṭhitā"ti sutvā "ko gantvā amittamaddanaṁ karissatī"ti vutte "ahaṁ paṭhamaṁ ahaṁ paṭhaman"ti vatvā gacchantāpi samaggā vuṭṭhahanti nāma. Ekassa pana kammante osīdamāne sesā puttabhātaro pesetvā tassa kammantaṁ upatthambhayamānāpi āgantukarājānaṁ "asukassa gehaṁ gacchatu, asukassa gehaṁ gacchatū"ti avatvā sabbe ekato saṅgaṇhantāpi ekassa maṅgale vā roge vā aññasmiṁ vā pana tādise sukhadukkhe uppanne sabbe tattha sahāyabhāvaṁ gacchantāpi **samaggā vijjikaraṇīyāni karonti** nāma.

Apaññattanti-ādīsu pubbe akataṁ suṅkaṁ vā baliṁ vā daṇḍaṁ vā āharāpentā **apaññattaṁ paññāpenti** nāma. Porāṇapaveṇiyā āgatameva pana anāharāpentā[1] **paññattaṁ samucchindanti** nāma. Coroti gahetvā dassite avicinitvā[2] chejjabhejjaṁ anusāsantā porāṇaṁ vajjidhammaṁ samādāya na vattanti nāma. Tesaṁ apaññattaṁ paññāpentānaṁ abhinavasuṅkādipīḷitā manussā "ati-upaddutamha, ke imesaṁ vijite vasissantī"ti paccantaṁ pavisitvā corā vā corasahāyā vā hutvā janapadaṁ hananti. Paññattaṁ samucchindantānaṁ paveṇi-āgatāni suṅkādīni aggaṇhantānaṁ koso parihāyati, tato hatthi-assabalakāya-orodhādayo yathānibaddhaṁ vaṭṭaṁ alabhamānā thāmabalena parihāyanti. Te neva yuddhakkhamā honti na pāricariyakkhamā. Porāṇaṁ vajjidhammaṁ samādāya avattantānaṁ vijite manussā "amhākaṁ puttaṁ pitaraṁ bhātaraṁ acoraṁyeva coroti katvā chindiṁsu bhindiṁsū"ti kujjhitvā paccantaṁ pavisitvā corā vā corasahāyā vā hutvā janapadaṁ hananti. Evaṁ rājūnaṁ parihāni hoti. Apaññattaṁ na paññāpentānaṁ pana "paveṇi-āgataṁyeva rājāno karontī"ti manussā haṭṭhatuṭṭhā kasivāṇijjādike kammante sampādenti. Paññattaṁ asamucchindantānaṁ paveṇi-āgatāni suṅkādīni gaṇhantānaṁ koso vaḍḍhati, tato hatthi-assabalakāya-orodhādayo yathānibaddhaṁ vaṭṭaṁ labhamānā thāmabalasampannā yuddhakkhamā ceva pāricariyakkhamā ca honti. Porāṇe

1. Āharāpentā (Sī, Syā, Ka)
2. Vinicchinitvāva (Syā)

vajjidhamme samādāya vattantānaṁ manussā na ujjhāyanti. "Rājāno porāṇapaveṇiyā karonti, aṭṭakulika[1] senāpati-uparājūhi parikkhittaṁ sayampi parikkhipitvā paveṇipotthakaṁ vācāpetvā anucchavikameva daṇḍaṁ pavattayanti, etesaṁ doso natthi, amhākaṁyeva doso"ti appamattā kammante karonti. Evaṁ rājūnaṁ vuddhi hoti.

Sakkarissantīti yaṁkiñci tesaṁ sakkāraṁ karontā sundarameva karissanti. **Garuṁ karissantī**ti garubhāvaṁ paccupaṭṭhapetvā karissanti. **Mānessantī**ti manena piyāyissanti[2]. **Pūjessantī**ti paccayapūjāya pūjessanti. **Sotabbaṁ maññissantī**ti divasassa dve tayo vāre upaṭṭhānaṁ gantvā tesaṁ kathaṁ sotabbaṁ saddhātabbaṁ maññissanti. Tattha ye evaṁ mahallakānaṁ rājūnaṁ sakkārādīni na karonti, ovādatthāya vā nesaṁ upaṭṭhānaṁ na gacchanti, te tehi vissaṭṭhā anovadiyamānā[3] kīḷāpasutā rajjato parihāyanti. Ye pana tathā paṭipajjanti, tesaṁ mahallakarājāno "idaṁ kātabbaṁ, idaṁ na kātabban"ti porāṇapaveṇiṁ ācikkhanti. Saṅgāmaṁ patvāpi "evaṁ pavisitabbaṁ, evaṁ nikkhamitabban"ti upāyaṁ dassenti. Te tehi ovadiyamānā yathā-ovādaṁ paṭipajjamānā sakkonti rajjapaveṇiṁ sandhāretuṁ. Tena vuttaṁ "vuddhiyeva licchavī vajjīnaṁ pāṭikaṅkhā"ti.

Kulitthiyoti kulagharaṇiyo. **Kulakumāriyo**ti anividdhā[4] tāsaṁ dhītaro. **Okassā**ti vā **pasayhā**ti vā pasayhākārassevetaṁ nāmaṁ. Okāsātipi paṭhanti. Tattha **okassā**ti avakasitvā ākaḍḍhitvā. **Pasayhā**ti abhibhavitvā ajjhottharitvāti ayaṁ vacanattho. Evañhi karontānaṁ vijite manussā "amhākaṁ gehe puttabhātaropi, kheḷasiṅghāṇikādīni mukhena apanetvā saṁvaḍḍhitā dhītaropi ime balakkārena gahetvā attano ghare vāsentī"ti kupitā paccantaṁ pavisitvā corā vā corasahāyā vā hutvā janapadaṁ hananti. Evaṁ akarontānaṁ pana vijite manussā appossukkā sakāni kammāni karontā rājakosaṁ vaḍḍhenti. Evamettha vuddhihāniyo veditabbā.

---

1. Atthakusala (Syā)
2. Piyā bhavissanti (Syā, Ka)
3. Atthe anovadiyamānā (Sī)
4. Aniviṭṭhā (Sī, Syā)

Vajjīnaṁ vajjicetiyānīti Vajjirājūnaṁ Vajjiraṭṭhe cittīkataṭṭhena[1] cetiyānīti laddhanāmāni yakkhaṭṭhānāni. **Abbhantarānī**ti antonagare ṭhitāni. **Bāhirānī**ti bahinagare ṭhitāni. **Dinnapubbaṁ katapubban**ti pubbe dinnañca katañca. **No parihāpessantī**ti ahāpetvā yathāpavattameva karissanti. Dhammikaṁ baliṁ parihāpentānañhi devatā ārakkhaṁ susaṁvihitaṁ na karonti, anuppannaṁ dukkhaṁ uppādetuṁ asakkontiyopi uppannaṁ kāsasīsarogādiṁ vaḍḍhenti, saṅgāme patte sahāyā na honti. Aparihāpentānaṁ pana ārakkhaṁ susaṁvihitaṁ karonti, anuppannaṁ sukhaṁ uppādetuṁ asakkontiyopi uppannaṁ kāsasīsarogādiṁ haranti, saṅgāmasīse sahāyā hontīti. Evamettha vuddhihāniyo veditabbā.

Dhammikā rakkhāvaraṇaguttīti ettha rakkhā eva yathā anicchitaṁ nāgacchati, evaṁ āvaraṇato āvaraṇaṁ. Yathā icchitaṁ na nassati, evaṁ gopāyanato gutti. Tattha balakāyena parivāretvā rakkhanaṁ pabbajitānaṁ dhammikā rakkhāvaraṇagutti nāma na hoti. Yathā pana vihārassa upavane rukkhe na chindanti, vājikā vājaṁ[2] na karonti, pokkharaṇīsu macche na gaṇhanti, evaṁ karaṇaṁ dhammikā rakkhāvaraṇagutti nāma. **Kintī**ti kena nu kho kāraṇena.

Tattha ye anāgatānaṁ arahantānaṁ āgamanaṁ na icchanti, te assaddhā honti appasannā. Pabbajite sampatte paccuggamanaṁ na karonti, gantvā na passanti, paṭisanthāraṁ na karonti, pañhaṁ na pucchanti, dhammaṁ na suṇanti, dānaṁ na denti, anumodanaṁ na suṇanti, nivāsanaṭṭhānaṁ na saṁvidahanti. Atha nesaṁ avaṇṇo uggacchati "asuko nāma rājā assaddho appasanno, pabbajite sampatte paccuggamanaṁ na karoti -pa- nivāsanaṭṭhānaṁ na saṁvidahatī"ti. Taṁ sutvā pabbajitā tassa nagaradvārena gacchantāpi nagaraṁ na pavisanti. Evaṁ anāgatānaṁ arahantānaṁ anāgamanameva hoti. Āgatānaṁ pana phāsuvihāre asati yepi ajānitvā āgatā, te "vasissāmāti tāva cintetvā āgatamhā, imesaṁ pana rājūnaṁ iminā nīhārena ke vasissantī"ti nikkhamitvā gacchanti. Evaṁ anāgatesu anāgacchantesu āgatesu dukkhaṁ viharantesu so deso pabbajitānaṁ anāvāso hoti. Tato devatārakkhā na hoti, devatārakkhāya asati amanussā

1. Cittikatāni (Sī), cittakatāni (Syā)   2. Vāpikā vāpaṁ (Sī, Syā)

okāsaṁ labhanti, amanussā ussannā anuppannaṁ byādhiṁ uppādenti. Sīlavantānaṁ dassanapañhapucchanādivatthukassa puññassa anāgamo hoti. Vipariyāyena yathāvuttakaṇhapakkhaviparītassa sukkapakkhassa sambhavo hotīti evamettha vuddhihāniyo veditabbā.

2. Vassakārasuttavaṇṇanā

22. Dutiye **abhiyātukāmo**ti abhibhavanatthāya yātukāmo. **Vajjī**ti Vajjirājāno. **Evaṁmahiddhike**ti evaṁ mahatiyā rājiddhiyā samannāgate. Etena nesaṁ samaggabhāvaṁ katheti. **Evaṁmahānubhāve**ti evaṁ mahantena rājānubhāvena samannāgate. Etena nesaṁ hatthisippādīsu katasikkhataṁ katheti, yaṁ sandhāya vuttaṁ "sikkhitā vatime Licchavikumārakā susikkhitā vatime Licchavikumārakā, yatra hi nāma sukhumena tāḷacchiggaḷena asanaṁ atipātayissanti poṅkhānupoṅkhaṁ avirādhitan"ti[1]. **Ucchecchāmī**ti ucchindissāmi. **Vināsessāmī**ti adassanaṁ nayissāmi. **Anayabyasanan**ti avaḍḍhiñceva ñātibyasanañca. **Āpādessāmī**ti pāpayissāmi.

Iti kira so ṭhānanisajjādīsu imaṁ yuddhakathameva katheti, "gamanasajjā hothā"ti ca balakāyaṁ āṇāpeti. Kasmā? Gaṅgāya kira ekaṁ Paṭṭanagāmaṁ nissāya addhayojanaṁ[2] Ajātasattuno vijitaṁ, addhayojanaṁ[2] Licchavīnaṁ. Tatra pabbatapādato mahagghabhaṇḍaṁ[3] otarati. Taṁ sutvā "ajja yāmi, sve yāmī"ti Ajātasattuno saṁvidahantasseva Licchavino samaggā sammodamānā puretaraṁ āgantvā sabbaṁ gaṇhanti. Ajātasattu pacchā āgantvā taṁ pavattiṁ ñatvā kujjhitvā gacchati. Te punasaṁvaccharepi tatheva karonti. Atha so balavāghātajāto, tadā evamakāsi.

Tato cintesi "gaṇena saddhiṁ yuddhaṁ nāma bhāriyaṁ, ekopi moghappahāro nāma natthi. Ekena kho pana[4] paṇḍitena saddhiṁ mantetvā karonto niraparādho hoti, paṇḍito ca Satthārā sadiso natthi, Satthā ca avidūre dhuravihāre vasati, handāhaṁ pesetvā pucchāmi. Sace me

---

1. Saṁ 3. 395 piṭṭhe.
2. Aṭṭhayojanaṁ (Syā, Ka)
3. Mahagghaṁ gandhabhaṇḍaṁ (Sī, Syā)
4. Kenaci (Ka)

gatena koci attho bhavissati, Satthā tuṇhī bhavissati. Anatthe pana sati 'kiṁ rañño tattha gatenā'ti vakkhatī"ti. So Vassakāraṁ brāhmaṇaṁ pesesi. Brāhmaṇo gantvā Bhagavato tamatthaṁ ārocesi. Tena vuttaṁ **atha kho rājā -pa- āpādessāmi vajjī**ti.

Bhagavantaṁ bījayamānoti thero vattasīse ṭhatvā Bhagavantaṁ bījati, Bhagavato pana sītaṁ vā uṇhaṁ vā natthi. Bhagavā brāhmaṇassa vacanaṁ sutvā tena saddhiṁ amantetvā therena saddhiṁ mantetukāmo **kinti te Ānanda sutan**ti-ādimāha. Taṁ vuttatthameva.

Ekamidāhanti idaṁ Bhagavā pubbe vajjīnaṁ imassa vajjisattakassa desitabhāvappakāsanatthaṁ āha. **Akaraṇīyā**ti akattabbā, aggahetabbāti attho. **Yadidan**ti nipātamatthaṁ. **Yuddhassā**ti karaṇatthe sāmivacanaṁ, abhimukhaṁ yuddhena gahetuṁ na sakkāti attho. **Aññatra upalāpanāyā**ti ṭhapetvā upalāpanaṁ. Upalāpanā nāma "alaṁ vivādena, idāni samaggā homā"ti hatthi-assarathahiraññasuvaṇṇādīni pesetvā saṅgahakaraṇaṁ, evañhi saṅgahaṁ katvā kevalaṁ vissāsena sakkā gaṇhitunti attho. **Aññatra mithubhedā**ti ṭhapetvā mithubhedaṁ. Iminā "aññamaññabhedaṁ katvāpi sakkā ete gahetun"ti dasseti. Idaṁ brāhmaṇo Bhagavato kathāya nayaṁ labhitvā āha. Kiṁ pana Bhagavā brāhmaṇassa imāya kathāya nayalābhaṁ na jānātīti[1]? Āma jānāti. Jānanto kasmā kathesi? Anukampāya. Evaṁ kirassa ahosi "mayā akathitepi katipāhena gantvā sabbe gaṇhissati kathite pana samagge bhindanto tīhi saṁvaccharehi gaṇhissati. Ettakampi jīvitameva varaṁ. Ettakañhi jīvantā attano patiṭṭhābhūtaṁ puññaṁ karissantīti. **Abhinanditvā**ti cittena nanditvā. **Anumoditvā**ti "yāva subhāsitamidaṁ bhotā Gotamenā"ti vācāya anumoditvā. **Pakkāmī**ti rañño santikaṁ gato. Rājāpi tameva pesetvā sabbe bhinditvā gantvā anayabyasanaṁ pāpesi.

3. Paṭhamasattakasuttavaṇṇanā

23. Tatiye **abhiṇhaṁ sannipātā**ti idaṁ vijjisattake vuttasadisameva. Idhāpi ca abhiṇhaṁ asannipatantā disāsu āgatasāsanaṁ na suṇanti,

---

1. Jānātīti (Sī, Syā)

tato "asukavihārasīmā ākulā, uposathappavāraṇā ṭhitā, asukasmiṁ ṭhāne bhikkhū vejjakammadūtakammādīni karonti, viññattibahulā phalapupphadānādīhi jīvikaṁ kappentī"ti-ādīni na jānanti. Pāpabhikkhūpi "pamatto saṁgho"ti ñatvā rāsibhūtā sāsanaṁ osakkāpenti. Abhiṇhaṁ sannipatantā pana taṁ pavattiṁ suṇanti, tato bhikkhusaṁghaṁ pesetvā sīmaṁ ujuṁ kārenti, uposathappavāraṇāyo pavattāpenti, micchājīvānaṁ ussannaṭṭhāne ariyavaṁsike pesetvā ariyavaṁsaṁ kathāpenti, pāpabhikkhūnaṁ vinayadharehi niggahaṁ karāpenti. Pāpabhikkhūpi "appamatto saṁgho, na sakkā amhehi vaggabandhanena vicaritun"ti bhijjitvā palāyanti. Evamettha vuddhihāniyo veditabbā.

Samaggāti-ādīsu cetiyapaṭijagganatthaṁ vā bodhighara-uposathāgāracchādanatthaṁ vā katikavattaṁ vā ṭhapetukāmatāya "saṁgho sannipatatū"ti bheriyā vā ghaṇṭiyā vā ākoṭitamattāya "mayhaṁ cīvarakammaṁ atthi, mayaṁ patto pacitabbo, mayhaṁ navakammaṁ atthī"ti vikkhepaṁ karontā na samaggā sannipatanti nāma. Sabbaṁ pana taṁ kammaṁ ṭhapetvā "ahaṁ purimataraṁ, ahaṁ purimataran"ti ekappahāreneva sannipatantā samaggā sannipatanti nāma. Sannipatitā pana cintetvā mantetvā kattabbaṁ katvā ekatova avuṭṭhahantā na samaggā vuṭṭhahanti nāma. Evaṁ vuṭṭhitesu hi ye paṭhamaṁ gacchanti, tesaṁ evaṁ hoti "amhehi bāhirakathāva sutā, idāni vinicchayakathā bhavissatī"ti. Ekappahāreneva vuṭṭhahantā samaggā vuṭṭhahanti nāma. Apica "asukaṭṭhāne vihārasīmā ākulā, uposathappavāraṇā ṭhitā, asukaṭṭhāne vejjakammādikārakā pāpabhikkhū ussannā"ti sutvā "ko gantvā tesaṁ niggahaṁ karissatī"ti vutte "ahaṁ paṭhamaṁ, ahaṁ paṭhaman"ti vatvā gacchantāpi samaggā vuṭṭhahanti nāma.

Āgantukaṁ pana disvā "imaṁ pariveṇaṁ yāhi, etaṁ pariveṇaṁ yāhi, ayaṁ ko"ti[1] avatvā sabbe vattaṁ karontāpi, jiṇṇapattacīvarakaṁ disvā tassa bhikkhācāravattena pattacīvaraṁ pariyesantāpi, gilānassa gilānabhesajjaṁ pariyesamānāpi, gilānameva anāthaṁ "asukapariveṇaṁ yāhī"ti-avatvā attano attano pariveṇe paṭijaggantāpi, eko

1. Mayaṁ keti (Sī, Syā)

olīyamānako gantho hoti, paññavantaṁ bhikkhuṁ saṅgaṇhitvā tena taṁ ganthaṁ ukkhipāpentāpi samaggā saṁghakaraṇīyāni karonti nāma.

Apaññattanti-ādīsu navaṁ adhammikaṁ katikavattaṁ vā sikkhāpadaṁ vā gaṇhantā apaññattaṁ paññāpenti nāma purāṇasanthatavatthusmiṁ Sāvatthiyaṁ bhikkhū viya. Uddhammaṁ ubbinayaṁ sāsanaṁ dīpentā paññattaṁ samucchindanti nāma vassasataparinibbute Bhagavati Vesālikā Vajjiputtakā viya. Khuddānukhuddakā pana āpattiyo sañcicca vītikkamantā yathāpaññattesu sikkhāpadesu samādāya na vattanti nāma Assajipunabbasukā viya. Tathā akarontā pana apaññattaṁ na paññāpenti, paññattaṁ na samucchindanti, yathāpaññattesu sikkhāpadesu samādāya vattanti nāma āyasmā Upaseno viya, āyasmā Yaso Kākaṇḍakaputto viya, āyasmā Mahākassapo viya ca. **Vuddhiyevā**ti sīlādiguṇehi vuddhiyeva, no parihāni.

Therāti thirabhāvappattā therakārakehi guṇehi samannāgatā. Bahū rattiyo jānantīti **rattaññū.** Ciraṁ pabbajitānaṁ etesanti **cirapabbajitā.** Saṁghassa pitiṭṭhāne ṭhitāti **saṁghapitaro.** Pitiṭṭhāne ṭhitattā saṁghaṁ pariṇenti pubbaṅgamā hutvā tīsu sikkhāsu pavattentīti **saṁghapariṇāyakā.**

Ye tesaṁ sakkārādīni na karonti, ovādatthāya dve tayo vāre upaṭṭhānaṁ na gacchanti, tepi tesaṁ ovādaṁ na denti, paveṇikathaṁ na kathenti, sārabhūtaṁ dhammapariyāyaṁ na sikkhāpenti. Te tehi vissaṭṭhā[1] sīlādīhi dhammakkhandhehi sattahi ca ariyadhanehīti evamādīhi guṇehi parihāyanti. Ye pana tesaṁ sakkārādīni karonti, upaṭṭhānaṁ gacchanti, tesaṁ te "evaṁ te abhikkamitabban"ti-ādikaṁ ovādaṁ denti, paveṇikathaṁ kathenti, sārabhūtaṁ dhammapariyāyaṁ sikkhāpenti, terasahi dhutaṅgehi dasahi kathāvatthūhi anusāsanti, te tesaṁ ovāde ṭhatvā sīlādīhi guṇehi vaḍḍhamānā sāmaññatthaṁ anupāpuṇanti. Evamettha hānivuddhiyo daṭṭhabbā.

Punabbhavo sīlamassāti ponobbhavikā[2], punabbhavadāyikāti attho, tassā **ponobbhavikāya. Na vasaṁ gacchissantī**ti ettha ye catunnaṁ paccayānaṁ kāraṇā upaṭṭhākānaṁ padānupadikā hutvā gāmato gāmaṁ vicaranti, te

1. Vippasannā (Ka) 2. Ponobhavikā (Sī)

tassā vasaṁ gacchanti nāma. Itare na gacchanti. Tattha hānivuddhiyo pākaṭāyeva.

Āraññakesūti pañcadhanusatikapacchimesu. **Sāpekkhā**ti sālayā. Gāmantasenāsanesu hi jhānaṁ appetvāpi tato vuṭṭhitamattova itthipurisadārakadārikādisaddaṁ suṇāti, yenassa[1] adhigatavisesopi hāyatiyeva. Araññasenāsane niddāyitvāpi pabuddhamatto sīhabyagghamorādīnaṁ saddaṁ suṇāti, yena aranñe pītiṁ paṭilabhitvā tameva sammasanto aggaphale patiṭṭhāti. Iti Bhagavā gāmantasenāsane jhānaṁ appetvā nisinnabhikkhuto araññe niddāyamānameva pasaṁsati. Tasmā tameva atthavasaṁ paṭicca "āraññakesu senāsanesu sāpekkhā bhavissantī"ti āha.

Paccattaññeva satiṁ upaṭṭhāpessantīti attanāva attano abbhantare satiṁ upaṭṭhapessanti. **Pesalā**ti piyasīlā. Idhāpi sabrahmacārīnaṁ āgamanaṁ anicchantā nevāsikā assaddhā honti appasannā, vihāraṁ sampattabhikkhūnaṁ paccuggamana pattacīvarapaṭiggahaṇa āsanapaññāpana tālavaṇṭaggahaṇādīni na karonti. Atha nesaṁ avaṇṇo uggacchati "asukavihāravāsino bhikkhū assaddhā appasannā vihāraṁ paviṭṭhānaṁ vattappaṭivattampi na karontī"ti. Taṁ sutvā pabbajitā vihāradvārena gacchantāpi vihāraṁ na pavisanti. Evaṁ anāgatānaṁ anāgamanameva hoti. Āgatānaṁ pana phāsuvihāre asati yepi ajānitvā āgatā, te "vasissāmāti tāvacintetvā āgatamhā, imesaṁ pana nevāsikānaṁ imināva nīhārena ko vasissatī"ti nikkhamitvā gacchanti. Evaṁ so vihāro aññesaṁ bhikkhūnaṁ anāvāsova hoti. Tato nevāsikā sīlavantānaṁ dassanaṁ alabhantā kaṅkhāvinodakaṁ vā ācārasikkhāpakaṁ vā madhuradhammassavanaṁ vā na labhanti. Tesaṁ neva aggahitadhammaggahaṇaṁ, na gahitasajjhāyakaraṇaṁ hoti. Iti nesaṁ hāniyeva hoti, na vuddhi.

Ye pana sabrahmacārīnaṁ āgamanaṁ icchanti, te saddhā honti pasannā, āgatānaṁ sabrahmacārīnaṁ paccuggamanādīni katvā senāsanaṁ paññapetvā

---

1. Tenassa (Sī, Syā)

denti, te gahetvā bhikkhācāraṁ pavisanti, kaṅkhaṁ vinodenti, madhuradhammassavanaṁ labhanti. Atha nesaṁ kittisaddo uggacchati "asukavihāre bhikkhū evaṁ saddhā pasannā vattasampannā saṅgāhakā"ti. Taṁ sutvā bhikkhū dūratopi āgacchanti. Tesaṁ nevāsikā vattaṁ karonti, samīpaṁ gantvā vuḍḍhataraṁ āgantukaṁ vanditvā nisīdanti, navakatarassa santike āsanaṁ gahetvā nisīditvā "imasmiṁ vihāre vasissatha, gamissathā"ti pucchanti. "Gamissāmā"ti vutte "sappāyaṁ senāsanaṁ, sulabhā bhikkhā"ti-ādīni vatvā gantuṁ na denti. Vinayadharo ce hoti, tassa santike vinayaṁ sajjhāyanti. Suttantādidharo ce, tassa santike taṁ taṁ dhammaṁ sajjhāyanti. Te āgantukattherānaṁ ovāde ṭhatvā saha paṭisambhidāhi arahattaṁ pāpuṇanti. Āgantukā "ekaṁ dve divasāni vasissāmāti āgatamhā, imesaṁ pana sukhasaṁvāsatāya dasa dvādasa vassāni vasimhā"ti vattāro honti. Evamettha hānivuddhiyo veditabbā.

4. Dutiyasattakasuttavaṇṇanā

24. Catutthe **na kammārāmā**ti ye divasaṁ cīvarakamma kāyabandhana parissāvana dhammakaraṇa sammajjani pādakaṭhalikādīneva karonti, te sandhāyesa paṭikkhepo. Yo pana tesaṁ karaṇavelāya evaṁ etāni karoti, uddesavelāya uddesaṁ gaṇhāti, sajjhāyavelāya sajjhāyati, cetiyaṅgaṇavattavelāya cetiyaṅgaṇavattaṁ karoti, manasikāravelāya manasikāraṁ karoti, na so kammārāmo nāma.

Yo itthivaṇṇapurisavaṇṇādivasena ālāpasallāpaṁ karontoyeva rattindivaṁ vītināmeti, evarūpe bhasse pariyantakārī na hoti, ayaṁ **bhassārāmo** nāma. Yo pana rattindivaṁ dhammaṁ katheti, pañhaṁ vissajjeti, ayaṁ appabhassova bhasse pariyantakārīyeva. Kasmā? "Sannipatitānaṁ vo bhikkhave dvayaṁ karaṇīyaṁ dhammī vā kathā ariyo vā tuṇhībhāvo"ti[1] vuttattā.

Yo ṭhitopi gacchantopi nisinnopi thinamiddhābhibhūto niddāyatiyeva, ayaṁ **niddārāmo** nāma. Yassa pana karajakāyagelaññena cittaṁ

1. Ma 1. 217 piṭṭhe.

bhavaṅgaṁ otarati, nāyaṁ niddārāmo. Tenevāha "abhijānāmahaṁ aggivessana gimhānaṁ pacchime māse pacchābhattaṁ piṇḍapātappaṭikkanto catugguṇaṁ saṁghāṭiṁ paññapetvā dakkhiṇena passena sato sampajāno niddaṁ okkamitā"ti[1].

Yo "ekassa dutiyo, dvinnaṁ tatiyo, tiṇṇaṁ catuttho"ti evaṁ saṁsaṭṭhova viharati, ekako assādaṁ na labhati, ayaṁ **saṅgaṇikārāmo.** Yo pana catūsu iriyāpathesu ekakova assādaṁ labhati, nāyaṁ saṅgaṇikārāmo.

Asantasambhāvanicchāya samannāgatā dussīlā **pāpicchā** nāma. Yesaṁ pāpakā mittā catūsu iriyāpathesu saha ayanato pāpasahāyā, ye ca tanninnatappoṇatappabbhāratāya pāpesu sampavaṅkā, te **pāpamittā pāpasahāyā pāpasampavaṅkā** nāma.

Oramattakenāti avaramattakena appamattakena. **Antarā**ti arahattaṁ appatvāva etthantare. **Vosānan**ti pariniṭṭhitabhāvaṁ "alamettāvatā"ti osakkanaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti—yāva sīlapārisuddhijjhānavipassanā sotāpannabhāvādīnaṁ aññataramattakena vosānaṁ nāpajjissanti, tāva vuddhiyeva bhikkhūnaṁ pāṭikaṅkhā, no parihānīti.

7. Saññāsuttavaṇṇanā

27. Sattame **aniccasaññā**dayo aniccānupassanādīhi sahatagasaññā.

8. Paṭhamaparihānisuttavaṇṇanā

28. Aṭṭhame uppannānaṁ Saṁghakiccānaṁ nittharaṇena bhāraṁ vahantīti **bhāravāhino. Te tena paññāyissantī**ti te therā tena attano therabhāvānurūpena kiccena paññāyissanti. **Tesu yogaṁ āpajjatī**ti payogaṁ āpajjati, sayaṁ tāni kiccāni kātuṁ ārabhatīti.

---

1. Ma 1. 316 piṭṭhe.

9. Dutiyaparihānisuttavaṇṇanā

29. Navame **bhikkhudassanaṁ hāpetī**ti bhikkhusaṁghassa dassanatthāya gamanaṁ hāpeti. **Adhisīle**ti pañcasīladasasīlasaṅkhāte uttamasīle. **Ito bahiddhā**ti imamhā sāsanā bahiddhā. **Dakkhiṇeyyaṁ gavesatī**ti deyyadhammapaṭiggāhake pariyesati. **Tattha ca pubbakāraṁ karotī**ti tesaṁ bāhirānaṁ titthiyānaṁ datvā pacchā bhikkhūnaṁ deti. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Vajjisattakavaggo tatiyo.

---

4. Devatāvagga

5. Paṭhamamittasuttavaṇṇanā

36. Catutthassa pañcame **duddadan**ti duppariccajaṁ mahārahaṁ bhaṇḍakaṁ. **Dukkaraṁ karotī**ti kātuṁ asukaraṁ kammaṁ karoti. **Dukkhamaṁ khamatī**ti sahāyassa atthāya duradhivāsaṁ[1] adhivāseti. **Guyhamassa**[2] **āvi karotī**ti attano guyhaṁ tassa āvikaroti. **Guyhamassa pariguhatī**ti tassa guyhaṁ aññesaṁ nācikkhati. **Khīṇena nātimaññatī**ti tassa bhoge khīṇe tena khayena taṁ nātimaññati, tasmiṁ omānaṁ attani ca atimānaṁ na karoti.

6. Dutiyamittasuttavaṇṇanā

37. Chaṭṭhe **vattā**ti vacanakusalo. **Vacanakkhamo**ti vacanaṁ khamati, dinnaṁ ovādaṁ karoti. **Gambhīran**ti guyhaṁ rahassaṁ jhānanissitaṁ vipassanāmaggaphalani-bbānanissitaṁ.

7. Paṭhamapaṭisambhidāsuttavaṇṇanā

38. Sattame **idaṁ me cetaso līnattan**ti uppanne cetaso līnatte "idaṁ me cetaso līnattan"ti yathāsabhāvato jānāti. **Ajjhattaṁ saṁkhittaṁ** nāma thinamiddhānugataṁ. **Bahiddhā vikkhittaṁ** nāma pañcasu kāma—

---

1. Durabhisambhavaṁ (Ka)
2. Guyhassa (Ka)

guṇesu vikkhittaṁ. **Vedanā**ti-ādīni papañcamūlavasena gahitāni. Vedanā hi taṇhāya mūlaṁ sukhavasena taṇhuppattito, saññā diṭṭhiyā mūlaṁ avibhūtārammaṇe diṭṭhi-uppattito, vitakko mānassa mūlaṁ vitakkavasena asmīti mānuppattito. **Sappāyāsappāyesū**ti upakārānupakāresu. **Nimittan**ti kāraṇaṁ. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Devatāvaggo catuttho.

5. Mahāyaññavagga

1-2. Sattaviññāṇaṭṭhitisuttādivaṇṇanā

44-45. Pañcamassa paṭhame **viññāṇaṭṭhitiyo**ti paṭisandhiviññāṇassa ṭhānāni. **Seyyathāpī**ti nidassanatthe nipāto, yathā manussāti attho. Aparimāṇesu hi cakkavāḷesu aparimāṇānaṁ manussānaṁ vaṇṇasaṇṭhānādivasena dvepi ekasadisā natthi. Yepi hi katthaci yamakabhātaro vaṇṇena vā saṇṭhānena vā sadisā honti, tesampi ālokitavilokitakathitahasitagamanaṭṭhānādīhi viseso hotiyeva. Tasmā **nānattakāyā**ti vuttā. Paṭisandhisaññā pana nesaṁ tihetukāpi dvihetukāpi ahetukāpi hoti. Tasmā **nānattasaññino**ti vuttā. **Ekacce ca devā**ti cha kāmāvacaradevā. Tesu hi kesañci kāyo nīlo hoti, kesañci pītakādivaṇṇo. Saññā pana tesaṁ dvihetukāpi tihetukāpi hoti, ahetukā natthi. **Ekacce ca vinipātikā**ti catu-apāyavinimuttā uttaramātā yakkhinī, piyaṅkaramātā, phussamittā, dhammaguttāti evamādikā aññe ca vemānikā petā. Etesañhi pīta odāta kāḷa maṅkuracchavisāmavaṇṇādivasena ceva kisa thūlarassadīghavasena ca kāyo nānā hoti, manussānaṁ viya dvihetukatihetuka-ahetukavasena saññāpi. Te pana devā viya na mahesakkhā, kapaṇamanussā viya appesakkhā dullabhaghāsacchādanā dukkhapīḷitā viharanti. Ekacce kāḷapakkhe dukkhitā juṇhapakkhe sukhitā honti. Tasmā sukhasamussayato vinipatitattā **vinipātikā**ti vuttā. Ye panettha tihetukā, tesaṁ dhammābhisamayopi hoti piyaṅkaramātādīnaṁ viya.

Brahmakāyikāti brahmapārisajjabrahmapurohitamahābrahmāno. **Paṭhamābhinibbattā**ti te sabbevi paṭhamajjhānena abhinibbattā. Brahmapārisajjā[1] pana parittena abhinibbattā, tesaṁ kappassa tatiyo bhāgo āyuppamāṇaṁ. Brahmapurohitā majjhimena, tesaṁ upaḍḍhakappo āyuppamāṇaṁ, kāyo ca tesaṁ vipphārikataro hoti. Mahābrahmāno paṇītena, tesaṁ kappo āyuppamāṇaṁ, kāyo ca pana tesaṁ ativipphārikova hoti. Iti te kāyassa nānattā paṭhamajjhānavasena saññāya ekattā **nānattakāyā ekattasaññino**ti veditabbā.

Yathā ca te, evaṁ catūsu apāyesu sattā. Nirayesu hi kesañci gāvutaṁ, kesañci aḍḍhayojanaṁ, kesañci yojanaṁ attabhāvo hoti, Devadattassa pana yojanasatiko jāto. Tiracchānesupi keci khuddakā, keci mahantā. Pettivisayesupi keci saṭṭhihatthā, keci asītihatthā honti, keci suvaṇṇā, keci dubbaṇṇā. Tathā kālakañcikā asurā. Apicettha dīghapiṭṭhikapetā nāma saṭṭhiyojanikāpi honti. Saññā pana sabbesampi akusalavipākāhetukāva hoti. Iti āpāyikāpi **nānattakāyā ekattasaññino**tveva saṅkhyaṁ gacchanti.

Ābhassarāti daṇḍa-ukkāya acci viya etesaṁ sarīrato ābhā chijjitvā chijjitvā patantī viya sarati vissaratīti[2] Ābhassarā. Tesu pañcakanaye dutiyatatiyajjhānadvayaṁ parittaṁ bhāvetvā upapannā parittābhā nāma honti, tesaṁ dve kappā āyuppamāṇaṁ. Majjhimaṁ bhāvetvā upapannā appamāṇābhā nāma honti, tesaṁ cattāro kappā āyuppamāṇaṁ. Paṇītaṁ bhāvetvā upapannā ābhassarā nāma honti, tesaṁ aṭṭha kappā āyuppamāṇaṁ. Idha pana ukkaṭṭhaparicchedavasena sabbeva te gahitā. Sabbesañhi tesaṁ kāyo ekavipphārova hoti, saññā pana avitakkavicāramattā vā avitakka-avicārā vāti nānā.

Subhakiṇhāti subhena vokiṇṇā vikiṇṇā, subhena sarīrappabhāvaṇṇena ekagghanāti attho. Etesañhi na ābhassarānaṁ viya chijjitvā chijjitvā pabhā gacchati. Pañcakanaye pana parittamajjhimapaṇītassa catutthajjhānassa vasena soḷasabāttiṁsacatussaṭṭhikappāyukā paritta-appamāṇasubhakiṇhā nāma hutvā nibbattanti. Iti sabbepi te **ekattakāyā** ceva

1. Tesu brahmapārisajjā (Dī-Ṭṭha 2. 100 piṭṭhe)
2. Nissaratīti (Syā)

catutthajjhānasaññāya **ekattasaññino** cāti veditabbā. **Vehapphalā**pi catutthaviññāṇaṭṭhitimeva bhajanti. **Asaññasattā** viññāṇābhāvā ettha saṅgahaṁ na gacchanti, sattāvāsesu gacchanti.

Suddhāvāsā vivaṭṭapakkhe ṭhitā na sabbakālikā, kappasatasahassampi asaṅkheyyampi Buddhasuññe loke na uppajjanti. Soḷasakappasahassa-abbhantare Buddhesu uppannesuyeva uppajjanti. Dhammacakkappavattissa Bhagavato khandhāvāraṭṭhānasadisā[1] honti. Tasmā neva viññāṇaṭṭhitiṁ na sattāvāsaṁ bhajanti. Mahāsīvatthero pana "na kho pana so Sāriputta āvāso[2] sulabharūpo, yo mayā anāvutthapubbo iminā dīghena addhunā aññatra suddhāvāsehi devehī"ti[3] iminā suttena Suddhāvāsāpi catutthaviññāṇaṭṭhitiṁ catutthasattāvāsañca bhajantīti vadati, taṁ appatibāhiyattā suttassā anuññātaṁ.

Nevasaññānāsaññāyatanaṁ yatheva saññāya, evaṁ viññāṇassāpi sukhumattā neva viññāṇaṁ nāviññāṇaṁ. Tasmā viññāṇaṭṭhīsu na vuttaṁ. Dutiye **samādhiparikkhārā**ti maggasamādhissa sambhārā.

3. Paṭhama-aggisuttavaṇṇanā

46. Tatiye sabbepi rāgādayo anuḍahanaṭṭhena **aggī. Āhuneyyaggī**ti-ādīsu panettha āhunaṁ vuccati sakkāro, āhunaṁ arahantīti āhuneyyā. Mātāpitaro hi puttānaṁ bahupakārattā āhunaṁ arahanti, tesu vippaṭipajjamānā puttā nirayādīsu nibbattanti. Tasmā kiñcāpi mātāpitaro na anuḍahanti, anuḍahanassa pana paccayā honti. Iti anuḍahanaṭṭheneva āhuneyyaggīti vuccanti. **Gahapatī**ti pana gehasāmiko vuccati, so mātugāmassa sayanavatthālaṅkārādi-anuppadānena bahupakāro. Taṁ aticaranto mātugāmo nirayādīsu nibbattati. Tasmā sopi purimanayeneva anuḍahanaṭṭhena **gahapataggī**ti vutto. **Dakkhiṇeyyaggī**ti ettha pana dakkhiṇāti cattāro paccayā, bhikkhusaṁgho dakkhiṇeyyo. So hi gihīnaṁ tīsu saraṇesu pañcasu sīlesu dasasu sīlesu mātāpitupaṭṭhāne dhammikasamaṇabrāhmaṇupaṭṭhāneti evamādīsu kalyāṇadhammesu niyojanena bahupakāro. Tasmiṁ micchāpaṭipannā

1. Khandhāvārasadisā (Sī, Syā) 2. Sattāvāso (Sī, Syā) 3. Ma 1. 116 piṭṭhe.

gihī bhikkhusaṁghaṁ akkositvā paribhāsitvā nirayādīsu nibbattanti. Tasmā sopi purimanayeneva anuḍahanaṭṭhena dakkhiṇeyyaggīti vutto. Kaṭṭhato nibbatto pākatikova aggi **kaṭṭhaggi** nāma.

4. Dutiya-aggisuttavaṇṇanā

47. Catutthe **uggatasarīrassā**ti so kira brāhmaṇamahāsālo attabhāvenapi bhogehipi uggato sārappatto ahosi, tasmā uggatasarīrotveva paññāyittha. **Upakkhaṭo**ti[1] paccupaṭṭhito. **Thūṇūpanītānī**ti yūpasaṅkhātaṁ thūṇaṁ upanītāni. **Yaññatthāyā**ti vadhitvā yajanatthāya. **Upasaṅkamī**ti so kira sabbaṁ taṁ yaññasambhāraṁ sajjetvā cintesi "samaṇo kira Gotamo mahāpañño, kiṁ nu kho me yaññassa vaṇṇaṁ kathessati udāhu avaṇṇaṁ, pucchitvā jānissāmī"ti iminā kāraṇena yena Bhagavā tenupasaṅkami. **Aggissa ādāna**nti yaññayajanatthāya navassa maṅgalaggino ādiyanaṁ. **Sabbena sabba**nti sabbena sutena sabbaṁ sutaṁ sameti saṁsandati, ekasadisaṁ hotīti dasseti. **Satthānī**ti vihiṁsanaṭṭhena satthāni viyāti satthāni. **Sayaṁ paṭhamaṁ samārambhatī**ti attanāva paṭhamataraṁ ārabhati. **Hantun**ti hanituṁ.

Pahātabbāti[2] pariharitabbā. **Atohayan**ti ato[3] hi mātāpitito ayaṁ. **Āhuto**ti āgato. **Sambhūto**ti uppanno. **Ayaṁ vuccati brāhmaṇa gahapataggī**ti ayaṁ puttadārādigaṇo yasmā gahapati viya gehasāmiko viya hutvā aggati vicarati, tasmā gahapataggīti vuccati. **Attānan**ti cittaṁ. **Damentī**ti indriyadamanena damenti. **Samentī**ti rāgāmidisamanena samenti. Tesaññeva parinibbāpanena **parinibbāpenti. Nikkhipitabbo**ti yathā na vinassati, evaṁ ṭhapetabbo. **Upavāyatan**ti upavāyatu. Evañca pana vatvā brāhmaṇo sabbesampi tesaṁ pāṇānaṁ jīvitaṁ datvā yaññasālaṁ viddhaṁsetvā Satthu sāsane opānabhūto ahosīti.

---

1. Upakaṭṭhoti (Sī)
2. Parihātabbāti (Sī, Syā)
3. Ito hayanti ito (Syā), tatopāyanti tatopi (Ka)

5-6. Saññāsuttadvayavaṇṇanā

48-49. Pañcame **amatogadhā**ti nibbānapatiṭṭhā. **Amatapariyosānā**ti nibbānāvasānā. Chaṭṭhe **methunadhammasamāpattiyā**ti methunadhammena samaṅgibhāvato. **Nhārudaddulan**ti nhārukhaṇḍaṁ nhāruvilekhanaṁ vā. **Anusandatī**ti pavattati. **Natthi me pubbenāparaṁ viseso**ti natthi mayhaṁ pubbena abhāvitakālena saddhiṁ aparaṁ bhāvitakāle viseso. **Lokacitresū**ti tidhātukalokasannivāsasakhātesu lokacitresu. **Ālasye**ti ālasiyabhāve. **Vissaṭṭhiye**ti vissaṭṭhabhāve. **Ananuyoge**ti yogassa ananuyuñjane. **Ahaṅkāramamaṅkāramānāpagatan**ti ahaṅkāradiṭṭhito ca mamaṅkārataṇhāto ca navavidhamānato ca apagataṁ. **Vidhāsamatikkantan**ti tisso vidhā atikkantaṁ. **Santan**ti tappaccanīkakilesehi santaṁ. **Suvimuttan**ti pañcahi vimuttīhi suṭṭhu vimuttaṁ.

7. Methunasuttavaṇṇanā

50. Sattame **upasaṅkamī**ti bhuttapātarāso dāsakammakaraparivuto upasaṅkami. **Bhavampi no**ti bhavampi nu. **Brahmacārī paṭijānātī**ti "ahaṁ brahmacārī"ti evaṁ brahmacariyavāsaṁ paṭijānātīti pucchati. Evaṁ kirassa ahosi "brāhmaṇasamaye vedaṁ uggaṇhantā[1] aṭṭhacattālīsa vassāni brahmacariyaṁ caranti. Samaṇo pana Gotamo agāraṁ ajjhāvasanto tīsu pāsādesu tividhanāṭakaratiyā abhirami, idāni kiṁ nu kho vakkhatī"ti imamatthaṁ sandhāyevaṁ pucchati. Tato Bhagavā mantena kaṇhasappaṁ gaṇhanto viya amittaṁ gīvāya pādena akkamanto viya attano saṁkilesakāle chabbassāni padhānacariyāya rajjasukhaṁ vā pāsādesu nāṭakasampattiṁ vā ārabbha vitakkamattassāpi anuppannabhāvaṁ sandhāya sīhanādaṁ nadanto **yaṁ hi taṁ brahmaṇā**ti-ādimāha. Tattha **dvayaṁdvayasamāpattin**ti dvīhi dvīhi samāpajjitabbabhāvaṁ. **Dukkhasmā**ti sakalavaṭṭadukkhato. **Sañjagghatī**ti hasitakathaṁ katheti. **Saṁkīḷatī**ti keḷiṁ karoti. **Saṁkeḷāyatī**ti mahāhasitaṁ hasati. **Cakkhunā cakkhun**ti attano cakkhunā tassā cakkhuṁ paṭivijjhitvā upanijjhāyati. **Tirokuṭṭaṁ vā tiropākāraṁ vā**ti parakuṭṭe vā

1. Uggaṇhanti (Ka)

parapākāre vā. **Devo**ti eko devarājā. **Devaññataro**ti aññataro devaputto. **Anuttaraṁ sammāsambodhin**ti arahattañceva sabbaññutaññāṇañca.

8. Saṁyogasuttavaṇṇanā

51. Aṭṭhame **saṁyogavisaṁyogan**ti saṁyogavisaṁyogasādhakaṁ. **dhammapariyāyan**ti dhammakāraṇaṁ. **Ajjhattaṁ itthindriyan**ti niyakajjhatte[1] itthibhāvaṁ. **Itthikuttan**ti itthikiriyaṁ. **Itthākappan**ti nivāsanapārupanādi-itthi-ākappaṁ. **Itthividhan**ti itthiyā mānavidhaṁ. **Itthichandan**ti itthiyā ajjhāsayacchandaṁ. **Itthissaran**ti itthisaddaṁ. **Itthālaṅkāran**ti itthiyā pasādhanabhaṇḍaṁ. **Purisindriyā**dīsupi eseva nayo. **Bahiddhā saṁyogan**ti purisena saddhiṁ samāgamaṁ. **Ativattatī**ti anabhiratāti evaṁ vuttāya balavavipassanāya ariyamaggaṁ patvā ativattati. Imasmiṁ sutte vaṭṭavivaṭṭaṁ kathitaṁ.

9. Dānamahapphalasuttavaṇṇanā

52. Navame **sāpekho**ti sataṇho. **Paṭibaddhacitto**ti vipāke baddhacitto. **Sannidhipekho**ti nidhānapekho hutvā. **Peccā**ti paralokaṁ gantvā. **Taṁ kammaṁ khepetvā**ti taṁ kammavipākaṁ khepetvā. **Iddhin**ti vipākiddhiṁ. **Yasan**ti parivārasampadaṁ. **Ādhipaccan**ti jeṭṭhabhāvakāraṇaṁ. **Āgantā itthattan**ti itthabhāvaṁ ime pañcakkhandhe puna āgantā, na tatrūpapattiko na uparūpapattiko, heṭṭhāgāmīyeva hotīti attho. **Sāhu dānan**ti dānaṁ nāmetaṁ sādhu bhaddakaṁ sundaraṁ. **Tāni mahāyaññānī**ti tāni sappinavanītadadhimadhuphāṇitādīhi niṭṭhānaṁ gatāni[2] mahādānāni. **Cittālaṅkāracittaparikkhāran**ti samathavipassanācittassa alaṅkārabhūtañceva parivārabhūtañca. **Brahmakāyikānaṁ devānaṁ sahabyatan**ti na sakkā tattha dānena upapajjituṁ. Yasmā pana taṁ samathavipassanācittassa alaṅkārabhūtaṁ, tasmā tena dānālaṅkatena cittena jhānañceva ariyamaggañca nibbattetvā jhānena tattha upapajjati. **Anāgāmī hotī**ti jhānānāgāmī nāma hoti. **Anāgantā itthattan**ti puna itthabhāvaṁ na āgantā, uparūpapattiko vā tatrūpapattiko vā hutvā tattheva parinibbāyati. Iti imesu dānesu paṭhamaṁ taṇhuttariyadānaṁ, dutiyaṁ cittīkāradānaṁ, tatiyaṁ hirottappadānaṁ, catutthaṁ

---

1. Niyakajjhattaṁ (Sī) 2. Katāni (Ka)

niravasesadānaṁ, pañcamaṁ dakkhiṇeyyadānaṁ, chaṭṭhaṁ somanassupavicāradānaṁ, sattamaṁ alaṅkāraparivāradānaṁ nāmāti.

10. Nandamātāsuttavaṇṇanā

53. Dasamaṁ atthuppattivasena desitaṁ. Satthā kira vutthavasso pavāretvā dve aggasāvake ohāya "Dakkhiṇāgiriṁ cārikaṁ gamissāmī"ti nikkhami, rājā pasenadi Kosalo, Anāthapiṇḍiko gahapati, Visākhā mahā-upāsikā, aññe ca bahujanā Dasabalaṁ nivattetuṁ nāsakkhiṁsu. Anāthapiṇḍiko gahapati "Satthāraṁ nivattetuṁ nāsakkhin"ti raho cintayamāno nisīdi. Atha naṁ Puṇṇā nāma dāsī disvā "kiṁ nu kho te sāmi na pubbe viya indriyāni vippasannānī"ti pucchi. Āma Puṇṇe, Satthā cārikaṁ pakkanto, tamahaṁ nivattetuṁ nāsakkhiṁ. Na kho pana sakkā jānituṁ puna sīghaṁ āgaccheyya vā na vā, tenāhaṁ cintayamāno nisinnoti. Sacāhaṁ Dasabalaṁ nivatteyyaṁ, kiṁ me kareyyāsīti. Bhujissaṁ taṁ karissāmīti. Sā gantvā Satthāraṁ vanditvā "nivattatha bhante"ti āha. Mama nivattanapaccayā tvaṁ kiṁ karissasīti. Tumhe bhante mama parādhīnabhāvaṁ jānātha, aññaṁ kiñci kātuṁ na sakkomi, saraṇesu pana patiṭṭhāya pañca sīlāni rakkhissāmīti. Sādhu sādhu Puṇṇeti Satthā dhammagāravena ekapadasmiññeva nivatti. Vuttañhetaṁ "dhammagaru bhikkhave Tathāgato dhammagāravo"ti[1].

Satthā nivattitvā Jetavanamahāvihāraṁ pāvisi. Mahājano Puṇṇāya sādhukārasahassāni adāsi. Satthā tasmiṁ samāgame dhammaṁ desesi, caturāsītipāṇasahassāni amatapānaṁ piviṁsu. Puṇṇāpi seṭṭhinā anuññātā bhikkhuni-upassayaṁ gantvā pabbaji. Sammāsambuddho Sāriputtamoggallāne āmantetvā "ahaṁ yaṁ disaṁ cārikāya nikkhanto, tattha na gacchāmi. Tumhe tumhākaṁ parisāya saddhiṁ taṁ disaṁ cārikaṁ gacchathā"ti vatvā uyyojesi. Imissaṁ atthuppattiyaṁ **ekaṁ samayaṁ āyasmā Sāriputto**ti-ādi vuttaṁ.

Tattha **Veḷukaṇḍakī**ti Veḷukaṇḍakanagaravāsinī. Tassa kira nagarassa pākāraguttatthāya pākārapariyantena veḷū ropitā, tenassa

1. Aṁ 2. 107 piṭṭhe.

Veḷukaṇḍakanteva nāmaṁ jātaṁ. **Pārāyanan**ti nibbānasaṅkhātapāraṁ ayanato pārāyananti laddhavohāraṁ dhammaṁ. **Sarena bhāsatī**ti sattabhūmikassa pāsādassa uparimatale susaṁvihitārakkhaṭṭhāne nisinnā samāpattibalena rattibhāgaṁ vītināmetvā samāpattito vuṭṭhāya "imaṁ rattāvasesaṁ katarāya ratiyā vītināmessāmī"ti cintetvā "dhammaratiyā"ti katasanniṭṭhānā tīṇi phalāni pattā ariyasāvikā aḍḍhateyyagāthāsataparimāṇaṁ Pārāyanasuttaṁ madhurena sarabhaññena bhāsati. **Assosi kho**ti ākāsaṭṭhakavimānāni pariharitvā tassa pāsādassa uparibhāgaṁ gatena maggena naravāhanayānaṁ[1] āruyha gacchamāno assosi. **Kathāpariyosānaṁ āgamayamāno aṭṭhāsī**ti "kiṁ saddo esa bhaṇe"ti pucchitvā "Nandamātāya upāsikāya sarabhaññasaddo"ti vutte otaritvā "idamavocā"ti idaṁ desanāpariyosānaṁ olokento avidūraṭṭhāne ākāse aṭṭhāsi.

Sādhu bhagini sādhu bhaginīti 'suggahitā te bhagini dhammadesanā sukathitā, pāsāṇakacetiye nisīditvā soḷasannaṁ pārāyanikabrāhmaṇānaṁ Sammāsambuddhena kathitadivase ca ajja ca na kiñci antaraṁ passāmi, majjhe chinnasuvaṇṇaṁ viya te Satthu kathitena saddhiṁ sadisameva kathitan"ti vatvā sādhukāraṁ dadanto evamāha. **Ko paneso bhadramukhā**ti imasmiṁ susaṁvihitārakkhaṭṭhāne evaṁ mahantena saddena ko nāmesa bhadramukha laddhamukha, kiṁ nāgo supaṇṇo devo māro brahmāti suvaṇṇapaṭṭavaṇṇaṁ[2] vātapānaṁ vivaritvā vigatasārajjā tīṇi phalāni pattā ariyasāvikā Vessavaṇena saddhiṁ kathayamānā evamāha. **Ahaṁ te bhagini bhātā**ti sayaṁ sotāpannattā anāgāmi-ariyasāvikaṁ jeṭṭhikaṁ maññamano "bhaginī"ti vatvā puna taṁ paṭhamavaye ṭhitattā attano kaniṭṭhaṁ, attānaṁ pana navutivassasatasahassāyukattā mahallakataraṁ maññamāno "bhātā"ti āha. **Sādhu bhadramukhā**ti bhadramukha sādhu sundaraṁ, svāgamanaṁ te āgamanaṁ, āgantuṁ yuttaṭṭhānamevasi ātatoti attho. **Idaṁ te hotu ātitheyyan**ti idameva dhammabhaṇanaṁ tava atithipaṇṇākāro hotu, na hi te aññaṁ ito uttaritaraṁ dātabbaṁ passamīti

---

1. Nārivāhanayānaṁ (Sī, Syā) 2. Suvaṇṇavaṇṇaṁ (Sī), suvaṇṇapakkavaṇṇaṁ (Ka)

adhippāyo. **Evañceva me**[1] **bhavissati ātitheyyan**ti evaṁ attano pattidānaṁ yācitvā "ayaṁ te dhammakathikasakkāro"ti aḍḍhateḷasāni koṭṭhasatāni rattasālīnaṁ pūretvā "yāvāyaṁ upāsikā dharati, tāva mā khayaṁ gamiṁsū"ti adhiṭṭhahitvā pakkāmi. Yāva upāsikā aṭṭhāsi, tāva koṭṭhānaṁ heṭṭhimatalaṁ nāma daṭṭhuṁ nāsakkhiṁsu. Tato paṭṭhāya "Nandamātāya koṭṭhāgāraṁ viyā"ti vohāro udapādi.

Akatapātarāsoti abhuttapātarāso. **Puññan**ti pubbacetanā ca muñcacetanā ca. **Puññamahī**ti aparacetanā. **Sukhāya hotū**ti sukhatthāya hitatthāya hotu. Evaṁ attano dāne Vessavaṇassa pattiṁ adāsi.

Pakaraṇeti kāraṇe. **Okassa pasayhā**ti ākaḍḍhitvā abhibhavitvā. **Yakkhayonin**ti bhummadevatābhāvaṁ. **Teneva purimena attabhāvena uddassetī**ti purimasarīrasadisameva sarīraṁ māpetvā alaṅkatapaṭiyatto sirigabbhasayanatale attānaṁ dasseti. **Upāsikā paṭidesitā**ti upāsikā ahanti evaṁ upāsikābhāvaṁ desesiṁ. **Yāvade**ti yāvadeva[2]. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Mahāyaññavaggo pañcamo.

Paṇṇāsako niṭṭhito.

---

1. Evaṁ me (Sī), evañca me (Syā)
2. Yāvadeti yāvade eva (Sī), yāvadevātiyāva eva (Syā)

6. Abyākatavagga

1. Abyākatasuttavaṇṇanā

54. Chaṭṭhavaggassa paṭhame **abyākatavatthūsū**ti ekaṁsādivasena akathitavatthūsu. **Tathāgato**ti satto. **Diṭṭhigatametan**ti micchādiṭṭhimattakametaṁ, na tāya diṭṭhiyā gahitasatto nāma atthi. **Paṭipadan**ti ariyamaggaṁ. **Na chambhatī**ti diṭṭhivasena na kampati. Sesapadesupi eseva nayo. **Taṇhāgatan**ti diṭṭhitaṇhā. **Saññāgatā**dīsupi eseva nayo. Diṭṭhisaññā eva hettha saññāgataṁ, diṭṭhinissitamānoyeva diṭṭhimaññitameva vā maññitaṁ, diṭṭhipapañcova papañcitaṁ, diṭṭhupādānameva upādānaṁ, diṭṭhiyā virūpaṁ paṭisaraṇabhāvoyeva vippaṭisāro nāmāti veditabbo. Ettha ca diṭṭhiggahaṇena dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo, diṭṭhinirodhagāminipaṭipadāgahaṇena sotāpattimaggo gahitoti.

2. Purisagatisuttavaṇṇanā

55. Dutiye **purisagatiyo**ti purisassa ñāṇagatiyo. **Anupādāparinibbānan**ti apaccayanibbānaṁ. **No cassā**ti atīte attabhāvanibbattakaṁ kammaṁ no ce abhavissa. **No ca me siyā**ti etarahi me ayaṁ attabhāvo na siyā. **Na bhavissatī**ti etarahi me anāgatattabhāvanibbattakaṁ kammaṁ na bhavissati. **Na ca me bhavissatī**ti anāgate me attabhāvo na bhavissati. **Yadatthi yaṁ bhūtan**ti yaṁ atthi yaṁ bhūtaṁ paccuppannakkhandhapañcakaṁ. **Taṁ pajahāmīti upekkhaṁ paṭilabhatī**ti taṁ tattha chandarāgappahānena pajahāmīti vipassanupekkhaṁ paṭilabhati. **Bhave na rajjatī**ti atīte khandhapañcake taṇhādiṭṭhīhi na rajjati. **Sambhave na rajjatī**ti anāgatepi tatheva na rajjati. **Atthuttari padaṁ santan**ti uttari santaṁ nibbānapadaṁ nāma atthi. **Sammappaññāya passatī**ti taṁ sahavipassanāya maggapaññāya sammā passati. **Na sabbena sabban**ti ekaccānaṁ kilesānaṁ appahīnattā saccappaṭicchādakassa tamassa sabbaso aviddhaṁsitattā na saggākārena sabbaṁ. **Haññamāne**ti saṇḍāsena gahetvā muṭṭhikāya koṭṭiyamāne. **Antarāparinibbāyī**ti upapattisamanantarato paṭṭhāya āyuno vemajjhaṁ anatikkamitvā etthantare kilesaparinibbānena parinibbuto hoti. **Anupahacca talan**ti ākāsatalaṁ anupahacca anatikkamitvā, bhūmiṁ appatvā ākāseyeva

nibbāyeyyāti imāhi tīhi upamāhi tayo antarāparinibbāyī dassitā.

Upahaccaparinibbāyīti āyuvemajjhaṁ atikkamitvā pacchimakoṭiṁ appatvā parinibbuto hoti. **Upahacca talan**ti jalamānā gantvā ākāsatalaṁ atikkamitvā pathavītalaṁ vā upahanitvā pathaviyaṁ patitamattāva nibbāyeyya. Asaṅkhārena appayogena kilese khepetvā parinibbāyīti **asaṅkhāraparinibbāyī.** Sasaṅkhārena sappayogena kilese khepetvā parinibbāyīti **sasaṅkhāraparinibbāyī. Gacchan**ti nirārakkhaṁ araññaṁ. **Dāyan**ti sārakkhaṁ abhayatthāya dinnaṁ araññaṁ. Sesamettha uttānatthameva. Imasmiṁ sutte ariyapuggalāva kathitāti.

3. Tissabrahmāsuttavaṇṇanā

56. Tatiye **bhikkhuniyo**ti Mahāpajāpatiyā parivārā pañcasatā bhikkhuniyo. **Vimuttā**ti pañcahi vimuttīhi vimuttā. **Anupādisesā**ti upādānasesaṁ aṭṭhapetvā[1] pañcahi vimuttīhi anavasesāhipi vimuttā. **Sa-upādisese vā sa-upādiseso**ti sa-upādānasese puggale "sa-upādānaseso ayan"ti. Itarasmimpi eseva nayo. **Tisso**ti therassa saddhivihārikabrahmā. **Anulomikānī**ti paṭipattiyā anulomāni vivittāni antimapariyantimāni. **Indriyānī**ti saddhādīni vipassanindriyāni. **Samannānayamāno**ti samannāhāre ṭhapayamāno. **Na hi pana te**ti idaṁ kasmā ārabhi? Sattamassa puggalassa dassanatthaṁ. Sattamo hi saddhānusāripuggalo na dassito. Atha Bhagavā balavavipassakavasena taṁ dassento evamāha. Tattha **sabbanimittānan**ti sabbesaṁ niccanimittādīnaṁ. **Animittan**ti balavavipassanāsamādhiṁ.

4. Sīhasenāpatisuttavaṇṇanā

57. Catutthe **maccharī**ti pañcamaccherayutto. **Kadariyo**ti thaddhamacchariyo, paresaṁ diyyamānampi vāreti. **Anuppadānarato**ti punappunaṁ dānaṁ dadamānova ramati. **Anukampantā**ti "ko ajja amhehi anuggahetabbo, kassa deyyadhammaṁ vā paṭiggaṇheyyāma, dhammaṁ vā deseyyāmā"ti evaṁ cittena anukampamānā.

---

1. Agahetvā (Sī)

5. Arakkheyyasuttavaṇṇanā

58. Pañcame **nimittan**ti dhammanimittampi puggalanimittampi. Ayañhi attanā desitadhamme ekapadampi durakkhātaṁ aniyyānikaṁ apassanto dhammanimittaṁ na samanupassati, "durakkhāto tayā dhammo na svākhāto"ti uṭṭhahitvā paṭippharantaṁ ekaṁ puggalampi apassanto puggalanimittaṁ na samanupassati nāma. Sesadvayepi eseva nayo. Chaṭṭhasattamāni uttānāneva.

8. Pacalāyamānasuttavaṇṇanā

61. Aṭṭhame **pacalāyamāno**ti taṁ gāmaṁ upanissāya ekasmiṁ vanasaṇḍe samaṇadhammaṁ karonto sattāhaṁ caṅkamanavīriyena nimmathitattā kilantagatto caṅkamanakoṭiyaṁ pacalāyamāno nisinno hoti. **Pacalāyasi no**ti niddāyasi nu. **Anumajjitvā**ti parimajjitvā[1]. **Ālokasaññan**ti middhavinodana-ālokasaññaṁ. **Divāsaññan**ti divātisaññaṁ. **Yathādivā tathā rattin**ti yathā divā ālokasaññā adhiṭṭhitā, tathā naṁ rattimpi adhiṭṭhaheyyāsi. **Yathā rattiṁ tathā divā**ti yathā ca te rattiṁ ālokasaññā adhiṭṭhitā, tathā naṁ divāpi adhiṭṭhaheyyāsi. **Sappabhāsan**ti dibbacakkhuñāṇatthāya sahobhāsaṁ. **Pacchāpuresaññī**ti purato ca pacchato ca abhiharaṇasaññāya saññāvā. **Antogatehi indriyehī**ti bahi avikkhittehi anto anupaviṭṭheheva pañcahi indriyehi. **Middhasukhan**ti niddāsukhaṁ. Ettakena ṭhānena Bhagavā therassa middhavinodanakammaṭṭhānaṁ kathesi. **Soṇḍan**ti mānasoṇḍaṁ. **Kiccakaraṇīyānī**ti ettha avassaṁ kattabbāni kiccāni, itarāni karaṇīyāni. **Maṅkubhāvo**ti nittejatā domanassatā. Ettakena ṭhānena Satthārā therassa bhikkhācāravattaṁ kathitaṁ.

Idāni bhasse pariyantakāritāya samādapetuṁ **tasmā tihā**ti-ādimāha. Tattha **viggāhikakathan**ti "na tvaṁ imaṁ dhammavinayaṁ ājānāsī"ti-ādinayappavattā viggāhikakathā. **Nāhaṁ Moggallānā**ti-ādi pāpamittasaṁsaggavivajjanatthaṁ vuttaṁ. **Kittāvatā nu kho**ti kittakena nu kho. **Taṇhāsaṅkhayavimutto hotī**ti taṇhāsaṅkhaye nibbāne taṁ ārammaṇaṁ katvā

---

1. Apanijitvāti parimadditvā (Sī)

vimuttacittatāya taṇhāsaṅkhayavimutto nāma saṁkhittena kittāvatā hoti. Yāya paṭipattiyā taṇhāsaṅkhayavimutto hoti, tameva khīṇāsavassa bhikkhuno pubbabhāgapaṭipadaṁ saṁkhittena desethāti pucchati. **Accantaniṭṭho**ti khayavayasaṅkhātaṁ antaṁ atītāti accantā, accantā niṭṭhā assāti accantaniṭṭho, ekantaniṭṭho satataniṭṭhoti attho. **Accantayogakkhemī**ti accantaṁ yogakkhemī, niccayogakkhemīti attho. **Accantabrahmacārī**ti accantaṁ brahmacārī, niccabrahmacārīti attho. Accantaṁ pariyosānamassāti purimanayeneva **accantapariyosāno. Seṭṭho devamanussānan**ti devānañca manussānañca seṭṭho uttamo. Evarūpo bhikkhu kittāvatā hoti, saṅkhapeneva tassa paṭipattiṁ kathethāti yācati.

Sabbe dhammā nālaṁ abhinivesāyāti ettha sabbe dhammā nāma pañcakkhandhā dvādasāyatanāni aṭṭhārasa dhātuyo, te sabbepi taṇhādiṭṭhivasena abhinivesāya nālaṁ na pariyattā na samattā na yuttā. Kasmā? Gahitākārena atiṭṭhanato. Te hi niccā sukhā atthāti gahitāpi aniccā dukkhā anattāva sampajjanti. Tasmā nālaṁ abhinivesāya. **Abhijānātī**ti aniccaṁ dukkhaṁ anattāti ñātapariññāya abhijānāti. **Parijānātī**ti tatheva tīraṇapariññāya parijānāti. **Yaṁkiñci vedanan**ti antamaso pañcaviññāṇasampayuttaṁ yaṁkiñci appamattakampi vedanaṁ anubhavati. Iminā Bhagavā therassa vedanāvasena vinivaṭṭetvā arūpapariggahaṁ dasseti.

Aniccānupassīti aniccato anupassanto. **Virāgānupassī**ti ettha dve virāgā khayavirāgo ca accantavirāgo ca. Tattha saṅkhārānaṁ khayaṁ khayato passanā vipassanāpi, accantavirāgaṁ nibbānaṁ virāgabho dassanamaggañāṇampi virāgānupassanā. Tadubhayasamaṅgipuggalo virāgānupassī nāma. Taṁ sandhāya vuttaṁ "virāgānupassī"ti, virāgato anupassantoti attho. **Nirodhānupassimhi**pi eseva nayo. Nirodhopi hi khayanirodho accantanirodhoti duvidhoyeva. **Paṭinissagga, nupassī**ti ettha paṭinissaggo vuccati vossaggo. So ca pariccāgavossaggo pakkhandanavossaggoti duvidho hoti. Tattha **pariccāgavossaggo**ti vipassanā. Sā hi tadaṅgavasena kilese ca khandhe ca vossajjati. **Pakkhandanavossaggo**ti maggo. So hi nibbānaṁ ārammaṇato pakkhandati. Dvīhipi vā kāraṇehi so vossaggoyeva, samucchedavasena khandhānaṁ kilesānañca vossajjanato nibbāne ca pakkhandanato.

tasmā kilese ca khandhe ca pariccajatīti pariccāgavossaggo. Nirodhāya nibbānadhātuyā cittaṁ pakkhandatīti pakkhandanavossaggoti ubhayampetaṁ magge sameti. Tadubhayasamaṅgī puggalo imāya paṭinissaggānupassanāya samannāgatattā paṭinissaggānupassī nāma hoti. Taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. **Na kiñciloke upādiyatī**ti kiñci ekampi saṅkhāragataṁ taṇhāvasena na upādiyati na gaṇhāti na parāmasati. **Anupādiyaṁ na paritassatī**ti aggaṇhanto taṇhāparitassanāya na paritassati. **Paccattaṁyeva parinibbāyatī**ti sayameva kilesaparinibbānena parinibbāyati. **Khīṇā jātī**ti-ādinā panassa paccavekkhaṇā dassitā. Iti Bhagavā saṁkhittena khīṇāsavassa pubbabhāgappaṭipadaṁ pucchito saṁkhitteneva kathesi. Idaṁ pana suttaṁ therassa ovādopi ahosi vipassanāpi. So imasmiṁ yeva sutte vipassanaṁ vaḍḍhetvā arahattaṁ pattoti.

9. Mettasuttavaṇṇanā

62. Navame **mā bhikkhave puññānaṁ bhāyitthā**ti puññāni karontā tesaṁ mā bhāyittha. **Mettacittaṁ bhāvesin**ti tikacatukkajjhānikāya mettāya sampayuttaṁ paṇītaṁ katvā cittaṁ bhāvesinti dasseti. **Saṁvaṭṭamāne sudāhanti**[1] saṁvaṭṭamāne sudaṁ ahaṁ. **Saṁvaṭṭamāne**ti jhāyamāne vipajjamāne[2]. **Dhammiko**ti dasakusaladhammasamannāgato. **Dhammarājā**ti tasseva vevacanaṁ. Dhammena vā laddharajjattā dhammarājā. **Cāturanto**ti puratthimasamuddādīnaṁ catunnaṁ samuddānaṁ vasena caturantāya pathaviyā issaro. **Vijitāvī**ti vijitasaṅgāmo. Janapado tasmiṁ thāvariyaṁ thirabhāvaṁ pattoti **janapadatthāvariyappatto. Parosahassan**ti atirekasahassaṁ. **Sūrā**ti abhīruno. **Vīraṅgarūpā**ti vīrānaṁ aṅgaṁ vīraṅgaṁ, vīriyassetaṁ nāmaṁ. Vīraṅgarūpametesanti vīraṅgarūpā. Vīriyajātikā vīriyasabhāvā vīriyamayā viya akilāsuno divasampi yujjhantā na kilamantīti vuttaṁ hoti. **Sāgarapariyantan**ti cakkavāḷapabbataṁ sīmaṁ katvā ṭhitasamuddapariyantaṁ. A**daṇḍenā**ti dhanadaṇḍenapi chejjabhejjānusāsanena satthadaṇḍenapi vināyeva. **Asatthenā**ti ekatodhārādinā paraviheṭhanasatthenapi vināyeva. **Dhammena abhivijiyāti**ti ehi kho mahārājāti evaṁ paṭirājūhi sampaṭicchitāgamano "pāṇo na hantabbo"ti-ādinā dhammeneva vuttappakāraṁ pathaviṁ abhivijinitvā.

1. Saṁvaṭṭamānassudāhanti (Sī, Ka) 2. Vinassiyamāne (Syā), vinassane (Ka)

Sukhesinoti[1] sukhapariyesake satte āmanteti. **Suññabrahmūpago**ti suññbrahmavimānūpago. **Pathaviṁ iman**ti imaṁ sāgarapariyantaṁ mahāpathaviṁ. **Asāhasenā**ti na sāhasikakammena. **Samena manusāsitan**ti[2] samena kammena anusāsiṁ. **Tehi etaṁ sudesitan**ti tehi saṅgāhakehi mahākāruṇikehi Buddhehi etaṁ ettakaṁ ṭhānaṁ sudesitaṁ sukathitaṁ. **Pathabyo**ti puthavisāmiko.

10. Bhariyāsuttavaṇṇanā

63. Dasame **kevaṭṭā maññe macchavilope**ti kevaṭṭānaṁ macchapacchiṁ otāretvā ṭhitaṭṭhāne jāle vā udakato ukkhittamatte macchaggāhakānaṁ mahāsaddo hoti, taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. **Sujātā**ti Visākhāya kaniṭṭhā. **Sā neva sassuṁ ādiyatī**ti sassuyā kattabbavattaṁ nāma atthi, taṁ na karoti, sassūtipi naṁ na gaṇeti. **Na sasuraṁ ādiyatī**ti vacanaṁ[3] na gaṇhāti. Evaṁ anādaratāyapi aggahaṇenapi na ādiyati nāma sesesupi eseva nayo. Evaṁ Anāthapiṇḍiko suṇisāya ācāraṁ gahetvā Satthu purato nisīdi. Sāpi Sujātā "kiṁ nu kho ayaṁ seṭṭhi Dasabalassa santike mayhaṁ guṇaṁ kathessati udāhu aguṇan"ti gantvā avidūre saddaṁ suṇantī aṭṭhāsi. Atha naṁ Satthā **ehi Sujāte**ti āmantesi.

Ahitānukampinīti na hitānukampinī. **Aññesū**ti parapurisesu. **Atimaññate**ti omānātimānavasena atimaññati. **Dhanena kītassā**ti dhanena kītā assa. **Vadhāya ussukā**ti vadhituṁ ussukkamāpannā. **Yaṁ itthiyā vindati sāmiko dhanan**ti itthiyā sāmiko yaṁ dhanaṁ labhati. **Appampi tassa apahātumicchatī**ti thokatopi assa harituṁ icchati, uddhane āropita-ukkhaliyaṁ pakkhipitabbataṇḍulatopi thokaṁ haritumeva vāyamati. **Alasā**ti nisinnaṭṭhāne nisinnāva ṭhitaṭṭhāne ṭhitāva hoti. **Pharusā**ti kharā. **Duruttavādinī**ti dubbhāsitabhāsinī, kakkhaḷaṁ vāḷakathameva katheti. **Uṭṭhāyakānaṁ abhibhuyya vattatī**ti ettha uṭṭhāyakānanti bahuvacanavasena vīrīyuṭṭhānasampanno sāmiko vutto, tassa taṁ uṭṭhānasampattiṁ abhibhavitvā heṭṭhā katvā vattati. **Pamodatī**ti āmoditapamoditā

---

1. Sukhesinanti (Syā) 2. Damanusāsiyanti (Sī)
3. Vacanaṁ panassā (Sī), vacanampissā (Syā)

hoti. **Koleyyakā**ti kulasampannā. **Patibbatā**ti patidevatā. **Vadhadaṇḍatajjitā**ti daṇḍakaṁ gahetvā vadhena tajjitā, "ghātessāmi nan"tivuttā. **Dāsīsaman**ti sāmikassa vattapūrikā dāsīti maṁ Bhagavā dhāretūti vatvā saraṇesu patiṭṭhāsi.

11. Kodhanasuttavaṇṇanā

64. Ekādasame **sapattakantā**ti sapattānaṁ verīnaṁ kantā piyā tehi icchitapatthitā. **Sapattakaraṇā**ti sapattānaṁ verīnaṁ atthakaraṇā. **Kodhapareto**ti kodhānugato. **Pacuratthatāyā**ti bahu-atthatāya bahuhitatāya. **Anatthampī**ti avuddhimpi. **Attho me gahito**ti vuḍḍhi me gahitā.

Atho atthaṁ gahetvānāti atho vuddhiṁ gahetvā. **Anatthaṁ adhipajjatī**ti anattho me gahitoti sallakkheti. **Vadhaṁ katvā nā**ti pāṇātipātakammaṁ katvā. **Kodhasammadasammatto**ti kodhamadena matto, ādinnagahitaparāmaṭṭhoti attho. **Āyasakyan**ti ayasabhāvaṁ, ayaso niyaso hotīti attho. **Antarato jātan**ti abbhantare uppannaṁ. **Atthaṁ na jānātī**ti vuddhi-atthaṁ na jānāti. **Dhammaṁ na passatī**ti samathavipassanādhammaṁ na passati. **Andhataman**ti andhabhāvakaraṁ tamaṁ bahalatamaṁ[1]. **Sahate**ti abhibhavati.

Dummaṅkuyanti dummaṅkubhāvaṁ nittejataṁ dubbaṇṇamukhataṁ. **Yato patāyatī**ti yadā nibbattati. **Na vāco hoti gāravo**ti vacanassapi garubhāvo na hoti. **Na dīpaṁ hoti kiñcanan**ti kāci patiṭṭhā nāma na hoti. **Tapanīyānī**ti tāpajanakāni. **Dhammehī**ti samathavipassanādhammehi. **Ārakā**ti dūre. **Brāhmaṇan**ti khīṇāsavabrāhmaṇaṁ. **Yāya mātu bhato**ti yāya mātarā bhato posito. **Pāṇadadiṁ santin**ti jīvitadāyikaṁ samānaṁ. **Hanti kuddho puthuttānan**ti kuddho puggalo puthu nānākāraṇehi attānaṁ hanti. **Nānārūpesu mucchito**ti nānārammaṇesu adhimucchito hutvā. **Rajjuyā bajjha mīyantī**ti rajjuyā bandhitvā maranti. **Pabbatāmapi kandare**ti pabbatakandarepi patitvā maranti.

---

1. Andhabhāvakaraghanamahātamaṁ (Sī)

Bhūnahaccānīti[1] hatavuddhīni. **Itāyan**ti iti ayaṁ. **Taṁ damena samucchinde**ti taṁ kodhaṁ damena chindeyya. Katarena damenāti? **Paññāvīriyena diṭṭhiyā**ti vipassanāpaññāya ceva vipassanāsampayuttena kāyikacetasikavīriyena ca maggasammādiṭṭhiyā ca. **Tatheva dhamme sikkhethā**ti yathā akusalaṁ samucchindeyya, samathavipassanādhammepi tatheva sikkheyya. **Mā no dummaṅkuyaṁ ahū**ti mā amhākaṁ dummaṅkubhāvo ahosīti imamatthaṁ patthayamānā. **Anāyāsā**ti anupāyāsā. **Anussukā**ti katthaci ussukkaṁ anāpannā. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Abyākatavaggo chaṭṭho.

---

7. Mahāvagga

1. Hiri-ottappasuttavaṇṇanā

65. Sattamassa paṭhame **hatūpaniso**ti hata-upaniso chinnapaccayo. **Yathābhūtañāṇadassanan**ti taruṇavipassanā. **Nibbidāvirāgo**ti balavavipassanā ceva maggo ca. **Vimuttiñāṇadassanan**ti arahattavimutti ca paccavekkhaṇā ca.

2. Sattasūriyasuttavaṇṇanā

66. Dutiye yasmā ayaṁ sattasūriyadesanā tejosaṁvaṭṭadassanavasena pavattā, tasmā tayo saṁvaṭṭā, tisso saṁvaṭṭasīmā, tīṇi saṁvaṭṭamūlāni, tīṇi kolāhalānīti ayaṁ tāva āditova imassa suttassa purecārikakathā veditabbā. Sā Visuddhimagge[2] pubbenivāsānussatiniddese vitthāritāva. **Etadavocā**ti aniccakammaṭṭhānikānaṁ pañcannaṁ bhikkhusatānaṁ ajjhāsayena upādinnakānaṁ anupādinnakānaṁ saṅkhārānaṁ vipattidassanatthaṁ etaṁ "aniccā bhikkhave saṅkhārā"ti-ādisattasūriyopamasuttantaṁ avoca. Tattha **aniccā**ti hutvā abhāvaṭṭhena aniccā. **Saṅkhārā**ti upādinnaka-anupādinnakā saṅkhāradhammā. **Addhuvā**ti evaṁ aciraṭṭhena[3] na dhuvā.

---

1. Bhūtahaccānīti (Sī, Syā)
2. Visuddhi 2. 43 piṭṭhe.
3. Addhuvāti athiraṭṭhena (Sī, Syā)

anassāsikāti asassatabhāvena[1] assāsarahitā. **Alamevā**ti yuttameva.

Ajjhogāḷhoti udake anupaviṭṭho. **Accuggato**ti udakapiṭṭhito uggato. **Devo na vassatī**ti paṭhamaṁ tāva upakappanamegho nāma koṭisatasahassacakkavāḷe ekamegho hutvā vassati, tadā nikkhantabījaṁ na puna gehaṁ pavisati. Tato paṭṭhāya dhamakaraṇe niruddhaṁ viya udakaṁ hoti, puna ekabindumpi devo na vassatīti upamānadhammakathāva pamāṇaṁ. Vinassante pana loke paṭhamaṁ Avīcito paṭṭhāya tuccho hoti, tato uṭṭhahitvā sattā manussaloke ca tiracchānesu ca nibbattanti. Tiracchānesu nibbattāpi puttabhātikesu mettaṁ paṭilabhitvā kālakatā devamanussesu nibbattanti. Devatā ākāsena carantiyo ārocenti "na idaṁ ṭhānaṁ sassataṁ na nibaddhaṁ, mettaṁ bhāvetha, karuṇaṁ, muditaṁ, upekkhaṁ bhāvethā"ti. Te mettādayo bhāvetvā tato cutā brahmaloke nibbattanti.

Bījagāmāti ettha bījagāmo nāma pañca bījajātāni. **Bhūtagāmo** nāma yaṁkiñci nikkhantamūlapaṇṇaṁ haritakaṁ. **Osadhitiṇavanappatayo**ti ettha **osadhī**ti osadharukkhā. **Tiṇā**ti bahisārā tālanāḷikerādayo. **Vanappatayo**ti vanajeṭṭhakarukkhā. **Kunnadiyo**ti ṭhapetvā pañca mahānadiyo avasesā ninnagā. **Kusobbhā**ti[2] ṭhapetvā satta mahāsare avasesā rahadādayo. **Dutiyo sūriyo**ti-ādīsu dutiyasūriyakāle eko udeti, eko atthaṅgameti. Tatiyakāle eko udeti, eko atthaṅgameti, eko majjhe hoti. Catutthakāle catukulike gāme cattāro piṇḍacārikā dvārapaṭipāṭiyā ṭhitā viya honti. Pañcamādikālepi eseva nayo. **Palujjantī**ti chijjitvā chijjitvā patanti. **Neva chārikā paññāyati na masī**ti cakkavāḷamahāpathavī Sinerupabbatarājā himavā cakkavāḷapabbato cha kāmasaggā paṭhamajjhānikabrahmalokāti ettake ṭhāne daḍḍhe accharāya gahetabbamattāpi chārikā vā aṅgāro vā na paññāyati. **Ko mantā ko saddhātā**ti ko tassa saddhāpanatthāya samattho, ko vā tassa saddhātā. **Aññatra diṭṭhapadehī**ti

1. Assātabhāvena (Ka)

2. Kussubbhāti (Sī), kusubbhāti (Syā)

diṭṭhapade sotāpanne ariyasāvake ṭhapetvā ko añño saddahissatīti attho.

Vītarāgoti vikkhambhanavasena vītarāgo. **Sāsanaṁ ājāniṁsū**ti anusiṭṭhiṁ jāniṁsu, brahmalokasahabyatāya maggaṁ paṭipajjiṁsu. **Samasamagatiyo**ti[1] dutiyattabhāve sabbākārena samagatiko ekagatiko. **Uttari mettaṁ bhāveyyan**ti paṭhamajjhānato uttari yāva tikacatukkajjhānā paṇītaṁ katvā mettaṁ bhāveyyaṁ. **Cakkumā**ti pañcahi cakkhūhi cakkhumā. **Parinibbuto**ti Bodhipallaṅkeyeva kilesaparinibbānena parinibbuto. Evaṁ aniccalakkhaṇaṁ dīpetvā Satthari desanaṁ vinivaṭṭente pañcasatāpi te aniccakammaṭṭhānikā bhikkhū desanānusārena ñāṇaṁ pesetvā nisinnāsanesuyeva arahattaṁ pāpuṇiṁsūti.

3. Nagaropamasuttavaṇṇanā

67. Tatiye **yato**ti yadā. **Paccantiman**ti raṭṭhapariyante raṭṭhāvasāne niviṭṭhaṁ. Majjhimadesanagarassa pana rakkhākiccaṁ natthi, tena taṁ na gahitaṁ. **Nagaraparikkhārehi suparikkhatan**ti[2] nagarālaṅkārehi alaṅkataṁ. **Akaraṇīyan**ti akattabbaṁ ajiniyaṁ[3]. **Gambhīranemā**ti gambhīra-āvāṭā. **Sunikhātā**ti suṭṭhu sannisīdāpitā. Taṁ panetaṁ esikāthambhaṁ iṭṭhakāhi vā karonti silāhi vā khadirādīhi vā sārarukkhehi. Taṁ nagaraguttatthāya karontā bahinagare karonti, alaṅkāratthāya karontā antonagare. Taṁ iṭṭhakāmayaṁ karontā mahantaṁ āvāṭaṁ katvā cayaṁ cinitvā upari aṭṭhaṁsaṁ katvā sudhāya limpanti. Yadā hatthinā dantehi abhihato na calati, tadā sulitto nāma hoti. Silāthambhādayopi aṭṭhaṁsā eva honti. Te sace aṭṭha ratanā honti, caturatanamattaṁ āvāṭe pavisati, caturatanamattaṁ upari hoti. Soḷasaratanavīsatiratanesupi eseva nayo. Sabbesañhi upaḍḍhaṁ heṭṭhā hoti upaḍḍhaṁ upari. Te gomuttavaṅkā honti, tena tesaṁ antare padaramayaṁ[4] katvā kammaṁ kātuṁ sakkā hoti, te pana katacittakammā paggahitaddhajāva honti.

---

1. Samagatiyoti (Sī)
2. Parikkhittanti (Sī, Syā, Ka)
3. Agamanīyaṁ (Sī), atthapanīyaṁ (Ka)
4. Padaracayaṁ (Sī), suparicayaṁ (Ka)

Parikhāti parikkhipitvā ṭhitamātikā. **Anupariyāyapatho**ti anto pākārassa pākārena saddhiṁ gato mahāpatho, yattha ṭhitā bahipākāre ṭhitehi saddhiṁ yujjhanti. **Salākan**ti saratomarādinissaggiyāvudhaṁ. **Jevanikan**ti ekatodhārādisesāvudhaṁ.

Hatthārohāti sabbepi hatthi-ācariyahatthivejjahatthibandhādayo[1]. **Assārohā**ti sabbepi assācariya-assavejja-assabandhādayo. **Rathikā**ti sabbepi rathācariyarathayo dharatharakkhādayo. **Dhanuggahā**ti issāsā. **Celakā**ti ye yuddhe jayaddhajaṁ gahetvā purato gacchanti. **Calakā**ti "idha rañño ṭhānaṁ hotu, idha asukamahāmattassā"ti evaṁ senābyūhakārakā. **Piṇḍadāyikā**ti sāhasikamahāyodhā. Te kira parasenaṁ pavisitvā piṇḍapiṇḍamiva chetvā chetvā dayanti[2], uppatitvā niggacchantīti attho. Ye vā saṅgāmamajjhe yodhānaṁ bhattapānīyaṁ gahetvā pavisanti, tesampetaṁ nāmaṁ. **Uggā rājaputtā**ti uggatuggatā saṅgāmāvacarā rājaputtā. **Pakkhandino**ti ye "kassa sīsaṁ vā āvudhaṁ vā āharāmā"ti vatvā "asukassā"ti vuttā saṅgāmaṁ pakkhanditvā tadeva āharanti, ime pakkhandantīti pakkhandino. Mahānāgā viya **mahānāgā,** hatthi-ādīsupi abhimukhaṁ āgacchantesu anivattiyayodhānaṁ etaṁ adhivacanaṁ. **Sūrā**ti ekasūrā[3], ye sajālikāpi savammikāpi samuddaṁ tarituṁ sakkonti. **Cammayodhino**ti ye cammakañcukaṁ vā pavisitvā saraparittāṇacammaṁ vā gahetvā yujjhanti. **Dāsakaputtā**ti balavasinehā gharadāsayodhā. **Dovāriko**ti dvārapālo. **Vāsanalepanasampanno**ti vāsanena sabbavivarapaṭicchādanena sudhālepena sampanno, bahi vā khāṇupākārasaṅkhātena vāsanena ghanamaṭṭhena ca sudhālepena sampanno puṇṇaghaṭapantiṁ dassetvā katacittakammapaggahitaddhajo. **Tiṇakaṭṭhodakan**ti hatthi-assādīnaṁ ghāsatthāya gehānañca chādanatthāya āharitvā bahūsu ṭhānesu ṭhapitatiṇañca, gehakaraṇapacanādīnaṁ atthāya āharitvā ṭhapitakaṭṭhañca, yantehi pavesetvā pokkharaṇīsu ṭhapita-udakañca. **Sannicitaṁ hotī**ti paṭikacceva anekesu ṭhānesu suṭṭhu nicitaṁ hoti. **Abbhantarānaṁ ratiyā**ti antonagaravāsīnaṁ rati-atthāya.

---

1. ...hatthimeṇḍādayo (Dī-Ṭṭha 1. 142 piṭṭhe)
2. Dassanti (Sī)
3. Ekantasūrā (Ka, Dī-Ṭṭha 1. 143 piṭṭhe ca)

aparitassāyāti tāsaṁ anāpajjanatthāya. **Sāliyavakan**ti nānappakārā sāliyo ceva yavā ca. **Tilamuggamāsāparaṇṇan**ti tilamuggamāsā ca sesāparaṇṇañca.

Idāni yasmā Tathāgatassa nagare kammaṁ nāma natthi, nagarasadisaṁ pana ariyasāvakaṁ nagaraparikkhārasadise ca satta dhamme catu-āhārasadisāni ca cattāri jhānāni dassetvā ekādasasu ṭhānesu arahattaṁ pakkhipitvā desanaṁ vinivaṭṭessāmīti ayaṁ upamā ābhatā, tasmā taṁ desanaṁ pakāsetuṁ idaṁ **evameva kho**ti-ādi āraddhaṁ. Tattha **saddhammehī**ti sudhammehi. **Saddho**ti okappanasaddhāya ceva paccakkhasaddhāya ca samannāgato. Tattha dānasīlādīnaṁ phalaṁ saddahitvā dānādipuññakaraṇe saddhā okappanasaddhā nāma. Maggena āgatasaddhā paccakkhasaddhā nāma. Pasādasaddhātipi esā eva. Tassā lakkhaṇādīhi vibhāgo veditabbo.

"Sampakkhandanalakkhaṇā ca mahārāja saddhā sampasādanalakkhaṇā cā"ti[1] hi vacanato idaṁ saddhāya **lakkhaṇaṁ** nāma. "Tīhi bhikkhave ṭhānehi saddho pasanno veditabbo, katamehi tīhi. Sīlavantānaṁ dassanakāmo hotī"ti-ādinā[2] nayena vuttaṁ pana saddhāya **nimittaṁ** nāma. "Ko cāhāro saddhāya, saddhammassavanantissa vacanīyan"ti[3] ayaṁ panassā **āhāro** nāma. "Saddhāpabbajitassa bhikkhave bhikkhuno ayaṁ anudhammo hoti, yaṁ rūpe nibbidābahulo viharissatī"ti[4] ayamassa **anudhammo** nāma. "Saddhā bandhati pātheyyaṁ, sirī bhogānamāsayo[5]. Saddhā dutiyā purisassa hoti[6]. Saddhāya tarati oghaṁ[7]. Saddhā bījaṁ tapo vuṭṭhi[8]. Saddhāhattho mahānāgo. Upekhāsetadantavā"ti-ādīsu pana suttesu etissā baddhabhattapuṭādisarikkhatāya anekasarasatā Bhagavatā pakāsitā. Imasmiṁ pana Nagaropamasuttante esā acalasuppatiṭṭhitatāya esikāthambhasadisā katvā dassitā.

Saddhesikoti saddhaṁ esikāthambhaṁ katvā ariyasāvako akusalaṁ pajahatīti iminā nayena sabbapadesu yojanā kātabbā. Apicettha hirottappehi tīsu dvāresu saṁvaro sampajjati, so catupārisuddhisīlaṁ

---

1. Khu 11. 33 piṭṭhe milindapañhe.
2. Aṁ 1. 149 piṭṭhe.
3. Aṁ 3. 347 piṭṭhe.
4. Vihareyyāti (Saṁ 2. 147 piṭṭhe.)
5. Saṁ 1. 41 piṭṭhe.
6. Saṁ 1. 24 piṭṭhe.
7. Saṁ 1. 217 piṭṭhe.
8. Khu 1. 291; Saṁ 1. 175 piṭṭhesu.

hoti. Iti imasmiṁ sutte ekādasasu ṭhānesu arahattaṁ pakkhipithā desanāya kuṭaṁ gahitanti veditabbaṁ.

4. Dhammaññūsuttavaṇṇanā

68. Catutthe **kālaṁ jānātī**ti yuttappattakālaṁ jānāti. **Ayaṁ kālo uddesassā**ti ayaṁ Buddhavacanaṁ uggaṇhanakālo. **Paripucchāyā**ti atthānatthaṁ kāraṇākāraṇaṁ paripucchāya. **Yogassā**ti yoge kammaṁ pakkhipanassa. **Paṭisallānassā**ti nilīyanassa ekībhāvassa. **Dhammānudhammappaṭipanno**ti navannaṁ lokuttaradhammānaṁ anurūpadhammaṁ pubbabhāgapaṭipadaṁ paṭipanno. **Evaṁ kho bhikkhave bhikkhu puggalaparoparaññū hotī**ti evaṁ bhikkhu puggalānaṁ paroparaṁ tikkhamudubhāvaṁ jānanasamattho nāma hoti.

5. Pāricchattakasuttavaṇṇanā

69. Pañcame **pannapalāso**ti patitapalāso. **Jālakajāto**ti sañjātapattapupphajālo. Tassa hi pattajālañca pupphajālañca saheva nikkhamati. **Khārakajāto**ti pāṭiyekkaṁ sañjātena[1] suvibhattena pattajālakena ca pupphajālakena ca samannāgato. **Kuṭumalakajāto**ti[2] sañjātamakuḷo. **Korakajāto**ti avikasitehi mahākucchīhi sambhinnamukhehi pupphehi samannāgato. **Sabbapāliphullo**ti sabbākārena supupphito. **Dibbe cattāro māse**ti dibbena āyunā cattāro māse. Manussagaṇanāya pana tāni dvādasa vassasahassāni honti. **Paricārentī**ti ito cito ca indriyāni cārenti, kīḷantī ramantīti attho.

Ābhāya phuṭaṁ hotīti tattakaṁ ṭhānaṁ obhāsena phuṭaṁ hoti. Tesañhi pupphānaṁ bālasūriyassa viya ābhā hoti, pattāni paṇṇacchattappamāṇāni, anto mahātumbamattā reṇu hoti. Pupphite pana pāricchattake ārohanakiccaṁ vā aṅkusakaṁ gahetvā namanakiccaṁ vā pupphāharaṇatthaṁ caṅkoṭakakiccaṁ vā natthi, kantanakavāto uṭṭhahitvā pupphāni vaṇṭato kantati, sampaṭicchanakavāto sampaṭicchati, pavesanakavāto sudhammaṁ devasabhaṁ paveseti, sammajjanakavāto purāṇapupphāni nīharati, santharaṇakavāto pattakaṇṇikakesarāni rañjento santharati. Majjhaṭṭhāne

---

1. Saṇṭhitena (Sī, Syā)
2. Kuḍumalakajātoti (Sī, Syā)

dhammāsanaṁ hoti yojanappamāṇo ratanapallaṅko[1] upari tiyojanena setacchattena dhāriyamānena, tadanantaraṁ Sakkassa devarañño āsanaṁ atthariyati, tato tettiṁsāya devaputtānaṁ, tato aññesaṁ mahesakkhānaṁ devānaṁ, aññataradevatānaṁ pupphakaṇṇikāva āsanaṁ hoti. Devā devasabhaṁ pavisitvā nisīdanti. Tato pupphehi reṇuvaṭṭi uggantvā uparikaṇṇikaṁ āhacca nipatamānā devatānaṁ tigāvutappamāṇaṁ attabhāvaṁ lākhārasaparikammasajjitaṁ viya suvaṇṇacuṇṇapiñjaraṁ viya karoti. Ekacce devā ekekaṁ pupphaṁ gahetvā aññamaññaṁ paharantāpi kīḷantiyeva. Paharaṇakālepi mahātumbappamāṇā reṇu nikkhamitvā sarīraṁ pabhāsampannehi gandhacuṇṇehi sañjātamanosilārāgaṁ viya karoti. Evaṁ sā kīḷā catūhi māsehi pariyosānaṁ gacchati. **Ayamānubhāvo**ti ayaṁ anupharituṁ ānubhāvo.

Idāni yasmā na Satthā pāricchattakena atthiko, tena pana saddhiṁ upametvā satta ariyasāvake dassetukāmo, tasmā te dassetuṁ **evameva kho**ti-ādimāha. Tattha **pabbajjāya cetetī**ti pabbajissāmīti cinteti. **Devānaṁvā**ti devānaṁ viya. **Yāva brahmalokā saddo abbhuggacchatī**ti pathavītalato yāva brahmalokā sādhukārasaddena sabbaṁ ekasaddameva hoti. **Ayamānubhāvo**ti ayaṁ khīṇāsavassa bhikkhuno anupharaṇānubhāvo. Imasmiṁ sutte catupārisuddhisīlaṁ pabbajjānissitaṁ hoti, kasiṇaparikammaṁ paṭhamajjhānasannissitaṁ, vipassanāya saddhiṁ tayo maggā tīṇi ca phalāni arahattamaggasannissitāni honti. Desanāya heṭṭhato vā uparito vā ubhayato vā paricchedo hoti, idha pana ubhayato paricchedo. Tenetaṁ vuttaṁ. Saṅkhepato panettha vaṭṭavivaṭṭaṁ kathitanti veditabbaṁ.

6. Sakkaccasuttavaṇṇanā

70. Chaṭṭhe **parisuddhā ca bhavissantī**ti bhiyyoso mattāya parisuddhā bhavissanti nimmalā. **Sakammāragato**ti ettha sa-kāro nipātamattaṁ, kammāragato kammāruddhanagatoti attho.

---

1. Yojanappamāṇe ratanapallaṅke (Syā)

7. Bhāvanāsuttavaṇṇanā

71. Sattame **ananuyuttassā**ti na yuttappayuttassa hutvā viharato. **Seyyathāpi bhikkhave kukkuṭiyā aṇḍānī**ti imā kaṇhapakkhasukkapakkhavasena dve upamā vuttā. Tāsu kaṇhapakkhūpamā atthassa asādhikā, itarā sādhikāti sukkapakkhūpamāya eva attho veditabbo. **Seyyathā**ti opammatthe nipāto. **Apī**ti sambhāvanatthe. Ubhayenāpi seyyathāpi nāma bhikkhaveti dasseti. **Kukkuṭiyā aṇḍāni aṭṭha vā dasa vā dvādasa vā**ti ettha pana kiñcāpi kukkuṭiyā vuttappakārato ūnādhikānipi aṇḍāni honti, vacanasiliṭṭhatāya panetaṁ vuttaṁ. Evañhi loke siliṭṭhaṁ vacanaṁ hoti. **Tānassū**ti tāni assu, bhaveyyunti[1] attho. **Kukkuṭiyā sammā adhisayitānī**ti tāya janettiyā kukkuṭiyā pakkhe pasāretvā tesaṁ upari sayantiyā sammā adhisayitāni. **Sammā pariseditānī**ti kālena kālaṁ utuṁ gaṇhāpentiyā suṭṭhu samantato seditāni, usmīkatānīti vuttaṁ hoti. **Sammā paribhāvitānī**ti kālena kālaṁ suṭṭhu samantato bhāvitāni, kukkuṭagandhaṁ gāhāpitānīti attho.

Kiñcāpi tassā kukkuṭiyāti tassā kukkuṭiyā imaṁ tividhakiriyākaraṇena appamādaṁ katvā kiñcāpi na evaṁ icchā uppajjeyya. **Atha kho bhabbāva te**ti atha kho te kukkuṭapotakā vuttanayena sotthinā abhinibbhijjituṁ bhabbāva. Te hi yasmā tāya kukkuṭiyā evaṁ tīhākārehi tāni aṇḍāni paripāliyamānāni na pūtīni honti. Yopi nesaṁ allasineho, so pariyādānaṁ gacchati, kapālaṁ tanukaṁ hoti, pādanakhasikhā ca mukhatuṇḍakañca kharaṁ hoti, sayampi pariṇāmaṁ gacchati. Kapālassa tanuttā bahiddhā āloko anto paññāyati, tasmā "ciraṁ vata mayaṁ saṁkuṭitahatthapādā sambādhe sayimha, ayañca bahi āloko dissati, ettha dāni no sukhavihāro bhavissatī"ti nikkhamitukāmā hutvā kapālaṁ pādena paharanti, gīvaṁ pasārenti, tato taṁ kapālaṁ dvedhā bhijjati. Atha te pakkhe vidhunantā taṁkhaṇānurūpaṁ viravantā nikkhamantiyeva. Nikkhamantā ca gāmakkhettaṁ upasobhayamānā vicaranti.

---

1. Te bhaveyyunti (Sī, Syā)

Evameva khoti idaṁ opammasampaṭipādanaṁ. Taṁ evaṁ atthena saṁsandetvā veditabbaṁ—tassā kukkuṭiyā aṇḍesu adhisayanāditividhakiriyākaraṇaṁ viya hi imassa bhikkhuno bhāvanaṁ anuyuttakālo, kukkuṭiyā tividhakiriyāsampādanena aṇḍānaṁ apūtibhāvo viya bhāvanaṁ anuyuttassa bhikkhuno tividhānupassanāsampādanena vipassanāñāṇassa aparihāni, tassā tividhakiriyākaraṇena aṇḍānaṁ allasinehapariyādānaṁ viya tassa bhikkhuno tividhānupassanāsampādanena bhavattayānugatanikantisinehapariyādānaṁ, aṇḍakapālānaṁ tanubhāvo viya bhikkhuno avijjaṇḍakosassa tanubhāvo, kukkuṭapotakānaṁ nakhatuṇḍakānaṁ thaddhabhāvo viya bhikkhuno vipassanāñāṇassa tikkhakharavippasannasūrabhāvo, kukkuṭapotakānaṁ pariṇāmakālo viya bhikkhuno vipassanāñāṇassa pariṇāmakālo vaḍḍhikālo gabbhaggahaṇakālo, kukkuṭapotakānaṁ pādanakhasikhāya vā mukhatuṇḍakena vā aṇḍakosaṁ padāletvā pakkhe papphoṭetvā sotthinā abhinibbhidākālo viya tassa bhikkhuno vipassanāñāṇagabbhaṁ gaṇhāpetvā vicarantassa tajjātikaṁ utusappāyaṁ vā bhojanasappāyaṁ vā puggalasappāyaṁ vā dhammassavanasappāyaṁ vā labhitvā ekāsane nisinnasseva vipassanaṁ vaḍḍhentassa anupubbādhigatena arahattamaggena avijjaṇḍakosaṁ padāletvā abhiññāpakkhe papphoṭetvā sotthinā arahattappattakālo veditabbo.

Yathā pana kukkuṭapotakānaṁ pariṇatabhāvaṁ ñatvā mātāpi aṇḍakosaṁ bhindati, evaṁ tathārūpassa bhikkhuno ñāṇaparipākaṁ ñatvā Satthāpi—

> “Ucchinda sinehamattano, kumudaṁ sāradikaṁva pāṇinā.
> Santimaggameva brūhaya, nibbānaṁ Sugatena desitan”ti[1]—

Ādinā nayena obhāsaṁ pharitvā gāthāya avijjaṇḍakosaṁ paharati. So gāthāpariyosāne avijjaṇḍakosaṁ bhinditvā arahattaṁ pāpuṇāti. Tato paṭṭhāya yathā te kukkuṭapotakā gāmakkhettaṁ upasobhayamānā tattha vicaranti, evaṁ ayampi mahākhīṇāsavo nibbānārammaṇaṁ phalasamāpattiṁ appetvā saṁghārāmaṁ upasobhayamāno vicarati.

---

1. Khu 1. 54 piṭṭhe.

Phalagaṇḍassāti vaḍḍhakissa. So hi olambakasaṅkhātaṁ phalaṁ cāretvā[1] dārūnaṁ gaṇḍaṁ haratīti phalagaṇḍoti vuccati. **Vāsijaṭe**ti vāsidaṇḍakassa gahaṇaṭṭhāne. **Ettakaṁ me ajja āsavānaṁ khīṇan**ti pabbajitassa hi pabbajjāsaṅkhepena uddesena paripucchāya yonisomanasikārena vattapaṭipattiyā ca niccakālaṁ āsavā khīyanti. Evaṁ khīyamānānaṁ pana nesaṁ "ettakaṁ ajja khīṇaṁ ettakaṁ hiyyo"ti evamassa ñāṇaṁ na hotīti attho. Imāya upamāya vipassanānisaṁso dīpito.

Hemantikenāti hemantasamayena. **Paṭippassambhantī**ti[2] thirabhāvena parihāyanti. **Evameva kho**ti ettha mahāsamuddo viya sāsanaṁ daṭṭhabbaṁ, nāvā viya yogāvacaro, nāvāya mahāsamudde pariyāyanaṁ viya imassa bhikkhuno ūnapañcavassakāle ācariyupajjhāyānaṁ santike vicaraṇaṁ, nāvāya mahāsamudda-udakena khajjamānānaṁ bandhanānaṁ tanubhāvo viya bhikkhuno pabbajjāsaṅkhepena uddesaparipucchādīhiyeva saṁyojanānaṁ tanubhāvo, nāvāya thale ukkhittakālo viya bhikkhuno nissayamuttakassa kammaṭṭhānaṁ gahetvā araññe vasanakālo, divā vātātapena saṁsussanaṁ viya vipassanāñāṇena taṇhāsinehassa saṁsussanaṁ, rattiṁ himodakena temanaṁ viya kammaṭṭhānaṁ nissāya uppannena pītipāmojjena cittatemanaṁ, rattindivaṁ vātātapehi ceva himodakena ca parisukkhaparitintānaṁ bandhānānaṁ dubbalabhāvo viya vipassanāñāṇapītipāmojjehi saṁyojanānaṁ bhiyyoso mattāya dubbalabhāvo, pāvussakamegho viya arahattamaggañāṇaṁ, meghavuṭṭhi-udakena nāvāya antopūtibhāvo viya āraddhavipassakassa rūpasattakādivasena vipassanaṁ vaḍḍhentassa okkhāyamāne pakkhāyamāne kammaṭṭhāne ekadivasaṁ utusappāyādīni laddhā ekapallaṅkena nisinnassa arahattaphalādhigamo, pūtibandhanāya nāvāya kiñci kālaṁ ṭhānaṁ[3] viya khīṇasaṁyojanassa arahato mahājanaṁ anuggaṇhantassa yāvatāyukaṁ ṭhānaṁ, pūtibandhanāya nāvāya anupubbena bhijjitvā apaṇṇattikabhāvūpagamo viya khīṇāsavassa upādinnakakkhandhabhedena anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbutassa apaṇṇattikabhāvūpagamoti imāya upamāya saṁyojanānaṁ dubbalatā dīpitā.

---

1. Dhāretvā (Syā, Ka) 2. Parihāyantīti (Ka) 3. Kañcikālaṭṭhānaṁ (Sī)

8. Aggikkhandhopamasuttavaṇṇanā

72. Aṭṭhamaṁ atthuppattiyaṁ kathitaṁ. Atthuppatti panassa heṭṭhā Cūḷaccharāsaṅghātasuttavaṇṇanāya[1] vitthāritā eva. **Passatha no**ti passatha nu. **Āliṅgitvā**ti upagūhitvā. **Upanisīdeyyā**ti samīpe nissāya nisīdeyya. **Upanipajjeyyā**ti upagantvā nipajjeyya. **Ārocayāmī**ti ācikkhāmi. **Paṭivedayāmī**ti paṭivedetvā jānāpetvā kathemi. **Vālarajjuyā**ti assavālagovālehi vaṭṭitarajjuyā. **Paccorasmin**ti uramajjhe. **Pheṇuddehakan**ti pheṇaṁ uddehitvā[2], ussādetvāti attho. **Attatthan**ti attano diṭṭhadhammikasamparāyikalokiyalokuttaraṁ atthaṁ. **Paratthobhayatthesu**pi eseva nayo. Sesamettha yaṁ vattabbaṁ siyā, taṁ sabbaṁ Cūḷaccharāsaṅghātasuttassa[3] atthuppattiyaṁ kathitameva. Idañca pana suttaṁ kathetvā Satthā Cūḷaccharāsaṅghātasuttaṁ kathesi. Navamaṁ uttānatthameva.

10. Arakasuttavaṇṇanā

74. Dasame **parittan**ti appaṁ thokaṁ. Tañhi sarasaparittatāyapi khaṇaparittatāyapi ṭhitiparittatāyapi parittameva. Lahuṁ uppajjitvā nirujjhanato **lahukaṁ**[4]. **Mantāyaṁ boddhabban**ti mantāya boddhabbaṁ, paññāya jānitabbanti attho. **Pabbateyyā**ti pabbatasambhavā. **Hārahārinī**ti rukkhanaḷaveḷu-ādīni haritabbāni harituṁ samatthā. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Mahāvaggo sattamo.

---

8. Vinayavagga

1. Paṭhamavinayadharasuttavaṇṇanā

75. Aṭṭhamassa paṭhame **āpattiṁ jānātī**ti āpattiṁyeva āpattīti jānāti. Sesapadesupi eseva nayo.

---

1. Aṁ-Ṭṭha 1. 46 piṭṭhe.
2. Uddahitvā (Sī, Syā)
3. Aṁ 1. 9 piṭṭhe.
4. Lahusaṁ (Sī, Ṭīkāyaṁ ca)

2. Dutiyavinayadharasuttavaṇṇanā

76. Dutiye **svāgatānī**ti su-āgatāni suppaguṇāni. **Suvibhattānī**ti koṭṭhāsato suṭṭhu vibhattāni. **Suppavattīnī**ti āvajjitāvajjitaṭṭhāne suṭṭhu pavattāni daḷhappaguṇāni. **Suvinicchitānī**ti suṭṭhu vinicchitāni. **Suttaso**ti vitaṅgato. **Anubyañjanaso**ti Khandhakaparivārato.

3. Tatiyavinayadharasuttavaṇṇanā

77. Tatiye **vinaye kho pana ṭhito hotī**ti vinayalakkhaṇe patiṭṭhito hoti. **Asaṁhīro**ti na sakkā hoti gahitaggahaṇaṁ vissajjāpetuṁ.

9. Satthusāsanasuttavaṇṇanā

83. Navame **eko**ti adutiyo. **Vūpakaṭṭho**ti kāyena gaṇato, cittena kilesehi vūpakaṭṭho vivekaṭṭho dūrībhūto. **Appamatto**ti sati-avippavāse ṭhito. **Pahitatto**ti pesitatto. **Nibbidāyā**ti vaṭṭe ukkaṇṭhanatthāya. **Virāgāyā**ti rāgādīnaṁ virajjanatthāya. **Nirodhāyā**ti appavattikaraṇatthāya. **Vūpasamāyā**ti kilesavūpasamāya appavattiyā. **Abhiññāyā**ti tilakkhaṇaṁ āropetvā abhijānanatthāya. **Sambodhāyā**ti maggasaṅkhātassa sambodhassa atthāya. **Nibbānāyā**ti nibbānassa sacchikaraṇatthāya.

10. Adhikaraṇasamathasuttavaṇṇanā

84. Dasame adhikaraṇāni samenti vūpasamentīti **adhikaraṇasamathā. Uppannuppannānan**ti uppannānaṁ uppannānaṁ. **Adhikaraṇānan**ti vivādādhikaraṇaṁ anuvādādhikaraṇaṁ āpattādhikaraṇaṁ kiccādhikaraṇanti imesaṁ catunnaṁ. **Samathāya vūpasamāyā**ti samathatthañceva vūpasamanatthañca. **Sammukhāvinayo dātabbo -pa- tiṇavatthārako**ti ime satta samathā dātabbā. Tesaṁ vinicchāyo vinayasaṁvaṇṇanato[1] gahetabbo. Apica Dīghanikāye.

---

1. Vi-Ṭṭha 4. 36 piṭṭhe.

Saṅgītisuttavaṇṇanāyampi[1] vitthāritoyeva, tathā Majjhimanikāye Sāmagāmasuttavaṇṇanāyāti[2].

Vinayavaggo aṭṭhamo.

Ito parāni satta suttāni uttānatthāneva. Na hettha kiñci heṭṭhā avuttanayaṁ nāma atthīti.

Manorathapūraṇiyā Aṅguttaranikāyaṭṭhakathāya

Sattakanipātassa saṁvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Dī-Ṭṭha 3. 223 piṭṭhe. 2. Ma-Ṭṭha 4. 28 piṭṭhe.

Aṭṭhakanipāta

1. Paṭhamapaṇṇāsaka

1. Mettāvagga

1. Mettāsuttavaṇṇanā

1. Aṭṭhakanipātassa paṭhame **āsevitāyā**ti ādarena sevitāya. **Bhāvitāyā**ti vaḍḍhitāya. **Bahulīkatāyā**ti punappunaṁ katāya. **Yānikatāyā**ti yuttayānasadisakatāya. **Vatthukatāyā**ti patiṭṭhānaṭṭhena vatthu viya katāya. **anuṭṭhitāyā**ti paccupaṭṭhitāya. **Paricitāyā**ti samantato citāya upacitāya. **Susamāraddhāyā**ti suṭṭhu samāraddhāya sukatāya. **Ānisaṁsā**ti guṇā. **Sukhaṁ supatī**ti-ādīsu yaṁ vattabbaṁ, taṁ Ekādasakanipāte vakkhāma.

Appamāṇanti pharaṇavasena appamāṇaṁ. **Tanū saṁyojanā honti, passato upadhikkhayan**ti mettāpadaṭṭhānāya vipassanāya anukkamena upadhikkhayasaṅkhātaṁ arahattaṁ pattassa dasa saṁyojanā pahīyantīti attho. Atha vā **tanū saṁyojanā hontī**ti paṭighañceva paṭighasampayuttasaṁyojanā ca tanukā honti. **Passato upadhikkhayan**ti tesaṁyeva kilesūpadhīnaṁ khayasaṅkhātaṁ mettaṁ adhigamavasena passantassa. **Kusalī tena hotī**ti tena mettāyanena kusalo hoti. **Sattasaṇḍan**ti sattasaṅkhātena saṇḍena samannāgataṁ, sattabharitanti attho. **Vijetvā**ti adaṇḍena asatthena dhammeneva vijinitvā. **Rājisayo**ti isisadisā dhammikarājāno. **Yajamānā**ti dānāni dadamānā. **Anupariyagā**ti vicariṁsu.

Assamedhanti-ādīsu[1] porāṇakarājakāle kira sassamedhaṁ purisamedhaṁ sammāpāsaṁ vācāpeyyanti cattāri saṅgahavatthūni ahesuṁ, yehi

---

1. Sassamedhanti-ādīsu (Syā, Ka) Saṁ-Ṭṭha 1. 133 piṭṭhepi passitabbaṁ.

rājāno lokaṁ saṅgaṇhiṁsu. Tattha nipphannasassato dasamabhāgaggahaṇaṁ **sassamedhaṁ** nāma, sassasampādane medhāvitāti attho. Mahāyodhānaṁ chamāsikaṁ bhattavetanānuppadānaṁ **purisamedhaṁ** nāma, purisasaṅgaṇhane medhāvitāti attho. Daliddamanussānaṁ hatthato lekhaṁ gahetvā tīṇi vassāni vinā vaḍḍhiyā sahassadvisahassamattadhanānuppadānaṁ **sammāpāsaṁ** nāma. Tañhi sammā manusse pāseti hadaye bandhitvā viya ṭhapeti, tasmā sammāpāsanti vuccati. "Tāta mātulā"ti-ādinā nayena pana saṇhavācābhaṇanaṁ **vācāpeyyaṁ** nāma, piyavācāti attho. Evaṁ catūhi saṅgahavatthūhi saṅgahitaṁ raṭṭhaṁ iddhañceva hoti phītañca bahu-annapānaṁ khemaṁ nirabbudaṁ. Manussā mudā modamānā ure putte naccentā apārutagharā viharanti. Idaṁ gharadvāresu aggaḷānaṁ abhāvato **niraggaḷan**ti vuccati. Ayaṁ porāṇikā paveṇi.

Aparabhāge pana Okkākarājakāle brāhmaṇā imāni cattāri saṅgahavatthūni imañca raṭṭhasampattiṁ parivattetvā uddhaṁmūlakaṁ katvā **assamedhaṁ purisamedhan**ti-ādike pañca yaññe nāma akaṁsu. Tesu assamettha medhanti vadhentīti **assamedho.** Dvīhi pariyaññehi yajitabbassa ekavīsatiyūpassa ekasmiṁ pacchimadivaseyeva sattanavutipañcapasusataghātabhiṁsanassa ṭhapetvā bhūmiñca purise ca avasesasabbavibhavadakkhiṇassa yaññassetaṁ adhivacanaṁ. Purisamettha medhantīti **purisamedho.** Catūhi pariyaññehi yajitabbassa saddhiṁ bhūmiyā assamedhe vuttavibhavadakkhiṇassa yaññassetaṁ adhivacanaṁ. Sammamettha pāsantīti **sammāpāso.** Divase divase yugacchiggaḷe pavesanadaṇḍakasaṅkhātaṁ sammaṁ khipitvā tassa patitokāse vediṁ katvā saṁhārimehi yūpādīhi sarassatīnadiyā nimuggokāsato pabhuti paṭilomaṁ gacchantena yajitabbassa satrayāgassetaṁ[1] adhivacanaṁ. Vājamettha pivantīti **vājapeyyo.** Ekena pariyaññena sattarasahi pasūhi yajitabbassa beluvayūpassa sattarasakadakkhiṇassa[2] yaññassetaṁ adhivacanaṁ. Natthi ettha aggaḷāti **niraggaḷo.** Navahi pariyaññehi yajitabbassa saddhiṁ bhūmiyā ca purisehi ca assamedhe vuttavibhavadakkhiṇassa sabbamedhapariyāyanāmassa assamedhavikappassetaṁ adhivacanaṁ.

---

1. Sataghātassetaṁ (Ka), Sabbayāgassetaṁ (Aṁ-Ṭṭha 2. 302 piṭṭhe)
2. Sattarasasattarasakadakkhiṇassa (Ka)

Kalampi te nānubhavanti soḷasinti sabbepi mahāyāgā ekassa mettācittassa vipākamahantatāya soḷasiṁ kalaṁ na agghanti, soḷasamaṁ bhāgaṁ na pāpuṇantīti attho. **Na jinātī**ti na attanā parassa jāniṁ karoti. **Na jāpaye**ti na parena parassa jāniṁ kāreti. **Mettaṁso**ti mettāyamānacittakoṭṭhāso hutvā. **Sabbabhūtānan**ti sabbasattesu. **Veraṁ tassa na kenacī**ti tassa kenaci saddhiṁ akusalaveraṁ vā puggalaveraṁ vā natthi.

2. Paññāsuttavaṇṇanā

2. Dutiye **ādibrahmacariyikāyā**ti maggabrahmacariyassa ādibhūtāya. **Paññāyā**ti vipassanāya. **Garuṭṭhāniyan**ti gāravuppattipaccayabhūtaṁ garubhāvanīyaṁ. **Tibban**ti bahalaṁ[1]. **Paripucchatī**ti atthapāḷi-anusandhipubbāparaṁ[2] pucchati. **Paripañhatī**ti pañhaṁ karoti, idañcidañca paṭipucchissāmīti vitakketi. **Dvayenā**ti duvidhena. **Anānākathiko**ti anānattakathiko hoti. **Atiracchānakathiko**ti nānāvidhaṁ tiracchānakathaṁ na katheti. **Ariyaṁ vā tuṇhībhāvan**ti ariyatuṇhībhāvo nāma catutthajjhānaṁ, sesakammaṭṭhānamanasikāropi vaṭṭati. **Jānaṁ jānātī**ti jānitabbakaṁ jānāti. **Passaṁ passatī**ti passitabbakaṁ passati. **Piyattāyā**ti piyabhāvatthāya. **Garuttāyā**ti garubhāvatthāya. **Bhāvanāyā**ti bhāvanatthāya guṇasambhāvanāya vā. **Sāmaññāyā**ti samaṇadhammatthāya. **Ekībhāvāyā**ti nirantarabhāvatthāya.

3-4. Appiyasuttadvayavaṇṇanā

3-4. Tatiye **appiyapasaṁsī**ti appiyajanassa pasaṁsako vaṇṇabhāṇī. **Piyagarahī**ti piyajanassa nindako garahako. Catutthe **anavaññattikāmo**ti "aho vata maṁ aññena avajāneyyun"ti anavajānanakāmo. **Akālaññū**ti kathākālaṁ[3] na jānāti, akāle katheti. **Asucī**ti asucīhi kāyakammādīhi samannāgato.

5. Paṭhamalokadhammasuttavaṇṇanā

5. Pañcame lokassa dhammāti **lokadhammā.** Etehi muttā[4] nāma natthi, Buddhānampi honti. Tenevāha **lokaṁ anuparivattantī**ti anubandhanti

1. Balavaṁ (Ka) 2. ...pubbāparāni (Sī, Syā) 3. Kālākālaṁ (Syā) 4. Mutto (Ka)

nappajahanti, lokato na nivattantīti attho. **Loko ca aṭṭha lokadhamme anuparivattatī**ti ayañca loko ete anubandhati na pajahati, tehi dhammehi na nivattatīti attho.

Lābho alābhoti lābhe āgate alābho āgatoyevāti veditabbo. **Ayasā**dīsupi eseva nayo. **Avekkhati vipariṇāmadhamme**ti "vipariṇāmadhammā ime"ti evaṁ avekkhati. **Vidhūpitā**ti vidhamitā viddhaṁsitā. **Padañca ñatvā**ti nibbānapadaṁ
jānitvā. **Sammappajānāti bhavassa pāragū**ti bhavassa pāraṁ gato nipphattiṁ matthakaṁ patto, nibbānapadaṁ ñatvāva taṁ pāraṁ gatabhāvaṁ sammappajānātīti. Imasmiṁ sutte vaṭṭavivaṭṭaṁ kathitaṁ.

6. Dutiyalokadhammasuttavaṇṇanā

6. Chaṭṭhe **ko viseso**ti kiṁ visesakāraṇaṁ. **Ko adhippayāso**ti ko adhikappayogo. **Pariyādāyā**ti gahetvā pariniṭṭhapetvā. Idhāpi vaṭṭavivaṭṭameva kathitaṁ.

7. Devadattavipattisuttavaṇṇanā

7. Sattame **acirapakkante**ti saṁghaṁ bhinditvā na cirapakkante. **Ārabbhā**ti āgamma paṭicca sandhāya. **Attavipattin**ti attano vipattiṁ vipannākāraṁ. Sesapadesupi eseva nayo. **Abhibhuyyā**ti abhibhavitvā madditvā.

8. Uttaravipattisuttavaṇṇanā

8. Aṭṭhame **Vaṭajālikāyan**ti[1] evaṁnāmake vihāre. So kira vaṭavane niviṭṭhattā Vaṭajālikāti saṅkhaṁ gato[2]. **Pāturahosī**ti imamatthaṁ devarañño ārocessāmīti gantvā pākaṭo ahosi. **Ādibrahmacariyako**ti sikkhattayasaṅgahassa sakalasāsanabrahmacariyassa ādibhūto.

9. Nandasuttavaṇṇanā

9. Navame **kulaputto**ti jātikulaputto. **Balavā**ti thāmasampanno. **Pāsādiko**ti rūpasampattiyā pasādajanako. **Tibbarāgo**ti bahalarāgo[3]. **Kimaññatrā**ti-ādīsu ayamattho—kiṁ aññena

---

1. Dhavajālikāyanti (Sī), vaṭṭajālikāyanti (Syā)
2. Niṭṭhaṁ gato (Sī)
3. Balavarāgo (Sī)

kāraṇena kathitena, ayaṁ Nando indriyesu guttadvāro bhojane mattaññū jāgariyamanuyutto satisampajaññena samannāgato, yehi[1] Nando sakkoti paripuṇṇaṁ parisuddhaṁ brahmacariyaṁ carituṁ. Sace imehi kāraṇehi samannāgato nābhavissa, na sakkuṇeyyāti. **Itiha tatthā**ti evaṁ tattha. Imasmiṁ sutte vaṭṭameva kathitaṁ.

10. Kāraṇḍavasuttavaṇṇanā

10. Dasame **aññenāññaṁ paṭicaratī**ti aññena kāraṇena vacanena vā aññaṁ kāraṇaṁ vacanaṁ vā paṭicchādeti. **Bahiddhā kathaṁ apanāmetī**ti bāhirato aññaṁ āgantukakathaṁ otāreti[2]. **Apaneyyeso**ti[3] apaneyyo nīharitabbo esa. **Samaṇadūsī**ti samaṇadūsako. **Samaṇapalāpo**ti vīhīsu vīhipalāpo viya nissāratāya samaṇesu samaṇapalāpo. **Samaṇakāraṇḍavo**ti samaṇakacavaro. **Bahiddhā nāsentī**ti bahi nīharanti. **Yavakaraṇe**ti yavakhette. **Phuṇamānassā**ti ucce ṭhāne ṭhatvā mahāvāte opuniyamānassa. **Apasammajjantī**ti sāradhaññānaṁ ekato dubbaladhaññānaṁ ekato karaṇatthaṁ punappunaṁ apasammajjanti, apasammajjanisaṅkhātena vātaggāhinā suppena vā vatthena vā nīharanti[4]. **Daddaran**ti daddarasaddaṁ[5].

Saṁvāsā'yanti saṁvāsena ayaṁ. **Vijānāthā**ti jāneyyātha. **Santavāco**ti saṇhavāco. **Janavatī**ti janamajjhe. **Raho karoti karaṇan**ti karaṇaṁ vuccati pāpakammaṁ, taṁ raho paṭicchanno hutvā karoti. **Saṁsappī ca musāvādī**ti saṁsappitvā musāvādī, musā bhaṇanto saṁsappati phandatīti attho. Imasmiṁ sutte vaṭṭameva kathetvā gāthāsu vaṭṭavivaṭṭaṁ kathitanti.

Mettāvaggo paṭhamo.

---

2. Mahāvagga

1. Verañjasuttavaṇṇanā

11. Dutiyassa paṭhame **abhivādetī**ti evamādīni **na samaṇo Gotamo**ti ettha vuttanakārena yojetvā evamettha attho

---

1. Yena (Sī, Ka) 2. Osāreti (Ka) 3. Apaneyyoti (Sī, Syā)
4. Paharanti (Sī, Syā) 5. Babbarasaddaṁ (Sī, Syā)

veditabbo "na vandati nāsanā vuṭṭhāti, nāpi 'idha bhonto nisīdantū'ti evaṁ āsanena vā nimantetī"ti. Ettha hi vāsaddo vibhāvane nāma atthe "rūpaṁ niccaṁ vā aniccaṁ vā"ti-ādīsu viya. Evaṁ vatvā atha attano abhivādanādīni akarontaṁ Bhagavantaṁ disvā āha **tayidaṁ bho Gotama tathevā**ti. Yaṁ taṁ mayā sutaṁ, taṁ tatheva, taṁ savanañca me dassanañca saṁsandati sameti, atthato ekībhāvaṁ gacchati. Na hi bhavaṁ Gotamo -pa- āsanena vā nimantetīti. Evaṁ attanā sutaṁ diṭṭhena nigametvā nindanto āha **tayidaṁ bho Gotama na sampannamevā**ti taṁ abhivādanādīnaṁ akaraṇaṁ ayuttamevāti.

Athassa Bhagavā attukkaṁsanaparavambhanadosaṁ anupagamma karuṇāsītalena hadayena taṁ aññāṇaṁ vidhamitvā yuttabhāvaṁ dassetukāmo **nāhaṁ taṁ brāhmaṇā**ti-ādimāha. Tatrāyaṁ saṅkhepattho—ahaṁ brāhmaṇa appaṭihatena sabbaṇṇutaññāṇacakkhunā olokentopi taṁ puggalaṁ etasmiṁ sadevakādibhede loke na passāmi, yamahaṁ abhivādeyyaṁ vā paccuṭṭheyyaṁ vā āsanena vā nimanteyyaṁ. Anacchariyaṁ vā etaṁ, svāhaṁ[1] ajja sabbaññutaṁ patto evarūpaṁ nipaccakārārahaṁ puggalaṁ na passāmi. Apica kho yadāpāhaṁ sampatijātova uttarena mukho sattapadavītihārena gantvā sakalaṁ dasasahassilokadhātuṁ olokesiṁ, tadāpi etasmiṁ sadevakādibhede loke taṁ puggalaṁ na passāmi, yamahaṁ evarūpaṁ nipaccakāraṁ kareyyaṁ. Atha kho maṁ soḷasakappasahassāyuko khīṇāsavamahābrahmāpi añjaliṁ paggahetvā "tvaṁ loke mahāpuriso, tvaṁ sadevakassa lokassa aggo ca jeṭṭho ca seṭṭho ca, natthi tayā uttaritaro"ti sañjātasomanasso patimānesi. Tadāpi cāhaṁ attanā uttaritaraṁ apassanto āsabhiṁ vācaṁ nicchāresiṁ "aggohamasmi lokassa, jeṭṭhohamasmi lokassa, seṭṭhohamasmi lokassā"ti. Evaṁ sampatijātassāpi mayhaṁ abhivādanādiraho puggalo natthi, svāhaṁ idāni sabbaññutaṁ patto kaṁ abhivādeyyaṁ. Tasmā tvaṁ brāhmaṇa mā Tathāgatā[2] evarūpaṁ paramanipaccakāraṁ patthayi[3]. Yañhi brāhmaṇa Tathāgato abhivādeyya vā -pa- āsanena vā nimanteyya, muddhāpi tassa puggalassa rattipariyosāne paripākasithilabandhanaṁ vaṇṭā muttatālaphalaṁ viya gīvato chijjitvā sahasāva bhūmiyaṁ nipateyya.

---

1. Yvāhaṁ (Vi-Ṭṭha 1. 102 piṭṭhe) 2. Tathāgate (Ka) 3. Patthayittha (Ka)

Evaṁ vuttepi brāhmaṇo duppaññatāya Tathāgatassa lokajeṭṭhabhāvaṁ asallakkhento kevalaṁ taṁ vacanaṁ asahamāno āha **arasarūpo bhavaṁ Gotamo**ti. Ayaṁ kirassa adhippāyo—yaṁ loke abhivādanapaccuṭṭhāna añjalikammasāmīcikammaṁ "sāmaggiraso"ti vuccati, taṁ bhoto Gotamassa natthi. Tasmā arasarūpo bhavaṁ Gotamo, arasajātiko arasasabhāvoti. Athassa Bhagavā cittamudubhāvajananatthaṁ ujuvipaccanīkabhāvaṁ pariharanto aññathā tassa vacanassa atthaṁ attani sandassento **atthi khvesa brāhmaṇa pariyāyo**ti-ādimāha.

Tattha **atthi khvesā**ti atthi kho esa. **Pariyāyo**ti kāraṇaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti—atthi kho brāhmaṇa etaṁ kāraṇaṁ, yena kāraṇena maṁ "arasarūpo bhavaṁ Gotamo"ti vadamāno puggalo sammā vadeyya, avitathavādīti saṅkhaṁ gaccheyya. Katamo pana soti? Ye te brāhmaṇa rūparasā -pa- phoṭṭhabbarasā, te Tathāgatassa pahīnāti. Kiṁ vuttaṁ hoti? Ye te jātivasena vā upapattivasena vā[1] seṭṭhasammatānampi puthujjanānaṁ rūpārammaṇādīni assādentānaṁ abhinandantānaṁ rajjantānaṁ uppajjanti kāmasukhassādasaṅkhātā rūparasā saddarasā gandharasā rasarasā phoṭṭhabbarasā, ye imaṁ lokaṁ gīvāya bandhitvā viya āviñchanti[2], vatthārammaṇādisāmaggiyañca[3] uppannattā sāmaggirasāti vuccanti, te sabbepi Tathāgatassa pahīnā. "Mayhaṁ pahīnā"ti vattabbepi mamākārena[4] attānaṁ anukkhipanto dhammaṁ deseti, desanāvilāso vā esa Tathāgatassa.

Tattha **pahīnā**ti cittasantānato vigatā, pajahitā vā. Etasmiṁ panatthe karaṇe sāmivacanaṁ daṭṭhabbaṁ. Ariyamaggasatthena ucchinnaṁ taṇhāvijjāmayaṁ mūlaṁ etesanti **ucchinnamūlā.** Tālavatthu viya nesaṁ vatthu katanti **tālāvatthukatā.** Yathā hi tālarukkhaṁ samūlaṁ uddharitvā tassa vatthumatte tasmiṁ padese kate na puna tassa tālassa uppatti paññāyati, evaṁ ariyamaggasatthena samūle rūpādirase uddharitvā tesaṁ pubbe uppannapubbabhāvena vatthumatte cittasantāne kate sabbepi te tālāvatthukatāti vuccanti. Aviruḷhidhammattā vā matthakacchinnatālo viya katāti bhālāvatthukatā. Yasmā pana evaṁ tālāvatthukatā anabhāvaṁkatā[5]

1. Uppattivasena vā (Sī, Syā) 2. Āviñjanti (Syā) 3. ...sāmaggiyā vā (Sī, Syā)
4. Mamaṁkārena (Sī, Syā) 5. Anu-abhāvaṁkatā (Sī, Syā)

honti, yathā nesaṁ pacchābhāvo na hoti, tathā katā honti. Tasmā āha **anabhāvaṁkatā**ti. **Āyatiṁ anuppādadhammā**ti anāgate anuppajjanakasabhāvā.

No ca kho yaṁ tvaṁ sandhāya vadesīti yañca kho tvaṁ sandhāya vadesi, so pariyāyo na hoti. Nanu ca evaṁ vutte yo brāhmaṇena vutto sāmaggiraso, tassa attani vijjamānatā anuññātā hotīti? Na hoti. Yo hi naṁ sāmaggirasaṁ kātuṁ bhabbo hutvā na karoti, so tadabhāvena arasarūpoti vattabbataṁ arahati. Bhagavā pana abhabbova etaṁ kātuṁ, tenassa karaṇe[1] abhabbataṁ pakāsento āha "no ca kho yaṁ tvaṁ sandhāya vadesī"ti. Yaṁ pariyāyaṁ sandhāya tvaṁ maṁ "arasarūpo"ti vadesi, so amhesu neva vattabboti.

Evaṁ brahmaṇo attanā adhippetaṁ arasarūpataṁ āropetuṁ asakkonto athāparaṁ **nibbhogobhavan**ti-ādimāha. Sabbapariyāyesu cettha vuttanayeneva yojanākkamaṁ viditvā sandhāyabhāsitamatthaṁ[2] evaṁ veditabbaṁ—brāhmaṇo tadeva vayovuddhānaṁ abhivādanādikammaṁ loke "sāmaggiparibhogo"ti maññamāno tadabhāvena ca Bhagavantaṁ "nibbhogo"ti-ādimāha. Bhagavā ca yvāyaṁ rūpādīsu sattānaṁ chandarāgaparibhogo, tadabhāvaṁ attani sampassamāno aparaṁ pariyāyamanujāni.

Puna brāhmaṇo yaṁ loke vayovuddhānaṁ abhivādanādikulasamudācārakammaṁ lokiyā karonti, tassa akiriyaṁ sampassamāno Bhagavantaṁ **akiriyavādo**ti āha. Bhagavā pana yasmā kāyaduccaritādīnaṁ akiriyaṁ vadati, tasmā taṁ akiriyavāditaṁ[3] attani sampassamāno aparaṁ pariyāyamanujāni. Tattha ṭhapetvā kāyaduccaritādīni avasesā akusalā dhammā **anekavihitā pāpakā akusalā dhammā**ti veditabbā.

Puna brāhmaṇo tadeva abhivādanādikammaṁ Bhagavati apassanto "imaṁ āgamma ayaṁ lokatanti lokapaveṇī ucchijjatī"ti maññamāno Bhagavantaṁ **ucchedavādo**ti āha. Bhagavā pana yasmā pañcakāmaguṇikarāgassa ceva akusalacittadvayasampayuttassa ca dosassa anāgāmimaggena ucchedaṁ vadati, sabbākusalasambhavassa pana mohassa arahattamaggena.

---

1. Kāraṇena (Sī, Syā) 2. Sandhāyabhāsitamattaṁ (?) 3. Akiriyavādaṁ (Ka)

ucchedaṁ vadati, ṭhapetvā te tayo avasesānaṁ pāpakānaṁ akusalānaṁ dhammānaṁ yathānurūpaṁ catūhi maggehi ucchedaṁ vadati, tasmā taṁ ucchedavādaṁ[1] attani sampassamāno aparaṁ pariyāyamanujāni.

Puna brāhmaṇo "jigucchati maññe samaṇo Gotamo idaṁ vayovuddhānaṁ abhivādanādikulasamudācārakammaṁ, tena taṁ na karotī"ti maññamāno Bhagavantaṁ **jegucchī**ti āha. Bhagavā pana yasmā jigucchati kāyaduccaritādīhi, yāni kāyavacīmanoduccaritāni ceva yā ca akusalānaṁ lāmakadhammānaṁ samāpatti samāpajjanā samaṅgibhāvo, taṁ sabbampi gūthaṁ viya maṇḍanajātiko puriso jigucchati hirīyati, tasmā taṁ jegucchitaṁ attani sampassamāno aparaṁ pariyāyamanujāni. Tattha **kāyaduccaritenā**ti-ādi karaṇavacanaṁ upayogatthe daṭṭhabbaṁ.

Puna brāhmaṇo tadeva abhivādanādikammaṁ Bhagavati apassanto "ayaṁ idaṁ lokajeṭṭhakakammaṁ vineti vināseti, atha vā yasmā etaṁ sāmīcikammaṁ na karoti, tasmā ayaṁ vinetabbo niggaṇhitabbo"ti maññamāno Bhagavantaṁ **venayiko**ti āha. Tatrāyaṁ padattho—vinayatīti vinayo, vināsetīti vuttaṁ hoti. Vinayo eva **venayiko.** Vinayaṁ vā arahatīti **venayiko,** niggahaṁ arahatīti vuttaṁ hoti. Bhagavā pana yasmā rāgādīnaṁ vinayāya vūpasamāya dhammaṁ deseti, tasmā venayiko hoti. Ayameva cettha padattho—vinayāya dhammaṁ desetīti venayiko. Vicitrā hi taddhitavutti. Svāyaṁ taṁ venayikabhāvaṁ attani sampassamāno aparaṁ pariyāyamanujāni.

Puna brāhmaṇo yasmā abhivādanādīni sāmīcikammāni karontā vayovuddhe tosenti hāsenti, akarontā pana tāpenti vihesenti domanassaṁ nesaṁ uppādenti, Bhagavā ca tāni na karoti, tasmā "ayaṁ vayovuddhe tapatī"ti maññamāno sappurisācāravirahitattā vā "kapaṇapuriso ayan"ti maññamāno Bhagavantaṁ **tapassī**ti āha. Tatrāyaṁ padattho—tapatīti tapo, roseti vihesetīti attho. Sāmīcikammākaraṇassetaṁ adhivacanaṁ. Tapo assa atthīti **tapassī.** Dutiye atthavikappe byañjanāni avicāretvā loke kapaṇapuriso

1. Taṁ ucchedabhāvaṁ (Ka)

tapassīti vuccati. Bhagavā pana ye akusalā dhammā lokaṁ tapanato tapanīyāti vuccanti, tesaṁ pahīnattā yasmā tapassīti saṅkhaṁ gato, tasmā taṁ tapassitaṁ attani sampassamāno aparaṁ pariyāyamanujāni. Tatrāyaṁ vacanattho—tapantīti tapā, akusaladhammānametaṁ adhivacanaṁ. Te tape assi nirassi pahāsi viddhaṁsīti tapassī.

Puna brāhmaṇo taṁ abhivādanādikammaṁ devalokagabbhasampattiyā devalokapaṭisandhipaṭilābhāya saṁvattatīti maññamāno Bhagavati cassa abhāvaṁ disvā Bhagavantaṁ **apagabbho**ti āha. Kodhavasena vā Bhagavato mātukucchismiṁ paṭisandhiggahaṇe dosaṁ dassentopi evamāha. Tatrāyaṁ vacanattho—gabbhato apagatoti **apagabbho,** abhabbo devalokūpapattiṁ pāpuṇitunti adhippāyo. Hīno vā gabbho assāti apagabbho. Devalokagabbhaparibāhirattā āyatiṁ hīnagabbhapaṭilābhabhāgīti. Hīno vāssa[1] mātukucchismiṁ gabbhavāso ahosīti adhippāyo. Bhagavato pana yasmā āyatiṁ gabbhaseyyā apagatā, tasmā so taṁ apagabbhataṁ attani sampassamāno aparaṁ pariyāyamanujāni. Tatra ca **yassa kho brāhmaṇa āyatiṁ gabbhaseyyā punabbhavābhinibbatti pahīnā**ti etesaṁ padānaṁ evamattho daṭṭhabbo—brāhmaṇa yassa puggalassa anāgate gabbhaseyyā punabbhave ca abhinibbatti anuttarena maggena vihatakāraṇattā pahīnā. Gabbhaseyyāgahaṇena cettha jalābujayoni gahitā, punabbhavābhinibbattiggahaṇena itarā tissopi.

Apica gabbhassa seyyā **gabbhaseyyā.** Punabbhavo eva abhinibbatti **punabbhavābhinibbattī**ti evamettha attho daṭṭhabbo. Yathā ca viññāṇaṭṭhitīti vuttepi na viññāṇato aññā ṭhiti atthi, evamidhāpi na gabbhato aññā seyyā veditabbā. Abhinibbatti ca nāma yasmā punabbhavabhūtāpi apunabbhavabhūtāpi atthi, idha ca punabbhavabhūtā adhippetā, tasmā vuttaṁ "punabbhavo eva abhinibbatti punabbhavābhinibbattī"ti.

Evaṁ āgatakālato paṭṭhāya arasarūpatādīhi aṭṭhahi akkosavatthūhi akkosantampi brāhmaṇaṁ Bhagavā dhammissaro dhammarājā dhammasssāmī Tathāgato anukampāya sītaleneva[2] cakkhunā brāhmaṇaṁ olokento yaṁ dhammadhātuṁ paṭivijjhitvā desanāvilāsappatto nāma hoti,

1. Tassa (Ka) 2. Anukampāsītaleneva (Sī)

tassā dhammadhātuyā suppaṭividdhattā vigatavalāhake nabhe puṇṇacando viya ca Saradakāle sūriyo viya ca brāhmaṇassa hadayandhakāraṁ vidhamento tāniyeva akkosavatthūni tena tena pariyāyena aññathā dassetvā punapi attano karuṇāvipphāraṁ aṭṭhahi lokadhammehi akampiyabhāvena paṭiladdhatādiguṇalakkhaṇaṁ pathavīsamacittataṁ akuppadhammatañca pakāsento "ayaṁ brāhmaṇo kevalaṁ palitasirakhaṇḍadantavalittacatādīhi attano vuddhabhāvaṁ sallakkheti, no ca kho jānāti attānaṁ jātiyā anugataṁ jarāya anusaṭaṁ byādhinā adhibhūtaṁ maraṇena abbhāhataṁ ajja maritvā puna sveva uttānaseyyadārakabhāvagamanīyaṁ. Mahantena kho pana ussāhena mama santikaṁ āgato, tadassa āgamanaṁ sātthakaṁ hotū"ti cintetvā imasmiṁ loke attano appaṭisamaṁ purejātabhāvaṁ dassento **seyyathāpi brāhmaṇā**ti-ādinā nayena brāhmaṇassa dhammadesanaṁ vaḍḍhesi.

Tattha **seyyathāpī**ti-ādīnaṁ heṭṭhā vuttanayeneva attho veditabbo. Ayaṁ pana viseso—heṭṭhā vuttanayeneva hi te kukkuṭapotakā pakkhe vidhunantā taṁkhaṇānurūpaṁ viravantā nikkhamanti. Evaṁ nikkhamantānañca[1] tesaṁ yo paṭhamataraṁ nikkhamati, so jeṭṭhoti vuccati. Tasmā Bhagavā tāya upamāya attano jeṭṭhabhāvaṁ sādhetukāmo brāhmaṇaṁ pucchati **yo nu kho tesaṁ kukkuṭacchāpakānaṁ** -pa- **kinti svāssa vacanīyo**ti. Tattha **kukkuṭacchāpakānan**ti kukkuṭapotakānaṁ. **Kinti svāssa vacanīyo**ti so kinti vacanīyo assa, kiṁ vattabbo bhaveyya jeṭṭho vā kaniṭṭho vāti.

"Jeṭṭho"tissa bho Gotama vacanīyoti bho Gotama so jeṭṭho-iti assa vacanīyo. Kasmāti ce? **So hi nesaṁ jeṭṭho**ti, yasmā so nesaṁ vuddhataroti attho. Athassa Bhagavā opammaṁ sampaṭipādento **evameva kho**ti āha, yathā so kukkuṭapotako, evaṁ ahampi. **Avijjāgatāyapajāyā**ti avijjā vuccati aññāṇaṁ, tattha gatāya. **Pajāyā**ti sattādhivacanametaṁ, avijjākosassa anto paviṭṭhesu sattesūti vuttaṁ hoti. **Aṇḍabhūtāyā**ti aṇḍe bhūtāya pajātāya sañjātāya. Yathā hi aṇḍe nibbattā ekacce sattā aṇḍabhūtāti vuccanti,

---

1. Nikkhantānaṁ (Ka)

evamayaṁ sabbāpi pajā avijjaṇḍakose nibbattattā aṇḍabhūtāti vuccati. **Pariyonaddhāyā**ti tena avijjaṇḍakosena samantato onaddhāya baddhāya veṭhitāya. **Avijjaṇḍakosaṁ padāletvā**ti taṁ avijjāmayaṁ aṇḍakosaṁ bhinditvā. **Ekova loke**ti sakalepi lokasannivāse ahameva eko adutiyo. **Anuttaraṁ sammāsambodhiṁ abhisambuddho**ti uttararahitaṁ sabbaseṭṭhaṁ sammā sāmañca bodhiṁ, atha vā pasatthaṁ sundarañca bodhiṁ. Arahattamaggañāṇassetaṁ nāmaṁ, sabbaṇṇutaññāṇassāpi nāmameva. Ubhayampi vaṭṭati. Aññesaṁ arahattamaggo anuttarā bodhi hoti, na hotīti? Na hoti. Kasmā? Asabbaguṇadāyakattā. Tesaṁ hi kassaci arahattamaggo arahattaphalameva deti, kassaci tisso vijjā, kassaci cha abhiññā, kassaci catasso paṭisambhidā, kassaci sāvakapāramiñāṇaṁ. Paccekabuddhānampi paccekabodhiñāṇameva deti, Buddhānaṁ pana sabbaguṇasampattiṁ deti abhiseko viya rañño sabbalokissarabhāvaṁ. Tasmā aññassa kassacipi anuttarā bodhi na hotīti. **Abhisambuddho**ti abbhaññāsiṁ paṭivijjhiṁ, pattomhi adhigatomhīti vuttaṁ hoti.

Idāni yadetaṁ Bhagavatā "evameva kho"ti-ādinā nayena vuttaṁ opammasampaṭipādanaṁ, taṁ evaṁ atthena saṁsanditvā veditabbaṁ—yathā hi tassā kukkuṭiyā attano aṇḍesu adhisayanāditividhakiriyākaraṇaṁ, evaṁ Bodhipallaṅke nisinnassa bodhisattabhūtassa Bhagavato attano santāne aniccaṁ dukkhaṁ anattāti tividhānupassanākaraṇaṁ, kukkuṭiyā tividhakiriyāsampādanena aṇḍānaṁ apūtibhāvo viya bodhisattabhūtassa Bhagavato tividhānupassanāsampādanena vipassanāñāṇassa aparihāni, kukkuṭiyā tividhakiriyākaraṇena aṇḍānaṁ allasinehapariyādānaṁ viya bodhisattabhūtassa Bhagavato tividhānupassanāsampādanena bhavattayānugatanikantisinehapariyādānaṁ, kukkuṭiyā tividhakiriyākaraṇena aṇḍakapālānaṁ tanubhāvo viya bodhisattabhūtassa Bhagavato tividhānupassanāsampādanena avijjaṇḍakosassa tanubhāvo, kukkuṭiyā tividhakiriyākaraṇena kukkuṭapotakassa pādanakhatuṇḍakānaṁ thaddhakharabhāvo viya bodhisattabhūtassa Bhagavato tividhānupassanāsampādanena vipassanāñāṇassa tikkhakharavippasannasūrabhāvo, kukkuṭiyā tividhakiriyākaraṇena kukkuṭapotakassa pariṇāmakālo viya.

bodhisattabhūtassa Bhagavato tividhānupassanāsampādanena vipassanāñāṇassa pariṇāmakālo vaḍḍhikālo gabbhaggahaṇakālo, kukkuṭiyā tividhakiriyākaraṇena kukkuṭapotakassa pādanakhasikhāya vā mukhatuṇḍakena vā aṇḍakosaṁ padāletvā pakkhe papphoṭetvā sotthinā abhinibbhidākālo viya Bhagavato tividhānupassanāsampādanena vipassanāñāṇagabbhaṁ[1] gaṇhāpetvā anupubbādhigatena arahattamaggena avijjaṇḍakosaṁ padāletvā abhiññāpakkhe papphoṭetvā sotthinā sakalabuddhaguṇasacchikatakālo veditabbo.

Ahaṁ hi brāhmaṇa jeṭṭho seṭṭho lokassāti brāhmaṇa yathā tesaṁ kukkuṭapotakānaṁ paṭhamataraṁ aṇḍakosaṁ padāletvā abhinibbatto[2] kukkuṭapotako jeṭṭho hoti, evaṁ avijjāgatāya pajāya taṁ avijjaṇḍakosaṁ padāletvā paṭhamataraṁ ariyāya jātiyā jātattā ahañhi jeṭṭho vuddhatamoti saṅkhaṁ gato, sabbaguṇehi pana appaṭisamattā seṭṭhoti.

Evaṁ Bhagavā attano anuttaraṁ jeṭṭhaseṭṭhabhāvaṁ brāhmaṇassa pakāsetvā idāni yāya paṭipadāya taṁ adhigato, taṁ paṭipadaṁ pubbabhāgato pabhuti dassetuṁ **āraddhaṁ kho pana me brāhmaṇā**ti-ādimāha. Tattha **āraddhaṁ kho pana me brāhmaṇa vīriyaṁ ahosī**ti brāhmaṇa na mayā ayaṁ anuttaro jeṭṭhaseṭṭhabhāvo kusītena muṭṭhassatinā sāraddhakāyena vikkhittacittena adhigato, apica kho tadadhigamāya āraddhaṁ kho pana me vīriyaṁ ahosi. Bodhimaṇḍe nisinnena mayā catusammappadhānabhedaṁ vīriyaṁ āraddhaṁ ahosi, paggahitaṁ asithilappavattitaṁ. Āraddhattāyeva ca me taṁ **asallīnaṁ** ahosi. Na kevalañca vīriyameva, satipi me ārammaṇābhimukhabhāvena **upaṭṭhitā** ahosi, upaṭṭhitattāyeva ca **asammuṭṭhā**[3]**. Passaddho kāyo asāraddho**ti kāyacittappassaddhivasena kāyopi me passaddho ahosi. Tattha yasmā nāmakāye passaddhe rūpakāyopi passaddhoyeva hoti, tasmā "nāmakāyo rūpakāyo"ti avisesetvāva "passaddho kāyo"ti vuttaṁ. **Asāraddho**ti so ca kho passaddhattāyeva asāraddho, vigatadarathoti vuttaṁ

1. Vipassanāñāṇaṁ gabbhaṁ (Sī), vipassanāñāṇena gabbhaṁ (Syā, Ka)
2. Abhinibbhido (Ka)
3. Apammuṭṭhā (Sī, Syā)

hoti. **Samāhitaṁ cittaṁ ekaggan**ti cittampi me sammā āhitaṁ suṭṭhu ṭhapitaṁ appitaṁ viya ahosi, samāhitattā eva ca taṁ ekaggaṁ acalaṁ nipphandananti. Ettāvatā jhānassa pubbabhāgapaṭipadā kathitā hoti.

Idāni imāya paṭipadāya adhigataṁ paṭhamajjhānaṁ ādiṁ katvā vijjāttayapariyosānaṁ visesaṁ dassento **so kho ahan**ti-ādimāha. Tattha yaṁ tāva vinicchayanayena vattabbaṁ siyā, taṁ Visuddhimagge[1] vuttameva.

Ayaṁ kho me brāhmaṇāti-ādīsu pana **vijjā**ti viditakaraṇaṭṭhena vijjā. Kiṁ viditaṁ karoti? Pubbenivāsaṁ. **Avijjā**ti tasseva pubbenivāsassa aviditakaraṇaṭṭhena tappaṭicchādakamoho. **Tamo**ti sveva moho tappaṭicchādakaṭṭhena tamo nāma. **Āloko**ti sā eva vijjā obhāsakaraṇaṭṭhena ālokoti. Ettha ca vijjā adhigatāti attho, sesaṁ pasaṁsāvacanaṁ. Yojanā panettha—ayaṁ kho me vijjā adhigatā, tassa me adhigatavijjassa avijjā vihatā, vinaṭṭhāti attho. Kasmā? Yasmā vijjā uppannā. Esa nayo itarasmimpi padadvaye. **Yathā tan**ti ettha **tan**ti nipātamattaṁ, satiyā avippavāsena appamattassa vīriyātāpena ātāpino kāye ca jīvite ca anapekkhatāya pahitattassa pesitattassāti attho. Idaṁ vuttaṁ hoti—yathā appamattassa ātāpino pahitattassa viharato avijjā vihaññeyya, vijjā uppajjeyya, tamo vihaññeyya, āloko uppajjeyya, evameva mama avijjā vihatā, vijjā uppannā, tamo vihato, āloko uppanno. Etassa me padhānānuyogassa anurūpameva phalaṁ laddhanti.

Ayaṁ kho me brāhmaṇa paṭhamā abhinibbhidā ahosi kukkuṭacchāpakasseva aṇḍakosamhāti ayaṁ kho mama brāhmaṇa pubbenivāsānussatiñāṇamukhatuṇḍakena pubbe nivutthakkhandhappaṭicchādakaṁ avijjaṇḍakosaṁ padāletvā paṭhamā abhinibbhidā paṭhamā nikkhanti paṭhamā ariyajāti ahosi kukkuṭacchāpakasseva mukhatuṇḍakena vā pādanakhasikhāya vā aṇḍakosaṁ padāletvā tamhā aṇḍakosamhā abhinibbhidā nikkhanti kukkuṭanikāye paccājātīti. Ayaṁ tāva pubbenivāsakathāyaṁ nayo.

---

1. Visuddhi 1. 134 piṭṭhe.

Cutupapātakathāya pana **vijjā**ti dibbacakkhuñāṇavijjā. **Avijjā**ti cutupapātappaṭicchādikā avijjā. Yathā pana pubbenivāsakathāyaṁ "pubbenivāsānussatiñāṇamukhatuṇḍakena pubbe nivutthakkhandhappaṭicchādakaṁ avijjaṇḍakosaṁ padāletvā"ti vuttaṁ, evamidha "cutupapātañāṇamukhatuṇḍakena cutupapātappaṭicchādakaṁ avijjaṇḍakosaṁ padāletvā"ti vattabbaṁ.

Yaṁ panetaṁ paccavekkhaṇañāṇapariggahitaṁ āsavānaṁ khayañāṇādhigamaṁ brāhmaṇassa dassento **ayaṁ kho me brāhmaṇa tatiyā vijjā**ti-ādimāha, tattha **vijjā**ti arahattamaggavijjā. **Avijjā**ti catusaccappaṭicchādikā avijjā. **Ayaṁ kho me brāhmaṇa tatiyā abhinibbhidā ahosī**ti ettha ayaṁ kho mama brāhmaṇa āsavānaṁ khayañāṇamukhatuṇḍakena catusaccapaṭicchādakaṁ avijjaṇḍakosaṁ padāletvā tatiyā abhinibbhidā tatiyā nikkhanti tatiyā ariyajāti ahosi kukkuṭacchāpakasseva mukhatuṇḍakena vā pādanakhasikhāya vā aṇḍakosaṁ padāletvā tamhā aṇḍakosamhā abhinibbhidā nikkhanti kukkuṭanikāye paccājātīti.

Ettāvatā kiṁ dassesīti? So hi brāhmaṇa kukkuṭacchāpako aṇḍakosaṁ padāletvā tato nikkhamanto sakimeva jāyati, ahaṁ pana pubbenivutthakkhandhappaṭicchādakaṁ avijjaṇḍakosaṁ bhinditvā paṭhamaṁ tāva pubbenivāsānussatiñāṇavijjāya jāto, tato sattānaṁ cutipaṭisandhippaṭicchādakaṁ avijjaṇḍakosaṁ padāletvā dutiyaṁ dibbacakkhuñāṇavijjāya jāto, puna catusaccappaṭicchādakaṁ avijjaṇḍakosaṁ padāletvā tatiyaṁ āsavānaṁ khayañāṇavijjāya jāto. Evaṁ tīhi vijjāhi tikkhattuṁ jātomhi. Sā ca me jāti ariyā suparisuddhāti idaṁ dasseti. Evaṁ dassento ca pubbenivāsañāṇena atītaṁsañāṇaṁ, dibbacakkhunā paccuppannānāgataṁsañāṇaṁ, āsavakkhayena sakalalokiyalokuttaraguṇanti evaṁ tīhi vijjāhi sabbepi sabbaññuguṇe pakāsetvā attano ariyāya jātiyā jeṭṭhaseṭṭhabhāvaṁ brāhmaṇassa dassesi.

Evaṁ vutte Verañjo brāhmaṇoti evaṁ Bhagavatā lokānukampakena brāhmaṇaṁ anukampamānena niguhitabbepi attano ariyāya jātiyā jeṭṭhaseṭṭhabhāve vijjāttayapakāsikāya dhammadesanāya vutte pītivipphāraparipuṇṇagattacitto Verañjo brāhmaṇo taṁ Bhagavato ariyāya jātiyā jeṭṭhaseṭṭhabhāvaṁ viditvā "īdisaṁ nāmāhaṁ

sabbalokajeṭṭhaṁ sabbaguṇasamannāgataṁ sabbaññuṁ ‘aññesaṁ abhivādanādikammaṁ na karotī’ti avacaṁ, dhīratthu vata bho aññāṇan”ti attānaṁ garahitvā “ayaṁ dāni loke ariyāya jātiyā purejātaṭṭhena jeṭṭho, sabbaguṇehi appaṭisamaṭṭhena seṭṭho”ti niṭṭhaṁ gantvā Bhagavantaṁ etadavoca **jeṭṭho bhavaṁ Gotamo seṭṭho bhavaṁ Gotamo**ti. Evañca pana vatvā puna taṁ Bhagavato dhammadesanaṁ abbhanumodamāno **abhikkantaṁ bho Gotamā**ti-ādimāha. Taṁ vuttatthamevāti.

2. Sīhasuttavaṇṇanā

12. Dutiye **abhiññātā**ti ñātā paññātā pākaṭā. **Santhāgāre**ti mahājanassa[1] vissamanatthāya kate agāre. Sā kira santhāgārasālā nagaramajjhe ahosi, catūsu ṭhānesu ṭhitānaṁ paññāyati, catūhi disāhi āgatamanussā paṭhamaṁ tattha vissamitvā pacchā attano attano phāsukaṭṭhānaṁ gacchanti. Rājakulānaṁ rajjakiccasantharaṇatthāya kataṁ agārantipi vadantiyeva. Tattha hi nisīditvā Licchavirājāno rajjakiccaṁ santharanti karonti vicārenti. **Sannisinnā**ti tesaṁ nisīdanatthaññeva paññattesu mahārahavarapaccattharaṇesu samussitasetacchattesu āsanesu sannisinnā. **Anekapariyāyena Buddhassa vaṇṇaṁ bhāsantī**ti rājakule kiccañceva lokatthacariyañca vicāretvā anekehi kāraṇehi Buddhassa vaṇṇaṁ bhāsanti kathenti dīpenti. Paṇḍitā hi te rājāno saddhā pasannā sotāpannāpi sakadāgāminopi anāgāminopi ariyasāvakā, te sabbepi lokiyajaṭaṁ chinditvā Buddhādīnaṁ tiṇṇaṁ ratanānaṁ vaṇṇaṁ bhāsanti. Tattha tividho Buddhavaṇṇo nāma cariyavaṇṇo sarīravaṇṇo guṇavaṇṇoti. Tatrime rājāno cariyāya vaṇṇaṁ ārabhiṁsu—“dukkaraṁ vata kataṁ Sammāsambuddhena kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkheyyāni dasa pāramiyo dasa upapāramiyo dasa paramatthapāramiyoti samattiṁsa pāramiyo pūrentena, ñātatthacariyaṁ lokatthacariyaṁ Buddhacariyaṁ[2] matthakaṁ pāpetvā pañca mahāpariccāge pariccajantenā”ti aḍḍhacchakkehi[3] jātakasatehi Buddhavaṇṇaṁ kathentā tusitabhavanaṁ pāpetvā ṭhapayiṁsu.

---

1. Mahājanassa santhambhanāgāre (Sī), mahājanassa santhāgāre (Syā)
2. Buddhicariyaṁ (Sī)
3. Aḍḍhachaṭṭhehi (Syā)

Dhammassa vaṇṇaṁ bhāsantā pana "tena Bhagavatā dhammo desito, nikāyato pañca nikāyā, piṭakato tīṇi piṭakāni, aṅgato nava aṅgāni, khandhato caturāsītidhammakkhandhasahassānī"ti koṭṭhāsavasena dhammaguṇaṁ kathayiṁsu.

Saṁghassa vaṇṇaṁ bhāsantā Satthu dhammadesanaṁ sutvā "paṭiladdhasaddhā kulaputtā bhogakkhandhañceva ñātiparivaṭṭañca pahāya setacchattaṁ oparajjaṁ senāpatiseṭṭhibhaṇḍāgārikaṭṭhānantarādīni agaṇetvā nikkhamma Satthu varasāsane pabbajanti. Setacchattaṁ pahāya pabbajitānaṁ Bhaddiyarājamahākappinapukkusāti-ādīnaṁ rājapabbajitānaṁyeva Buddhakāle asītisahassāni ahesuṁ. Anekakoṭisataṁ dhanaṁ pahāya pabbajitānaṁ pana Yasakulaputtasoṇaseṭṭhiputtaraṭṭhapālakulaputtādīnaṁ paricchedo natthi. Evarūpā ca evarūpā ca kulaputtā Satthu sāsane pabbajantī"ti pabbajjāsaṅkhepavasena saṁghaguṇe kathayiṁsu.

Sīho senāpatīti evaṁnāmako senāya adhipati. Vesāliyaṁ hi satta sahassāni satta satāni satta ca rājāno, te sabbepi sannipatitvā sabbesaṁ manaṁ gahetvā "raṭṭhaṁ vicāretuṁ samatthaṁ ekaṁ vicinathā"ti vicinantā[1] Sīhaṁ rājakumāraṁ disvā "ayaṁ sakkhissatī"ti sanniṭṭhānaṁ katvā tassa rattamaṇivaṇṇaṁ kambalapariyonaddhaṁ senāpaticchattaṁ adaṁsu. Taṁ sandhāya vuttaṁ "Sīho senāpatī"ti. **Nigaṇṭhasāvako**ti Nigaṇṭhassa Nāṭaputtassa paccayadāyako upaṭṭhāko. Jambudīpatalasmiṁ hi tayo janā Nigaṇṭhānaṁ aggupaṭṭhākā—Nāḷandāyaṁ Upāli gahapati, Kapilapure Vappo sakko, Vesāliyaṁ ayaṁ Sīho senāpatīti. **Nisinno hotī**ti sesarājūnaṁ parisāya antarantare āsanāni paññāpayiṁsu, Sīhassa pana majjhe ṭhāneti tasmiṁ paññatte mahārahe rājāsane nisinno hoti. **Nissaṁsayan**ti nibbicikicchaṁ addhā ekaṁsena, na hete yassa vā tassa vā appesakkhassa evaṁ anekasatehi kāraṇehi vaṇṇaṁ bhāsanti.

Yena Nigaṇṭho Nāṭaputto tenupasaṅkamīti Nigaṇṭho kira Nāṭaputto "sacāyaṁ Sīho kassacideva samaṇassa Gotamassa vaṇṇaṁ kathentassa sutvā samaṇaṁ Gotamaṁ dassanāya upasaṅkamissati, mayhaṁ parihāni

1. Vicārethāti vicarantā (Ka)

bhavissatī”ti cintetvā paṭhamataraṁyeva Sīhaṁ senāpatiṁ etadavoca “senāpati imasmiṁ loke ‘ahaṁ Buddho ahaṁ Buddho’ti bahū vicaranti. Sace tvaṁ kassaci dassanāya upasaṅkamitukāmo ahosi, maṁ puccheyyāsi. Ahaṁ te yuttaṭṭhānaṁ pesessāmi, ayuttaṭṭhānato[1] nivāressāmī”ti. So taṁ kathaṁ anussaritvā “sace maṁ pesessati, gamissāmi. No ce, na gamissāmī”ti cintetvā yena Nigaṇṭho Nāṭaputto, tenupasaṅkami.

Athassa vacanaṁ sutvā Nigaṇṭho mahāpabbatena viya balavasokena otthaṭo “yattha dānissāhaṁ gamanaṁ na icchāmi, tattheva gantukāmo jāto, hatohamasmī”ti anattamano hutvā “paṭibāhanupāyamassa karissāmī”ti cintetvā **kiṁ pana tvan**ti-ādimāha. Evaṁ vadanto vicarantaṁ goṇaṁ daṇḍena paharanto viya jalamānaṁ padīpaṁ nibbāpento viya bhattabharitaṁ pattaṁ nikujjanto viya ca Sīhassa uppannapītiṁ vināsesi. **Gamiyābhisaṅkhāro**ti hatthiyānādīnaṁ yojāpanagandhamālādiggahaṇavasena pavatto payogo. **So paṭippassambhī**ti so vūpasanto.

Dutiyampi khoti dutiyavārampi. Imasmiñca vāre Buddhassa vaṇṇaṁ bhāsantā Tusitabhavanato paṭṭhāya yāva Mahābodhipallaṅkā Dasabalassa heṭṭhā pādatalehi upari kesaggehi paricchinditvā dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇa-asīti-anubyañjanabyāmappabhānaṁ vasena sarīravaṇṇaṁ kathayiṁsu. Dhammassa vaṇṇaṁ bhāsantā “ekapadepi ekabyañjanepi avakhalitaṁ nāma natthī”ti sukathitavaseneva dhammaguṇaṁ kathayiṁsu. Saṁghassa vaṇṇaṁ bhāsantā “evarūpaṁ yasasirivibhavaṁ pahāya Satthu sāsane pabbajitā na kosajjapakatikā honti, terasasu pana dhutaṅgaguṇesu paripūrakārino hutvā sattasu anupassanāsu kammaṁ karonti, aṭṭhatiṁ sārammaṇavibhattiyo vaḷañjentī”ti paṭipadāvasena saṁghaguṇe kathayiṁsu.

Tatiyavāre pana Buddhassa vaṇṇaṁ bhāsamānā “itipi so Bhagavā”ti suttantapariyāyeneva Buddhaguṇe kathayiṁsu, “svākhāto Bhagavatā dhammo”ti-ādinā suttantapariyāyeneva dhammaguṇe, “suppaṭipanno

1. Ayuttaṁ te (Syā, Ka)

Bhagavato sāvakasaṁgho"ti-ādinā suttantapariyāyeneva saṁghaguṇe ca kathayiṁsu. Tato Sīho cintesi "imesañca Licchavirājakumārānaṁ tatiyadivasato paṭṭhāya Buddhadhammasaṁghaguṇe kathentānaṁ mukhaṁ nappahoti, addhā anomaguṇena samannāgato so Bhagavā, imaṁ dāni uppannaṁ pītiṁ avijahitvāva ahaṁ ajja Sammāsambuddhaṁ passissāmī"ti. Athassa kiṁ hi me karissanti Nigaṇṭhā"ti vitakko udapādi. Tattha **kiṁ hi me karissantī**ti kiṁ nāma mayhaṁ Nigaṇṭhā karissanti. **Apalokitā vā anapalokitā vā**ti āpucchitā vā anāpucchitā vā. Na hi me te āpucchitā yānavāhanasampattiṁ, na ca issariyavisesaṁ dassanti, nāpi anāpucchitā harissanti, aphalaṁ etesaṁ āpucchananti adhippāyo.

Vesāliyā niyyāsīti yathā hi gimhakāle deve vuṭṭhe udakaṁ sandamānaṁ nadiṁ otaritvā thokameva gantvā tiṭṭhati nappavattati, evaṁ Sīhassa paṭhamadivase "Dasabalaṁ passissāmī"ti uppannāya pītiyā Nigaṇṭhena paṭibāhitakālo. Yathāpi dutiyadivase deve vuṭṭhe udakaṁ sandamānaṁ nadiṁ otaritvā thokaṁ gantvā vālikāpuñjaṁ paharitvā appavattaṁ hoti, evaṁ Sīhassa dutiyadivase "Dasabalaṁ passissāmī"ti uppannāya pītiyā Nigaṇṭhena paṭibāhitakālo. Yathā tatiyadivase deve vuṭṭhe udakaṁ sandamānaṁ nadiṁ otaritvā purāṇapaṇṇasukkhadaṇḍakaṭṭhakacavarādīni parikaḍḍhantaṁ vālikāpuñjaṁ bhinditvā samuddaninnameva hoti, evaṁ Sīho tatiyadivase tiṇṇaṁ vatthūnaṁ guṇakathaṁ sutvā uppanne pītipāmojje "aphalā Nigaṇṭhā nipphalā Nigaṇṭhā, kiṁ me ime karissanti, gamissāmahaṁ Satthu santikan"ti manaṁ abhinīharitvā Vesāliyā niyyāsi. Niyyanto ca "cirassāhaṁ Dasabalassa santikaṁ gantukāmo jāto, na kho pana me yuttaṁ aññātakavesena gantun"ti "yekeci Dasabalassa santikaṁ gantukāmā, sabbe nikkhamantū"ti ghosanaṁ kāretvā pañcarathasatāni yojāpetvā uttamarathe ṭhito tehi ceva pañcahi rathasatehi mahatiyā ca parisāya parivuto gandhapupphacuṇṇavāsādīni gāhāpetvā niyyāsi. **Divā divassā**ti divasassa divā, majjhanhike atikkantamatte.

Yena Bhagavā tenupasaṅkamīti ārāmaṁ pavisanto dūratova asīti-anubyañjanabyāmappabhādvattiṁsamahāpurisalakkhaṇāni chabbaṇṇaghanabuddharasmiyo ca disvā "evarūpaṁ nāma purisaṁ evaṁ āsanne vasantaṁ ettakaṁ kālaṁ nāddasaṁ,

vañcito vatamhi, alābhā vata me"ti cintetvā mahānidhiṁ disvā daliddapuriso viya sañjātapītipāmojjo yena Bhagavā tenupasaṅkami. **Dhammassa cānudhammaṁ byākarontī**ti bhotā Gotamena vuttakāraṇassa anukāraṇaṁ kathenti. Kāraṇavacano hettha dhammasaddo "hetumhi ñāṇaṁ dhammapaṭisambhidā"ti-ādīsu[1] viya. Kāraṇanti cettha tathāpavattassa saddassa attho adhippeto tassa pavattihetubhāvato. Atthappayutto hi saddappayogo. Anukāraṇanti eso eva parehi tathā vuccamāno. **Sahadhammiko vādānuvādoti.** Parehi vuttakāraṇehi sakāraṇo hutvā tumhākaṁ vādo vā tato paraṁ tassa anuvādo vā koci appamattakopi viññūhi garahitabbaṁ ṭhānaṁ kāraṇaṁ na āgacchati. Idaṁ vuttaṁ hoti—kiṁ sabbākārenapi tava vāde gārayhaṁ kāraṇaṁ natthīti. **Anabbhakkhātukāmā**ti na abhūtena vattukāmā. **Atthi sīhapariyāyo**ti-ādīnaṁ attho Verañjakaṇḍe āgatanayeneva veditabbo. **Paramena assāsenā**ti catumaggacatuphalasaṅkhātena uttamena. **Assāsāya dhammaṁ desemī**ti assāsanatthāya santhambhanatthāya dhammaṁ desemi. Iti Bhagavā aṭṭhahaṅgehi Sīhassa senāpatissa dhammaṁ desesi.

Anuviccakāranti anuviditvā cintetvā tulayitvā kattabbaṁ karohīti vuttaṁ hoti. **Sādhu hotī**ti sundaro hoti. Tumhādisasmiṁ hi maṁ disvā maṁ saraṇaṁ gacchante Nigaṇṭhaṁ disvā Nigaṇṭhaṁ saraṇaṁ gacchante "kiṁ ayaṁ Sīho diṭṭhadiṭṭhameva saraṇaṁ gacchatī"ti garahā uppajjati, tasmā anuviccakāro tumhādisānaṁ sādhūti dasseti. **Paṭākaṁ parihareyyun**ti te kira evarūpaṁ sāvakaṁ labhitvā "asuko nāma rājā vā rājamahāmatto vā seṭṭhi vā amhākaṁ saraṇaṁ gato sāvako jāto"ti paṭākaṁ ukkhipitvā nagare ghosentā āhiṇḍanti. Kasmā? Evaṁ no mahantabhāvo āvibhavissatīti ca, sace panassa "kimahaṁ etesaṁ saraṇaṁ gato"ti vippaṭisāro uppajjeyya, tampi so "etesaṁ me saraṇagatabhāvaṁ bahū jānanti, dukkhaṁ idāni paṭinivattitun"ti vinodetvā na paṭikkamissatīti ca[2]. Tenāha "paṭākaṁ parihareyyun"ti. **Opānabhūtan**ti paṭiyatta-udapāno viya ṭhitaṁ. **Kulan**ti tava nivesanaṁ. **Dātabbaṁ maññeyyāsī**ti pubbe dasapi vīsatipi saṭṭhipi jane āgate

---

1. Abhi 2. 307 piṭṭhe.
2. Na paṭikkamissatīti (Sī), na paṭikkamissati (Ka) Ma-Ṭṭha 3. 63 piṭṭhe pana passitabbaṁ.

disvā natthīti avatvā desi, idāni maṁ saraṇaṁ gatakāraṇamatteneva mā imesaṁ deyyadhammaṁ upacchindi. Sampattānañhi dātabbamevāti ovadi. **Sutaṁ metaṁ bhante**ti kuto sutanti? Nigaṇṭhānaṁ santikā. Te kira kulagharesu evaṁ pakāsenti "mayaṁ yassa kassaci sampattassa dātabbanti vadāma, samaṇo pana Gotamo 'mayhameva dānaṁ dātabbaṁ nāññesaṁ, mayhameva sāvakānaṁ dānaṁ dātabbaṁ, nāññesaṁ sāvakānaṁ, mayhameva dinnaṁ dānaṁ mahapphalaṁ, nāññesaṁ, mayhameva sāvakānaṁ dinnaṁ mahapphalaṁ, nāññesan'ti evaṁ vadatī"ti. Taṁ sandhāya ayaṁ "sutaṁ metan"ti āha.

Anupubbiṁ kathanti[1] dānānantaraṁ sīlaṁ, sīlānantaraṁ saggaṁ, saggānantaraṁ magganti evaṁ anupaṭipāṭikathaṁ. Tattha **dānakathan**ti idaṁ dānaṁ nāma sukhānaṁ nidānaṁ, sampattīnaṁ mūlaṁ, bhogānaṁ patiṭṭhā, visamagatassa tāṇaṁ leṇaṁ gati parāyaṇaṁ, idhalokaparalokesu dānasadiso avassayo patiṭṭhā ārammaṇaṁ tāṇaṁ leṇaṁ gati parāyaṇaṁ natthi. Idañhi avassayaṭṭhena ratanamayasīhāsanasadisaṁ, patiṭṭhānaṭṭhena mahāpathavīsadisaṁ, ārammaṇaṭṭhena[2] ālambanarajjusadisaṁ. Idañhi dukkhanittharaṇaṭṭhena nāvā, samassāsanaṭṭhena saṅgāmasūro, bhayaparittāṇaṭṭhena susaṅkhatanagaraṁ, maccheramalādīhi anupalittaṭṭhena padumaṁ, tesaṁ nidahanaṭṭhena[3] aggi, durāsadaṭṭhena āsiviso, asantāsanaṭṭhena sīho, balavantaṭṭhena hatthī, abhimaṅgalasammataṭṭhena setavasabho, khemantabhūmisampāpanaṭṭhena valāhako assarājā. Dānaṁ nāmetaṁ mayā gatamaggo, mayheso vaṁso, mayā dasa pāramiyo pūrentena Velāmamahāyañño Mahāgovindamahāyañño Mahāsudassanamahāyañño Vessantaramahāyaññoti anekamahāyaññā pavattitā, sasabhūtena jalita-aggikkhandhe attānaṁ niyyādentena sampattayācakānaṁ cittaṁ gahitaṁ. Dānañhi loke sakkasampattiṁ deti mārasampattiṁ brahmasampattiṁ cakkavattisampattiṁ sāvakapāramīñāṇaṁ paccekabodhiñāṇaṁ abhisambodhiñāṇaṁ detīti evamādidānaguṇappaṭisaṁyuttaṁ kathaṁ.

Yasmā pana dānaṁ dento sīlaṁ samādātuṁ sakkoti, tasmā tadanantaraṁ sīlakathaṁ kathesi. **Sīlakathan**ti sīlaṁ nāmetaṁ avassayo patiṭṭhā ārammaṇaṁ tāṇaṁ leṇaṁ gati parāyaṇaṁ. Sīlaṁ nāmetaṁ mama

1. Ānupubbikathanti (Sī), anupubbikathanti (Syā), anupubbakathanti (Ka)
2. Ālambaṇaṭṭhena (?)
3. Niddahanaṭṭhena (Sī, Syā)

vaṁso, ahaṁ Saṅkhapālanāgarājakāle Bhūridattanāgarājakāle Campeyyanāgarājakāle Sīlavarājakāle Mātuposakahatthirājakāle Chaddantahatthirājakāleti anantesu attabhāvesu sīlaṁ paripūresiṁ. Idhalokaparalokasampattīnañhi sīlasadiso avassayo patiṭṭhā ārammaṇaṁ tāṇaṁ leṇaṁ gati parāyaṇaṁ natthi, sīlālaṅkārasadiso alaṅkāro natthi, sīlapupphasadisaṁ pupphaṁ natthi, sīlagandhasadiso gandho natthi. Sīlālaṅkārena hi alaṅkataṁ sīlagandhānulittaṁ sadevakopi loko olokento tittiṁ na gacchatīti evamādisīlaguṇappaṭisaṁyuttaṁ kathaṁ.

"Idaṁ pana sīlaṁ nissāya ayaṁ saggo labbhatī"ti dassetuṁ sīlānantaraṁ saggakathaṁ kathesi. **Saggakathan**ti "ayaṁ saggo nāma iṭṭho kanto manāpo, niccamettha kīḷā, niccaṁ sampattiyo labbhanti, Cātumahārājikā devā navutivassasatasahassāni dibbasukhaṁ dibbasampattiṁ anubhavanti, Tāvatiṁsā tisso ca vassakoṭiyo saṭṭhi ca vassasatasahassānī"ti evamādisaggaguṇappaṭisaṁyuttaṁ kathaṁ. Saggasampattiṁ kathayantānaṁ hi Buddhānaṁ mukhaṁ nappahoti. Vuttampi cetaṁ "anekapariyāyena khvāhaṁ bhikkhave saggakathaṁ katheyyan"ti-ādi[1].

Evaṁ saggakathāya palobhetvā pana hatthiṁ alaṅkaritvā tassa soṇḍaṁ chindanto viya "ayampi saggo anicco addhuvo, na ettha chandarāgo kātabbo"ti dassanatthaṁ "appassādā kāmā bahudukkhā bahupāyāsā, ādīnavo ettha bhiyyo"ti-ādinā[2] nayena **kāmānaṁ ādīnavaṁ okāraṁ saṁkilesaṁ** kathesi. Tattha **ādīnavo**ti doso. **Okāro**ti avakāro lāmakabhāvo. **Saṁkileso**ti tehi sattānaṁ saṁsāre saṁkilissanaṁ. Yathāha "saṁkilissanti vata bho sattā"ti[3].

Evaṁ kāmādīnavena tajjetvā **nekkhamme ānisaṁsaṁ pakāsesi. Kallacittan**ti arogacittaṁ. **Sāmukkaṁsikā**ti sāmaṁ ukkaṁsikā attanāyeva uddharitvā gahitā, sayambhuñāṇena diṭṭhā asādhāraṇā aññesanti attho. Kā pana sāti? Ariyasaccadesanā. Tenevāha **dukkhaṁ samudayaṁ nirodhaṁ magganti. Virajaṁ vītamalan**ti rāgarajādīnaṁ abhāvā virajaṁ,

---

1. Ma 3. 210 piṭṭhe atthato samānaṁ.
2. Ma 1. 184; Ma 2. 27 piṭṭhesu.
3. Ma 2. 305 piṭṭhe.

rāgamalādīnaṁ vigatattā vītamalaṁ. **Dhammacakkhun**ti idha sotāpattimaggo adhippeto. Tassa uppatti-ākāradassanatthaṁ **yaṁkiñci samudayadhammaṁ sabbaṁ taṁ nirodhadhamman**ti āha. Tañhi nirodhaṁ ārammaṇaṁ katvā kiccavasena evaṁ[1] sabbasaṅkhataṁ paṭivijjhantaṁ uppajjati[2]. Diṭṭho ariyasaccadhammo etenāti **diṭṭhadhammo.** Esa nayo sesesupi. Tiṇṇā vicikicchā anenāti **tiṇṇavicikiccho.** Vigatā kathaṁkathā assāti **vigatakathaṁkatho.** Visārajjaṁ pattoti **vesārajjappatto.** Kattha? Satthusāsane. Nāssa paro paccayo, na paraṁ saddhāya ettha vattatīti **aparappaccayo.**

Pavattamaṁsanti pakatiyā pavattaṁ kappiyamaṁsaṁ mūlaṁ gahetvā antarāpaṇe pariyesāhīti adhippāyo. **Sambahulā Nigaṇṭhā**ti pañcasatamattā Nigaṇṭhā. **Thūlaṁ pasun**ti thūlaṁ mahāsarīraṁ gokaṇṇamahiṁsasūkarasaṅkhātaṁ pasuṁ. **Uddissakatan**ti attānaṁ uddisitvā kataṁ, māritanti attho. **Paṭiccakamman**ti svāyaṁ taṁ maṁsaṁ paṭicca taṁ pāṇavadhakammaṁ phusati. Tañhi akusalaṁ upaḍḍhaṁ dāyakassa, upaḍḍhaṁ paṭiggāhakassa hotīti nesaṁ laddhi. Aparo nayo— **paṭiccakamman**ti attānaṁ paṭiccakataṁ. Atha vā **paṭiccakamman**ti nimittakammassetaṁ adhivacanaṁ, taṁ paṭiccakammaṁ ettha atthīti maṁsampi paṭiccakammanti vuttaṁ. **Upakaṇṇake**ti kaṇṇamūle. **Alan**ti paṭikkhepavacanaṁ, kiṁ imināti attho. **Na ca panete**ti ete āyasmanto dīgharattaṁ avaṇṇakāmā hutvā avaṇṇaṁ bhāsantāpi abbhācikkhantā na jiridanti, abbhakkhānassa antaṁ na gacchantīti attho. Atha vā lajjanatthe idaṁ **jiridantī**ti[3] padaṁ daṭṭhabbaṁ, na lajjantīti attho.

3. Assājānīyasuttavaṇṇanā

13. Tatiye **aṅgehī**ti guṇaṅgehi. **Tassaṁ disāyaṁ jāto hotī**ti tassaṁ Sindhunadītīradisāyaṁ jāto hoti. Aññepi bhadrā assājānīyā tattheva jāyanti. **Allaṁ vā sukkhaṁ vā**ti allatiṇaṁ vā sukkhatiṇaṁ vā. **Nāññe asse ubbejetā**ti aññe asse na ubbejeti na paharati na ḍaṁsati[4] na kalahaṁ karoti. **Sāṭheyyānī**ti saṭhabhāvā. **Kūṭeyyānī**ti kūṭabhāvā. **Jimheyyānī**ti jimhabhāvā. **Vaṅkeyyānī**ti vaṅkabhāvā. Iccassa catūhipi padehi asikkhitabhāvova

1. Kiccavasena eva (Sī, Syā, Ka) Dī-Ṭṭha 1. 248; Ma-Ṭṭha 3. 65 piṭṭhesu pana passitabbaṁ.
2. Saccasaṅkhātaṁ paṭipadaṁ paṭipajjati (Sī) 3. Jirantīti (Sī, Syā) 4. Na sahati (Syā)

kathito. **Vāhī**ti vahanasabhāvo dinnovādapaṭikaro. **Yāva jīvitamaraṇapariyādānā**ti yāva jīvitassa maraṇena pariyosānā. **Sakkaccaṁ paribhuñjatī**ti amataṁ viya paccavekkhitvā paribhuñjati[1]. **Purisathāmenā**ti-ādīsu ñāṇathāmādayo kathitā. **Saṇṭhānan**ti osakkanaṁ paṭippassaddhi.

4. Assakhaḷuṅkasuttavaṇṇanā

14. Catutthe **"pehī"ti vutto**ti "gacchā"ti vutto. **Piṭṭhito rathaṁ pavattetī**ti[2] khandhaṭṭhikena yugaṁ uppīḷitvā[3] pacchimabhāgena rathaṁ pavaṭṭento osakkati. **Pacchā laṅghati, kubbaraṁ hanatī**ti dve pacchimapāde ukkhipitvā tehi paharitvā rathakubbaraṁ bhindati. **Tidaṇḍaṁ bhañjatī**ti rathassa purato tayo daṇḍakā honti, te bhañjati. **Rathīsāya satthiṁ ussajjitvā**ti sīsaṁ nāmetvā yugaṁ bhūmiyaṁ pātetvā satthinā rathīsaṁ paharitvā. **Ajjhomaddatī**ti dvīhi purimapādehi īsaṁ maddanto tiṭṭhati. **Ubbaṭumaṁ rathaṁ karotī**ti thalaṁ vā kaṇḍakaṭṭhānaṁ vā rathaṁ āropeti. **Anādiyitvā**ti amanasikatvā agaṇitvā. **Mukhādhānan**ti mukhaṭhapanatthāya dinnaṁ ayasaṅkhalikaṁ. **Khīlaṭṭhāyī**ti cattāro pāde thambhe viya niccalaṁ ṭhapetvā khīlaṭṭhānasadisena ṭhānena tiṭṭhati. Imasmiṁ sutte vaṭṭameva kathitaṁ.

5. Malasuttavaṇṇanā

15. Pañcame **asajjhāyamalā**ti uggahitamantānaṁ asajjhāyakaraṇaṁ malaṁ nāma hoti. **Anuṭṭhānamalā gharā**ti uṭṭhānavīriyābhāvo gharānaṁ malaṁ nāma. **Vaṇṇassā**ti sarīravaṇṇassa. **Rakkhato**ti yaṁkiñci attano santakaṁ rakkhantassa. **Avijjāparamaṁ malan**ti tato sesākusaladhammamalato aṭṭhasu ṭhānesu aññāṇabhūtā vaṭṭamūlasaṅkhātā bahalandhakāra-avijjā[4] paramaṁ malaṁ. Tato hi malataraṁ nāma natthi. Imasmimpi sutte vaṭṭameva kathitaṁ.

6. Dūteyyasuttavaṇṇanā

16. Chaṭṭhe **dūteyyan**ti dūtakammaṁ. **Gantumarahatī**ti taṁ dūteyyasaṅkhātaṁ sāsanaṁ dhāretvā harituṁ arahati. **Sotā**ti yo taṁ assa sāsanaṁ[5]

---

1. Sāmaññeva paribhuñjati (Syā, Ka)
2. Paṭivattetīti (Sī)
3. Khandhaṭṭhito yugaṁ ubbaṭṭitvā (Sī)
4. Aññāṇatā vaṭṭamūlasaṅkhātamalanti avijjā (Sī), aññāṇabhūtā vaṭṭamūlasaṅkhātamalandhakārā avijjā (Ka)
5. Yassa sāsanaṁ (Sī, Syā)

deti, tassa sotā. **Sāvetā**ti taṁ uggaṇhitvā "idaṁ nāma tumhehi vuttan"ti paṭisāvetā. **Uggahetā**ti suggahitaṁ katvā uggahetā. **Dhāretā**ti sudhāritaṁ katvā dhāretā. **Viññātā**ti atthānatthassa[1] atthaṁ jānitā. **Viññāpetā**ti paraṁ vijānāpetā. **Sahitā sahitassā**ti idaṁ sahitaṁ, idaṁ asahitanti evaṁ sahitāsahitassa kusalo, upagatānupagatesu cheko sāsanaṁ ārocento sahitaṁ[2] sallakkhetvā āroceti. **Na byathatī**ti na vedhati na chambhati. **Asandiddhan**ti[3] nissandehaṁ vigatasaṁsayaṁ. **Pucchito**ti pañhatthāya pucchito.

7-8. Bandhanasuttadvayavaṇṇanā

17. Sattame **ruṇṇenā**ti ruditena. **Ākappenā**ti nivāsanapārupanādinā vidhānena. **Vanabhaṅgenā**ti vanato bhañjitvā āhaṭena pupphaphalādipaṇṇākārena. Aṭṭhamepi eseva nayo.

9. Pahārādasuttavaṇṇanā

19. Navame **pahārādo**ti evaṁnāmako. **Asurindo**ti asurajeṭṭhako. Asuresu hi Vepacitti Rāhu Pahārādoti ime tayo jeṭṭhakā. **Yena Bhagavā tenupasaṅkamī**ti Dasabalassa abhisambuddhadivasato paṭṭhāya "ajja gamissāmi sve gamissāmī"ti ekādasa vassāni atikkamitvā dvādasame vasse Satthu Verañjāyaṁ vasanakāle "Sammāsambuddhassa santikaṁ gamissāmī"ti cittaṁ uppādetvā "mama 'ajja sve'ti dvādasa vassāni jātāni, handāhaṁ idāneva gacchāmī"ti taṅkhaṇaṁyeva asuragaṇaparivuto asurabhavanā nikkhamitvā divā divassa yena Bhagavā tenupasaṅkami, **ekamantaṁ aṭṭhāsī**ti so kira "Tathāgataṁ pañhaṁ pucchitvā eva dhammaṁ suṇissāmī"ti āgato, Tathāgatassa pana diṭṭhakālato paṭṭhāya Buddhagāravena pucchituṁ asakkonto api[4] Satthāraṁ vanditvā ekamantaṁ aṭṭhāsi. Tato Satthā cintesi "ayaṁ pahārādo mayi akathente paṭhamataraṁ kathetuṁ na sakkhissati, ciṇṇavasiṭṭhāneyeva naṁ kathāsamuṭṭhāpanatthaṁ ekaṁ pañhaṁ pucchissāmī"ti.

---

1. Attanā tassa (Ka)
2. Pahitamatthaṁ (Ka)
3. Asandiṭṭhanti (Syā)
4. Asakkontopi (Sī, Syā)

Atha naṁ pucchanto **api pana Pahārādā**ti-ādimāha. Tattha **abhiramantī**ti ratiṁ vindanti, anukkaṇṭhamānā vasantīti attho. So "pariciṇṇaṭṭhāneyeva maṁ Bhagavā pucchatī"ti attamano hutvā **abhiramanti bhante**ti āha. **Anupubbaninno**ti-ādīni sabbāni anupaṭipāṭiyā ninnabhāvassa vevacanāni. **Na āyatakeneva papāto**ti na chinnataṭamahāsobbho viya āditova papāto. So hi tīrato[1] paṭṭhāya ekaṅguladvaṅgulavidatthiratanayaṭṭhi-usabha-aḍḍhagāvutagāvuta-aḍḍhayojanādivasena gambhīro hutvā gacchanto Sinerupādamūle caturāsītiyojanasahassagambhīro hutvā ṭhitoti dasseti.

Ṭhitadhammoti ṭhitasabhāvo. **Kuṇapenā**ti yena kenaci hatthi-assādīnaṁ kaḷevarena. **Thalaṁ ussāretī**ti hatthena gahetvā viya vīcipahāreneva thalaṁ khipati.

Gaṅgāyamunāti idha ṭhatvā imāsaṁ nadīnaṁ uppattikathaṁ kathetuṁ vaṭṭati. Ayaṁ tāva Jambudīpo dasasahassayojanaparimāṇo, tattha catusahassayojanaparimāṇo padeso udakena ajjhotthaṭo mahāsamuddoti saṅkhaṁ gato, tisahassayojanappamāṇe manussā vasanti, tisahassayojanappamāṇe Himavā patiṭṭhito ubbedhena pañcayojanasatiko caturāsītikūṭasahassapaṭimaṇḍito samantato sandamānapañcasatanadīvicitto, yattha āyāmavitthārena ca gambhīrato ca paṇṇāsapaṇṇāsayojanā diyaḍḍhayojanasataparimaṇḍalā Anotattadaho Kaṇṇamuṇḍadaho Rathakāradaho Chaddantadaho Kuṇāladaho Mandākinidaho Sīhappapātadahoti satta mahāsarā patiṭṭhahanti.

Tesu **Anotatto** Sudassanakūṭaṁ Cittakūṭaṁ Kāḷakūṭaṁ Gandhamādanakūṭaṁ Kelāsakūṭanti imehi pañcahi pabbatehi parikkhitto. Tattha Sudassanakūṭaṁ sovaṇṇamayaṁ dviyojanasatubbedhaṁ antovaṅkaṁ kākamukhasaṇṭhānaṁ tameva saraṁ paṭicchādetvā tiṭṭhati, Cittakūṭaṁ sabbaratanamayaṁ, Kāḷakūṭaṁ añjanamayaṁ, Gandhamādanakūṭaṁ sānumayaṁ abbhantare muggavaṇṇaṁ, mūlagandho sāragandho pheggugandho tacagandho papaṭikāgandho rasagandho pattagandho pupphagandho

1. So hi kira kūlato (Sī), so hi tīrappadesato (Syā)

phalagandho gandhagandhoti[1] imehi dasahi gandhehi ussannaṁ, nānappakāra-osadhasañchannaṁ kāḷapakkha-uposathadivase ādittamiva aṅgāraṁ jalantaṁ tiṭṭhati, Kelāsakūṭaṁ rajatamayaṁ. Sabbāni sudassanena samānubbedhasaṇṭhānāni tameva saraṁ paṭicchādetvā ṭhitāni. Tāni sabbāni devānubhāvena nāgānubhāvena ca vassanti[2], nadiyo cetesu sandanti. Taṁ sabbampi udakaṁ Anotattameva pavisati. Candimasūriyā dakkhiṇena vā uttarena vā gacchantā pabbatantarena tattha obhāsaṁ karonti, ujuṁ gacchantā na karonti. Tenevassa Anotatto tisaṅkhā udapādi.

Tattha manoharasilātalāni[3] nimmacchakacchapāni phalikasadisanimmalodakāni nhānatitthāni supaṭiyattāni honti, yesu Buddhā khīṇāsavā ca Paccekabuddhā ca iddhimantā ca isayo nhāyanti, devayakkhādayo udakakīḷaṁ[4] kīḷanti.

Tassa catūsu passesu sīhamukhaṁ hatthimukhaṁ assamukhaṁ usabhamukhanti cattāri mukhāni honti, yehi catasso nadiyo sandanti. Sīhamukhena nikkhantanadītīre sīhā bahutarā honti, hatthimukhādīhi hatthi-assa-usabhā. Puratthimadisato nikkhantanadī Anotattaṁ tikkhattuṁ padakkhiṇaṁ katvā itarā tisso nadiyo anupagamma Pācīnahimavanteneva amanussapathaṁ gantvā[5] mahāsamuddaṁ pavisati. Pacchimadisato ca uttaradisato ca nikkhantanadiyopi tatheva padakkhiṇaṁ katvā Pacchimahimavanteneva Uttarahimavanteneva ca amanussapathaṁ gantvā mahāsamuddaṁ pavisanti. Dakkhiṇamukhato nikkhantanadī pana taṁ tikkhattuṁ padakkhiṇaṁ katvā uttarena ujukaṁ pāsāṇapiṭṭheneva saṭṭhi yojanāni gantvā pabbataṁ paharitvā vuṭṭhāya parikkhepena tigāvutappamāṇā udakadhārā hutvā ākāsena saṭṭhi yojanāni gantvā tiyaggaḷe nāma pāsāṇe patitā, pāsāṇo udakadhārāvegena bhinno. Tattha paññāsayojanappamāṇā tiyaggaḷā nāma mahāpokkharaṇī jātā, pokkharaṇiyā kūlaṁ bhinditvā pāsāṇaṁ pavisitvā saṭṭhi yojanāni gatā. Tato ghanapathaviṁ bhinditvā umaṅgena[6] saṭṭhi yojanāni gantvā giñjhaṁ[7] nāma tiracchānapabbataṁ paharitvā hatthatale pañcaṅgulisadisā pañca dhārā hutvā pavattati.

1. Khandhagandhoti (Sī, Syā)
2. Vasanti (Ka), pavassanti (Syā)
3. Manoharapadasilāni (Sī, Ka), manoharapadarasilāni (Syā), Ma-Ṭṭha 3. 25 piṭṭhepi passitabbaṁ.
4. Uyyānakīḷaṁ (Ka)
5. Manussapathaṁ agantvā (Sī)
6. Ummaggena (Sī, Syā)
7. Vijjhaṁ (Syā, Ka)

sā tikkhattuṁ Anotattaṁ padakkhiṇaṁ katvā gataṭṭhāne **āvattagaṅgā**ti vuccati. Ujukaṁ pāsāṇapiṭṭhena saṭṭhi yojanāni gataṭṭhāne **kaṇhagaṅgā,** ākāsena saṭṭhi yojanāni gataṭṭhāne **ākāsagaṅgā,** tiyaggaḷapāsāṇe paññāsayojanokāse ṭhitā **tiyaggaḷapokkharaṇī,** kūlaṁ bhinditvā pāsāṇaṁ pavisitvā saṭṭhi yojanāni gataṭṭhāne **bahalagaṅgā**ti, umaṅgena saṭṭhi yojanāni gataṭṭhāne **umaṅgagaṅgā**ti vuccati. Viñjhaṁ nāma tiracchānapabbataṁ paharitvā pañca dhārā hutvā pavattanaṭṭhāne[1] pana Gaṅgā Yamunā Aciravatī Sarabhū Mahīti pañca saṅkhaṁ gatā. Evametā pañca mahānadiyo Himavantato pavattantīti veditabbā.

Savantiyoti yā kāci savamānā gacchantī mahānadiyo vā kunnadiyo vā. **Appentī**ti allīyanti osaranti. **Dhārā**ti vuṭṭhidhārā. **Pūrattan**ti puṇṇabhāvo. Mahāsamuddassa hi ayaṁ dhammatā—"imasmiṁ kāle devo mando jāto, jālakkhipādīni ādāya macchakacchape gaṇhissāmā"ti vā "imasmiṁ kāle mahantā vuṭṭhi, labhissāma nu kho piṭṭhipasāraṇaṭṭhānan"ti[2] vā vattuṁ na sakkā. Paṭhamakappikakālato paṭṭhāya hi yaṁ Sinerumekhalaṁ āhacca udakaṁ ṭhitaṁ, tato ekaṅgulamattampi udakaṁ neva heṭṭhā osīdati, na uddhaṁ uttarati. **Ekaraso**ti asambhinnaraso.

Muttāti khuddakamahantavaṭṭadīghādibhedā anekavidhā. **Maṇī**ti rattanīlādibhedo anekavidho. **Veḷuriyo**ti vaṁsavaṇṇasirīsapupphavaṇṇādibhedo anekavidho. **Saṅkho**ti dakkhiṇāvaṭṭatambakucchikadhamanasaṅkhādibhedo anekavidho. **Silā**ti setakāḷamuggavaṇṇādibhedā anekavidhā. **Pavāḷan**ti khuddakamahantarattaghanarattādibhedaṁ anekavidhaṁ. **Masāragallan**ti kabaramaṇi. **Nāgā**ti ūmipiṭṭhavāsinopi vimānaṭṭhakā nāgāpi.

Aṭṭha pahārādāti Satthā aṭṭhapi dhamme vattuṁ sakkoti, soḷasapi bāttiṁsapi catusaṭṭhipi satampi sahassampi, pahārādena pana aṭṭha kathitā, ahampi teheva sarikkhake katvā kathessāmīti cintetvā evamāha. **Anupubbasikkhā**ti-ādīsu anupubbasikkhāya tisso sikkhā gahitā, anupubbakiriyāya terasa dhutaṅgāni, anupubbapaṭipadāya satta anupassanā aṭṭhārasa mahāvipassanā aṭṭhatiṁsa ārammaṇavibhattiyo sattatiṁsa

---

1. Gataṭṭhāne (Sī) 2. Piṭṭhipāsāṇaṭṭhānanti (Sī, Syā)

bodhipakkhiyadhammā. **Na āyatakeneva aññāpaṭivedho**ti maṇḍūkassa uppatitvā gamanaṁ viya āditova sīlapūraṇādiṁ akatvā arahattappaṭivedho nāma natthi, paṭipāṭiyā pana sīlasamādhipaññāyo pūretvāva sakkā arahattaṁ pattunti attho.

Ārakāvāti dūreyeva. **Na tena nibbānadhātuyā ūnattaṁ vā pūrattaṁ vā**ti asaṅkhyeyyepi kappe Buddhesu anuppannesu ekasattopi parinibbātuṁ na sakkoti, tadāpi "tucchā nibbānadhātū"ti na sakkā vattuṁ. Buddhakāle ca pana ekekasmiṁ samāgame asaṅkhyeyyāpi sattā amataṁ ārodhenti, tadāpi na sakkā vattuṁ "pūrā nibbānadhātū"ti.

10. Uposathasuttavaṇṇanā

20. Dasame **nisinno hotī**ti uposathakaraṇatthāya upāsikāya ratanapāsāde nisinno. Nisajja pana bhikkhūnaṁ cittāni olokento ekaṁ dussīlapuggalaṁ disvā "sacāhaṁ imasmiṁ puggale nisinneyeva pātimokkhaṁ uddisissāmi, sattadhā tassa muddhā phalissatī"ti tassa anukampāya tuṇhīyeva ahosi. **Abhikkantā**ti atikkantā parikkhīṇā. **Uddhaste aruṇe**ti uggate aruṇasīse. **Nandimukhiyā**ti tuṭṭhamukhiyā. **Aparisuddhā Ānanda parisā**ti "asukapuggalo aparisuddho"ti avatvā "aparisuddhā Ānanda parisā"ti āha. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Mahāvaggo dutiyo.

---

3. Gahapativagga

1. Paṭhama-uggasuttavaṇṇanā

21. Tatiyassa paṭhame **paññatte āsane nisīdi**ti tassa kira ghare pañcannaṁ bhikkhusatānaṁ pañca āsanasatāni niccaṁ paññattāneva honti, tesu aññatarasmiṁ āsane nisīdi. **Taṁ suṇāhī**ti te suṇāhi, taṁ vā aṭṭhavidhaṁ acchariyadhammaṁ suṇāhi. **Cittaṁ pasīdī**ti "Buddho nu kho na Buddho nu kho"ti vitakkamattampi na uppajji, ayameva Buddhoti cittuppādo pasanno anāvilo ahosi. **Sakāni vā ñātikulānī**ti attano yāpanamattaṁ

dhanaṁ gahetvā ñātigharāni gacchatu. **Kassa vo dammī**ti kataraputisassa tumhe dadāmi, ārocetha me attano adhippāyaṁ. **Appaṭivibhattā**ti "ettakaṁ dassāmi ettakaṁ na dassāmi, idaṁ dassāmi idaṁ na dassāmī"ti cittaṁ uppādentena hi paṭivibhattā nāma hoti, mayhaṁ pana na evaṁ. Atha kho saṁghikā viya gaṇasantakā viya ca sīlavantehi saddhiṁ sādhāraṇāyeva. **Sakkaccaṁyeva payirupāsāmī**ti sahatthā upaṭṭhahāmi, cittīkārena upasaṅkamāmi.

Anacchariyaṁ kho pana maṁ bhanteti bhante yaṁ maṁ devatā upasaṅkamitvā evaṁ ārocenti, idaṁ na acchariyaṁ. Yaṁ panāhaṁ tatonidānaṁ cittassa uṇṇatiṁ nābhijānāmi, taṁ eva acchariyanti vadati. **Sādhu sādhu bhikkhū**ti ettha kiñcāpi bhikkhuṁ āmanteti, upāsakasseva pana veyyākaraṇasampahaṁsane esa sādhukāroti veditabbo.

2. Dutiya-uggasuttavaṇṇanā

22. Dutiye **Nāgavane**ti tassa kira seṭṭhino Nāgavanaṁ nāma uyyānaṁ, so tattha purebhattaṁ gandhamālādīni gāhāpetvā uyyānakīḷikaṁ kīḷitukāmo gantvā paricāriyamāno Bhagavantaṁ addasa. Saha dassanenevassa purimanayeneva cittaṁ pasīdi, surāpānena ca uppannamado taṅkhaṇaṁyeva pahīyi. Taṁ sandhāyevamāha. **Oṇojesin**ti udakaṁ hatthe pātetvā adāsiṁ. **Asuko**ti amuko. **Samacittova demī**ti "imassa thokaṁ, imassa bahukan"ti evaṁ cittanānattaṁ na karomi, deyyadhammaṁ pana ekasadisaṁ karomīti dasseti. **Ārocentī**ti ākāse ṭhatvā ārocenti. **Natthi taṁ saṁyojanan**ti iminā upāsako attano Anāgāmiphalaṁ byākaroti.

3. Paṭhamahatthakasuttavaṇṇanā

23. Tatiye **Hatthako Āḷavako**ti Bhagavatā Āḷavakayakkhassa hatthato hatthehi sampaṭicchitattā Hatthakoti laddhanāmo rājakumāro. **Sīlavā**ti pañcasīladasasīlena sīlavā. **Cāgavā**ti cāgasampanno. **Kaccittha bhante**ti bhante kacci ettha Bhagavato byākaraṇaṭṭhāne. **Appiccho**ti adhigamappicchatāya appiccho.

4. Dutiyahatthakasuttavaṇṇanā

24. Catutthe **pañcamattehi upāsakasatehī**ti sotāpannasakadāgāmīnaṁyeva ariyasāvaka-upāsakānaṁ pañcahi satehi parivuto bhuttapātarāso gandhamālavilepanacuṇṇāni gahetvā yena Bhagavā tenupasaṅkami. **Saṅgahavatthūnī**ti saṅgaṇhanakāraṇāni. **Tehāhan**ti tehi ahaṁ. **Taṁ dānena saṅgaṇhāmī**ti naṅgalabalibaddabhattabījādīni[1] ceva gandhamālamūlādīni ca datvā saṅgaṇhāmi. **Peyyavajjenā**ti amma tāta bhātara bhaginīti-ādikena kaṇṇasukhena mudukena piyavacanena saṅgaṇhāmi. **Atthacariyāyā**ti "imassa dānena vā piyavacanena vā kiccaṁ natthi, atthacariyāya saṅgaṇhitabbayuttako ayan"ti ñatvā uppannakiccanittharaṇasaṅkhātāya atthacariyāya saṅgaṇhāmi. **Samānattatāyā**ti "imassa dānādīhi kiccaṁ natthi, samānattatāya saṅgaṇhitabbo ayan"ti ekato khādanapivananisajjādīhi attanā samānaṁ katvā saṅgaṇhāmi. **Daliddassa kho no tathā sotabbaṁ maññantī**ti daliddassa kiñci dātuṁ vā kātuṁ vā asakkontassa, yathā daliddassa no tathā sotabbaṁ maññanti, mama pana sotabbaṁ maññanti, dinnovāde tiṭṭhanti, na me anusāsaniṁ atikkamitabbaṁ maññanti. **Yoni kho tyāyan**ti upāyo kho te ayaṁ. Imesu pana dvīsupi suttesu Satthārā sīlacāgapaññā missikā kathitāti veditabbā.

5-6. Mahānāmasuttādivaṇṇanā

25-26. Pañcame **atthūpaparikkhitā hotī**ti atthānatthaṁ kāraṇākāraṇaṁ upaparikkhitā hoti. Chaṭṭhe saddhāsīlacāgā missakā kathitā.

7. Paṭhamabalasuttavaṇṇanā

27. Sattame **ujjhattibalā**ti ujjhānabalā. Bālānaṁ hi "yaṁ asuko idañcidañca āha, maṁ so āha[2], na aññan"ti evaṁ ujjhānameva balaṁ. **Nijjhattibalā**ti "na idaṁ evaṁ, evaṁ nāmetan"ti atthānatthanijjhāpanaṁyeva balaṁ. **Paṭisaṅkhānabalā**ti paccavekkhaṇabalā. **Khantibalā**ti adhivāsanabalā.

---

1. Naṅgalabalibaddabhattavatthādīni (Sī)
2. Yaṁ assa kodhacittaṁ, tathā maṁ so āha (Sī)

8. Dutiyabalasuttavaṇṇanā

28. Aṭṭhame **balānī**ti ñāṇabalāni. **Āsavānaṁ khayaṁ paṭijānātī**ti arahattaṁ paṭijānāti. **Aniccato**ti hutvā abhāvākārena. **Yathābhūtan**ti yathāsabhāvato. **Sammappaññāyā**ti sahavipassanāya maggapaññāya. **Aṅgārakāsūpamā**ti santāpanaṭṭhena aṅgārakāsuyā upamitā ime kāmāti. **Vivekaninnan**ti phalasamāpattivasena nibbānaninnaṁ. **Vivekaṭṭhan**ti kilesehi vajjitaṁ dūrībhūtaṁ vā. **Nekkhammābhiratan**ti pabbajjābhirataṁ. **Byantibhūtan**ti vigatantabhūtaṁ ekadesenāpi anallīnaṁ visaṁyuttaṁ visaṁsaṭṭhaṁ. **Āsavaṭṭhāniyehī**ti sampayogavasena āsavānaṁ kāraṇabhūtehi, kilesadhammehīti attho. Atha vā **byantibhūtan**ti vigatavāyanti[1] attho. Kuto? **Sabbaso āsavaṭṭhāniyehi dhammehi,** sabbehi tebhūmakadhammehīti attho. Imasmiṁ sutte ariyamaggo lokiyalokuttaro kathito.

9. Akkhaṇasuttavaṇṇanā

29. Navame khaṇe kiccāni karotīti **khaṇakicco,** okāsaṁ labhitvāva kiccāni karotīti attho. **Dhammo**ti catusaccadhammo. **Opasamiko**ti kilesūpasamāvaho. **Parinibbāniko**ti kilesaparinibbānakaro. Catumaggañāṇasaṅkhātaṁ sambodhiṁ gacchati sampāpuṇātīti **sambodhagāmī. Dīghāyukaṁ devanikāyan**ti idaṁ asaññaṁ devanikāyaṁ sandhāya vuttaṁ. **Aviññātāresū**ti ativiya aviññūsu.

Suppavediteti sukathite. **Antarāyikā**ti antarāyakarā. **Khaṇo ve mā upaccagā**ti ayaṁ laddho khaṇo mā atikkami. **Idha ce naṁ virādhetī**ti sace koci pamattacārī idha imaṁ khaṇaṁ labhitvāpi saddhammassa niyāmataṁ ariyamaggaṁ virādheti na sampādeti. **Atītattho**ti hāpitattho. **Cirattaṁ anutapissatī**ti cirarattaṁ socissati. Yathā hi "asukaṭṭhāne bhaṇḍaṁ samuppannan"ti sutvā eko vāṇijo na gaccheyya, aññe gantvā gaṇheyyuṁ, tesaṁ taṁ aṭṭhaguṇampi dasaguṇampi bhaveyya. Atha itaro "mama attho atikkanto"ti anutapeyya, evaṁ yo idha khaṇaṁ labhitvā appaṭipajjanto saddhammassa niyāmataṁ virādheti, so ayaṁ vāṇijova

---

1. Vigatabyayanti (Sī), vigatantībhūtaṁ nittaṇhanti (Syā), niyatibhūtaṁ nittaṇhanti (Dī-Ṭṭha 3. 246 piṭṭhe.)

atītattho ciraṁ anutapissati socissati. Kiñca bhiyyo **avijjānivuto** tathā. **Paccavidun**ti paṭivijjhiṁsu. **Saṁvarā**ti sīlasaṁvarā. **Māradheyyaparānuge**ti māradheyyasaṅkhātaṁ saṁsāraṁ anugate. **Pāraṅgatā**ti nibbānaṁ gatā. **Ye pattā āsavakkhayan**ti ye arahattaṁ pattā. Evamidha gāthāsu vaṭṭavivaṭṭaṁ kathitaṁ.

10. Anuruddhamahāvitakkasuttavaṇṇanā

30. Dasame **cetīsū**ti cetināmakānaṁ rājūnaṁ nivāsaṭṭhānattā evaṁladdhavohāre raṭṭhe. **Pācīnavaṁsadāye**ti Dasabalassa vasanaṭṭhānato pācīnadisāya ṭhite vaṁsadāye nīlobhāsehi veḷūhi sañchanne araññe. **Evaṁ cetaso parivitakko udapādī**ti thero kira pabbajitvā paṭhama-antovassamhiyeva samāpattilābhī hutvā sahassalokadhātudassanasamatthaṁ dibbacakkhuñāṇaṁ uppādesi. So Sāriputtattherassa santikaṁ gantvā evamāha "idhāhaṁ āvuso Sāriputta dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena sahassalokaṁ olokemi. Āraddhaṁ kho pana me vīriyaṁ asallīnaṁ, upaṭṭhitā sati asammuṭṭhā, passaddho kāyo asāraddho, samāhitaṁ cittaṁ ekaggaṁ. Atha ca pana me anupādāya āsavehi cittaṁ na vimuccatī"ti. Atha naṁ thero āha "yaṁ kho te āvuso anuruddha evaṁ hoti 'ahaṁ dibbena cakkhunā -pa- olokemī'ti, idaṁ te mānasmiṁ. Yampi te āvuso Anuruddha evaṁ hoti 'āraddhaṁ kho pana me vīriyaṁ -pa- ekaggan'ti, idaṁ te uddhaccasmiṁ. Yampi te āvuso Anuruddha evaṁ hoti 'atha ca pana me anupādāya āsavehi cittaṁ na vimuccatī'ti, idaṁ te kukkuccasmiṁ. Sādhu vatāyasmā Anuruddho ime tayo dhamme pahāya ime tayo dhamme amanasikaritvā amatāya dhātuyā cittaṁ upasaṁharatū"ti evamassa thero kammaṭṭhānaṁ kathesi. So kammaṭṭhānaṁ gahetvā Satthāraṁ āpucchitvā cetiraṭṭhaṁ gantvā samaṇadhammaṁ karonto aḍḍhamāsaṁ caṅkamena vītināmesi. So padhānaveganimmathitattā kilantakāyo ekassa veḷugumbassa heṭṭhā nisīdi. Athassāyaṁ evaṁ cetaso parivitakko udapādi, esa mahāpurisavitakko uppajjīti attho.

---

1. Avijjānivutopi (Sī)

Appicchassāti ettha paccayappiccho adhigamappiccho pariyatti-appiccho dhutaṅgappicchoti cattāro appicchā. Tattha paccayappiccho bahuṁ dente appaṁ gaṇhāti, appaṁ dente appataraṁ gaṇhāti, na anavasesaggāhī hoti. Adhigamappiccho Majjhantikatthero viya attano adhigamaṁ aññesaṁ jānituṁ na deti. Pariyatti-appiccho Tepiṭakopi samāno na bahussutabhāvaṁ jānāpetukāmo hoti Sāketatissatthero viya. Dhutaṅgappiccho dhutaṅgapariharaṇabhāvaṁ aññesaṁ jānituṁ na deti Dvebhātikattheresu Jeṭṭhatthero viya. Vatthu Visuddhimagge kathitaṁ. **Ayaṁ dhammo**ti evaṁ santaguṇaniguhanena ca paṭiggahaṇe mattaññutāya ca appicchassa puggalassa ayaṁ navalokuttaradhammo sampajjati, no mahicchassa. Evaṁ sabbattha yojetabbaṁ.

Santuṭṭhassāti catūsu paccayesu tīhi santosehi santuṭṭhassa. **Pavivittassā**ti kāyacitta-upadhivivekehi vivittassa. Tattha kāyaviveko nāma gaṇasaṅgaṇikaṁ vinodetvā ārambhavatthuvasena ekībhāvo. Ekībhāvamatteneva kammaṁ na nipphajjatīti kasiṇaparikammaṁ katvā aṭṭha samāpattiyo nibbatteti, ayaṁ cittaviveko nāma. Samāpattimatteneva kammaṁ na nipphajjatīti jhānaṁ pādakaṁ katvā saṅkhāre sammasitvā saha paṭisambhidāhi arahattaṁ pāpuṇāti, ayaṁ sabbākārato upadhiviveko nāma. Tenāha Bhagavā "kāyaviveko ca vivekaṭṭhakāyānaṁ nekkhammābhiratānaṁ, cittaviveko ca parisuddhacittānaṁ paramavodānappattānaṁ, upadhiviveko ca nirupadhīnaṁ puggalānaṁ visaṅkhāragatānan"ti[1].

Saṅgaṇikārāmassāti gaṇasaṅgaṇikāya ceva kilesasaṅgaṇikāya ca ratassa. **Āraddhavīriyassā**ti kāyikacetasikavīriyavasena āraddhavīriyassa. **Upaṭṭhitassatissā**ti catusatipaṭṭhānavasena upaṭṭhitassatissa. **Samāhitassā**ti ekaggacittassa. **Paññāvato**ti kammassakatapaññāya paññavato.

Sādhu sādhūti therassa vitakkaṁ[2] sampahaṁsento evamāha. **Imaṁ aṭṭhaman**ti satta nidhī laddhapurisassa aṭṭhamaṁ dento viya, satta maṇiratanāni, satta hatthiratanāni, satta assaratanāni laddhapurisassa aṭṭhamaṁ dento viya satta mahāpurisavitakke vitakketvā ṭhitassa aṭṭhamaṁ ācikkhanto evamāha.

---

1. Khu 7. 21, 109 piṭṭhesu.

2. Cittaṁ (Syā)

nippapañcārāmassāti taṇhāmānadiṭṭhipapañcarahitattā nippapañcasaṅkhāte nibbānapade abhiratassa. Itaraṁ tasseva vevacanaṁ. **Papañcārāmassā**ti yathāvuttesu papañcesu abhiratassa. Itaraṁ tasseva vevacanaṁ.

Yatoti yadā. **Tato**ti tadā. **Nānārattānan**ti nīlapītalohitodātavaṇṇehi nānārajanehi rattānaṁ. **Paṁsukūlan**ti tevīsatiyā khettesu ṭhitapaṁsukūlacīvaraṁ. **Khāyissatī**ti yathā tassa pubbaṇhasamayādīsu yasmiṁ samaye yaṁ icchati, tasmiṁ samaye taṁ pārupantassa so dussakaraṇḍako manāpo hutvā khāyati, evaṁ tuyhampi cīvarasantosamahā-ariyavaṁsena tuṭṭhassa viharato paṁsukūlacīvaraṁ khāyissati upaṭṭhahissati. **Ratiyā**ti rati-atthāya. **Aparitassāyā**ti taṇhādiṭṭhiparitassanāhi aparitassanatthāya. **Phāsuvihārāyā**ti sukhavihāratthāya. **Okkamanāya nibbānassā**ti amataṁ nibbānaṁ otaraṇatthāya.

Piṇḍiyālopabhojananti gāmanigamarājadhānīsu jaṅghābalaṁ nissāya gharapaṭipāṭiyā carantena laddhapiṇḍiyālopabhojanaṁ. **Khāyissatī**ti tassa gahapatino nānaggarasabhojanaṁ viya upaṭṭhahissati. **Santuṭṭhassa viharato**ti piṇḍapātasantosamahā-ariyavaṁsena santuṭṭhassa viharato. **Rukkhamūlasenāsanaṁ khāyissatī**ti tassa gahapatino tebhūmakapāsāde gandhakusumavāsasugandhaṁ kūṭāgāraṁ viya rukkhamūlaṁ upaṭṭhahissati. **Santuṭṭhassā**ti senāsanasantosamahā-ariyavaṁsena santuṭṭhassa. **Tiṇasanthārako**ti tiṇehi vā paṇṇehi vā bhūmiyaṁ vā phalakapāsāṇatalāni vā aññatarasmiṁ santhatasanthato. **Pūtimuttan**ti yaṁkiñci muttaṁ. Taṅkhaṇe gahitampi pūtimuttameva vuccati duggandhattā. **Santuṭṭhassa viharato**ti gilānapaccayabhesajjaparikkhārasantosena santuṭṭhassa viharato.

Iti Bhagavā catūsu ṭhānesu arahattaṁ pakkhipanto kammaṭṭhānaṁ kathetvā "katarasenāsane nu kho vasantassa kammaṭṭhānaṁ sappāyaṁ bhavissatī"ti āvajjento "tasmiññeva vasantassā"ti ñatvā **tena hi tvaṁ Anuruddhā**ti-ādimāha. **Pavivittassa viharato**ti tīhi vivekehi vivittassa viharantassa. **Uyyojanikapaṭisaṁyuttan**ti uyyojanikeheva vacanehi paṭisaṁyuttaṁ, tesaṁ upaṭṭhānagamanakaṁyevāti[1] attho. **Papañcanirodhe**ti

1. Upaṭṭhānagamanakiriyāyevāti (Syā, Ka)

nibbānapade. **Pakkhandatī**ti ārammaṇakaraṇavasena pakkhandati. **Pasīdatī**ti-ādīsupi ārammaṇavaseneva pasīdanasantiṭṭhanamuccanā veditabbā. Iti Bhagavā Cetiraṭṭhe pācīnavaṁsadāye āyasmato Anuruddhassa kathite aṭṭha mahāpurisavitakke puna Bhesakaḷāvanamahāvihāre nisīditvā bhikkhusaṁghassa vitthārena kathesi.

Manomayenāti manena nibbattitakāyopi manomayoti vuccati manena gatakāyopi[1], idha manena gatakāyaṁ sandhāyevamāha. **Yathā me ahu saṅkappo**ti yathā mayhaṁ vitakko ahosi, tato uttari aṭṭhamaṁ mahāpurisavitakkaṁ dassento tato uttariṁ desayi. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Gahapativaggo tatiyo.

---

4. Dānavagga

1. Paṭhamadānasuttavaṇṇanā

31. Catutthassa paṭhame **āsajja dānaṁ detī**ti patvā dānaṁ deti. Āgataṁ disvā taṁ muhuttaṁyeva nisīdāpetvā sakkāraṁ katvā dānaṁ deti, dassāmīti na kilameti. **Bhayā**ti "ayaṁ adāyako akārako"ti garahabhayā, apāyabhayā vā. **Adāsi me**ti mayhaṁ pubbe esa idaṁ nāma adāsīti deti. **Dassati me**ti anāgate idaṁ nāma dassatīti deti. **Sāhu dānan**ti dānaṁ nāma sādhu sundaraṁ Buddhādīhi paṇḍitehi pasatthanti deti. **Cittālaṅkāracittaparikkhāratthaṁ dānaṁ detī**ti samathavipassanācittassa alaṅkāratthañceva parikkhāratthañca deti. Dānañhi cittaṁ muduṁ karoti. Yena laddho, so "laddhaṁ me"ti mucucitto hoti. Yena dinnaṁ, sopi "dinnaṁ mayā"ti muducitto hoti. Iti ubhinnaṁ cittaṁ muduṁ karoti. Teneva "adantadamanan"ti vuccati. Yathāha—

---

1. Nimmitakāyopi (Sī)

"Adantadamanaṁ dānaṁ, adānaṁ dantadūsakaṁ[1].
Dānena piyavācāya[2], unnamanti namanti cā"ti.

Imesu pana aṭṭhasu dānesu cittālaṅkāradānameva uttamanti.

2. Dutiyadānasuttavaṇṇanā

32. Dutiye **saddhā**ti yāya saddhāya dānaṁ deti, sā saddhā. **Hiriyan**ti yāya hiriyā dānaṁ deti, sāva adhippetā. **Kusalañca dānan**ti anavajjañca dānaṁ. **Diviyan**ti divaṅgamaṁ.

3. Dānavatthusuttavaṇṇanā

33. Tatiye **dānavatthūnī**ti dānakāraṇāni. **Chandā dānaṁ detī**ti pemena dānaṁ deti. **Dosā**ti dosena kuddho hutvā yaṁ atthi, taṁ vegena gaṇhitvā deti. **Mohā**ti mohena mūḷho deti. **Bhayā**ti garahabhayena vā apāyabhayena vā, tassa tasseva vā pana bhayena deti. **Kulavaṁsan**ti kulapaveṇiṁ.

4. Khettasuttavaṇṇanā

34. Catutthe **na mahapphalaṁ hotī**ti dhaññaphalena mahapphalaṁ na hoti. **Na mahassādan**ti yampissa phalaṁ hoti, tassa assādo na mahā hoti mandassādaṁ na madhuraṁ. **Na phātiseyyan**ti seyyāpissa na hoti vuḍḍhi[3], tassa mahantaṁ vīhithambhasannivesaṁ na hotīti attho. **Unnāmaninnāmī**ti[4] thalaninnavasena visamatalaṁ. Tattha thale udakaṁ na saṇṭhāti, ninne atibahu tiṭṭhati. **Pāsāṇasakkharikan**ti pattharitvā ṭhitapiṭṭhipāsāṇehi ca khuddakapāsāṇehi ca sakkharāhi ca samannāgataṁ. **Ūsaran**ti ubbhinnaloṇaṁ[5]. **Na ca gambhīrasitan**ti thaddhabhūmitāya gambhīrānugataṁ, naṅgalamaggaṁ katvā kasituṁ na sakkā hoti, uttānanaṅgalamaggameva hoti. **Na āyasampannan**ti na udakāgamanasampannaṁ. **Na apāyasampannan**ti pacchābhāge udakaniggamanamaggasampannaṁ na hoti. **Na mātikāsampannan**ti na khuddakamahantīhi udakamātikāhi sampannaṁ

1. Dānaṁ sabbatthasādhakaṁ (Sī) Visuddhi 1. 300 piṭṭhe ca Ṭīkā pana passitabbā.
2. Piyavācena (Sī, Syā, Ka) Dī-Ṭṭha 3. 227 piṭṭhepi passitabbaṁ.
3. Na phātiyeyyāti vaḍḍhipissa na hoti (Sī)
4. Uṇṇāmaniṇṇāmīti (Sī, Syā)
5. Ubbhidodakaṁ (Sī, Syā)

hoti. **Na mariyādasampannan**ti na kedāramariyādāhi sampannaṁ. **Na mahapphalan**ti-ādīni sabbāni vipākaphalavaseneva veditabbāni.

Sampanneti paripuṇṇe sampattiyutte. **Pavuttā bījasampadā**ti sampannaṁ bījaṁ ropitaṁ. **Deve sampādayantamhī**ti deve sammā vassante. **Anītisampadā hotī**ti kīṭakimi-ādipāṇaka-ītiyā abhāvo ekā sampadā hoti. **Virūḷhī**ti vaḍḍhi dutiyā sampadā hoti. **Vepullan**ti vipulabhāvo tatiyā sampadā hoti. **Phalan**ti paripuṇṇaphalaṁ[1] catutthī sampadā hoti. **Sampannasīlesū**ti paripuṇṇasīlesu. **Bhojanasampadā**ti sampannaṁ vividhabhojanaṁ. **Sampadānan**ti tividhaṁ kusalasampadaṁ. **Upanetī**ti sā bhojanasampadā upanayati. Kasmā? **Sampannaṁ hissa taṁ kataṁ,** yasmāssa taṁ katakammaṁ sampannaṁ paripuṇṇanti attho. **Sampannatthūdhā**ti sampanno atthu idha. **Vijjācaraṇasampanno**ti tīhi vijjāhi ca pañcadasahi caraṇadhammehi ca samannāgato. **Laddhā**ti evarūpo puggalo cittassa sampadaṁ avekallaparipuṇṇabhāvaṁ labhitvā. **Karoti kammasampadan**ti paripuṇṇakammaṁ karoti. **Labhati catthasampadan**ti atthañca paripuṇṇaṁ labhati. **Diṭṭhisampadan**ti vipassanādiṭṭhiṁ. **Maggasampadan**ti sotāpattimaggaṁ. **Yāti sampannamānaso**ti paripuṇṇacitto hutvā arahattaṁ yāti. **Sā hoti sabbasampadā**ti sā sabbadukkhehi vimutti sabbasampadā nāma hotīti.

5. Dānūpapattisuttavaṇṇanā

35. Pañcame **dānūpapattiyo**ti dānapaccayā upapattiyo. **Dahatī**ti ṭhapeti. **Adhiṭṭhātī**ti tasseva vevacanaṁ. **Bhāvetī**ti vaḍḍheti. **Hīne vimuttan**ti hīnesu pañcasu kāmaguṇesu vimuttaṁ. **Uttari abhāvitan**ti tato uparimaggaphalatthāya abhāvitaṁ. **Tatrūpapattiyā saṁvattatī**ti yaṁ ṭhānaṁ patthetvā kusalaṁ kataṁ, tattha nibbattanatthāya saṁvattati. **Vītarāgassā**ti maggena vā samucchinnarāgassa samāpattiyā vā vikkhambhi tarāgassa. Dānamatteneva hi brahmaloke nibbattituṁ na sakkā, dānaṁ pana samādhivipassanācittassa alaṅkāraparivāraṁ hoti. Tato dānena muducitto brahmavihāre bhāvetvā brahmaloke nibbattati. Tena vuttaṁ "vītarāgassa no sarāgassā"ti.

---

1. Paripuṇṇaṁ dhaññaphalaṁ (Syā)

6. Puññakiriyavatthusuttavaṇṇanā

36. Chaṭṭhe puññakiriyāni[1] ca tāni tesaṁ tesaṁ ānisaṁsānaṁ vatthūni cāti **puññakiriyavatthūni.** Dānādīnañhi lakkhaṇe cittaṁ ṭhapetvā "evarūpaṁ nāma amhehi dānaṁ dātabbaṁ, sīlaṁ rakkhitabbaṁ, bhāvanā bhāvetabbā"ti sattā puññāni karonti. Dānameva **dānamayaṁ,** dānacetanāsu vā purimacetanāto nipphannā sanniṭṭhāpakacetanā **dānamayaṁ** sīlādīhi sīlamayādīni viya. Sesadvayesupi eseva nayo. **Parittaṁ kataṁ hotī**ti thokaṁ mandaṁ kataṁ hoti. **Nābhisambhotī**ti na nipphajjati. **Akataṁ hotī**ti[2] bhāvanāyayogoyeva[3] anāraddho hotīti attho. **Manussadobhagyan**ti manussesu sampattirahitaṁ pañcavidhaṁ nīcakulaṁ. **Upapajjatī**ti paṭisandhivasena upagacchati, tattha nibbattatīti attho. **Mattaso katan**ti pamāṇena kataṁ, thokaṁ na bahu. **Manussasobhagyan**ti manussesu subhagabhāvaṁ tividhakulasampattiṁ[4]. **Adhimattan**ti adhikappamāṇaṁ balavaṁ vā. **Adhigaṇhantī**ti abhibhavitvā gaṇhanti, visiṭṭhatarā jeṭṭhakā hontīti attho.

7. Sappurisadānasuttavaṇṇanā

37. Sattame **sucin**ti parisuddhaṁ vaṇṇasampannaṁ deti. **Paṇītan**ti rasūpapannaṁ. **Kālenā**ti yuttapattakālena. **Kappiyan**ti yaṁ kappiyaṁ, taṁ deti. **Viceyya detī**ti "imassa dinnaṁ mahapphalaṁ bhavissati, imassa na mahapphalan"ti evaṁ paṭiggāhakapariyesanavasena dānaṁ vā paṇidhāyavasena dānaṁ vā vicinitvā deti.

8. Sappurisasuttavaṇṇanā

38. Aṭṭhame **atthāyā**ti atthatthāya. **Hitāya sukhāyā**ti hitatthāya sukhatthāya. **Pubbapetānan**ti paralokagatānaṁ ñātīnaṁ. Imasmiṁ sutte anuppanne Buddhe cakkavattirājāno bodhisattā Paccekabuddhā labbhanti, Buddhakāle Buddhā ceva Buddhasāvakā ca. Yathāvuttānañhi etesaṁ atthāya hitāya sukhāya saṁvattanti. **Bahūnaṁ vata atthāya, sappañño gharamāvasan**ti sappañño ghare vasanto bahūnaṁ vata atthāya hoti. **Pubbe**ti paṭhameva.

---

1. Puññakiriyāyo (Ka)
2. Idaṁ saṁvaṇṇetabbapadaṁ Pāḷiyaṁ na dissati.
3. Bhāvanānayayogeyeva (Sī, Ka)
4. Tividhakulasampattisahitaṁ (Sī)

pubbekatamanussaranti mātāpitūnaṁ pubbakāraguṇe anussaranto. **Sahadhammenā**ti sakāraṇena paccayapūjanena pūjeti. **Apace brahmacārayo**ti[1] brahmacārino apacayati, nīcavuttitaṁ nesaṁ āpajjati. **Pesalo**ti piyasīlo.

9. Abhisandasuttavaṇṇanā

39. Navame **dānānī**ti cetanādānāni. **Aggaññānī**ti-ādīnaṁ attho heṭṭhā vuttoyeva.

10. Duccaritavipākasuttavaṇṇanā

40. Dasame **pāṇātipāto**ti pāṇātipātacetanā. **Sabbalahuso**ti sabbalahuko. **Appāyukasaṁvattaniko**ti[2] tena parittakena kammavipākena appāyuko hoti, dinnamattāya vā paṭisandhiyā vilīyati mātukucchito nikkhantamatte vā. Evarūpo hi na aññassa kassaci nissando, pāṇātipātasseva gatamaggo esoti. **Bho gabyasana saṁvattaniko**ti yathā kākaṇikāmattampi hatthe na tiṭṭhati, evaṁ bhogabyasanaṁ saṁvatteti. **Sapattaverasaṁvattaniko**[3] **hotī**ti saha sapattehi veraṁ saṁvatteti. Tassa hi sapattā ca bahukā honti. Yo ca naṁ passati, tasmiṁ verameva uppādeti na nibbāyati. Evarūpo hi parassa rakkhitagopitabhaṇḍe aparādhassa nissando.

Abhūtabbhakkhānasaṁvattaniko hotīti abhūtena abbhakkhānaṁ saṁvatteti, yena kenaci kataṁ tasseva upari patati. **Mittehi bhedanasaṁvattaniko**ti mittehi bhedaṁ saṁvatteti. Yaṁ yaṁ mittaṁ karoti, so so bhijjatiyeva. **Amanāpasaddasaṁvattaniko**ti amanāpasaddaṁ saṁvatteti. Yā sā vācā kaṇṭakā kakkasā kaṭukā abhisajjanī mammacchedikā, gatagataṭṭhāne tameva suṇāti, manāpasaddasavanaṁ nāma na labhati. Evarūpo pharusavācāya gatamaggo nāma. **Anādeyyavācāsaṁvattaniko**ti aggahetabbavacanataṁ saṁvatteti, "tvaṁ kasmā kathesi, ko hi tava vacanaṁ gahessatī"ti vattabbataṁ āpajjati. Ayaṁ samphappalāpassa gatamaggo. **Ummattakasaṁvattaniko hotī**ti

1. Brahmacārinoti (Syā)
2. Sabbalahuso appāyukasaṁvattanikoti (Sī, Ka)
3. Verasapattasaṁvattaniko (Sī)

ummattakabhāvaṁ saṁvatteti. Tena hi manusso ummatto vā khittacitto vā eḷamūgo vā hoti. Ayaṁ surāpānassa nissando. Imasmiṁ sutte vaṭṭameva kathitanti.

Dānavaggo catuttho.

---

5. Uposathavagga

4. Vāseṭṭhasuttavaṇṇanā

44. Pañcamassa catutthe **ime cepi vāseṭṭha mahāsālā**ti purato ṭhite dve sālarukkhe dassento parikappopamaṁ āha. Idaṁ vuttaṁ hoti—ime tāva mahāsālā acetanā. Sace etepi sacetanā hutvā aṭṭhaṅgasamannāgataṁ uposathaṁ upavaseyyuṁ, etesampi so uposathavāso dīgharattaṁ hitāya sukhāya assa. Bhūte pana vattabbameva natthīti.

6. Anuruddhasuttavaṇṇanā

46. Chaṭṭhe **yenāyasmā Anuruddho**ti tā kira devatā attano sampattiṁ oloketvā "kiṁ nu kho nissāya ayaṁ sampatti amhehi laddhā"ti āvajjamānā theraṁ disvā "mayaṁ amhākaṁ ayyassa pubbe cakkavattirajjaṁ karontassa pādaparicārikā hutvā tena dinnovāde ṭhatvā imaṁ sampattiṁ labhimha, gacchāma theraṁ ānetvā imaṁ sampattiṁ anubhavissāmā"ti divā yenāyasmā Anuruddho tenupasaṅkamiṁsu. **Tīsu ṭhānesū**ti tīsu kāraṇesu. **Ṭhānaso paṭilabhāmā**ti khaṇeneva labhāma. **Saran**ti vacanasaddaṁ vā gītasaddaṁ vā ābharaṇasaddaṁ vā. **Pītā assū**ti-ādīni nīlā tāva jātā, pītā bhavituṁ na sakkhissantīti-ādinā nayena cintetvā vitakketi. Tāpi "idāni ayyo amhākaṁ pītabhāvaṁ icchati, idāni lohitabhāvan"ti tādisāva ahesuṁ.

Accheraṁ vādesīti pāṇitalaṁ vādesi. **Pañcaṅgikassā**ti ātataṁ vitataṁ ātatavitataṁ ghanaṁ susiranti imehi pañcahi aṅgehi samannāgatassa. Tattha ātataṁ nāma cammapariyonaddhesu bheri-ādīsu ekatalatūriyaṁ, vitataṁ nāma ubhayatalaṁ, ātatavitataṁ nāma

sabbaso pariyonaddhaṁ, susiraṁ vaṁsādi, ghanaṁ sammādi. **Suvinītassā**ti ākaḍḍhanasithilakaraṇādīhi sumucchitassa. **Suppaṭipatāḷitassā**ti pamāṇe ṭhitabhāvajānanatthaṁ suṭṭhu paṭipatāḷitassa. **Kusalehi susamannāhatassā**ti ye vādetuṁ kusalā chekā, tehi vāditassa. **Vaggū**ti cheko sundaro. **Rajanīyo**ti rañjetuṁ samattho. **Kamanīyo**ti kāmetabbayutto. Khamanīyoti vā pāṭho, divasampi suyyamāno khamateva, na nibbindatīti attho. **Madanīyo**ti mānamadapurisamadajanano. **Indriyāni okkhipī**ti "asāruppaṁ imā devatā karontī"ti indriyāni heṭṭhā khipi, na akkhīni ummīletvā olokesi. **Na khvayyo Anuruddho sādiyatī**ti "mayaṁ naccāma gāyāma, ayyo pana Anuruddho na kho sādiyati, akkhīni ummīletvā na oloketi, kiṁ mayaṁ naccitvā vā gāyitvā vā karissāmā"ti tattheva antaradhāyiṁsu. **Yena Bhagavā tenupasaṅkamī**ti tāsaṁ devatānaṁ ānubhāvaṁ disvā "katihi nu kho dhammehi samannāgato mātugāmo manāpakāyike devaloke nibbattatī"ti imamatthaṁ pucchituṁ upasaṅkami.

9-10. Idhalokikasuttadvayavaṇṇanā

49-50. Navame **ayaṁ'sa loko**[1] **āraddho hotī**ti ayamassa loko idhaloke karaṇamattāya āraddhattā[2] paripuṇṇattā āraddho hoti paripuṇṇo. **Soḷasākārasampannā**ti sutte vuttehi aṭṭhahi, gāthāsu[3] aṭṭhahīti soḷasahi ākārehi samannāgatā, yāni vā[4] aṭṭhaṅgāni parampi tesu samādapetīti evampi soḷasākārasampannāti eke. Saddhāsīlapaññā[5] panettha missikā kathitā. Dasamaṁ bhikkhusaṁghassa kathitaṁ. Sabbasuttesu pana yaṁ na vuttaṁ, taṁ heṭṭhā āgatanayattā uttānatthamevāti.

Uposathavaggo pañcamo.

Paṭhamapaṇṇāsako niṭṭhito.

---

1. Ayaṁ loko (Ka)
2. Loko karaṇamattāya āraddhattā (Sī), loko idhaloke karaṇakammatthāya vīriyassa āraddhattā (Syā)
3. Aṭṭhakathāsu (Sī, Syā) 4. Yāni tassā (Sī, Ka) 5. Saddhāsīlacāgapaññā (Syā, Ka)

2. Dutiyapaṇṇāsaka

(6) 1. Gotamīvagga

1. Gotamīsuttavaṇṇanā

51. Chaṭṭhassa paṭhame **sakkasu viharatī**ti paṭhamagamanena gantvā viharati. **Mahāpajāpatī**ti puttapajāya ceva dhītupajāya ca mahantattā evaṁladdhanāmā. **Yena Bhagavā tenupasaṅkamī**ti Bhagavā Kapilapuraṁ gantvā paṭhamameva Nandaṁ pabbājesi, sattame divase Rāhulakumāraṁ. **Cumbaṭakakalahe**[1] pana ubhayanagaravāsikesu yuddhatthāya nikkhantesu Satthā gantvā te rājāno saññāpetvā **Attadaṇḍasuttaṁ**[2] kathesi. Rājāno pasīditvā aḍḍhatiyasate aḍḍhatiyasate kumāre adaṁsu, tāni pañca kumārasatāni Satthu santike pabbajiṁsu, atha nesaṁ pajāpatiyo sāsanaṁ pesetvā anabhiratiṁ uppādayiṁsu. Satthā tesaṁ anabhiratiyā uppannabhāvaṁ ñatvā te pañcasate daharabhikkhū kuṇāladahaṁ netvā attano kuṇālakāle nisinnapubbe pāsāṇatale nisīditvā **Kuṇālajātakakathāya**[3] tesaṁ anabhiratiṁ vinodetvā sabbepi te sotāpattiphale patiṭṭhāpesi, puna Mahāvanaṁ ānetvā arahattaphaleti. Tesaṁ cittajānanatthaṁ punapi pajāpatiyo Sāsanaṁ pahiṇiṁsu. Te "abhabbā mayaṁ gharāvāsassā"ti paṭisāsanaṁ pahiṇiṁsu. Tā "na dāni amhākaṁ gharaṁ gantuṁ yuttaṁ, Mahāpajāpatiyā santikaṁ gantvā pabbajjaṁ anujānāpetvā pabbajissāmā"ti pañcasatāpi Mahāpajāpatiṁ upasaṅkamitvā "ayye amhākaṁ pabbajjaṁ anujānāpethā"ti āhaṁsu. Mahāpajāpatī tā itthiyo gahetvā yena Bhagavā tenupasaṅkami. Setacchattassa heṭṭhā rañño parinibbutakāle upasaṅkamītipi vadantiyeva.

Alaṁ Gotami, mā te ruccīti kasmā paṭikkhipi, nanu sabbesampi Buddhānaṁ catasso parisā hontīti? Kāmaṁ honti, kilametvā pana anekavāraṁ yācite anuññātaṁ pabbajjaṁ "dukkhena laddhā"ti sammā paripālessantīti garuṁ katvā anuññātukāmo paṭikkhipi. **Pakkāmī**ti puna Kapilapurameva pāvisi.

---

1. Dī-Ṭṭha 2. 266; Saṁ-Ṭṭha 1. 64 piṭṭhesu.
2. Khu 1. 424; Khu 7. 315 piṭṭhesu.
3. Khu 6. 113 piṭṭhe.

yathābhirantaṁ viharitvāti bodhaneyyasattānaṁ upanissayaṁ olokento yathājjhāsayena viharitvā. **Cārikaṁ pakkāmī**ti mahājanasaṅgahaṁ karonto uttamāya Buddhasiriyā anopamena Buddhavilāsena aturitacārikaṁ pakkāmi.

Sambahulāhi sākiyānīhi saddhinti antonivesanamhiyeva Dasabalaṁ uddissa pabbajjāvesaṁ gahetvā pañcasatā sākiyāniyo pabbajjāvesaṁyeva gāhāpetvā sabbāhipi tāhi sambahulāhi sākiyānīhi saddhiṁ. **Cārikaṁ pakkāmī**ti gamanaṁ abhinīhari. Gamanābhinīharaṇakāle pana tā sukhumālā rājitthiyo padasā gantuṁ na sakkhissantīti Sākiyakoliyarājāno sovaṇṇasivikāyo upaṭṭhāpayiṁsu. Tā pana "yāne āruyha gacchantīhi Satthari agāravo kato hotī"ti ekapaṇṇāsayojanikaṁ maggaṁ padasāva paṭipajjiṁsu. Rājānopi purato ca pacchato ca ārakkhaṁ saṁvidahāpetvā taṇḍulasappitelādīnaṁ sakaṭāni pūrāpetvā "gataṭṭhāne gataṭṭhāne āhāraṁ paṭiyādethā"ti purise pesayiṁsu. **Sūnehi pādehī**ti tāsañhi sukhumālattā pādesu eko phoṭo uṭṭheti, eko bhijjati. Ubho pādā kaṭakaṭṭhisamparikiṇṇā viya hutvā uddhumātā jātā. Tena vuttaṁ "sūnehi pādehī"ti. **Bahidvārakoṭṭhake**ti dvārakoṭṭhakato bahi. Kasmā panevaṁ ṭhitāti? Evaṁ kirassā ahosi "ahaṁ Tathāgatena ananuññātā sayameva pabbajjāvesaṁ aggahesiṁ, evaṁ gahitabhāvo ca pana me sakalajambudīpe pākaṭo jāto. Sace Satthā pabbajjaṁ anujānāti, iccetaṁ kusalaṁ. Sace pana nānujānissati, mahatī garahā bhavissatī"ti vihāraṁ pavisituṁ asakkontī rodamānāva aṭṭhāsi.

Kiṁ nu tvaṁ Gotamīti kiṁ nu rājakulānaṁ vipatti uppannā, kena tvaṁ kāraṇena evaṁ vivaṇṇabhāvaṁ pattā, sūnehi pādehi -pa- ṭhitāti. **Aññenapi pariyāyenā**ti aññenapi kāraṇena. **Bahukārā bhante**ti-ādinā tassā guṇaṁ kathetvā puna pabbajjaṁ yācanto evamāha. Satthāpi "itthiyo nāma parittapaññā, ekāyācitamattena pabbajjāya anuññātāya na mama Sāsanaṁ garuṁ katvā gaṇhissantī"ti tikkhattuṁ paṭikkhipitvā idāni garuṁ katvā gāhāpetukāmatāya **sace Ānanda Mahāpajāpatī**

Gotamī aṭṭha garudhamme paṭiggaṇhāti, sāva'ssā hotu upasampadāti-ādimāha. Tattha **sāvassā**ti sā eva assā pabbajjāpi upasampadāpi hotu.

Tadahūpasampannassāti taṁdivasaṁ upasampannassa. **Abhivādanaṁ paccuṭṭhānaṁ añjalikammaṁ sāmīcikammaṁ kattabban**ti omānātimāne akatvā pañcapatiṭṭhitena abhivādanaṁ, āsanā paccuṭṭhāya paccuggamanavasena paccuṭṭhānaṁ, dasanakhe samodhānetvā añjalikammaṁ, āsanapaññāpanabījanādikaṁ anucchavikakammasaṅkhātaṁ sāmīcikammañca kattabbaṁ. **Abhikkhuke āvāse**ti yattha vasantiyā anantarāyena ovādatthāya upasaṅkamanaṭṭhāne ovādadāyako ācariyo natthi, ayaṁ abhikkhuko āvāso nāma. Evarūpe āvāse vassaṁ na upagantabbaṁ. **Anvaḍḍhamāsan**ti anuposathikaṁ. **Ovādūpasaṅkamanan**ti ovādatthāya upasaṅkamanaṁ. **Diṭṭhenā**ti cakkhunā diṭṭhena. **Sutenā**ti sotena sutena. **Parisaṅkāyā**ti diṭṭhasutavasena[1] parisaṅkitena. **Garudhamman**ti garukaṁ saṁghādisesāpattiṁ. **Pakkhamānattan**ti anūnāni pannarasa divasāni mānattaṁ. **Chasu dhammesū**ti vikālabhojanacchaṭṭhesu sikkhāpadesu. **Sikkhitasikkhāyā**ti ekasikkhampi akhaṇḍaṁ katvā pūritasikkhāya[2]. **Akkositabbo paribhāsitabbo**ti dasannaṁ akkosavatthūnaṁ aññatarena akkosavatthunā na akkositabbo, bhayūpadaṁsanāya[3] yāya kāyaci paribhāsāya na paribhāsitabbo.

Ovaṭo bhikkhunīnaṁ bhikkhūsu vacanapathoti ovādānusāsanadhammakathāsaṅkhāto vacanapatho bhikkhunīnaṁ bhikkhūsu ovarito pihito, na bhikkhuniyā koci bhikkhu ovaditabbo vā anusāsitabbo vā. "Bhante porāṇakattherā idaṁ cīvaravattaṁ pūrayiṁsū"ti evaṁ pana paveṇivasena kathetuṁ vaṭṭati. **Anovaṭo bhikkhūnaṁ bhikkhunīsu vacanapatho**ti bhikkhūnaṁ pana bhikkhunīsu vacanapatho anivārito, yathāruci ovadituṁ anusāsituṁ dhammakathaṁ kathetunti ayamettha saṅkhepo, vitthārato panesā garudhammakathā samantapāsādikāya vinayasaṁvaṇṇanāya[4] vuttanayeneva veditabbā.

Ime pana aṭṭha garudhamme Satthu santike uggahetvā therena attano ārociyamāne sutvāva Mahāpajāpatiyā tāva mahantaṁ domanassaṁ

---

1. Diṭṭhasutamutavasena (Sī)
2. Tāya sikkhitasikkhāya (Sī, Ka)
3. Bhayaparamparāya (Sī), bhayūparamparāya (Ka)
4. Vi-Ṭṭha 3. 57 piṭṭhe.

khaṇena paṭippassambhi, Anotattadahato ābhatena sītudakassa ghaṭasatena matthake parisittā viya vigatapariḷāhā attamanā hutvā garudhammapaṭiggahaṇena uppannapītipāmojjaṁ āvikarontī **seyyathāpi bhante**ti-ādikaṁ udānaṁ udānesi.

Kumbhatthenakehīti kumbhe dīpaṁ jāletvā tena ālokena paraghare bhaṇḍaṁ vicinitvā thenakacorehi. **Setaṭṭhikā nāma rogajātī**ti eko pāṇako nāḷamajjhagataṁ kaṇḍaṁ vijjhati, yena viddhā kaṇḍā[1] nikkhantampi sālisīsaṁ khīraṁ gahetuṁ na sakkoti. **Mañjiṭṭhikā**[2] **nāma rogajātī**ti ucchūnaṁ antorattabhāvo.

Mahato taḷākassa paṭikacceva āḷinti iminā pana etamatthaṁ dasseti—yathā mahato taḷākassa pāḷiyā abaddhāyapi kiñci udakaṁ tiṭṭhateva, paṭhamameva baddhāya pana yaṁ abaddhapaccayā na tiṭṭheyya, tampi tiṭṭheyya, evameva ye ime anuppanne vatthusmiṁ paṭikacceva anatikkamanatthāya garudhammā paññattā, tesu apaññattesu mātugāmassa pabbajitattā pañca vassasatāni saddhammo tiṭṭheyya. Paṭikacceva paññattattā pana aparānipi pañca vassasatāni ṭhassatīti evaṁ paṭhamaṁ vuttavassasahassameva ṭhassati. **Vassasahassan**ti cetaṁ paṭisambhidāpabhedappattakhīṇāsavānaṁ vaseneva vuttaṁ, tato pana uttaripi sukkhavipassakakhīṇāsavavasena vassasahassaṁ, anāgāmivasena vassasahassaṁ, sakadāgāmivasena vassasahassaṁ, sotāpannavasena vassasahassanti evaṁ pañcavassasahassāni paṭivedhasaddhammo ṭhassati. Pariyattidhammopi tāniyeva. Na hi pariyattiyā asati paṭivedho atthi, nāpi pariyattiyā sati paṭivedho na hoti. Liṅgaṁ pana pariyattiyā antarahitāyapi ciraṁ pavattissatīti.

2. Ovādasuttavaṇṇanā

52. Dutiye **bahussuto**ti idha sakalassapi Buddhavacanassa vasena bahussutabhāvo veditabbo. **Garudhamman**ti kāyasaṁsaggaṁ. Ayamettha saṅkhepo. Bhikkhunovādakavinicchayo pana samantapāsādikāya[3] vuttanayeneva veditabbo.

---

1. Viddhattā vaṇḍaṁ (Ka) 2. Mañjeṭṭhikā (Sī, Syā) 3. Vi-Ṭṭha 3. 53 piṭṭhe.

3. Saṁkhittasuttavaṇṇanā

53. Tatiye **sarāgāyā**ti sarāgatthāya. **Virāgāyā**ti virajjanatthāya. **Saṁyogāyā**ti vaṭṭe saṁyogatthāya. **Visaṁyogāyā**ti vaṭṭe visaṁyogabhāvatthāya. **Ācayāyā**ti vaṭṭassa vaḍḍhanatthāya. **No apacayāyā**ti na vaṭṭaviddhaṁsanatthāya. **Dubbharatāyā**ti dupposanatthāya. **No subharatāyā**ti na sukhaposanatthāya. Imasmiṁ sutte paṭhamavārena vaṭṭaṁ kathitaṁ, dutiyavārena vivaṭṭaṁ kathitaṁ. Iminā ca pana ovādena Gotamī arahattaṁ pattāti.

4. Dīghajāṇusuttavaṇṇanā

54. Catutthe **byagghapajjā**ti idamassa paveṇi nāma vasena[1] ālapanaṁ. Tassa hi pubbapurisā byagghapathe jātāti tasmiṁ kule manussā byagghapajjāti vuccanti. **Issattenā**ti[2] issāsakammena. **Tatrūpāyāyā**ti "imasmiṁ kāle idaṁ nāma kātuṁ vaṭṭatī"ti jānane upāyabhūtāya. **Vuddhasīlino**ti vaḍḍhitasīlā vuddhasamācārā. **Āyan**ti āgamanaṁ. **Nāccogāḷhan**ti nātimahantaṁ. **Nātihīnan**ti nātikasiraṁ. **Pariyādāyā**ti gahetvā khepetvā. Tattha yassa vayato diguṇo āyo, tassa vayo āyaṁ pariyādātuṁ na sakkoti.

"Catudhā vibhaje bhoge, paṇḍito gharamāvasaṁ.
Ekena bhoge bhuñjeyya, dvīhi kammaṁ payojaye.
Catutthañca nidhāpeyya, āpadāsu bhavissatī"ti[3]—

Evaṁ paṭipajjato pana vayo āyaṁ pariyādātuṁ na sakkotiyeva.

Udumbarakhādīvāti[4] yathā udumbarāni khāditukāmena pakke udumbararukkhe cālite ekappahāreneva bahūni phalāni patanti, so khāditabbayuttakāni khāditvā itarāni bahutarāni pahāya gacchati, evamevaṁ yo āyato vayaṁ bahutaraṁ katvā vippakiranto bhoge paribhuñjati, so "udumbarakhādikaṁvāyaṁ[5] kulaputto bhoge khādatī"ti vuccati.

---

1. Nāmapaveṇivasena (Syā, Ka)
2. Issatthenāti (Sī, Syā)
3. Dī 3. 153 piṭṭhe.
4. Udumbarakhādikanti (Sī, Syā)
5. Udumbarakhādikaṁ cāyaṁ (Syā)

ajeṭṭhamaraṇanti anāyakamaraṇaṁ[1]. **Samaṁ jīvikaṁ kappetī**ti sammā jīvikaṁ kappeti. **Samajīvitā**ti samajīvitāya jīvitā[2]. **Apāyamukhānī**ti vināsassa ṭhānāni.

Uṭṭhātā kammadheyyesūti kammakaraṇaṭṭhānesu uṭṭhānavīriyasampanno. **Vidhānavā**ti vidahanasampanno[3]. **Sotthānaṁ samparāyikan**ti sotthibhūtaṁ samparāyikaṁ. **Saccanāmenā**ti Buddhattāyeva Buddhoti evaṁ avitathanāmena. **Cāgo puññaṁ pavaḍḍhatī**ti cāgo ca sesapuññañca pavaḍḍhati. Imasmiṁ sutte saddhādayo missakā kathitā. Pañcamaṁ uttānameva.

6. Bhayasuttavaṇṇanā

56. Chaṭṭhe **gabbho**ti gabbhavāso. **Diṭṭhadhammikāpī**ti sandiṭṭhikā gabbhavāsasadisā[4] punapi manussagabbhā[5]. **Samparāyikāpī**ti ṭhapetvā manussagabbhe sesagabbhā. **Ubhayaṁ ete kāmā pavuccantī**ti bhayañca dukkhañca, bhayañca rogo ca, bhayañca gaṇḍo ca, bhayañca sallañca, bhayañca saṅgo ca, bhayañca paṅko ca, bhayañca gabbho cāti evaṁ ubhayaṁ ete kāmā pavuccanti. **Sātarūpenā**ti kāmasukhena. **Palipathan**ti vaṭṭapalipathaṁ[6]. **Atikkammā**ti imasmiṁ ṭhāne vipassanaṁ vaḍḍhetvā assa bhikkhuno arahattappattabhāvo gahito. Evarūpaṁ pajaṁ[7] jātijarūpetaṁ tīsu bhavesu phandamānaṁ avekkhatīti sutte vaṭṭaṁ kathetvā gāthāsu vivaṭṭaṁ kathitanti. Sattamaṭṭhamāni uttānatthāneva.

9-10. Puggalasuttadvayavaṇṇanā

59-60. Navame **ujubhūto**ti kāyavaṅkādīnaṁ abhāvena ujuko. **Paññāsīlasamāhito**ti paññāya ca sīlena ca samannāgato. **Yajamānānan**ti dānaṁ dadantānaṁ. **Puññapekkhānan**ti puññaṁ olokentānaṁ

---

1. Ajaddhumārikanti anāthamaraṇaṁ (Sī), addhamārikanti anāthamaraṇaṁ (Syā) Ma-Ṭṭha 2. 191 piṭṭhe ajajjitanti padassa saṁvaṇṇanāyapi saddhiṁ saṁsandetabbaṁ.
2. Samaṁ jīvikā (Sī)
3. Vidhānasampanno (Sī, Syā)
4. Sandiṭṭhikagabbhavāsasadisā (?)
5. Puna mānusā (Ka)
6. Palipanti vaṭṭapalipaṁ (Sī)
7. Gatapalipaṁ taṁ evarūpaṁ pajaṁ (Sī), evarūpaṁ hi pajaṁ (Syā)

gavesantānaṁ. **Opadhikan**ti upadhivipākaṁ, opadhibhūtaṁ ṭhānaṁ appamāṇaṁ[1]. Dasame **samukkaṭṭho**ti ukkaṭṭho uttamo. **Sattānan**ti sabbasattānaṁ. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Gotamīvaggo chaṭṭho.

---

(7) 2. Bhūmicālavagga

1. Icchāsuttavaṇṇanā

61. Sattamassa paṭhame **pavivittassā**ti kāyavivekena vivittassa. **Nirāyattavuttino**ti katthaci anāyattavuttino vipassanākammikassa. **Lābhāyā**ti catupaccayalābhāya. **Socī ca paridevī cā**ti sokī ca paridevī ca. Socicca parideviccātipi pāṭho. **Cuto ca saddhammā**ti taṁkhaṇaṁyeva vipassanāsaddhammā cuto. Imasmiṁ sutte vaṭṭavivaṭṭaṁ kathitaṁ.

2. Alaṁsuttavaṇṇanā

62. Dutiye **alaṁ attano alaṁ paresan**ti attano ca paresañca hitapaṭipattiyaṁ samattho pariyatto anucchaviko. **Khippanisantī**ti khippaṁ upadhāreti, khandhadhātu-āyatanādīsu kathiyamānesu te dhamme khippaṁ jānātīti attho. Imasmiṁ sutte samathavipassanā kathitā. Puggalajjhāsayena pana desanāvilāsena cetaṁ matthakato paṭṭhāya heṭṭhā otarantaṁ kathitanti.

3. Saṁkhittasuttavaṇṇanā

63. Tatiye **evamevā**ti nikkāraṇeneva. Yathā vā ayaṁ yācati, evameva. **Moghapurisā**ti mūḷhapurisā tucchapurisā. **Ajjhesantī**ti yācanti. **Anubandhitabban**ti iriyāpathānugamanena anubandhitabbaṁ maṁ na vijahitabbaṁ maññanti. Ājānanatthaṁ apasādento evamāha. Esa kira bhikkhu ovāde dinnepi pamādameva anuyuñjati, dhammaṁ sutvā tattheva vasati, samaṇadhammaṁ kātuṁ na icchati. Tasmā Bhagavā evaṁ apasādetvā puna yasmā so arahattassa

---

1. Avibhūtaṁ ṭhānaṁ appamāṇaṁ (Sī), adhibhūtaṁ vā nappamāṇaṁ (Syā)

upanissayasampanno, tasmā taṁ ovadanto **tasmā tiha te bhikkhu evaṁ sikkhitabban**ti-ādimāha. Tattha **ajjhattaṁ me cittaṁ ṭhitaṁ bhavissati susaṇṭhitaṁ, na ca uppannā pāpakā akusalā dhammā cittaṁ pariyādāya ṭhassantī**ti iminā tāvassa ovādena niyakajjhattavasena cittekaggatāmatto mūlasamādhi vutto.

Tato "ettakeneva santuṭṭhiṁ anāpajjitvā evaṁ so samādhi vaḍḍhetabbo"ti dassetuṁ **yato kho te bhikkhu ajjhattaṁ cittaṁ ṭhitaṁ hoti susaṇṭhitaṁ, na ca uppannā pāpakā akusalā dhammā cittaṁ pariyādāya tiṭṭhanti, tato te bhikkhu evaṁ sikkhitabbaṁ "mettā me cetovimutti bhāvitā bhavissati -pa- Susamāraddhā"**ti evamassa mettāvasena bhāvanaṁ vaḍḍhetvā puna **yato kho te bhikkhu ayaṁ samādhi evaṁ bhāvito hoti bahulīkato, tato tvaṁ bhikkhu imaṁ samādhiṁ savitakkasavicārampi bhāveyyāsī**ti-ādi vuttaṁ. Tassattho—yadā te bhikkhu ayaṁ mūlasamādhi evaṁ mettāvasena bhāvito hoti, tadā tvaṁ tāvatakenapi tuṭṭhiṁ anāpajjitvāva imaṁ mūlasamādhiṁ aññesupi ārammaṇesu catukkapañcakajjhānāni pāpayamāno "savitakkasavicārampī"ti-ādinā nayena bhāveyyāsīti.

Evaṁ vatvā ca pana avasesabrahmavihārapubbaṅgamampissa aññesu ārammaṇesu catukkapañcakajjhānabhāvanaṁ kareyyāsīti dassento **yato kho te bhikkhu ayaṁ samādhi evaṁ bhāvito hoti subhāvito, tato te bhikkhu evaṁ sikkhitabbaṁ "karuṇā me ceto vimuttī"**ti-ādimāha. Evaṁ mettāpubbaṅgamaṁ catukkapañcakajjhānabhāvanaṁ dassetvā puna kāyānupassanādipubbaṅgamaṁ dassetuṁ. **yato kho te bhikkhu ayaṁ samādi evaṁ bhāvito hoti subhāvito, tato te bhikkhu evaṁ sikkhitabbaṁ "kāye kāyānupassī"**ti-ādiṁ vatvā **yato kho te bhikkhu ayaṁ samādhi evaṁ bhāvito hoti subhāvito, tato tvaṁ bhikkhu yena yeneva gagghasī**ti[1]ādimāha. Tattha **gagghasī**ti gamissasi. **Phāsuṁyevā**ti iminā arahattaṁ dasseti. Arahattappatto hi sabbiriyāpathesu phāsu viharati nāma.

---

1. Gacchasīti (Sī), tagghasīti (Syā)

4. Gayāsīsasuttavaṇṇanā

64. Catutthe **etadavocā**ti attano padhānabhūmiyaṁ uppannaṁ vitakkaṁ bhikkhusaṁghassa ārocetuṁ etaṁ "pubbāhaṁ bhikkhave"ti-ādivacanaṁ avoca. **Obhāsan**ti dibbacakkhuñāṇobhāsaṁ. **Ñāṇadassanan**ti dibbacakkhubhūtaṁ ñāṇasaṅkhātaṁ dassanaṁ. **Sannivutthapubban**ti ekato vasitapubbaṁ. Imasmiṁ pana sutte dibbacakkhuñāṇaṁ iddhividhañāṇaṁ cetopariyañāṇaṁ yathākammupagañāṇaṁ anāgataṁsañāṇaṁ paccuppannaṁsañāṇaṁ atītaṁsañāṇaṁ pubbenivāsañāṇanti imāni tāva aṭṭha ñāṇāni Pāḷiyaṁyeva āgatāni, tehi pana saddhiṁ vipassanāñāṇāni cattāri maggañāṇāni cattāri phalañāṇāni cattāri paccavekkhaṇañāṇāni cattāri paṭisambhidāñāṇāni cha asādhāraṇañāṇānīti etāni ñāṇāni samodhānetvā kathentena evaṁ idaṁ suttaṁ kathitaṁ nāma hoti.

5. Abhibhāyatanasuttavaṇṇanā

65. Pañcame **abhibhāyatanānī**ti abhibhavanakāraṇāni. Kiṁ abhibhavanti? Paccanīkadhammepi ārammaṇānipi. Tāni hi paṭipakkhabhāvena paccanīkadhamme abhibhavanti, puggalassa ñāṇuttariyatāya ārammaṇāni. **Ajjhattaṁ rūpasaññī**ti-ādīsu pana ajjhattarūpe parikammavasena ajjhattaṁ rūpasaññī nāma hoti. Ajjhattaṁ hi nīlaparikammaṁ karonto kese vā pitte vā akkhitārakāya vā karoti, pītaparikammaṁ karonto mede vā chaviyā vā hatthatalapādatalesu vā akkhīnaṁ pītaṭṭhāne vā karoti, lohitaparikammaṁ karonto maṁse vā lohite vā jivhāya vā akkhīnaṁ rattaṭṭhāne vā karoti,odātaparikammaṁ karonto aṭṭhimhi vā dante vā nakhe vā akkhīnaṁ setaṭṭhāne vā karoti. Taṁ pana sunīlakaṁ supītakaṁ sulohitakaṁ su-odātaṁ na hoti, avisuddhameva hoti.

Eko bahiddhā rūpāni passatīti yassevaṁ parikammaṁ ajjhattaṁ uppannaṁ hoti nimittaṁ pana bahiddhā, so evaṁ ajjhattaṁ parikammassa bahiddhā ca appanāya vasena "ajjhattaṁ rūpasaññī eko bahiddhā rūpāni passatī"ti vuccati. **Parittānī**ti avaḍḍhitāni. **Suvaṇṇadubbaṇṇānī**ti suvaṇṇāni vā hontu dubbaṇṇāni vā, parittavaseneva idaṁ abhibhāyatanaṁ vuttanti veditabbaṁ. **Tāni abhibhuyyā**ti yathā nāma sampannaggahaṇiko kaṭacchumattaṁ bhattaṁ labhitvā "kiṁ ettha

bhuñjitabbaṁ atthī”ti saṁkaḍḍhitvā ekakabaḷameva karoti, evameva ñāṇuttariko puggalo visadañāṇo “kimettha parittake ārammaṇe samāpajjitabbaṁ atthi, nāyaṁ mama bhāro”ti[1] tāni rūpāni abhibhavitvā samāpajjati, saha nimittuppādenevettha appanaṁ pāpetīti attho. **Jānāmi passāmī**ti iminā panassa ābhogo kathito. So ca kho samāpattito vuṭṭhitassa, na antosamāpattiyaṁ. **Evaṁsaññī hotī**ti ābhogasaññāyapi jhānasaññāyapi evaṁsaññī hoti. Abhibhavanasaññā hissa antosamāpattiyampi atthi, ābhogasaññā pana samāpattito vuṭṭhitasseva.

Appamāṇānīti vaḍḍhitappamāṇāni, mahantānīti attho. **Abhibhuyyā**ti ettha pana yathā mahagghaso puriso ekaṁ bhattavaḍḍhitakaṁ labhitvā “aññāpi hotu, aññāpi hotu, kiṁ esā mayhaṁ karissatī”ti na taṁ mahantato passati, evameva ñāṇuttaro puggalo visadañāṇo “kiṁ ettha samāpajjitabbaṁ, nayidaṁ appamāṇaṁ, na mayhaṁ cittekaggatākaraṇe bhāro atthī”ti abhibhavitvā samāpajjati, saha nimittuppādanevettha appanaṁ pāpetīti attho.

Ajjhattaṁ arūpasaññīti alābhitāya vā anatthikatāya vā ajjhattarūpe parikammasaññāvirahito.

Eko bahiddhā rūpāni passatīti yassa parikammampi nimittampi bahiddhā uppannaṁ, so evaṁ bahiddhā parikammassa ceva appanāya ca vasena “ajjhattaṁ arūpasaññī eko bahiddhā rūpāni passatī”ti vuccati. Sesamettha catutthābhibhāyatane ca vuttanayameva. Imesu pana catūsu parittaṁ vitakkacaritavasena āgataṁ, appamāṇaṁ mohacaritavasena. Suvaṇṇaṁ dosacaritavasena, dubbaṇṇaṁ rāgacaritavasena. Etesañhi etāni sappāyāni. Sā ca nesaṁ sappāyatā Visuddhimagge[2] cariyaniddese vuttā.

Pañcama-abhibhāyatanādīsu **nīlānī**ti sabbasaṅgāhikavasena[3] vuttaṁ. **Nīlavaṇṇānī**ti vaṇṇavasena. **Nīlanidassanānī**ti nidassanavasena. Apaññāyamānavivarāni asambhinnavaṇṇāni ekanīlāneva hutvā dissantīti vuttaṁ hoti.

---

1. Dukkaroti (Ka)
2. Visuddhi 1. 98 piṭṭhe.
3. Sabbasaṅgāhakavasena (Aṁ-Ṭṭha 1. 407 piṭṭhe)

nīlanibhāsānīti idaṁ pana obhāsavasena vuttaṁ, nīlobhāsāni nīlappabhāyuttānīti attho. Etena nesaṁ suvisuddhataṁ dasseti. Visuddhavaṇṇavaseneva hi imāni abhibhāyatanāni vuttāni. "Nīlakasiṇaṁ uggaṇhanto nīlasmiṁ nimittaṁ gaṇhāti pupphasmiṁ vā vatthasmiṁ vā vaṇṇadhātuyā vā"ti-ādikaṁ panettha kasiṇakaraṇañca parikammañca appanāvidhānañca sabbaṁ Visuddhimagge[1] vitthārato vuttamevāti.

6. Vimokkhasuttavaṇṇanā

66. **Vimokkhā**ti kenaṭṭhena vimokkhā? Adhimuccanaṭṭhena. Ko panāyaṁ adhimuccanaṭṭho nāma? Paccanīkadhammehi ca suṭṭhu muccanaṭṭho, ārammaṇe ca abhirativasena suṭṭhu muccanaṭṭho, pitu-aṅke vissaṭṭhaṅgapaccaṅgassa dārakassa sayanaṁ viya aniggahitabhāvena nirāsaṅkatāya ārammaṇe pavattīti vuttaṁ hoti. Ayaṁ panattho pacchime vimokkhe natthi, purimesu vimokkhesu atthi.

Rūpī rūpāni passatīti ettha ajjhattaṁ kesādīsu nīlakasiṇādivasena uppāditaṁ rūpajjhānaṁ rūpaṁ, tadassatthīti rūpī. Bahiddhāpi nīlakasiṇādīni rūpāni jhānacakkhunā passati. Iminā ajjhattabahiddhavatthukesu kasiṇesu uppāditajjhānassa puggalassa cattāri rūpāvacarajjhānāni dassitāni. **Ajjhattaṁ arūpasaññī**ti ajjhattaṁ na rūpasaññī, attano kesādīsu anuppāditarūpāvacarajjhānoti attho. Iminā bahiddhā parikammaṁ katvā bahiddhāva uppāditajjhānassa rūpāvacarajjhānāni dassitāni.

Subhanteva adhimutto hotīti iminā suvisuddhesu nīlādīsu vaṇṇakasiṇesu jhānāni dassitāni. Tattha kiñcāpi anto-appanāya "subhan"ti ābhogo natthi, yo pana suvisuddhaṁ sutaṁ kasiṇaṁ ārammaṇaṁ katvā viharati, so yasmā "subhanti adhimutto hotī"ti vattabbataṁ āpajjati, tasmā evaṁ desanā katā. Paṭisambhidāmagge pana—

> "Kathaṁ subhanteva adhimutto hotīti vimokkho. Idha bhikkhu mettāsahagatena cetasā ekaṁ disaṁ -pa- viharati. Mettāya bhāvitattā sattā appaṭikūlā honti. Karuṇā.

---

1. Visuddhi 1. 120 piṭṭhe.

Muditā. Upekkhāsahagatena cetasā ekaṁ disaṁ -pa- viharati. Upekkhāya bhāvitattā sattā appaṭikūlā honti. Evaṁ subhanteva adhimutto hotīti vimokkho"ti[1] vuttaṁ.

Sabbaso rūpasaññānanti-ādīsu yaṁ vattabbaṁ, taṁ Visuddhimagge[2] vuttameva. **Ayaṁ aṭṭhamo vimokkho**ti ayaṁ catunnaṁ khandhānaṁ sabbaso vissaṭṭhattā vimuttattā aṭṭhamo uttamo vimokkho nāma.

7-8. Anariyavohārasuttavaṇṇanā

67-68. Sattame **anariyavohārā**ti na ariyakathā sadosakathā. Yāhi cetanāhi te vohāre voharanti, tāsaṁ etaṁ nāmaṁ. Aṭṭhame vuttapaṭipakkhanayena attho veditabbo.

9. Parisāsuttavaṇṇanā

69. Navame **khattiyaparisā**ti khattiyānaṁ parisānaṁ sannipāto samāgamo. Esa nayo sabbattha. **Anekasataṁ khattiyaparisan**ti Bimbisārasamāgamañātisamāgamalicchavisamāgamādisadisaṁ, aññesu cakkavāḷesupi labbhateva. **Sallapitapubban**ti ālāpasallāpo[3] katapubbo. **Sākacchā**ti dhammasākacchāpi samāpajjitapubbā. **Yādisako tesaṁ vaṇṇo**ti odātāpi honti kāḷāpi maṅguracchavīpi, Satthā suvaṇṇavaṇṇo. Idaṁ pana saṇṭhānaṁ paṭicca kathitaṁ. Saṇṭhānampi ca kevalaṁ tesaṁ paññāyatiyeva. Na pana Bhagavā milakkhasadiso hoti, nāpi āmuttamaṇikuṇḍalo, Buddhaveseneva nisīdati. Tepi[4] attano samānasaṇṭhānameva passanti. **Yādisako tesaṁ saro**ti te chinnassarāpi honti gaggarassarāpi[5] kākassarāpi, Satthā brahmassarova. Idaṁ pana bhāsantaraṁ sandhāya kathitaṁ. Sacepi hi Satthā rājāsane nisinno katheti, "ajja rājā madhurena kathetī"ti nesaṁ hoti. Kathetvā pakkante pana Bhagavati puna rājānaṁ āgataṁ disvā "ko nu kho ayan"ti vīmaṁsā uppajjati. Tattha **ko nukho ayan**ti "imasmiṁ ṭhāne idāneva Māgadhabhāsāya Sīhaḷabhāsāya madhurena ākārena kathento ko nu kho ayaṁ antarahito, kiṁ devo

---

1. Khu 9. 235 piṭṭhe.
2. Visuddhi 1. 322 piṭṭhe.
3. Allāpasallāpo (Sī, Syā)
4. Te pana (Dī-Ṭṭha 2. 150 piṭṭhe)
5. Khaṇḍassarāpi (Sī), bhabbhassarāpi (Syā)

udāhu manusso”ti evaṁ vīmaṁsantāpi na jānantīti attho. Kimatthaṁ panevaṁ ajānantānaṁ dhammaṁ desetīti? Vāsanatthāya. Evaṁ sutopi hi dhammo anāgate paccayo hotīti anāgataṁ paṭicca deseti. **Anekasataṁ brāhmaṇaparisan**ti-ādīnaṁ soṇadaṇḍasamāgamādivasena ceva aññacakkavāḷavasena ca sambhavo veditabbo.

10. Bhūmicālasuttavaṇṇanā

70. Dasame **nisīdanan**ti idha cammakhaṇḍaṁ adhippetaṁ. **Udenaṁ cetiyan**ti udenayakkhassa vasanaṭṭhāne katavihāro vuccati. **Gotamakā**dīsupi eseva nayo. **Bhāvitā**ti vaḍḍhitā. **Bahulīkatā**ti punappunaṁ katā. **Yānīkatā**ti yuttayānaṁ viya katā. **Vatthukatā**ti patiṭṭhānaṭṭhena vatthu viya katā. **Anuṭṭhitā**ti adhiṭṭhitā. **Paricitā**ti samantato citā suvaḍḍhitā. **Susamāraddhā**ti suṭṭhu samāraddhā.

Iti aniyamena kathetvā puna niyametvā dassento **Tathāgatassa kho**ti-ādimāha. Ettha **kappan**ti āyukappaṁ. Tasmiṁ tasmiṁ kāle yaṁ manussānaṁ āyuppamāṇaṁ, taṁ paripuṇṇaṁ karonto tiṭṭheyya. **Kappāvasesaṁ vā**ti “appaṁ vā bhiyyo”ti vuttavassasatato atirekaṁ vā. Mahāsīvatthero panāha—“Buddhānaṁ aṭṭhāne gajjitaṁ nāma natthi, punappunaṁ samāpajjitvā māraṇantikavedanaṁ vikkhambhento bhaddakappameva tiṭṭheyya. Kasmā pana na ṭhitoti? Upādinnakasarīraṁ nāma khaṇḍiccādīhi abhibhuyyati, Buddhā ca khaṇḍiccādibhāvaṁ appatvā pañcame āyukoṭṭhāse bahujanassa piyamanāpakāleyeva parinibbāyanti. Buddhānubuddhesu ca mahāsāvakesu parinibbutesu ekakeneva khāṇukena viya ṭhātabbaṁ hoti daharasāmaṇeraparivārena vā, tato ‘aho Buddhānaṁ parisā’ti hīḷetabbataṁ āpajjeyya. Tasmā na ṭhito”ti. Evaṁ vuttepi yo pana vuccati[1] “āyukappo”ti, idameva Aṭṭhakathāya niyāmitaṁ.

Yathā taṁ mārena pariyuṭṭhitacittoti ettha **tan**ti nipātamattaṁ, yathā mārena pariyuṭṭhitacitto ajjhotthaṭacitto aññopi koci puthujjano paṭivijjhituṁ na sakkuṇeyya, evameva nāsakkhi paṭivijjhitunti attho. Māro

1. So na ruccati (Ka, Dī-Ṭṭha 2. 145; Saṁ-Ṭṭha 3. 283 piṭṭhesu ca)

hi yassa sabbena sabbaṁ dvādasa vipallāsā appahīnā, tassa cittaṁ pariyuṭṭhāti. Therassa ca cattāro vipallāsā appahīnā, tenassa māro cittaṁ pariyuṭṭhāsi. So pana cittapariyuṭṭhānaṁ karonto kiṁ karotīti? Bheravaṁ rūpārammaṇaṁ vā dasseti, saddārammaṇaṁ vā sāveti. Tato sattā taṁ disvā vā sutvā vā satiṁ vissajjetvā vivaṭamukhā honti, tesaṁ mukhena hatthaṁ pavesetvā hadayaṁ maddati, tato visaññāva hutvā tiṭṭhanti. Therassa panesa mukhe hatthaṁ pavesetuṁ kiṁ sakkhissati, bheravārammaṇaṁ pana dassesi. Taṁ disvā thero nimittobhāsaṁ nappaṭivijjhi. Bhagavā jānantoyeva kimatthaṁ yāva tatiyaṁ āmantesīti? Parato "tiṭṭhatu bhante Bhagavā"ti yācite "tuyhevetaṁ dukkaṭaṁ, tuyhevetaṁ aparaddhan"ti dosāropanena sokatanukaraṇatthaṁ.

Māro pāpimāti ettha satte anatthe niyojento māretīti **māro. Pāpimā**ti tasseva vevacanaṁ. So hi pāpadhammasamannāgatattā "pāpimā"ti vuccati. Kaṇho, antako, namuci, pamattabandhūtipi tasseva nāmāni. **Bhāsitā kho panesā**ti ayañhi Bhagavato sambodhipattiyā aṭṭhame sattāhe Bodhimaṇḍeyeva āgantvā "Bhagavā yadatthaṁ tumhehi pāramiyo pūritā, so vo attho anuppatto, paṭividdhaṁ sabbaññutaññāṇaṁ, kiṁ te lokavicāraṇenā"ti vatvā yathā ajja, evameva "parinibbātu dāni bhante Bhagavā"ti yāci. Bhagavā cassa "na tāvāhan"ti-ādīni vatvā paṭikkhipi. Taṁ sandhāya "bhāsitā kho panesā bhante"ti-ādimāha.

Tattha **viyattā**ti maggavasena byattā, tatheva **vinītā,** tathā **visāradā. Bahussutā**ti Tepiṭakavasena bahu sutaṁ etesanti **bahussutā.** Tameva dhammaṁ dhārentīti **dhammadharā.** Atha vā pariyattibahussutā ceva paṭivedhabahussutā ca. Pariyattipaṭivedhadhammānaṁyeva dhāraṇato dhammadharāti evamettha attho daṭṭhabbo. **Dhammānudhammappaṭipannā**ti ariyadhammassa anudhammabhūtaṁ vipassanādhammaṁ paṭipannā. **Sāmīcippaṭipannā**ti anucchavikapaṭipadaṁ paṭipannā. **Anudhammacārino**ti anudhammaṁ caraṇasīlā. **Sakaṁ ācariyakan**ti attano ācariyavādaṁ. **Ācikkhissantī**ti-ādīni sabbāni aññamaññavevacanāni. **Sahadhammenā**ti sahetukena sakāraṇena vacanena. **Sappāṭihāriyan**ti yāva na niyyānikaṁ katvā dhammaṁ desessanti.

Brahmacariyanti sikkhāttayasaṅgahitaṁ sakalaṁ Sāsanabrahmacariyaṁ. **Iddhan**ti samiddhaṁ jhānassādavasena. **Phītan**ti vuddhipattaṁ sabbapāliphullaṁ viya abhiññāsampattivasena[1]. **Vitthārikan**ti vitthataṁ tasmiṁ tasmiṁ disābhāge patiṭṭhitavasena. **Bāhujaññan**ti bahūhi ñātaṁ paṭividdhaṁ mahājanābhisamayavasena. **Puthūbhūtan**ti sabbākārena puthulabhāvappattaṁ. Kathaṁ? **Yāva devamanussehi suppakāsitan**ti, yattakā viññujātikā devā ceva manussā ca atthi, sabbehi suṭṭhu pakāsitanti attho. **Appossukko**ti nirālayo. Tvañhi pāpima aṭṭhamasattāhato paṭṭhāya "parinibbātu dāni bhante Bhagavā, parinibbātu Sugato"ti viravanto āhiṇḍittha. Ajja dāni paṭṭhāya vigatussāho hohi, mā mayhaṁ parinibbānatthaṁ vāyāmaṁ karohīti vadati.

Sato sampajāno āyusaṅkhāraṁ ossajīti satiṁ sūpaṭṭhitaṁ katvā ñāṇena paricchinditvā āyusaṅkhāraṁ vissajji pajahi. Tattha na Bhagavā hatthena leḍḍuṁ viya āyusaṅkhāraṁ ossaji, temāsamattameva pana phalasamāpattiṁ samāpajjitvā tato paraṁ na samāpajjissāmīti cittaṁ uppādesi. Taṁ sandhāya vuttaṁ "ossajī"ti. Ussajjītipi pāṭho. **Mahābhūmicālo**ti mahanto pathavīkampo. Tadā kira dasasahassī lokadhātu kampittha. **Bhiṁsanako**ti bhayajanako. **Devadundubhiyo ca phaliṁsū**ti devabheriyo phaliṁsu, devo sukkhagajjitaṁ gajji, akālavijjulatā nicchariṁsu, khaṇikavassaṁ vassīti vuttaṁ hoti.

Udānaṁ udānesīti kasmā udānesi? Koci nāma vadeyya "Bhagavā pacchato pacchato anubandhitvā 'parinibbātu bhante'ti upadduto bhayena āyusaṅkhāraṁ vissajjesī"ti, tassokāso mā hotu, bhītassa hi udānaṁ nāma natthīti pītivegavissaṭṭhaṁ udānaṁ udānesi.

Tattha sabbesaṁ soṇasiṅgālādīnampi paccakkhabhāvato tulitaṁ paricchinnanti **tulaṁ.** Kiṁ taṁ? Kāmāvacarakammaṁ. Na tulaṁ, na vā tulaṁ sadisamassa aññaṁ lokiyaṁ kammaṁ atthīti **atulaṁ.** Kiṁ taṁ? Mahaggatakammaṁ. Atha vā kāmāvacaraṁ rūpāvacaraṁ tulaṁ, arūpāvacaraṁ atulaṁ. Appavipākaṁ vā tulaṁ, bahuvipākaṁ atulaṁ. **Sambhavan**ti sambhavahetubhūtaṁ, rāsikārakaṁ piṇḍa

---

1. Abhiññāsamāpattivasena (Sī), abhiññāya samāpattivasena (Syā), abhiññāya vasena (Ka)

kārakanti attho. **Bhavasaṅkhāran**ti punabbhavasaṅkhāraṇakaṁ. **Avassajī**ti vissajjesi. **Munī**ti Buddhamuni. **Ajjhattarato**ti niyakajjhattarato. **Samāhito**ti upacārappanāsamādhivasena samāhito. **Abhindi kavacamivā**ti kavacaṁ viya abhindi. **Attasambhavan**ti attani sañjātaṁ kilesaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti—savipākaṭṭhena sambhavaṁ, bhavābhisaṅkharaṇaṭṭhena bhavasaṅkhāranti ca laddhanāmaṁ tulātulasaṅkhātaṁ lokiyakammañca ossaji, saṅgāmasīse mahāyodho kavacaṁ viya attasambhavaṁ kilesañca ajjhattarato hutvā samāhito hutvā abhindīti.

Atha vā **tulan**ti tulento tīrento. **Atulañca sambhavan**ti nibbānañceva sambhavañca. **Bhavasaṅkhāran**ti bhavagāmikammaṁ. **Avassaji munī**ti "pañcakkhandhā aniccā, pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho nibbānaṁ niccan"ti-ādinā[1] nayena tulayanto Buddhamuni bhave ādīnavaṁ, nibbāne ca ānisaṁsaṁ disvā taṁ khandhānaṁ mūlabhūtaṁ bhavasaṅkhāraṁ kammaṁ "kammakkhayāya saṁvattatī"ti[2] evaṁ vuttena kammakkhayakarena ariyamaggena avassaji. Kathaṁ? **Ajjhattarato samāhito, abhindi kavacamivattasambhavaṁ.** So hi vipassanāvasena ajjhattarato, samathavasena samāhitoti evaṁ pubbabhāgato paṭṭhāya samathavipassanābalena kavacamiva attabhāvaṁ pariyonandhitvā ṭhitaṁ, attani sambhavattā "attasambhavan"ti laddhanāmaṁ sabbakilesajālaṁ abhindi. Kilesābhāvena ca kataṁ kammaṁ appaṭisandhikattā avassaṭṭhaṁ nāma hotīti evaṁ kilesappahānena kammaṁ pajahi. Pahīnakilesassa ca bhayaṁ nāma natthi, tasmā abhītova āyusaṅkhāraṁ ossaji, abhītabhāvañāpanatthañca udānaṁ udānesīti veditabbo.

Yaṁ mahāvātāti yena samayena yasmiṁ vā samaye mahāvātā. **Vāyantī**ti[3] ukkhepakavātā nāma uṭṭhahanti, te vāyantā saṭṭhisahassādhikanavayojanasatasaha-ssabahalaṁ udakasandhārakavātaṁ upacchindanti, tato ākāse udakaṁ bhassati, tasmiṁ bhassante pathavī bhassati, puna vāto attano balena antodhamakaraṇe viya udakaṁ ābandhitvā gaṇhāti, tato udakaṁ uggacchati, tasmiṁ uggacchante pathavī uggacchati. Evaṁ udakaṁ

1. Khu 9. 411 piṭṭhe Pāḷinissitaṁ. 2. Ma 2. 52; Aṁ 1. 553 piṭṭhesu.
3. Vāyanti, mahāvātā vāyantā (Sī), vāyanti (Syā)

kampitaṁ pathaviṁ kampeti. Etañca kampanaṁ yāvajjakālāpi hotiyeva, bahubhāvena[1] pana ogacchanuggacchanaṁ na paññāyati.

Mahiddhikā mahānubhāvāti ijjhanassa mahantatāya mahiddhikā, anubhavitabbassa mahantatāya mahānubhāvā. **Parittā**ti dubbalā. **Appamāṇā**ti balavā. **So imaṁ pathaviṁ kampetī**ti so iddhiṁ nibbattetvā saṁvejento vā Mahāmoggallāno viya, vīmaṁsanto vā Mahānāgattherassa bhāgineyyo Saṁgharakkhitasāmaṇero viya pathaviṁ kampeti. **Saṅkampetī**ti samantato kampeti. **Sampakampetī**ti tasseva vevacanaṁ. Iti imesu aṭṭhasu pathavīkampesu paṭhamo dhātukopena, dutiyo iddhānubhāvena, tatiyacatutthā puññatejena, pañcamo ñāṇatejena, chaṭṭho sādhukāradānavasena, sattamo kāruññabhāvena, aṭṭhamo ārodanena. Mātukucchiṁ okkamante ca tato nikkhamante ca mahāsatte tassa puññatejena pathavī akampittha, abhisambodhiyaṁ ñāṇatejābhihatā hutvā akampittha, dhammacakkappavattane sādhukārabhāvasaṇṭhitā sādhukāraṁ dadamānā akampittha, āyusaṅkhāra-ossajjane kāruññasabhāvasaṇṭhitā cittasaṅkhobhaṁ asahamānā akampittha, parinibbāne ārodanavegatunnā hutvā akampittha. Ayaṁ panattho pathavīdevatāya vasena veditabbo. Mahābhūtapathaviyā panetaṁ natthi acetanattā. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Cāpālavaggo sattamo.

---

(8) 3. Yamakavagga

1-2. Saddhāsuttadvayavaṇṇanā

71-72. Aṭṭhamassa paṭhame **no ca sīlavā**ti na sīlesu paripūrakārī. **Samantapāsādiko**ti samantato pasādajanako. **Sabbākāraparipūro**ti sabbehi samaṇākārehi samaṇadhammakoṭṭhāsehi paripūro. Dutiye **santā**ti paccanīkasantatāya santā. **Vimokkhā**ti paccanīkadhammehi vimuttattā ca vimokkhā.

---

1. Bahalabhāvena (Dī-Ṭṭha 2. 148 piṭṭhe)

3-9. Maraṇassatisuttadvayādivaṇṇanā

73-79. Tatiye **bhāvetha no**ti bhāvetha nu. Sāsananti anusiṭṭhi. **Āsavānaṁ khayāyā**ti arahattaphalatthāya. Catutthe **patihitāyāti**[1] paṭipannāya. **So mamassa antarāyo**ti so mama jīvitantarāyopi, puthujjanakālakiriyaṁ karontassa saggantarāyopi maggantarāyopi assa. **Satthakā vā me vātā**ti satthaṁ viya aṅgamaṅgāni kantantīti satthakā. Pañcamādīni vuttanayāneva. Navame **saṁsaggārāmatā**ti pañcavidhe saṁsagge ārāmatā.

10. Kusītārambhavatthusuttavaṇṇanā

80. Dasame **kusītavatthūnī**ti kusītassa alasassa vatthūni patiṭṭhā, kosajjakāraṇānīti attho. **Kammaṁ kattabbaṁ hotī**ti cīvaravicāraṇādi-kammaṁ kattabbaṁ hoti. **Na vīriyaṁ ārabhatī**ti duvidhampi vīriyaṁ nārabhati. **Apattassā**ti jhānavipassanāmaggaphaladhammassa apattassa pattiyā. **Anadhigatassā**ti tasseva anadhigatassa adhigamatthāya. **Asacchikatassā**ti tadeva asacchikatassa sacchikaraṇatthāya. **Idaṁ paṭhama**nti idaṁ "handāhaṁ nipajjāmī"ti evaṁ osīdanaṁ paṭhamaṁ kusītavatthu. Iminā nayena sabbattha attho veditabbo. **Māsācitaṁ maññe**ti ettha pana māsācitaṁ nāma tintamāso[2]. Yathā tintamāso garuko hoti, evaṁ garukoti adhippāyo. **Gilānā vuṭṭhito hotī**ti gilāno hutvā pacchā vuṭṭhito hoti. **Ārambhavatthūnī**ti vīriyakāraṇāni. Tesampi imināva nayena attho veditabbo. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Yamakavaggo aṭṭhamo.

---

(9) 4. Sativagga

1-2. Satisampajaññasuttavaṇṇanā

81-82. Navamassa paṭhamaṁ heṭṭhā vuttanayameva. Dutiye **saddho**ti duvidhāya saddhāya samannāgato. **No cupasaṅkamitā**ti na upaṭṭhahati.

---

1. Paṭihitāyāti (Syā, Ka), patigatāya (Aṁ 2. 270 piṭṭhe)
2. Sammohacittaṁ nāma tintamāso viya (Sī, Syā)

no ca paripucchitāti atthānatthaṁ kāraṇākāraṇaṁ paripucchitā na hoti. **Samannāgato**ti[1] sāmi-atthe paccattaṁ, samannāgatassāti vuttaṁ hoti. **Ekantapaṭibhānā**[2] **Tathāgataṁ dhammadesanā hotī**ti Tathāgatassa ekantapaṭibhānā dhammadesanā hoti, ekanteneva paṭibhāti upaṭṭhātīti attho.

3. Mūlakasuttavaṇṇanā

83. Tatiye **sabbe dhammā**ti pañcakkhandhā. **Chandamūlakā**ti ajjhāsayacchando kattukamyatāchando taṁ mūlaṁ etesanti chandamūlakā. Manasikārato sambhavantīti **manasikārasambhavā.** Phassato samudenti rāsī bhavantīti **phassasamudayā.** Vedanāya samosarantīti **vedanāsamosaraṇā.** Samādhi etesaṁ pamukhoti **samādhippamukhā.** Jeṭṭhakaṭṭhena sati adhipati[3] etesanti **satādhipateyyā,** satijeṭṭhakāti attho. Paññā uttarā etesanti **paññuttarā.** Vimutti eva sāro etesanti **vimuttisārā.** Ettha ca chandamūlakādayo cattāropi lokiyā kathitā, sesā lokiyalokuttaramissakāti.

4. Corasuttavaṇṇanā

84. Catutthe **mahācoro**ti rajjantare dubbhituṁ samattho mahācoro. **Pariyāpajjatī**ti pariyādānaṁ gacchati. **Na ciraṭṭhitiko hotī**ti addhānaṁ pālento ṭhātuṁ na sakkoti. **Appaharantassa paharatī**ti attano averine appaharante guṇasampanne ca mahallake ca taruṇadārake ca appaharitabbayuttake paharati. **Anavasesaṁ ādiyatī**ti nissesaṁ gaṇhāti. Byattacorānañhi idaṁ vattaṁ—parassa dvīsu sāṭakesu eko gahetabbo, ekasmiṁ sante dubbalaṁ datvā thiro gahetabbo. Puṭabhattataṇḍulādīsu ekaṁ koṭṭhāsaṁ datvā eko gahetabboti. **Accāsanne kammaṁ karotī**ti gāmanigamarājadhānīnaṁ āsannaṭṭhāne corikakammaṁ karoti. **Na ca nidhānakusalo hotī**ti yaṁ laddhaṁ, taṁ dakkhiṇeyye nidahituṁ cheko na hoti, paralokamaggaṁ na sodheti.

---

1. Samannāgatanti (Ka) 2. Ekantapaṭibhāṇaṁ (Syā, Ka) 3. Adhipateyyā (Ka)

5. Samaṇasuttavaṇṇanā

85. Pañcame **yaṁ samaṇenā**ti yaṁ guṇajātaṁ samaṇena pattabbaṁ. **Vusīmatā**ti brahmacariyavāsasaṁvutena. **Mutto mocemi bandhanā**ti ahaṁ sabbabandhanehi mutto hutvā mahājanampi rāgādibandhanato mocemi. **Paramadanto**ti aññena kenaci asikkhāpito acodito sayambhuñāṇena paṭivijjhitvā paramadamathena dantattā paramadanto nāma. **Parinibbuto**ti kilesaparinibbānena parinibbuto.

6. Yasasuttavaṇṇanā

86. Chaṭṭhe **mā ca mayā yaso**ti yaso ca mayā saddhiṁ mā gañchi. **Akasiralābhī**ti vipulalābhī. **Sīlapaññāṇan**ti sīlañceva ñāṇañca. **Saṅgammā**ti sannipatitvā. **Samāgammā**ti samāgantvā. **Saṅgaṇikavihāran**ti gaṇasaṅgaṇikavihāraṁ. **Na hi nūname**ti na hi nūna ime. **Tathā hi paname**ti tathā hi pana ime. **Aṅgulipatodakehī**ti aṅgulipatodayaṭṭhiṁ katvā vijjhanena. **Sañjagghante**ti mahāhasitaṁ hasante. **Saṁkīḷante**ti keḷiṁ karonte.

7. Pattanikujjanasuttavaṇṇanā

87. Sattame **nikujjeyyā**ti tena dinnassa deyyadhammassa appaṭiggahaṇatthaṁ pattanikujjanakammavācāya nikujjeyya, na adhomukhaṭhapanena. **Alābhāyā**ti catunnaṁ paccayānaṁ alābhatthāya. **Anatthāyā**ti upaddavāya avaḍḍhiyā. **Ukkujjeyyā**ti ukkujjanakammavācāya ukkujjeyya.

8. Appasādapavedanīyasuttavaṇṇanā

88. Aṭṭhame **appasādaṁ pavedeyyun**ti appasannabhāvaṁ jānāpeyyuṁ. Appasādaṁ pavedentena pana kiṁ kātabbanti? Nisinnāsanato na uṭṭhātabbaṁ na vanditabbaṁ na paccuggamanaṁ kātabbaṁ, na deyyadhammo dātabbo. **Agocare**ti pañcavidhe agocare.

9. Paṭisāraṇīyasuttavaṇṇanā

89. Navame **dhammikañca gihipaṭissavan**ti "imaṁ temāsaṁ idheva vasitabban"ti vutte "evaṁ hotū"ti-ādinā nayena paṭissavaṁ. **Na saccāpetī**ti vuttaṁ na saccaṁ karoti visaṁvādeti.

10. Sammāvattanasuttavaṇṇanā

90. Dasame **paccekaṭṭhāne**ti adhipatiṭṭhāne jeṭṭhakaṭṭhāne. Tañhi jeṭṭhakaṁ katvā kiñci saṁghakammaṁ kātuṁ na labhati. **Na ca tena mūlena vuṭṭhāpetabbo**ti[1] taṁ mūlaṁ katvā abbhānakammaṁ kātuṁ na labhati. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Sativaggo navamo.

---

(10) 5. Sāmaññavagga

91. Ito paraṁ **atha kho Bojjhā upāsikā**ti-ādīsu Bojjhā upāsikā, Sirīmā upāsikā, Padumā upāsikā, Sutanā[2] upāsikā, Manujā upāsikā, Uttarā upāsikā, Muttā upāsikā, Khemā upāsikā, Rucī upāsikā, Cundī rājakumārī, Bimbī upāsikā, Sumanā rājakumārī, Mallikā devī, Tissā upāsikā, Tissamātā[3] upāsikā, Soṇā upāsikā, Soṇāya mātā upāsikā, Kāṇā upāsikā, Kāṇamātā upāsikā, Uttarā Nandamātā, Visākhā Migāramātā, Khujjuttarā upāsikā, Sāmāvatī upāsikā, Suppavāsā Koliyadhītā, Suppiyā upāsikā, Nakulamātā gahapatānīti imāsaṁ ettakānaṁ aṭṭhaṅgasamannāgataṁ uposathakammameva kathitaṁ. Icchantena vitthāretvā kathetabbaṁ. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Manorathapūraṇiyā Aṅguttaranikāyaṭṭhakathāya

Aṭṭhakanipātassa saṁvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Vuṭṭhāpetabbanti (Sī, Syā) 2. Sudhammā (Syā) 3. Tissāya mātā (Sī)

Navakanipāta

1. Paṭhamapaṇṇāsaka

1. Sambodhivagga

1. Sambodhisuttavaṇṇanā

1. Navakanipātassa paṭhame **sambodhipakkhikānan**ti catumaggasaṅkhātassa sambodhissa pakkhe bhavānaṁ, upakārakānanti attho. Pāḷiyaṁ āgate nava dhamme sandhāyevaṁ[1] pucchati. **Kā upanisā**ti ko upanissayapaccayo[2]. Abhisallekhantīti **abhisallekhikā.** Samathavipassanācittassa vivaraṇe sappāyā upakārakāti **cetovivaraṇasappāyā.** Appicchataṁ ārabbha pavattā kathā **appicchakathā.** Sesesupi eseva nayo.

Asubhā bhāvetabbā rāgassa pahānāyāti ayamattho sālilāyakopamāya vibhāvetabbo—eko hi puriso asitaṁ gahetvā koṭito paṭṭhāya sālikkhette sāliyo lāyati. Athassa vatiṁ bhinditvā gāvo pavisiṁsu. So asitaṁ ṭhapetvā yaṭṭhiṁ ādāya teneva maggena gāvo nīharitvā vatiṁ pākatikaṁ katvā punapi asitaṁ ādāya sāliyo lāyi. Ettha sālikkhettaṁ viya Buddhasāsanaṁ daṭṭhabbaṁ, sālilāyako viya yogāvacaro, asitaṁ viya paññā, lāyanakālo viya vipassanāya kammakaraṇakālo, yaṭṭhi viya asubhakammaṭṭhānaṁ, vati viya saṁvaro, vatiṁ bhinditvā gāvīnaṁ pavisanaṁ viya sahasā apaṭisaṅkhāya pamādaṁ ārabbha rāgassa uppajjanaṁ, asitaṁ ṭhapetvā yaṭṭhiṁ ādāya paviṭṭhamaggeneva gāvo nīharitvā vatiṁ paṭipākatikaṁ katvā puna koṭito paṭṭhāya sālilāyanaṁ viya asubhakammaṭṭhānena rāgaṁ vikkhambhetvā puna vipassanāya kammaṁ ārabhanakālo. Imamatthaṁ sandhāya vuttaṁ "asubhā bhāvetabbā rāgassa pahānāyā"ti.

---

1. Sandhāyeva (Syā)
2. Upaniso paccayo (Syā)

Tattha **rāgassā**ti pañcakāmaguṇikarāgassa. **Mettā**ti mettākammaṭṭhānaṁ. **Byāpādassa pahānāyā**ti vuttanayeneva uppannassa kopassa pajahanatthāya. **Ānāpānassatī**ti soḷasavatthukā ānāpānassati. **Vitakkupacchedāyā**ti vuttanayeneva uppannānaṁ vitakkānaṁ upacchedanatthāya. **Asmimānasamugghātāyā**ti asmīti uppajjanakassa mānassa samugghātatthāya. **Anattasaññā saṇṭhātī**ti aniccalakkhaṇe diṭṭhe anattalakkhaṇaṁ diṭṭhameva hoti. Etesu hi tīsu lakkhaṇesu ekasmiṁ diṭṭhe itaradvayaṁ diṭṭhameva hoti. Tena vuttaṁ "aniccasaññino bhikkhave[1] anattasaññā saṇṭhātī"ti. **Diṭṭheva dhamme nibbānan**ti diṭṭheyeva dhamme apaccayaparinibbānañca pāpuṇātīti imasmiṁ sutte vaṭṭavivaṭṭaṁ kathitaṁ.

2. Nissayasuttavaṇṇanā

2. Dutiye **nissayasampanno**ti patiṭṭhāsampanno. **Saddhan**ti okappanasaddhaṁ. **Vīriyan**ti kāyikacetasikavīriyaṁ. **Yaṁsā**ti yaṁ assa. **Ariyāya paññāyā**ti sahavipassanāya maggapaññāya. **Saṅkhāyā**ti jānitvā. **Ekaṁ paṭisevatī**ti sevitabbayuttakaṁ sevati. **Adhivāsetī**ti adhivāsetabbayuttakaṁ adhivāseti. **Parivajjetī**ti parivajjetabbayuttakaṁ parivajjeti. **Vinodetī**ti nīharitabbayuttakaṁ nīharati. **Evaṁ kho bhikkhū**ti evaṁ kho bhikkhu uggahaparipucchāvasena ceva dhammavavatthānavasena ca paṭisevitabbādīni suppaṭividdhāni supaccakkhāni katvā paṭisevanto adhivāsento parivajjento vinodento ca bhikkhu nissayasampanno nāma hotīti.

3. Meghiyasuttavaṇṇanā

3. Tatiye **Cālikāyan**ti evaṁnāmake nagare. Taṁ kira calamaggaṁ[2] nissāya katattā olokentānaṁ calamānaṁ viya upaṭṭhāti, tasmā Cālikāti saṅkhaṁ gataṁ. **Cālikāpabbate**ti sopi pabbato sabbasetattā kāḷapakkhuposathe olokentānaṁ calamāno viya upaṭṭhāti, tasmā Cālikāpabbatoti vutto. Tattha mahantaṁ vihāraṁ kārayiṁsu. Iti Bhagavā taṁ nagaraṁ nissāya Cālikāpabbatamahāvihāre viharati. **Jantugāman**ti evaṁnāmakaṁ aparampi tasseva vihārassa gocaragāmaṁ.

---

1. Meghiya (Ka)
2. Calapaṅkaṁ (Sī, Syā)

jattugāmantipi paṭhanti. **Padhānatthikassā**ti padhānakammikassa. **Padhānāyā**ti samaṇadhammakaraṇatthāya. **Āgamehi tāvā**ti Satthā therassa vacanaṁ sutvā upadhārento "na tāvassa ñāṇaṁ paripakkan"ti ñatvā paṭibāhanto evamāha. **Ekakamhi tāvā**ti idaṁ panassa "evamayaṁ gantvāpi kamme anipphajjamāne nirāsaṅko hutvā pemavasena puna āgacchissatī"ti cittamaddavajanatthaṁ āha. **Natthi kiñci uttari karaṇīyan**ti catūsu saccesu catunnaṁ kiccānaṁ katattā aññaṁ uttari karaṇīyaṁ nāma natthi. **Katassa vā paṭicayo**ti adhigatassa vā puna paṭicayopi natthi. Na hi bhāvitamaggo puna bhāvīyati, na pahīnakilesānaṁ puna pahānaṁ atthi. **Padhānanti kho Meghiya vadamānaṁ kinti vadeyyāmā**ti "samaṇadhammaṁ karomī"ti taṁ vadamānaṁ mayaṁ aññaṁ kiṁ nāma vadeyyāma.

Divāvihāraṁ nisīdīti divāvihāratthāya nisīdi. Nisīdanto ca yasmiṁ maṅgalasilāpaṭṭe pubbe anupaṭipāṭiyā pañca jātisatāni rājā hutvā uyyānakīḷikaṁ kīḷanto tividhanāṭakaparivāro nisīdi, tasmiṁyeva nisīdi. Athassa nisinnakālato paṭṭhāya samaṇabhāvo jahito viya ahosi, rājavesaṁ gahetvā nāṭakavaraparivuto setacchattassa heṭṭhā mahārahe pallaṅke nisinno viya jāto. Athassa taṁ sampattiṁ assādayato kāmavitakko udapādi. So tasmiṁyeva khaṇe mahāyodhehi gahite[1] dve core ānetvā purato ṭhapite viya addasa. Tesu ekassa vadhaṁ[2] āṇāpanavasenassa byāpādavitakko uppajji, ekassa bandhanaṁ āṇāpanavasena vihiṁ sāvitakko. Evaṁ so latājālena rukkho viya madhumakkhikāhi madhughātako viya akusalavitakkehi parikkhitto ahosi. Taṁ sandhāya **atha kho āyasmato Meghiyassā**ti-ādi vuttaṁ. **Anvāsattā**ti anubaddhā samparivāritā. **Yena Bhagavā tenupasaṅkamī**ti evaṁ pāpavitakkehi samparikiṇṇo kammaṭṭhānaṁ sappāyaṁ kātuṁ asakkonto "idaṁ vata disvā dīghadassī Bhagavā paṭisedhesī"ti sallakkhetvā "idaṁ kāraṇaṁ Dasabalassa ārocessāmī"ti nisinnāsanato vuṭṭhāya yena Bhagavā tenupasaṅkami.

---

1. Sahoḍhagahite (Sī) 2. Kammakaraṇaṁ (Ka)

4. Nandakasuttavaṇṇanā

4. Catutthe **upaṭṭhānasālāyan**ti bhojanasālāyaṁ. **Yenupaṭṭhānasālā**ti Satthā Nandakattherena madhurassarena āraddhāya dhammadesanāya saddaṁ sutvā "Ānanda ko eso upaṭṭhānasālāya madhurassarena dhammaṁ desetī"ti pucchitvā "Dhammakathikanandakattherassa ajja bhante vāro"ti sutvā "atimadhuraṁ katvā Ānanda eso bhikkhu dhammaṁ katheti, mayampi gantvā suṇissāmā"ti vatvā yenupaṭṭhānasālā tenupasaṅkami. **Bahidvārakoṭṭhake aṭṭhāsī**ti chabbaṇṇarasmiyo cīvaragabbhe paṭicchādetvā aññātakavesena aṭṭhāsi. **Kathāpariyosānaṁ āgamayamāno**ti "idamavocā"ti idaṁ kathāvasānaṁ udikkhamāno dhammakathaṁ suṇanto aṭṭhāsiyeva. Athāyasmā Ānando nikkhante paṭhame yāme Satthu saññaṁ adāsi "paṭhamayāmo atikkanto bhante, thokaṁ vissamathā"ti. Satthā tattheva aṭṭhāsi. Athāyasmā Ānando majjhimayāmepi nikkhante "bhante tumhe pakatiyā khattiyasukhumālā, puna Buddhasukhumālāti paramasukhumālā, majjhimayāmopi atikkanto, muhuttaṁ vissamathā"ti āha. Satthā tattheva aṭṭhāsi. Tattha ṭhitakassevassa aruṇaggaṁ paññāyittha. Aruṇuggamanañca therassa "idamavocā"ti pāpetvā kathāpariyosānañca Dasabalassa chabbaṇṇasarīrarasmivissajjanañca ekappahāreneva ahosi. **Aggaḷaṁ ākoṭesī**ti agganakhena dvārakavāṭaṁ ākoṭesi.

Sārajjamānarūpoti harāyamāno ottappamāno. Domanassasārajjaṁ panassa natthi. **Ettakampi no nappaṭibhāseyyā**ti paṭisambhidāppattassa appaṭibhānaṁ nāma natthi. Ettakampi na katheyyanti dasseti. **Sādhu sādhū**ti therassa dhammadesanaṁ sampahaṁsanto āha. Ayañhettha attho "sugahitā ca te dhammadesanā sukathitā cā"ti. **Kulaputtānan**ti ācārakulaputtānañceva jātikulaputtānañca. **Ariyo ca tuṇhibhāvo**ti dutiyajjhānasamāpattiṁ sandhāyevamāha. **Adhipaññādhammavipassanāyā**ti saṅkhārapariggahavipassanāñāṇassa. **Catuppādako**ti assagoṇagadrabhādiko. **Idaṁ vatvā**ti imaṁ catūhaṅgehi samannāgataṁ dhammaṁ kathayitvā. **Vihāraṁ pāvisī**ti Gandhakuṭiṁ paviṭṭho.

Kālena dhammassavaneti kāle kāle dhammassavanasmiṁ. **Dhammasākacchāyā**ti pañhakathāya. **Gambhīraṁ atthapadan**ti gambhīraṁ guḷhaṁ rahassaṁ atthaṁ.

Paññāyāti sahavipassanāya maggapaññāya. Sammasanapaṭivedhapaññāpi uggahaparipucchāpaññāpi vaṭṭatiyeva. **Patto vā pajjati vā**ti arahattaṁ patto vā pāpuṇissati vāti evaṁ guṇasambhāvanāya sambhāveti. **Appattamānasā**ti appatta-arahattā, arahattaṁ vā appattaṁ mānasaṁ etesantipi appattamānasā. **Diṭṭhadhammasukhavihāran**ti ettha diṭṭhadhammasukhavihāro lokiyopi vaṭṭati lokuttaropi.

5. Balasuttavaṇṇanā

5. Pañcame avijjākosajjasāvajja-assaddhiyesu akampanato **paññābalā**dīni daṭṭhabbāni. **Akusalasaṅkhātā**ti akusalāti ñātā. Esa nayo sabbattha. **Nālamariyā**ti ariyabhāvaṁ kātuṁ asamatthā, ariyānaṁ vā ananucchavikā. **Vodiṭṭhā**ti suṭṭhu diṭṭhā. **Vocaritā**ti manodvāre samudācārappattā. **Atthikassā**ti dhammadesanāya atthikassa. **Ājīvikābhayan**ti jīvitavuttibhayaṁ. **Asilokabhayan**ti garahābhayaṁ. **Parisārajjabhayan**ti parisaṁ patvā sārajjaṁ okkamanabhayaṁ. Imasmiṁ sutte vaṭṭavivaṭṭaṁ kathitaṁ.

6. Sevanāsuttavaṇṇanā

6. Chaṭṭhe **jīvitaparikkhārā**ti jīvitasambhārā. **Samudānetabbā**ti samāharitabbā. **Kasirena samudāgacchantī**ti dukkhena uppajjanti. **Rattibhāgaṁ vā divasabhāgaṁ vā**ti ettha rattibhāge ñatvā rattibhāgeyeva pakkamitabbaṁ, rattiṁ caṇḍavāḷādiparipanthe sati aruṇuggamanaṁ āgametabbaṁ. Divasabhāge ñatvā divā pakkamitabbaṁ, divā paripanthe sati sūriyatthaṅgamanaṁ āgametabbaṁ. **Saṅkhāpī**ti sāmaññatthassa bhāvanāpāripūri-āgamanaṁ jānitvā. **So puggalo**ti padassa pana "nānubandhitabbo"ti iminā sambandho. **Anāpucchā**ti idha pana taṁ puggalaṁ anāpucchā pakkamitabbanti attho. **Api panujjamānenā**ti api nikkaḍḍhiyamānena. Evarūpo hi puggalo sacepi dārukalāpasataṁ vā udakaghaṭasataṁ vā vālikāghaṭasataṁ vā daṇḍaṁ āropeti, mā idha vasīti nikkaḍḍhāpeti vā, taṁ khamāpetvāpi yāvajīvaṁ so anubandhitabbova, na vijahitabbo.

7. Sutavāsuttavaṇṇanā

7. Sattame **pañca ṭhānāni ajjhācaritun**ti pañca kāraṇāni atikkamituṁ. **Pāṇan**ti antamaso kunthakipillikaṁ. **Adinnan**ti antamaso tiṇasalākampi parasantakaṁ. **Theyyasaṅkhātan**ti theyyacittena. **Sannidhikārakaṁ kāme paribhuñjitun**ti sannidhiṁ katvā ṭhapetvā vatthukāmakilesakāme paribhuñjituṁ abhabbo. Akappiyaṁ kāmaguṇaṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. **Buddhaṁ paccakkhātun**ti "na Buddho ayan"ti evaṁ paṭikkhipituṁ. **Dhammā**dīsupi eseva nayo. Evaṁ tāva Aṭṭhakathāya āgataṁ. Pāḷiyaṁ pana imasmiṁ sutte agatigamanāni kathitāni.

8-10. Sajjhasuttādivaṇṇanā

8-10. Aṭṭhame Buddhādīnaṁ paccakkhānaṁ kathitaṁ. Navame puthujjanena saddhiṁ gahitattā "āhuneyyā"ti vuttaṁ. Dasame **gotrabhū**ti sotāpattimaggassa anantarapaccayena sikhāpattabalavavipassanācittena samannāgato. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Sambodhivaggo paṭhamo.

---

2. Sīhanādavagga

1. Sīhanādasuttavaṇṇanā

11. Dutiyassa paṭhame **yena Bhagavā tenupasaṅkamī**ti "sace Satthā cārikaṁ pakkamitukāmo assa, imasmiṁ kāle pakkameyya. Handāhaṁ cārikaṁ gamanatthāya Satthāraṁ āpucchāmī"ti cintetvā bhikkhusaṁghaparivuto upasaṅkami. **Āyasmā maṁ bhante**ti so kira bhikkhu theraṁ mahatā bhikkhuparivārena gacchantaṁ disvā "ime bhikkhū Tathāgataṁ pahāya Sāriputtaṁ parivāretvā nikkhantā, gamanavicchedamassa karissāmī"ti aṭṭhāne kopaṁ bandhitvā evamāha. Tattha **āsajjā**ti ghaṭṭetvā. **Appaṭinissajjā**ti akkhamāpetvā accayaṁ adesetvā. Kismiṁ pana so kāraṇe āghātaṁ bandhīti? Therassa kira Dasabalaṁ vanditvā uṭṭhāya gacchato cīvarakaṇṇo tassa sarīraṁ phusi, vāto paharītipi vadanti. Ettakena āghātaṁ bandhitvā theraṁ mahatā parivārena gacchantaṁ disvā usūyamāno "gamanavicchedamassa karissāmī"ti evamāha. **Ehi tvaṁ bhikkhū**ti

Satthā tassa bhikkhuno vacanaṁ sutvā "na taṁ bhikkhu Sāriputto paharīti vutte 'bhante tumhe attano aggasāvakasseva pakkhaṁ vahatha, na mayhan'ti mayi manopadosaṁ katvā apāye nibbatteyyā"ti ñatvā "Sāriputtaṁ pakkosāpetvā imamatthaṁ pucchissāmī"ti ekaṁ bhikkhuṁ āmantetvā evamāha. **Avāpuraṇaṁ ādāyā**ti kuñcikaṁ gahetvā. **Sīhanādan**ti seṭṭhanādaṁ pamukhanādaṁ appaṭivattiyanādaṁ. Evaṁ dvīhi mahātherehi ārocito bhikkhusaṁgho rattiṭṭhānadivāṭṭhānāni pahāya Satthu santikaṁ agamāsi. **Khīyanadhamman**ti kathādhammaṁ.

Gūthagatanti gūthameva. Sesesupi eseva nayo. **Pathavīsamenā**ti akujjhanaṭṭhena pathaviyā samānena. Na hi pathavī "mayi suciṁ nikkhipantī"ti somanassaṁ karoti, na "asuciṁ nikkhipantī"ti domanassaṁ. Mayhampi evarūpaṁ cittanti dasseti. **Vipulenā**ti aparittena. **Mahaggatenā**ti mahantabhāvaṁ gatena. **Appamāṇenā**ti vaḍḍhitappamāṇena. **Averenā**ti akusalaverapuggalaverarahitena. **Abyāpajjhenā**ti niddukkhena vigatadomanassena. **So idhā**ti so anupaṭṭhitakāyānupassanāsatipaṭṭhāno bhikkhu evaṁ kareyya, mādiso kathaṁ evarūpaṁ karissati bhanteti paṭhamaṁ sīhanādaṁ nadi. Evaṁ sabbattha yojanā veditabbā.

Rajoharaṇanti rajasammajjanacoḷakaṁ, pādapuñchananti tasseva nāmaṁ[1]. **Kaḷopihattho**ti pacchihattho ukkhalihattho vā. **Nantakavāsī**ti antacchinnapilotikāvasano. **Sūrato**ti sucisīlo soraccena samannāgato. **Sudanto**ti suṭṭhu damathaṁ upagato. **Suvinīto**ti suṭṭhu sikkhito. **Na kañci hiṁsatī**ti visāṇādīsu gaṇhantampi piṭṭhiṁ parimajjantampi na kañci viheṭheti. **Usabhachinnavisāṇasamenā**ti usabhassa chinnavisāṇassa cittasadisena.

Aṭṭīyeyyāti aṭṭo pīḷito bhaveyya. **Harāyeyyā**ti lajjeyya. **Jiguccheyyā**ti jigucchaṁ āpajjeyya.

Medakathālikanti medakathālikā vuccati sūnakārakehi yūsanikkhamanatthāya tattha tattha katachiddā thālikā. **Parihareyyā**ti maṁsassa

1. Rajoharaṇanti rājakulādīnaṁ na sammajjaniyā sammajjanti, coḷakena pana puñchanti, tassetaṁ nāmaṁ (Sī, Syā)

pūretvā ukkhipitvā gaccheyya. **Chiddāvachiddan**ti parittamahantehi chiddehi samannāgataṁ. **Uggharantan**ti uparimukhehi chiddehi nikkhamamānayūsaṁ. **Paggharantan**ti adhomukhehi nikkhamamānayūsaṁ. Evamassa sakalasarīraṁ yūsamakkhitaṁ bhaveyya. **Chiddāvachiddan**ti navahi vaṇamukhehi parittamahantachiddaṁ. Evamettha aṭṭhamanavamehi dvīhi aṅgehi thero attano sarīre nicchandarāgataṁ kathesi.

Atha kho so bhikkhūti evaṁ therena navahi kāraṇehi sīhanāde nadite atha so bhikkhu. **Accayo**ti aparādho. **Maṁ accagamā**ti maṁ atikkamma abhibhavitvā pavatto. **Paṭiggaṇhatū**ti khamatu. **Āyatiṁ saṁvarāyā**ti anāgate saṁvaraṇatthāya, puna evarūpassa aparādhassa akaraṇatthāya. **Tagghā**ti ekaṁsena. **Yathādhammaṁ paṭikarosī**ti yathā dhammo ṭhito, tatheva karosi, khamāpesīti vuttaṁ hoti. **Taṁ te mayaṁ paṭiggaṇhāmā**ti taṁ tava aparādhaṁ mayaṁ khamāma. **Vuddhihesā bhikkhu ariyassa vinaye**ti esā bhikkhu ariyassa vinaye Buddhassa Bhagavato sāsane vuḍḍhi nāma. Katamā? Accayaṁ accayato disvā yathādhammaṁ paṭikaritvā āyatiṁ saṁvarāpajjanā. Desanaṁ pana puggalādhiṭṭhānaṁ karonto **yo accayaṁ accayato disvā yathādhammaṁ paṭikaroti, āyatiṁ saṁvaraṁ āpajjatī**ti āha. **Phalatī**ti sace hi thero na khameyya, tassa bhikkhuno tattheva sattadhā muddhā phaleyya. Tasmā Bhagavā evamāha. **Sace maṁ so**ti sace maṁ ayaṁ bhikkhu khamāhīti evaṁ vadati. **Khamatu ca me so**ti ayampi cāyasmā mayhaṁ khamatūti evaṁ thero tassa accayaṁ paṭiggaṇhitvā sayampi taṁ Satthu sammukhe khamāpesīti.

2. Sa-upādisesasuttavaṇṇanā

12. Dutiye **sa-upādisesan**ti sa-upādānasesaṁ. **Anupādisesan**ti upādānasesarahitaṁ niggahaṇaṁ. **Mattaso kārī**ti pamāṇakārī na paripūrakārī. **Na tāvāyaṁ Sāriputta dhammapariyāyo paṭibhāsī**ti appaṭibhānaṁ nāma Bhagavato natthi, na tāvāhaṁ imaṁ dhammapariyāyaṁ kathesinti ayaṁ panettha attho. **Māyimaṁ dhammapariyāyaṁ sutvā pamādaṁ āhariṁsū**ti “mayaṁ kira catūhi apāyehi muttā”ti upari arahattatthāya vīriyaṁ akarontā mā pamādaṁ āpajjiṁsu. **Pañhādhippāyena bhāsito**ti tayā pucchitapañhassa

sabhāvena kathitoti dasseti. Imesaṁ pana navannaṁ puggalānaṁ bhavesu chandarāgavinodanatthaṁ etameva atthuppattiṁ katvā "seyyathāpi bhikkhave appamattakopi gūtho duggandho hoti, evameva khvāhaṁ bhikkhave appamattakampi bhavaṁ na vaṇṇemi antamaso accharāsaṅghātamattampī"ti imaṁ suttaṁ[1] abhāsi. Na kevalañca etesaṁyeva navannaṁ puggalānaṁ gati nibaddhā, yesaṁ pana kulānaṁ tīṇi saraṇāni pañca sīlāni ekaṁ salākabhattaṁ ekaṁ pakkhiyabhattaṁ ekaṁ vassāvāsikaṁ ekā pokkharaṇī eko āvāso, evarūpāni nibaddhapuññāni atthi, tesampi gati nibaddhā, sotāpannasadisāneva tāni kulāni.

3. Koṭṭhikasuttavaṇṇanā

13. Tatiye **diṭṭhadhammavedanīyan**ti imasmiṁ yevattabhāve vipaccanakakammaṁ. **Samparāyavedanīyan**ti dutiye attabhāve vipaccanakakammaṁ. **Sukhavedanīyan**ti sukhavedanājanakakammaṁ. **Dukkhavedanīyan**ti dukkhavedanājanakakammaṁ. **Paripakkavedanīyan**ti laddhavipākavāraṁ. **Aparipakkavedanīyan**ti aladdhavipākavāraṁ. **Bahuvedanīyan**ti bahuvipākadāyakaṁ. **Appavedanīyan**ti na bahuvipākadāyakaṁ. **Avedanīyan**ti vipākavedanāya adāyakaṁ. Imasmiṁ sutte vaṭṭavivaṭṭaṁ kathitaṁ.

4. Samiddhisuttavaṇṇanā

14. Catutthe **samiddhī**ti attabhāvasamiddhatāya evaṁladdhanāmo therassa saddhivihārikatthero. **Kimārammaṇā**ti kiṁ paccayā. **Saṅkappavitakkā**ti saṅkappabhūtā vitakkā. **Nāmarūpārammaṇā**ti nāmarūpapaccayā. Iminā cattāro arūpakkhandhā bhūtupādāyarūpañca vitakkānaṁ paccayoti dasseti. **Kva nānattaṁ gacchantī**ti kasmiṁ ṭhāne nānāsabhāvataṁ vemattaṁ gacchanti. **Dhātūsū**ti rūpadhātu-ādīsu. Aññoyeva hi rūpavitakko, aññe saddavitakkādayoti. **Phassasamudayā**ti sampayuttaphassapaccayā. **Vedanāsamosaraṇā**ti tisso vedanā samosaraṇā. Ettakena kusalākusalamissakā kathitā. **Samādhippamukhā**ti-ādayo pana apacayapakkhikāti veditabbā. Tattha pubbaṅgamaṭṭhena jeṭṭhakaṭṭhena vā samādhi pamukhaṁ etesanti **samādhippamukhā.** Jeṭṭhakakāraṇaṭṭhena sati adhipateyyā etesanti **satādhipateyyā.** Maggapaññā uttarā etesanti **paññuttarā.** Phalavimuttiṁ patvā sārappattā hontīti **vimuttisārā.** Ārammaṇavasena amataṁ nibbānaṁ

---

1. Aṁ 1. 36 piṭṭhe.

ogāhitvā tattha patiṭṭhitāti **amatogadhā. Tena ca mā maññīti** tena vissajjanena "ahaṁ aggasāvakena pucchite pañhe vissajjesin"ti mā mānaṁ vā dappaṁ vā akāsi.

5-6. Gaṇḍasuttādivaṇṇanā

15-16. Pañcame tīṇi cattāri vassāni vassagaṇā, aneke vassagaṇā uppannā assāti **anekavassagaṇiko. Tassassū**ti tassa bhaveyyuṁ. **Abhedanamukhānī**ti na kenaci bhinditvā katāni, kevalaṁ kammasamuṭṭhitāneva vaṇamukhāni. **Jegucchiyaṁyevā**ti jigucchitabbameva paṭikūlameva. **Cātumahā bhūtikassā**ti catumahābhūtamayassa. **Odanakummāsūpacayassā**ti odanena ceva kummāsena ca upacitassa vaḍḍhitassa. **Aniccucchādanaparimaddanabhedanaviddhaṁsanadhammassā**ti hutvā abhāvaṭṭhena aniccadhammassa, duggandhavighātatthāya tanuvilepanena[1] ucchādanadhammassa, aṅgapaccaṅgābādhavinodanatthāya khuddakasambāhanena parimaddanadhammassa, daharakāle vā ūrūsu sayāpetvā gabbhavāsena dussaṇṭhitānaṁ tesaṁ tesaṁ aṅgapaccaṅgānaṁ[2] saṇṭhānasampādanatthaṁ añchanapīḷanādivasena parimaddanadhammassa, evaṁ pariharitassāpi bhedanaviddhaṁsanadhammassa, bhijjanavikiraṇasabhāvassevāti attho. Ettha ca aniccapadena ceva bhedanaviddhaṁsanapadehi cassa atthaṅgamo kathito, sesehi samudayo. **Nibbindathā**ti ukkaṇṭhatha pajahatha imaṁ kāyanti dasseti. Evamimasmiṁ sutte balavavipassanā kathitā. Chaṭṭhaṁ vuttanayameva. Saññāsīsena panettha ñāṇameva kathitaṁ.

7-8. Kulasuttādivaṇṇanā

17-18. Sattame **na manāpena paccuṭṭhentī**ti manavaḍḍhanena manaṁ allīyanākārena āsanā vuṭṭhāya paccuggamanaṁ na karonti. **Na manāpena abhivādentī**ti na pañcapatiṭṭhitena vandanti. **Asakkaccaṁ dentī**ti acittīkārena denti. **No sakkaccan**ti sahatthā na denti. **Na upanisīdanti dhammassavanāyā**ti "dhammaṁ suṇissāmā"ti na samīpe nisīdanti. **Na sussūsantī**ti[3] ghaṭapiṭṭhe āsitta-udakaṁ viya vaṭṭetvā gacchati[4]. Aṭṭhame veneyyajjhāsayavasena mettābhāvanaṁ pakkhipitvā **navaṅgasamannāgato**ti vuttaṁ.

---

1. Nānāvilepanena (Sī)
2. Tesaṁ aṅgānaṁ (Ka)
3. Na rasīyantīti na tussanti (Sī, Syā)
4. Vivaṭṭetvā gacchanti (Syā)

9. Devatāsuttavaṇṇanā

19. Navame **vippaṭisāriniyo**ti vippaṭisāritaṁ maṅkubhāvaṁ āpajjimha. **Hīnaṁ kāyan**ti uparidevalokaṁ upādāya heṭṭhimo hīnoti vuccati. **No ca kho yathāsatti yathābalaṁ saṁvibhajimhā**ti attano sattiyā ca balassa ca anurūpena sīlavantānaṁ saṁvibhāgaṁ katvā na bhuñjimhā.

10. Velāmasuttavaṇṇanā

20. Dasame **api nu te gahapati kule dānaṁ dīyatī**ti nayidaṁ Bhagavā bhikkhusaṁghassa dānaṁ sandhāya pucchati. Seṭṭhissa hi ghare bhikkhusaṁghassa niccaṁ paṇītadānaṁ dīyati, na taṁ Satthā na jānāti. Lokiyamahājanassa pana diyyamānadānaṁ atthi, taṁ lūkhaṁ hoti, seṭṭhissa cittaṁ na pīṇeti. Taṁ pucchāmīti pucchati. **Kaṇājakan**ti sakuṇḍakabhattaṁ, sakuṇḍakehipi kaṇikataṇḍuleheva pakkaṁ. **Biḷaṅgadutiyan**ti kañjiyadutiyaṁ. **Asakkaccaṁ detī**ti asakkaritvā deti. **Acittīkatvā**ti acittīkārena[1] dakkhiṇeyye agāravena deti. **Asahatthā detī**ti sahatthena adatvā parahatthena deti, āṇattimattameva karotīti attho. **Apaviddhaṁ detī**ti na nirantaraṁ deti, saṁvaccharikaṁ soṇḍabali viya hoti. **Anāgamanadiṭṭhiko detī**ti na kammañca phalañca saddahitvā deti.

Yattha yatthāti tīsu kulasampadāsu yasmiṁ yasmiṁ kule. **Na uḷārāya bhattabhogāyā**ti-ādīsu nānaggarasasugandhasālibhojane upanīte cittaṁ na namati, "harathetaṁ rogavaḍḍhanan"ti vatvā yena vā tena vā ḍākena saddhiṁ sakuṇḍakabhattaṁ amataṁ viya sampiyāyamāno bhuñjati. Kāsikādīsu varavatthesu upanītesu "harathetāni nivāsentassa paṭicchādetumpi na sakkonti, gattesupi na saṇṭhahantī"ti vatvā nāḷikerasāṭakamūlatacasadisāni pana thūlavatthāni "imāni nivāsento nivatthabhāvampi jānāti, paṭicchādetabbampi paṭicchādentī"ti sampiyāyamāno nivāseti. Hatthiyāna-assayānarathayānasuvaṇṇasivikādīsu upanītesu "harathetāni calacalāni[2], na sakkā ettha nisīditun"ti vatvā jajjararathake upanīte "ayaṁ niccalo, ettha sukhaṁ nisīditun"ti taṁ sādiyati. **Na uḷāresu pañcasu kāmaguṇesū**ti alaṅkatapaṭiyattā rūpavatiyo

1. Acittīkārena (Sī), apacittiṁ katvā detīti apacittīkārena (Syā)
2. Calācalāni (Sī)

itthiyo disvā “yakkhiniyo maññe, etā khāditukāmā, kiṁ etāhī”ti yathāphāsukeneva vītināmeti. **Na sussūsantī**ti sotuṁ na icchanti, na saddahantīti attho. **Na sotaṁ odahantī**ti kathitassa savanatthaṁ na sotapasādaṁ odahanti. **Sakkaccan**ti-ādīnipi vuttavipariyāyena veditabbāni.

Velāmoti jātigottarūpabhogasaddhāpaññādīhi mariyādavelaṁ atikkantehi uḷārehi guṇehi samannāgatattā evaṁladdhanāmo. **So evarūpaṁ dānaṁ adāsi mahādānan**ti ettha ayaṁ anupubbīkathā—so kira atīte Bārāṇasiyaṁ purohitagehe paṭisandhiṁ gaṇhi, Velāmakumārotissa nāmaṁ akaṁsu. So soḷasavassakāle Bārāṇasirājakumārena saddhiṁ sippuggahaṇatthaṁ Takkasilaṁ agamāsi. Te ubhopi disāpāmokkhassa ācariyassa santike sippaṁ paṭṭhapayiṁsu. Yathā ca te, evaṁ aññepi Jambudīpe caturāsītisahassarājakumārā. Bodhisatto attanā gahitaṭṭhāne piṭṭhi-ācariyo hutvā caturāsīti rājakumārasahassāni sikkhāpeti, sayampi soḷasavassehi gahetabbasippaṁ tīhi vassehi uggaṇhi. Ācariyo “Velāmakumārassa sippaṁ paguṇan”ti ñatvā “tātā Velāmo mayā ñātaṁ sabbaṁ jānāti, tumhe sabbepi samaggā gantvā tassa santike sippaṁ uggaṇhathā”ti caturāsīti kumārasahassāni bodhisattassa niyyādesi.

Bodhisatto ācariyaṁ vanditvā caturāsīti kumārasahassaparivāro nikkhamitvā ekaṁ āsannanagaraṁ patvā nagarasāmikaṁ rājakumāraṁ uggaṇhāpetvā tassa sippe paguṇe jāte taṁ tattheva nivattesi. Etenupāyena caturāsīti nagarasahassāni gantvā caturāsītiyā rājakumārānaṁ sippaṁ paguṇaṁ kāretvā tasmiṁ tasmiṁ nagare taṁ taṁ nivattetvā Bārāṇasirājakumāraṁ ādāya Bārāṇasiṁ paccāgañchi. Manussā kumāraṁ pariyositasippaṁ rajje abhisiñciṁsu, Velāmassa purohitaṭṭhānaṁ adaṁsu. Tepi caturāsītisahassarājakumārā sakesu sakesu rajjesu abhisekaṁ patvā anusaṁvaccharaṁ Bārāṇasirañño upaṭṭhānaṁ āgacchanti. Te rājānaṁ disvā Velāmassa santikaṁ gantvā “ācariya amhe rajjesu patiṭṭhitā, vadeyyātha yenattho”ti vatvā gacchanti. Tesaṁ gamanāgamanakāle sakaṭasandamānikagāvigoṇakukkuṭasūkarādayo gaṇhantānaṁ janapado

ativiya upadduto hoti, mahājano sannipatitvā rājaṅgaṇe kandati.

Rājā Velāmaṁ pakkositvā "ācariya upadduto janapado, rājāno gamanāgamanakāle mahāvilopaṁ karonti, manussā sandhāretuṁ na sakkonti, janapadapīḷāya upasamaṁ ekaṁ upāyaṁ karothā"ti. Sādhu mahārāja upāyaṁ karissāmi, tumhākaṁ yattakena janapadena attho, taṁ paricchinditvā gaṇhathāti. Rājā tathā akāsi. Velāmo caturāsītiyā rājasahassānaṁ janapade vicāretvā cakkanābhiyaṁ are viya rañño janapadasmiṁ oropesi. Tato paṭṭhāya te rājāno āgacchantāpi gacchantāpi attano attano janapadeneva sañcaranti, amhākaṁ janapadoti vilopaṁ na karonti. Rājagāravena rañño janapadampi na pīḷenti. Janapadā sannisinnā nissaddā niravā ahesuṁ. Sabbe rājāno haṭṭhatuṭṭhā "yena vo ācariya attho, taṁ amhākaṁ vadethā"ti pavārayiṁsu.

Velāmo sīsaṁnhāto attano antonivesane sattaratanaparipūrānaṁ gabbhānaṁ dvārāni vivarāpetvā yāva sattamā kulaparivaṭṭā ṭhapitaṁ dhanaṁ oloketvā āyavayaṁ upadhāretvā "mayā sakalajambudīpaṁ khobhentena dānaṁ dātuṁ vaṭṭatī"ti rañño ārocetvā Gaṅgātīre dvādasayojanikā uddhanapantiyo kāretvā tasmiṁ tasmiṁ ṭhāne sappimadhuphāṇitatelatilataṇḍulādīnaṁ ṭhapanatthāya mahākoṭṭhāgārāni patiṭṭhāpetvā "ekekasmiṁ ṭhāne ettakā ettakā janā saṁvidahatha, yaṁkiñci manussānaṁ laddhabbaṁ nāma atthi, tato ekasmimpi asati mayhaṁ āroceyyāthā"ti manusse saṁvidhāya "asukadivasato paṭṭhāya Velāmabrāhmaṇassa dānaṁ bhuñjantū"ti nagare bheriṁ carāpetvā "dānaggaṁ pariniṭṭhitan"ti dānayuttehi ārocite sahassagghanakaṁ vatthaṁ nivāsetvā pañcasatagghanakaṁ ekaṁsaṁ katvā sabbālaṅkārabhūsito dānavīmaṁsanatthāya phalikavaṇṇassa udakassa suvaṇṇabhiṅgāraṁ pūretvā "imasmiṁ loke sace imaṁ dānaṁ paṭiggahetuṁ yuttarūpā dakkhiṇeyyapuggalā atthi, idaṁ udakaṁ nikkhamitvā pathaviṁ gaṇhātu. Sace natthi, evameva tiṭṭhatū"ti saccakiriyaṁ katvā bhiṅgāraṁ adhomukhaṁ akāsi. Udakaṁ dhamakaraṇena gahitaṁ viya ahosi. Bodhisatto "suñño vata bho Jambudīpo, ekapuggalopi dakkhiṇaṁ paṭiggahetuṁ yuttarūpo natthī"ti vippaṭisāraṁ akatvā "sace

dāyakassa vasenāyaṁ dakkhiṇā visujjhissati, udakaṁ nikkhamitvā pathaviṁ gaṇhātū"ti cintesi. Phalikavaṇṇasadisaṁ udakaṁ nikkhamitvā pathaviṁ gaṇhi. "Idāni dānaṁ dassāmī"ti dānaggaṁ patvā dānaṁ oloketvā yāguvelāya yāguṁ, khajjakavelāya khajjakaṁ, bhojanavelāya bhojanaṁ dāpesi. Eteneva nīhārena divase divase dānaṁ diyyati.

Tasmiṁ kho pana dānagge "idaṁ nāma atthi, idaṁ nāma natthī"ti vattabbaṁ natthi. Idāni taṁ dānaṁ[1] ettakamatteneva na niṭṭhaṁ gamissatīti rattasuvaṇṇaṁ nīharāpetvā suvaṇṇapātiyo kāretvā caturāsītisuvaṇṇapātisahassādīnaṁ atthāya caturāsītirājasahassānaṁ sāsanaṁ pahiṇi. Rājāno "cirassaṁ vata mayaṁ ācariyena anuggahitā"ti sabbaṁ sampādetvā pesesuṁ. Dāne diyyamāneyeva satta vassāni satta māsā atikkantā. Atha brāhmaṇo "hiraññaṁ bhājetvā dānaṁ dassāmī"ti mahante okāse dānaṁ sajjāpesi. Sajjāpetvā caturāsīti suvaṇṇapātisahassāni ādiṁ katvā koṭito paṭṭhāya adāsi.

Tattha **rūpiyapūrānī**ti rajatataṭṭirajataphālarajatamāsakehi[2] pūrāni. Pātiyo pana khuddikāti na sallakkhetabbā, ekakarīsappamāṇe bhūmibhāge catassova pātiyo ṭhapayiṁsu. Pātimakuḷaṁ[3] navaratanaṁ hoti, mukhavaṭṭito paṭṭhāya aṭṭharatanaṁ, pātimukhavaṭṭiyā chayutto[4] ājaññaratho anupariyāyati, dadamāno pātiyā bāhirantena vaggavagge paṭiggāhake ṭhapetvā paṭhamaṁ pātiyā pakkhittaṁ datvā pacchā sandhisandhito[5] viyojetvā pātinti evaṁ caturāsīti pātisahassāni adāsi. **Rūpiyapāti**-ādīsupi eseva nayo. Etthapi ca **suvaṇṇapūrānī**ti suvaṇṇataṭṭisuvaṇṇaphālasuvaṇṇamāsakehi pūrāni. **Hiraññapūrānī**ti sattavidharatanapūrāni. **Sovaṇṇālaṅkārānī**ti suvaṇṇālaṅkārāni. **Kaṁsūpadhāraṇānī**ti rajatamayakhīrapaṭicchakāni. Tāsaṁ pana dhenūnaṁ siṅgāni suvaṇṇakosakapariyonaddhāni ahesuṁ, gīvāya sumanadāmaṁ piḷandhiṁsu, catūsu pādesu nupūrāni, piṭṭhiyaṁ varadukūlaṁ pārutaṁ, kaṇṭhe suvaṇṇaghaṇṭaṁ bandhiṁsu. **Vatthakoṭisahassānī**ti lokavohārato vīsativatthayugāni ekā

---

1. Idaṁ dānaṁ (Sī, Syā)
2. Rajatakaṭṭhirajataphālarajatamāsakehi (Sī), rajatakaṭṭhirajatathālarajatamāsakehi (Syā)
3. Pātimakuṭaṁ (Sī), pātimakulaṁ (Syā) 4. Saṁyutto (Syā) 5. Sandhito (Syā)

koṭi, idha pana dasa sāṭakāti vuttaṁ. **Khomasukhumānan**ti-ādimhi khomādīsu yaṁ yaṁ sukhumaṁ, taṁ tadeva adāsi. Yāni panetāni itthidānaṁ usabhadānaṁ majjadānaṁ samajjādānanti adānasammatāni, tānipi esa "Velāmassa dānamukhe idaṁ nāma natthī"ti vacanapathaṁ pacchinditum̐ parivāratthāya adāsi. **Najjomaññe vissandantī**ti nadiyo viya vissandanti.

Iminā Satthā Velāmassa dānaṁ kathetvā "gahapati etaṁ mahādānaṁ nāñño adāsi, ahaṁ adāsiṁ. Evarūpaṁ pana dānaṁ dadantopi ahaṁ paṭiggahetuṁ yuttarūpaṁ puggalaṁ nālatthaṁ, tvaṁ mādise Buddhe lokasmiṁ diṭṭhamāne dānaṁ dadamāno kasmā cintesī"ti seṭṭhissa desanaṁ vaḍḍhento **siyā kho pana te**ti-ādimāha. Nanu ca yāni tadā ahesuṁ rūpavedanāsaññāsaṅkhāraviññāṇāni, tāni niruddhāni. Kasmā "ahaṁ tena samayena Velāmo brāhmaṇo"ti āhāti? Paveṇiyā avicchinnattā. Tāni hi rūpādīni nirujjhamānāni imesaṁ paccaye datvā niruddhāni aparāparaṁ avicchinnaṁ paveṇiṁ gahetvā evamāha. **Na taṁ koci dakkhiṇaṁ sodhetī**ti koci samaṇo vā brāhmaṇo vā devo vā māro vā uṭṭhāya taṁ dakkhiṇaṁ sodhetīti vattabbo nāhosi. Tañhi dakkhiṇaṁ sodhento uttamakoṭiyā Buddho, heṭṭhimakoṭiyā Dhammasenāpatisāriputtattherasadiso sāvako sodheyya.

Diṭṭhisampannanti dassanasampannaṁ sotāpannaṁ. **Idaṁ tato mahapphalataran**ti idaṁ sotāpannassa dinnadānaṁ lokiyamahājanassa sattamāsādhikāni satta saṁvaccharāni ettakaṁ hiraññasuvaṇṇaṁ pariccajantena dinnadānato mahapphalaṁ.

Yo ca sataṁ diṭṭhisampannānanti ettha ekassa sakadāgāmissa vasena ekuttarasataṁ sotāpanne katvā sotāpannagaṇanā veditabbā. Iminā upāyena sabbavāresu heṭṭhā āgatena anantarena sataguṇaṁ katvā puggalagaṇanā veditabbā.

Buddhappamukhanti ettha Sammāsambuddhaṁ saṁghattheraṁ katvā nisinno saṁgho Buddhappamukho saṁghoti veditabbo. **Cātuddisaṁ saṁghaṁ uddissā**ti ettha cātuddisaṁ saṁghaṁ uddissa katavihāro nāma yattha cetiyaṁ patiṭṭhitaṁ hoti, dhammassavanaṁ karīyati, catūhi disāhi anudisāhi ca bhikkhū āgantvā appaṭipucchitvāyeva pāde dhovitvā kuñcikāya dvāraṁ vivaritvā senāsanaṁ

paṭijaggitvā vasitvā yathāphāsukaṁ gacchanti. So antamaso caturataniyā paṇṇasālāpi hotu, cātuddisaṁ saṁghaṁ uddissa katavihārotveva vuccati.

Saraṇaṁ gaccheyyāti ettha maggenāgataṁ anivattanasaraṇaṁ adhippetaṁ. Apare panāhu—attānaṁ niyyādetvā dinnattā saraṇagamanaṁ tato mahapphalataranti vuttaṁ. **Sikkhāpadāni**[1] **samādiyeyyā**ti pañca sīlāni gaṇheyya. Sīlampi maggena āgataṁ anivattanasīlameva kathitaṁ. Apare panāhu—sabbasattānaṁ abhayadānassa dinnattā sīlaṁ tato mahapphalataranti vuttaṁ. **Gandhohanamattan**ti[2] gandha-ūhanamattaṁ, dvīhaṅgulīhi gaṇḍapiṇḍaṁ gahetvā upasiṅghanamattaṁ. Apare pana "gaddohanamattan"ti Pāḷiṁ vatvā gāviyā ekavāraṁ thana-añchanamattanti atthaṁ vadanti. **Mettacittan**ti sabbasattānaṁ, hitānupharaṇacittaṁ. Taṁ pana appanāvaseneva gahitaṁ. **Aniccasaññan**ti maggassa anantarapaccayabhāvena sikhāpattabalavavipassanaṁ.

Upamāto pana imāni dānādīni puññāni evaṁ veditabbāni—sacepi hi Jambudīpaṁ bheritalasadisaṁ samatalaṁ katvā koṭito paṭṭhāya pallaṅke attharitvā ariyapuggale nisīdāpeyya, tattha sotāpannānaṁ dasa pantiyo assu, sakadāgāmīnaṁ pañca, anāgāmīnaṁ aḍḍhateyyā, khīṇāsavānaṁ diyaḍḍhā, Paccekabuddhānaṁ ekā panti bhaveyya, Sammāsambuddho ekakova. Ettakassa janassa dinnadānato Sammāsambuddhassa dinnameva mahapphalaṁ. Itaraṁ pana—

Vihāradānaṁ paṇipāto[3], sikkhā mettāya bhāvanā.
Khayato sammasantassa, kalaṁ nāgghati soḷasiṁ.

Teneva Bhagavā parinibbānasamaye "dhammānudhammappaṭipatti anuttarā pūjā"ti[4] āha. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Sīhanādavaggo dutiyo.

---

1. Sikkhāpadaṁ (Sī, Syā)
2. Gaddūhanamattanti (Sī, Ma 3. 167 piṭṭhe ca)
3. Paṇipātaṁ (Sī), piṇḍapāto (Syā)
4. Dī 2. 114 piṭṭhe Mahāparinibbānasutte.

3. Sattāvāsavagga

1. Tiṭhānasuttavaṇṇanā

21. Tatiyassa paṭhame **Uttarakurukā**ti Uttarakuruvāsino. **Adhiggaṇhantī**ti adhibhavanti, adhikā visiṭṭhā jeṭṭhakā honti. **Amamā**ti nittaṇhā. Aṭṭhakathāyaṁ pana niddukkhāti vuttaṁ. **Apariggahā**ti "idaṁ mayhan"ti pariggaharahitā. **Niyatāyukā**ti tesañhi nibaddhaṁ āyu vassasahassameva, gatipi nibaddhā, tato cavitvā saggeyeva nibbattanti. **Satimanto**ti devatānañhi ekantasukhitāya sati thirā na hoti, nerayikānaṁ ekantadukkhitāya. Imesaṁ pana vokiṇṇasukhadukkhattā sati thirā hoti. **Idha brahmacariyavāso**ti Jambudīpe Buddhapaccekabuddhānaṁ uppajjanato aṭṭhaṅgikamaggabrahmacariyavāsopi idheva hoti.

2. Assakhaḷuṅkasuttavaṇṇanā

22. Dutiye **javasampanno**ti padajavena sampanno. **Na vaṇṇasampanno**ti na sarīravaṇṇena sampanno. Purisakhaḷuṅkesu **javasampanno**ti ñāṇajavena sampanno. **Na vaṇṇasampanno**ti na guṇavaṇṇena sampanno. Sesaṁ Pāḷinayeneva veditabbaṁ. Yañhettha vattabbaṁ siyā, taṁ Tikanipātavaṇṇanāyaṁ vuttameva.

3. Taṇhāmūlakasuttavaṇṇanā

23. Tatiye **taṇhaṁ paṭiccā**ti dve taṇhā esanataṇhā esitataṇhā ca. Yāya taṇhāya ajapathasaṅkupathādīni paṭipajjitvā bhoge esati gavesati, ayaṁ esanataṇhā nāma. Yā tesu esitesu gavesitesu paṭiladdhesu taṇhā, ayaṁ esitataṇhā nāma. Idha pana esanataṇhā daṭṭhabbā. **Pariyesanā**ti rūpādi-ārammaṇapariyesanā. Sā hi esanataṇhāya sati hoti. **Lābho**ti rūpādi-ārammaṇapaṭilābho. So hi pariyesanāya sati hoti.

Vinicchayo pana ñāṇataṇhādiṭṭhivitakkavasena catubbidho. Tattha "sukhavinicchayaṁ jaññā, sukhavinicchayaṁ ñatvā ajjhattaṁ sukhamanuyuñjeyyā"ti[1] ayaṁ

---

1. Ma 3. 273 piṭṭhe.

ñāṇavinicchayo. "Vinicchayāti dve vinicchayā taṇhāvinicchayo ca diṭṭhivinicchayo cā"ti[1] evaṁ āgatāni aṭṭhasatataṇhāvicaritāni taṇhāvinicchayo. Dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo diṭṭhivinicchayo. "Chando kho Devānaminda vitakkanidāno"ti[2] imasmiṁ pana sutte idha vinicchayoti vutto vitakkoyeva āgato. Lābhaṁ labhitvā hi iṭṭhāniṭṭhaṁ sundarāsundaraṁ vitakkeneva vinicchinanti "ettakaṁ me rūpārammaṇatthāya bhavissati, ettakaṁ saddārammaṇatthāya, ettakaṁ mayhaṁ bhavissati, ettakaṁ parassa, ettakaṁ paribhuñjissāmi, ettakaṁ nidahissāmī"ti. Tena vuttaṁ **lābhaṁ paṭicca vinicchayo**ti.

Chandarāgoti evaṁ akusalavitakkena vitakkite vatthusmiṁ dubbalarāgo ca balavarāgo ca uppajjati. Idañhi idha chandoti dubbalarāgassādhivacanaṁ. **Ajjhosānan**ti ahaṁ mamanti balavasanniṭṭhānaṁ. **Pariggaho**ti taṇhādiṭṭhivasena pariggahakaraṇaṁ. **Macchariyan**ti parehi sādhāraṇabhāvassa asahanatā. Tenevassa porāṇā evaṁ vacanatthaṁ vadanti "idaṁ acchariyaṁ mayhameva hotu, mā aññassa acchariyaṁ hotūti pavattattā macchariyanti vuccatī"ti. **Ārakkho**ti[3] dvārapidahanamañjūsāgopanādivasena suṭṭhu rakkhanaṁ. Adhikarotīti **adhikaraṇaṁ,** kāraṇassetaṁ nāmaṁ. **Ārakkhādhikaraṇan**ti bhāvanapuṁsakaṁ, ārakkhāhetūti attho. **Daṇḍādānā**dīsu paranisedhanatthaṁ[4] daṇḍassa ādānaṁ **daṇḍādānaṁ.** Ekato dhārādino satthassa ādānaṁ Satthā **dānaṁ. Kalaho**ti kāyakalahopi vācākalahopi. Purimo **viggaho,** pacchimo **vivādo**[5]**.** Tuvaṁtuvanti agāravavasena **tuvaṁtuvaṁvacanaṁ.**

4. Sattāvāsasuttavaṇṇanā

24. Catutthe **sattāvāsā**ti sattānaṁ āvāsā, vasanaṭṭhānānīti attho. Tattha suddhāvāsāpi sattāvāsova, asabbakālikattā pana na gahitā. Suddhāvāsā hi Buddhānaṁ khandhāvāraṭṭhānasadisā, asaṅkheyyakappe Buddhesu anibbattesu taṁ ṭhānaṁ suññaṁ hoti. Iti asabbakālikattā na gahitā. Sesamettha viññāṇaṭṭhitīsu vuttanayeneva veditabbaṁ.

---

1. Khu 7. 205 piṭṭhe Mahāniddese. 2. Dī 2. 221 piṭṭhe. 3. Ārakkhāti (Sī, Syā)
4. Paṭisedhanatthaṁ (Sī) 5. Dī-Ṭṭha 2. 90 piṭṭhepi passitabbaṁ.

5. Paññāsuttavaṇṇanā

25. Pañcame **yato**ti yasmiṁ kāle. **Suparicitaṁ hotī**ti suṭṭhu upacitaṁ suvaḍḍhitaṁ hoti. **Kallaṁ vacanāyā**ti yuttaṁ vattuṁ. **Vītarāgan**ti vigatarāgaṁ. **Asarāgadhamman**ti na sarajjanasabhāvaṁ[1]. **Anāvattidhamman**ti anāvattanasabhāvaṁ anibbattārahaṁ, appaṭisandhikabhāveneva nirujjhanasabhāvanti attho. Imasmiṁ sutte khīṇāsavova kathito.

6. Silāyūpasuttavaṇṇanā

26. Chaṭṭhe **Candikāputto**ti mātu nāmavasena paññāto Candikāputtatthero. **Cetasā citaṁ hotī**ti cittavārapariyāyena cittavārapariyāyo cito vaḍḍhito hoti. **Cetasā cittaṁ suparicitan**ti cittavārapariyāyena cittavārapariyāyo uparūpari sucito suvaḍḍhito hoti. **Nevassa cittaṁ pariyādiyantī**ti tāni ārammaṇāni tassa khīṇāsavassa cittuppādaṁ gahetvā khepetvā ṭhātuṁ na sakkonti. **Amissīkatan**ti tāni ārammaṇāni anallīnattā tehi amissīkataṁ. **Āneñjappattan**ti aniñjanabhāvaṁ nipphandanabhāvaṁ pattaṁ.

Silāyūpoti silāthambho. **Soḷasakukkuko**ti dīghato soḷasahattho. **Heṭṭhānemaṅgamā**ti āvāṭassa heṭṭhāgatā. **Upari nemassā**ti upari āvāṭassa. **Sunikhātattā**ti ayamusalehi koṭṭetvā koṭṭetvā suṭṭhu nikhātattā. **Evameva kho**ti ettha silāyūpo viya khīṇāsavo daṭṭhabbo, mahāvātā viya chasu dvāresu uppajjanakā kilesā, catūhi disāhi āgantvā vātānaṁ silāyūpaṁ cāletuṁ asamatthabhāvo viya chasu dvāresu uppajjanakakilesānaṁ khīṇāsavassa cittaṁ cāletuṁ asamatthabhāvo veditabbo. Imasmimpi sutte khīṇāsavova kathito.

7-8. Verasuttadvayavaṇṇanā

27-28. Sattame **bhayaṁ veraṁ pasavatī**ti cittutrāsabhayañca puggalaverañca paṭilabhati. **Cetasikan**ti cittanissitaṁ. **Dukkhan**ti kāyavatthukaṁ.

---

1. Asārāgadhammanti na saṁrajjanasabhāvaṁ (Sī), asarāgadhammanti na rāgena sārajjanasabhāvaṁ (Syā)

Domanassanti paṭighasampayuttadukkhaṁ. Imasmiṁ sutte sotāpattimaggo kathito. Aṭṭhamaṁ bhikkhusaṁghassa kathitaṁ, imasmiṁ pana sotāpannova kathitoti vuttaṁ.

9. Āghātavatthusuttavaṇṇanā

29. Navame **āghātavatthūnī**ti āghātakāraṇāni. **Āghātaṁ bandhatī**ti kopaṁ bandhati uppādeti.

10-11. Āghātapaṭivinayasuttādivaṇṇanā

30-31. Dasame **āghātapaṭivinayā**ti āghātassa paṭivinayakāraṇāni. **Taṁ kutettha labbhā**ti "taṁ anatthacaraṇaṁ mā ahosī"ti etasmiṁ puggale kuto labbhā, kena kāraṇena sakkā laddhuṁ, "paro nāma parassa attano cittaruciyā anatthaṁ karotī"ti evaṁ cintetvā āghātaṁ paṭivineti. Atha vā sacāhaṁ kopaṁ kareyyaṁ, taṁ kopakaraṇaṁ ettha puggale kuto labbhā, kena kāraṇena laddhabbanti attho. Kuto lābhātipi pāṭho. Sacāhaṁ ettha kopaṁ kareyyaṁ, tasmiṁ me kopakaraṇe kuto lābhā, lābhā nāma ke siyunti attho. Imasmiṁ ca atthe **tan**ti nipātamattameva hoti. Ekādasame **anupubbanirodhā**ti anupaṭipāṭinirodhā. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Sattāvāsavaggo tatiyo.

---

4. Mahāvagga

1-2. Anupubbavihārasuttādivaṇṇanā

32-33. Catutthassa paṭhame **anupubbavihārā**ti anupaṭipāṭiyā samāpajjitabbavihārā. Dutiye **yattha kāmā nirujjhantī**ti yasmiṁ ṭhāne kāmā vūpasammanti. **Nirodhetvā**ti appaṭivatte katvā. **Nicchātā**ti taṇhādiṭṭhicchātānaṁ abhāvena nicchātā. **Nibbutā**ti attaparitāpanakilesānaṁ abhāvena nibbutā. **Tiṇṇā**ti kāmato tiṇṇā. **Pāraṁgatā**ti kāme pāraṁ gatā. **Tadaṅgenā**ti tena jhānaṅgena. **Ettha kāmā nirujjhantī**ti ettha

paṭhamajjhāne kāmā nirujjhanti. **Te cā**ti ye paṭhamajjhānaṁ samāpajjanti, te kāme nirodhetvā nirodhetvā viharanti nāma. **Pañjaliko**ti paggahita-añjaliko hutvā. **Payirupāseyyā**ti upaṭṭhāpeyya. Iminā upāyena sabbattha attho veditabbo.

3. Nibbānasukhasuttavaṇṇanā

34. Tatiye **Udāyī**ti Lāḷudāyitthero. **Etadeva khvetthā**ti etadeva kho ettha. **Kāmasahagatā**ti kāmanissitā. **Samudācarantī**ti manodvāre sañcaranti. **Ābādhāyā**ti ābādhanāya pīḷanāya. **Pariyāyenā**ti kāraṇena. Evaṁ sabbavāresu attho veditabbo. Imasmiṁ sutte avedayitasukhaṁ nāma kathitaṁ.

4. Gāvī-upamāsuttavaṇṇanā

35. Catutthe **pabbateyyā**ti pabbatacārinī. **Na suppatiṭṭhitaṁ patiṭṭhāpetvā**ti yathā suppatiṭṭhitā hoti, evaṁ na patiṭṭhāpetvā. **Taṁ nimittan**ti taṁ paṭhamajjhānasaṅkhātaṁ nimittaṁ. **Na svādhiṭṭhitaṁ adhiṭṭhātī**ti yathā suṭṭhu adhiṭṭhitaṁ hoti, na evaṁ adhiṭṭhāti. **Anabhihiṁsamāno**ti apothento aviheṭhento. **Mudu cittaṁ hoti kammaññan**ti yathā vipassanācittaṁ lokuttaramaggakkhaṇe mudu kammakkhamaṁ kammayoggaṁ hoti, evamassa abhiññāpādakaṁ catutthajjhānacittaṁ mudu hoti kammaññaṁ. **Appamāṇo samādhī**ti catubrahmavihārasamādhipi maggaphalasamādhipi appamāṇo samādhi nāma, idha pana "appamāṇaṁ appamāṇārammaṇan"ti iminā pariyāyena suppaguṇasamādhi appamāṇasamādhīti daṭṭhabbo. **So appamāṇena samādhinā subhāvitenā**ti imasmiṁ ṭhāne ayaṁ bhikkhu vipassanaṁ vaḍḍhetvā arahattaṁ patto. Idāni khīṇāsavassa abhiññāpaṭipāṭiṁ dassento **yassa yassa cā**ti-ādimāha.

5. Jhānasuttavaṇṇanā

36. Pañcame **āsavānaṁ khayan**ti arahattaṁ. **Yadeva tattha hoti rūpagatan**ti tasmiṁ paṭhamajjhānakkhaṇe vatthuvasena vā cittasamuṭṭhānikādivasena vā yaṁ rūpaṁ nāma pavattati. **Vedanāgatā**dīni sampayuttavedanādīnaṁ vasena

veditabbāni. **Te dhamme**ti te rūpādayo pañcakkhandhadhamme. **Aniccato**ti-ādīsu hutvā abhāvākārena **aniccato,** paṭipīḷanākārena **dukkhato,** rujjanākārena **rogato,** antodussanaṭṭhena[1] **gaṇḍato,** anupaviṭṭhaṭṭhena anukantanaṭṭhena ca **sallato,** dukkhaṭṭhena[2] **aghato,** ābādhanaṭṭhena **ābādhato,** asakaṭṭhena **parato,** palujjanaṭṭhena **palokato,** assāmikaṭṭhena **suññato,** avasavattanaṭṭhena **anattato. Samanupassatī**ti balavavipassanāpaññāya passati.

Tehi dhammehīti tehi pañcakkhandhadhammehi. **Paṭivāpetī**ti nibbānavasena nivatteti. **Amatāya dhātuyā**ti nibbānadhātuyā. **Cittaṁ upasaṁharatī**ti ñāṇena ānisaṁsaṁ disvā otāreti. **Santan**ti paccanīkasantatāya santaṁ. **Paṇītan**ti atappakaṁ. **So tattha ṭhito āsavānaṁ khayaṁ pāpuṇātī**ti so tasmiṁ paṭhamajjhāne ṭhito taṁ balavavipassanaṁ vaḍḍhetvā arahattaṁ pāpuṇāti. Aparo nayo—**so tehi dhammehī**ti yasmā aniccatoti-ādīsu aniccato palokatoti dvīhi padehi aniccalakkhaṇaṁ kathitaṁ, dukkhatoti-ādīhi chahi dukkhalakkhaṇaṁ, parato, suññato, anattatoti tīhi anattalakkhaṇaṁ. Tasmā so tehi evaṁ tilakkhaṇaṁ āropetvā diṭṭhehi antosamāpattiyaṁ pañcakkhandhadhammehi. **Cittaṁ paṭivāpetī**ti[3] cittaṁ paṭisaṁharati moceti apaneti. **Upasaṁharatī**ti vipassanācittaṁ tāva savanavasena thutivasena pariyattivasena paññattivasena ca santaṁ nibbānanti evaṁ asaṅkhatāya amatāya dhātuyā upasaṁharati, maggacittaṁ nibbānaṁ ārammaṇakaraṇavaseneva "etaṁ santaṁ etaṁ paṇītan"ti na evaṁ vadati, iminā panākārena taṁ paṭivijjhanto tattha cittaṁ upasaṁharatīti attho.

So tattha ṭhitoti tassā tilakkhaṇārammaṇāya vipassanāya ṭhito. **Āsavānaṁ khayaṁ pāpuṇātī**ti anukkamena cattāro magge bhāvetvā arahattaṁ pāpuṇāti. **Teneva dhammarāgenā**ti samathavipassanādhamme chandarāgena. **Dhammanandiyā**ti tasseva vevacanaṁ. Samathavipassanāsu hi sabbaso chandarāgaṁ pariyādātuṁ sakkonto arahattaṁ pāpuṇāti, asakkonto anāgāmī hoti.

---

1. Antodosaṭṭhena (Saṁ-Ṭṭha 2. 305 piṭṭhe)
2. Dukkhamaṭṭhena (Sī, Syā)
3. Paṭivāretīti (Sī), patiṭṭhāpetīti (Syā)

Tiṇapurisarūpake vāti[1] tiṇapotthakarūpe vā. Dūre kaṇḍe pātetīti **dūrepātī.** Avirādhitaṁ vijjhatīti **akkhaṇavedhī. Yadeva tattha hoti vedanāgatan**ti idha rūpaṁ na gahitaṁ. Kasmā? Samatikkantattā. Ayañhi heṭṭhā rūpāvacarajjhānaṁ samāpajjitvā rūpaṁ atikkamitvā arūpāvacarasamāpattiṁ samāpannoti samathavasenāpi anena[2] rūpaṁ samatikkantaṁ, heṭṭhā rūpaṁ sammasitvā taṁ atikkamma idāni arūpaṁ sammasatīti vipassanāvasenāpi anena rūpaṁ atikkantaṁ. Āruppe pana sabbasopi rūpaṁ natthīti taṁ sandhāyapi rūpaṁ na gahitaṁ. Atha nevasaññānāsaññāyatanaṁ kasmā na gahitanti? Sukhumattā. Tasmiñhi cattāropi arūpakkhandhā sukhumā na sammasanūpagā. Tenevāha "iti kho bhikkhave yāvatā saññāsamāpatti tāvatā aññāpaṭivedho"ti. Idaṁ vuttaṁ hoti—yāvatā sacittakasamāpatti nāma atthi, tāvatā oḷārike dhamme sammasato aññāpaṭivedho hoti, arahattaṁ sampajjati. Nevasaññānāsaññāyatanaṁ pana sukhumattā saññāsamāpattīti na vuccati. **Jhāyīhete**ti jhāyīhi jhānābhiratehi etāni. **Vuṭṭhahitvā**ti tato samāpattito vuṭṭhāya. **Samakkhātabbānī**ti sammā akkhātabbāni, "santāni paṇītānī"ti evaṁ kevalaṁ ācikkhitabbāni thometabbāni vaṇṇetabbānīti.

6. Ānandasuttavaṇṇanā

37. Chaṭṭhe **sambādhe**ti pañcakāmaguṇasambādhe. **Okāsādhigamo**ti okāsassa adhigamo. **Sattānaṁ visuddhiyā**ti sattānaṁ visuddhiṁ pāpanatthāya. **Samatikkamāyā**ti samatikkamanatthāya. **Atthaṅgamāyā**ti atthaṁ gamanatthāya. **Ñāyassa adhigamāyā**ti sahavipassanakassa maggassa adhigamanatthāya. **Nibbānassa sacchikiriyāyā**ti apaccayanibbānassa paccakkhakaraṇatthāya. **Tadeva nāma cakkhuṁ bhavissatī**ti taññeva pasādacakkhu asambhinnaṁ bhavissati. **Te rūpā**ti tadeva rūpārammaṇaṁ āpāthaṁ āgamissati. **Tañcāyatanaṁ no paṭisaṁvedissatī**ti tañca rūpāyatanaṁ na jānissati. Sesesupi eseva nayo.

Udāyīti Kāḷudāyitthero. **Saññīmeva nu kho**ti sacittakoyeva nu kho. Makāro padasandhimattaṁ. **Kiṁ saññī**ti katarasaññāya saññī hutvā.

---

1. Tiṇapurisake vāti (Sī, Ka) 2. Tena (Sī), nena (Ka)

sabbaso rūpasaññānanti idaṁ kasmā gaṇhi, kiṁ paṭhamajjhānādisamaṅgino rūpādipaṭisaṁvedanā hotīti? Na hoti, yāva pana kasiṇarūpaṁ ārammaṇaṁ hoti, tāva rūpaṁ samatikkantaṁ nāma na hoti. Asamatikkantattā[1] paccayo bhavituṁ sakkhissati. Samatikkantattā pana taṁ[2] natthi nāma hoti, natthitāya paccayo bhavituṁ na sakkotīti dassetuṁ idameva gaṇhi.

Jaṭilavāsikāti Jaṭilanagaravāsinī. **Na cābhinato**ti-ādīsu rāgavasena na **abhinato,** dosavasena na **apanato.** Na sasaṅkhārena sappayogena kilese niggaṇhitvā vāretvā ṭhito, kilesānaṁ pana chinnante uppannoti **na sasaṅkhāraniggayhavāritagato**[3]**. Vimuttattā ṭhito**ti kilesehi vimuttattāyeva ṭhito. **Ṭhitattā santusito**ti ṭhitattāyeva santuṭṭho nāma jāto. **Santusitattā no paritassatī**ti santuṭṭhattāyeva paritāsaṁ nāpajjati. **Ayaṁ bhante Ānanda samādhi kiṁ phalo**ti iminā ayaṁ therī tālaphalaññeva gahetvā "idaṁ phalaṁ kiṁ phalaṁ nāmā"ti pucchamānā viya arahattaphalasamādhiṁ gahetvā "ayaṁ bhante Ānanda samādhi kiṁ phalo vutto Bhagavatā"ti pucchati. **Aññāphalo vutto**ti aññā vuccati arahattaṁ, arahattaphalasamādhi nāmeso vutto Bhagavatāti attho. **Evaṁsaññīpī**ti imāya arahattaphalasaññāya saññīpi tadāyatanaṁ no paṭisaṁvedetīti evaṁ imasmiṁ sutte arahattaphalasamādhi kathitoti.

7. Lokāyatikasuttavaṇṇanā

38. Sattame **lokāyatikā**ti lokāyatavādakā[4]. **Satatan**ti sadā. **Samitan**ti nirantaraṁ. **Tiṭṭhatetan**ti tiṭṭhatu etaṁ, mā etaṁ paṭṭhapetha, ko vo etena attho. **Dhammaṁ vo brāhmaṇā desessāmī**ti ahaṁ vo catusaccadhammaṁ desessāmi.

Daḷhadhammāti daḷhadhanuṁ gahetvā ṭhito. **Dhanuggaho**ti issāso. Daḷhadhanu nāma dvisahassathāmaṁ vuccati. Dvisahassathāmaṁ nāma yassa āropitassa

---

1. Taṁ asamatikkantatāya (Sī, Syā)
2. Asamatikkantattā pana tañca (Syā)
3. Na sasaṅkhāraniggayhavāritavato (Sī, Syā)
4. Lokāyatapāṭhakā (Sī, Syā)

jiyābaddho lohasīsādīnaṁ bhāro daṇḍe gahetvā yāva kaṇḍappamāṇā[1] ukkhittassa pathavito muccati. **Sikkhito**ti dasa dvādasa vassāni ācariyakule uggahitasippo. **Katahattho**ti eko sippameva uggaṇhāti, katahattho na hoti ayaṁ pana katahattho ciṇṇavasibhāvo. **Katūpāsano**ti rājakulādīsu dassitasippo. **Lahukena asanenā**ti anto susiraṁ katvā tulādīhi pūretvā katalakkhaparikammena sallahukakaṇḍena. Evaṁkatañhi eka-usabhagāmī dve usabhānipi gacchati -pa- aṭṭhusabhagāmī soḷasa usabhānipi gacchati. **Appakasirenā**ti niddukkhena. **Atipāteyyā**ti atikkameyya. Idaṁ vuttaṁ hoti—yathā so dhanuggaho taṁ vidatthicaturaṅgulaṁ chāyaṁ sīghameva atikkāmeti, evaṁ sakalacakkavāḷaṁ sīghaṁ sīghaṁ atikkamanasamatthena javena samannāgato. **Sandhāvanikāyā**ti padasā dhāvanena. **Evamāhaṁsū**ti evaṁ vadanti.

8. Devāsurasaṅgāmasuttavaṇṇanā

39. Aṭṭhame **samupabyūḷho ahosī**ti paccupaṭṭhito ahosi. **Saṅgāmeyyāmā**ti saṅgāmaṁ kareyyāma yujjheyyāma. **Apayiṁsuyevā**ti[2] palāyiṁsuyeva. **Uttarenābhimukhā**ti uttarāmukhā hutvā. **Abhiyantevā**ti anubandhantiyeva. **Bhīruttānagatenā**ti bhīruttānaṁ bhayanivāraṇaṁ patiṭṭhānaṁ gatena[3]. **Akaraṇīyā**ti yudddhena kiñci akattabbā. Kasmā pana nesaṁ saṅgāmo hotīti? Asurā hi pubbe Tāvatiṁsavāsino, te cittapāṭaliyā pupphanakāle dibbapāricchattakapupphaṁ anussaranti. Tato uppannakodho "gaṇhatha deve"ti sammukhasammukhaṭṭhāneneva Sineruṁ abhiruhanti, devāpi nikkhamanti. Tesaṁ gopālakadārakānaṁ aññamaññaṁ daṇḍekehi paharaṇasadisaṁ yuddhaṁ hoti. Sakko devarājā heṭṭhā pañcasu ṭhānesu ārakkhaṁ ṭhapetvā upari devapuraṁ parivāretvā attasadisā vajirahatthā paṭimā ṭhapāpesi. Asurā heṭṭhā pañca ṭhānāni paṭibāhitvā abhiruḷhā indapaṭimāyo disvā nivattitvā asurapurameva gacchanti.

Dakkhiṇenābhimukhāti dakkhiṇāmukhā hutvā. **Apadaṁ vadhitvā**ti nippadaṁ niravasesaṁ vadhitvā. **Adassanaṁ gato**ti māropi vaṭṭapādakaṁ katvā

1. Kaṇṭhappamāṇā (Sī, Syā, Ka) Ma-Ṭṭha 1. 357; Saṁ-Ṭṭha 2. 207 piṭṭhesupi passitabbaṁ.
2. Apayaṁsvevāti (Sī)
3. Bhayanivāraṇe patiṭṭhānagatena (Ka)

rūpāvacaracatutthajjhānaṁ samāpannassa cittaṁ jānāti, tadeva vipassanāpādakaṁ katvā samāpannassa cittaṁ jānāti. Arūpāvacarasamāpatti pana vaṭṭapādā vā hotu vipassanāpādā vā, taṁ samāpannassa māro cittaṁ na jānāti. Tena vuttaṁ adassanaṁ gato pāpimato"ti.

9. Nāgasuttavaṇṇanā

40. Navame **āraññakassā**ti araññavāsino. **Gocarapasutassā**ti gocaraggahaṇatthāya gacchantassa. **Hatthikalabhā**ti mahantā mahantā nāgā. **Hatthicchāpā**ti taruṇapotakā. **Obhaggobhaggan**ti nāmetvā nāmetvā ṭhapitaṁ. **Ogāhaṁ otiṇṇassā**ti ogāhitabbattā ogāhanti laddhanāmaṁ udakatitthaṁ otiṇṇassa. **Ogāhā uttiṇṇassā**ti udakatitthato uttiṇṇassa. **Vūpakaṭṭho**ti vūpakaṭṭho hutvā. Idāni yasmā Dasabalassa hatthināgena kiccaṁ natthi, sāsane pana taṁsarikkhakaṁ puggalaṁ dassetuṁ idamāhaṭaṁ, tasmā taṁ puggalaṁ dassento **evameva kho**ti-ādimāha.

10. Tapussasuttavaṇṇanā

41. Dasame **Mallesū**ti Mallaraṭṭhe. **Idheva tāva tvaṁ Ānanda hohī**ti idha Bhagavā "Tapussagahapatino idha ṭhitena Ānandena saddhiṁ kathāsallāpo bhavissati, tatonidānaṁ ahaṁ mahantaṁ dhammapariyāyaṁ desessāmī"ti ñatvā āha. **Upasaṅkamī**ti so kira bhuttapātarāso "Dasabalassa upaṭṭhānaṁ gamissāmī"ti nikkhanto dūratova theraṁ disvā yenāyasmā Ānando tenupasaṅkami. **Papāto viya khāyati, yadidaṁ nekkhamman**ti yaṁ idaṁ pabbajjāsaṅkhātaṁ nekkhammaṁ, taṁ amhākaṁ mahāpapāto viya ogāhitvā upaṭṭhāti. **Nekkhamme cittaṁ pakkhandatī**ti pabbajjāya cittaṁ ārammaṇavasena pakkhandati, tadeva ārammaṇaṁ katvā **pasīdati,** tadeva **patiṭṭhāti,** paccanīkakammehi ca **vimuccati. 'Etaṁ santan'ti passato**ti etaṁ nekkhammaṁ santaṁ vigatadarathapariḷāhanti evaṁ passantānaṁ bhikkhūnaṁ. **Bahunā janena visabhāgo**ti tayidaṁ bahunā mahājanena saddhiṁ bhikkhūnaṁ visabhāgaṁ, asadisanti attho.

Kathāpābhatanti kathāmūlaṁ. **Tassa mayhaṁ Ānanda nekkhamme cittaṁ na pakkhandatī**ti tassa evaṁ vitakkentassāpi mayhaṁ pabbajjāya cittaṁ na otarati.

"Etaṁ santan"ti passatoti "sādhu nekkhamman"ti parivitakkanavasena "etaṁ nekkhammaṁ santan"ti passantassapi. **Anāsevito**ti na āsevito na phassito na sacchikato. **Adhigammā**ti adhigantvā patvā sacchikatvā. **Tamāseveyyan**ti taṁ ānisaṁsaṁ seveyyaṁ bhajeyyaṁ. **Yaṁ me**ti yena kāraṇena mayhaṁ. **Adhigammā**ti adhigantvā[1]. **Svāssa me hoti ābādho**ti so mayhaṁ ābādhanaṭṭhena ābādho hoti. **Avitakke cittaṁ na pakkhandatī**ti avitakkavicāre dutiyajjhāne ārammaṇavasena cittaṁ na pakkhandati. **Vitakkesū**ti vitakkavicāresu. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Mahāvaggo catuttho.

---

5. Sāmaññavagga

1. Sambādhasuttavaṇṇanā

42. Pañcamassa paṭhame **Udāyī**ti Kāḷudāyitthero. **Avidvā**ti aññāsi. **Bhūrimedhaso**ti mahāpañño. **Yo jhānamabujjhī**ti yo jhānaṁ abujjhi. **Paṭilīnanisabho**ti ekībhāvavasena paṭilīno ceva uttamaṭṭhena ca nisabho. **Munī**ti Buddhamuni. **Pariyāyenā**ti ekena kāraṇena. Kāmasambādhassa hi abhāvamatteneva[2] paṭhamajjhānaṁ okāsādhigamo nāma, na sabbathā sabbaṁ. **Tatrāpatthi sambādho**ti tasmimpi paṭhamajjhāne sambādho paṭipīḷanaṁ atthiyeva. Tatrāpitthītipi[3] pāṭho. **Kiñca tattha sambādho**ti tasmiṁ pana jhāne kiṁ sambādho nāma. **Ayamettha sambādho**ti ayaṁ vitakkavicārānaṁ aniruddhabhāvo sambādho saṁpīḷā nāma. Iminā upāyena sabbavāresu attho veditabbo. **Nippariyāyenā**ti na ekena kāraṇena, atha kho āsavakkhayo nāma sabbasambādhānaṁ pahīnattā sabbena sabbaṁ okāsādhigamo nāmāti.

---

1. Adhigaminti adhigaṇhiṁ (Sī), adhigammāti adhigacchi (Syā)
2. Ābhogamatteneva (Ka)
3. Tattha patthītipi (Sī, Syā)

2. Kāyasakkhisuttavaṇṇanā

43. Dutiye **yathā yathā ca tadāyatananti** yena yena kāraṇena yena yenākārena taṁ paṭhamajjhānasaṅkhātaṁ āyatanaṁ hoti. **Tathā tathā naṁ kāyena phusitvā viharatī**ti tena tena kāraṇena tena tenākārena taṁ samāpattiṁ sahajātanāmakāyena phusitvā viharati, samāpajjatīti attho. **Kāyasakkhi vutto Bhagavatā pariyāyenā**ti yasmā tena nāmakāyena paṭhamajjhānaṁ sacchikataṁ, tasmā iminā pariyāyena[1] kāyasakkhi vutto. **Nippariyāyenā**ti yattakaṁ kāyena sacchikātabbaṁ, sabbassa katattā ayaṁnippariyāyena kāyasakkhi nāma.

3. Paññāvimuttasuttavaṇṇanā

44. Tatiye **paññāya ca naṁ pajānātī**ti taṁ paṭhamajjhānavipassanāpaññāya jānāti. Idhāpi pariyāyanippariyāyā purimanayeneva veditabbā. Yathā ca idha, evaṁ ito paresupi.

4. Ubhatobhāgavimuttasuttavaṇṇanā

45. Catutthaṁ ubhayena veditabbaṁ. Ettha ca **ubhatobhāgavimutto**ti ubhatobhāgehi samathavipassanānaṁ paccanīkakilesehi vimutto. Pariyosāne pana samāpattiyā rūpakāyato, ariyamaggena nāmakāyato vimuttoyeva ubhatobhāgavimuttoti veditabbo.

5-10. Sandiṭṭhikadhammasuttādivaṇṇanā

46-51. Pañcamādīsu **sandiṭṭhiko**ti sayaṁ passitabbako. **Nibbānan**ti kilesanibbānaṁ. **Parinibbānan**ti tasseva vevacanaṁ. **Tadaṅganibbānan**ti paṭhamajjhānādinā tena tena aṅgena nibbānaṁ. **Diṭṭhadhammanibbānan**i imasmiṁ yeva attabhāve nibbānaṁ. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Sāmaññavaggo pañcamo.

Paṭhamapaṇṇāsako niṭṭhito.

---

1. Nayena (Ka)

2. Dutiyapaṇṇāsakavaṇṇanā

52. Ito paresu **khemanti** nirupaddavaṁ. **Khemappattoti** khemabhāvaṁ patto. **Sikkhādubbalyānīti** sikkhāya dubbalabhāvakaraṇāni[1]. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Manorathapūraṇiyā Aṅguttaranikāyaṭṭhakathāya

Navakanipātassa saṁvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Dubbalabhāvakāraṇāni (Sī, Syā)

Dasakanipāta

1. Paṭhamapaṇṇāsaka

1. Ānisaṁsavagga

1. Kimatthiyasuttavaṇṇanā

1. Dasakanipātassa paṭhame **kusalāni sīlānī**ti anavajjasīlāni. Amaṅkubhāvassa avippaṭisārassa atthāya saṁvattantīti **avippaṭisāratthāni.** Sova nesaṁ ānisaṁsoti **avippaṭisārānisaṁsāni.** **Yathābhūtañāṇadassanattho**ti-ādīsu **yathābhūtañāṇadassanaṁ** nāma taruṇavipassanā, **nibbidā** nāma balavavipassanā, **virāgo** nāma maggo, **vimutti** nāma arahattaphalaṁ, **ñāṇadassanaṁ** nāma paccavekkhaṇañāṇaṁ. **Aggāya parentī**ti arahattatthāya gacchanti[1].

2. Cetanākaraṇīyasuttavaṇṇanā

2. Dutiye **na cetanāya karaṇīyan**ti na cetetvā kappetvā pakappetvā kātabbaṁ. **Dhammatā esā**ti dhammasabhāvo eso, kāraṇaniyamo ayaṁ. **Abhisandentī**ti pavattenti. **Paripūrentī**ti paripuṇṇaṁ karonti. **Apārā pāraṁ gamanāyā**ti orimatīrabhūtā tebhūmakavaṭṭā nibbānapāraṁ gamanatthāya.

3-5. Upanisasuttattayavaṇṇanā

3-5. Tatiye **hatūpaniso**ti hatakāraṇo. Catutthapañcamesu dvīhi therehi kathitabhāvova viseso.

6. Samādhisuttavaṇṇanā

6. Chaṭṭhe **neva pathaviyaṁ pathavisaññī assā**ti pathaviṁ ārammaṇaṁ katvā pathavīti evaṁ uppannāya saññāya saññī na bhaveyya. **Āpā**dīsupi

---

1. Arahattāya pūrentīti arahattatthāya gacchanti (Syā)

eseva nayo. **Na idhaloke**ti idhaloke uppajjanakacatukkapañcakajjhānasaññāya na saññī bhaveyya. **Na paraloke**ti paraloke uppajjanakacatukkapañcakajjhānasaññāya na saññī bhaveyya. **Saññī ca pana assā**ti atha ca panassa samāpatti savitakkasamāpattiyeva assāti vuccati. **Etaṁ santaṁ etaṁ paṇītan**ti santaṁ santanti appetvā nisinnassa divasampi cittuppādo "santaṁ santan"teva pavattati, paṇītaṁ paṇītanti appetvā nisinnassa divasampicittuppādo "paṇītaṁ paṇītan"teva pavattati. **yadidaṁ sabbasaṅkhārasamatho**ti nibbānaṁ nibbānanti appetvā nisinnassa divasampi cittuppādo "nibbānaṁ nibbānan"teva pavattatīti sabbampetaṁ phalasamāpattisamādhiṁ sandhāya vuttaṁ.

7. Sāriputtasuttavaṇṇanā

7. Sattame **saññī ca panāhaṁ āvuso tasmiṁ samaye ahosi**nti āvuso tasmiṁ samaye ahaṁ "bhavanirodho nibbānan"ti imāya phalasamāpattisaññāya saññī ahosiṁ. Sacittakā me sā samāpatti ahosīti paccavekkhaṇā kathitā.

8. Jhānasuttavaṇṇanā

8. Aṭṭhame **samantapāsādiko**ti pasādāvahānaṁyeva kāyakammādīnaṁ sabbhāvato samantato pāsādiko. **Sabbākāraparipūro**ti sabbehi kāraṇehi paripuṇṇo.

9. Santavimokkhasuttavaṇṇanā

9. Navame **santā**ti ārammaṇasantatāyapi aṅgasantatāyapi santā. **Vimokkhā**ti paccanīkadhammehi vimuttattā ārammaṇe ca nirāsaṅgabhāvena[1] suṭṭhu muttattā evaṁladdhanāmā. **Atikkamma rūpe**ti rūpajjhānāni atikkamitvā pavattā. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Ānisaṁsavaggo paṭhamo.

---

1. Nirāsaṅkabhāvena (Syā, Ka)

2. Nāthavagga

1. Senāsanasuttavaṇṇanā

11. Dutiyassa paṭhame **pañcaṅgasamannāgato**ti pañcahi guṇaṅgehi samannāgato. **Nātidūraṁ hoti nāccāsannan**ti yañhi atidūre hoti, piṇḍāya caritvā tattha gacchantassa kāyacittadaratho hoti, tato anuppannaṁ vā samādhiṁ uppādetuṁ uppannaṁ vā thiraṁ kātuṁ na sakkoti. Accāsannaṁ bahujanākiṇṇaṁ hoti. Cattālīsa-usabhamatte pana padese vasataṁ dūrāsannadosavimuttaṁ ca[1] gamanāgamanasampannaṁ nāma hoti. **Divā appākiṇṇan**ti divasabhāge mahājanena anākiṇṇaṁ.

2. Pañcaṅgasuttavaṇṇanā

12. Dutiye **kevalī**ti kevalehi sakalehi guṇehi samannāgato. **Vusitavā**ti vutthabrahmacariyavāso. **Asekhenā**ti asekhadhammapariyāpannena lokuttarena. **Sīlakkhandhenā**ti sīlarāsinā. **Vimuttikkhandhenā**ti ettha ṭhapetvā sīlādayo tayo sesā phaladhammā vimutti nāma, vimuttiñāṇadassanaṁ paccavekkhaṇañāṇaṁ, taṁ lokiyameva.

3-4. Saṁyojanasuttādivaṇṇanā

13-14. Tatiye **orambhāgiyānī**ti heṭṭhābhāgiyāni. **Uddhambhāgiyānī**ti uparibhāgiyāni. Imasmiṁ sutte vaṭṭameva kathitaṁ. Catutthe **khilavinibandhā** Pañcakanipāte vitthāritāyeva. **Ārohapariṇāhenā**ti dīghaputhulantena.

5. Appamādasuttavaṇṇanā

15. Pañcame **evameva kho**ti yathā sabbasattānaṁ Sammāsambuddho aggo, evaṁ sabbesaṁ kusaladhammānaṁ kārāpaka-appamādo aggoti daṭṭhabbo. Nanu cesa lokiyova, kusaladhammā pana lokuttarāpi. Ayañca kāmāvacarova, kusaladhammā pana catubhūmakā. Kathamesa tesaṁ aggoti? Paṭilābhakattena[2]. Appamādena hi te paṭilabhanti, tasmā so tesaṁ aggo. Tena vuttaṁ **sabbe te appamādamūlakā**ti.

---

1. Padese tadubhayavimuttaṁ (Sī) 2. Paṭilābhakatthena (Syā)

Jaṅgalānanti[1] pathavītalacārīnaṁ. **Pāṇānan**ti sapādakapāṇānaṁ. **Padajātānī**ti padāni. **Samodhānaṁ gacchantī**ti odhānaṁ pakkhepaṁ gacchanti. **Aggamakkhāyatī**ti seṭṭhamakkhāyati. **Yadidaṁ mahantattenā**ti mahantabhāvena aggamakkhāyati, na guṇaggenāti attho. **Vassikan**ti sumanapupphaṁ. Idaṁ kira suttaṁ sutvā bhātiyamahārājā vīmaṁsitukāmatāya ekasmiṁ gabbhe catujātigandhehi[2] paribhaṇḍaṁ katvā sugandhapupphāni āharāpetvā ekassa samuggassa majjhe sumanapupphamuṭṭhiṁ ṭhapetvā sesāni tassa samantato muṭṭhiṁ katvā ṭhapetvā dvāraṁ pidhāya bahi nikkhanto. Athassa muhuttaṁ bahi vītināmetvā dvāraṁ vivaritvā pavisantassa sabbapaṭhamaṁ sumanapupphagandho ghānaṁ pahari, so mahātalasmiṁ yeva mahācetiyābhimukho nipajjitvā "vassikaṁ tesaṁ agganti kathentena sukathitaṁ Sammāsambuddhenā"ti cetiyaṁ vandi. **Khuddarājāno**ti[3] khuddakarājāno. Kūṭarājānotipi[4] pāṭho.

6. Āhuneyyasuttavaṇṇanā

16. Chaṭṭhe **gotrabhū**ti sikhāpattavipassanābhūtena nibbānārammaṇena gotrabhuñāṇena samannāgato.

7. Paṭhamanāthasuttavaṇṇanā

17. Sattame **sanāthā**ti sañātakā bahuñātivaggā hutvā viharatha. Nāthaṁ karontīti **nāthakaraṇā,** attano sanāthabhāvakarā patiṭṭhākarāti attho. **Kalyāṇamitto**ti-ādīsu sīlādiguṇasampannā kalyāṇā mittā assāti **kalyāṇamitto.** Tevassa ṭhānanisajjādīsu saha ayanato sahāyāti **kalyāṇasahāyo.** Cittena ceva kāyena ca kalyāṇamittesuyeva sampavaṅko oṇatoti **kalyāṇasampavaṅko.** **Suvaco hotī**ti sukhena vattabbo hoti, sukhena anusāsitabbo. **Khamo**ti gāḷhena pharusena kakkhaḷena vutto khamati na kuppati. **Padakkhiṇaggāhī anusāsanin**ti yathā ekacco ovadiyamāno vāmato gaṇhāti, paṭippharati vā, assuṇanto vā gacchati, evaṁ akatvā

---

1. Jaṅgamānanti (Sī) 2. Catujātagandhehi (Sī, Syā)
3. Kuḍḍarājānoti (Sī, Syā) Aṁ-Ṭṭha 3. 120 piṭṭhepi passitabbaṁ.
4. Khuddakarājānotipi (Sī), kuṭharājānotipi (Syā)

“Ovadatha bhante anusāsatha, tumhesu anovadantesu ko añño ovadissatī”ti padakkhiṇaṁ gaṇhāti.

Uccāvacānīti uccanīcāni. **Kiṁ karaṇīyānī**ti “kiṁ karomī”ti evaṁ vatvā kattabbakammāni. Tattha uccakammaṁ nāma cīvarassa karaṇaṁ rajanaṁ, cetiye sudhākammaṁ uposathāgāracetiyagharabodhigharesu kattabbakammanti evamādi. Avacakammaṁ nāma pādadhovanamakkhanādikhuddakakammaṁ. **Tatrūpāyāyā**ti tatrupagamaniyāya. **Alaṁ kātun**ti kātuṁ samattho hoti. **Alaṁ saṁvidhātun**ti vicāretuṁ samattho hoti.

Dhamme assa kāmo sinehoti **dhammakāmo,** Tepiṭakaṁ Buddhavacanaṁ piyāyatīti attho. **Piyasamudāhāro**ti parasmiṁ kathente sakkaccaṁ suṇāti, sayañca paresaṁ desetukāmo hotīti attho. **Abhidhamme abhivinaye**ti ettha dhammo abhidhammo vinayo abhivinayoti catukkaṁ veditabbaṁ. Tattha **dhammo**ti Suttantapiṭakaṁ. **Abhidhammo**ti satta pakaraṇāni. **Vinayo**ti Ubhatovibhaṅgo. **Abhivinayo**ti Khandhakaparivārā. Atha vā Suttantapiṭakampi Abhidhammapiṭakampi dhammo eva, maggaphalāni abhidhammo. Sakalavinayapiṭakaṁ vinayo, kilesavūpasamakaraṇaṁ abhivinayo. Iti sabbasmimpi ettha dhamme ca abhidhamme ca vinaye ca abhivinaye ca uḷārapāmojjo hotīti attho. **Kusalesu dhammesū**ti kāraṇatthe bhummaṁ, cātubhūmakakusaladhammakāraṇā tesaṁ adhigamatthāya anikkhittadhuro hotīti attho.

8. Dutiyanāthasuttavaṇṇanā

18. Aṭṭhame **therānukampitassā**ti therehi ovādānusāsanidānasamussāhitāya hitapharaṇāya anukampitassa.

9. Paṭhama-ariyāvāsasuttavaṇṇanā

19. Navame **ariyāvāsā**ti ariyānaṁ āvāsā, te āvasiṁsu āvasanti āvasissantīti ariyāvāsā[1]. (**Yadariyā**ti ye vāse ariyā)[2].

---

1. Ariyavāsāti ariyā ettha vasiṁsu vasanti vasissantīti ariyavāsā (Sī, Syā) Dī-Ṭṭha 3. 234 piṭṭhepi passitabbaṁ.
2. ( ) (Sī, Syā)

10. Dutiya-ariyāvāsasuttavaṇṇanā

20. Dasamaṁ yasmā Kururaṭṭhavāsino bhikkhū gambhīrapaññākārakā yuttappayuttā, tasmā yathā tesaṁ Dīghanikāyādīsu mahānidānādīni kathitāni, evaṁ idampi gambhīraṁ sukhumaṁ tilakkhaṇāhataṁ suttaṁ tattheva avoca. Tattha **pañcaṅgavippahīno**ti pañcahi aṅgehi vippayutto hutvā khīṇāsavo avasi vasati vasissati. Tasmā ayaṁ pañcaṅgavippahīnatā ariyāvāsoti[1] vutto. Esa nayo sabbattha. **Evaṁ kho bhikkhave bhikkhu chaḷaṅgasamannāgato hotī**ti chaḷaṅgupekkhāya samannāgato hoti. Chaḷaṅgupekkhā dhammā nāma keti? Ñāṇādayo. "Ñāṇan"ti vutte kiriyato cattāri ñāṇasampayuttacittāni labbhanti, "satatavihāro"ti vutte aṭṭha mahācittāni, "rajjanadussanaṁ natthī"ti vutte dasa cittāni labbhanti. Somanassaṁ āsevanavasena labbhati. **Satārakkhena cetasā**ti khīṇāsavassa hi tīsu dvāresu sabbakāle sati ārakkhakiccaṁ sādheti. Tenevassa carato ca tiṭṭhato ca suttassa ca jāgarassa ca satataṁ samitaṁ ñāṇadassanaṁ paccupaṭṭhitaṁ hotīti vuccati.

Puthusamaṇabrāhmaṇānanti bahūnaṁ samaṇabrāhmaṇānaṁ. Ettha **samaṇā**ti pabbajjūpagatā, **brāhmaṇā**ti bhovādino. **Puthupaccekasaccānī**ti bahūni pāṭekkasaccāni. "Idameva dassanaṁ saccaṁ, idameva saccan"ti evaṁ pāṭiyekkaṁ gahitāni bahūni saccānīti attho. **Nuṇṇānī**ti nīhaṭāni. **Panuṇṇānī**ti suṭṭhu nīhaṭāni. **Cattānī**ti vissaṭṭhāni. **Vantānī**ti vamitāni. **Muttānī**ti chinnabandhanāni katāni. **Pahīnānī**ti pajahitāni. **Paṭinissaṭṭhānī**ti yathā na puna cittaṁ ārohanti, evaṁ paṭinissajjitāni. Sabbāneva tāni gahitaggahaṇassa vissaṭṭhabhāvavevacanāni.

Samavayasaṭṭhesanoti ettha **avayā**ti anūnā, **saṭṭhā**ti vissaṭṭhā. Sammā avayā saṭṭhā esanā assāti samavayasaṭṭhesano, suṭṭhuvissaṭṭhasabba-esanoti attho. **Rāgā cittaṁ vimuttan**ti-ādīhi maggassa kiccanipphatti kathitā. **Rāgo me mahīno**ti-ādīhi paccavekkhaṇaphalaṁ kathitaṁ. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Nāthakaraṇavaggo dutiyo.

---

1. Ariyassa vāsoti (Sī), ariyassa vāsattā ariyavāsoti (Syā, Dī-Ṭṭha 3. 234 piṭṭhe ca)

3. Mahāvagga

1. Sīhanādasuttavaṇṇanā

21. Tatiyassa paṭhame **visamagate**ti visamaṭṭhānesu gocaresu gate. **Saṅghātaṁ āpādesin**ti ghātaṁ vadhaṁ pāpesiṁ. Tassa hi ussannatejatāya khuddakesu pāṇesu anukampā hoti. Tasmā ye paṭisattubhāvena[1] saṇṭhātuṁ na sakkhissanti[2], ye dubbalā palāyitukāmā bhavissanti, te palāyissantīti sīhanādaṁ naditvāva gocarāya pakkamati. **Tathāgatassetaṁ adhivacanan**ti yadi hi sahanatāya hananatāya ca sīho, Tathāgato hi sabbāni ca iṭṭhāniṭṭhāni sahati, sabbaparappavādino[3] ca vādānaṁ nimmathanena hanati. **Idamassa hoti sīhanādasmin**ti ayamassa sīhanādo.

Tathāgatabalānīti aññehi asādhāraṇāni Tathāgatasseva balāni. Yathā vā pubbabuddhānaṁ balāni puññasampattiyā āgatāni, tathā āgatabalānītipi attho. Tattha duvidhaṁ Tathāgatassa balaṁ kāyabalaṁ ñāṇabalaṁ. Tesu kāyabalaṁ hatthikulānusārena veditabbaṁ. Vuttañhetaṁ porāṇehi—

“Kālāvakañca gaṅgeyyaṁ, paṇḍaraṁ tambapiṅgalaṁ.
Gandhamaṅgalahemañca, uposathachaddantime dasā”ti.

Imāni dasa hatthikulāni. Tattha **kālāvakan**ti pakatihatthikulaṁ daṭṭhabbaṁ. Yaṁ dasannaṁpurisānaṁ kāyabalaṁ, taṁ ekassa kālāvakassa hatthino. Yaṁ dasannaṁ kālāvakānaṁ balaṁ, taṁ ekassa gaṅgeyyassa. Yaṁ dasannaṁ gaṅgeyyānaṁ, taṁ ekassa paṇḍarassa. Yaṁ dasannaṁ paṇḍarānaṁ, taṁ ekassa tambassa. Yaṁ dasannaṁ tambānaṁ, taṁ ekassa piṅgalassa. Yaṁ dasannaṁ piṅgalānaṁ, taṁ ekassa gandhahatthino. Yaṁ dasannaṁ gandhahatthīnaṁ, taṁ ekassa maṅgalassa. Yaṁ dasannaṁ maṅgalānaṁ, taṁ ekassa hemassa. Yaṁ dasannaṁ hemānaṁ, taṁ ekassa uposathassa. Yaṁ dasannaṁ uposathānaṁ, taṁ ekassa chaddantassa. Yaṁ dasannaṁ chaddantānaṁ, taṁ ekassa Tathāgatassa. Nārāyanasaṅghātabalantipi[4]

---

1. Paṭisattubhāve (Sī, Syā)
2. Saṇṭhātuṁ sakkhissanti (Sī), saṇṭhātuṁ sakkhissanti, te hanti (Syā)
3. Sabbaparappavādīnaṁ (Sī, Syā)
4. Nārāyanasaṅkhātabalanti (Sī, Syā) Ma-Ṭṭha 1. 332; Abhi-Ṭṭha 2. 380 piṭṭhesupi passitabbaṁ.

idameva vuccati. Tadetaṁ pakatihatthigaṇanāya hatthīnaṁ koṭisahassānaṁ, purisagaṇanāya dasannaṁ purisakoṭisahassānaṁ balaṁ hoti. Idaṁ tāva Tathāgatassa **kāyabalaṁ.**

Ñāṇabalaṁ pana Pāḷiyaṁ tāva āgatameva. Dasabalañāṇaṁ, majjhime[1] āgataṁ catuvesārajjañāṇaṁ, aṭṭhasu parisāsu akampanañāṇaṁ, catuyoniparicchedañāṇaṁ, pañcagatiparicchedañāṇaṁ, saṁyuttake[2] āgatāni tesattati ñāṇāni, sattasattati ñāṇānīti evaṁ aññānipi anekāni **ñāṇabalaṁ** nāma. Idhapi ñāṇabalameva adhippetaṁ. Ñāṇañhi akampiyaṭṭhena upatthambhanaṭṭhena ca balanti vuttaṁ.

Āsabhaṁ ṭhānanti seṭṭhaṭṭhānaṁ uttamaṭṭhānaṁ. Āsabhā vā pubbabuddhā, tesaṁ ṭhānanti attho. Apica gavasatajeṭṭhako usabho, gavasahassajeṭṭhako vasabho. Vajasatajeṭṭhako vā usabho, vajasahassajeṭṭhako vasabho. Sabbagavaseṭṭho sabbaparissayasaho seto pāsādiko mahābhāravaho asanisatasaddehipi asampakampiyo nisabho, so idha usabhoti adhippeto. Idampi hi tassa pariyāyavacanaṁ. Usabhassa idanti **āsabhaṁ. Ṭhānan**ti catūhi pādehi pathaviṁ uppīḷetvā acalaṭṭhānaṁ[3]. Idaṁ pana āsabhaṁ viyāti āsabhaṁ. Yatheva hi nisabhasaṅkhāto usabho usabhabalena samannāgato catūhi pādehi pathaviṁ uppīḷetvā acalaṭṭhānena tiṭṭhati, evaṁ Tathāgatopi dasahi Tathāgatabalehi samannāgato catūhi vesārajjapādehi aṭṭhaparisapathaviṁ uppīḷetvā sadevake loke kenaci paccatthikena paccāmittena akampiyo acalaṭṭhānena tiṭṭhati. Evaṁ tiṭṭhamāno ca taṁ āsabhaṁ ṭhānaṁ paṭijānāti upagacchati na paccakkhāti attani āropeti. Tena vuttaṁ "āsabhaṁ ṭhānaṁ paṭijānātī"ti.

Parisāsūti aṭṭhasu parisāsu. **Sīhanādaṁ nadatī**ti seṭṭhanādaṁ nadati, abhītanādaṁ nadati, sīhanādasadisaṁ vā nādaṁ nadati. Tatrāyaṁ upamā—yathā sīho sīhabalena samannāgato sabbattha visārado vigatalomahaṁso sīhanādaṁ nadati, evaṁ Tathāgatasīhopi Tathāgatabalehi samannāgato aṭṭhasu parisāsu visārado vigatalomahaṁso

---

1. Ma 1. 99 piṭṭhe.
2. Saṁ 1. 290 piṭṭhe.
3. Avaṭṭhānaṁ (Sī, Ka)

"Iti sakkāyo"ti-ādinā nayena nānāvidhadesanāvilāsasampannaṁ sīhanādaṁ nadati. Tena vuttaṁ "parisāsu sīhanādaṁ nadatī"ti.

Brahmacakkaṁ pavattetīti ettha **brahman**ti seṭṭhaṁ uttamaṁ visiṭṭhaṁ. **Cakkan**ti dhammacakkaṁ. Taṁ panetaṁ duvidhaṁ hoti paṭivedhañāṇañceva desanāñāṇañca. Tattha paññāpabhāvitaṁ attano ariyaphalāvahaṁ paṭivedhañāṇaṁ, karuṇāpabhāvitaṁ sāvakānaṁ ariyaphalāvahaṁ desanāñāṇaṁ. Tattha paṭivedhañāṇaṁ uppajjamānaṁ uppannanti duvidhaṁ. Tañhi abhinikkhamanato yāva arahattamaggā uppajjamānaṁ, phalakkhaṇe uppannaṁ nāma. Tusitabhavanato vā yāva Mahābodhipallaṅke arahattamaggā uppajjamānaṁ, phalakkhaṇe uppannaṁ nāma. Dīpaṅkarato vā paṭṭhāya yāva arahattamaggā uppajjamānaṁ, phalakkhaṇe uppannaṁ nāma. Desanāñāṇampi pavattamānaṁ pavattanti duvidhaṁ. Tañhi yāva Aññāsikoṇḍaññassa sotāpattimaggā pavattamānaṁ, phalakkhaṇe pavattaṁ nāma. Tesu paṭivedhañāṇaṁ lokuttaraṁ, desanāñāṇaṁ lokiyaṁ. Ubhayampi panetaṁ aññehi asādhāraṇaṁ, Buddhānaṁyeva orasañāṇaṁ.

Idāni yehi dasahi balehi samannāgato Tathāgato āsabhaṁ ṭhānaṁ paṭijānāti, tāni vitthārato dassetuṁ **katamāni dasa, idha bhikkhave Tathāgato ṭhānañca ṭhānato**ti-ādimāha. Tattha **ṭhānañca ṭhānato**ti kāraṇañca kāraṇato. Kāraṇañhi yasmā tattha phalaṁ tiṭṭhati, tadāyattavuttitāya uppajjati ceva pavattati ca, tasmā ṭhānanti vuccati. Taṁ Bhagavā "ye ye dhammā yesaṁ yesaṁ dhammānaṁ hetū paccayā uppādāya, taṁ taṁ ṭhānaṁ. Ye ye dhammā yesaṁ yesaṁ dhammānaṁ na hetū na paccayā uppādāya, taṁ taṁ aṭṭhānan"ti pajānanto ṭhānañca ṭhānato aṭṭhānañca aṭṭhānato yathābhūtaṁ pajānāti. Abhidhamme panetaṁ "tattha katamaṁ Tathāgatassa ṭhānañca ṭhānato aṭṭhānañca aṭṭhānato yathābhūtaṁ ñāṇan"ti[1] ādinā nayena vitthāritameva. **Yampī**ti yena ñāṇena. **Idampī bhikkhave Tathāgatassā**ti idampi ṭhānāṭṭhānañāṇaṁ Tathāgatassa Tathāgatabalaṁ nāma hotīti attho. Evaṁ sabbapadesu yojanā veditabbā.

Kammasamādānānanti samādiyitvā katānaṁ kusalākusalakammānaṁ, kammameva vā kammasamādānaṁ. **Ṭhānaso hetuso**ti paccayato ceva

1. Abhi 2. 348 piṭṭhe.

hetuto ca. Tattha gati-upadhikālapayogā vipākassa ṭhānaṁ, kammaṁ hetu. Imassa pana ñāṇassa vitthārakathā "atthekaccāni pāpakāni kammasamādānāni gatisampattipaṭibāḷhāni na vipaccantī"[1] ti-ādinā nayena abhidhamme āgatāyeva.

Sabbatthagāmininti sabbagatigāminiñca agatigāminiñca. **Paṭipadan**ti maggaṁ. **Yathābhūtaṁ pajānātī**ti bahūsupi manussesu ekameva pāṇaṁ ghātentesu "imassa cetanā nirayagāminī bhavissati, imassa tiracchānayonigāminī"ti iminā nayena ekavatthusmimpi kusalākusalacetanāsaṅkhātānaṁ paṭipattīnaṁ aviparītato sabhāvaṁ jānāti. Imassapi ca ñāṇassa vitthārakathā "tattha katamaṁ Tathāgatassa sabbatthagāminiṁ paṭipadaṁ[2] yathābhūtaṁ ñāṇaṁ, idha Tathāgato ayaṁ maggo ayaṁ paṭipadā nirayagāminīti pajānātī"ti[3] ādinā nayena abhidhamme āgatāyeva.

Anekadhātunti cakkhudhātu-ādīhi kāmadhātu-ādīhi vā dhātūhi bahudhātuṁ. **Nānādhātun**ti tāsaṁyeva dhātūnaṁ vilakkhaṇatāya nānappakāradhātuṁ. **Lokan**ti khandhāyatanadhātulokaṁ. **Yathābhūtaṁ pajānātī**ti tāsaṁ dhātūnaṁ aviparītato sabhāvaṁ paṭivijjhati. Idampi ñāṇaṁ "tattha katamaṁ Tathāgatassa anekadhātunānādhātulokaṁ yathābhūtaṁ ñāṇaṁ, idha Tathāgato khandhanānattaṁ pajānātī"ti[3]ādinā nayena abhidhamme vitthāritameva.

Nānādhimuttikatanti hīnādīhi adhimuttīhi nānādhimuttikabhāvaṁ. Idampi ñāṇaṁ "tattha katamaṁ Tathāgatassa sattānaṁ nānādhimuttikataṁ yathābhūtaṁ ñāṇaṁ. Idha Tathāgato pajānāti santi sattā hīnādhimuttikā"ti[3]ādinā nayena abhidhamme vitthāritameva.

Parasattānanti padhānasattānaṁ. **Parapuggalānan**ti tato aññesaṁ hīnasattānaṁ. Ekatthameva vā etaṁ padadvayaṁ, veneyyavasena dvidhā vuttaṁ. **Indriyaparopariyattan**ti saddhādīnaṁ indriyānaṁ parabhāvañca aparabhāvañca, vuddhiñca hāniñcāti attho. Imassāpi ñāṇassa vitthārakathā "tattha katamaṁ Tathāgatassa parasattānaṁ parapuggalānaṁ indriyaparopariyattaṁ yathābhūtaṁ

---

1. Abhi 2. 351 piṭṭhe. 2. Sabbatthagāminipaṭipadā (Sī, Syā) 3. Abhi 2. 352 piṭṭhe.

ñāṇaṁ, idha Tathāgato sattānaṁ āsayaṁ pajānātī”ti[1] ādinā nayena abhidhamme āgatāyeva.

Jhānavimokkhasamādhisamāpattīnanti paṭhamādīnaṁ catunnaṁ jhānānaṁ, “rūpī rūpāni passatī”ti-ādīnaṁ aṭṭhannaṁ vimokkhānaṁ, savitakkasavicārādīnaṁ tiṇṇaṁ samādhīnaṁ, paṭhamajjhānasamāpatti-ādīnañca navannaṁ anupubbasamāpattīnaṁ. **Saṁkilesan**ti hānabhāgiyadhammaṁ. **Vodānan**ti visesabhāgiyadhammaṁ. **Vuṭṭhānan**ti “vodānampi vuṭṭhānaṁ, tamhā tamhā samādhimhā vuṭṭhānampi vuṭṭhānan”ti[2] evaṁ vuttaṁ paguṇajjhānañceva bhavaṅgaphalasamāpattiyo ca. Heṭṭhimaṁ heṭṭhimañhi paguṇajjhānaṁ uparimassa uparimassa padaṭṭhānaṁ hoti, tasmā “vodānampi vuṭṭhānan”ti vuttaṁ. Bhavaṅgena pana sabbajjhānehi vuṭṭhānaṁ hoti, phalasamāpattiyā nirodhasamāpattito vuṭṭhānaṁ hoti. Taṁ sandhāya ca “tamhā tamhā samādhimhā vuṭṭhānampi vuṭṭhānan”ti vuttaṁ. Idampi ñāṇaṁ “tattha katamaṁ Tathāgatassa jhānavimokkhasamādhisamāpattīnaṁ saṁkilesaṁ vodānaṁ vuṭṭhānaṁ yathābhūtaṁ ñāṇaṁ, **jhāyī**ti cattāro jhāyī, atthekacco jhāyī sampattiṁyeva samānaṁ vipattīti paccetī”ti[3]ādinā nayena abhidhamme vitthāritameva. Sabbañāṇānaṁ vitthārakathāya vinicchayo Sammohavinodaniyā Vibhaṅgaṭṭhakathāya vutto, pubbenivāsānussatidibbacakkhuñāṇakathā Visuddhimagge vitthāritā, āsavakkhayakathā heṭṭhā vuttāyevāti.

Tattha paravādīkathā hoti “dasabalañāṇaṁ nāma pāṭiyekkaṁ ñāṇaṁ natthi, Sabbaṇṇutaññāṇassevāyaṁ pabhedo”ti. Taṁ na tathā daṭṭhabbaṁ. Aññameva hi dasabalañāṇaṁ, aññaṁ sabbaññutaññāṇaṁ. Dasabalañāṇañhi sakasakakiccameva jānāti, sabbaññutaññāṇaṁ tampi tato avasesampi jānāti. Dasabalañāṇesu hi paṭhamaṁ kāraṇākāraṇameva jānāti, dutiyaṁ kammavipākantarameva, tatiyaṁ kammaparicchedameva, catutthaṁ dhātunānattakāraṇameva, pañcamaṁ sattānaṁ ajjhāsayādhimuttimeva, chaṭṭhaṁ indriyānaṁ tikkhamudubhāvameva, sattamaṁ jhānādīhi saddhiṁ tesaṁ saṁkilesādimeva, aṭṭhamaṁ pubbenivutthakkhandhasantatimeva, navamaṁ sattānaṁ cutipaṭisandhimeva, dasamaṁ saccaparicchedameva. Sabbaññutaññāṇaṁ pana etehi jānitabbañca tato uttariñca pajānāti, etesaṁ pana kiccaṁ na sabbaṁ karoti. Tañhi jhānaṁ hutvā

---

1. Abhi 2. 353 piṭṭhe. 2. Abhi 2. 357 piṭṭhe. 3. Abhi 2. 355 piṭṭhe.

appetuṁ na sakkoti, iddhi hutvā vikubbituṁ na sakkoti, maggo hutvā kilese khepetuṁ na sakkoti.

Apica paravādī evaṁ pucchitabbo "dasabalañāṇaṁ nāmetaṁ savitakkasavicāraṁ avitakkavicāramattaṁ avitakka-avicāraṁ, kāmāvacaraṁ rūpāvacaraṁ arūpāvacaraṁ lokiyaṁ lokuttaran"ti. Jānanto "paṭipāṭiyā satta ñāṇāni savitakkasavicārānī"ti vakkhati, "tato parāni dve avitakka-avicārānī"ti vakkhati. "Āsavakkhayañāṇaṁ siyā savitakkasavicāraṁ siyā avitakkavicāramattaṁ siyā avitakka-avicāran"ti vakkhati. Tathā "paṭipāṭiyā satta kāmāvacarāni, tato dve rūpāvacarāni, avasāne ekaṁ lokuttaran"ti vakkhati. "Sabbaññutaññāṇaṁ pana savitakkasavicārameva lokiyamevā"ti vakkhati.

Evamettha anupadavaṇṇanaṁ ñatvā idāni yasmā Tathāgato paṭhamaṁyeva ṭhānāṭṭhānañāṇena veneyyasattānaṁ āsavakkhayādhigamassa ceva anadhigamassa ca ṭhānāṭṭhānabhūtaṁ kilesāvaraṇābhāvaṁ passati lokiyasammādiṭṭhiṭṭhānādidassanato niyatamicchādiṭṭhiṭṭhānābhāvadassanato ca. Atha nesaṁ kammavipākañāṇena vipākāvaraṇābhāvaṁ passati tihetukappaṭisandhidassanato, sabbatthagāminipaṭipadāñāṇena kammāvaraṇābhāvaṁ passati ānantariyakammābhāvadassanato. Evamanāvaraṇānaṁ anekadhātunānādhātuñāṇena anukūladhammadesanatthaṁ cariyāvisesaṁ passati dhātuvemattadassanato. Atha nesaṁ nānādhimuttikatañāṇena adhimuttiṁ passati payogaṁ anādiyitvāpi adhimuttivasena dhammadesanatthaṁ. Athevaṁ diṭṭhādhimuttīnaṁ[1] yathāsatti yathābalaṁ dhammaṁ desetuṁ indriyaparopariyattiñāṇena indriyaparopariyattaṁ passati saddhādīnaṁ tikkhamudubhāvadassanato. Evaṁ pariññātindriyaparopariyattā pana te sace dūre honti, atha jhānādiñāṇena jhānādīsu vasībhūtattā iddhivisesena te khippaṁ upagacchati. Upagantvā ca[2] nesaṁ pubbenivāsānussatiñāṇena pubbajātibhavaṁ, dibbacakkhānubhāvato pattabbena cetopariyañāṇena sampati cittavisesaṁ passanto āsavakkhayañāṇānubhāvena āsavakkhayagāminiyā paṭipadāya vigatasammohattā āsavakkhayāya dhammaṁ deseti. Tasmā iminānukkamena imāni balāni vuttānīti veditabbāni.

---

1. Diṭṭhādhimuttīnaṁ vasena (Sī, Syā) 2. Upagantvāva (Sī, Syā)

2. Adhivuttipadasuttavaṇṇanā

22. Dutiye **ye te dhammā**ti ye te dasabalañāṇasabbaññutaññāṇadhammā. **Adhivuttipadānan**ti[1] adhivacanapadānaṁ, khandhāyatanadhātudhammānanti attho. Adhivuttiyoti hi adhivacanāni vuccanti, tesaṁ ye padabhūtā desanāya padaṭṭhānattā[2]. Atītā Buddhāpi hi ete dhamme kathayiṁsu, anāgatāpi eseva kathayissanti. Tasmā khandhādayo adhivuttipadāni nāma. Tesaṁ adhivuttipadānaṁ. Atha vā bhūtamatthaṁ abhibhavitvā yathāsabhāvato aggahetvā vattanato adhivuttiyoti diṭṭhiyo vuccanti, adhivuttīnaṁ padāni adhivuttipadāni, diṭṭhidīpakāni vacanānīti attho. Tesaṁ adhivuttipadānaṁ diṭṭhivohārānaṁ. **Abhiññā sacchikiriyāyā**ti jānitvā paccakkhakaraṇatthāya. **Visārado**ti ñāṇasomanassappatto. **Tatthā**ti tesu dhammesu. **Tesaṁ tesaṁ tathā tathā dhammaṁ desetun**ti tesaṁ tesaṁ diṭṭhigatikānaṁ vā itaresaṁ vā āsayaṁ ñatvā tathā tathā dhammaṁ desetuṁ. **Hīnaṁ vā hīnanti ñassatī**ti hīnaṁ vā dhammaṁ "hīno dhammo"ti jānissati. **Ñāteyyan**ti ñātabbaṁ. **Daṭṭheyyan**ti daṭṭhabbaṁ. **Sacchikareyyan**ti sacchikātabbaṁ. **Tattha tattha yathābhūtañāṇan**ti tesu tesu dhammesu yathāsabhāvañāṇaṁ. Iminā sabbaññutaññāṇaṁ dasseti. Evaṁ sabbaññutaññāṇaṁ dassetvā puna dasabalañāṇaṁ dassento **dasayimānī**ti-ādimāha. Dasabalañāṇampi hi tattha tattha yathābhūtañāṇamevāti.

3. Kāyasuttavaṇṇanā

23. Tatiye **āpanno hoti kañcideva desan**ti[3] kañci āpattikoṭṭhāsaṁ āpanno hoti. **Anuviccā**ti anupavisitvā pariyogāhetvā. **Kāyaduccaritan**ti tividhaṁ kāyaduccaritaṁ. **Vacīduccaritan**ti catubbidhaṁ vacīduccaritaṁ. **Pāpikā issā**ti lāmikā usūyā. **Paññāya disvā**ti[4] sahavipassanāya maggapaññāya passitvā[5] pahātabbā. **Ijjhatī**ti samijjhati. **Upavāsassā**ti nissāya upasaṅkamitvā vasantassa. **Abhibhuyyā**ti

---

1. Adhimuttipadānanti (Syā, Ka)
2. Tesaṁ tesaṁ dassanabhūtāya desanāya padhānattā (Sī), tesaṁ tesaṁ padabhūtāya desanāya padaṭṭhānattā (Syā)
3. Kiñci desanti (Ka)
4. Disvā disvāti (Sī, Syā)
5. Passitvā passitvā (Sī, Syā)

ajjhottharitvā madditvā. **Iriyatī**ti vattati. Imasmiṁ sutte sahavipassanāya maggo kathito.

4. Mahācundasuttavaṇṇanā

24. Catutthe **jānāmimaṁ dhamman**ti iminā ñāṇavādassa vadanākāro[1] vutto. **Bhāvitakāyomhī**ti-ādīhi bhāvanāvādassa[2]. Tatiyavāre dvepi vādā ekato vuttā, tayopi cete arahattameva paṭijānanti. **Aḍḍhavādaṁ vadeyyā**ti aḍḍhohamasmīti vādaṁ vadeyya. **Upanīhātun**ti nīharitvā dātuṁ.

5. Kasiṇasuttavaṇṇanā

25. Pañcame sakalaṭṭhena kasiṇāni, tadārammaṇānaṁ dhammānaṁ khettaṭṭhena adhiṭṭhānaṭṭhena vā āyatanānīti[3] **kasiṇāyatanāni. Uddhan**ti upari gagaṇatalābhimukhaṁ. **Adho**ti heṭṭhā bhūmitalābhimukhaṁ. **Tiriyan**ti khettamaṇḍalaṁ viya samantā paricchinditvā. Ekacco hi uddhameva kasiṇaṁ vaḍḍheti[4], ekacco adho, ekacco samantato. Tena tena vā kāraṇena[5] evaṁ pasāreti ālokamiva rūpadassanakāmo. Tena vuttaṁ "pathavīkasiṇameko sañjānāti uddhaṁ adho tiriyan"ti. **Advayan**ti idaṁ pana ekassa aññabhāvānupagamanatthaṁ vuttaṁ. Yathā hi udakaṁ paviṭṭhassa sabbadisāsu udakameva hoti na aññaṁ, evameva pathavīkasiṇaṁ pathavīkasiṇameva hoti. Natthi tassa aññakasiṇasambhedoti. Eseva nayo sabbattha. **Appamāṇan**ti idaṁ tassa[6] pharaṇa-appamāṇavasena vuttaṁ. Tañhi cetasā pharanto sakalameva pharati, "ayamassa ādi, idaṁ majjhan"ti pamāṇaṁ na gaṇhāti. **Viññāṇakasiṇa**nti cettha kasiṇugghāṭimākāse pavattaviññāṇaṁ. Tattha kasiṇavasena kasiṇugghāṭimākāse, kasiṇugghāṭimākāsavasena tattha pavattaviññāṇe uddhaṁadhotiriyatā veditabbā. Ayamettha saṅkhepo, kammaṭṭhānabhāvanānayena panetāni pathavīkasiṇādīni vitthārato Visuddhimagge[7] vuttāneva.

---

1. Ñāṇadassanākāro (Sī, Syā)
2. Bhāvitassa (Sī), bhāvanāvārassa (Syā)
3. Āyatanāni (Sī, Ka) Ma-Ṭṭha 3. 179 piṭṭhepi passitabbaṁ.
4. Uddhameva pasāreti (Sī), uddhameva jānāti (Ka)
5. Tena tenevākārena (Sī)
6. Idaṁ tassa (Sī)
7. Visuddhi 1. 115, 165 piṭṭhesu.

6. Kāḷīsuttavaṇṇanā

26. Chaṭṭhe **kumāripañhesū**ti kumārīnaṁ māradhītānaṁ pucchāsu. **Atthassa pattiṁ hadayassa santin**ti dvīhipi padehi Arahattameva kathitaṁ. **Senan**ti rāgādikilesasenaṁ. **Piyasātarūpan**ti piyajātikesu ca sātajātikesu ca vatthūsu uppajjanato evaṁladdhanāmaṁ. **Ekohaṁ jhāyaṁ sukhamanubodhin**ti evaṁ kilesasenaṁ jinitvā ahaṁ ekakova jhāyanto sukhaṁ anubujjhiṁ sacchi-akāsiṁ. **Sakkhin**ti[1] sakkhibhāvappattaṁ dhammasakkhiṁ. **Na sampajjati kenaci me**ti mayhaṁ kenaci saddhiṁ mittadhammo nāma natthi. **Pathavīkasiṇasamāpattiparamā kho bhagini eke samaṇabrāhmaṇā atthoti abhinibbattesun**ti[2] pathavīkasiṇasamāpattiparamo uttamo atthoti gahetvā abhinibbattesuṁ. **Yāvatā kho bhagini pathavīkasiṇasamāpattiparamatā**ti yattakā pathavīkasiṇasamāpattiyā uttamakoṭi. **Tadabhiññāsi Bhagavā**ti taṁ Bhagavā abhiññāpaññāya abhiññāsi. **Assādamaddasā**ti samudayasaccaṁ addasa. **Ādīnavamaddasā**ti dukkhasaccaṁ addasa. **Nissaraṇamaddasā**ti nirodhasaccaṁ addasa. **Maggāmaggañāṇadassanamaddasā**ti maggasaccaṁ addasa. **Atthassa pattī**ti etesaṁ catunnaṁ saccānaṁ diṭṭhattā Arahattasaṅkhātassa atthassa patti[3], sabbadarathapariḷāhavūpasantatāya **hadayassa santī**ti.

7. Paṭhamamahāpañhasuttavaṇṇanā

27. Sattame **abhijānāthā**ti abhijānitvā paccakkhaṁ katvā viharatha. **Abhiññāyā**ti abhijānitvā. **Idhā**ti imāya. **Dhammadesanāya vā dhammadesanan**ti yadidaṁ samaṇassa Gotamassa dhammadesanāya saddhiṁ amhākaṁ dhammadesanaṁ, amhākaṁ vā dhammadesanāya saddhiṁ samaṇassa Gotamassa dhammadesanaṁ ārabbha nānākaraṇaṁ vuccetha, taṁ kiṁ nāmāti vadanti. Dutiyapadepi eseva nayo. Iti te majjhe bhinnasuvaṇṇaṁ viya sāsanena saddhiṁ attano laddhiṁ vacanamattena samadhuraṁ ṭhapayiṁsu. **Neva abhinandiṁsū**ti "evametan"ti na sampaṭicchiṁsu. **Nappaṭikkosiṁsū**ti "na idaṁ evan"ti nappaṭisedhesuṁ. Kasmā? Te kira "titthiyā nāma andhasadisā jānitvā vā ajānitvā vā katheyyun"ti nābhinandiṁsu.

---

1. Sabbatthapi evameva, Saṁ-Ṭṭha 1. 170 piṭṭhepi passitabbaṁ.
2. Atthābhinibbattesunti (Sī, Ṭīkāyaṁ ca)
3. Paṭisevanaṁ (Sī, Syā)

Na sampāyissantīti sampādetvā kathetuṁ na sakkhissanti. **Uttari ca vighātan**ti asampādanato uttarimpi dukkhaṁ āpajjissanti. Sampādetvā kathetuṁ asakkontānaṁ hi dukkhaṁ uppajjati. **Yathā taṁ bhikkhave avisayasmin**ti ettha ca **tan**ti nipātamattaṁ. **Yathā**ti kāraṇavacanaṁ, yasmā avisaye pañhaṁ pucchitā hontīti attho. **Ito vā pana sutvā**ti ito vā pana mama Sāsanato sutvā. Itoti Tathāgatatopi Tathāgatasāvakatopi[1]. **Ārādheyyā**ti paritoseyya, aññathā ārādhanaṁ nāma natthīti dasseti.

Ekadhammeti ekasmiṁ dhamme. Iminā uddeso dassito. Parato **katamasmiṁ ekadhamme**ti iminā pañho dassito. **Sabbe sattā āhāraṭṭhitikā**ti idaṁ panettha veyyākaraṇaṁ. Sesesupi eseva nayo. **Sammā nibbindamāno**ti-ādīsu pana sammā hetunā nayena nibbidānupassanāya nibbindanto ukkaṇṭhanto, virāgānupassanāya virajjanto, paṭisaṅkhānupassanāya muccanassa upāyaṁ katvā vimuccamāno, adhimokkhavasena vā vimuccamāno sandiṭṭhānaṁ kurumānoti attho. Udayabbayehi paricchinditvā pubbantāparantadassanena **sammā pariyanta dassāvī. Sammadatthaṁ abhisameccā**ti sammā sabhāvatthaṁ ñāṇena abhisamāgantvā. **Dukkhassantakaro hotī**ti sakalavaṭṭadukkhassa pariyantaṁ parivaṭumaṁ karo hoti.

Sabbe sattāti kāmabhāvādīsu ekavokārabhavādīsu ca sabbabhavesu sabbe sattā. **Āhāraṭṭhitikā**ti āhārato ṭhiti etesanti āhāraṭṭhitikā. Iti sabbasattānampi ṭhitihetu āhāro nāma eko dhammo, tasmiṁ ekadhamme. Nanu ca evaṁ sante yaṁ vuttaṁ "asaññasattā devā ahetukā anāhārā aphassakā"ti-ādi[2], taṁ virujjhatīti. Na virujjhati. Tesaṁ hi jhānaṁ āhāro hoti. Evaṁ santepi "cattārome bhikkhave āhārā"ti[3] idaṁ virujjhatīti. Idampi na virujjhati. Etasmiñhi sutte nippariyāyena āhāralakkhaṇā dhammā āhārāti vuttā, idha pana pariyāyena paccayo āhāroti vutto. Sabbadhammānañhi paccayo laddhuṁ vaṭṭati. So ca yaṁ yaṁ phalaṁ janeti, taṁ taṁ āharati nāma. Tasmā āhāroti vuccati. Tenevāha "avijjampāhaṁ bhikkhave sāhāraṁ vadāmi, no anāhāraṁ.

---

1. Ito sutvā hi atathāgato Tathāgatasāvakopi (Ka)
2. Abhi 2. 434 piṭṭhe.
3. Saṁ 1. 253 piṭṭhe.

ko ca bhikkhave avijjāya āhāro, pañca nīvaraṇātissa vacanīyan”ti[1]. Ayaṁ idha adhippeto. Ekasmiṁ hi paccayāhāre gahite pariyāyāhāropi nippariyāyāhāropi sabbo gahitova hoti.

Tattha asaññībhave paccayāhāro labbhati. Anuppanne hi Buddhe titthāyatane pabbajitā vāyokasiṇe parikammaṁ katvā catutthajjhānaṁ nibbattetvā tato vuṭṭhāya “dhi cittaṁ, dhi vatetaṁ cittaṁ, cittassa nāma abhāvoyeva sādhu. Cittañhi nissāya vadhabandhanādipaccayaṁ dukkhaṁ uppajjati. Citte asati natthetan”ti khantiṁ ruciṁ uppādetvā aparihīnajjhānā kālaṁ katvā asaññībhave nibbattanti. Yo yassa iriyāpatho manussaloke paṇihito ahosi, so tena iriyāpathena nibbattitvā cittarūpasadiso hutvā pañca kappasatāni tiṭṭhati. Ettakaṁ addhānaṁ sayito viya[2] hoti. Evarūpānampi sattānaṁ paccayāhāro labbhati. Te hi yaṁ jhānaṁ bhāvetvā nibbattā, tadeva nesaṁ paccayo hoti. Yathā jiyāvegena khittasaro yāva jiyāvego atthi, tāva gacchati. Evaṁ yāva jhānapaccayo atthi, tāva tiṭṭhanti. Tasmiṁ niṭṭhite khīṇavego viya saro patanti. Cavanakāle ca tesaṁ so rūpakāyo antaradhāyati, kāmāvacarasaññā uppajjati, tena saññuppādena te devā tamhā kāyā cutāti paññāyanti.

Ye pana te nerayikā neva vuṭṭhānaphalūpajīvī, na puññaphalūpajīvīti vuttā, tesaṁ ko āhāroti? Tesaṁ kammameva āhāro. Kiṁ pañca āhārā atthīti? Pañca, na pañcāti idaṁ na vattabbaṁ, nanu “paccayo āhāro”ti vuttametaṁ. Tasmā yena kammena niraye nibbattanti, tadeva tesaṁ ṭhitipaccayattā āhāro hoti. Yaṁ sandhāya idaṁ vuttaṁ “na ca tāva kālaṁ karoti, yāva na taṁ pāpakammaṁ byantī hotī”ti[3].

Kabaḷīkārāhāraṁ ārabbhāpi cettha vivādo na kātabbo. Mukhe uppajjanakheḷopi hi tesaṁ āhārakiccaṁ sādheti. Kheḷo hi niraye dukkhavedanīyo hutvā paccayo hoti, sagge sukhavedanīyo. Iti kāmabhave nippariyāyena cattāro āhārā, rūpārūpabhavesu ṭhapetvā

---

1. Aṁ 3. 346 piṭṭhe. 2. Paṭṭhayiko viya (Ka) Dī-Ṭṭha 3. 157 piṭṭhepi passitabbaṁ.
3. Ma 3. 205, 222; Aṁ 1. 139 piṭṭhesu.

asaññe sesānaṁ tayo, asaññānañceva avasesānañca paccayāhāroti iminā ākārena sabbe sattā āhāraṭṭhitikāti veditabbā. Tattha cattāro āhārā yo vā pana koci[1] paccayāhāro dukkhasaccaṁ, āhārasamuṭṭhāpikā purimataṇhā samudayasaccaṁ, ubhinnaṁ appavatti nirodhasaccaṁ, nirodhappajānanā paññā maggasaccanti evaṁ catusaccavasena sabbavāresu yojanā kātabbā.

8. Dutiyamahāpañhasuttavaṇṇanā

28. Aṭṭhame **Kajaṅgalāyan**ti evaṁnāmake nagare. **Kajaṅgalakā**ti Kajaṅgalavāsino. **Mahāpañhesū**ti mahanta-atthapariggāhakesu pañhesu. **Yathā mettha khāyatī**ti yathā me ettha upaṭṭhāti. **Sammā subhāvitacitto**ti hetunā nayena suṭṭhu bhāvitacitto. **Eso ceva tassa attho**ti kiñcāpi Bhagavatā "cattāro dhammā"ti-ādayo pañhā "cattāro āhārā"ti-ādinā nayena vissajjitā, yasmā pana catūsu āhāresu pariññātesu cattāro satipaṭṭhānā bhāvitā honti, tesu ca bhāvitesu cattāro āhārā pariññātāva honti. Tasmā desanāvilāsena byañjanamevettha nānaṁ, attho pana ekoyeva. Indriyādīsupi eseva nayo. Tena vuttaṁ "eso ceva tassa attho"ti. Atthato hi ubhayampetaṁ majjhe bhinnasuvaṇṇamiva hoti.

9. Paṭhamakosalasuttavaṇṇanā

29. Navame **yāvatā**ti yattakā. **Kāsikosalā**ti Kāsikosalajanapadā. **Attheva aññathattan**ti ṭhitassa aññathattaṁ atthiyeva. **Atthi vipariṇāmo**ti maraṇampi atthiyeva. **Tasmimpi nibbindatī**ti tasmimpi sampattijāte ukkaṇṭhati. **Agge virajjatī**ti sampattiyā agge Kosalarājabhāve virajjati. **Pageva hīnasmin**ti paṭhamataraṁyeva hīne ittaramanussānaṁ pañca kāmaguṇajāte.

Manomayāti jhānamanena nibbattā. **Bārāṇaseyyakan**ti Bārāṇasiyaṁ uppannaṁ. Tattha kira kappāsopi mudu, suttakantikāyopi tantavāyāpi chekā, udakampi suci siniddhaṁ. **Ubhatobhāgavimaṭṭhan**ti dvīsupi passesu maṭṭhaṁ

---

1. Cattāro vā pana ekopi (Sī)

mudu siniddhaṁ khāyati. Catasso paṭipadā lokiyalokuttaramissikā kathitā. Saññāsu paṭhamā kāmāvacarasaññā, dutiyā rūpāvacarasaññā, tatiyā lokuttarasaññā, catutthā ākiñcaññāyatanasaññā. Yasmā pana sā saññā aggāti āgatā, tato paraṁ saññāpaññatti nāma natthi, tasmā agganti vuttā.

Bāhirakānanti Sāsanato bahiddhā pavattānaṁ. **No cassaṁ no ca mesiyā**ti sace ahaṁ atīte na bhavissaṁ, etarahipi me ayaṁ attabhāvo na siyā. **Na bhavissāmi na me bhavissatī**ti sacepi anāgate na bhavissāmi, na ca me kiñci palibodhajātaṁ bhavissati. **Agge virajjatī**ti ucchedadiṭṭhiyaṁ virajjati. Ucchedadiṭṭhi hi idha nibbānassa santatāya agganti jātā.

Paramatthavisuddhinti uttamatthavisuddhiṁ. Nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā etaṁ adhivacanaṁ. Ākiñcaññāyatanañhi vipassanāpadaṭṭhānattā aggaṁ nāma jātaṁ, nevasaññānāsaññāyatanaṁ dīghāyukattā. **Paramadiṭṭhadhammanibbānan**ti imasmiññeva attabhāve paramanibbānaṁ. **Anupādā vimokkho**ti catūhi upādānehi aggahetvā cittassa vimokkho. Arahattassetaṁ nāmaṁ. **Pariññan**ti samatikkamaṁ. Tattha Bhagavā paṭhamajjhānena kāmānaṁ pariññaṁ paññāpeti, arūpāvacarehi rūpānaṁ pariññaṁ paññāpeti, anupādānibbānena vedanānaṁ pariññaṁ paññāpeti. Nibbānañhi sabbavedayitappahānattā vedanānaṁ pariññā nāma. **Anupādāparinibbānan**ti apaccayaparinibbānaṁ. Idaṁ pana suttaṁ kathento Bhagavā anabhiratipīḷitāni pañca bhikkhusatāni disvā tesaṁ anabhirativinodanatthaṁ kathesi. Tepi anabhiratiṁ vinodetvā desanānusārena ñāṇaṁ pesetvā sotāpannā hutvā aparabhāge vipassanaṁ vaḍḍhetvā arahattaṁ pāpuṇiṁsūti.

10. Dutiyakosalasuttavaṇṇanā

30. Dasame **uyyodhikā**[1] **nivatto hotī**ti yuddhato nivatto hoti. **Laddhādhippāyo**ti Mahākosalaraññā kira Bimbisārassa dhītaraṁ dentena dvinnaṁ rajjānaṁ antare satasahassuṭṭhāno Kāsigāmo nāma dhītu

1. Uyyodhikāya (Sī, Syā)

dinno. Ajātasattunā pitari mārite mātāpissa rañño viyogasokena nacirasseva matā. Tato rājā Pasenadikosalo "Ajātasattunā mātāpitaro māritā, mama pitu santako gāmo"ti tassatthāya aṭṭaṁ karoti, Ajātasattupi "mama mātu santako"ti tassa gāmassatthāya. Dvepi mātulabhāgineyyā caturaṅginiṁ senaṁ sannayhitvā yujjhiṁsu. Tattha Pasenadikosalo dve vāre Ajātasattunā parājito nagarameva pāvisi. Tatiyavāre "kathaṁ nu kho me jayo bhaveyyā"ti upassutivasena yujjhitabbākāraṁ ñatvā byūhaṁ racayitvā ubhohi passehi parikkhipitvā Ajātasattuṁ gaṇhi. Tāvadeva jayādhippāyassa laddhattā laddhādhippāyo nāma ahosi.

Yena ārāmo tena pāyāsīti bahinagare jayakhandhāvāraṁ nivesetvā "yāva nagaraṁ alaṅkaronti, tāva Dasabalaṁ vandissāmi. Nagaraṁ paviṭṭhakālato paṭṭhāya hi papañco[1] hotī"ti amaccagaṇaparivuto yenārāmo tena pāyāsi, ārāmaṁ pāvisi. Kasmiṁ kāle pāvisīti? Piṇḍapātappaṭikkantānaṁ bhikkhūnaṁ ovādaṁ datvā Sammāsambuddhe Gandhakuṭiṁ paviṭṭhe bhikkhusaṁghe ca ovādaṁ sampaṭicchitvā attano attano rattiṭṭhānadivāṭṭhānāni gate. **Caṅkamantī**ti kasmiṁ samaye caṅkamanti? Paṇītabhojanapaccayassa thinamiddhassa vinodanatthaṁ, divā padhānikā vā te. Tādisānañhi pacchābhattaṁ caṅkamitvā nhatvā sarīraṁ utuṁ gāhāpetvā nisajja samaṇadhammaṁ karontānaṁ cittaṁ ekaggaṁ hoti. **Yena te bhikkhū**ti so kira "kahaṁ Satthā kahaṁ Sugatoti pariveṇena pariveṇaṁ agantvā pucchitvāva pavisissāmī"ti vilokento araññahatthī viya mahācaṅkame caṅkamamāne paṁsukūlike bhikkhū disvā tesaṁ santikaṁ agamāsi. Taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. **Dassanakāmā**ti passitukāmā. **Vihāro**ti Gandhakuṭiṁ sandhāya āhaṁsu. **Ataramāno**ti aturito, saṇikaṁ padapamāṇaṭṭhāne padaṁ nikkhipanto vattaṁ katvā susammaṭṭhaṁ muttajālasinduvārasadisaṁ[2] vālukaṁ avināsentoti attho. **Ālindan**ti pamukhaṁ. **Aggaḷan**ti kavāṭaṁ. **Ukkāsitvā**ti ukkāsitasaddaṁ katvā. **Ākoṭehī**ti agganakhena īsakaṁ kuñcikāchiddasamīpe koṭehīti vuttaṁ hoti. Dvāraṁ kira ati-upari amanussā, atiheṭṭhā dīghajātikā koṭenti. Tathā akoṭetvā majjhe chiddasamīpe koṭetabbanti idaṁ

1. Sambādho (Ka)
2. Muttāvālikasinduvārasadisaṁ (Sī, Syā) Dī-Ṭṭha 1. 225 piṭṭhepi passitabbaṁ.

dvārakoṭanavattanti vadanti. **Vivari Bhagavā dvāran**ti na Bhagavā uṭṭhāya dvāraṁ vivarati, vivaratūti pana hatthaṁ pasāreti. Tato "Bhagavā tumhehi anekakappakoṭīsu dānaṁ dadamānehi na sahatthā dvāravivaraṇakammaṁ katan"ti sayameva dvāraṁ vivaṭaṁ. Taṁ pana yasmā Bhagavato manena vivaṭaṁ, tasmā "vivari Bhagavā dvāran"ti vattuṁ vaṭṭati.

Mettūpahāranti mettāsampayuttaṁ kāyikavācasika-upahāraṁ. **Kataññutan**ti ayañhi rājā pubbe thūlasarīro ahosi, doṇapākaṁ bhuñjati. Athassa Bhagavā divase divase thokaṁ thokaṁ hāpanatthāya—

"Manujassa sadā satīmato,
Mattaṁ jānato laddhabhojane.
Tanukassa bhavanti vedanā,
Saṇikaṁ jīrati āyupālayan"ti[1]—

Imaṁ ovādaṁ adāsi. So imasmiṁ ovāde ṭhatvā divase divase thokaṁ thokaṁ hāpetvā anukkamena nāḷikodanaparamatāya saṇṭhāsi, gattānipissa tanūni thirāni jātāni. Taṁ Bhagavatā kataṁ upakāraṁ sandhāya "kataññutaṁ kho ahaṁ bhante kataveditaṁ sampassamāno"ti āha. **Ariye ñāye**ti sahavipassanake magge. **Vuddhasīlo**ti vaḍḍhitasīlo. **Ariyasīlo**ti apothujjanikehi sīlehi samannāgato. **Kusalasīlo**ti anavajjehi sīlehi samannāgato. **Āraññako**ti jāyamānopi araññe jāto, abhisambujjhamānopi araññe abhisambuddho, devavimānakappāya Gandhakuṭiyā vasantopi araññeyeva vasīti dassento evamāha. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Mahāvaggo tatiyo.

---

4. Upālivagga

1. Upālisuttavaṇṇanā

31. Catutthassa paṭhame **saṁghasuṭṭhutāyā**ti-ādīsu saṁghasuṭṭhutā nāma saṁghassa suṭṭhubhāvo, "suṭṭhu devā"ti āgataṭṭhāne viya "suṭṭhu

---

1. Saṁ 1. 82 piṭṭhe.

bhante"ti vacanasampaṭicchanabhāvo. Yo ca Tathāgatassa vacanaṁ sampaṭicchati, tassa taṁ dīgharattaṁ hitāya sukhāya saṁvattati. Tasmā saṁghassa "suṭṭhu bhante"ti vacanasampaṭicchanatthaṁ paññattaṁ asampaṭicchane ādīnavaṁ sampaṭicchane ānisaṁsaṁ dassetvā, na balakkārena abhibhavitvāti etamatthaṁ āvikaronto āha **saṁghasuṭṭhutāyā**ti. **Saṁghaphāsutāyā**ti saṁghassa phāsubhāvāya, sahajīvitāya sukhavihāratthāyāti attho.

Dummaṅkūnaṁ puggalānaṁ niggahāyāti dummaṅkū nāma dussīlapuggalā, ye maṅkutaṁ āpādiyamānāpi dukkhena āpajjanti, vītikkamaṁ karontā vā katvā vā na lajjanti, tesaṁ niggahatthāya. Te hi sikkhāpade asati "kiṁ tumhehi diṭṭhaṁ, kiṁ sutaṁ, kiṁ amhehi kataṁ, katamasmiṁ vatthusmiṁ katamaṁ āpattiṁ ropetvā amhe niggaṇhathā"ti saṁghaṁ viheṭheyyuṁ. Sikkhāpade pana sati te saṁgho sikkhāpadaṁ dassetvā saha dhammena niggahessati. Tena vuttaṁ "dummaṅkūnaṁ puggalānaṁ niggahāyā"ti.

Pesalānanti piyasīlānaṁ bhikkhūnaṁ phāsuvihāratthāya. Piyasīlā hi bhikkhū kattabbākattabbaṁ sāvajjānavajjaṁ velaṁ mariyādañca ajānantā sikkhāttayapāripūriyā ghaṭamānā kilamanti, te pana sāvajjānavajjaṁ velaṁ mariyādañca ñatvā sikkhāpāripūriyā ghaṭamānā na kilamanti. Tena tesaṁ sikkhāpadapaññāpanaṁ phāsuvihārāya saṁvattatiyeva. Yo vā dummaṅkūnaṁ puggalānaṁ niggaho, sveva tesaṁ phāsuvihāro. Dussīlapuggale nissāya hi uposathappavāraṇā na tiṭṭhanti, saṁghakammāni nappavattanti, sāmaggī na hoti, bhikkhū anekaggā uddesādīsu anuyuñjituṁ na sakkonti. Dussīlesu pana niggahitesu sabbopi ayaṁ upaddavo na hoti, tato pesalā bhikkhū phāsu viharanti. Evaṁ[1] "pesalānaṁ bhikkhūnaṁ phāsuvihārāyā"ti ettha dvidhā attho[2] veditabbo.

Diṭṭhadhammikānaṁ āsavānaṁ saṁvarāyāti diṭṭhadhammikā āsavā nāma asaṁvare ṭhitena tasmiṁyeva attabhāve pattabbā pāṇippahāradaṇḍappahārasatthappahāra-hatthacchedapādaccheda-akitti-ayasavippaṭisārādayo dukkhavisesā, tesaṁ saṁvarāya pidahanāya āgamanamaggathakanāyāti attho. **Samparāyikānan**ti samparāyikā āsavā nāma asaṁvare ṭhitena

1. Tena vuttaṁ (Sī) 2. Evamettha attho (Sī)

katapāpakammamūlakā samparāye narakādīsu pattabbā dukkhavisesā, tesaṁ paṭighātatthāya vūpasamatthāya.

Appasannānanti sikkhāpadapaññattiyā hi sati sikkhāpadapaññattiṁ ñatvā vā, yathāpaññattaṁ paṭipajjamāne bhikkhū disvā vā, yepi appasannā paṇḍitamanussā, te "yāni vata loke mahājanassa rajjanadussanamuyhanaṭṭhānāni, tehi ime samaṇā ārakā viratā viharanti, dukkaraṁ vata karontī"ti pasādaṁ āpajjanti Vinayapiṭakapotthakaṁ disvā micchādiṭṭhikatavedibrāhmaṇā[1] viya. Tena vuttaṁ "appasannānaṁ pasādāyā"ti.

Pasannānanti yepi sāsane pasannā kulaputtā, tepi sikkhāpadapaññattiṁ vā ñatvā, yathāpaññattaṁ paṭipajjamāne bhikkhū vā disvā "aho ayyā dukkaraṁ karonti, ye yāvajīvaṁ ekabhattā vinayasaṁvaraṁ[2] pālentī"ti bhiyyo bhiyyo pasīdanti. Tena vuttaṁ "pasannānaṁ bhiyyobhāvāyā"ti.

Saddhammaṭṭhitiyāti tividho saddhammo pariyattisaddhammo paṭipattisaddhammo adhigamasaddhammoti. Tattha sakalampi Buddhavacanaṁ pariyattisaddhammo nāma. Terasa dhutaguṇā cārittavārittasīlasamādhivipassanāti ayaṁ paṭipattisaddhammo nāma. Navalokuttaradhammo adhigamasaddhammo nāma. So sabbopi yasmā sikkhāpadapaññattiyā sati bhikkhū sikkhāpadañca tassa vibhaṅgañca tadatthajotanatthaṁ aññañca Buddhavacanaṁ pariyāpuṇanti, yathāpaññattañca paṭipajjamānā paṭipattiṁ pūretvā paṭipattiyā adhigantabbaṁ lokuttaradhammaṁ adhigacchanti, tasmā sikkhāpadapaññattiyā saddhammo ciraṭṭhitiko hoti. Tena vuttaṁ "saddhammaṭṭhitiyā"ti.

Vinayānuggahāyāti sikkhāpadapaññattiyā hi sati saṁvaravinayo pahānavinayo samathavinayo paññattivinayoti catubbidho vinayo anuggahito hoti supatthambhito. Tena vuttaṁ "vinayānuggahāyā"ti.

2. Pātimokkhaṭṭhapanāsuttavaṇṇanā

32. Dutiye **pārājiko**ti pārājika-āpattiṁ āpanno. **Pārājikakathā vippakathā hotī**ti "asukapuggalo pārājikaṁ āpanno nu kho

---

1. Micchādiṭṭhikativedi brāhmaṇā (Sī) Vi-Ṭṭha 1. 189 piṭṭhepi passitabbaṁ.
2. Brahmacariyasaṁvaraṁ (Syā)

no”ti evaṁ kathā ārabhitvā aniṭṭhāpitā hoti. Esa nayo sabbattha.

3. Ubbāhikāsuttavaṇṇanā

33. Tatiye **ubbāhikāyā**ti sampatta-adhikaraṇaṁ vūpasametuṁ saṁghato ubbāhitvā uddharitvā gahaṇatthāya. **Vinaye kho pana ṭhito hotī**ti vinayalakkhaṇe patiṭṭhito hoti. **Asaṁhīro**ti na aññassa vacanamatteneva attano laddhiṁ vissajjeti. **Paṭibalo**ti kāyabalenapi ñāṇabalenapi samannāgato. **Saññāpetun**ti jānāpetuṁ. **Paññāpetun**ti sampajānāpetuṁ[1]. **Nijjhāpetun**ti olokāpetuṁ. **Pekkhetun**ti passāpetuṁ. **Pasādetun**ti[2] sañjātappasādaṁ kātuṁ. **Adhikaraṇan**ti vivādādhikaraṇādicatubbidhaṁ. **Adhikaraṇasamudayan**ti vivādamūlādikaṁ adhikaraṇakārakaṁ. **Adhikaraṇanirodhan**ti adhikaraṇānaṁ vūpasamaṁ. **Adhikaraṇanirodhagāminiṁ paṭipadan**ti sattavidha-adhikaraṇasamathaṁ.

4. Upasampadāsuttavaṇṇanā

34. Catutthe **anabhiratin**ti ukkaṇṭhitabhāvaṁ. **Vūpakāsetun**ti vinetuṁ. **Adhisīle**ti uttamasīle. **Cittapaññā**supi eseva nayo.

7. Saṁghabhedasuttavaṇṇanā

37. Sattame **vatthūhī**ti kāraṇehi. **Avakassantī**ti parisaṁ ākaḍḍhanti vijaṭenti ekamantaṁ ussārenti. **Apakassantī**ti ativiya ākaḍḍhanti, yathā visaṁsaṭṭhā honti, evaṁ karonti. **Āveni kammāni**[3] **karontī**ti visuṁ saṁghakammāni karonti.

9-10. Ānandasuttadvayavaṇṇanā

39-40. Navame **kappaṭṭhikan**ti āyukappaṁ nirayamhi ṭhitikāraṇaṁ. **Kibbisaṁ pasavatī**ti pāpaṁ paṭilabhati. **Āpāyiko**ti apāyagamanīyo. **Nerayiko**ti niraye nibbattanako. **Vaggarato**ti bhedarato.

---

1. Aññāpetunti jānāpetuṁ. Saññāpetunti sammā jānāpetuṁ (Sī)
2. Pekkhetunti pasādetuṁ (Ka)
3. Āvenikakammāni (Syā), āveniṁ kammāni (Vi-Ṭṭha 4. 115 piṭṭhe)

yogakkhemā padhaṁsatīti yogehi khemato arahattato dhaṁsati vigacchati. Dasame **anuggaho**ti aññamaññassa saṅgahānuggaho. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Upālivaggo catuttho.

---

5. Akkosavagga

4. Kusinārasuttavaṇṇanā

44. Pañcamassa catutthe **Kusinārāyan**ti evaṁnāmake nagare. Devatānaṁ atthāya baliṁ haranti etthāti **baliharaṇo,** tasmiṁ baliharaṇe. **Acchiddena appaṭimaṁsenā**ti-ādīsu yena kenacideva pahaṭo vā hoti, vejjakammādīni vā katāni, tassa kāyasamācāro upacikādīhi khāyitatālapaṇṇaṁ viya chiddo ca, paṭimasituṁ yattha katthaci gahetvā ākaḍḍhituṁ sakkuṇeyyatāya[1] paṭimaṁso ca hoti, viparīto acchiddo appaṭimaṁso nāma. Vacīsamācāro pana musāvāda-omasavādapesuñña-amūlakānuddhaṁsanādīhi chiddo sappaṭimaṁso ca hoti, viparīto acchiddo appaṭimaṁso. **Mettaṁ nu kho me cittan**ti palibodhaṁ chinditvā kammaṭṭhānabhāvanānuyogena adhigataṁ me mettacittaṁ[2]. **Anāghātan**ti āghātavirahitaṁ, vikkhambhanena vihatāghātanti attho. **Kattha vuttan**ti idaṁ sikkhāpadaṁ kismiṁ nagare vuttaṁ.

Kālena vakkhāmīti-ādīsu eko ekaṁ okāsaṁ kāretvā codento **kālena vadati** nāma. Saṁghamajjhe vā gaṇamajjhe vā salākaggayāgaggavitakkamāḷakabhikkhācāramagga-āsanasālādīsu vā upaṭṭhākehi parivāritakkhaṇe vā codento **akālena vadati** nāma. Tacchena vadanto **bhūtena vadati** nāma. "Dahara, mahallaka, parisāvacaraka, paṁsukūlika, dhammakathika patirūpaṁ tava idan"ti vadanto **pharusena vadati** nāma. Kāraṇanissitaṁ pana katvā "bhante mahallakattha, parisāvacarakattha, paṁsukūlikattha, dhammakathikattha, patirūpaṁ tumhākaṁ idan"ti

---

1. Āmasituṁ asakkuṇeyyatāya (Sī) 2. Adhigatamettacittaṁ (Sī)

vadanto **saṇhena vadati** nāma. Kāraṇanissitaṁ katvā vadanto **atthasaṁhitena vadati** nāma. **Mettacitto vakkhāmi no dosantaro**ti mettacittaṁ paccupaṭṭhapetvā vakkhāmi, na duṭṭhacitto hutvā.

5. Rājantepurappavesanasuttavaṇṇanā

45. Pañcame **kataṁ vā karissanti vā**ti methunavītikkamaṁ kariṁsu vā karissanti vā. **Ratanan**ti maṇiratanādīsu yaṁkiñci. **Patthetī**ti māretuṁ icchati. **Hatthisambādhan**ti hatthīhi sambādhaṁ. Hatthisammaddanti vā pāṭho, tassattho—hatthīhi sammaddo etthāti hatthisammaddaṁ. Sesesupi eseva nayo. **Rajanīyāni rūpasaddagandharasaphoṭṭhabbānī**ti etāni rāgajanakāni rūpādīni tattha paripūrāni honti.

6. Sakkasuttavaṇṇanā

46. Chaṭṭhe **sokasabhaye**ti sokena sabhaye. Sokabhayeti vā pāṭho, ayamevattho. Dutiyapadepi eseva nayo. **Yena kenaci kammaṭṭhānenā**ti kasivaṇijjādikammesu yena kenaci kammena. **Anāpajja akusalan**ti kiñci akusalaṁ anāpajjitvā. **Nibbiseyyā**ti uppādeyya ācineyya. **Dakkho**ti cheko. **Uṭṭhānasampanno**ti uṭṭhānavīriyena samannāgato. **Alaṁ vacanāyā**ti yutto vacanāya. **Ekantasukhappaṭisaṁvedī vihareyyā**ti ekantameva kāyikacetasikasukhaṁ ñāṇena paṭisaṁvedento vihareyya. **Aniccā**ti hutvā abhāvato. **Tucchā**ti sārarahitā. **Musā**ti niccasubhasukhā viya khāyamānāpi tathā na hontīti musā. **Mosadhammā**ti nassanasabhāvā[1]. Tasmā te paṭicca dukkhaṁ uppajjatīti sandasseti. **Idha pana vo**ti ettha **vo**ti nipātamattaṁ. **Apaṇṇakaṁ vā sotāpanno**ti avirādhitaṁ ekaṁsena sotāpanno vā hoti. Sopi jhānaṁ nibbatteti, brahmalokaṁ vā gantvā chasu vā kāmasaggesu ekantasukhappaṭisaṁvedī hutvā vihareyya. Imasmiṁ sutte Satthā aṭṭhaṅguposathassa guṇaṁ kathesi.

---

1. Napassanasabhāvā (Ṭīkā)

7. Mahālisuttavaṇṇanā

47. Sattame **micchāpaṇihitan**ti micchā ṭhapitaṁ. **Adhammacariyāvisamacariyā**ti akusalakammapathavasena adhammacariyasaṅkhātā visamacariyā. Kusalakammapathavasena itarā veditabbā. Evamidha vaṭṭameva[1] kathitaṁ.

8. Pabbajita-abhiṇhasuttavaṇṇanā

48. Aṭṭhame **pabbajitenā**ti gharāvāsaṁ pahāya sāsane pabbajjaṁ upagatena. **Abhiṇhan**ti abhikkhaṇaṁ punappunaṁ, **paccavekkhitabbā**ti oloketabbā sallakkhetabbā. **Vevaṇṇiyan**ti vivaṇṇabhāvaṁ. Taṁ panetaṁ vevaṇṇiyaṁ duvidhaṁ hoti sarīravevaṇṇiyaṁ parikkhāravevaṇṇiyañca. Tattha kesamassu-oropanena sarīravevaṇṇiyaṁ veditabbaṁ. Pubbe pana nānāvirāgāni sukhumavatthāni nivāsetvāpi nānaggarasabhojanaṁ suvaṇṇarajatabhājanesu bhuñjitvāpi sirigabbhe varasayanāsanesu nipajjitvāpi nisīditvāpi sappinavanītādīhi bhesajjaṁ katvāpi pabbajitakālato paṭṭhāya chinnasaṅghaṭitakasāvarasapītāni vatthāni nivāsetabbāni, ayapatte vā mattikāpatte vā missakodano bhuñjitabbo, rukkhamūlādisenāsane muñjatiṇasantharaṇādīsu nipajjitabbaṁ, cammakhaṇḍataṭṭikādīsu nisīditabbaṁ, pūtimuttādīhi bhesajjaṁ kattabbaṁ hoti. Evamettha parikkhāravevaṇṇiyaṁ veditabbaṁ. Evaṁ paccavekkhato kopo ca māno ca pahīyati.

Parapaṭibaddhā me jīvikāti mayhaṁ paresu paṭibaddhā parāyattā catupaccayajīvikāti. Evaṁ paccavekkhato hi ājīvo parisujjhati, piṇḍapāto ca apacito hoti, catūsu paccayesu apaccavekkhitaparibhogo nāma na hoti. **Añño me ākappo karaṇīyo**ti yo gihīnaṁ uraṁ abhinīharitvā gīvaṁ paggahetvā lalitenākārena aniyatapadavītihārena[2] gamanākappo hoti, tato aññova ākappo mayā karaṇīyo, santindriyena santamānasena yugamattadassinā visamaṭṭhāne udakasakaṭeneva mandamitapadavītihārena[3] hutvā gantabbanti paccavekkhitabbaṁ. Evaṁ paccavekkhato hi iriyāpatho sāruppo hoti, tisso sikkhā paripūrenti. **Kaccinukho**ti salakkhaṇe nipātasamudāyo. **Attā**ti cittaṁ. **Sīlato na**

---

1. Idameva (Syā, Ka)
2. Aniyatapadavītihāro (Syā, Ka)
3. Manāpaniyāmitapadavītihārena (Sī)

upavadatīti aparisuddhaṁ te sīlanti sīlapaccayā na upavadati. Evaṁ paccavekkhato hi ajjhattaṁ hirī samuṭṭhāti, sā tīsu dvāresu saṁvaraṁ sādheti, tīsu dvāresu saṁvaro catupārisuddhisīlaṁ hoti, catupārisuddhisīle ṭhito vipassanaṁ vaḍḍhetvā arahattaṁ gaṇhāti. **Anuvicca viññū sabrahmacārī**ti paṇḍitā sabrahmacārino anuvicāretvā. Evaṁ paccavekkhato hi bahiddhā ottappaṁ saṇṭhāti, taṁ tīsu dvāresu saṁvaraṁ sādhetīti anantaranayeneva veditabbaṁ.

Nānābhāvo vinābhāvoti jātiyā nānābhāvo, maraṇena vinābhāvo. Evaṁ paccavekkhato hi tīsu dvāresu asaṁvutākāro[1] nāma na hoti, maraṇassati sūpaṭṭhitā hoti. **Kammassakomhī**ti-ādīsu kammaṁ mayhaṁ sakaṁ attano santakanti **kammassakā.** Kammena dātabbaṁ phalaṁ dāyaṁ, kammassa dāyaṁ kammadāyaṁ, taṁ ādiyāmīti **kammadāyādo.** Kammaṁ mayhaṁ yoni kāraṇanti **kammayoni.** Kammaṁ mayhaṁ bandhu ñātakoti **kammabandhu.** Kammaṁ mayhaṁ paṭisaraṇaṁ patiṭṭhāti **kammapaṭisaraṇo. Tassa dāyādo bhavissāmī**ti tassa kammassa dāyādo tena dinnaphalaṁ paṭiggāhako bhavissāmi. Evaṁ kammassakataṁ pana paccavekkhato pāpakaraṇaṁ nāma na hoti. **Kathaṁbhūtassa me rattindivā vītivattantī**ti[2] kinnu kho me vattappaṭipattiṁ karontassa, udāhu akarontassa, Buddhavacanaṁ sajjhāyantassa, udāhu asajjhāyantassa, yonisomanasikāre kammaṁ karontassa, udāhu akarontassāti kathaṁbhūtassa me rattindivā vītivattanti, parivattantīti attho. Evaṁ paccavekkhato hi appamādo paripūrati.

Suññāgāre abhiramāmīti vivittokāse sabbiriyāpathesu ekakova hutvā kacci nu kho abhiramāmīti attho. Evaṁ paccavekkhato kāyaviveko paripūrati. **Uttarimanussadhammo**ti[3] uttarimanussānaṁ ukkaṭṭhamanussabhūtānaṁ jhāyīnañceva ariyānañca jhānādidhammo[4], dasakusalakammapathasaṅkhātamanussadhammato vā uttaritaro visiṭṭhataro dhammo[5] me mama santāne atthi nu kho, santi nu khoti attho. **Alamariyañāṇadassanaviseso**ti mahaggatalokuttarapaññā pajānanaṭṭhena ñāṇaṁ, cakkhunā diṭṭhamiva dhammaṁ paccakkhakaraṇato dassanaṭṭhena dassananti ñāṇadassanaṁ, ariyaṁ visuddhaṁ uttamaṁ

---

1. Pamattākāro (Syā)
2. Vītipatantīti (Sī, Syā)
3. Uttarimanussadhammāti (Sī, SYā)
4. Jhānādidhammā (Sī, Syā)
5. Uttaritarā visiṭṭhatarā dhammā (Sī, Syā)

ñāṇadassananti ariyañāṇadassanaṁ, alaṁ pariyattakaṁ kilesaviddhaṁsanasamatthaṁ ariyañāṇadassanamettha, assa vāti alamariyañāṇadassano, jhānādibhedo uttarimanussadhammo alamariyañāṇadassano ca so viseso cāti **alamariyañāṇadassanaviseso.** Atha vā tameva kilesaviddhaṁsanasamatthaṁ visuddhaṁ ñāṇadassanameva visesoti alamariyañāṇadassanaviseso vā. **Adhigato**ti paṭiladdho me atthi nu kho. **Sohan**ti[1] paṭiladdhaviseso so ahaṁ. **Pacchime kāle**ti maraṇamañce nipannakāle. **Puṭṭho**ti sabrahmacārīhi adhigataguṇavisesaṁ pucchito. **Na maṅku bhavissāmī**ti patitakkhandho nittejo na hessāmīti. Evaṁ paccavekkhantassa hi moghakālakiriyā nāma na hoti.

9-10. Sarīraṭṭhadhammasuttādivaṇṇanā

49-50. Navame **ponobbhaviko**ti punabbhavanibbattako. **Bhavasaṅkhāro**ti bhavasaṅkharaṇakammaṁ. Imasmiṁ sutte vaṭṭameva kathitaṁ. Dasame sīlabāhusaccavīriyasatipaññā lokiyalokuttaramissikā kathitā. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Akkosavaggo pañcamo.

Paṭhamapaṇṇāsako niṭṭhito.

1. Sabbatthapi evameva.

2. Dutiyapaṇṇāsaka

(6) 1. Sacittavagga

1-4. Sacittasuttādivaṇṇanā

51-54. Dutiyassa paṭhame **sacittapariyāyakusalo**ti attano cittavārakusalo. **Rajan**ti āgantuka-upakkilesaṁ. **Aṅgaṇan**ti tatthajātaka-aṅgakāḷatikalādiṁ[1]. **Āsavānaṁ khayāyā**ti arahattatthāya. Tatiye **paṭibhānenā**ti vacanasaṇṭhānena. Catutthe **adhipaññādhammavipassanāyā**ti saṅkhārapariggāhakavipassanāya.

8. Mūlakasuttavaṇṇanā

58. Aṭṭhame **amatogadhā**ti ettha sa-upādisesā nibbānadhātu kathitā, **nibbānapariyosānā**ti ettha anupādisesā. Anupādisesaṁ pattassa hi sabbe dhammā pariyosānappattā nāma honti. Sesapadāni heṭṭhā vuttatthāneva.

9. Pabbajjāsuttavaṇṇanā

59. Navame **tasmā**ti yasmā evaṁ aparicitacittassa sāmaññattho na sampajjati, tasmā. **Yathāpabbajjāparicitañca no cittaṁ bhavissatī**ti pabbajjānurūpena[2] paricitaṁ. Ye hi keci pabbajanti nāma, sabbe te arahattaṁ patthetvā. Tasmā yaṁ cittaṁ arahattādhigamatthāya paricitaṁ vaḍḍhitaṁ, taṁ yathāpabbajjāparicitaṁ nāmāti veditabbaṁ. Evarūpaṁ no cittaṁ bhavissatīti sikkhitabbaṁ. **Lokassa samañca visamañcā**ti sattalokassa sucaritaduccaritāni. **Lokassa bhavañca vibhavañcā**ti tassa vaḍḍhiñca vināsañca, tathā sampattiñca vipattiñca. **Lokassa samudayañca atthaṅgamañcā**ti pana saṅkhāralokaṁ sandhāya vuttaṁ, khandhānaṁ nibbattiñca bhedañcāti attho.

---

1. Tatthajātaṁ aṅgakāḷatilakādiṁ (Sī), attajātaṁ aṅgavālatilakādiṁ (Ka)
2. Yathāpabbajjānurūpena (Sī, Ka)

10. Girimānandasuttavaṇṇanā

60. Dasame **anukampaṁ upādāyā**ti Girimānandatthere anukampaṁ paṭicca. **Cakkhurogo**ti-ādayo vatthuvasena veditabbā. Nibbattitappasādānaṁ hi rogo nāma natthi. **Kaṇṇarogo**ti bahikaṇṇe rogo. **Pināso**ti bahināsikāya rogo. **Nakhasā**ti[1] nakhehi vilekhitaṭṭhāne rogo. **Pittasamuṭṭhānā**ti pittasamuṭṭhitā. Te kira dvattiṁsa honti. **Semhasamuṭṭhānā**dīsupi eseva nayo. **Utupariṇāmajā**ti utupariṇāmena accuṇhātisītena uppajjanakarogā. **Visamaparihārajā**ti aticiraṭṭhānanisajjādinā visamaparihārena jātā. **Opakkamikā**ti vadhabandhanādinā upakkamena jātā. **Kammavipākajā**ti balavakammavipākasambhūtā. **Santa**nti rāgādisantatāya santaṁ. Atappakaṭṭhena **paṇītaṁ.** Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Sacittavaggo paṭhamo.

---

(7) 2. Yamakavagga

1. Avijjāsuttādivaṇṇanā

61-62. Dutiyassa paṭhame **sāhāra**nti sapaccayaṁ. **Vijjāvimuttin**ti[2] phalañāṇañceva sesasampayuttadhamme ca. **Bojjhaṅgā**ti maggabojjhaṅgā. Dutiye **bhavataṇhāyā**ti bhavapatthanāya. Evaṁ dvīsupi suttesu vaṭṭameva kathitaṁ, vaṭṭañcettha paṭhame sutte avijjāmūlakaṁ vaṭṭaṁ kathitaṁ, dutiye taṇhāmūlakaṁ.

3-4. Niṭṭhaṅgatasuttādivaṇṇanā

63-64. Tatiye **niṭṭhaṁ gatā**ti nibbematikā. **Idha niṭṭhā**ti imasmiṁyeva loke parinibbānaṁ. **Idha vihāyā**ti imaṁ lokaṁ vijahitvā Suddhāvāsabrahmalokaṁ. Catutthe **aveccappasannā**ti acalappasādena sampannā. **Sotāpannā**ti ariyamaggasotaṁ āpannā.

---

1. Rakhasāti (Sī, Syā, Khu 7. 10; Khu 8. 28 piṭṭhesu ca) 2. Vijjāvimuttīti (Sī, Syā)

5-7. Paṭhamasukhasuttādivaṇṇanā

65-67. Pañcame vaṭṭamūlakaṁ sukhadukkhaṁ pucchitaṁ, chaṭṭhe Sāsanamūlakaṁ. Sattame **naḷakapānan**ti atīte bodhisattassa ovāde ṭhatvā vānarayūthena naḷehi udakassa pītaṭṭhāne māpitattā evaṁladdhanāmo nigamo. **Tuṇhībhūtaṁ tuṇhībhūtan**ti yaṁ yaṁ disaṁ anuviloketi, tattha tattha tuṇhībhūtameva. **Anuviloketvā**ti tato tato viloketvā. **Piṭṭhi me āgilāyatī**ti kasmā āgilāyati? Bhagavato hi cha vassāni mahāpadhānaṁ padahantassa mahantaṁ kāyadukkhaṁ ahosi, athassa aparabhāge mahallakakāle piṭṭhivāto uppajji. Upādinnakasarīrassa ṭhānanisajjādīhi appamattakena ābādhena na sakkā kenaci bhavituṁ. Taṁ gahetvāpi therassa okāsakaraṇatthaṁ evamāha. **Saṅghāṭiṁ paññāpetvā**ti ekamante patirūpaṭṭhāne paññattassa kappiyamañcassa upari attharitvā.

9-10. Kathāvatthusuttadvayavaṇṇanā

69-70. Navame **tiracchānakathan**ti aniyyānikattā saggamokkhamaggānaṁ tiracchānabhūtaṁ kathaṁ. Tattha rājānaṁ ārabbha “mahāsammato Mandhātā Dhammāsoko evaṁmahānubhāvo”ti-ādinā nayena pavattakathā **rājakathā.** Esa nayo **corakathā**dīsu. Tesu “asuko rājā abhirūpo dassanīyo”ti-ādinā gehasitakathāva tiracchānakathā hoti, “sopi nāma evaṁmahānubhāvo khayaṁ gato”ti evaṁ pavattā pana kammaṭṭhānabhāve tiṭṭhati. Coresupi “mūladevo evaṁmahānubhāvo, Maghadevo evaṁmahānubhāvo”ti tesaṁ kammaṁ paṭicca “aho sūrā”ti gehasitakathāva **tiracchānakathā**. Yuddhesupi bhāratayuddhādīsu asukena asuko evaṁ mārito evaṁ viddho”ti kammassādavaseneva kathā tiracchānakathā, “Tepi nāma khayaṁ gatā”ti evaṁ pavattā pana sabbattha kammaṭṭhānameva hoti. Apica annādīsu “evaṁ vaṇṇavantaṁ rasavantaṁ phassasampannaṁ khādimha bhuñjimha pivimha paribhuñjimhā”ti kāmarasassādavasena kathetuṁ na vaṭṭati, sātthakaṁ pana katvā “pubbe evaṁ vaṇṇādisampannaṁ annaṁ pānaṁ vatthaṁ yānaṁ mālaṁ gandhaṁ sīlavantānaṁ adamha, cetiyaṁ pūjimhā”ti kathetuṁ vaṭṭati.

Ñātikathādīsupi “amhākaṁ ñātakā sūrā samatthā”ti vā “pubbe mayaṁ evaṁ vicitrehi yānehi vicarimhā”ti assādavasena vattuṁ na

vaṭṭati, sātthakaṁ pana katvā "tepi no ñātakā khayaṁ gatā"ti vā "pubbe mayaṁ evarūpā upāhanā saṁghassa adamhā"ti vā kathetabbaṁ. **Gāmakathāpi**[1] suniviṭṭhadunniviṭṭha-subhikkhadubbhikkhādivasena vā "asukagāmavāsino sūrā samatthā"ti vā evaṁ assādavaseneva na vaṭṭati, sātthakaṁ pana katvā "saddhā pasannā"ti vā "khayavayaṁ gatā"ti vā vattuṁ vaṭṭati. **Nigamanagarajanapadakathāsu**pi eseva nayo.

Itthikathāpi vaṇṇasaṇṭhānādīni paṭicca assādavasena na vaṭṭati, "saddhā pasannā khayaṁ gatā"ti evameva vaṭṭati. **Sūrakathāpi** "nandimitto nāma yodho sūro ahosī"ti assādavaseneva na vaṭṭati, "saddho ahosi khayaṁ gato"ti evameva vaṭṭati. **Surākathan**ti Pāḷiyaṁ pana anekavidhaṁ majjakathaṁ assādavasena kathetuṁ na vaṭṭati, ādīnavavaseneva vattuṁ vaṭṭati. **Visikhākathāpi** "asukavisikhā suniviṭṭhā dunniviṭṭhā sūrā samatthā"ti assādavaseneva na vaṭṭati, "saddhā pasannā khayaṁ gatā"ti vaṭṭati. **Kumbhaṭṭhānakathā** nāma kuṭaṭṭhānakathā udakatitthakathā vuccati[2]. Kumbhadāsikathā vā. Sāpi "pāsādikā naccituṁ gāyituṁ chekā"ti assādavasena na vaṭṭati, "saddhā pasannā"ti-ādinā nayeneva vaṭṭati.

Pubbapetakathā nāma atītañātikathā. Tattha vattamānañātikathāsadisova vinicchayo. **Nānattakathā** nāma purimapacchimakathāvimuttā avasesā nānāsabhāvā tiracchānakathā. **Lokakkhāyikā** nāma "ayaṁ loko kena nimmito, asukena nāma nimmito, kāko seto aṭṭhīnaṁ setattā, balākā rattā lohitassa rattattā"ti-evamādikā lokāyatavitaṇḍasallāpakathā. **Samuddakkhāyikā** nāma kasmā samuddo sāgaroti, sāgaradevena khatattā sāgaro, khato meti hatthamuddāya niveditattā samuddoti-evamādikā niratthakā samuddakkhāyanakathā. **Bhavo**ti vuddhi, **abhavo**ti hāni. Iti bhavo iti abhavoti yaṁ vā taṁ vā niratthakakāraṇaṁ vatvā pavattitakathā **iti bhavābhavakathā** nāma.

Tejasā tejanti attano tejasā tesaṁ tejaṁ. **Pariyādiyeyyāthā**ti khepetvā gahetvā abhibhaveyyātha. Tatridaṁ vatthu—eko

---

1. Gāmakathādīsu (Ka)
2. Dī-Ṭṭha 1. 86; Ma-Ṭṭha 3. 156; Saṁ-Ṭṭha 3. 326 piṭṭhesupi passitabbaṁ.

piṇḍapātiko mahātheraṁ pucchi "bhante tejasā tejaṁ pariyādiyamānā bhikkhu kiṁ karontī"ti. Thero āha—āvuso kiñcideva ātape ṭhapetvā yathā chāyā heṭṭhā na otarati, uddhaṁyeva gacchati tathā karonti. Dasame **pāsaṁsāni ṭhānānī**ti pasaṁsāvahāni kāraṇāni. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Yamakavaggo dutiyo.

---

(8) 3. Ākaṅkhavagga

1. Ākaṅkhasuttavaṇṇanā

71. Tatiyassa paṭhame **sampannasīlā**ti paripuṇṇasīlā, sīlasamaṅgino vā hutvāti attho. Tattha dvīhi kāraṇehi sampannasīlatā hoti sīlavipattiyā ca ādīnavadassanena, sīlasampattiyā ca ānisaṁsadassanena. Tadubhayampi Visuddhimagge[1] vitthāritaṁ. Tattha "sampannasīlā"ti ettāvatā kira Bhagavā catupārisuddhisīlaṁ uddisitvā "pātimokkhasaṁvarasaṁvutā"ti iminā tattha jeṭṭhakasīlaṁ vitthāretvā dassesīti Dīpavihāravāsī Sumatthero āha. Antevāsiko panassa Tepiṭakacūḷanāgatthero āha—ubhayatthapi pātimokkhasaṁvarova Bhagavatā vutto. Pātimokkhasaṁvaroyeva hi sīlaṁ, itarāni pana tīṇi sīlanti vuttaṭṭhānaṁ atthīti ananujānanto vatvā āha—indriyasaṁvaro nāma chadvārārakkhāmattakameva, ājīvapārisuddhi dhammena samena paccayuppattimattakaṁ, paccayasannissitaṁ paṭiladdhapaccaye idamatthanti paccavekkhitvā paribhuñjanamattakaṁ. Nippariyāyena pātimokkhasaṁvarova sīlaṁ. Yassa so bhinno, ayaṁ sīsacchinno viya puriso hatthapāde sesāni rakkhissatīti na vattabbo. Yassa pana so arogo, ayaṁ acchinnasīso viya puriso jīvitaṁ sesāni puna pākatikāni kātuṁ sakkoti. Tasmā "sampannasīlā"ti iminā pātimokkhasaṁvaraṁ uddisitvā "sampannapātimokkhā"ti tasseva vevacanaṁ vatvā taṁ vitthāretvā dassento **pātimokkhasaṁvarasaṁvutā**ti-ādimāha. Tattha **pātimokkhasaṁvarasaṁvutā**ti-ādīni vuttatthāneva. **Ākaṅkheyya**

---

1. Visuddhi 1. 9, 49 piṭṭhesu.

ceti idaṁ kasmā āraddhanti? Sīlānisaṁsadassanatthaṁ. Sacepi acirapabbajitānaṁ vā duppaññānaṁ vā evamassa "Bhagavā 'sīlaṁ pūretha sīlaṁ pūrethā'ti vadati, ko nu kho sīlapūraṇe ānisaṁso, ko viseso, kā vaḍḍhī"ti, tesaṁ dasa ānisaṁse dassetuṁ evamāha "appeva nāma etaṁ sabrahmacārīnaṁ piyamanāpatādi-āsavakkhayapariyosānaṁ ānisaṁsaṁ sutvāpi sīlaṁ paripūreyyun"ti.

Tattha **ākaṅkheyya ce**ti yadi iccheyya. **Piyo cassan**ti piyacakkhūhi sampassitabbo, sinehuppattiyā padaṭṭhānabhūto bhaveyyaṁ. **Manāpo**ti tesaṁ manavaḍḍhanako, tesaṁ vā manena pattabbo, mettacittena pharitabboti attho. **Garū**ti tesaṁ garuṭṭhāniyo pāsāṇacchattasadiso. **Bhāvanīyo**ti "addhāyamāyasmā jānaṁ jānāti passaṁ passatī"ti evaṁ sambhāvanīyo. **Sīlesvevassa paripūrakārī**ti catupārisuddhisīlesuyeva paripūrakārī assa, anūnena ākārena samannāgato bhaveyyāti vuttaṁ hoti. **Ajjhattaṁ cetosamathamanuyutto**ti attano cittasamathe yutto. **Anirākatajjhāno**ti bahi anīhaṭajjhāno, avināsitajjhāno vā. **Vipassanāyā**ti sattavidhāya anupassanāya. **Brūhetā suññāgārānan**ti vaḍḍhetā suññāgārānaṁ. Ettha ca samathavipassanāvasena kammaṭṭhānaṁ gahetvā rattindivaṁ suññāgāraṁ pavisitvā nisīdamāno bhikkhu "brūhetā suññāgārānan"ti veditabbo. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana icchantena Majjhimanikāyaṭṭhakathāya[1] Ākaṅkheyyasuttavaṇṇanāya oloketabbo.

Lābhīti ettha na Bhagavā lābhanimittaṁ sīlādiparipūraṇaṁ katheti. Bhagavā hi "ghāsesanaṁ chinnakatho, na vācaṁ payutaṁ bhaṇe"ti[2] evaṁ sāvake ovadati. So kathaṁ lābhanimittaṁ sīlādiparipūraṇaṁ katheyya. Puggalajjhāsayavasena panetaṁ vuttaṁ. Yesañhi evaṁ ajjhāsayo bhaveyya "sace mayaṁ catūhi paccayehi na kilameyyāma, sīlāni paripūretuṁ sakkuṇeyyāmā"ti, tesaṁ ajjhāsayavasenevamāha. Apica sarasānisaṁso[3] esa sīlassa yadidaṁ cattāro paccayā nāma. Tathā hi paṇḍitamanussā koṭṭhādīsu ṭhapitaṁ nīharitvā attanāpi aparibhuñjitvā sīlavantānaṁ dentīti sīlassa sarasānisaṁsadassanatthampetaṁ vuttaṁ.

---

1. Ma-Ṭṭha 1. 158 piṭṭhe. 2. Khu 1. 389 piṭṭhe suttanipāte. 3. Dasānisaṁso (Sī, Ka)

Tatiyavāre **yesāhan**ti yesaṁ ahaṁ. **Tesaṁ te kārā**ti tesaṁ devānaṁ vā manussānaṁ vā te mayi katā paccayadānakārā. **Mahapphalā hontu mahānisaṁsā**ti lokiyasukhena phalabhūtena mahapphalā, lokuttarena mahānisaṁsā. Ubhayaṁ vā etaṁ ekatthameva. Sīlādiguṇayuttassa hi kaṭacchubhikkhāpi pañcaratanamattāya bhūmiyā paṇṇasālāpi katvā dinnā anekāni kappasahassāni duggativinipātato rakkhati, pariyosāne ca amatāya dhātuyā parinibbānassa paccayo hoti. "Khīrodanaṁ ahamadāsin"ti-ādīni[1] cettha vatthūni. Sakalameva vā Petavatthu Vimānavatthu ca sādhakaṁ.

Catutthavāre **petā**ti peccabhavaṁ gatā. **Ñātī**ti sassusasurapakkhikā. **Sālohitā**ti ekalohitabaddhā pitipitāmahādayo. **Kālaṅkatā**ti matā. **Tesaṁ tan**ti tesaṁ taṁ mayi pasannacittaṁ, taṁ vā pasannena cittena anussaraṇaṁ. Yassa hi bhikkhuno kālakato pitā vā mātā vā "amhākaṁ ñātakatthero sīlavā kalyāṇadhammo"ti pasannacitto hutvā taṁ bhikkhuṁ anussarati, tassa so cittappasādopi taṁ anussaraṇamattampi mahapphalaṁ mahānisaṁsameva hoti.

Aratiratisahoti nekkhammapaṭipattiyā[2] aratiyā kāmaguṇesu ratiyā ca saho abhibhavitā ajjhottharitā. **Bhayabheravasaho**ti ettha bhayaṁ cittutrāsopi ārammaṇampi, bheravaṁ ārammaṇameva.

2. Kaṇṭakasuttavaṇṇanā

72. Dutiye **abhiññātehī**ti gaganamajjhe puṇṇacando viya sūriyo viya ñātehi pākaṭehi. **Parapurāyā**ti paraṁ[3] vuccati pacchimabhāgo, purāti purimabhāgo, purato dhāvantena pacchato anubandhantena ca mahāparivārenāti attho. **Kaṇṭako**ti vijjhanaṭṭhena kaṇṭako. **Visūkadassanan**ti visūkabhūtaṁ dassanaṁ. **Mātugāmūpacāro**ti[4] mātugāmassa samīpacāritā.

---

1. Khu 2. 44 piṭṭhe.
2. Abhinikkhamapaṭipattiyā (Sī), nikkhamapaṭipattiyā (Ka)
3. Carapurāti caraṁ (Sī), parampurāyāti paraṁ (Syā)
4. Mātugāmūpavicāroti (Sī)

3-4. Iṭṭhadhammasuttādivaṇṇanā

73-74. Tatiye **vaṇṇo**ti sarīravaṇṇo. **Dhammā**ti nava lokuttaradhammā. Catutthe **ariyāyā**ti apothujjanikāya, sīlādīhi[1] missakattā evaṁ vuttaṁ. **Sārādāyī ca hoti varādāyī**ti sārassa ca varassa ca ādāyako hoti. Yo kāyassa sāro, yaṁ cassa varaṁ, taṁ gaṇhātīti attho.

5. Migasālāsuttavaṇṇanā

75. Pañcamassa ādimhi tāva yaṁ vattabbaṁ, taṁ Chakkanipāte[2] vuttameva. **Dussīlo hotī**ti-ādīsu pana **dussīlo**ti nissīlo. **Cetovimuttin**ti phalasamādhiṁ. **Paññāvimuttin**ti phalañāṇaṁ. **Nappajānātī**ti uggahaparipucchāvasena na jānāti. **Dussīlyaṁ aparisesaṁ nirujjhatī**ti ettha pañca dussīlyāni tāva sotāpattimaggena pahīyanti, dasa arahattamaggena. Phalakkhaṇe tāni pahīnāni nāma honti. Phalakkhaṇaṁ sandhāya idha "nirujjhatī"ti vuttaṁ. Puthujjanassa sīlaṁ pañcahi kāraṇehi bhijjati pārājikāpajjanena sikkhāpaccakkhānena titthiyapakkhandanena arahattena maraṇenāti. Tattha purimā tayo bhāvanāparihānāya saṁvattanti, catuttho vaḍḍhiyā, pañcamo neva hānāya na vaḍḍhiyā. Kathaṁ panetaṁ arahattena sīlaṁ bhijjatīti? Puthujjanassa hi sīlaṁ accantakusalameva hoti, arahattamaggo ca kusalākusalakammakkhayāya saṁvattatīti evaṁ tena taṁ bhijjati. **Savanenapi akataṁ hotī**ti sotabbayuttakaṁ assutaṁ hoti. **Bāhusaccenapi akataṁ hotī**ti ettha **bāhusaccan**ti vīriyaṁ. Vīriyena kattabbayuttakaṁ akataṁ hoti, tassa akatattā saggatopi maggatopi parihāyati. **Diṭṭhiyāpi appaṭividdhaṁ hotī**ti diṭṭhiyā paṭivijjhitabbaṁ appaṭividdhaṁ hoti apaccakkhakataṁ. **Sāmāyikampi vimuttiṁ na labhatī**ti kālānukālaṁ dhammassavanaṁ nissāya pītipāmojjaṁ na labhati. **Hānāya paretī**ti hānāya pavattati.

Yathābhūtaṁ pajānātīti "sotāpattiphalaṁ patvā pañcavidhaṁ dussīlyaṁ aparisesaṁ nirujjhatī"ti uggahaparipucchāvasena jānāti. **Tassa savanenapi kataṁ hotī**ti sotabbayuttakaṁ sutaṁ hoti. **Bāhusaccenapi kataṁ**

---

1. Apothujjanikasīlādīhi (Sī)   2. Aṁ 2. 305 piṭṭhe.

hotīti vīriyena kattabbayuttakaṁ antamaso dubbalavipassanāmattakampi kataṁ hoti. **Diṭṭhiyāpi suppaṭividdhaṁ hotī**ti antamaso lokiyapaññāyapi paccayapaṭivedho kato hoti. Imassa hi puggalassa paññā sīlaṁ paridhovati, so paññāparidhotena sīlena visesaṁ pāpuṇāti.

Pamāṇikāti puggalesu pamāṇaggāhakā. **Pamiṇantī**ti pametuṁ tuletuṁ arahanti. **Eko hīno**ti eko guṇehi hīno. **Paṇīto**ti eko guṇehi paṇīto uttamo. **Taṁ hī**ti taṁ pamāṇakaraṇaṁ. **Abhikkantataro**ti sundarataro. **Paṇītataro**ti uttamataro. **Dhammasoto nibbahatī**ti sūraṁ hutvā pavattamānaṁ vipassanāñāṇaṁ nibbahati, ariyabhūmiṁ pāpeti. **Tadantaraṁ ko jāneyyā**ti taṁ evaṁ kāraṇaṁ ko jāneyya. **Sīlavā hotī**ti lokiyasīlena sīlavā hoti. **Yatthassa taṁ sīlan**ti arahattavimuttiṁ patvā sīlaṁ aparisesampi nirujjhati nāma, tattha yutti vuttāyeva. Ito paresu dvīsu aṅgesu anāgāmiphalaṁ vimutti nāma, pañcame arahattameva. Sesamettha vuttanayānusāreneva veditabbaṁ. Chaṭṭhaṁ uttānatthameva.

7. Kākasuttavaṇṇanā

77. Sattame **dhaṁsī**ti guṇadhaṁsako. Kassaci guṇaṁ anādiyitvā hatthenapi gahito tassa sīsepi vaccaṁ karoti. **Pagabbho**ti pāgabbhiyena samannāgato. **Tintiṇo**ti tintiṇaṁ[1] vuccati taṇhā, tāya samamnāgato, āsaṅkābahulo vā. **Luddo**ti dāruṇo. **Akāruṇiko**ti nikkāruṇiko. **Dubbalo**ti abalo appathāmo. **Oravitā**ti oravayutto oravantocarati. **Necayiko**ti nicayakaro.

9. Āghātavatthusuttavaṇṇanā

79. Navame **aṭṭhāne**ti akāraṇe. Sacittakapavattiyañhi "anatthaṁ me acarī"ti-ādi kāraṇaṁ bhaveyya, khāṇupahaṭādīsu taṁ natthi. Tasmā tattha āghāto aṭṭhāne āghāto nāma. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Ākaṅkhavaggo tatiyo.

---

1. Nillajjoti nillajjaṁ (Ka)

(9) 4. Theravagga

1-3. Vāhanasuttādivaṇṇanā

81-83. Catutthassa paṭhame **vimariyādīkatenā**ti kilesamariyādaṁ bhinditvā vimariyādaṁ katena. Dutiyaṁ uttānatthameva. Tatiye **no ca payirupāsitā**ti na upaṭṭhāti.

4. Byākaraṇasuttavaṇṇanā

84. Catutthe **jhāyī samāpattikusalo**ti jhānehi ca sampanno samāpattiyañca cheko. **Irīṇan**ti tucchabhāvaṁ. **Vicinan**ti guṇavicinataṁ[1] nigguṇabhāvaṁ. Atha vā irīṇasaṅkhātaṁ araññaṁ vicinasaṅkhātaṁ[2] mahāgahanañca āpanno viya hoti. **Anayan**ti avaḍḍhiṁ. **Byasanan**ti vināsaṁ. **Anayabyasanan**ti avaḍḍhivināsaṁ. **Kiṁ nu kho**ti kena kāraṇena.

5-6. Katthīsuttādivaṇṇanā

85-86. Pañcame **katthī hoti vikatthī**ti katthanasīlo hoti vikatthanasīlo, vivaṭaṁ katvā katheti[3]. **Na santatakārī**ti na satatakārī. Chaṭṭhe **adhimāniko**ti anadhigate adhigatamānena samannāgato. **Adhimānasacco**ti adhigatamānameva saccato vadati.

7. Nappiyasuttavaṇṇanā

87. Sattame **adhikaraṇiko hotī**ti adhikaraṇakārako hoti. **Na piyatāyā**ti na piyabhāvāya. **Na garutāyā**ti na garubhāvāya. **Na sāmaññāyā**ti na samaṇadhammabhāvāya. **Na ekībhāvāyā**ti na nirantarabhāvāya. **Dhammānaṁ na nisāmakajātiko**ti navannaṁ lokuttaradhammānaṁ na nisāmanasabhāvo na upadhāraṇasabhāvo. **Na paṭisallāno**ti na paṭisallīno. **Sāṭheyyānī**ti saṭhabhāvā[4]. **Kūṭeyyānī**ti kūṭabhāvā. **Jimheyyānī**ti na-ujubhāvā. **Vaṅkeyyānī**ti vaṅkabhāvā.

---

1. Vipinanti guṇavivittakaṁ (Sī) 2. Vipinasaṅkhātaṁ (Sī)
3. Kathanasīlo vivaṭaṁ katheti (Sī), katthanasīlo vivaṭaṁ katvā katheti (Ka)
4. Saṭhabhāvo (Sī, Ka), evaṁ pacchimapadesupi.

8. Akkosakasuttavaṇṇanā

88. Aṭṭhame **akkosakaparibhāsako ariyūpavādī sabrahmacārīnan**ti ettha sabrahmacāripadaṁ akkosakaparibhāsakapadehi yojetabbaṁ "akkosako sabrahmacārīnaṁ, paribhāsako sabrahmacārīnan"ti. Ariyānaṁ pana guṇe chindissāmīti antimavatthunā upavadanto ariyūpavādī nāma hoti. **Saddhammassa na vodāyantī**ti sikkhāttayasaṅkhātā Sāsanasaddhammā assa vodānaṁ na gacchanti. **Rogātaṅkan**ti ettha rogova kicchājīvitabhāvakaraṇena ātaṅkoti veditabbo.

9. Kokālikasuttavaṇṇanā

89. Navame **Kokāliko bhikkhu yena Bhagavā tenupasaṅkamī**ti koyaṁ Kokāliko, kasmā ca upasaṅkami? Ayaṁ kira Kokālikaraṭṭhe Kokālikanagare Kokālikaseṭṭhissa putto pabbajitvā pitarā kārite vihāre vasati Cūḷakokālikoti nāmena, na pana Devadattassa sisso. So hi brāhmaṇaputto Mahākokāliko nāma. Bhagavati pana Sāvatthiyaṁ viharante dve aggasāvakā pañcamattehi bhikkhusatehi saddhiṁ janapadacārikaṁ caramānā upakaṭṭhāya vassūpanāyikāya vivekavāsaṁ vasitukāmā te bhikkhū uyyojetvā attano pattacīvaramādāya tasmiṁ janapade taṁ nagaraṁ patvā vihāraṁ agamiṁsu. Tattha nesaṁ Kokāliko vattaṁ akāsi. Tepi tena saddhiṁ sammoditvā "āvuso mayaṁ idha temāsaṁ vasissāma, mā no kassaci ārocesī"ti paṭiññaṁ gahetvā vasiṁsu. Vasitvā pavāraṇādivase pavāretvā "gacchāma mayaṁ āvuso"ti Kokālikaṁ āpucchiṁsu. Kokāliko "ajja āvuso ekadivasaṁ vasitvā sve gamissathā"ti vatvā dutiyadivase nagaraṁ pavisitvā manusse āmantesi "āvuso tumhe dve aggasāvake idha āgantvā vasamānepi na jānātha, na te koci paccayenapi nimantetī"ti. Nagaravāsino "kahaṁ bhante therā, kasmā no nārocayitthā"ti. Kiṁ āvuso ārocitena, kiṁ na passatha dve bhikkhū therāsane nisīdante, ete aggasāvakāti. Te khippaṁ sannipatitvā sappiphāṇitādīni ceva cīvaradussāni ca saṁhariṁsu.

Kokāliko cintesi “paramappicchā aggasāvakā payuttavācāya uppannalābhaṁ na sādiyissanti, asādiyantā ‘āvāsikassa dethā’ti vakkhantī”ti taṁ lābhaṁ[1] gāhāpetvā therānaṁ santikaṁ agamāsi. Therā disvāva “ime paccayā neva amhākaṁ, na Kokālikassa kappantī”ti paṭikkhipitvā pakkamiṁsu. Kokāliko “kathaṁ hi nāma sayaṁ aggaṇhantā mayhampi adāpetvā pakkamissantī”ti āghātaṁ uppādesi. Tepi Bhagavato santikaṁ gantvā Bhagavantaṁ vanditvā pana attano parisaṁ ādāya janapadacārikaṁ carantā anupubbena tasmiṁ raṭṭhe tameva nagaraṁ paccāgamiṁsu. Nāgarā there sañjānitvā saha parikkhārehi dānaṁ sajjetvā nagaramajjhe maṇḍapaṁ katvā dānaṁ adaṁsu, therānañca parikkhāre upanāmesuṁ. Therā bhikkhusaṁghassa niyyādayiṁsu. Taṁ disvā Kokāliko cintesi “ime pubbe appicchā ahesuṁ, idāni pāpicchā jātā, pubbepi appicchasantuṭṭhapavivittasadisāva maññe”ti there upasaṅkamitvā “āvuso tumhe pubbe appicchā viya, idāni pana pāpabhikkhū jātatthā”ti vatvā “mūlaṭṭhāneyeva nesaṁ patiṭṭhaṁ bhindissāmī”ti taramānarūpo nikkhamitvā yena Bhagavā tenupasaṅkami. Ayamesa Kokāliko, iminā ca kāraṇena upasaṅkamīti veditabbo.

Bhagavā taṁ turitaturitaṁ āgacchantaṁ disvāva āvajjento aññāsi “ayaṁ aggasāvake akkositukāmo āgato, sakkā nu kho paṭisedhetun”ti. Tato “na sakkā paṭisedhetuṁ, theresu aparajjhitvā āgato, ekaṁsena pana Padumaniraye nibbattissatī”ti disvā “Sāriputtamoggallānepi nāma garahantaṁ sutvā na nisedhetī”ti vādamocanatthaṁ ariyūpavādassa ca mahāsāvajjabhāvadassanatthaṁ **mā hevan**ti tikkhattuṁ paṭisedhesi. Tattha **mā hevan**ti mā evaṁ abhaṇi. **Saddhāyiko**ti saddhāya āgamakaro[2] pasādāvaho, saddhātabbavacano vā. **Paccayiko**ti pattiyāyitabbavacano.

Pakkāmīti kammānubhāvena codiyamāno pakkāmi. Okāsakatañhi kammaṁ na sakkā paṭibāhituṁ. **Acirapakkantassā**ti pakkantassa sato nacireneva. **Sabbo kāyo phuṭo ahosī**ti kesaggamattampi okāsaṁ avajjetvā sakalasarīraṁ aṭṭhīni bhinditvā uggatāhi pīḷakāhi

1. Taṁ bhaṇḍaṁ (Ka)
2. Saddhāya ākaro (Saṁ-Ṭṭha 1. 199 piṭṭhe)

ajjhotthaṭaṁ ahosi. Yasmā pana Buddhānubhāvena tathārūpaṁ kammaṁ Buddhānaṁ sammukhībhāve vipākaṁ dātuṁ na sakkoti, dassanūpacāre vijahitamatte deti, tasmā tassa acirapakkantassa pīḷakā uṭṭhahiṁsu. **Kalāyamattiyo**ti caṇakamattiyo. **Beluvasalāṭukamattiyo**ti taruṇabeluvamattiyo. **Pabhijjiṁsū**ti bhijjiṁsu[1]. Tāsu bhinnāsu sakalasarīraṁ panasapakkaṁ viya ahosi. So pakkena gattena Jetavanadvārakoṭṭhake visagilito maccho viya kadalipattesu nipajji. Atha dhammassavanatthaṁ āgatāgatā manussā "dhi Kokālika, dhi Kokālika, ayuttamakāsi, attanoyeva mukhaṁ nissāya anayabyasanaṁ pattosī"ti āhaṁsu. Tesaṁ saddaṁ sutvā ārakkhadevatā dhikkāramakaṁsu, ārakkhadevatānaṁ ākāsadevatāti[2] iminā upāyena yāva akaniṭṭhabhavanā ekadhikkāro udapādi.

Turūti[3] Kokālikassa upajjhāyo Turutthero nāma Anāgāmiphalaṁ vatvā brahmaloke nibbatto. So bhūmaṭṭhadevatā ādiṁ katvā "ayuttaṁ Kokālikena kataṁ aggasāvake antimavatthunā abbhācikkhantenā"ti paramparāya brahmalokasampattaṁ taṁ saddaṁ[4] sutvā "mā mayhaṁ passantasseva varāko nassi, ovadissāmi naṁ theresu cittappasādatthāyā"ti āgantvā kassa purato aṭṭhāsi. Taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ "turū paccekabrahmā"ti. **Pesalā**ti piyasīlā. **Kosi tvaṁ āvuso**ti nisinnakova kabarakkhīni ummīletvā evamāha. **Passa yāvañca te idaṁ aparaddhan**ti yattakaṁ tayā aparaddhaṁ, attano nalāṭe mahāgaṇḍaṁ apassanto sāsapamattāya pīḷakāya maṁ codetabbaṁ maññasīti āha.

Atha naṁ "adiṭṭhippatto[5] ayaṁ Kokāliko, gilitaviso viya na kassaci vacanaṁ karissatī"ti ñatvā **purisassa hī**ti-ādimāha. Tattha **kuṭhārī**ti kuṭhārisadisā pharusavācā. **Chindatī**ti kusalamūlasaṅkhāte mūleyeva nikantati. **Nindiyan**ti ninditabbaṁ dussīlapuggalaṁ. **Pasaṁsatī**ti uttamatthe sambhāvetvā khīṇāsavoti vadati. **Taṁ vā nindati yo pasaṁsiyo**ti yo vā pasaṁsitabbo khīṇāsavo, taṁ antimavatthunā codento "dussīlo ayan"ti vadati. **Vicināti mukhena so kalin**ti so taṁ

1. Bhindiṁsu (Sī, Ka)
2. Uparidevatāti (Sī), bhūmaṭṭhadevatāti (Ka)
3. Tudūti (Sī), tudīti (Syā)
4. Kokālikassa pāpakammaṁ (Sī, Saṁ-Ṭṭha 1. 197 piṭṭhe ca)
5. Aniṭṭhappatto (Syā), niṭṭhappatto (Ka)

aparādhaṁ mukhena vicināti nāma. **Kalinā tenā**ti tena aparādhena sukhaṁ na vindati. Nindiyapasaṁsāya hi pasaṁsiyanindāya ca samakova vipāko.

Sabbassāpi sahāpi attanāti sabbena sakena dhanenapi[1] attanāpi saddhiṁ yo akkhesu dhanaparājayo nāma, ayaṁ appamattako aparādho. **Yo sugatesū**ti yo pana sammaggatesu puggalesu cittaṁ dūseyya, ayaṁ cittapadosova tato kalito mahantataro kali.

Idāni tassa mahantatarabhāvaṁ dassento **sataṁ sahassānan**ti-ādimāha. Tattha **sataṁ sahassānan**ti nirabbudagaṇanāya satasahassaṁ. **Chattiṁsatī**ti aparāni chattiṁsati nirabbudāni. **Pañca cā**ti abbudagaṇanāya pañca abbudāni. **Yamariyagarahī**ti yaṁ ariye garahanto nirayaṁ upapajjati, tattha ettakaṁ āyuppamāṇanti attho.

Kālamakāsīti upajjhāye pakkante kālaṁ akāsi. **Padumanirayan**ti pāṭiyekko Padumanirayo nāma natthi, Avīcimahānirayasmiṁyeva pana padumagaṇanāya paccitabbe ekasmiṁ ṭhāne nibbatti.

Vīsatikhārikoti Māgadhakena patthena cattāro patthā Kosalaraṭṭhe eko pattho hoti, tena patthena cattāro patthā āḷhakaṁ, cattāri āḷhakāni doṇaṁ, catudoṇā mānikā, catumānikā khārī, tāya khāriyā vīsatikhāriko. **Tilavāho**ti Māgadhakānaṁ sukhumatilānaṁ tilasakaṭaṁ. **Abbudo nirayo**ti Abbudo nāma pāṭiyekko nirayo natthi, Avīcimhiyeva pana abbudagaṇanāya paccitabbaṭṭhānassetaṁ nāmaṁ. **Nirabbudā**dīsupi eseva nayo.

Vassagaṇanāpi panettha evaṁ veditabbā—yatheva hi sataṁ satasahassāni koṭi hoti, evaṁ sataṁ satasahassakoṭiyo pakoṭi nāma hoti, sataṁ satasahassapakoṭiyo koṭipakoṭi nāma, sataṁ satasahassakoṭipakoṭiyo nahutaṁ, sataṁ satasahassanahutāni ninnahutaṁ, sataṁ satasahassaninnahutāni ekaṁ abbudaṁ, tato vīsatiguṇaṁ nirabbudaṁ, esa nayo sabbatthāti. Dasamaṁ heṭṭhā vuttanayeneva veditabbaṁ. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Theravaggo catuttho.

---

1. Sakenapi (Sī, Syā)

(10) 5. Upālivagga

1-2. Kāmabhogīsuttādivaṇṇanā

91-92. Pañcamassa paṭhame **sāhasenā**ti sāhasiyakammena. Dutiye **bhayānī**ti cittutrāsabhayāni. **Verānī**ti akusalaverapuggalaverāni. **Ariyo cassa ñāyo**ti saha vipassanāya maggo. **Iti imasmiṁ sati idaṁ hotī**ti evaṁ imasmiṁ avijjādike kāraṇe sati idaṁ saṅkhārādikaṁ phalaṁ hoti. **Imassuppādā idaṁ uppajjatī**ti yo yassa sahajātapaccayo hoti, tassa uppādā itaraṁ uppajjati nāma. **Imasmiṁ asatī**ti avijjādike kāraṇe asati saṅkhārādikaṁ phalaṁ na hoti. **Imassa nirodhā**ti kāraṇassa appavattiyā phalassa appavatti hoti.

3. Kiṁdiṭṭhikasuttavaṇṇanā

93. Tatiye **saṇṭhāpesun**ti iriyāpathampi vacanapathampi saṇṭhāpesuṁ. **Appasaddavinītā**ti appasaddena mattabhāṇinā Satthārā vinītā. **Paratoghosapaccayā vā**ti parassa vā vacanakāraṇā. **Cetayitā**ti pakappitā. **Maṅkubhūtā**ti domanassappattā nittejā. **Pattakkhandhā**ti patitakkhandhā. **Sahadhammenā**ti sahetukena sakāraṇena vacanena.

4. Vajjiyamāhitasuttavaṇṇanā

94. Catutthe **vajjiyamāhito**ti evaṁnāmako. **Sabbaṁ tapan**ti sabbameva dukkarakārikaṁ. **Sabbaṁ tapassin**ti sabbaṁ tapanissitakaṁ. **Lūkhājīvin**ti dukkarakārikajīvikānuyogaṁ anuyuttaṁ. **Gārayhan**ti garahitabbayuttakaṁ. **Pasaṁsiyan**ti pasaṁsitabbayuttakaṁ. **Venayiko**ti sayaṁ avinīto aññehi vinetabbo. **Apaññattiko**ti na kiñci paññāpetuṁ sakkoti. Atha vā **venayiko**ti sattavināsako. **Apaññattiko**ti apaccakkhaṁ nibbānaṁ paññāpeti, sayaṁkatādīsu[1] kiñci paññāpetuṁ na sakkoti. **Na so Bhagavā venayiko**ti so Bhagavā evaṁ yāthāvato ñatvā kusalākusalaṁ paññāpento na aññena vinetabbo na aññasikkhito[2]. Ye ca dhamme upādāya satto paññāpiyati, tesaṁ paññāpanato na sattavināsako, suvinīto susikkhito sattavināyakoti attho. Tassa ca

---

1. Sassatādīsu (Syā)
2. Abbhācikkhato (Ka)

paññattiyo sapaññattiyoyevāti[1] dasseti. **Vimuttiṁ vimuccato akusalā dhammā**ti micchādiṭṭhisaṅkhātaṁ cittassa adhimuttiṁ adhimuccato akusalā dhammā vaḍḍhanti nāma, taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. Sāsane pana cittassa vimuttisaṅkhāto[2] vimutti kusalānaṁyeva paccayo hoti.

5. Uttiyasuttavaṇṇanā

95. Pañcame **tuṇhī ahosī**ti sattūpaladdhiyaṁ ṭhatvā apucchaṁ pucchatīti tuṇhī ahosi. **Sabbasāmukkaṁsikaṁ vata me**ti mayā sabbapucchānaṁ uttamapucchaṁ pucchito samaṇo Gotamo saṁsādeti no vissajjeti, nūna na visahati na sakkoti vissajjetunti evaṁ pāpikaṁ diṭṭhiṁ mā paṭilabhīti. **Tadassā**ti taṁ evaṁ uppannaṁ diṭṭhigataṁ bhaveyya. **Paccantiman**ti yasmā Majjhimadese nagarassa uddhāpādīni thirāni vā hontu[3] dubbalāni vā, sabbaso vā pana mā hontu, corāsaṅkā na hoti. Tasmā taṁ aggahetvā "paccantimaṁ nagaran"ti āha. **Daḷhuddhāpan**ti thirapākārapādaṁ. **Daḷhapākāratoraṇan**ti thirapākārañceva thirapiṭṭhisaṅghāṭañca. **Ekadvāran**ti kasmā āha? Bahudvārasmiṁ hi nagare bahūhi paṇḍitadovārikehi bhavitabbaṁ, ekadvāre ekova vaṭṭati. Tathāgatassa ca paññāya añño sadiso natthi. Tasmā Satthu[4] paṇḍitabhāvassa opammatthaṁ ekaṁyeva dovārikaṁ dassetuṁ "ekadvāran"ti āha. **Paṇḍito**ti paṇḍiccena samannāgato. **Byatto**ti veyyattiyena samannāgato. **Medhāvī**ti ṭhānuppattiyapaññāsaṅkhātāya medhāya samannāgato. **Anupariyāyapathan**ti anupariyāyanāmakaṁ maggaṁ. **Pākārasandhin**ti dvinnaṁ iṭṭhakānaṁ apagataṭṭhānaṁ. **Pākāravivaran**ti pākārassa chinnaṭṭhānaṁ. **Tadevetaṁ pañhan**ti taṁyeva "sassato loko"ti-ādinā nayena puṭṭhaṁ ṭhapanīyapañhaṁ punapi pucchi. **Sabbo ca tena loko**ti sattūpaladdhiyaṁyeva ṭhatvā aññenākārena pucchatīti dasseti.

6. Kokanudasuttavaṇṇanā

96. Chaṭṭhe **pubbāpayamāno**ti pubbasadisāni nirudakāni kurumāno. **Kvettha āvuso**ti ko ettha āvuso. **Yāvatā āvuso**

---

1. Satthā ca paññattiyā Bhagavā sapaññattikoyevāti (Ka)
2. Vimutti saṁkhataṁ nānuvisatīti (Syā)
3. Honti (sabbattha) Dī-Ṭṭha 3. 64; Saṁ-Ṭṭha 3. 102 piṭṭhesu pana passitabbaṁ.
4. Suṭṭhu (Sī, Ka)

diṭṭhīti yattikā dvāsaṭṭhividhāpi diṭṭhi nāma atthi. **Yāvatā diṭṭhiṭṭhānan**ti "khandhāpi diṭṭhiṭṭhānaṁ, avijjāpi, phassopi, saññāpi, vitakkopi, ayonisomanasikāropi, pāpamittopi, paratoghosopi diṭṭhiṭṭhānan"ti[1] evaṁ yattakaṁ aṭṭhavidhampi diṭṭhiṭṭhānaṁ diṭṭhikāraṇaṁ nāma atthi. **Diṭṭhādhiṭṭhānan**ti diṭṭhīnaṁ adhiṭṭhānaṁ, adhiṭhatvā[2] adhibhavitvā pavattāya diṭṭhiyā etaṁ nāmaṁ. **Diṭṭhipariyuṭṭhānan**ti "katamāni aṭṭhārasa diṭṭhipariyuṭṭhānāni. Yā diṭṭhi diṭṭhigataṁ diṭṭhigahanaṁ diṭṭhikantāraṁ diṭṭhivisūkaṁ diṭṭhivipphanditaṁ diṭṭhisaṁyojanaṁ diṭṭhisallaṁ diṭṭhisambādho diṭṭhipalibodho diṭṭhibandhanaṁ diṭṭhipapāto diṭṭhānusayo diṭṭhisantāpo diṭṭhipariḷāho diṭṭhigantho diṭṭhupādānaṁ diṭṭhābhiniveso diṭṭhiparāmāso. Imāni aṭṭhārasa diṭṭhipariyuṭṭhānānī"ti[1] evaṁ vuttaṁ diṭṭhipariyuṭṭhānaṁ. **Samuṭṭhānan**ti diṭṭhiṭṭhānasseva vevacanaṁ. Vuttañhetaṁ "khandhā paccayo diṭṭhīnaṁ upādāya samuṭṭhānaṭṭhenā"ti[1] sabbaṁ vitthāretabbaṁ. Sotāpattimaggo pana **diṭṭhisamugghāto** nāma sabbadiṭṭhīnaṁ samugghātakattā. **Tamahan**ti taṁ sabbaṁ ahaṁ jānāmi. **Kyāhaṁ vakkhāmī**ti kiṁ kāraṇā ahaṁ vakkhāmi.

7-8. Āhuneyyasuttādivaṇṇanā

97-98. Sattame **sammādiṭṭhiko**ti yāthāvadiṭṭhiko. Aṭṭhame **adhikaraṇasamuppādavūpasamakusalo**ti catunnaṁ adhikaraṇānaṁ mūlaṁ[3] gahetvā vūpasamena samuppādavūpasamakusalo hoti.

9. Upālisuttavaṇṇanā

99. Navame **durabhisambhavānī**ti sambhavituṁ dukkhāni dussahāni, na sakkā appesakkhehi ajjhogāhituntі vuttaṁ hoti. **Araññavanapatthānī**ti araññāni ca vanapatthāni ca. Āraññakaṅganipphādanena araññāni, gāmantaṁ atikkamitvā manussānaṁ anupacāraṭṭhānabhāvena vanapatthāni. **Pantānī**ti pariyantāni atidūrāni. **Dukkaraṁ pavivekan**ti kāyaviveko dukkaro. **Durabhiraman**ti abhiramituṁ na sukaraṁ. **Ekatte**ti ekībhāve. Kiṁ dasseti? Kāyaviveke katepi tattha cittaṁ abhiramāpetuṁ dukkaraṁ. Dvayaṁdvayārāmo hi ayaṁ lokoti. **Haranti maññe**ti haranti viya ghasanti viya. **Mano**ti cittaṁ. **Samādhiṁ alabhamānassā**ti upacārasamādhiṁ vā appanāsamādhiṁ vā

---

1. Khu 9. 132 piṭṭhe Paṭisambhidāmagge.
2. Adhitiṭṭhitvā (Ka)
3. Mūlāmūlaṁ (Sī, Ka)

alabhantassa. Kiṁ dasseti? Īdisassa bhikkhuno tiṇapaṇṇamigādisaddehi vividhehi ca bhīsanakehi vanāni cittaṁ vikkhipanti maññeti. **Saṁsīdissatī**ti kāmavitakkena saṁsīdissati. **Uplavissatī**ti byāpādavihiṁsāvitakkehi uddhaṁ plavissati.

Kaṇṇasaṁdhovikanti kaṇṇe dhovantena[1] kīḷitabbaṁ. **Piṭṭhisaṁdhovikan**ti piṭṭhiṁ dhovantena kīḷitabbaṁ. Tattha udakaṁ soṇḍāya gahetvā dvīsu kaṇṇesu āsiñcanaṁ kaṇṇasaṁdhovikā nāma, piṭṭhiyaṁ āsiñcanaṁ piṭṭhisaṁdhovikā nāma. **Gādhaṁ vindatī**ti patiṭṭhaṁ labhati. **Ko cāhaṁ ko ca hatthināgo**ti ahaṁ ko, hatthināgo ko, ahampi tiracchānagato, ayampi, mayhampi cattāro pādā, imassapi, nanu ubhopi mayaṁ samasamāti.

Vaṅkakanti kumārakānaṁ kīḷanakaṁ khuddakanaṅgalaṁ, **ghaṭikan**ti dīghadaṇḍakena rassadaṇḍakaṁ paharaṇakīḷaṁ. **Mokkhacikan**ti saṁparivattakakīḷaṁ, ākāse daṇḍakaṁ gahetvā bhūmiyaṁ vā sīsaṁ ṭhapetvā heṭṭhupariyabhāvena parivattanakīḷanti vuttaṁ hoti. **Ciṅgulakan**ti tālapaṇṇādīhi kataṁ vātappahārena paribbhamanacakkaṁ. **Pattāḷhakaṁ** vuccati paṇṇanāḷi, tāya vālukādīni minantā kīḷanti. **Rathakan**ti khuddakarathaṁ. **Dhanukan**ti khuddakadhanumeva.

Idha kho pana voti ettha **vo**ti nipātamattaṁ, idha kho panāti attho. **Iṅgha tvaṁ Upāli saṁghe viharāhī**ti ettha **iṅghā**ti codanatthe nipāto. Tena theraṁ saṁghamajjhe vihāratthāya codeti, nāssa araññavāsaṁ anujānāti. Kasmā? Araññasenāsane vasato kirassa vāsadhurameva pūrissati, na ganthadhuraṁ. Saṁghamajjhe vasanto pana dve dhurāni pūretvā arahattaṁ pāpuṇissati, Vinayapiṭake ca pāmokkho bhavissati. Athassāhaṁ parisamajjhe pubbapatthanaṁ pubbābhinīhārañca kathetvā imaṁ bhikkhuṁ vinayadharānaṁ aggaṭṭhāne ṭhapessāmīti imamatthaṁ passamāno Satthā therassa araññavāsaṁ nānujānīti. Dasamaṁ uttānatthamevāti.

Upālivaggo pañcamo.

Dutiyapaṇṇāsako niṭṭhito.

1. Kaṇṇadhovanena (Sī), kaṇṇaṁ dhovantena (Syā)

3. Tatiyapaṇṇāsaka

(11) 1. Samaṇasaññāvagga

1. Samaṇasaññāsuttavaṇṇanā

101. Tatiyassa paṭhame **samaṇasaññā**ti samaṇānaṁ uppajjanakasaññā. **Santatakārī**ti[1] nirantarakārī. **Abyāpajjho**ti niddukkho. **Idamatthaṁtissa hotī**ti idamatthaṁ ime paccayāti evamassa jīvitaparikkhāresu hoti, paccavekkhitaparibhogaṁ paribhuñjatīti attho. Dutiyaṁ uttānatthameva.

3. Micchattasuttavaṇṇanā

103. Tatiye **virādhanā hotī**ti saggato maggato ca virajjhanaṁ[2] hoti. **No ārādhanā**ti na sampādanā na paripūrakāritā hoti. **Pahotī**ti pavattati.

4-5. Bījasuttādivaṇṇanā

104-105. Catutthe **yathādiṭṭhi samattaṁ samādinnan**ti diṭṭhānurūpena paripuṇṇaṁ samādinnaṁ sakalaṁ gahitaṁ. **Cetanā**ti tīsu dvāresu nibbattitacetanāva gahitā. **Patthanā**ti "evarūpo siyan"ti evaṁ patthanā. **Paṇidhī**ti "devo vā bhavissāmi devaññataro vā"ti cittaṭṭhapanā. **Saṅkhārā**ti sampayuttakasaṅkhārā. Pañcame purecārikaṭṭhena **pubbaṅgamā. Anvadevā**ti taṁ anubandhamānameva.

6. Nijjarasuttavaṇṇanā

106. Chaṭṭhe **nijjaravatthūnī**ti nijjarakāraṇāni. **Micchādiṭṭhi nijjiṇṇā hotī**ti ayaṁ heṭṭhā vipassanāyapi nijjiṇṇā eva pahīnā, kasmā puna gahitāti? Asamucchinnattā. Vipassanāya hi kiñcāpi nijjiṇṇā, na pana samucchinnā. Maggo pana uppajjitvā taṁ samucchindati, na puna vuṭṭhātuṁ deti. Tasmā puna gahitā. Evaṁ sabbapadesu yojetabbo. Ettha ca sammāvimuttipaccayā catusaṭṭhi dhammā bhāvanāpāripūriṁ gacchanti. Katame catusaṭṭhi? Sotāpattimaggakkhaṇe

---

1. Satatakārīti (Syā, Ka)

2. Idha virujjhanaṁ (Ka)

adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṁ paripūrati, paggahaṭṭhena vīriyindriyaṁ, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṁ, avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṁ, dassanaṭṭhena paññindriyaṁ paripūrati, vijānanaṭṭhena manindriyaṁ, abhinandanaṭṭhena somanassindriyaṁ, pavattasantati-ādhipateyyaṭṭhena jīvitindriyaṁ paripūrati -pa-. Arahattaphalakkhaṇe adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṁ -pa- pavattasantati-ādhipateyyaṭṭhena jīvitindriyaṁ paripūratīti evaṁ catūsu ca maggesu catūsu phalesu aṭṭhaṭṭha hutvā catusaṭṭhi dhammā pāripūriṁ gacchanti.

7. Dhovanāsuttavaṇṇanā

107. Sattame **dhovanan**ti aṭṭhidhovanaṁ. Tasmiṁ hi janapade manussā ñātake mate na jhāpenti, āvāṭaṁ pana khaṇitvā bhūmiyaṁ nidahanti. Atha nesaṁ pūtibhūtānaṁ aṭṭhīni nīharitvā dhovitvā paṭipāṭiyā ussāpetvā gandhamālehi pūjetvā ṭhapenti. Nakkhatte patte tāni aṭṭhīni gahetvā rodanti paridevanti, tato nakkhattaṁ kīḷanti.

8-10. Tikicchakasuttādivaṇṇanā

108-110. Aṭṭhame **virecanan**ti dosanīharaṇabhesajjaṁ. **Virittā hotī**ti nīhaṭā hoti panuditā. Navame **vamanan**ti vamanakaraṇabhesajjaṁ. Dasame **niddhamanīyā**ti niddhamitabbā. **Niddhantā**ti niddhamitā.

11. Paṭhama-asekhasuttavaṇṇanā

111. Ekādasame aṅgaparipūraṇatthaṁ sammādiṭṭhiyeva **sammāñāṇan**ti vuttā. Evamete sabbepi arahattaphaladhammā asekhā, asekhassa pavattattā paccavekkhaṇañāṇampi asekhanti vuttaṁ.

12. Dutiya-asekhasuttavaṇṇanā

112. Dvādasame **asekhiyā**ti asekhāyeva, asekhasantakā vā. Iminā suttena khīṇāsavova kathitoti.

Samaṇasaññāvaggo paṭhamo.

(12) 2. Paccorohaṇivagga

1-2. Adhammasuttadvayavaṇṇanā

113-114. Dutiyassa paṭhame pāṭiyekkaṁ pucchā ca vissajjanā ca katā, dutiye ekatova.

3. Tatiya-adhammasuttavaṇṇanā

115. Tatiye **uddesaṁ uddisitvā**ti mātikaṁ nikkhipitvā. Satthu **ceva saṁvaṇṇito**ti pañcasu ṭhānesu etadagge ṭhapentena Satthārā saṁvaṇṇito. **Sambhāvito**ti guṇasambhāvanāya sambhāvito. **Pahotī**ti sakkoti. **Atisitvā**ti atikkamitvā. **Jānaṁ jānātī**ti jānitabbakaṁ jānāti. **Passaṁ passatī**ti passitabbakaṁ passati. **Cakkhubhūto**ti cakkhu viya bhūto jāto nibbatto. **Ñāṇabhūto**ti ñāṇasabhāvo. **Dhammabhūto**ti dhammasabhāvo. **Brahmabhūto**ti seṭṭhasabhāvo. **Vattā**ti vattuṁ samattho. **Pavattā**ti pavattetuṁ samattho. **Atthassa ninnetā**ti atthaṁ nīharitvā dassetā. **Yathā no Bhagavā**ti yathā amhākaṁ Bhagavā byākareyya.

4. Ajitasuttavaṇṇanā

116. Catutthe **Ajito**ti evaṁnāmako. **Cittaṭṭhānasatānī**ti cittuppādasatāni. **Yehī**ti yehi cittaṭṭhānasatehi anuyuñjiyamānā. **Upāraddhāva jānanti upāraddhasmā**ti viraddhā niggahitā evaṁ jānanti "viraddhā mayaṁ, niggahitā mayaṁ, āropito no doso"ti. **Paṇḍitavatthūnī**ti paṇḍitabhāvatthāya kāraṇāni.

5. Saṅgāravasuttavaṇṇanā

117-118. Pañcame **orimaṁ tīran**ti lokiyaṁ orimatīraṁ. **Pārimaṁ tīran**ti lokuttaraṁ pārimatīraṁ. **Pāragāmino**ti nibbānagāmino. **Tīramevānudhāvatī**ti sakkāyadiṭṭhitīraṁyeva anudhāvati. **Dhamme dhammānuvattino**ti sammā akkhāte navavidhe lokuttaradhamme anudhammavattino, tassa dhammassānucchavikāya sahasīlāya pubbabhāgappaṭipattiyā pavattamānā.

maccudheyyaṁ suduttaranti maccuno ṭhānabhūtaṁ tebhūmakavaṭṭaṁ suduttaraṁ taritvā. **Pāramessantī**ti nibbānaṁ pāpuṇissanti.

Okā anokamāgammāti vaṭṭato vivaṭṭaṁ āgamma. **Viveke yattha dūraman**ti yasmiṁ kāyacitta-upadhiviveke durabhiramaṁ, tatrābhiratimiccheyya. **Hitvā kāme**ti duvidhepi kāme pahāya. **Akiñcano**ti nippalibodho. **Ādānapaṭinissagge**ti gahaṇapaṭinissaggasaṅkhāte nibbāne. **Anupādāya ye ratā**ti catūhi upādānehi kiñcipi anupādiyitvā ye abhiratā. **Parinibbutā**ti te apaccayaparinibbānena parinibbutā nāmāti veditabbā. Chaṭṭhaṁ bhikkhūnaṁ desitaṁ.

7-8. Paccorohaṇīsuttadvayavaṇṇanā

119-120. Sattame **paccorohaṇī**ti pāpassa paccorohaṇaṁ. **Pattharitvā**ti santharitvā. **Antarā ca velaṁ antarā ca agyāgāran**ti vālikārāsissa ca aggi-agārassa ca antare. Aṭṭhamaṁ bhikkhusaṁghassa desitaṁ. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Paccorohaṇivaggo dutiyo.

---

(13) 3. Parisuddhavaggavaṇṇanā

123. Tatiyassa paṭhame **parisuddhā**ti nimmalā. **Pariyodātā**ti pabhassarā. Dutiyādīni uttānatthānevāti.

Parisuddhavaggo tatiyo.

---

(14) 4. Sādhuvaggavaṇṇanā

134. Catutthassa paṭhame **sādhun**ti bhaddakaṁ siliṭṭhakaṁ. Dutiyādīni uttānatthānevāti. Ariyamaggavaggo uttānatthoyevāti.

Sādhuvaggo catuttho.

Tatiyapaṇṇāsako niṭṭhito.

4. Catutthapaṇṇāsaka

155. Catutthassa paṭhamādīni uttānatthānevāti.

8. Kammanidānasuttavaṇṇanā

174. Aṭṭhame **lobhahetukampī**ti pāṇātipātassa lobho upanissayakoṭiyā hetu hoti dosamohasampayuttopi. Iminā upāyena sabbattha attho veditabbo.

9. Parikkamanasuttavaṇṇanā

175. Navame **parikkamanaṁ hotī**ti parivajjanaṁ hoti.

10. Cundasuttavaṇṇanā

176. Dasame **kammāraputtassā**ti suvaṇṇakāraputtassa. **Kassa no tva**nti kassa nu tvaṁ. **Pacchābhūmakā**ti pacchābhūmivāsikā. **Kamaṇḍalukā**ti kamaṇḍaludhārino. **Sevālamālikā**ti sevālamālā viya dhārenti. Sevālapaṭanivāsitātipi vuttameva. **Udakorohakā**ti sāyatatiyakaṁ[1] udakorohanānuyogamanuyuttā. **Āmaseyyāsī**ti hatthena parimajjeyyāsi.

11. Jāṇussoṇisuttavaṇṇanā

177. Ekādasame **upakappatū**ti pāpuṇātu. **Ṭhāne**ti okāse. **No aṭṭhāne**ti no anokāse. **Nerayikānaṁ āhāro** nāma tattha nibbattanakammameva. Teneva hi te tattha yāpenti. **Tiracchānayonikānaṁ** pana tiṇapaṇṇādivasena āhāro veditabbo, **manussānaṁ** odanakummāsādivasena **devānaṁ** sudhābhojanādivasena, **pettivesayikānaṁ** kheḷasiṅghāṇikādivasena. **Yaṁ vā panassa ito anuppavecchantī**ti yaṁ tassa mittādayo ito dadantā anupavesenti. Pettivesayikā eva hi paradattūpajīvino honti, na aññesaṁ parehi

---

1. Sāyapātiyaka (Sī, Syā)

dinnaṁ upakappati. **Dāyakopi anipphalo**ti yaṁ sandhāya taṁ dānaṁ dinnaṁ, tassa upakappatu vā mā vā, dāyakena pana na sakkā nipphalena bhavituṁ, dāyako tassa dānassa vipākaṁ labhatiyeva.

Aṭṭhānepi bhavaṁ Gotamo parikappaṁ vadatīti anokāse uppannepi tasmiṁ ñātake bhavaṁ Gotamo dānassa phalaṁ parikappetiyeva paññāpetiyevāti pucchati. Brahmaṇassa hi "evaṁ dinnassa dānassa phalaṁ dāyako na labhatī"ti laddhi. Athassa Bhagavā pañhaṁ paṭijānitvā "dāyako nāma yattha katthaci puññaphalūpajīviṭṭhāne nibbatto dānassa phalaṁ labhatiyevā"ti dassetuṁ **idha brāhmaṇā**ti-ādimāha. **So tattha lābhī hotī**ti so tattha hatthiyoniyaṁ nibbattopi maṅgalahatthiṭṭhānaṁ patvā lābhī hoti. Assādīsupi eseva nayo. Sādhuvaggo uttānatthoyevāti.

Jāṇussoṇivaggo dutiyo.

Catutthapaṇṇāsako niṭṭhito.

(21) 1. Karajakāyavagga

211. Pañcamassa paṭhamādīni uttānatthāneva.

6. Saṁsappanīyasuttavaṇṇanā

216. Chaṭṭhe **saṁsappanīyapariyāyaṁ vo bhikkhave dhammapariyāyan**ti saṁsappanassa kāraṇaṁ desanāsaṅkhātaṁ dhammadesanaṁ. **Saṁsappatī**ti taṁ kammaṁ karonto āsappati parisappati vipphandati. **Jimhā gatī**ti tena kammena yaṁ gatiṁ gamissati, sā jimhā hoti. **Jimhupapattī**ti tassa yaṁ gatiṁ upapajjissati, sāpi jimhāva hoti. **Saṁsappajātikā**ti saṁsappanasabhāvā. **Bhūtā bhūtassa upapatti hotī**ti bhūtasmā sabhāvato vijjamānakammā sattassa nibbatti hoti. **Phassā phusantī**ti vipākaphassā phusanti.

7-8. Sañcetanikasuttadvayavaṇṇanā

217-218. Sattame **sañcetanikānan**ti cetetvā pakappetvā katānaṁ. **Upacitānan**ti citānaṁ vaḍḍhitānaṁ. **Appaṭisaṁveditvā**ti tesaṁ kammānaṁ vipākaṁ avediyitvā. **Byantībhāvan**ti vigatantabhāvaṁ[1] tesaṁ kammānaṁ paricchedaparivaṭumatākaraṇaṁ[2]. **Tañca kho diṭṭheva dhamme**ti tañca kho vipākaṁ diṭṭhadhammavedanīyaṁ diṭṭheva dhamme. **Upapajjan**ti[3] upapajjavedanīyaṁ anantare attabhāve. **Apare vā pariyāye**ti aparapariyāyavedanīyaṁ pana saṁsārappavatte sati sahassimepi attabhāveti[4]. Iminā idaṁ dasseti "saṁsārappavatte paṭiladdhavipākārahakamme[5] na vijjati so jagatippadeso, yattha ṭhito mucceyya pāpakammā"ti. **Tividhā**ti tippakārā. **Kāyakammantasandosabyā-pattī**ti kāyakammantasaṅkhātā[6] vipatti. Iminā nayena sabbapadāni veditabbāni. Aṭṭhame **apaṇṇako maṇī**ti samantato caturasso pāsako.

9. Karajakāyasuttavaṇṇanā

219. Navame **dukkhassā**ti vipākadukkhassa, vaṭṭadukkhasseva vā. Imasmiṁ sutte maṇi-opammaṁ natthi. **Evaṁ vigatābhijjho**ti **evan**ti nipātamattaṁ. Yathā vā

---

1. Santibhāvaṁ (Ka)
2. Paricchedaparivaṭumakāraṇaṁ (Sī, Syā)
3. Upapajjeti (Sī, Syā), upapajjāti (Ka)
4. Sahassime attabhāve vāti (Sī)
5. Paṭiladdhavipākavārakammena (Ka)
6. Kāyakammantassa dosasaṅkhātā (Syā)

mettaṁ bhāventā vigatābhijjhā bhavanti, evaṁ vigatābhijjho. Evamassa vigatābhijjhatādīhi nīvaraṇavikkhambhanaṁ dassetvā idāni akusalanissaraṇāni kathento **mettāsahagatenā**ti-ādimāha. **Appamāṇan**ti appamāṇasattārammaṇatāya ciṇṇavasitāya vā appamāṇaṁ. **Pamāṇakataṁ kammaṁ** nāma kāmāvacarakammaṁ. **Na taṁ tatrāvatiṭṭhātī**ti taṁ mahogho parittaṁ udakaṁ viya attano okāsaṁ gahetvā ṭhātuṁ na sakkoti, atha kho naṁ oghe parittaṁ udakaṁ viya idameva appamāṇaṁ kammaṁ ajjhottharitvā attano vipākaṁ nibbatteti. **Daharatagge**ti daharakālato paṭṭhāya.

Nāyaṁ kāyo ādāyagamaniyoti imaṁ kāyaṁ gahetvā paralokaṁ gantuṁ nāma na sakkoti attho. **Cittantaro**ti cittakāraṇo, atha vā citteneva antariko. Ekasseva hi cuticittassa anantarā dutiye paṭisandhicitte devo nāma hoti, nerayiko nāma hoti, tiracchānagato nāma hoti. Purimanayepi cittena kāraṇabhūtena devo nerayiko vā hotīti attho. **Sabbaṁ taṁ idha vedanīyan**ti diṭṭhadhammavedanīyakoṭṭhāsavasenetaṁ vuttaṁ. **Na taṁ anugaṁ bhavissatī**ti mettāya upapajjavedanīyabhāvassa upacchinnattā upapajjavedanīyavasena na anugataṁ bhavissati. Idaṁ sotāpannasakadāgāmi-ariyapuggalānaṁ paccavekkhaṇaṁ veditabbaṁ. **Anāgāmitāyā**ti jhānānāgāmitāya. **Idhapaññassā**ti imasmiṁ sāsane paññā idhapaññā nāma, Sāsanacaritāya ariyapaññāya ṭhitassa[1] ariyasāvakassāti attho. **Uttarivimuttin**ti arahattaṁ. Dasamaṁ uttānatthamevāti.

Karajakāyavaggo paṭhamo.

---

(22) 2. Sāmaññavaggavaṇṇanā

221. Dutiyassa paṭhamaṁ ādiṁkatvā sabbā peyyālatanti uttānatthāyevāti.

Manorathapūraṇiyā Aṅguttaranikāyaṭṭhakathāya.

Dasakanipātassa saṁvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Yuttassa (Sī)

Ekādasakanipāta

1. Nissayavagga

1-6. Kimatthiyasuttādivaṇṇanā

1-6. Ekādasakanipātassa paṭhamādīni heṭṭhā vuttanayāneva. Kevalañhettha ādito pañcasu nibbidāvirāgaṁ dvidhā bhinditvā ekādasaṅgāni katāni. Chaṭṭhe sikkhāpaccakkhānaṁ adhikaṁ.

7-8. Paṭhamasaññāsuttādivaṇṇanā

7-8. Sattame **atthena attho**ti atthena saddhiṁ attho. **Byañjanena byañjanan**ti byañjanena saddhiṁ byañjanaṁ. **Saṁsandissatī**ti sampavattissati. **Samessatī**ti samānaṁ bhavissati. **Na viggayhissatī**ti na virajjhissati[1]. **Aggapadasmin**ti nibbāne. Aṭṭhame paccavekkhaṇā kathitā.

9. Saddhasuttavaṇṇanā

9. Navame **doṇiyā baddho**ti yavasassadoṇiyā samīpe baddho. **Antaraṁ karitvā**ti abbhantare katvā. **Jhāyatī**ti cinteti. **Pajjhāyatī**ti ito cito ca nānappakārakaṁ jhāyati[2]. **Nijjhāyatī**ti nirantaravasena nibaddhaṁ jhāyati. **Pathavimpi nissāya jhāyatī**ti samāpattiyaṁ sanikantikavasenetaṁ vuttaṁ. Samāpattiyañhi sanikantikattā esa khaḷuṅko nāma kato. **Āpā**dīsupi eseva nayo.

Kathañca saddha[3] **ājānīyajhāyitaṁ hotī**ti kathaṁ kāraṇākāraṇaṁ jānantassa sindhavassa jhāyitaṁ hoti. **Yathā iṇan**ti-ādīsu iṇasadisaṁ bandhanasadisaṁ dhanajānisadisaṁ kalisaṅkhātamahāparādhasadisañca katvā attano abhimukhassa patodassa ajjhoharaṇasaṅkhātaṁ patanaṁ vipassatīti attho. **Neva pathaviṁ nissāya jhāyatī**ti samāpattisukhanikantiyā abhāvena

---

1. Na virujjhissati (Syā) 2. Nānappakārakajjhānaṁ jhāyati (Syā) 3. Sandha (Sī, Syā)

pathavi-ārammaṇāya catukkapañcakajjhānasaññāya na jhāyati, nikantiyā abhāveneva so ājānīyo nāma hotīti. **Jhāyati ca panā**ti nibbānārammaṇāya phalasamāpattiyā jhāyati. **Pathaviyaṁ pathavisaññā vibhūtā hotī**ti pathavārammaṇe uppannā catukkapañcakajjhānasaññā vibhūtā pākaṭā hoti. "Vibhūtā bhante rūpasaññā avibhūtā aṭṭhikasaññā"ti imasmiñhi sutte samatikkamassa atthitāya vibhūtatā vuttā, idha pana vipassanāvasena aniccadukkhānattato diṭṭhattā vibhūtā nāma jātā. **Āposaññā**dīsupi eseva nayo. Evamettha heṭṭhā viya samāpattivasena samatikkamaṁ avatvā vipassanācāravasena samatikkamo vutto. **Evaṁ jhāyī**ti evaṁ vipassanāpaṭipāṭiyā āgantvā uppāditāya phalasamāpattiyā jhāyanto.

10. Moranivāpasuttavaṇṇanā

10. Dasame **accantaniṭṭho**ti antaṁ atītattā[1] accantasaṅkhātaṁ avināsadhammaṁ nibbānaṁ niṭṭhā assāti accantaniṭṭho. Iminā nayena sesapadāni veditabbāni. **Janetasmin**ti janitasmiṁ, pajāyāti attho. **Ye gottapaṭisārino**ti ye janā tasmiṁ gotte paṭisaranti "ahaṁ Gotamo ahaṁ Kassapo"ti, tesu loke gottapaṭisārīsu khattiyo seṭṭho. **Anumatā mayā**ti mama Sabbaññutaññāṇena saddhiṁ saṁsandetvā desitā mayā anuññātā. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Nissayavaggo paṭhamo.

---

2. Anussativagga

1-2. Mahānāmasuttadvayavaṇṇanā

11-12. Dutiyassa paṭhame **nānāvihārehi viharatan**ti gihīnaṁ nibaddho eko vihāro nāma natthi, tasmā amhākaṁ anibaddhavihārena viharantānaṁ kena vihārena katarena nibaddhavihārena vihātabbanti pucchati. **Ārādhako**ti sampādako paripūrako. **Dhammasotasamāpanno**

---

1. Atikkantā (Sī, Ka)

Buddhānussatiṁ bhāvetīti dhammasotasamāpanno hutvā Buddhānussatiṁ bhāveti. Dutiye **gilānā vuṭṭhito**ti gilāno hutvā vuṭṭhito.

3. Nandiyasuttavaṇṇanā

13. Tatiye **kalyāṇamitte**ti sumitte. Evamettha kalyāṇamittavasena saṁghānussati kathitā. **Kabaḷīkārāhārabhakkhānan**ti kāmāvacaradevānaṁ. **Asamayavimutto**ti asamayavimuttiyā vimutto khīṇāsavo.

4. Subhūtisuttavaṇṇanā

14. Catutthe **ko nāmāyaṁ subhūti bhikkhū**ti jānantopi Satthā kathāsamuṭṭhāpanatthaṁ pucchati. **Sudattassa**[1] **upāsakassa putto**ti Anāthapiṇḍikaṁ sandhāyāha. Anāthapiṇḍikassa hi putto attano cūḷapitu santike pabbajito, atha naṁ Subhūtitthero ādāya Satthu santikaṁ agamāsi. **Saddhāpadānesū**ti saddhānaṁ puggalānaṁ apadānesu lakkhaṇesu.

5. Mettasuttavaṇṇanā

15. Pañcame **sukhaṁ supatī**ti yathā sesajanā samparivattamānā kākacchamānā dukkhaṁ supanti, evaṁ asupitvā sukhaṁ supati. Niddaṁ okkamantopi samāpattiṁ samāpanno viya hoti. **Sukhaṁ paṭibujjhatī**ti yathā aññe nitthunantā vijambhamānā samparivattantā dukkhaṁ paṭibujjhanti, evaṁ appaṭibujjhitvā vikasamānaṁ viya padumaṁ sukhaṁ nibbikāro paṭibujjhati. **Na pāpakaṁ supinaṁ passatī**ti supinaṁ passantopi bhaddakameva supinaṁ passati, cetiyaṁ vandanto viya pūjaṁ karonto viya ca dhammaṁ suṇanto viya ca hoti. Yathā panaññe attānaṁ corehi samparivāritaṁ viya vāḷehi upaddutaṁ viya papāte patantaṁ viya ca passanti, na evaṁ pāpakaṁ supinaṁ passati.

Manussānaṁ piyo hotīti ure āmukkamuttāhāro viya sīse piḷandhitamālā viya ca manussānaṁ piyo hoti manāpo. **Amanussānaṁ piyo hotī**ti yatheva manussānaṁ, amanussānampi piyo hoti Visākhatthero viya. Vatthu Visuddhimagge[2] mettākammaṭṭhānaniddese vitthāritameva. **Devatā rakkhantī**ti puttamiva mātāpitaro devatā rakkhanti. **Nāssa**

---

1. Saddhassa (Sī, Syā)
2. Visuddhi 1. 305 piṭṭhe.

aggi vā visaṁ vā satthaṁ vā kamatīti mettāvihārissa kāye Uttarāya upāsikāya viya aggi vā, Saṁyuttabhāṇakacūḷasīvattherasseva visaṁ vā, Saṁkiccasāmaṇerasseva satthaṁ vā na kamati nappavisati, nāssa kāyaṁ vikopetīti vuttaṁ hoti. Dhenuvatthumpi cettha kathayanti. Ekā kira dhenu vacchakassa khīradhāraṁ muñcamānā aṭṭhāsi, eko luddako "taṁ vijjhissāmī"ti hatthena samparivattetvā dīghadaṇḍaṁ sattiṁ muñci. Sā tassā sarīraṁ āhacca tālapaṇṇaṁ viya vaṭṭamānā gatā, neva upacārabalena na appanābalena, kevalaṁ vacchake balavahitacittatāya[1]. Evaṁ mahānubhāvā mettā.

Tuvaṭaṁ cittaṁ samādhiyatīti mettāvihārino khippameva cittaṁ samādhiyati, natthi tassa dandhāyitattaṁ. **Mukhavaṇṇo vippasīdatī**ti bandhanā pavuttatālapakkaṁ viya cassa vippasannavaṇṇaṁ mukhaṁ hoti. **Asammūḷho kālaṁ karotī**ti mettāvihārino sammohamaraṇaṁ nāma natthi, asammūḷho pana niddaṁ okkamanto viya kālaṁ karoti. **Uttari appaṭivijjhanto**ti mettāsamāpattito uttari arahattaṁ adhigantuṁ asakkonto ito cavitvā suttappabuddho viya brahmalokaṁ upapajjatīti.

6. Aṭṭhakanāgarasuttavaṇṇanā

16. Chaṭṭhe **dasamo**ti jātigottavasena ceva sārapattakulagaṇanāya ca dasame ṭhāne gaṇīyati, tenassa dasamotveva nāmaṁ jātaṁ. **Aṭṭhakanāgaro**ti Aṭṭhakanagaravāsī. **Kukkuṭārāme**ti Kukkuṭaseṭṭhinā kārite ārāme.

Tena Bhagavatā -pa- sammadakkhātoti ettha ayaṁ saṅkhepattho—yo so Bhagavā samatiṁsa pāramiyo pūretvā sabbakilese bhañjitvā anuttaraṁ sammāsambodhiṁ abhisambuddho, tena Bhagavatā tesaṁ tesaṁ sattānaṁ āsayānusayaṁ jānatā, hatthatale ṭhapitaṁ āmalakaṁ viya sabbañeyyadhamme passatā, apica pubbenivāsādīhi jānatā, dibbena cakkhunā passatā, tīhi vā vijjāhi chahi vā pana abhiññāhi jānatā, sabbattha appaṭihatena samantacakkhunā passatā, sabbadhammajānanasamatthāya paññāya jānatā, sabbasattānaṁ cakkhuvisayātītāni tirokuṭṭādigatāni

1. Balavapiyacittatāya (Ṭīkā)

cāpi rūpāni ativisuddhena maṁsakkhunā vā passatā, attahitasādhikāya samādhipadaṭṭhānāya paṭivedhapaññāya jānatā, parahitasādhikāya karuṇāpadaṭṭhānāya desanāpaññāya passatā, antarāyikadhamme vā jānatā, niyyānikadhamme passatā, arīnaṁ hatattā Arahatā, sammā sāmaṁ sabbadhammānaṁ Buddhattā Sammāsambuddhenāti evaṁ catuvesārajjavasena catūhi kāraṇehi thomitena atthi nu kho eko dhammo akkhātoti.

Abhisaṅkhatanti kataṁ uppāditaṁ. **Abhisañcetayitan**ti cetayitaṁ kappayitaṁ. **So tattha ṭhito**ti so tasmiṁ samathavipassanādhamme ṭhito. **Dhammarāgena dhammanandiyā**ti padadvayenapi samathavipassanāsu chandarāgo vutto. Samathavipassanāsu hi sabbena sabbaṁ chandarāgaṁ pariyādiyituṁ sakkonto arahā hoti, asakkonto anāgāmī hoti. So samathavipassanāsu chandarāgassa appahīnattā catutthajjhānacetanāya Suddhāvāse nibbattati. Ayaṁ ācariyānaṁ samānatthakathā.

Vitaṇḍavādī panāha "teneva dhammarāgenāti vacanato akusalena suddhāvāse nibbattatī"ti. So "suttaṁ āharāhī"ti vattabbo. Addhā aññaṁ apassanto idameva āharissati. Tato vattabbo "kimpanidaṁ suttaṁ nītatthaṁ, udāhu neyyatthan"ti. Addhā "nītatthan"ti vakkhati. Tato vattabbo—evaṁ sante anāgāmiphalatthikena samathavipassanāsu chandarāgo kattabbo bhavissati, chandarāge uppādite anāgāmiphalaṁ paṭiladdhaṁ bhavissati, mā "suttaṁ me laddhan"ti yaṁ vā taṁ vā dīpehi. Pañhaṁ kathentena hi ācariyassa santike uggahetvā attharasaṁ paṭivijjhitvā kathetuṁ vaṭṭati. Akusalena hi sagge, kusalena ca apāye paṭisandhi nāma natthi. Vuttañhetaṁ Bhagavatā—

> "Na bhikkhave lobhajena kammena dosajena kammena mohajena kammena devā paññāyanti, manussā paññāyanti, yā vā panaññāpi kāci sugatiyo. Atha kho bhikkhave lobhajena kammena dosajena kammena mohajena kammena nirayo paññāyati, tiracchānayoni paññāyati, pettivisayo paññāyati, yā vā panaññāpi kāci duggatiyo"ti[1]—

1. Aṁ 2. 297 piṭṭhe.

evaṁ saññāpetabbo. Sace sañjānāti, sañjānātu. No ce sañjānāti, “gaccha pātova vihāraṁ pavisitvā yāguṁ pivā”ti uyyojetabbo.

Ayaṁ kho gahapati ekadhammo akkhātoti ekaṁ dhammaṁ pucchitena “ayampi ekadhammo akkhāto, ayampi ekadhammo akkhāto”ti evaṁ pucchāvasena kathitattā ekādasapi dhammā ekadhammo nāma kato. Amatuppatti-atthena vā sabbepi ekadhammoti vattuṁ vaṭṭati.

Nidhimukhaṁ gavesantoti nidhiṁ pariyesanto. **Sakidevā**ti ekappayogeneva. Kathaṁ pana ekappayogeneva ekādasannaṁ nidhīnaṁ adhigamo hotīti? Idhekacco araññe jīvitavuttiṁ gavesamāno carati. Tamenaṁ aññataro atthacarako disvā “kiṁ bho carasī”ti pucchati. So “jīvitavuttiṁ pariyesāmī”ti āha. Itaro “tena hi samma āgaccha, etaṁ pāsāṇaṁ pavaṭṭehī”ti āha. So taṁ pavaṭṭetvā uparūpariṭṭhitā vā kucchiyā kucchiṁ āhacca ṭhitā vā ekādasa kumbhiyo passati. Evaṁ ekappayogena ekādasannaṁ adhigamo hoti.

Ācariyadhanaṁ pariyesissantīti aññatitthiyā hi yassa santike sippaṁ uggaṇhanti, tassa sippuggahaṇato pure vā pacchā vā antarantarā vā gehato nīharitvā dhanaṁ denti. Yesaṁ gehe natthi, te ñātisabhāgato pariyesanti. Yesaṁ tampi natthi, te sabhāgato pariyesanti. Tathā alabhamānā bhikkhampi caritvā dentiyeva. Taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ.

Kiṁ panāhanti bāhirakā tāva aniyyānikepi sāsane sippamattadāyakassa dhanaṁ pariyesanti, ahaṁ pana evaṁvidhe niyyānikasāsane ekādasavidhaṁ amatuppattipaṭipadaṁ desentassa ācariyassa pūjaṁ kiṁ na karissāmi, karissāmiyevāti vadati. **Paccekaṁ dussayugena acchādesī**ti ekamekassa bhikkhuno ekekaṁ dussayugaṁ adāsīti attho. Samudācāravacanaṁ panettha evarūpaṁ hoti, tasmā acchādesīti vuttaṁ. **Pañcasataṁ vihāran**ti pañcasatagghanikaṁ paṇṇasālaṁ kāresīti attho.

7. Gopālasuttavaṇṇanā

17. Sattame tisso kathā ekanāḷikā caturassā nisinnavattikāti. Tattha Pāḷiṁ vatvā ekekassa padassa atthakathanaṁ **ekanāḷikā**

nāma. Apaṇḍitagopālakaṁ dassetvā, apaṇḍitabhikkhuṁ dassetvā, paṇḍitagopālakaṁ dassetvā, paṇḍitabhikkhuṁ dassetvāti catukkaṁ bandhitvā kathanaṁ **caturassā** nāma. Apaṇḍitagopālakaṁ dassetvā pariyosānagamanaṁ, apaṇḍitabhikkhuṁ dassetvā pariyosānagamanaṁ, paṇḍitagopālakaṁ dassetvā pariyosānagamanaṁ paṇḍitabhikkhuṁ dassetvā pariyosānagamananti ayaṁ **nisinnavattikā** nāma. Ayaṁ idha sabbācariyānaṁ āciṇṇā.

Ekādasahi bhikkhave aṅgehīti ekādasahi aguṇakoṭṭhāsehi. **Gogaṇan**ti gomaṇḍalaṁ. **Pariharitun**ti pariggahetvā vicarituṁ. **Phātiṁ kātun**ti vaḍḍhiṁ āpādetuṁ. **Idhā**ti imasmiṁ loke. **Na rūpaññū hotī**ti gaṇanato vā vaṇṇato vā rūpaṁ na jānāti. Gaṇanato na jānāti nāma attano gunnaṁ sataṁ vā sahassaṁ vāti saṅkhyaṁ na jānāti, so gāvīsu haṭāsu vā palātāsu vā gogaṇaṁ gaṇetvā "ajja ettakā na dissantī"ti dve tīṇi gāmantarāni vā aṭaviṁ vā vicaranto na pariyesati. Aññesaṁ gāvīsu attano gogaṇaṁ paviṭṭhāsupi gogaṇaṁ gaṇetvā "imā ettikā gāvo na amhākan"ti yaṭṭhiyā pothetvā na nīharati. Tassa naṭṭhā gāviyo naṭṭhāva honti. Paragāviyo gahetvā carati. Gosāmikā disvā "ayaṁ ettakaṁ kālaṁ amhākaṁ dhenū duhī"ti tajjetvā attano gāviyo gahetvā gacchanti. Tassa gogaṇopi parihāyati, pañca gorasaparibhogatopi paribāhiro hoti. Vaṇṇato na jānāti nāma "ettikā gāvī setā, ettikā rattā, ettikā kāḷā, ettikā odātā, ettikā kabarā, ettikā nīlā"ti na jānāti. So gāvīsu haṭāsu vā palātāsu vā -pa- pañcagorasaparibhogatopi paribāhiro hoti.

Na lakkhaṇakusaloti gāvīnaṁ sarīre kataṁ dhanusattisūlādibhedaṁ lakkhaṇaṁ na jānāti. So gāvīsu haṭāsu vā palātāsu vā "ajja asukalakkhaṇā asukalakkhaṇā ca gāvo na dissantī"ti -pa- pañcagorasaparibhogatopi paribāhiro hoti.

Na āsāṭikaṁ hāretāti gunnaṁ khāṇukaṇṭakādīhi pahaṭaṭṭhānesu vaṇo hoti. Tattha nīlamakkhikā aṇḍakāni ṭhapenti, tesaṁ āsāṭikāti nāmaṁ. Tāni daṇḍakena apanetvā bhesajjaṁ dātabbaṁ hoti. Bālo gopālako tathā na karoti. Tena vuttaṁ "na āsāṭikaṁ

hāretā hotī”ti. Tassa gunnaṁ vaṇā vaḍḍhanti, gambhīrā honti, pāṇakā kucchiṁ pavisanti, gāvo gelaññābhibhūtā neva yāvadatthaṁ tiṇaṁ khādituṁ na pānīyaṁ pātuṁ sakkonti. Tattha gunnaṁ khīraṁ chijjati, goṇānaṁ javo hāyati, ubhayesampi jīvitantarāyo hoti. Evamassa gogaṇopi parihāyati -pa- pañcagorasatopi paribāhiro hoti.

Na vaṇaṁ paṭicchādetā hotīti gunnaṁ vuttanayeneva sañjāto vaṇo[1] bhesajjaṁ datvā vākena vā cīrakena vā bandhitvā paṭicchādetabbo hoti. Bālagopālako taṁ na karoti. Athassa[2] gunnaṁ vaṇehi yūsā paggharanti, tā aññamaññaṁ nighaṁsanti. Tena aññesampi vaṇā jāyanti. Evaṁ gāvo gelaññābhibhūtā neva yāvadatthaṁ tiṇāni khādituṁ -pa- paribāhiro hoti.

Na dhūmaṁ kattā hotīti antovasse ḍaṁsamakasādīnaṁ ussannakāle gogaṇe vajaṁ paviṭṭhe tattha tattha dhūmo kātabbo hoti. Apaṇḍitagopālako taṁ na karoti, gogaṇo sabbarattiṁ ḍaṁsādīhi upadduto niddaṁ alabhitvā punadivase araññe tattha tattha rukkhamūlādīsu nipajjitvā niddāyati. Neva yāvadatthaṁ tiṇāni khādituṁ -pa- paribāhiro hoti.

Na titthaṁ jānātīti titthampi samanti vā visamanti vā sagāhanti vā niggāhanti vā na jānāti. So atitthena gāviyo otāreti. Tāsaṁ visamatitthe pāsāṇādīni akkamantīnaṁ pādā bhijjanti. Sagāhaṁ gambhīraṁ titthaṁ otiṇṇe kumbhīlādayo gāvo gaṇhanti, “ajja ettikā gāvo naṭṭhā, ajja ettikā”ti vattabbataṁ āpajjanti. Evamassa go gaṇopi parihāyati -pa- pañcagorasatopi paribāhiro hoti.

Na pītaṁ jānātīti pītampi apītampi na jānāti[3]. Gopālakena hi “imāya gāviyā pītaṁ, imāya na pītaṁ, imāya pānīyatitthe okāso laddho, imāya na laddho”ti evaṁ pītāpītaṁ jānitabbaṁ hoti. Ayaṁ pana divasabhāge araññe gogaṇaṁ rakkhitvā “pānīyaṁ pāyessāmī”ti nadiṁ vā taḷākaṁ vā ogāhetvā gacchati. Tattha mahā-usabhā ca anusabhā ca balavagāviyo ca[4] dubbalāni ceva mahallakāni ca gorūpāni

1. Sañjāte vaṇe (Sī, Syā) 2. Avassaṁ (Sī), Ma-Ṭṭha 2. 161 piṭṭhepi passitabbaṁ.
3. Pītaṁ na jānāti (Sī, Syā) 4. Mahāvasabhā ca (Sī)

siṅgehi vā phāsukāhi vā paharitvā attano okāsaṁ katvā ūruppamāṇaṁ udakaṁ pavisitvā yathākāmaṁ pivanti. Avasesā okāsaṁ alabhamānā tīre ṭhatvā kalalamissakaṁ udakaṁ pivanti vā apītā eva vā honti. Atha so gopālako piṭṭhiyaṁ paharitvā puna araññaṁ paveseti. Tattha apītā gāviyo pipāsāya sussamānā yāvadatthaṁ tiṇāni khādituṁ na sakkonti. Tattha gunnaṁ khīraṁ chijjati, goṇānaṁ javo hāyati -pa- paribāhiro hoti.

Na vīthiṁ jānātīti "ayaṁ maggo samo khemo, ayaṁ visamo sāsaṅko sappaṭibhayo"ti na jānāti. So samaṁ khemaṁ maggaṁ vajjetvā gogaṇaṁ itaramaggaṁ paṭipādeti. Tattha gāvo sīhabyagghādīnaṁ gandhena coraparissayena ca abhibhūtā bhantamigasappaṭibhāgā gīvaṁ ukkhipitvā tiṭṭhanti, neva yāvadatthaṁ tiṇāni khādanti, na pānīyaṁ pivanti. Tattha gunnaṁ khīraṁ chijjati -pa- paribāhiro hoti.

Na gocarakusalo hotīti gopālakena hi gocarakusalena bhavitabbaṁ, pañcāhikacāro vā sattāhikacāro vā jānitabbo. Ekadisāya gogaṇaṁ cāretvā punadivase tattha na cāretabbo. Mahatā hi gogaṇena ciṇṇaṭṭhānaṁ bheritalaṁ viya suddhaṁ hoti nittiṇaṁ, udakampi ālulīyati. Tasmā pañcame vā sattame vā divase puna tattha cāretuṁ vaṭṭati. Ettakena hi tiṇampi paṭiviruhati, udakampi pasīdati, ayaṁ pana imaṁ pañcāhikacāraṁ vā sattāhikacāraṁ vā na jānāti, divase divase rakkhitaṭṭhāneyeva rakkhati. Athassa gogaṇo haritatiṇaṁ na labhati, sukkhatiṇaṁ khādanto kalalamissakaṁ udakaṁ pivati. Tattha gunnaṁ khīraṁ chijjati -pa- paribāhiro hoti.

Anavasesadohī ca hotīti paṇḍitagopālakena hi yāva vacchakassa maṁsalohitaṁ saṇṭhāti, tāva ekaṁ dve thane ṭhapetvā sāvasesadohinā bhavitabbaṁ. Ayaṁ vacchakassa kiñci anavasesetvā duhati. Khīrapako[1] vaccho khīrapipāsāya sussati, saṇṭhātuṁ asakkonto[2] kampamāno mātu purato patitvā kālaṁ karoti. Mātā puttakaṁ disvā "mayhaṁ puttako attano mātukhīraṁ pātuṁ na

1. Khīrūpako (Ka) 2. Na sakkoti (Syā)

labhatī"ti puttasokena neva yāvadatthaṁ tiṇāni khādituṁ na pānīyaṁ pātuṁ sakkoti, thanesu khīraṁ chijjati. Evamassa gogaṇopi parihāyati -pa- pañcagorasatopi paribāhiro hoti.

Gunnaṁ pitiṭṭhānaṁ karontīti **gopitaro.** Gāvo pariṇāyanti yathāruciṁ gahetvā gacchantīti **gopariṇāyakā. Te na atirekapūjāyā**ti paṇḍito gopālako evarūpe usabhe atirekapūjāya pūjeti, paṇītaṁ gobhattaṁ deti, gandhapañcaṅgulikehi maṇḍeti, mālaṁ piḷandheti, siṅgesu suvaṇṇarajatakosake ca dhāreti[1], rattiṁ dīpaṁ jāletvā celavitānassa heṭṭhā sayāpeti. Ayaṁ pana tato ekasakkārampi na karoti. Usabhā atirekapūjaṁ alabhamānā gogaṇaṁ na rakkhanti, parissayaṁ na vārenti. Evamassa gogaṇopi parihāyati -pa- pañcagorasatopi paribāhiro hoti.

Idhāti imasmiṁ sāsane. **Na rūpaññū hotī**ti "cattāri mahābhūtāni catunnañca mahābhūtānaṁ upādāyarūpan"ti evaṁ vuttaṁ rūpaṁ dvīhākārehi na jānāti gaṇanato vā samuṭṭhānato vā. **Gaṇanato na jānāti** nāma—"Cakkhāyatanaṁ sotāyatanaṁ ghānāyatanaṁ jivhā, kāya, rūpa, sadda, gandha, rasa, phoṭṭhabbāyatanaṁ, itthindriyaṁ purisindriyaṁ jīvitindriyaṁ kāyaviññatti vacīviññatti ākāsadhātu āpodhātu rūpassa lahutā, mudutā, kammaññatā, upacayo, santati, jaratā, rūpassa aniccatā, kabaḷīkāro āhāro"ti evaṁ Pāḷiyā[2] āgatā pañcavīsati rūpakoṭṭhāsāti na jānāti. Seyyathāpi so gopālako gaṇanato gunnaṁ rūpaṁ na jānāti, tathūpamo ayaṁ bhikkhu. So gaṇanato rūpaṁ ajānanto rūpaṁ pariggahetvā arūpaṁ vavatthapetvā rūpārūpaṁ pariggahetvā paccayaṁ sallakkhetvā lakkhaṇaṁ āropetvā kammaṭṭhānaṁ matthakaṁ pāpetuṁ na sakkoti. So yathā tassa gopālakassa gogaṇo na vaḍḍhati, evaṁ imasmiṁ sāsane sīlasamādhivipassanāmaggaphalanibbānehi na vaḍḍhati. Yathā ca so gopālako pañcahi gorasehi paribāhiro hoti, evamevāyaṁ asekhena sīlakkhandhena asekhena samādhipaññāvimuttivimuttiñāṇadassanakkhandhenāti pañcahi dhammakkhandhehi paribāhiro hoti.

---

1. Ṭhapeti (Sī, Syā)

2. Abhi 1. 172 piṭṭhe Sappaṭighadukaniddese.

Samuṭṭhānato na jānāti nāma—"Ettakaṁ rūpaṁ ekasamuṭṭhānaṁ, ettakaṁ dvisamuṭṭhānaṁ, ettakaṁ tisamuṭṭhānaṁ, ettakaṁ catusamuṭṭhānaṁ, ettakaṁ nakutoci samuṭṭhātī"ti na jānāti. Seyyathāpi so gopālako vaṇṇato gunnaṁ rūpaṁ na jānāti, tathūpamo ayaṁ bhikkhu. So samuṭṭhānato rūpaṁ ajānanto rūpaṁ pariggahetvā -pa- paribāhiro hoti.

Na lakkhaṇakusalo hotīti "kammalakkhaṇo bālo, kammalakkhaṇo paṇḍito"ti evaṁ vuttaṁ kusalākusalakammaṁ paṇḍitabālalakkhaṇanti na jānāti. So evaṁ ajānanto bāle vajjetvā paṇḍite na sevati. Bāle vajjetvā paṇḍite asevanto kappiyākappiyaṁ kusalākusalaṁ sāvajjānavajjaṁ garukalahukaṁ satekicchātekicchaṁ kāraṇākāraṇaṁ na jānāti. Taṁ ajānanto kammaṭṭhānaṁ gahetvā vaḍḍhetuṁ na sakkoti. So yathā tassa gopālakassa gogaṇo na vaḍḍhati, evaṁ imasmiṁ sāsane yathāvuttehi sīlādīhi na vaḍḍhati. So gopālako viya ca pañcahi gorasehi, pañcahi dhammakkhandhehi paribāhiro hoti.

Na āsāṭikaṁ hāretā hotīti "uppannaṁ kāmavitakkan"ti evaṁ vutte kāmavitakkādayo na vinodeti. So imaṁ akusalavitakkaṁ āsāṭikaṁ ahāretvā vitakkavasiko hutvā vicaranto kammaṭṭhānaṁ gahetvā vaḍḍhetuṁ na sakkoti. So yathā tassa gopālakassa -pa- paribāhiro hoti.

Na vaṇaṁ paṭicchādetā hotīti "cakkhunā rūpaṁ disvā nimittaggāhī hotī"ti-ādinā nayena sabbārammaṇesu nimittaṁ gaṇhanto yathā so gopālako vaṇaṁ na paṭicchādeti, evaṁ saṁvaraṁ na sampādeti. So vivaṭadvāro vicaranto kammaṭṭhānaṁ gahetvā vaḍḍhetuṁ na sakkoti -pa- paribāhiro hoti.

Na dhūmaṁ kattā hotīti so gopālako dhūmaṁ viya dhammadesanādhūmaṁ na karoti, dhammakathaṁ vā sarabhaññaṁ vā upanisinnakakathaṁ vā anumodanaṁ vā na karoti, tato naṁ manussā "bahussuto guṇavā"ti na jānanti. Te guṇāguṇaṁ ajānantā catūhi paccayehi saṅgahaṁ na karonti. So paccayehi kilamamāno Buddhavacanaṁ sajjhāyaṁ kātuṁ vattapaṭivattaṁ pūretuṁ kammaṭṭhānaṁ gahetvā vaḍḍhetuṁ na sakkoti -pa- paribāhiro hoti.

Na titthaṁ jānātīti titthabhūte bahussutabhikkhū na upasaṅkamati. Anupasaṅkamanto "idaṁ bhante byañjanaṁ kathaṁ ropetabbaṁ, imassa bhāsitassa ko attho, imasmiṁ ṭhāne Pāḷi kiṁ vadati, imasmiṁ ṭhāne attho kiṁ dīpetī"ti evaṁ na paripucchati na paripañhati, na jānāpetīti attho. Tassa te evaṁ aparipucchitā avivaṭañceva na vivaranti, bhājetvā na dassenti, anuttānīkatañca na uttāniṁ karonti, apākaṭaṁ na pākaṭaṁ karonti. **Anekavihitesu ca kaṅkhāṭhāniyesu dhammesū**ti anekavidhāsu kaṅkhāsu ekakaṅkhampi na paṭivinodenti. Kaṅkhāyeva hi kaṅkhāṭhāniyā dhammā nāma. Tattha ekaṁ kaṅkhampi na nīharantīti attho. So evaṁ bahussutatitthaṁ anupasaṅkamitvā sakaṅkho kammaṭṭhānaṁ gahetvā vaḍḍhetuṁ na sakkoti. Yathā vā so gopālako titthaṁ na jānāti, evaṁ ayampi bhikkhu dhammatitthaṁ na jānāti. Ajānanto avisaye pañhaṁ pucchati, ābhidhammikaṁ upasaṅkamitvā kappiyākappiyaṁ pucchati, vinayadharaṁ upasaṅkamitvā rūpārūpaparicchedaṁ pucchati. Te avisaye puṭṭhā kathetuṁ na sakkonti. So attanā sakaṅkho kammaṭṭhānaṁ gahetvā vaḍḍhetuṁ na sakkoti -pa- paribāhiro hoti.

Na pītaṁ jānātīti yathā so gopālako pītāpītaṁ na jānāti, evaṁ dhammūpasañhitaṁ pāmojjaṁ na jānāti na labhati. Savanamayaṁ puññakiriyavatthuṁ nissāya ānisaṁsaṁ na vindati, dhammassavanaggaṁ gantvā sakkaccaṁ na suṇāti, nisinno niddāyati, kathaṁ katheti, aññavihitako hoti. So sakkaccaṁ dhammaṁ assuṇanto kammaṭṭhānaṁ gahetvā vaḍḍhetuṁ na sakkoti -pa- paribāhiro hoti.

Na vīthiṁ jānātīti so gopālako maggāmaggaṁ viya "ayaṁ lokiyo, ayaṁ lokuttaro"ti ariyaṁ aṭṭhaṅgikaṁ maggaṁ yathābhūtaṁ nappajānāti. Ajānanto lokiyamagge abhinivisitvā lokuttaraṁ nibbattetuṁ na sakkoti -pa- paribāhiro hoti.

Na gocarakusalo hotīti so gopālako pañcāhikasattāhikacāre viya cattāro satipaṭṭhāne "ime lokiyā, ime lokuttarā"ti yathābhūtaṁ nappajānāti. Ajānanto sukhumaṭṭhānesu attano ñāṇaṁ carāpetvā lokiyasatipaṭṭhāne abhinivisitvā lokuttaraṁ nibbattetuṁ na sakkoti -pa- paribāhiro hoti.

Anavasesadohī hotīti paṭiggahaṇe mattaṁ ajānanto anavasesaṁ duhati. Niddesavāre panassa **abhihaṭṭhuṁ pavārentī**ti abhiharitvā pavārenti. Ettha dve abhihārā vācābhihāro ca paccayābhihāro ca. **Vācābhihāro** nāma manussā bhikkhussa santikaṁ gantvā "vadeyyātha bhante yenattho"ti pavārenti. **Paccayābhihāro** nāma vatthādīni vā sappinavanītaphāṇitādīni vā gahetvā bhikkhussa santikaṁ gantvā "gaṇhatha bhante yāvatakena attho"ti vadanti. **Tatra bhikkhu mattaṁ na jānātī**ti bhikkhu tesu paccayesu pamāṇaṁ na jānāti. "Dāyakassa vaso veditabbo, deyyadhammassa vaso veditabbo, attano thāmo veditabbo"ti iminā nayena pamāṇayuttakaṁ aggahetvā yaṁ āharanti, taṁ sabbaṁ gaṇhātīti attho. Manussā vippaṭisārino na puna abhiharitvā pavārenti. So paccayehi kilamanto kammaṭṭhānaṁ gahetvā vaḍḍhetuṁ na sakkoti -pa- paribāhiro hoti.

Te na atirekapūjāya pūjetā hotīti so gopālako mahā-usabhe viya there bhikkhū imāya āvi ceva raho ca mettākāyakammādikāya atirekapūjāya na pūjeti. Tato therā "ime amhesu garucittīkāraṁ na karontī"ti navake bhikkhū dvīhi saṅgahehi na saṅgaṇhanti, neva dhammasaṅgahena saṅgaṇhanti na āmisasaṅgahena, cīvarena vā pattena vā pattapariyāpannena vā vasanaṭṭhānena vā kilamantepi nappaṭijagganti, Pāḷiṁ vā Aṭṭhakathaṁ vā dhammakathābandhaṁ vā guḷhaganthaṁ vā na sikkhāpenti. Navakā therānaṁ santikā sabbaso ime dve saṅgahe alabhamānā imasmiṁ sāsane patiṭṭhātuṁ na sakkonti. Yathā tassa gopālakassa gogaṇo na vaḍḍhati, evaṁ sīlādīhi na vaḍḍhanti. Yathā ca so gopālako pañcahi gorasehi, evaṁ pañcahi dhammakkhandhehi paribāhirā honti. Sukkapakkho kaṇhapakkhe vuttavipallāsavasena yojetvā veditabbo.

Manorathapūraṇiyā Aṅguttaranikāyaṭṭhakathāya

Ekādasakanipātassa saṁvaṇṇanā niṭṭhitā.

Nigamanakathā

Ettāvatā ca—

Āyācito sumatinā therena **Bhadantajotipālena,**
Kañcipurādīsu mayā pubbe saddhiṁ vasantena.

Varatambapaṇṇidīpe Mahāvihāramhi vasanakālepi,
Pākaṁ gate[1] viya dume valañjamānamhi saddhamme.

Pāraṁ piṭakattayasāgarassa gantvā ṭhitena sumatinā,
Parisuddhājīvenābhiyācito jīvakenāpi.

Dhammakathāya nipuṇaparamanikāyassaṭṭhakathaṁ āraddho[2],
Yamahaṁ cirakālaṭṭhitimicchanto Sāsanavarassa.

Sā hi Mahā-aṭṭhakathāya sāramādāya niṭṭhitā esā,
Catunavutiparimāṇāya Pāḷiyā bhāṇavārehi.

Sabbāgamasaṁvaṇṇanamanoratho pūrito ca me yasmā,
Etāya **Manorathapūraṇī**ti nāmaṁ tato assā.

Ekūnasaṭṭhimatto Visuddhimaggopi bhāṇavārehi,
Atthapakāsanatthāya āgamanaṁ kato yasmā.

Tasmā tena sahāyaṁ gāthāgaṇanānayena Aṭṭhakathā,
Tīhādhikadiyaḍḍhasataṁ viññeyyā bhāṇavārānaṁ.

Tīhādhikadiyaḍḍhasatappamāṇamiti bhāṇavārato esā,
Samayaṁ pakāsayantī Mahāvihārādhivāsīnaṁ.

Mūlaṭṭhakathāsāraṁ ādāya mayā imaṁ karontena,
Yaṁ puññamupacitaṁ tena hotu loko sadā sukhitoti[3].

---

1. Vātahate (Syā)
2. Dhammakathānayanipuṇehi dhammakathikehi aparimāṇehi. Parigilitaparimajjitassa samāyacitrassa. Aṭṭhakathaṁ Aṅguttaramahānikāyassa kātumāraddho. (Syā), dhammakathāya nipuṇehi paramanikāyassa kātumāraddho (Ka)
3. Tena sabbaloko sukhī hotūti (Sī), hotu tena sabbo sukhī lokoti (Syā)

Paramavisuddhasaddhābuddhivīriyappaṭimaṇḍitena sīlācārajjavamaddavādiguṇasa-mudayasamuditena sakasamayasamayantaragahanajjhogāhanasamatthena paññāveyyattiyasamannāgatena tipiṭakapariyattippabhede sāṭṭhakathe Satthu sāsane appaṭihatañāṇappabhāvena mahāveyyākaraṇena karaṇasampattijanitasukhaviniggatama-dhurodāravacanalāvaṇṇayuttena yuttamuttavādinā vādīvarena mahākavinā pabhinnapaṭisambhidāparivāre chaḷabhiññādippabhedaguṇappaṭimaṇḍite uttarimanussadhamme suppatiṭṭhitabuddhīnaṁ therānaṁ Theravaṁsappadīpānaṁ Mahāvihāravāsīnaṁ Vaṁsālaṅkārabhūtena suvipulavisuddhabuddhinā **Buddhaghoso**ti garūhi gahitanāmadheyyena therena katā ayaṁ **Manorathapūraṇī** nāma Aṅguttaranikāyaṭṭhakathā—

Tāva tiṭṭhatu lokasmiṁ, lokanittharaṇesinaṁ.
Dassentī kulaputtānaṁ, nayaṁ cittavisuddhiyā.

Yāva Buddhoti nāmampi, suddhacittassa tādino.
Lokamhi lokajeṭṭhassa, pavattati Mahesinoti.

Manorathapūraṇī nāma

Aṅguttaranikāyaṭṭhakathā sabbākārena niṭṭhitā.

Aṅguttaraṭṭhakathāya tatiyabhāge

Saṁvaṇṇitapadānaṁ anukkamaṇikā

Aṅguttaraṭṭhakathāya tatiyabhāge

Lakkhitabbapadānaṁ anukkamaṇikā

Aṅguttaraṭṭhakathāya tatiyabhāge

Nāmānaṁ anukkamaṇikā

Aṅguttaraṭṭhakathāya tatiyabhāge

Nānāpāṭhā

Paṭhamo mūlapāṭho, Sī = Sīhaḷapotthakaṁ, Syā = Syāmapotthakaṁ, Kaṁ = Kambojapotthakaṁ, I = Iṅgalisapotthakaṁ, Ka = kesuci Marammapotthakesu dissamānapāṭho, Ka-Sī = kesuci Sīhaḷapotthakesu dissamānapāṭho, Ṭṭha = Aṭṭhakathā.

Nānāpāṭhā | Piṭṭhaṅkā

[A]

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[A]	
Appābādhoti = Abyāpajjoti (Sī), Abyābādhoti (Syā)	90
Abbuhīti = Abbahīti (Sī)	24
Abhājanaṁ = Abhabbataṁ patto (Syā)	3
Abhāvamatteneva = Ābhogamatteneva (Ka)	283
Abhiññā paṭipāṭiyā = Abhiññāpaṭipāṭi (Ka)	87
Abhiññāsampattivasena = Abhiññāsamāpattivasena (Sī), Abhiññāya samāpattivasena (Syā), Abhiññāya vasena (Ka)	249
Abhido addharattanti = Abhidosa-addharattanti (Syā, Ka)	134
Abhinibbattesunti = Atthābhinibbattesunti (Sī, Ṭīkāyaṁ ca)	301
Abhinibbatto = Abhinibbhido (Ka)	205
Abhirūpavatī = Atirūpā (Sī)	34
Amanussapathaṁ gantvā = Manussapathaṁ agantvā (Sī)	219
Amanussussadaṭṭhānāni = Amanussaduṭṭhāni (Ka)	129
Amarisanatthe = Apadissanatthe (Syā)	58
Ammakā ammakasaññāti = Ambakā ambakapaññāti (Sī), Ambakā ambakasaññāti (Syā)	114
Ayaṁ koti = Mayaṁ keti (Sī, Syā)	157
Ayuttaṭṭhānato = Ayuttaṁ te (Syā, Ka)	210
Aropite = Aropime (Sī)	18
Avakāso = Āvāso (Sī)	20
Avakkhipetvā = Avakkhitvā (Sī)	22
Avasesā = Avasesesu (Sī, Ka)	130
Avicinitvā = Vinicchinitvāva (Syā)	152
Asaṁvutākāro = Pamattākāro (Syā)	314
Asandiddhanti = Asandiṭṭhanti (Syā)	217
Asapattī = Asapatī (Syā)	119
Asapattībhinivesā = Asapatībhinivesā (Syā)	120
Asabhāgāya visadisāya = Asabhāgāya visabhāgāya (Syā)	6
Asamatikkantattā = Taṁ asamatikkantatāya (Sī, Syā)	280

Nānāpāṭhā Piṭṭhaṅkā

[A]

Asarāgadhammanti na sarajjanasabhāvaṁ = Asārāgadhammanti na saṁrajjanasabhāvaṁ (Sī), Asarāgadhammanti na rāgena sārajjanasabhāvaṁ (Syā) 275

Asassatabhāvena = Assātabhāvena (Ka) 180

Assaddhiye = Assaddhiyena (Sī, Syā) 1

Assamedhanti-ādīsu = Sassamedhanti-ādīsu (Syā, Ka) 193

Ahiṁsakā = Ahiṁsete (Sī) 122

[Ā]

Ākaḍḍhituṁ sakkuṇeyyatāya = Āmasituṁ asakkuṇeyyatāya (Sī) 311

Ākāsadevatāti = Uparidevatāti (Sī), Bhūmaṭṭhadevatāti (Ka) 328

Ācariyadakkhiṇaṁ = Ācariyapadakkhiṇaṁ (Ka) 66

Ādiyanamukhoti vutto = Ādiyyamukhoti vutto (Sī), Ādiyanamukhoti attho (Ka) 51

Ādeyyamukhoti = Ādiyyamukhoti (Sī), Ādiyamukhoti (Ka) 50

Ādhānaggāhīti = Ādānaggāhīti (Syā) 107

Ālāpasallāpo = Allāpasallāpo (Sī, Syā) 246

Āvāso = Sattāvāso (Sī, Syā) 165

Āviñchanti = Āviñjanti (Syā) 199

[I]

Itthisaññāya = Itthipaññāya (Sī) 114

Idaṁ tassa tassa = Idaṁ tassa (Sī) 300

Imasmiṁ idāni taṁ ṭhāne = Imasmiṁ dāni niggaṇhanaṭṭhāne (Sī) 16

[U]

Ukkudhitoti kudhito = Ukkaṭṭhitoti kathito (Sī), Ukkuṭṭhitoti kuṭṭhito (Syā) 68

Ugghātitāti = Ugghānitāti (Sī) 27

Udakakīḷaṁ = Uyyānakīḷaṁ (Ka) 219

Uddehitvā = Uddahitvā (Sī, Syā) 189

Nānāpāṭhā Piṭṭhaṅkā

[U]

Uddhameva kasiṇaṁ vaḍḍhati = Uddhameva pasāreti (Sī),
Uddhameva jānāti (Ka) 300
Unnāmaninnāmīti = Uṇṇāmaniṇṇāmīti (Sī, Syā) 229
Upakkhaṭoti = Upakaṭṭhoti (Sī) 166
Upaṭṭhahissantīti = Saṇṭhahissantīti (Ka) 141
Upaṭṭhānagamanakaṁyevāti = Upaṭṭhānagamanakiriyāyevāti (Syā, Ka) 227
Upanikkhepaṁ = Pakkhepaṁ (Sī, Syā) 120
Upanissayapaccayo = Upaniso paccayo (Syā) 257
Upanetabbo = Uppādetabbo (Sī, Syā) 59
Upapajjanti = Upapajjeti (Sī, Syā), Upapajjāti (Ka) 340
Upapattivasena vā = Uppattivasena vā (Sī, Syā) 199
Upaparikkhane = Upaparikkhārena (Syā), Upaparikkhanena (Ka) 126
Upamaṁ katvā = Upametvā (Sī) 110
Uppannā = Uppannattā (Sī, Syā) 116
Ubhonte = Ubhante (Sī) 132
Ubbhinnaloṇaṁ = Ubbhidodakaṁ (Sī, Syā) 229
Umaṅgena = Ummaggena (Sī, Syā) 219
Uyyodhikā = Uyyodhikāya (Sī, Syā) 305

[E]

Ekabhikkhampi = Ekabhikkhumpi (Sī) 13
Ettha dvidhā attho = Evamettha attho (Sī) 308
Evaṁ = Tena vuttaṁ (Sī) 308
Evaṁ anatītoti evaṁ = Etaṁ anatītoti etaṁ (Sī) 103
Evaṁsaññī = Evaṁ katasaññī (Ka) 52
Evarūpaṁ pajaṁ = Gatapalipaṁ taṁ evarūpaṁ pajaṁ (Sī),
Evarūpaṁ hi pajaṁ (Syā) 240

[O]

Otāreti = Osāreti (Ka) 197
Opadhibhūtaṁ ṭhānaṁ appamāṇaṁ = Avibhūtaṁ ṭhānaṁ
appamāṇaṁ (Sī), Adhibhūtaṁ
vā nappamāṇaṁ (Syā) 241
Olīnamanā = Olokayamānā (Syā, Ka) 18

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Ka]	
Kaṇṭakaṭṭhānanti = Kaṇṭakadhānanti (Sī)	129
Kaṇṇe dhovantena = Kaṇṇadhovanena (Sī), Kaṇṇaṁ dhovantena (Syā)	333
Katassa = Kudāssu (Sī)	53
Katāvakāsā = Katāvāsā (Sī)	20
Katthanasīlo hoti vikatthanasīlo, vivaṭaṁ katvā katheti = Kathanasīlo vivaṭaṁ katheti (Sī), Katthanasīlo vivaṭaṁ katvā katheti (Ka)	325
Kathākālaṁ = Kālākālaṁ (Syā)	195
Karaṇe = Kāraṇena (Sī, Syā)	200
Karuṇedhimuttāti karaṇajjhāne adhimuttā = Karuṇe vimuttāti karuṇajjhāne vimuttā (Sī, Syā)	122
Kallikakusaloti = Kallatākusaloti (Syā, Ka)	100
Kāyakammantasaṅkhātā = Kāyakammantassa dosasaṅkhātā (Syā)	340
Kiccavasena evaṁ = Kiccavasena eva (Sī, Syā, Ka)	215
Kimilāyanti = Kimbilāyanti (Sī, Syā)	76
Kuṭumalakajātoti = Kuḍumalakajātoti (Sī, Syā)	184
Kusalā = Kusalamūlā (Sī, Syā)	134
Kusobbhāti = Kussubbhāti (Sī), Kusubbhāti (Syā)	180
Kūṭarājānotipi = Khuddakarājānotipi (Sī), Kuṭharājānotipi (Syā)	290
Koṭṭhāsehi = Koṭṭhāse (Sī)	121
[Kha]	
Khandhaṭṭhikena yugaṁ uppīḷitvā = Khandhaṭṭhito yugaṁ ubbaṭṭitvā (Sī)	216
Khīrapako = Khīrūpako (Ka)	351
Khuddarājānoti = Kuḍḍarājānoti (Sī, Syā)	120
[Ga]	
Gaggarassarāpi = Khaṇḍassarāpi (Sī), Bhabbhassarāpi (Syā)	246
Gagghasīti = Gacchasīti (Sī), Tagghasīti (Syā)	242
Gatakāyopi = Nimmitakāyopi (Sī)	228

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Ja]	
Jaḷoti jaḍo = Jaḷoti jaḷo (Sī), Eḷoti jaḷo (Ka)	45
Jānanto = Gacchanto (Ka)	125
Jīvatanti = Jīvinanti (Sī)	30
Jīvitā = Samaṁ jīvikā (Sī)	240
[Ṭha]	
Ṭhānena = Dhanena (Ka)	122
Ṭhitassa = Yuttassa (Sī)	341
[Ta]	
Taṁ ucchedavādaṁ = Taṁ ucchedabhāvaṁ (Ka)	201
Taṁ dānaṁ = Idaṁ dānaṁ (Sī, Syā)	270
Taṁ lābhaṁ = Taṁ bhaṇḍaṁ (Ka)	327
Tatrāpitthītipi = Tattha patthītipi (Sī, Syā)	283
Tathāgatā = Tathāgate (Ka)	198
Tatheva = Tameva (Ka)	62
Tatthajātaka-aṅgakāḷatilakādiṁ = Tatthajātaṁ aṅgakāḷatilakādiṁ (Sī), Atthajātaṁ aṅgavālatilakādiṁ (Ka)	316
Tanuvilepanena = Nānāvilepanena (Sī)	266
Tappamāṇo = Tappamāṇova (Sī), Appamāṇo (Ka)	69
Tassa cesa = Tassa ca (Ka)	125
Tiṇapurisarūpake vāti = Tiṇapurisake vāti (Sī, Ka)	279
Tintiṇoti tantiṇaṁ = Nillajjoti nillajjaṁ (Ka)	324
Tividhakulasampattiṁ = Tividhakulasampattisahitaṁ (Sī)	231
Turūti = Tudūti (Sī), Tudīti (Syā)	328
Tena tena vā kāraṇena = Tena tenavākārena (Sī)	300
Tesaṁ ye padabhūtā desanāya padaṭṭhānattā = Tesaṁ tesaṁ dassanabhūtāya desanāya padhānattā (Sī), Tesaṁ tesaṁ padabhūtāya desanāya padaṭṭhānattā (Syā)	299

Nānāpāṭhā Piṭṭhaṅkā

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Na]	
Na ḍaṁsati = Na sahati (Syā)	215
Naditvā = Nadantī (Sī)	97
Na paṭikkamissatīti ca = Na paṭikkamissatīti (Sī), Na paṭikkamissati (Ka)	212
Nayena = Ñāyena (Ka)	96
Naravāhanayānaṁ = Nārivāhanayānaṁ (Sī, Syā)	170
Na virajjhissati = Na virujjhissati (Syā)	343
Na sasaṅkhāraniggayhavāritagato = Na sasaṅkhāraniggayhavāritavato (Sī), Na sasaṅkhāraniggayha-vāritappatto (Syā)	9
Na saṇṭhahati = Na upaṭṭhahati (Syā)	56
Na sussūsantīti = Na rasīyantīti na tussanti (Sī, Syā)	266
Nassanasabhāvā = Napassanasabhāvā (Ṭīkā)	312
Nātiketi = Nādiketi (Sī, Syā)	98
Nārāyanasaṅghātabalantipi = Nārāyanasaṅkhātabalanti (Sī, Syā)	293
Nikkhamantānañca = Nikkhantānaṁ (Ka)	203
Niculavaneti = Niceluvaneti (Sī), Veḷuvaneti (Syā, Ka)	76
Nidhunātīti = Niddhunātīti (Sī, Ka)	120
Nippesanakatāya = Nippesanakathāya (Sī, Syā)	38
Nibbattatelakanti = Nibaddhatelakanti (Sī), Nibbaṭṭatelakanti (Syā)	23
Nibbānapatiṭṭhāti = Nibbānaṁ paviṭṭhāti (Syā)	98
Nimujjanādi-ākāraṁ = Ummujjanādiṁ ākāraṁ (Sī)	148
Nirāsaṅgabhāvena = Nirāsaṅkabhāvena (Syā, Ka)	288
Nivaṭṭetvā = Nibbaṭṭetvā (Sī, Ka)	68
Nivutthabhāvaṁ = Nibbattabhāvaṁ (Ka)	76
Nissaraṇadhātuyova = Nissaṭadhātuyova (Ka)	95
Nissāya = Tannissāyeva (Sī, Syā)	109
Nīharanti = Paharanti (Sī, Syā)	197
Nūna = Tena (Ka)	123
Nekkhammapaṭipattiyā = Abhinikkhamapaṭipattiyā (Sī), Nikkhamapaṭipattiyā (Ka)	323

Nānāpāṭhā Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Nānāpāṭhā Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Pariyāpādentīti pariyāpādayanti = Pariyādentīti pariyādiyanti (Sī), Pariyādentīti pariyādayanti (Syā) 35
Pariyāyena = Nayena (Ka) 284
Pavattanaṭṭhāne = Gataṭṭhāne (Sī) 220
Pavattetīti = Paṭivattetīti (Sī) 216
Paveṇikathanenāti = Paveṇidīpanenāti (Sī) 24
Paveṇi nāma vasena = Nāmapaveṇivasena (Syā, Ka) 239
Passitvā = Passitvā passitvā (Sī, Syā) 299
Pākaṁ gate = Vātahate (Syā) 356
Pātimakuḷaṁ = Pātimakuṭaṁ (Sī), Pātimakulaṁ (Syā) 270
Pātetuṁ = Cāletuṁ (Syā) 125
Piṭṭhipasāraṇaṭṭhānanti = Piṭṭhipāsāṇaṭṭhānanti (Sī, Syā) 220
Piyameva vacanaṁ vādanasīlā = Piyameva kathanasīlā (Sī) 19
Piyasamudāhāravacanaṁ = Piyasamudācāravacanaṁ (Ka) 106
Pīṇitaṁ = Pīṇaṁ (Syā, Ka) 23
Punapi manussagabbhā = Puna mānusā (Ka) 241
Pubbapurisā = Pitupakkhapurisā (Ka) 48
Ponobbhavikā = Ponobhavikā (Sī) 158

[Ba]

Bandhanatthaṁ = Ganthanatthaṁ (Sī) 65
Balavagāviyo ca = Mahāvasabhā ca (Sī) 350
Buddhacariyaṁ = Buddhicariyaṁ (Sī) 208
Brahmacārayoti = Brahmacārinoti (Syā) 232
Brahāvaneti mahāvane aṭaviyaṁ = Brahāti mahā, vaneti aṭaviyaṁ (Sī), Brahāvaneti aṭaviyaṁ (Ka) 22

[Bha]

Bhabbābhabbe = Sevitabbāsevitabbe (Ka) 112
Bhayanivāraṇaṁ patiṭṭhānaṁ gatena = Bhayanivāraṇe patiṭṭhānagatena (Ka) 281

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Bha]	
Bhayūpadaṁsanāya = Bhayaparamparāya (Sī), Bhayūparamparāya (Ka)	237
Bhavābhavābhinibbattiyaṁ = Bhagavā bhavābhinibbattiyaṁ (Sī)	13
Bhaveyyunti = Te bhaveyyunti (Sī, Syā)	186
Bhāroti = Dukkaroti (Ka)	244
Bhāvanāvādassa = Bhāvitassa (Sī), Bhāvanāvārassa (Syā)	300
Bhikkhave = Meghiya (Ka)	258
Bhūnahaccānīti = Bhūtahaccānīti (Sī, Syā)	179
[Ma]	
Mañjiṭṭhikā = Mañjeṭṭhikā (Sī, Syā)	238
Mandamitapadavītihārena = Manāpaniyāmitapadavītihārena (Sī)	313
Manusāsi tanti = Damanusāsiyanti (Sī)	177
Manoharasilātalāni = Manoharapadasilāni (Sī, Ka) Manoharapadarasilāni (Syā)	219
Mamākārena = Mamaṁkārena (Sī, Syā)	199
Mahagghabhaṇḍaṁ = Mahagghaṁ gandhabhaṇḍaṁ (Sī, Syā)	155
Mahāgirigāmaṁ = Mahākhīragāmaṁ (Sī, Syā)	92
Mahājanassa = Mahājanassa santhambhanāgāre (Sī), Mahājanassa santhāgāre (Syā)	208
Mātugāmūpacāroti = Mātugāmūpavicāroti (Sī)	322
Māsācitaṁ nāma tintamāso = Sammohacittaṁ nāma tintamāso viya (Sī, Syā)	252
Micchādiṭṭhikatavedibrāhmaṇā = Micchādiṭṭhikativedi brāhmaṇā (Sī)	309
Muttajālasinduvārasadisaṁ = Muttāvālikasinduvārasadisaṁ (Sī, Syā)	306
Mūlaṁ = Mūlāmūlaṁ (Sī, Ka)	332
[Ya]	
Yaṁ asuko idañcidañca āha, maṁ so āha = Yaṁ assa kodhacittaṁ, tathā maṁ so āha (Sī)	223
Yathā = Yathāssa (Sī)	39
Yathāparicchedaṁ = Yathānuparicchedaṁ (Sī), Yathānupadacchedaṁ (Syā)	60

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Ya]	
Yavabhattaṁ = Yavasaṁ (Sī)	41
Yācakānaṁ = Yāvasikānaṁ (Sī)	41
Yāvadeti yāvadeva = Yāvadeti yāvade eva (Sī), Yāvadevāti yāva eva (Syā)	171
Yenassa = Tenassa (Sī, Syā)	159
Yehi = Yena (Sī, Ka)	197
Yehi = Tehi (Sī)	150
Yojayatā = Yojitā (Sī, Ka)	124
Yodhānagara = Coranagara (Syā)	32
[Ra]	
Rajatataṭṭirajataphālarajatamāsakehi = Rajatakaṭṭhirajataphāla-rajatamāsakehi (Sī), Rajatakaṭṭhirajatathāla-rajatamāsakehi (Syā)	270
Rajanīyesūti = Rajanīyeti (Pāḷiyaṁ)	38
Rajjatthaṁ = Hetuṁ (Sī), Rañjituṁ (Ṭīkāyaṁ)	47
[La]	
Lañchetvā = Sajjitvā (Syā)	23
Laṇḍasāraṇo = Laṇḍasādhano (Syā)	49
Laddhehi = Dhammena laddhehi (Syā, Ka)	22
Lahukaṁ = Lahusaṁ (Sī, Ṭīkāyaṁ ca)	189
Laḷitāti = Salāḷitāti (Sī)	2
[Va]	
Vacanaṁ = Vacanaṁ panassā (Sī), Vacanampissā (Syā)	177
Vajjeti = Cajati (Sī)	109
Vaṭajālikāyanti = Dhavajālikāyanti (Sī), Vaṭṭajālikāyanti (Syā)	196
Vaṭṭanapisana = Vaṭṭanapiñchana (Sī), Vaṭṭanapiñjana (Syā)	19
Vaṭṭapalipathaṁ = Palipanti vaṭṭapalipaṁ (Sī)	240

Nānāpāṭhā Piṭṭhaṅkā

[Va]

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Va]	
Visāradabhāvāvahā = Ñāṇasomanassakaraṇā visāradabhāvāvahā (Sī)	43
Vissaṭṭhā = Vippasannā (Ka)	158
Vissaṭṭhupasevīti vissaṭṭhāni = Viyatthūpasevīti viyatthāni (Sī), Byatthūpasevīti viyatthāni (Syā)	45
Viharamānaṁ = Visādamānaṁ (Ka)	111
Vītivattantīti = Vītipatantīti (Sī, Syā)	314
Vīriyakkhamo = Padhānavīriyakkhamo (Sī)	12
Verasaṁvattaniko = Verasapattasaṁvattaniko (Sī)	232
Vesiyāgocaroti = Vesiyagocaroti (Sī, Syā)	43
[Sa]	
Saṁbandhāya = Saṁsaggatthāya (Sī)	65
Saṁvidhānena = Saṁvidhānena bhavitabbaṁ (Sī), Parivārena (Ka)	18
Sakadāgāmipatto = Sakadāgāmisatto (Sī, Syā)	114
Sakehi = Sehi (Sī)	108
Sakkaccaññeva deti = Sakkaccaññeva pahāraṁ deti (Syā)	41
Sakkhatīti = Sakkhīti (Ka), Sakkhissatīti (Pāḷiyaṁ)	97
Saṅkhaṁ gato = Niṭṭhaṁ gato (Sī)	196
Sajiyāni = Sajjiyāni (Ka)	29
Sajjhanti = Sajjhunti (Sī, Syā)	6
Sañjātena = Saṇṭhitena (Sī, Syā)	184
Saññāpetunti jānāpetuṁ. Paññāpetunti sampajānāpetuṁ = Aññāpetunti jānāpetuṁ. Saññāpetunti sammā jānāpetuṁ (Sī)	310
Saṭhabhāvā = Saṭhabhāvo (Sī, Ka)	325
Saṇṭhātuṁ na sakkhissanti = Saṇṭhātuṁ sakkhissanti (Sī), Saṇṭhātuṁ sakkhissanti, te hanti (Syā)	293
Sattarasakadakkhiṇassa = Sattarasasattarasakadakkhiṇassa (Ka)	194

Aṅguttaraṭṭhakathāya tatiyabhāge

Gāthāsūci